This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

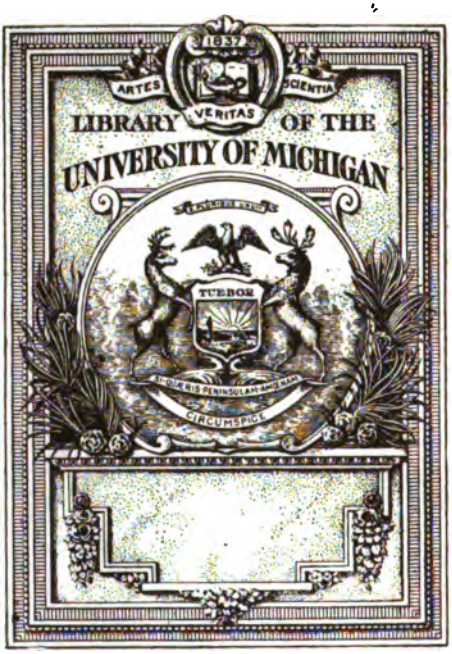
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

BV
3340
A2
T6

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

Nederlandsche Zendelinggenootschap.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN DAT GENOOTSCHAP.

DERDE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WIJT & ZONEN,
Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
1859.

INHOUD.

Bladz.

De Redactie aan de Lezers van dit Tijdschrift. 1

Verslag van den zendeling s. ULFERS (over het jaar 1858) 5

Van welke taal moeten de zendelingen in de Molukken en in de Menahasse zich bij de prediking des Evangelies bedienen? (*Vervolg en slot van den vorigen Jaargang blz.* 306) 40

Naschrift 111

Bestuurders van het Nederlandsche Zendelinggenootschap aan zijne Leden en Begunstigers. 114

Kerkgebouwen te Tomohon en Sarongsong. (*Met eene plaat en plattegrondsteekening*) 121

De kweekschool voor inlandsche onderwijzers op Batoemejrah nabij Ambon 127

(Daarin: brief van Bestuurders blz. 128–152; het antwoord daarop in 1853 en 1858 ingekomen, blz. 152–190.)

Als Bijlage: uittreksel uit ROSKOTT's instructie 190

Eene bijdrage tot de kennis der Alfoeren van het eiland Boeroe, naar de mededeelingen van den inlandschen onderwijzer PICAULY. 195

(Daarin: verhaal mijner zeereis van Ambon naar Boeroe, enz. blz. 198–308 en: berigt aangaande zeden, gewoonten en bijgeloovigheden der Alfoeren van het eiland Boeroe) 209

Bladz.

Uittreksels uit eenen brief van S. VAN DE VELDE VAN CAPPELLEN, in leven zendelingleeraar te Amoerang. (*Vervolg en slot van blz.* 368, *tweeden Jaargang*) 215

Verslag aangaande de Bijbelverspreiding in de Menahasse van Menado 251

Brief van den zendeling P. N. WILKEN, te Tomohon, Menahasse van Menado. 262

Staat van de uitbreiding der gemeenten onder de leiding van den zendeling te Tomohon. 281

Verslag aangaande de Kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Tanawangko, in 1855 uitgebragt door den zendeling N. GRAAFLAND 282

Berigt omtrent de toetreding van een buitengewoon aantal Heidenen in het Likoepangsche, door den zendeling F. H. LINEMANN te Menado. 299

Verslag eener bezoekreis in het Likoepangsche gedaan, door den zendeling F. H. LINEMANN te Menado. . . . 315

Algemeene brief van Bestuurders des Nederlandschen Zendelinggenootschaps aan de inlandsche gemeenten in de Menahasse. 349

Verslag aangaande de Kweekschool voor inlandsche onderderwijzers te Tanawangko, in 1855 uitgebragt door den zendeling N. GRAAFLAND. (*Vervolg van blz.* 298). 354

Verslag van wijlen den zendeling H. W. NOOY, over de gemeenten rondom het Meer van Tondano. (1852). . 367

DE REDACTIE

AAN

DE LEZERS VAN DIT TIJDSCHRIFT.

Nu onze Mededeelingen reeds twee jaargangen beleven, konden wij nalaten een woord aan den nieuwen jaargang te doen voorafgaan. Ter aanbeveling althans was dit niet noodig. Ook de welsprekendste voorrede van de Redactie zou daartoe thans niets meer vermogen. Het tijdschrift heeft nu eenmaal eene aanbeveling, of eene veroordeeling in zich zelf.

Iets van meer gewigt hebben wij op het hart. Wij dachten toen wij de stof voor dit Stuk gereed maakten aan eenen, die ons dierbaar was, wiens naam meermalen in dit tijdschrift voorkwam, die den lezer niet meer onverschillig kan zijn; aan den zendeling van ons Genootschap, die ons ontviel, die de zaak des Heeren ontrouw werd. Het Genootschap heeft van dit droevig voorval verslag gedaan (1). Daarheen verwijzen wij. Ook onze smart

(1) Zie hierachter bl. 114 e. v.

en verontwaardiging zijn daarin uitgesproken. Maar wij kunnen als Redactie niet nalaten onze teleurstelling uit te drukken over een gedrag, dat ook voor ons tijdschrift schoone verwachtingen den bodem heeft ingeslagen. Op Java was het werk goed begonnen, en ging eene krachtige ontwikkeling te gemoet. Daarvan mededeeling te doen was ons eene zoo gemakkelijke als aangename taak. Wij hadden slechts over te nemen, wat ons in ruime mate toevloeide. Een deel van hetgeen wij nog hadden kunnen verwachten is ons nu voor altijd ontzegd; een deel van onzen voorraad zullen wij ongebruikt moeten laten liggen, om onzen lezers en ons zelven pijnlijke gewaarwordingen te besparen. En wat wij reeds van die zijde leverden, heeft het niet veel van zijne waarde verloren, nu er de naam aan verbonden is van eenen zendeling, die van zijne overtuiging terugkwam, ja zelfs toonde geen gevestigde overtuiging gehad te hebben in de gewigtigste zaak, het geloof in den Heer JEZUS CHRISTUS?

Wij troosten ons echter hiermede, dat aan de waarheid niets kan te kort gedaan worden. De Javaan is er niets beter, of niets gelukkiger om, wanneer eene wijsheid, die van deze wereld is, hem niet zoo diep gezonken verklaart, en zich veredeling van zijn geslacht voorspiegelt buiten CHRISTUS, alleen door het licht der wetenschap, en de magt der beschaving. CHRISTUS is en blijft gisteren en heden en in alle eeuwigheid dezelfde: ook de poorten der hel zullen zijne gemeente niet vermeesteren, en de vaan zijns koningrijks moet meer en meer op Java hoog verheven worden. Wie daaraan niet medewerkt

heeft eene zware verantwoording. Wij vreezen niet voor de zaak van onzen Heer. Beproeving geeft loutering, geen vernietiging. Wat wij voorstaan valt of staat niet met menschen!

Menigeen zal nu echter wel weder vragen: Wat is waarheid? En dat er eenig wantrouwen omtrent de berigten onzer zendelingen zal ontwaakt zijn, het zou ons niet verwonderen. Vooral moet het ontstaan bij hen, die ons werk alleen naar personen beoordeelen. Doch wij hebben de openbaarheid niet geschuwd, en onze mededeelingen moeten strekken om ons werk te doen kennen. Daartoe zijn ze er nu eenmaal. Ook ons zelven moet deze openbaarheid goede vruchten afwerpen; want waar wij beoordeeling van vrienden of vijanden ontmoeten, daar worden wij geleid tot zelfonderzoek. Dat schuwt de Christen niet; integendeel, hij rekent het zich tot een' heiligen pligt. Ons Genootschap zou een goed deel van zijn christelijk karakter missen, indien het in zelfbeproeving te kort kwam.

Maar daarom vreezen wij nu ook niet het wantrouwen, dat gewekt mogt zijn. Wij gaan voort met mededeelen; de stof zal ons niet ontbreken. Een ieder beproeve zelf, en oordeele of hij grond voor wantrouwen in het werk vindt.

Na deze hoofdzaak blijft ons nog een ondergeschikt onderwerp te bespreken. Onze Uitgevers blijven bij voortduring klagen, dat wij te veel druks leveren voor den geringen prijs, die ons tijdschrift kost. Zij dringen aan op eene kleine verhooging; zij duchten niet dat men

daarom het tijdschrift zal laten varen. Wij zouden kunnen schroomen, nu juist tot dezen maatregel over te gaan, indien wij niet overwogen, dat wij ons van onzen weg niet mogen laten afbrengen, door overwegingen buiten de zaak liggende. Eenig geldelijk voordeel van deze onderneming voor het Genootschap is een billijk loon voor de moeite en den tijd, die wij ons, maar juist omdat het voor de goede zaak is, persoonlijk gaarne getroosten. Dat is het wat wij beoogen, wanneer wij toestemmen in eene prijsverhooging, die wij anders liever hadden vermeden. Wij vertrouwen, dat onze inteekenaars zich deze kleine verhooging zullen laten welgevallen. De meerdere opbrengst komt geheel ten voordeele van het Genootschap.

Dat onze mededeelingen velen ten zegen mogen zijn door het verspreiden van kennis en het opwekken tot godzaligheid!

Februarij 1859. DE REDACTIE.

VERSLAG VAN DEN ZENDELING

S. ULFERS.

(OVER HET JAAR 1851.)

Reeds zijn vier maanden van 1852 verloopen, en nog heb ik mijn gewoon journaal van 1851 niet opgezonden. Mijne werkzaamheden, en ook deze alleen, hebben mij in het schrijven daarvan tot dusver verhinderd. Nu ik er echter aan begonnen ben, hoop ik er mede voort te gaan tot het gereed is ter verzending, niettegenstaande mijn werk mij op vele plaatsen roept.

Met dank heb ik den brief van het Bestuur ontvangen, waarin mij gemeld wordt, dat ik eene toelage van het Genootschap zal ontvangen tot vermeerdering van scholen.

Over mijn huis, over mij en mijne familie, heb ik aan Bestuurders weinig mede te deelen. Uit mijn journaal van April en den brief van November 1851 aan Ds. PRINS, zullen Bestuurders reeds genoegzaam hebben gezien, dat het jaar 1851 een jaar van groote beproeving voor ons is geweest. Maar ik noem het nu niet meer beproeving; want het was immers slechts eene uitredding des Heeren uit zware ziekte en doodsgevaar. Mogt het dan ook maar eene uitredding Gods zijn geweest uit allerlei

gevaar der ziel, waarin deze in dit land van materialisme gedurig zweeft. Het blijven zitten in gevaren der ziel is in dit land vooral een steeds dieper vallen in zonde en bederf. Stilstand in het geestelijke leven is hier nog veel meer achteruitgang dan in Europa. Men ziet het hier zoo rondom zich, en men gevoelt het hier vooral zoo in zichzelven, dat hij, die zedelijk niet grooter wordt, op eene ontzettende wijze aan het afnemen is. En toch komt er wel geen waar geloovig Christen naar Indië, hij zij wie hij zij, die niet vroeg of laat zijne ziel in dit gevaar van vallen en afnemen ziet verkeeren. Dit, voel ik, is eene moeijelijke belijdenis, en eene beschuldiging tevens. Maar wat ik in dezen bij eene opregte bespieding van mij zelven heb ondervonden, dat behoef ik toch ook niet voor mijne vrienden te verbloemen; want het zal slechts een drangreden te meer worden voor hen, om gedurig voor mij en de mijnen te blijven bidden. En ten opzigte van anderen is het wezenlijk geene beschuldiging, maar eene waarheid, die men bij eene oppervlakkige beschouwing reeds opmerkt. Maar daarom is het zoo veel te meer bedroevend, dat de booze, de zonde en de wereld, dat de oogenlust, de vleeschelijke lust en de grootschheid dezes levens zoo hun spel hier drijven; hier in een land, dat in andere opzigten een aardsch paradijs is. Doch het paradijs schijnt overal voor den mensch eene woestijn te zullen worden, omdat de booze hem juist in het paradijs overwint. Ik denk aan de geschiedenis van den val en zijne gevolgen ten opzigte van den mensch, maar ook aan al die schoone streken der aarde, waar de zonde het meest heerscht, terwijl men in de min schoone en vruchtbare streken, waar de mensch de meeste moeite voor zijn onderhoud moet doen, de meeste ware vroomen

vindt. En de geheele Godsgeschiedenis leert ons dit ook. In de woestijn overwint de mensch den booze, en alzoo wordt de woestijn hem een paradijs, waar de engelen komen en hem dienen. Zoo was het bij de verzoeking in de woestijn. In JEZUS overwon immers de mensch (collectief) den booze, en in Hem werd de woestijn reeds een paradijs, waar de hemelladder staat, en engelen op en nederdalen ten dienste dergenen, die de zaligheid beërven zullen. In onzen Heer JEZUS is de mensch reeds ingegaan door lijden in heerlijkheid. Maar driewerf gelukkig hij, die in dit land zich nog ter regter tijd wedervindt, eer de afgrond hem heeft opgenomen. Voor hem zal het vallen en afnemen dan niet meer worden genoemd een tijd van beproeving slechts, maar ook een tijd van uitredding Gods, en daarom een tijd van loutering. Onze goede Heer en Zender weet het, in hoever onze beproeving van 1851 ook ons tot loutering is geworden. Doch ik moet voortgaan tot iets anders.

Reeds sedert lang had ik den wensch gekoesterd, dat ik het hier in mijne gemeenten ook kon gedaan krijgen zooals te Tondano, t. w. dat er uit de leden der gemeente menschen opstonden, die zich gedrongen gevoelden tot hunne medemenschen in het openbaar te spreken. Reeds van ouds, uit mijn vroeger leven in Europa, kende ik de groote zegeningen, die de Heer zoo menigwerf op de eenvoudige mededeelingen had gelegd. Vooral ook te Tondano is Gods zegen daarop zeer zigtbaar, en daarom te meer was het reeds lang mijn streven, dit ook hier in te voeren. Maar het wilde mij nog niet gelukken. Ik had het regte middel of de regte personen nog niet gevonden. Toen ik echter op Goede vrijdag 1851 elf personen tot ledematen der gemeente aan zoude nemen, nam ik mij voor, om het nu eens zoo goed mogelijk te be-

ginnen en door te zetten. Ik koos drie van die elf, en verzocht hen, dat ieder op zijne beurt in de kerk, vóór dat ik hen inzegende, een woord tot de gemeente zoude rigten, (vooral maar eenvoudig) om te vertellen, waarom zij zoo gaarne mede aan het Avondmaal wilden gaan. Zij verklaarden zich daartoe bereid. Twee van deze drie zijn grijsaards diep in de zeventig jaren oud. De een is PAULUS van Motoling, die aan Bestuurders reeds lang als mijne blijdschap bekend is; de andere heet ABRAHAM, uit de gemeente Liwason. Deze is nog ouder dan PAULUS, en was vroeger een alfoersche priester en onderhoofd van verschillende majoors. De derde was het tweede Negerijhoofd, met name PETRUS, omstreeks 50 jaren oud. Ik liet den oudsten, ABRAHAM, eerst spreken, daarna PAULUS en daarna PETRUS. Alle drie spraken met vuur en met kracht, en hunne toespraken werden met de grootste oplettendheid aangehoord. De kerk was van binnen geheel vol, zoodat er nog eene groote menigte voor de vensters stond.

Wat ABRAHAM sprak kwam op het volgende neder:

„ Lieve Broeders! Gij weet allen, dat ik vroeger een onder-hoekoem en bediende van verschillende majoors ben geweest, en dat ik later priester werd. Maar van mijne groote zonden, als priester bedreven, wil ik maar niet spreken. Als soerohan (gezant) der majoors, was ik onder alle menschen zeer gezien. De majoors hielden van mij, omdat ik al hunne slechte raadgevingen aannam, en hunne bevelen, om voor hen regt veel van den armen man te trekken, gewillig en naauwkeurig opvolgde. Hierdoor kwam ik in groot aanzien bij de verschillende opperhoofden, waaronder ik gedieud heb. Maar ik werd door het volk ook zeer geëerd. Ik wist de menschen in de verschillende negerijen van het distrikt,

waarheen ik overal gedurig gezonden werd, zeer te vleijen en hun veel leugenachtig nieuws te vertellen. Ik was altijd uitermate vriendelijk jegens hen, en daarom dacht geen mensch kwaad van mij. Maar, lieve Broeders! ik bedroog het volk waar ik maar kon. Ik zorgde voor de majoors, maar ik zorgde ook voor mij zelven. Juist omdat ik overal zoo vriendelijk werd ontvangen, en men mij overal de beste slaapplaatsen aanwees, was ik in de gelegenheid om de menschen op deze of gene wijze van hun goed te berooven. Maar niemand had vermoeden op mij, als er iets gestolen was. Hoe kon dit ook? Ik was altijd de vriendelijkheid en de goedheid zelf, en als gezant van den majoor betoonde ik hun in al zulke gevallen van diefstal tot ontdekking van den dief, zooveel hulpvaardigheid, zoodat ik altijd iemand vond, die het moest hebben gestolen, al vonden wij het goed ook niet; waarvoor ik dan nog bovendien vriendelijk werd bedankt, en door allen werd geprezen, dat ik den dief had gevonden en gestraft. Naderhand werd ik priester, lieve Broeders! Maar gij allen die hier thans vergaderd zijt, en door Gods goedheid tot het licht van den Heer JEZUS zijt gebragt, gij weet nu ook hoeveel kwaad een alifoersche priester doet. Ik wil daarover niet spreken, maar ik wil u nu nog vertellen, dat God en de Heer JEZUS mij van al dit kwaad hebben willen verlossen. Echter dit ging ook nog zoo spoedig niet. Toen mijne vrouw eindelijk Christin wilde worden, was ik er niet zeer vriendelijk onder. Doch onze Pandita van Amoerang doopte mij naderhand ook." (Br. HERRMANN heeft eerst zijne vrouw, zijnen zoon en zijne schoondochter en toen hem gedoopt). „Maar, Broeders, ik werd daarmede nog geen waar Christen. Wel gevoelde ik toen reeds, dat ik in mijn

leven veel kwaads had gedaan, maar ik had er geen spijt van. Ook wilde ik toen nog altijd mijne oude slechte gewoonten in het geheim aanhouden. Maar ik wierp toch mijn priesterschap en mijn alifoerendom weg, en liet mij doopen. Sedert dien tijd heb ik eerst langzamerhand mijn slecht hart leeren kennen, want onze Heer JEZUS begon het te verlichten. Daarom heb ik later dan ook meer naar den Heer JEZUS verlangt, en ben ik begonnen te bidden, dat Hij mij toch verlossen mogt van de straf der hel, en dat zijn bloed, dat Hij op Golgotha heeft gestort, ook mijne ziel mogt reinigen van alle zonden. En ziet Broeders!" en nu werd hij vuriger, „toen heb ik geleerd te gelooven, dat de Heer JEZUS CHRISTUS mijne zonden heeft gedragen en mijne schuld voor God heeft betaald, toen Hij in Gethsémané voor mij leed, en op Golgotha voor mij stierf. Daarom ben ik nu op dezen dag ook zoo blijde, dat ik dezen avond mede zal aanzitten aan den heiligen disch en de beide teekenen van zijn' dood tot vergeving mijner zonden zal ontvangen. Ziet, Broeders! dit wilde ik u heden maar vertellen."

De oude PAULUS, oud Hoekoem-toewah van Motoling sprak al bijna over dezelfde zonden, die hij in zijn vroeger leven had bedreven. De Heer JEZUS had hem die zonden vergeven, en schonk hem nu ook kracht, om tegen de zonde te strijden, en dezelve al meer en meer te overwinnen. Daar Bestuurders dezen ouden PAULUS reeds meerdere keeren in mijne dagboeken hebben hooren spreken, zoo zal ik, om tijd uit te winnen ook niet meer van hetgene hij verder sprak verhalen. Maar de jongste van alle drie, het tweede hoofd van Mopolo, die wel niet zoovele bedrevene zonden kon noemen, ging verder dan de twee eersten, en verklaarde

zich in eene ernstige, weemoedige stemming, voor God en de wereld schuldig aan alle tien geboden Gods. Ziet hier, Bestuurders! bijna woordelijk de laatste helft van hetgeen hij sprak:

„Broeders" zeide hij, de hand op het hart leggende, „Broeders! ik ben een dief, ik ben een moordenaar, ik ben een echtbreker, ik ben schuldig in alles. Ik heb met de daad dikwijls gestolen en bedrogen, maar veel meer nog met mijn hart, terwijl ik in de uitvoering verhinderd werd. Zoo ging het mij ook met andere zonden. Vele keeren heb ik begeerd kwaad te doen, op allerlei wijze, en zocht en wachtte ik naar goede gelegenheid. Niet altijd vond ik die gelegenheid, maar wanneer ik ze vond, dan greep ik ze gretig aan, en volbragt mijne snoode daad. Toen wist ik nog niet, dat er een alwetend God was, die de booze menschen in hunne overdenkingen en gedragingen steeds gade slaat, — maar nu weet ik, dat het de Heere God is geweest, die mij boosdoener zoo dikwijls in het volbrengen mijner slechte daden heeft verhinderd. Maar nu gevoel ik ook, dat het waar is, wat ik dikwijls van onzen Pandita heb hooren verkondigen, t. w. dat niet alleen de daden maar ook de zondige begeerten, die wij in ons hart koesteren en welke wij wenschen te bedrijven, even groote zonden zijn als de daden zelven. Op die wijze ben ik ook een groot moordenaar geworden voor onzen Heere God. Ik heb vele mijner medemenschen schuldig en onschuldig gehaat. Ik heb dikwijls gewenscht, dat deze of gene spoedig stierf of ongelukkig werd; ik zelf heb er soms toe bijgedragen, dat zij ongelukkig werden, en had hen zelfs met een verheugd hart kunnen vermoorden, als ik niet bang was geweest, dat ik dan weder was gedood geworden. Ik gevoel daarom de heiligheid en de regtvaardigheid van

Gods eigen Woord, wanneer het mij daarom veroordeeld als een moordenaar van mijne broeders. Ja, Broeders! God ziet het hart aan. En dit zouden wij ook zeer goed kunnen verstaan, als ons hart niet geheel en al verduisterd en verhard was geworden door de zonde. Wij menschen zijn te lui, om er over na te denken, en daarom worden wij al meer duister in ons zelven, en verstaan niets van Gods geboden, ook niet als ons geweten zoo luide in ons spreekt. Maar, lieve Broeders! Gij moet het mij niet kwalijk nemen, dat ik zoo veel spreek. Mijn hart is zoo vol, nu onze Heere God en Zaligmaker mij roept om openlijk belijdenis af te leggen. Maar mijn hart is vooral ook zoo vol van de groote liefde Gods jegens mij armen, grooten zondaar; want hij heeft mij alle mijne zonden in CHRISTUS vergeven. Dit gevoel ik. En daarom beweegt zich mijn hart van vreugde. De Heer JEZUS CHRISTUS roept mij en mijne vrouw nu ook, om deel te nemen aan het vieren van het H. Avondmaal, dat Hij bereid heeft tot een teeken van vergeving van zonden, voor zulke arme, zwarte zondaren, als wij zijn. O, wat zijn wij gelukkig, dat de Heer JEZUS CHRISTUS uit den hemel is nedergedaald en zijn bloed voor ons heeft gestort, en al onze schuld heeft gedragen, geboet en betaald. Door zijne groote liefde heeft Hij ons verlost van het eeuwig ongeluk in de hel. Maar het zal nog een veel grooter en heiliger Avondmaal zijn en met veel meer eer en heerlijkheid, wanneer onze Heer JEZUS CHRISTUS ons roept, om het daar bij Hem in den hemel te vieren. Daar, Broeders, heeft onze Pandita eens gezegd, zijn wij niet zoo zwart meer, omdat wij daar geheel zonder zonden zijn, en onze zielen zijn rein gewasschen in het bloed des Lams dat de zonden der wereld heeft gedragen."

Mijn hart, Bestuurders! voelde zich diep bewogen van blijdschap des geloofs, en was vervuld met innige dankbaarheid jegens mijnen Heer en Zender, toen ik die drie belijdenissen zoo uit het hart van hen voor God en de gemeente hoorde uitspreken. Wij waren er allen door gesticht geworden, en ik vooral op nieuw overtuigd van de waarheid van het Christendom. O, hoe onbegrijpelijk schoon en heerlijk is toch de eenvoudige prediking van het kruis. Onder het kruis van CHRISTUS, en daar ook alleen, leert de zondaar zich kennen in wat hij is voor God. Onder het kruis alleen leert het elk eenvoudig mensch, hoe diep hij tot een allerellendigst zondaar is gevallen, en hoe hoog daarentegen Gods genade en liefde is gestegen. Maar dit heeft God slechts den kinderen en eenvoudigen geopenbaard, terwijl Hij het den wijzen dezer wereld verborgen houdt. Daarom maken deze arme, morsige, deze diep gevallene en domme heidensche Alifoeren den grooten en wijzen Europeër zoo beschaamd. Daarom wordt het kruis van CHRISTUS voor den armen, onbeschaafden Indiaan eene kracht Gods tot zaligheid, terwijl het soms voor den beschaafden Europeaan of wereldvergoder eene dwaasheid is en blijft.

De laatste spreker is een van de eersten, die ik gedoopt heb. Ik moet zeggen, dat ik, toen ik hem doopte, niet zoo veel met hem op had; want bij zijne forschheid en trotschheid teekende zijn gelaat ook veel verraderlijkheid en wraakgierigheid. Maar sedert hij Christen wilde worden, was hij de vlijtigste kerkganger, en hij bleef dit ook toen hij gedoopt was. Hij verzuimde nooit eene les of gelegenheid, om wat te leeren. Hierom stelde ik hem dikwijls later tot een voorbeeld voor anderen. Bij zulk eene gelegenheid zeide hij eens tot mij: „Mijnheer, ik ben Christen geworden, en hoe zoude ik het nu voor

den Heere God kunnen verantwoorden, als ik het niet met ligchaam en ziel werd?" Hij moet vroeger een zeer bijgeloovig Alifoer zijn geweest. Men ziet ook hieruit alweder, dat het bijgeloof veel nader bij het koningrijk Gods is dan het ongeloof. Maar niet allen bezitten eene kennis en een geloof als deze PETRUS. Ik moet zeggen, hij is de éénige in al mijne gemeenten, die zoo veel licht en diepte bezit. Hij staat boven mijn' ouden PAULUS van Motoling, hoewel deze altijd levendig is, en mij dikwijls zeer verblijdt en verkwikt door zijne blijmoedige en gepaste, en soms zeer snedige en geestige gezegden over zijn innerlijk geloof. Maar zulk een paar zijn hier ook wezenlijke lichtstralen in eenen diepen en duisteren nacht. Het zijn voor mij, reiziger in deze woestijn, de liefelijke oüzen, waar ik mij verkwik, waar mijn hart, dat onophoudelijk zucht om de toebrenging en verlichting van dit volk, zich dankbaar laaft in de vaste hoop, dat mijn groote God en Zender, JEZUS CHRISTUS, mij dezen mijnen wensch nog grootelijks zal doen vervuld zien. – Maar wat is nu van PETRUS geworden? – Na den tijd, toen hij voor het eerst met ons aan mogt zitten aan den heiligen disch, heeft hij nog eenmaal met ons des Heeren Nachtmaal gevierd. Later werd hij ziek, hij kreeg gaten in de voeten, zoodat hij niet loopen kon. In huis was hij niet, maar hij bleef nacht en dag in eene hut in zijn' tuin, een groot half uur van de negerij. Destijds kwamen mij zijne wonden reeds verdacht voor, wanneer ik hem nu en dan bezocht. En toen met primo 1852 eene nieuwe wet werd uitgevaardigd en onmiddellijk gehandhaafd, om alle leprazieken naar eene afgezonderde plaats te brengen, toen werden er hier van alle kanten uit mijnen werkkring velen van die ongelukkigen weggevoerd; want de meesten dezer schenen hier in mijne

streken te zijn geweest (1). – Maar PETRUS was eensklaps spoorloos verdwenen. Hij is ergens in het woud gevlugt; want wie zich hier voor het oog zijner vervolgers wil versteken, behoeft niet ver te gaan, daar het digte woud, de diepe dalen en onoverkomelijke bergen voor elken inlandschen vlugteling duizend ongenaakbare schuilplaatsen aanbieden. Maar zulke vlugtelingen blijven altijd in aanraking met hunne betrekkingen; want geen een behoeft te vreezen, dat zijne landgenooten zijne schuilplaats zullen verraden. Daarom ben ik hem nu ook op het spoor. Zoo God wil zal ik hem spoedig in zijne ongelukkige eenzaamheid bezoeken; want voor mij vliedt hij niet. Ik moet hem zien, hem spreken, hem vertroosten, al is de weg nog zoo moeijelijk naar

---

(1) Dr. BLEEKER schrijft omtrent het leprozengesticht het volgende (zie: Reis I, bl. 45 en 46): »Temoempah is eene negerij, gelegen aan de noordzijde der baai van Menado..... Fraai is het gezigt, hetwelk men van daar op de baai heeft. Het leprozengesticht ligt op eenige honderden schreden van het strand, afgezonderd van de negerij. Het bestaat uit twee reijen huisjes van hout en bamboe, elk in een paar kamers verdeeld. Het bevatte 21 lijders, waarvan echter slechts 19, die in meerdere of mindere mate door olifantsziekte (melaatschheid, lepra, elephantiasis) waren aangetast. Deze ziekte, in de tropische gewesten zoo verbreid, en het gelaat en de ledematen van den door haar aangetaste zoo zeer misvormende, is een schrikbeeld voor de Europeanen, doch de inlanders in deze gewesten zien haar met eene zekere onverschilligheid. Er is blijkbaar iets hards in gelegen, de ongelukkige lijders die door elephantiasis zijn aangetast uit de maatschappij te verwijderen. De ziekte toch is in het oog van den deskundigen geneesheer eene ziekte zoo als zoo vele anderen. Eene langzame onderhuidsche uitzweeting van een eigenaardig exsudaat, dat zich vooral vormt aan de niet ondersteunde deelen des ligchaams, oorschelp, wenkbraauwen, neusvleugels, kin, vingers en teenen, en deze eerst doet opzwellen, om later tot verweeking over te gaan en de vingers en teenen te verwringen en zelfs af te stooten, maakt het eigenaardige dezer ziekte uit. Maar hare besmettelijkheid en overerfelijkheid zijn ver van bewezen en niet waarschijnlijk. Jaren lang zijn soms leprozen met niet leprozen in aanraking, in de leprozengestichten zelve, zonder dat er een spoor van besmetting plaats heeft, en talrijk zijn

zijne zelfgezochte gevangenis. Ik zal zien, of ik hem niet kan overhalen, dat hij vrijwillig naar het gesticht, naar zijne andere ongelukkige broeders gaat. Daar zou hij welligt nog een zout kunnen worden. Maar als hij dit niet wil, dan zal ik hem ook gerust laten blijven, waar hij is, en zal hem niet verlaten. Het zal mij een voorregt zijn, eene troost en eene blijdschap, als ik dezen mijnen ongelukkigen broeder nu en dan het Evangelie van CHRISTUS zal verkondigen, al moet ik dan ook op handen en voeten naar zijne schuilplaats heenkruipen. O, Bestuurders! wat zal het eene zaligheid zijn voor u en voor mij, als wij dezen armen melaatschen daar boven eens zullen ontmoeten, waar hij gereinigd is – niet alleen van zijne melaatschheid des ligchaams – maar van de melaatschheid der zonde! – – welligt veel schooner dan

---

de voorbeelden van kinderen van lepreuze ouders, die niet alleen niet lepreus waren in hunne jeugd en tijdens zij bij hunne ouders in de gestichten verbleven, maar die ook nooit lepreus zijn geworden."

» Men vraagt alzoo, waarom den reeds zoo ongelukkigen toestand der leprozen nog verergerd, door ze als misdadigers buiten de zamenleving te sluiten? Hunne landgenooten vreezen hen, noch mijden hunnen omgang. Zijn zij niet in staat zelve in hun onderhoud te voorzien, geen bezwaar zou er in zijn, dat de plaats hunner inwoning die voorziening overnam, zonder ze van die plaats uit te sluiten, tenzij zij in een of ander gewoon ziekengesticht konden worden opgenomen. Om de afzigtelijkheid der leprozen behoeft men ze niet als te verbannen, want vooreerst bepaalt zich die afzigtelijkheid in den regel slechts tot de handen en voeten en is zelden van belang, zoo lang zich de zieken nog in den kring hunner landgenooten kunnen bewegen, en ten andere laat men meer afzigtelijke lijders..... in de zamenleving blijven. Evenwel, zoo lang als het tegenwoordige gebruik blijft bestaan, is het een verblijdend verschijnsel, wanneer men het den leprozen in hunne gedwongene afzondering zoo dragelijk mogelijk maakt, en hiervoor is te Temoempah goed gezorgd. De verdeeling van het gesticht in afzonderlijke huisjes geeft er het voorkomen aan van een klein dorp, en verzwakt het denkbeeld van afzondering en afsluiting. Goede voeding, huisvesting, kleeding en geneeskundige behandeling dragen er overigens allezins toe bij om het lot der ongelukkigen te verzachten." (RED.)

een van ons – ten minste schooner, reiner en heerlijker dan duizenden, wier namen met roem door menschen, door de geschiedenis worden vermeld.

In het jaar 1851 had ik ten minste 200 personen meer kunnen doopen, dan ik gedoopt heb. Velen wilden Christen worden, maar weinigen wilden wat leeren en geregeld in het onderwijs komen. Het was hun om den naam – niet om verlichting – niet grootelijks om hunne verlossing van zonden te doen. Zij meenen maar al te veel, dat het Christen worden in het ontvangen van den Doop bestaat en niet in waarachtig geloof in JEZUS CHRISTUS, dat vergeving van zonden schenkt en tot waarachtige bekeering en beterschap des harten leidt. Waar ik geen wezenlijk verlangen naar vergeving en verlossing bespeur, waar ik geen zucht naar licht en leven ontwaar, daar doop ik niet. Om die reden neemt het getal mijner gedoopten thans niet toe, d. i. ik heb in 1851 minder gedoopt dan in de twee vorige jaren, en zal welligt dit jaar nog weder minder doopen. Al ben ik geen vriend van het algemeene opvoedingsstelsel, zoo ben ik voor mij nogtans overtuigd, dat onder dit volk eene opvoeding en leiding tot op zekere hoogte aan den Doop moet voorafgaan. Van daar de behoefte aan scholen – christelijke scholen. Wie zich aan dit onderwijs, aan die leiding niet onderwerpen wil, dien doop ik niet. En vooral moet ik waarachtig leven, en bekeering en geloof des harten zien, in gevoel, woord en wandel bij hen, die ik aanneem tot lidmaten. Van daar dat ook deze nog zoo weinig in mijne gemeenten vermeerderen.

Mijne scholen blijven het voornaamste punt mijner werkzaamheden, waarop ik mijne aandacht blijf vestigen. In sommigen van deze zie ik ook allerverblijdendsten vooruitgang. Ik heb scholen, waarin ik van de 50 die

gezet opkomen 18 vind, die zeer knap in de deeling en 5 die tamelijk goed in den regel van drieën kunnen rekenen. In twee van mijne scholen kennen de leerlingen negen zangwijzen op drie en vier stemmen. Dat rekenen moet hun verstand ontwikkelen, het kan niet anders; en waar een volk eenmaal het choraalgezang met drie of vier stemmen heeft leeren zingen, daar is reeds eene niet geringe mate van schoonheidsgevoel aanwezig. En zoo ik mij niet vergis, dan zijn verstand en gevoel voor het schoone twee voorname vereischten in den mensch, om hem tot waarheid te leiden. Langs den weg van het verstand, verbonden met gevoel voor het schoone, of, zoo men liever wil, met een fijn veredeld gevoel, wordt deze voornamelijk gevonden en verkregen. Het eerste erkent en het laatste omhelst de waarheid. En waar deze drie één zijn geworden, in en met den mensch, daar is ook gevoel en wil voor het goede en een zucht naar het heilige; daar is alles aanwezig, wat den mensch vatbaar maakt tot eene zuivere kennis van God – tot waarachtige omhelzing van het geloof in CHRISTUS, tot aanbidding Gods in geest en in waarheid. Met blijdschap zie ik dus ook, dat er meer wezenlijke ontwikkeling onder de kinderen in mijne scholen is begonnen te onstaan. Niet alleen, dat zij in de kennis van de bijbelsche geschiedenissen zijn toegenomen, maar daar is ook meer begeerte naar de kennis van dezelve ontstaan – zij verstaan en gevoelen hare waarde ook meer en meer. Dat is eene groote schrede voorwaarts op den weg der ware verlichting van dit volk rondom mij. Er wordt dus ook niets door mij gespaard, om het verstand te ontwikkelen en schoonheidsgevoel aan te kweeken of het gevoel te veredelen. Daar is niets te hoog en niets te gering om daaraan dienstbaar gemaakt te worden, indien men

slechts altijd aan het geringe de grootheid Gods en zijne goedheid in CHRISTUS verbindt, en men zich er op toelegt om ook het hoogere in eenvoudige woorden te geven. Lukt dit de eerste keer niet, dan beproeft men het met andere woorden voor de tweede en derde keer, tot dat men eindelijk de regte voor hen verstaanbare woorden en beelden vindt, waardoor dan weder een nieuw en waar, een heilig en goddelijk denkbeeld in hunne ziel is ontstaan, waarmede zij eene schrede nader zijn gekomen tot God en zijne zalige eeuwigheid.

Met de taal echter is hier altijd nog veel te kampen. Ik meen vooral, omdat zoo vele verschillende talen in dit kleine land met zijn handvol volk bestaan. Het zijn niet tongvallen alleen, maar wezenlijke talen, die men hier op zijn minst tot vijf kan brengen. Reeds sedert eenigen tijd wilde ik eenige bijzonderheden over dit wezenlijk verschil aan Bestuurders opzenden, maar ik liet het, om nog eerst wat meerder tot dit verschil door te dringen. Daar Br. VAN CAPELLEN mij echter verleden maand verzocht, hem die verzamelde woordenlijst aangaande het verschil dier talen te laten opzenden, zoo heb ik dit gaarne aan hem overgelaten; want dan kon ik den tijd anders gebruiken. Hij heeft haar, even als ik vroeger, uit de bronnen van onze oudere broeders hier geput, vooral uit die van Br. HERRMANN. Welligt komt het met de volgende conferentie tot stand, dat wij, zendelingvereeniging, besluiten eene proef te nemen, om een algemeen woordenboek der verschillende talen in de Menahasse te vervaardigen. Uit dezen arbeid zoude het dan kunnen blijken, of het niet mogelijk zou zijn, om er ééne algemeen verstaanbare taal uit te scheppen. Maar hoe meer kennis van zaken ik krijg, hoe meer het mij toe schijnt, dat het niet gaan zal. De

bedoelde vijf talen verschillen wezenlijk veel meer dan de Nederduitsche van de Hoogduitsche taal. Het verschil zal zoo wat gelijk staan met dat van Deensch en Hoogduitsch. Om deze reden zoude het dan veel verkieselijker zijn het Maleisch, als Bijbel-, boeken- en schooltaal en tevens gedeeltelijk ook als kanseltaal te houden. De Maleische taal toch is hier wel eene uitheemsche, maar geene nieuwe en vreemde taal meer. Reeds voor de vestiging van het nederlandsch bewind alhier is zij als gouvernements- en officiële taal in dit gewest gebruikt, en overal aan het strand beoefend, al wordt ze op de bergen weinig en op sommige plaatsen geheel niet verstaan. Het vooroordeel en de afschuw, die men anders met regt onder de volken vindt, als men hen, door de invoering eener vreemde, van hunne eigene taal wil berooven, is hier reeds lang geweken. Ook ons beginsel en doel bij de invoering eener vreemde taal onder dit volk zijn geheel onderscheiden van die, welke de magtigen der aarde in zulke omstandigheden aansporen, en waarvan zwaard en kanonvuur de uitdrukking zijn. Wanneer die eene andere taal onder een door hen overwonnen volk willen invoeren, dan hebben zij daarmede geen ander doel dan zijne nationaliteit – zijn bestaan als volk – het heiligst goed, dat deze wereld geeft, te vernietigen. Ons doel is zijne nationaliteit te ontwikkelen, zijn bestaan te bevestigen en te heiligen, het volk op te heffen uit het stof, en te leiden en te brengen tot het onstoffelijke en onvergankelijke. Dit begrijpt en gevoelt het volk hier ook reeds. Het zoude dit echter nog niet kunnen gevoelen, als niet reeds algemeen eene soort van zucht naar kennis onder hetzelve aanwezig was. Die deze zucht nu wil bevredigen, die leert het Maleisch, omdat hij ziet, dat dit het voornaamste middel daartoe is, en daarom

willen het de jongelieden allen zonder uitzondering gaarne leeren, en daarom ook leeren zij het zoo spoedig. Hoe groot de omweg nu ook schijnt te zijn, dien het volk moet maken eer het zijn doel bereikt, zoo ben ik er zeker van, dat dit nogtans de kortste is van de twee wegen, die er bestaan; want het zal veel moeijelijker zijn, om ééne taal dezes lands onder alle inwoners in te voeren, dan de Maleische taal, die ten deele reeds aangenomen en half ingevoerd is. Daarbij komt nog, dat onze – vooral mijne – naburen hier, de Mogondézen, een zustervolk van hen, voor het grootste gedeelte Maleisch spreken en verstaan, omdat die taal, door de invoering van het Mohammedanisme, aldaar ook is aangenomen en verspreid. Dat volk, hetwelk weder eene geheel andere taal spreekt, dan onze Alifoeren, zal toch ook wel spoedig aan de beurt liggen, om het Evangelie te ontvangen. Reeds sta ik met den koning en vele van zijne onderdanen in zoodanige betrekking, dat ik oordeelen kan en overtuigd ben, dat ook het volk van Mogondo vatbaar is voor de leer der verzoening door het bloed des kruises. Het is geen klein volk en het Mohammedanisme zegt daar niets; want de tegenwoordige koning, een oud man, ging voor omtrent 25 à 30 jaren uit het Alifoerendom tot het Christendom over; het is mij niet gebleken door wien hij in dien tijd, toen hier nog geen zendelingen waren, gedoopt is. Maar van het begin tot het einde zonder eenige evangelische kennis gebleven, werd hij naderhand weder even goedwillig Mohammedaan. Met nog een paar anderen Christen geworden zijnde, stierven deze bijna allen weldra, en bleef hij daarna bijna alleen over, terwijl zijn geheele volk Alifoersch was en bleef. Want dit had immers geene gelegenheid om zijnen koning te volgen, omdat daar geen Pandita

kwam, om hen, die ook wel Christenen wilden worden, te onderwijzen en te doopen. Had dat volk voor 12 à 15 jaren een' zendeling gekregen, dan waren nu allen Christenen, terwijl thans de helft Mohammedanen zijn geworden. Den koning verveelde het eindelijk alleen Christen te heeten; want werkelijk droeg hij slechts den naam, terwijl hij, door het behouden van alle alifoersche gewoonten, met de daad Alifoer was gebleven. Zijn naam van Christen strekte voor zijne onderdanen, en ook wel voor hem zelven, tot een voorwerp van spotlust, omdat hij bijna alléén stond, en ook niets van het Christendom wist. Toen er onder zulke omstandigheden eindelijk een Mohammedaansche priester kwam en eenen geruimen tijd onder het volk bleef, vond hij een middel om verlost te worden van dien naam, terwijl hij velen van zijne onderdanen begon over te halen, om met hem te gelijk het Islamisme aan te nemen. Dus bestaat de helft der Mogondezen thans uit belijders van den Islam. Maar ook hiervan weten zij zooveel als niets; ten minste veel minder nog dan de Javanen; hoewel de koning nu veel meer van het Christendom weet dan vroeger. Want het schijnt dat de Mohammedaansche priester op zijne wijze met oordeel en staatkundig is te werk gegaan, daar hij ten minste Christus niet meer heeft vernederd, dan Mohammed zelf in den Koran doet; maar, om in zijne proselietenmakerij wel te slagen, die wijze van overredingskunst heeft gebruikt, waardoor hij eenen onwetenden Christen ligt kan overhalen tot zijn geloof, t. w. door te verkondigen, dat de naam en de persoon van Christus wel degelijk bij het Mohammedaansche geloof behoort, als die van een' onderprofeet van Mohammed. Dus de priester heeft voor het Christendom daar meer voordeel dan nadeel aangebragt. Het is nu omstreeks een jaar geleden, toen

er weder voor eenen zeer korten tijd een zendeling der Mohammedanen is geweest, wanneer de koning weder eenige moeite heeft gedaan, om de overgeblevene Alifoeren van zijn volk over te halen, om tot den Islam over te gaan. Dit is hem echter in geenendeele gelukt, want zijne meeste alifoersche hoofden hebben hem in naam van het volk geantwoord, dat het beter was Christen te worden dan Mohammedaan; want in het eerste geval konden zij dan toch ten minste varkensvleesch eten, en hadden zij ook de hoop van onderwijs in allerlei nuttige kennis voor zich en hunne kinderen te ontvangen, gelijk zij dat nu ook zagen in de omstreken van Pontak, waar de Pandita van Koemelemboeaai scholen had opgerigt, en dikwijls zelf kwam om de menschen te onderwijzen. – Hoe ik dit alles zoo naauwkeurig weet? – Bestuurders weten, dat niet zeer ver, welligt 15 à 18 palen, achter Popo en Mopolo het rijk van Mogondo begint. De Mogondezen, een industrieel of handwerksvolk kan men zeggen, komen gedurig uit hun land, en brengen hier hunne door hen vervaardigde ijzeren gereedschappen en geweven stoffen te koop. Bij die gelegenheid komen zij dan soms met 12 à 40 man te gelijk, ieder eene vracht dragende, over de bergen en door de dalen met digte bosschen bezet naar deze streken; maar zelden waagt zich één tot Amoerang; want zij zijn bang dat een gouvernements-ambtenaar hen vasthoudt en dwingt tot gouvernementswerk. Deze vrees is natuurlijk ongegrond, maar het vooroordeel bestaat eenmaal bij hen. Een ander gedeelte van het volk van Mogondo zwerft den geheelen tijd bijna alleen in de bosschen, vangt daar wilde varkens en ander wild, en voedt zich met sago en wilde moeskruiden, overvloedig in de bosschen voorhanden. In het begin van mijn verblijf alhier hadden de Mogondezen hun

verkeer met het volk in mijne streken geheel opgegeven, omdat zij bang waren, dat ik tevens een Toewan pamarentah (gouvernements-ambtenaar) was. Echter hoorde ik een maand of zes na mijne komst alhier, dat er ongeveer 5 palen achter Popo, in het gebied van de Menahasse, een paar ploegen Mogondezen in het bosch aldaar in ellendige hutten waren komen wonen. Ik besloot hen op te zoeken; waaraan ik dan ook onmiddellijk gevolg gaf. Na een paal of vijf eenen allermoeijelijksten weg te hebben afgelegd, soms bijna meer kruipende dan loopende, kwam ik bij hunne hutten aan. Toen zij mij zagen, wilde de een hier en de ander daar heenloopen; maar ik hield hen zoo veel mogelijk terug, ook herinnerden zij zich welligt, dat zij toch hunne vrouwen en kinderen in den steek moesten laten, en hun daarom hun wegloopen niets hielp, waarom zij dan gedwee weder terugkeerden. Naderhand, toen ik met hen at en dronk, en alles tevens goed betaalde, had ik geene moeite meer, om hen van mijne goede gezindheid jegens hen te overtuigen. Ik heb naderhand nog verscheidene ploegen van hen in de bosschen bezocht, en was gaarne reeds eens door de wildernissen tusschen hun land en het onze hier heengedrongen, maar het is mij niet mogelijk hen daarheen langs hunne allermoeijelijkste kattenpaden te volgen. Als er een goede weg werd aangelegd tusschen de bergen en door de dalen heen, dan zoude men er altijd in één dag ten hoogste kunnen komen; maar nu besteden zij vijf dagen voor eene reis van hunne eerste negerij naar Popo. Thans sta ik zoo hoog in hunne gunst en vriendschap, dat allen, die hier in deze streken komen, zich zouden schamen mij niet een bezoek te brengen, en soms ook wel een klein presentje te geven, al beteekent dit ook niet meer dan een' spiering uit te gooijen, om een' kabeljaauw

te vangen; want ik heb vele dingen, die zij kunnen gebruiken, zoo als ijzerveilen, waar zij dol op zijn. En sedert ik mijne groote slijpsteenen heb, komen er gedurig om de door hen gemaakte peda's (eene soort bijlen) scherp te maken, eer zij ze gaan verkoopen. Met den Radja sta ik, ofschoon wij malkander nog nooit gezien hebben, in mondelinge correspondentie, door anderen. Reeds lang verwacht hij mij, en reeds lang had ik hem een bezoek gegeven, als ik die reis niet van Amoerang te water moest doen; wat niet anders dan met het grootste gevaar van door zeeroovers gevangen te worden, kan geschieden. In geen anderhalf jaar heeft zich daar eene praauw met menschen gewaagd. De laatste zes man, die zich op deze kust waagden (negentien maanden geleden) zijn door de roovers gevangen genomen. En nog vergaat er bijna geen dag, dat men niet één van die rooverspraauwen ontdekt, zoo dat bijna elk mensch, die zich langs die kust op het strand vertoont, wordt medegevoerd. Eenige weken geleden hebben zij bijna eene geheele negerij van Mogondo ontvoerd. Dus uit dit een en ander kunnen Bestuurders zien, dat ik mijne kennis van Mogondo niet heb verkregen, door dat ik het zelf reeds heb bezocht; maar ik weet het uit den mond van het volk, dat mij als zijn vriend hier komt bezoeken. In mijne negerij hebben zich thans ook 4 Mogondezen als smids gevestigd. Ook heb ik reeds eenen mogondeschen jongen gehad, dien ik tot meester wilde opleiden. Eer ik hem echter nam, kwamen eenige van zijne landgenooten mij dit ontraden, omdat hij een deugniet was. Ik zond hem echter hier naar de school, en gaf hem ook nog les in huis. Hij hield zich zeer goed, tot dat hij tamelijk wel lezen en schrijven kon, wanneer ik dieverij van hem bemerkte. Toen ik hem hierover vermaande, en

tevens bedreigde, dat, wanneer hij dit weer deed, hij weg moest, nam hij zijne gelegenheid waar, ontstal mij eenige boeken en kleedingstukken van zijne medekweekelingen, en koos het hazenpad. Van hier ging hij naar Mogondo over Pako, vertelde daar aan den meester, dat hij van mij verlof had gekregen, om zijne familie te Mogondo te bezoeken, en dan weder terug wilde keeren. Hij bleef een paar dagen bij dien meester, die hem natuurlijk gaarne ontving, omdat hij mijn moerid was; den derden morgen was hij verdwenen met den Bijbel van den meester, benevens eenige andere kleedingstukken. Met dat geroofde goed is hij nu te Mogondo aangekomen, en is schoolmeester geworden bij de kinderen en kleinkinderen van den Radja, in wiens huis hij woont. Dus de Radja en zijne familie laten thans hunne kinderen lezen en schrijven leeren door een' weggeloopen kweekeling van mij, en dat wel door middel van alleen christelijke boeken. De Radja vindt in den Bijbel zoo aardige vertelseltjes, dat hij zich er gedurig wat uit voor laat lezen. Ik wenschte, wat mij aangaat, nog wel meer zulke kweekelingen uit Mogondo te krijgen. Ik wilde hen allen – als het niet anders kon – wel Bijbels laten stelen, ten einde heen te gaan om hunne landgenooten daarin te onderwijzen. Twee Mogondezen hebben mij beloofd, mij spoedig elk een' van hunne zonen te zenden, om hen als meesters op te leiden. Doch nu genoeg voorcerst over Mogondo. Ik hoop er spoedig, als ik dat volk eens bezocht zal hebben, weder op terug te komen. Ik ben in deze mededeeling uitvoeriger geworden dan ik wilde; want ik wilde de Mogondezen slechts aanhalen als een volk, dat mijns inziens spoedig aan de beurt moet komen voor de prediking van het dierbaar Evangelie; want

het volk is er vatbaar voor – is reeds eenigszins daarop voorbereid. En dit is nu eene reden te meer, dat wij het Maleisch als de taal der prediking van het Evangelie behooren te behouden. Alleen behoort dit dan zoo lang eene wijziging te ondergaan, als de zendeling hier alleen spreekt tot ouden, die geene vreemde taal meer kunnen leeren, en het Maleisch in hunne jeugd nog niet geleerd hebben. Daarom is het noodig voor elken zendeling, die onder dit geslacht werkt, dat hij het Alifoersch leert; want onder het volgende geslacht zal dit niet meer noodig zijn, als er maar overal scholen, waar de kinderen Maleisch leeren, worden opgerigt.

Doch aangaande de taal, in zoover wij die hier als het voornaamste hulpmiddel tot wezenlijke verlichting en grondige beschaving van dit volk noodig hebben, is er bij mij reeds sedert lang een geheel ander denkbeeld opgekomen. Ik meen hier noch de Maleische noch de Alifoersche taal. Ik meen die taal, welke ons het krachtigst en spoedigst kan helpen, om het volk onder Gods zegen voor altoos aan de duisternis te onttrekken. En welke is nu die taal? Bestuurders! meent niet dat ik scherts, of dat het hersenschimmen zijn, wanneer ik zeg, dat die taal geene andere is dan de Hollandsche; dat wij door de Hollandsche taal hier in te voeren in school en langzamerhand ook in de kerk, het spoedigst en het verst zullen komen, beter dan door alle andere talen der wereld. Ik moet hierbij nog even stil staan (1).

---

(1) Bij hetgeen hier volgt zouden wij vele aanteekeningen te maken hebben. De lezer kan die in het algemeen vinden in ons opstel: „Van welke taal moeten de zendelingen in de Molukken en in de Menahasse zich bij de prediking des Evangelies bedienen?" voorkomende in

Reeds sedert jaren is de Maleische taal hier aan het strand en op de hoofdplaatsen beoefend, in alle scholen onderwezen. Reeds zijn er vele plaatsen op de bergen, waar de menschen deze taal beginnen te verstaan; zoodat zij in den tijd van 15 jaar hier welligt reeds de volkstaal zal zijn geworden. Reeds zijn er op kosten van ons Genootschap vele maleische boeken geschreven en gedrukt, niet alleen, maar ook nog eene groote massa daarvan aanwezig. De Maleische taal is eene indische taal, heeft indische constructie, en is daarom juist gegeschikt, om aan een indisch volk de hun onbekende denkbeelden juist en gemakkelijk te doen verstaan, en – dit geloof ik is nu ook alles, ten minste het voornaamste – wat tegen de invoering van de Hollandsche taal hier kan worden gezegd. Maar wat valt er nu voor te zeggen? Als het volk hier de Hollandsche taal wil en even spoedig als de Maleische taal kan leeren, en er dan spoedig een begin wordt gemaakt, om het daarin te onderwijzen, dan zal dit in 15 jaren tijds veel verder zijn met de Hollandsche dan met de Maleische taal.

Het volk, dat is te zeggen niet slechts deze en gene, maar in het algemeen, wil de Hollandsche taal ontzettend gaarne leeren. Reeds sedert lang niet vreemd aan het denkbeeld, en sedert meer dan een jaar de begeerte hebbende gekoesterd, om de Nederduitsche taal hier in te voeren, heb ik daarover dikwijls en met de meesters en met velen van het volk gesproken, en hen, zonder te zeggen waarom

---

den voorgaanden Jaargang van dit Tijdschrift, bl. 172 en verv. en 279 en verv. en waarvan het slot hieronder voorkomt op bl. 40 en verv. Wij hebben daar getracht het onderwerp met bezadigdheid, aan de hand der geschiedenis en der ervaring ook door buitenlandsche zendelingen opgedaan te behandelen. Daarheen verwijzen wij. (RED).

daarop ondervraagd. Maar alleen het vragen aan hen was genoeg, om de half in hen sluimerende en half onderdrukte begeerte wakker te maken, en hen te doen branden, om deze taal te leeren. Geen een van hen had ooit zoo hoog van zich zelven durven denken, van nog eens de eer en het geluk te zullen hebben, om even als de zoon van hunnen rijken Majoor, die zijne kinderen te Menado in de hollandsche school zendt, deze vermaarde taal, die zoo veel geleerdheid en beschaving aanbrengt, te leeren. Aldus zijn hunne gedachten en uitdrukkingen daarover; van daar dat de begeerte daarnaar al niet ligt in hen opkomt, en dat als zij haar voelen, zij haar dadelijk weder onderdrukken, en vooral niet uiten. Maar als een Pandita daarover begint te spreken, dan kunnen zij zich niet houden, dan moet het er uit. Tegen een' Majoor of een' Opziener zullen ze deze hunne begeerte ook vooral niet uiten, omdat zij wel weten, dat dezen zulk eene verhevene gedachte – zoo onbetamelijk voor een negerij's man – spoedig zouden weten te verbannen. Sommigen zeiden onbeschroomd tot mij: „Mijnheer, dat zal het Gouvernement nooit toestaan, want als wij de Hollandsche taal leeren, dan worden wij arme Alifoeren te geleerd, en het Gouvernement wil ons liever dom houden." Vooral bij de meesters en jongen van jaren en bij groote schoolkinderen is de begeerte groot daarnaar. En deze wordt gedurig grooter en op nieuw versterkt, als zij bij toeval eens mijne boeken zien staan. Hun oordeel, dat zij bij zulke gelegenheden half luid, als bij zich zelven, uitdrukken, is dan: „Wel! wel! hoe gelukkig voor ons arme menschen, indien wij hulp en onderwijs in de Hollandsche taal konden krijgen. Indien dit zoo ware, dan zouden wij geleerde menschen worden, dan zouden wij vele nuttige en heilige dingen kunnen leeren,

dat wij thans door onze maleische boeken niet kunnen. Vooral zouden wij dan den Bijbel beter kunnen verstaan dan den maleischen, waarin zoo vele woorden zijn, die wij in geheel ons leven niet kunnen verstaan." Uit dit een en ander ziet men nu, dat zij de Hollandsche taal gaarne willen leeren, niet alleen, maar dat zij ook weten waarom zij dit willen; want hun oordeel of liever hun gevoel hieromtrent is juist, zeer juist! Ieder onpartijdige, die met den staat van zaken hier bekend is, zal dit erkennen. Maar de inlander kan ook de Hollandsche taal leeren.

Het volk hier is veel vatbaarder om de Hollandsche taal te leeren, dan men wel oppervlakkig zoude denken. Om dit te bewijzen noem ik den Majoor van Kema, den schoonzoon van Br. RIEDEL, die de Hollandsche taal goed leest en spreekt, niet alleen, maar even goed ook de Engelsche. Maar daar zijn nog vele andere inlanders, en daaronder vooral nog majoorskinderen, waarop ik zoude kunnen wijzen, al zijn ze zoo ver niet als de Majoor van Kema. Ik wil echter van dezen, die op Menado 4 à 5 jaren school hebben gegaan bij den goeden en bekwamen onderwijzer DIRKS, niet verder spreken, maar alleen hier nog aanhalen, wat in dezen veel meer zegt. Mijne vrouw en ik spreken niets dan Hollandsch met onze kinderen. Wij wijken daarin van de algemeene gewoonte der Europeanen in Indië af. De Maleische taal is hier de taal, waarmede vader en moeder en dienstboden de kinderen doorgaans aanspreken. Eerst als deze beginnen naar school te gaan, dat is tusschen zes en tienjarigen leeftijd, wordt er aan gedacht langzamerhand met het Hollandsch te beginnen. Maar dit gaat dan nog zoo spoedig en gemakkelijk niet. Den goeden onderwijzers kost het dan nog menigen zweetdroppel, eer zij er den

maleischen bolster eenigszins af hebben. Maar waarlijk het kost ook moeite de kleinen aan het Hollandsch te krijgen, en het vol te houden; want zij hooren hier immers van het volk niets dan Maleisch en Alifoersch. Mijne vrouw en ik echter zijn daar mede blijven volhouden, en hebben daarvoor nu het genoegen, dat ons klein meisje, twee en een half jaar oud, niets met ons spreekt dan Hollandsch, terwijl onze kleine jongen haar daarin goed begint na te volgen. Maar dit is het nu eigenlijk niet, wat ik hier wilde mededeelen. Het is de blijdschap, die ik heb, dat de meisjes, vrouwelijke kweekelingen, die reeds van de geboorte van ons dochtertje bij ons zijn, even goed Hollandsch verstaan als ons dochtertje zelf. Alleen door ons spreken met dezen hebben het de anderen geleerd. Zij verstaan bijna alles. Ik behoef haar nu slechts Hollandsch te laten lezen, en haar daarbij nu en dan onderwijs te geven, dat ik reeds ben begonnen. Met haar, die het verst zijn, spreken wij niets anders dan Hollandsch, en ik ben overtuigd, dat zij binnen korten tijd het ver zullen brengen. Juist omdat ieder inlander hier veel liever Nederduitsch wil leeren, dan het Maleisch, of nog veel liever dan hunne eigene taal, zoo leeren zij gene veel spoediger dan deze (1).

Met deze bewijzen nu, dat dit volk de Hollandsche taal gaarne wil en zeer goed en vlug kan leeren, zijn reeds dadelijk de krachtigste argumenten tegen de invoering van deze taal wederlegd. Wie ziet hieruit niet, dat het volk, al kennen reeds velen Maleisch, in den tijd van 10 à 15 jaren met het aanleeren van de Hol-

(1) Gaarne hadden wij over deze zaak meer vernomen, doch in de latere briefwisseling van Br. ULFERS komt niets verder daarover voor. (RED.)

landsche taal veel verder zal komen dan met het Maleisch? Hoe veel meer zullen zij daardoor ontwikkelen. Welk eene bron, welk een schat van kennis wordt daardoor niet voor den armen inlander ontsloten? De geheele goede hollandsche letterkunde behoort dan ook aan het volk hier, wordt dan zijn eigendom. En als op die wijze het volk hier eerst de taal en letterkunde der Nederlanders heeft geërfd, krijgt het ook hunne kennis – ook hunne zeden en gewoonten. Dit kan niet anders. Wie de taal van een vreemd volk grondig leert en bestudeert, die leert ook even grondig zijne zeden en gewoonten kennen. Even zoo is het, als een volk de taal van een ander volk als zijne eigene overneemt, dan ontvangt het daarmede ook, zonder het te weten of te willen, zijne zeden, zijne deugden of ondeugden, zijne wijze van denken, gevoelen, werken enz. Wel zoude ons zendelingen de invoering der Hollandsche taal hier aanvankelijk eenige meerdere moeite kosten; want wij zouden dan moeten beginnen onze meesters die taal te leeren, maar die moeite zal minder zijn dan men wel denkt, omdat allen deze taal zoo gaarne willen leeren, terwijl men tevens dit volk hier volstrekt niet onvatbaar mag rekenen voor het aanleeren eener vreemde taal. Maar die moeite bepaalt zich ook slechts tot den beginne, terwijl wij daarentegen naderhand veel moeite zouden kunnen besparen. Als dit volk door middel der Maleische taal grondig zal worden verlicht, hoe veel tijds zal er dan nog door de zendelingen moeten worden besteed, om gepaste maleische boeken te schrijven, terwijl dit bij de Hollandsche taal grootendeels weg zal vallen. Hoe vele zendelingen, die na ons komen, zullen dan nog veel tijd moeten besteden, om de Maleische taal te leeren eer zij hun werk hier kunnen beginnen. In het andere

geval kunnen zij onmiddelijk bij hunne komst daarmede beginnen. Ook zoude dit veel goedkooper worden. Het drukloon der hollandsche boeken zoude veel minder dan dat der maleische boeken zijn. Met minder moeite voor ons en voor Bestuurders en met minder kosten, zouden onze Bestuurders dan slechts uit den overvloed van goede, zedelijke en nuttige werken voor het volk hier behoeven te kiezen en ze ons over te zenden. Wat bij het behouden der Maleische taal in dezen eerst met moeite en groote kosten en dan nogtans gebrekkig moet worden tot stand gebragt en verkregen is bij de invoering der Nederduitsche taal reeds alles oneindig beter en goedkooper aanwezig. Al is er nu ook reeds tot op dezen tijd veel moeite gedaan om maleische boeken te schrijven en te drukken, zoo mag dit nogtans geen spoorslag voor ons zijn, om op dezen weg te blijven voortsukkelen, indien er een betere voor ons open en voor de hand ligt. En wie nu, die de Maleische taal en dit volk grondig kent, zal nog zoo onkundig of partijdig blijven beweren, dat de Maleische taal eene indische, de denkbeelden voor dit volk beter zal kunnen doen verstaan dan de Nederduitsche? Het tegendeel daarvan is waar. Juist in het Maleisch ontbreken die woorden en denkbeelden, die wij zoo noodig hebben, om den mensch tot hoogere begrippen op te voeren, terwijl die in de Hollandsche taal zeer eenvoudig verheven en bevattelijk schoon en juist aanwezig zijn, en bij de aanleering van deze taal dus ook het eigendom van het volk worden. Ik wil niet zeggen, dat de Maleische taal niet hooger kan worden opgevoerd en tot afgetrokken denkbeelden langzamerhand beter kan worden gevormd en uitgebreid, maar daarbij zullen dan nog jaren verloopen, en veel moeite moeten worden gedaan, en zal de schrijver van boeken, waarin de hoogere

begrippen in de Maleische taal worden uitgedrukt nog veel aanmerkingen moeten verduren, dat hij volgens anders denkenden, zich door het kiezen of vormen van een verkeerd woord, óf nog niet juist heeft uitgedrukt, óf dat zijn stijl nog te veel naar deze of gene westersche taal riekt. Over zulke dingen wordt dan, helaas! veel getwist, maar daarmede komt dan gewoonlijk ook niets tot stand. Maar waarom dan toch zoo vele jaren daarnaar gewacht, waarom dan toch al die moeite besteed, om het gebrekkige te verkrijgen, terwijl het volmaaktere zonder tijd noch moeite daar is, en slechts op ons wacht om het aan te grijpen? Immers het volk, met uitzondering van een paar strandplaatsen, moet de Maleische taal met de nieuwe daarin gebragte denkbeelden even zeer eerst leeren als de Hollandsche. Immers het volk wil veel liever en kan even spoedig deze leeren als de eerste. Of vreest men, dat de voor Nederlanders geschrevene school- en godsdienstige boeken, niet geschikt zijn voor dit volk, omdat daarin vele westersche denkbeelden, behoeften, zeden en gebruiken voorkomen, die geen mensch hier kent? Dit is ook slechts eene vrees, meer ongegrond dan gegrond. Zij is vooral niet hinderlijk aan de opvoeding en verlichting van dit volk. Ik ben thans zoo bang niet meer voor boeken met eenige westersche zaken, behoeften en begrippen voor een indisch volk, gelijk ik dit vroeger was. Waarom toch worden hier in Indië in de hollandsche scholen geene andere boeken dan de in Holland voor de nederlandsche jeugd geschrevene, gebruikt? Wat weten de europesche kinderen hier van een' winter – van een' kagchel – van ijs? want zij allen hier in Indië geboren zijnde, kunnen immers niets van al die westersche dingen begrijpen? En toch gebruikt men enkele boeken hier voor de indische

jeugd. „Maar," zal men mij antwoorden, „de meester of onderwijzer moet dit den kinderen verklaren en duidelijk maken." Nu, dit wil ik ook, en niets anders. Waartoe is dan de Zendeling hier? Deze verklaart dit aan zijne meesters en anderen, waar het te pas komt, en deze weder aan de kinderen op de school en anderen, en zoo leeren en weten zij het allen. Of meent men, dat de inlanders hier bij de beste verklaring het nogtans niet begrijpen, omdat het niet onder het bereik van hunne zinnen valt? Ik zeg: men moet het door beelden en voorbeelden juist onder hunne zinnen brengen; anders is de verklaring niet goed. Om bij de bovengenoemde voorbeelden te blijven: elk inlander hier kent het gevoel van koude. Even als de Nederlanders zich in den winter zoo gezellig om den kagchel kunnen schikken, kruipen ook zoo menigen avond de inlanders hier, wanneer het koud is, rond om het vuur, dat ze fiksch weten te stoken, en waar bij zij gaarne met elkander zitten te kouten. Nu behoeft men hun slechts te zeggen, dat het in de maanden December, Januarij en Februarij in Nederland zoo koud is, dat men dikke broeken en jassen en kousen, en ik weet niet wat al, aantrekt om zich te vrijwaren tegen de koude, en dat zij in de huizen kagchels stoken, om het daar te verwarmen. Maar kagchels? Elk inlander kent ijzeren potten, platen en stangen; want van deze laatsten weten zij op hunne wijze hier zeer goede peda's (eene soort van bijlen) te maken. Zij weten dus zeer goed, hoe heet en gloeijend men het ijzer kan maken. Men heeft dus niets noodig, dan hun te beduiden, dat men in Europa groote langwerpige potten vervaardigt, die van boven digt zijn; waaronder drie poten zijn, die in het midden eene deur hebben, waardoor men vuur en hout er in legt, om den

pot heel warm en gloeijend te stoken, en dat men zoodoende de huizen verwarmt. Deze pot heet kagchel. Maar het ijs? O, dit leert elk inlander veel gemakkelijker verstaan dan alle europesche kinderen, die hier geboren zijn. Toen mijne moerids onlangs aan het strand waren, om zout voor ons te branden (1), (bijna elk inlander brandt hier zijn eigen zout, wat ook de Europeërs moeten doen, sedert hier geen gouvernementszout meer te krijgen is), en ik hen daar bezocht, en die crystallisatie van het zoute water in den ketel of pan waarnam, toen nam ik daaruit aanleiding, om hun te verklaren, hoe het ijs in Nederland ontstond. Het was volstrekt niet moeijelijk, om hun nu te doen begrijpen, wat ijs was, dat als een gladde digte koek over alle waters heen door de scherpe koude werd gevormd, gelijk hier het zout in de pan door de hitte. Zij hadden het voor oogen, dat water eene gladde harde zelfstandigheid kon worden, en daardoor was alle moeijelijkheid weggenomen. Zoo is er niets vreemds in de wereld, dat de inlanders hier niet zouden begrijpen, omdat, als men het zoekt er altijd en overal beelden en voorbeelden genoeg voorhanden zijn. En zijn nu zulke enkele westersche zaken en begrippen zoo hinderlijk in de verlichting van dit volk? Ik antwoord met de woorden van een' mijner kweekelingen, toen ik hun de verklaring van den winter en van het ijs had gegeven en zij verbaasd opkeken, dat er duizenden van menschen uit genoegen op

(1) De Menahassers leggen op het strand groote vuren aan, op welke zij zoo lang zeewater gieten, totdat de asch eene genoegzame hoeveelheid zout bevat. Dan wordt deze asch in een vat met zeewater gedaan, waardoor zich een sterke pekel vormt, die in Woka-bladen boven het vuur uitgedampt, klompen zout levert van 6 a 7 Nederlandsche ponden, welke hoeveelheid men een batoe noemt. (RED.)

dat harde water gingen loopen, enz.: „Wel wel! dit zout heeft ons wederom geholpen, om wat te leeren, en heeft ons verstand weder verder geopend." De grootste hinderpalen en belemmeringen zijn wel die, wanneer men den kostelijken tijd verspild met radeloos bepraten van eene goede zaak, zonder die aan te grijpen. Ach! dat men toch krachtig werkte, zoo lang als het nog de dag van heden heet. Alles wat morgen heet, – heet ook TE LAAT!! – Hoe ruimer de kring hunner denkbeelden, vooral aangaande de verschillende werking en gedaante van de heerlijke natuur en schepping is, hoe verhevener ook hun denkbeeld aangaande de grootheid en de almagt van den Schepper zal worden. En deze grootheid en almagt weder in verband gebragt met de liefde, de oneindige liefde Gods in CHRISTUS, kan wel niet anders dan een gevoel van afhankelijkheid en overgave tevens in de borst van den armen, diepgevallen, onverlichten zondaar te weeg brengen. Maar bovendien zoude men altijd eene keuze kunnen doen van zedelijke en godsdienstige boeken, die zich zoo veel mogelijk naauw aan den Bijbel aansluiten, want zulken zouden er genoeg zijn te vinden. Als zulks geschiedt, dan heeft men waarlijk weinig voor de westersche zaken en begrippen daarin te vreezen, want de Bijbel, welke die boeken tot grondslag dient is immers geheel oostersch. En toch heeft dit oostersche ook met al zijne oostersche zeden en behoeften, beelden en redeneringen alles, wat den naam van licht en leven verdient, in het Westen aangebragt. Neen, gebruik vrij eenige westersche begrippen, beelden en behoeften in de boeken voor eenvoudige inlanders, als gij die beelden enz. maar duidelijk voor hen verklaart, en in die boeken onder die beelden en behoeften den godvruchtigen geest des Bijbels slechts doet hooren, zien, spreken

en handelen. En aangaande dit laatste behoeven wij toch geene vrees te hebben; want onze Bestuurders en niet de pantheïstische filozofen kiezen dan onze boeken. Doch genoeg hiervan. Mij dunkt dat elk, die er bij kennis van zaken onpartijdig over nadenkt en oordeelt, het spoedig met mij eens zal zijn, dat dit volk door de Hollandsche taal, spoedig het verst zal kunnen worden gebragt. Als wij nu echter de geschiedenis van andere zendelingen en volken, vooral van het vasteland van Indië en de Kaap de goede hoop wilden raadplegen, en die naauwkeurig konden nagaan, dan zoude het ons welligt duidelijk worden, dat de engelsche zendelingen juist daar de meeste vrucht op hunnen arbeid zien, waar zij aan de jeugd en jongelieden eerst het Engelsch hebben geleerd. In alle amerikaansche en engelsche inrigtingen in Azie, waar de zendelingen hunne kweekelingen voor medehelpers en meesters opleiden, is het een vaste regel, eerst de Engelsche taal te onderwijzen, en door middel van deze weder alle andere wetenschappen. En wat nu goed is voor een enkel mensch of eene enkele school, is dat ook niet even goed en nog beter voor een geheel volk, dat die taal gaarne wil en spoedig kan leeren? Ik zoude nog kunnen spreken over de kaapsche volken, die allen de Hollandsche taal als hunne eigene spreken. Ik ben er overtuigd van, dat juist daarom de zendelingen daar zoo veel vrucht zien op hun werk, en dit volk juist daardoor zoo in kracht en zelfstandigheid is gestegen. Het zoude wel belangrijk zijn en wel de moeite waardig, als dit eens grondig werd onderzocht en nagegaan. Ik wil hiermede echter niet zeggen, dat aan de Kaap naar evenredigheid meerder den Heer worden toegebragt dan hier in de Menahasse, dit zij verre, maar ik wil daarmede zeggen, dat de

Hollandsche taal hier onder het volk, gelijk daar, veel meer kracht en energie zoude ontwikkelen – dit volk hier veel spoediger grondig verlicht en gevormd zoude worden tot een zelfstandig volk (1).

KOEMELEMBOEAI, 20 Mei 1852.

(1) Wij laten vooral deze laatste beweringen geheel voor rekening van Br. ULFERS. Een bevoegd Engelsch zendeling (W. BUYERS) getuigde anders (zie 2de Jaarg. blz. 192).

VAN WELKE TAAL MOETEN DE ZENDELINGEN IN DE MOLUKKEN EN IN DE MENAHASSE ZICH BIJ DE PREDIKING DES EVANGELIES BEDIENEN?

(*Vervolg en slot van den vorigen Jaargang bl.* 306).

Wij hebben dus een en ander mede te deelen van de denkbeelden, die in den laatsten tijd in Indië zijn geuit over de taal, die het meest geschikt zal zijn, om Evangelie en beschaving bij den inlander te verbreiden. Hierbij stellen wij ons niet voor, angstvallig alle bronnen en bescheiden te doorzoeken. Wij kunnen ons tot enkele, naar wij meenen de belangrijkste, bepalen. Het is ons daarbij alleen om de zaak te doen, wegens hare hooge beteekenis voor den evangeliebode, terwijl wij ons niet voorstellen bijzondere gevoelens opzettelijk te bestrijden.

Gelijk het was in de dagen der Vaderen, zoo is het nog tegenwoordig: er verheffen zich stemmen voor het invoeren eener algemeene taal in onze Oost-indische bezittingen, en onder dezen zijn er, die daartoe het Nederlandsch aanbevelen, anderen, die het Maleisch voorstaan; maar eveneens doen zich stemmen hooren voor het handhaven der verschillende inlandsche talen. Wij laten de voorstanders van ieder gevoelen zoo veel mogelijk zelven spreken.

Dr. BLEEKER, op wiens oordeel wij reeds meermalen toonden prijs te stellen, laat zich als volgt over het

gebruik van het Maleisch in de Menahasse hooren (1): „Men laat de Alfoeren hunne bijbelkennis putten uit den Bijbel zelven en godsdienstige werkjes; maar die Bijbel en die werkjes zijn gedrukt in het Hoogmaleisch, eene taal, die zij niet verstaan en, zoo als bleek uit de alfoersche schoolmeesters, de meer beschaafden onder de bevolking, niet regt leeren verstaan; eene taal, die niet in het volksleven doordringt en voor de alfoersche Christenen is, wat Latijn en Grieksch ongeveer is voor ons." Bijna onmiddellijk daarop doet de schrijver zich kennen als een voorstander van de invoering der Nederlandsche taal in de Menahasse. Hij zegt namelijk (2): „Wanneer men de zucht der volkshoofden en zelfs van velen der lagere volksklassen ziet, om ons Nederlanders na te bootsen, in het bouwen hunner huizen, in hunne meubels, in hunne kleeding, in hunne zeden en gewoonten, – en wanneer men verneemt, dat de hoofden er prijs op zouden stellen om ambtenaren te worden van ons Gouvernement, terwijl de bevolking zelve liever hare belangen en klagten onderwerpt aan de beslissing der ambtenaren dan aan die harer eigene hoofden, dan moet men de wenken niet miskennen, welke die stand van zaken zoo ruimschoots geeft. Het ligt in den aard der zaak, dat die toenadering tot onze beschaving en zeden en godsdienst elke nieuwe generatie een ander standpunt zal doen bereiken, waarop het verschil tusschen Europeaan en Alfoer minder merkbaar zal zijn. Het Christendom zal uit zijnen aard zelven meer en meer er toe bijbrengen, om het bewustzijn van gelijkheid op te wekken en levendig te houden. De onderworpenheid en gedweeheid kunnen niet

(1) Wij haalden de plaats reeds in dit Tijdschrift aan; zie: tweede jaargang, bl. 47.

(2) Zie zijne Reis door de Minahassa, I, bl. 87, e. v.

meer blijven die van vroeger dagen, en zijn het ook reeds niet meer. Twee gedachten drongen zich ten deze bij mij op. „„Maak ze Nederlanders"" en „„geef ze instellingen, die aan hunne behoeften beantwoorden en daarmede gelijken tred houden."" Zal het wenschelijk zijn, en zoo ja, zal het mogelijk zijn? De wenschelijkheid is mijns inziens buiten twijfel. Hoe meer wij de bevolkingen onzer bezittingen met ons als vereenzelvigen, zoodat zij zich ook als Nederlanders leeren beschouwen, niet meer als aan het nederlandsch gezag onderworpen, des te meer zal onze kracht in Indië toenemen, zal ons kleine vaderland in magt en aanzien stijgen, zullen de elementen van opstand of verzet tegen vreemde overheersching worden weggenomen. Die elementen van opstand en verzet zijn in de Minahassa reeds gebroken. De gelijkheid in kleeding, gewoonten en godsdienst heeft de Alfoeren ons veel nader gebragt, zoowel als ons den Alfoeren. Er ontbreekt nu slechts nog de gelijkheid der taal, het eigenlijke hollandsche element, om de toenadering volkomen te maken. Die toenadering wordt door de hoofden en minderen zeer gewenscht en gewis door ons niet versmaad."

„Is nu het invoeren der Nederduitsche taal in de Minahassa mogelijk? De hoofden wenschen ook dit, en een bewijs is geleverd in den majoor van Tonsea, den heer O. J. PELENKAHOE (1), dat het kan. De Resi-

(1) Deze Majoor, de schoonzoon van onzen zendeling RIEDEL, ontving zijne opleiding te Menado, op de school van den heer H. C. DIRKS. Ook wij hebben gezien, dat de Menahasser het Nederlandsch leeren kan in den te Amsterdam opgeleiden hulpzendeling LAMBERTUS MANGINDAAN. Om der waarheid hulde te doen, zijn wij echter gedrongen hier bij te voegen, dat terwijl MANGINDAAN na een vijfjarig verblijf hier te lande zich eene opmerkelijke juistheid in het stellen had verworven, het spreken hem echter blijkbare inspanning kostte, en dat zulks niet een

dent van Manado, de heer JANSEN, getuigt, dat de aanleg der inlanders, om het Nederduitsch te leeren, goed is, dat zij bij onderwijs daarin spoedig goede vorderingen maken, en dat zij het veel beter zouden leeren spreken, indien niet het vooraf leeren van eene hun insgelijks geheel vreemde doch zeer gebrekkige taal, het Maleisch, daartegen hinderpalen aanbragt. Men leere hen alzoo niet eerst Maleisch en daarna Hollandsch, tenzij daar waar eene andere wijze vooreerst nog niet mogelijk is. De zendelingen, die het Alfoersch der districten hunner zending kennen, kunnen aan zoodanig onderwijs veel doen en zijne aanvankelijke slaging zou door de geheele Minahassa een' naijver opwekken, die weldra zou doen zien, dat het Nederduitsch eene betere taal is, om er de talrijke talen der Minahassa in op te lossen, dan het Hoogmaleisch."

Omtrent de Ambonsche eilanden komt bij den Heer BLEEKER slechts ééne plaats voor, tot ons onderwerp in dadelijk verband staande (1). Daar zegt hij: „Hoezeer de Amboinezen verder gevorderd zijn in het Maleisch dan de bewoners der Minahassa, bleek het echter ook te Ema en in de overige negerijen van Leitimor en Hitoe, welke wij bezochten, dat het op de scholen gebruikelijk Hoogmaleisch slechts gedeeltelijk door de onderwijzers, de marinjo-midras (2), de orang-toe-

gevolg was van een hem aangeboren gebrek, bleek ten duidelijkste, toen wij gelegenheid hadden hem met den Menahasser ZACHARIAS, die de Wed. VAN DER VELDE VAN CAPPELLEN herwaarts vergezelde, te hooren spreken; toen vloeiden de woorden hem uit den mond, met eene radheid, die een' Franschman zoude beschaamd hebben. En hoe na hem zijne moedertaal aan het hart lag, bleek ons gedurig uit zijne gesprekken. (RED.)

(1) Reis door de Minahassa II. bl. 135.

(2) »Personen als helpers aan de schoolmeesters toegevoegd, en tevens belast om de schoolpligtige kinderen, welke de school verzuimen, tot hunnen pligt te brengen."

wah-agama en de scholieren wordt verstaan, en dat alzoo eene voorname voorwaarde om goed te onderwijzen en goed te begrijpen volstrekt ontbreekt."

Zoo als de Heer BLEEKER zulks deed, heeft niemand zich in het openbaar voor de invoering van het Nederlandsch in de Menahasse (en waarom dan ook niet in de Molukken en elders in Indië?) verklaard. Doch, opmerkelijk genoeg, dit denkbeeld werd reeds veel vroeger door sommige onzer zendelingen voorgestaan. Wij zouden zelfs geneigd zijn te vermoeden, dat dezen het waren, die aanleiding gaven tot de met zoo veel overtuiging uitgesproken meening. De Heer BLEEKER beroept zich toch hier, gelijk op vele plaatsen van zijn werk, op de getuigenis van anderen.

Boven zagen wij reeds in een verslag van den zendeling ULFERS (1), geschreven in Mei 1852, hoe deze zich voor de invoering van het Nederlandsch verklaart. Bijna gelijktijdig schreef de zendeling VAN DER VELDE VAN CAPPELLEN over dit onderwerp, in verband tot Maleisch en Alfoersch het volgende: „Hoewel ik het noodzakelijk oordeel, dat elk zendeling ook de taal of de talen der inboorlingen spreke, althans die van het district waarin hij arbeidt, zoo acht ik het toch wenschelijk, dat die velerlei talen onder dit gering getal van circa 90,000 menschen geheel verloren gaan, en verwisseld worden met de aanvankelijk reeds veel meer bearbeide en gevormde taal der Maleijers. Daardoor ook alleen kan de inboorling in aanraking en betrekking komen tot geheel Indië. Wanneer elk zendeling zooveel mogelijk er op aandringt, dan ben ik verzekerd, dat binnen tien à twintig jaren niemand meer in dit geheele land zal gevonden worden,

(1) Zie in dit nommer van ons Tijdschrift bl. 27 e. v.

die het Maleisch niet verstaat. Wenschelijk is het tot dat einde ook, dat geene andere geschriften meer in de alifoersche taal in druk verschijnen. Immers, en dit moet wel overdacht worden, voor wie dienen die vertalingen? Die lezen kan heeft met het lezen ook het Maleisch geleerd (1), en behoeft dus geene vertaling; die niet lezen kan heeft ook niet aan de vertaling, dan in zoo verre zij hem voorgelezen wordt. Het is dus alleen tot gemak van dezulken, die den heilbegeerigen Alifoer iets willen voorlezen, en niet in staat zijn, om wat zij in 't Maleisch lezen terstond in verstaanbaar Alifoersch over te brengen. Doch hoe zelden doet zich dit geval op? Of zou ook niet veel gemakkelijker en eenvoudiger en met meer nut, iemand die de beide talen kent, aan zijnen nog min ontwikkelden huisgenoot of vriend, de hem meest treffende en duidelijke waarheden en verhalen aangaande de christelijke leer en geschiedenis op eene natuurlijke, kinderlijke wijze kunnen mededeelen of vertellen? Voorzeker, ja."

„Neen! – en ik houd mij overtuigd, dat ieder uwer, zoo het door u hier van nabij en met eigene oogen werd gezien, hetzelfde zeggen zou, – Neen! de talen der Alifoeren hier moeten niet aangekweekt, niet onderhouden, veeleer uitgeroeid worden. Hoe is het op Ambon gegaan? Immers even zoo. Waar zou het heen moeten met moeite en kosten, zoo men eens al die ambonsche talen had in stand willen houden? Het Christendom

(1) Hier schijnt de zendeling vergeten te hebben, dat eene eerste voorwaarde voor de beoefening van het Alifoersch als boekentaal, de invoering van die taal bij het onderwijs op de scholen moet zijn, waardoor het Maleisch noodzakelijk op den achtergrond zoude geraken. Doch wij halen aan, en weerleggen niet. Wij zijn dus ook niet aansprakelijk voor de volgende denkbeelden over de taal van wijlen onzen voortreffelijken VAN CAPPELLEN. (RED.)

streeft naar vereeniging; ook in de talen mogen wij de menschen vereenigen, en ook door dien band kunnen de onderscheidene volken elkander nader gebragt worden. En inderdaad het Maleisch verbindt reeds de verschillende eilanden eenigszins aan elkander. Waarom zullen wij onder deze 90,000 menschen die minstens zesderlei talen onderhouden, terwijl eene enkele taal hen door den tijd tot één volk maken zal? Waartoe dat kindsche Alifoersch nog opvoeden, terwijl het Maleisch reeds tot den mannelijken leeftijd is genaderd, en bij ieder ingang vindt? Zeker behoeven wij hier geen alifoersche boeken, om den Alifoer 't Evangelie te verkondigen, ook niet om dat Evangelie ingang bij hem te verschaffen."

„ Doch wat ik en ook reeds verscheidene der broederen zendelingen en ook de inlanders zelven zeer betreuren, is dat men vroeger op Ambon en later ook hier niet terstond met het Christendom ook de Hollandsche taal heeft ingevoerd. Hoe jammer voor de beschaving! Wat zou, zoo men terstond daartoe overgegaan ware, dit land en dit volk er reeds geheel anders uitzien! — Want ofschoon de Maleische taal zeker tot eene der geschiktste talen van den Archipel behoort, om onze denkbeelden bij een min beschaafd volk over te storten, zoo is het er echter nog verre af, dat men in het Maleisch al die eenvoudige en populaire boekwerken zou kunnen overbrengen, die daar zijn over natuur-, sterren aardrijkskunde, over werktuigkunde, bouwkunde, enz. en die thans in Holland zelfs door kinderen op de scholen worden gelezen en verstaan. En ik houd mij verzekerd, dat het Hollandsch hier nog zou in te voeren zijn; en zoo 't Gouvernement daaraan met lust medewerkte, voorzeker ware hier in onze Oost binnen tien jaren het Hollandsch even algemeen bekend als thans 't

Maleisch. Het volk verlangt er naar. Als ik er mijne meesters soms eens over spreek, o! dan popelt hun het hart van verlangen en vreugd. Hoe goed en wenschelijk zou het zijn, waarde Heeren Bestuurders! dat van u daaromtrent tot alle zendelingen het bevel of de aansporing uitging. Hoe wenschelijk althans, dat gij eens ernstig deze zaak in overweging naamt, en bij toestemming met alle kracht ook het Gouvernement daartoe gezind poogdet te maken. Nog is het daartoe niet te laat."

Dat dit niet maar opwellende gedachten waren van onzen Broeder bleek, toen hij twee jaar later, in 1854, op het onderwerp terug kwam. Hij schreef toen daarover als volgt: „ Wat ik met betrekking tot het onderhouden of doen verloren gaan van het Alifoersch vroeger aan u heb geschreven, en wat ik later toen Br. SCHWARZ mij verzocht den laatsten brief van 't Bijbelgenootschap aan Br. HERRMANN (1) te beantwoorden, met vrijmoedigheid in 't kort heb durven herhalen, dat zelfde zeg ik, naar mijne zekerste overtuiging tot heden toe geheel onveranderd en ongewijzigd nog. En gelijk ik toen vast vertrouwde, dat ieder uwer, zoo hij de zaak hier met eigene oogen aanschouwde, dit gevoelen met mij deelen, en zeggen zou: „„ Neen! die talen der Alifoeren hier moeten niet aangekweekt, niet onderhouden maar uitgeroeid worden,"" zoo vertrouw ik dat nog; ofschoon ik gis, dat gij daarbij voor het woord uitroeijen wel een minder bedrijvend woord kiezen zoudt."

---

(1) De zendeling HERRMANN had zich bijzonder aan het Alifoersch gelegen laten liggen. Hij leverde eene proeve van vertaling van het Evangelie van MATTHEUS in die taal, dat is te zeggen in het Amoerangsche dialect, welke proeve door het Bijbelgenootschap, in het begin van 1852, gedrukt werd. (RED.)

„ Wat ik voorts geschreven heb aangaande de invoering alhier van het Hollandsch, ook daarin blijf ik steeds hetzelfde gevoelen koesteren. De redenen, die ik u voor dezen mijnen wensch bijbragt, ofschoon zij met vele andere nog zouden kunnen vermeerderd worden, komen mij voor van niet weinig belang te zijn. Gij meent toch niet, dat dit volk niet in staat zou zijn, zich deze taal goed en volkomen eigen te maken? Het tegendeel zou door daadzaken te bewijzen zijn. Of zoudt gij vermoeden, dat die landaard welligt het gebruik eener westersche taal niet zoude gedoogen? Dit gold dan ook van het Kaapland, dit gold dan ook van Amerika, waar volgens VAN KAMPEN 1200 inlandsche talen verloren gingen, en thans Noord en Zuid, Oost en Westwaarts alom europesche talen inheemsch zijn geworden (1)?"

„ Meer dan eeuwen geleden trok eene groote engelsche volkplanting naar Noord-Amerika; zij vormde den grondslag van die groote maatschappij, welke thans zoo bloeit en schittert. Stellen wij nu eens, dat die volkplanting sedert hare aankomst zich uitsluitend had moeten bedienen van eene taal zoo geheel zonder beschaafde en vormende letterkunde, en zoo onvolkomen en arm als b. v. de maleische. Stellen wij, dat zij daarin alleen

(1) De hier gekozen voorbeelden waren niet geschikt om het gevoelen van VAN CAPPELLEN bijzonder aan te dringen. Met de vele talen, die in Amerika te gronde gingen, verdwenen ook een misschien even groot getal volksstammen. En dat Engelsch, Spaansch en Portugeesch de hoofdtalen van Amerika werden, was het gevolg van het verdringen van de oorspronkelijke bevolking door westersche volkplanters. Dat deze laatste, hunne taal behielden was een noodzakelijk gevolg van hunne meerdere beschaving, die zelfs de versmelting van de taal der veroveraars met die der verwonnelingen, gelijk eenmaal in Engeland het Noormansch met het Angel-Saksisch, onmogelijk maakte. Doch, al gaat de vergelijking niet op, in de verdere redenering van VAN CAPPELLEN ligt een grond van waarheid. (RED.)

had moeten denken, spreken en hare kinderen had moeten onderwijzen en ontwikkelen, en daarin uitsluitend voedsel had moeten vinden voor verstand en hart. Wat zou weldra haar eerste verlangen en streven geweest zijn? Voorzeker, zich in deze taal goede lectuur te verschaffen. Zij zou dus uit beschaafde talen de voornaamste werken over wetenschap, kunst, godsdienst, opvoeding en onderwijs in hare eigene, arme taal hebben trachten over te zetten. Doch eerst wanneer zij daartoe de vereischte middelen, – dat is rijkdom, kunde en goede instellingen, verworven had, zou zij aan dat verlangen hebben kunnen voldoen. Langzamerhand dus zou zij zich de gewenschte lectuur hebben verschaft. Voorzeker zoo de volkplantingen in Noord-Amerika langs dezen weg tot haar doel hadden moeten komen, zij zouden zich vooreerst nog niet met Europa hebben kunnen vergelijken. En uit wat wanstaltig zamenraapsel van woorden en woordvormen zou niet de taal harer boeken moeten bestaan? Gewis nog oneindig veel minder eenheid zou daarin gevonden worden dan in het tegenwoordige Engelsch."

„ Gelijk die volkplanting in Noord-Amerika, zoo denk ik mij de armsprakige en lectuurlooze Maleijers in dezen Archipel. Zij willen ook ontwikkeling en verlichting. Maar wanneer zullen zij die verkrijgen? De genoemde volkplanting kwam uit eene verlichte maatschappij, en had daar geleerd het te willen. Doch willen het Maleijers, zij moeten dan ook boeken over allerlei wetenschap en kunst, over godsdienst, opvoeding en onderwijs hebben. Maar daartoe moeten zij uit beschaafde talen boeken overzetten in hunne eigene arme taal. Zij behoeven dus de vereischte middelen: rijkdom, kunde en goede inrigtingen. Nu zijn zij dood arm, en hebben aan alles gebrek. Wanneer zullen zij de middelen verkrijgen?

De geschiedenis der twee eeuwen waarin zij Nederlands dienaars waren zou ons bijna doen zeggen: „nimmer." Doch wij willen stellen dat zij die middelen na verloop van twee eeuwen bezitten. Dan gaan zij druk aan het vertalen van de lettervruchten van europesche natiën. Maar dan ook krijgen zij boeken in eene taal, die uit allerlei talen is zamengeraapt. Of zal 't Maleisch zich langs den natuurlijken ontwikkelingsweg eenmaal volmaken? Zal het eigene woorden en woordvormen verkrijgen, en daaraan zelfs rijk worden om in woorden die reeks van onbekende voorwerpen en denkbeelden te kunnen uitdrukken, welke in elke kunst en wetenschap voorkomen? Wij vreezen van neen; want de voorwaarden voor die ontwikkeling bestaan niet meer: het volk is geen vrij zelfstandig volk meer, en de invloed van buiten overweldigt het."

„Zoo is het dan gansch onwaarschijnlijk dat het Maleisch langs den natuurlijken ontwikkelingsweg immer eene, in alle opzigten bruikbare, volkomene, zuivere taal worden zal. Blijft het den Maleijer zijne eenige taal, en wordt hij aldus – 't geen onwaarschijnlijk is – nog eenmaal europesche kunde, schatten en inrigtingen deelachtig; zoo laat het zich denken, dat hij na vele eeuwen vele europesche boeken bezit en bestudeert; maar dan in eene taal zamengesteld uit een erbarmelijk zamenraapsel van allerlei woorden en allerlei taalvormen. En daarvoor zal hij dan nog vele eeuwen zoo wreed van zijn wettig aandeel aan eene algemeene kennis en verlichting moeten verstoken blijven? En daarvoor zal hij dan nog vele eeuwen moeten gebukt gaan onder den last der onwetendheid, en zich nederig moeten buigen voor het magtwoord van hen, die, als toevallig slechts, in kennis hem overtreffen? Neen! het is onze heilige pligt en roeping,

om dien armen broeder, die reeds zoo veel langer dan wij, in de woestenij van ellende en gebrek ronddwaalde, het middel in de hand te geven, waarmede hij, hoe eer hoe beter, in ons gelukkiger lot, een deel erlangt, geheel gelijk aan het onze! En dat middel, het is gelegen in de invoering der taal van eene verlichte en ontwikkelde natie. Hierdoor toch wordt hem, in den kortsten tijd, de ruimste en gereedste toegang geopend tot den ganschen rijkdom der schatten van kennis, kunst, beschaving en godsvrucht."

„Hoeveel zou van deze zaak nog te zeggen, hoe breed daarover nog uit te weiden zijn! Doch waartoe meer? Staat mij echter toe, dat ik u nog het volgende verzoek doe. Ik heb hier aangewezen wat mijns inziens de afschaffing van 't Maleisch en de invoering van 't Hollandsch voor heeft; geeft gij mij, in gedachte houdende wat ik hier zeide, nu eens op wat er tegen zoude zijn. Ik verzoek u niet de moeijelijkheden, die het inhebben zal; want zoo er geen gegronde redenen regtstreeks en van kracht tegen, en vele gegronde redenen regtstreeks en van kracht voor zijn; zoo is het de heilige pligt van alle Christenen om die moeijelijkheden uit den weg te ruimen. Te meer daar de moeijelijkheden in dit geval, hoofdzakelijk zouden ten laste komen van hen, van wie de zaak zelve moet uitgaan. En hiermede zij deze gewigtige aangelegenheid nogmaals bevolen in uwe ernstige overweging."

Een geheel ander gevoelen, dan de Heer BLEEKER en de genoemde zendelingen is de Heer BRUMUND toegedaan. In zijn „Twee dagen te Langowan" (1) bespreekt hij het onderwerp als volgt:

(1) Twee dagen te Langowan, fragment mijner reize door de Minahassa door J. F. G. BRUMUND, voorkomende in het te Batavia uit-

„Op den preekstoel spreekt hij (SCHWARZ) in de Maleische taal. Maar daar de kennis van het Maleisch nog altijd onder de groote menigte onvolkomen en gebrekkig is, herhaalt hij steeds vóór zijne rede te besluiten, het gesprokene nog eens in de landtaal. Hij heeft zich daartoe twee talen of juister twee dialecten moeten eigen maken, daar die van het eene gedeelte zijner diocese verschillende, en in veleu geheel verschillende, is van die in het andere. Zoo doet hij ook steeds op zijne catechisatiën en in zijne gesprekken, bij huisbezoek of andere ontmoeting. Voorwaar eene moeijelijke taak voor onzen SCHWARZ en zijne medearbeiders in het zendelingwerk, het aanleeren dier talen, nevens de maleische nog. Niemand achtte het dan ook mogelijk, dat zij daarin zouden slagen. Het was toch in den aanvang eene algemeene stem te Menado en elders, dat zij daarmede niet behoefden aan te vangen, dat het vergeefsche moeite zoude zijn. En SCHWARZ moest het nu wel gelooven. Niet dan schoorvoetende ging hij er daarom later toe over, om zich de taal eigen te maken. Maar zijne vrouw van europeschen vader, in de Minahassa geboren, daarmede bekend, bleef hem aanmoedigen, stond hem, als eene echte zendelingzuster in zijn werk trouw met hare kennis ter zijde. Andere zendelingbroeders, die later kwamen, volgden zijn voorbeeld, erlangden ook meer en meer met hem de overtuiging, dat zij daarmede wel een moeijelijk werk hadden ondernomen, maar toch ook een werk, waarin het hun werd gegeven boven verwachting te slagen. Zoo nu bezigen zij nevens de nog maar door

---

komende „Tijdschrift tot bevordering van christelijk leven in Nederl. Indië door A. A. T. MOUNIER." Zie ook onze Mededeelingen 2den Jaargang, bl. 58 e. v.

de menigte der bevolking, gedeeltelijk verstane maleische, ook de inlandsche talen. En het is goed: beter toch tien woorden tot het volk gesproken in eene taal, die het verstaat, dan honderd in eene, welke het slechts ten deele magtig is. Ik lees in een der maandberigten van den zendelingbroeder GRAAFLAND: „De 25ste Junij was mij een gewigtige dag. Ik predikte voor de eerste maal het Evangelie, te Lejlem, in de nabijheid van Sonder. Ik sprak over Joh. III: 16. Eerst sprak ik in het Maleisch, maar bemerkende, dat niemand mij begreep, bediende ik mij van het echt sondersche dialect. 't Was voor mij de eerste maal, maar ook zij hoorden nu voor het eerst eenen Europeaan in hun' eigen tongval hen toespreken. Gespannen was hunne aandacht, en naar het getuigenis van een' mijner meesters, riepen sommigen in vervoering uit: „Och, die Mijnheer spreekt onze taal!" (Maandberigt 1855 N°. 4). De vraag is gedaan: maar ware het dan niet beter geweest nimmer met het Christendom de Maleische taal aan de inwoners der Minahassa gebragt, en hun hetzelve aanstonds en alleen in hunne landtalen gepredikt te hebben? De antwoorden op die vraag gegeven waren dikwerf geheel verschillende, stonden elkander vaak scherp met hun ja en neen tegenover. Door den loop onzer rede als van zelf op een onderwerp van zoo hoog belang, tevens van zoo verschillende meening gebragt, willen wij het daarom niet onaangeroerd laten en kortelijk partijen hooren."

„Het is toch hard, zegt de partij des behouds, een volk van zijne moedertaal te berooven, en hetzelve daarvoor eene geheel vreemde op te dringen. Maar, hervat hierop de andere, dit laatste geschiedt geenszins in de Minahassa, men geeft den Christenen daar nevens hunne moedertaal slechts de maleische, en denkt er zelfs

niet aan om de eerste te verdringen: die moge vrijelijk blijven leven of zich verliezen naar den wil des volks zelf. Bovendien, voor een oogenblik aangenomen, er werden bepaalde pogingen in het werk gesteld, om de landtalen dáár, door de maleische te verdringen, zou dit hardheid zijn? Eerst dan ware het dit, wanneer die talen hare beoefenaren onder hen, hare literatuur hadden. Het zoude daarom hard en onbillijk zijn, indien men den Javanen en Maleijers voor hunne talen eene andere wilde opdringen, maar evenzeer is het dit daarom ook niet voor de Minahassaërs, omdat hunne talen evenmin eene literatuur als beoefenaars onder hen bezitten. Het volk spreekt die taal, om mij zoo eens uit te drukken, instinctmatig, niet uit liefde tot haar. Wat is ook reeds elders geschied met de landtalen van enkele streken gelijk op Lejtimor, het oostelijk schiereiland van Ambon, waar het Maleisch reeds langer zijnen invloed heeft uitgeoefend? Die talen hebben zich onwillekeurig, van zelf verloren en wij mogen u verzekeren, zonder dat het volk over dat verlies een' zucht geslaakt, een' traan gestort heeft. Zonder er zelf eenig besef van te hebben, en uit vrije beweging vergaten zij die, en spreken zij thans over de enkele woorden, die daarvan nog onder hen overbleven als van relieken uit hun' vroegeren heidenschen tijd, die ze waarlijk niet in offerkastjes plaatsen, om er voor te knielen, maar als fragmenten van een versleten kleed, dat zij ontgroeid zijn, al zeer weinig achten, zoo niet minachten. Hebben ook zoo niet alle beschaafde volkeren van Europa, voor hunne tegenwoordige taal, andere soms geheel daarvan verschillende talen gesproken, en die evenzeer allengskens onwillekeurig vergeten? Hoe vele talen en dialecten, waarvan nog hier en daar onder de lagere volksklasse

overblijfsels gevonden worden, werden niet in vroeger tijd, nog maar alleen in de zeven Vereenigde provincien gesproken, die echter allen, en zonder dat het volk er zich over beklaagde of er eenige hardheid in vond, voor de nederduitsche, als die der boeken en des dagelijkschen levens, hebben plaats gemaakt?"

„Bovendien hoe vele talen of geheel verschillende dialecten worden niet door de 70 of 80,000 bewoners der Minahassa gesproken? Hun getal is niet minder dan zeven! Wij meenen: dit is wel alles beslissend in het belang der invoering daar eener algemeene taal, te gelijk met godsdienst en beschaving; eener algemeene taal, welke zij bovendien dan nog gemeen hebben met zoovele millioenen andere bewoners uit den Indischen Archipel. Maar misschien is wel eenheid in die verschillende dialecten te brengen? Dit zou volgens de verzekering van deskundigen even gemakkelijk zijn, en tot dezelfde resultaten leiden, als de poging om eenige talen van verschillende europesche volkeren tot eene algemeene te willen omwerken. De Maleische taal is als voorbeschikt om steeds meerdere veroveringen in den Indischen archipel te maken. Daarmede reeds voor eeuwen aangevangen, onder de vanen van handel, scheepvaart en Islamisme, blijft zij er mede voortgaan. De prediking des Christendoms werkte en werkt nog altijd zonder dwang krachtig daartoe mede. En de landtalen verliezen zich meer en meer voor haar. Hoe gebrekkig toch wordt de landtaal heden nog maar gekend in het district Tondano; hoe heeft zij zich reeds verloren te Menado! Zij mogen haar nut en belang hebben voor de kennis en beoefening der vergelijkende taalstudiën; zij hebben die geenszins voor de beschaving en ontwikkeling der volkeren. Zij mogen nog langen tijd hier meer, daar minder blijven

bestaan; eindelijk zal de laatste uit het dagelijksche leven verdwenen zijn; zullen alleen de geschriften der geleerden nog van haar spreken. Het moge ook nog langen tijd duren voor de Maleische taal met de evangelisatie en beschaving van zoo vele honderdduizenden uit den Indischen archipel, algemeen zal veld gewonnen hebben, zij gaat daarom niet minder eene zekere overwinning te gemoet."

„ Het spreekt van zelf, dat wij hier het oog hebben op de vele en verschillende talen of dialecten, die in meer of minder beperkten kring door nog woeste en heidensche eilanders gesproken worden, niet op die, welke gelijk de javaansche, door mohammedaansche of andere reeds tot eenige ontwikkeling gekomen volkeren in uitgebreiden kring gesproken worden. Zij zullen, meenen wij, hun' eigen' ontwikkelingsgang volgen, en kunnen zich uitbreiden."

„ Wij hebben den lezer het pleit opengelegd: hij beslisse zelf."

„ En welk Maleisch zal steeds zoo zegevierend, van volk tot volk, verder gaan, het boeken-maleisch, of dat der dagelijksche gesprekken? Het antwoord kan niet twijfelachtig zijn. Het boeken-maleisch moge ook reeds sedert langen tijd in manuscripten en in de zoogenaamde hoog maleische bijbelvertaling van het eene eiland naar het andere, steeds oostelijker zijn gebragt, op verscheidene scholen door onderwijzers en als preektaal in de kerken gebezigd worden, het bleef daarom niet minder binnen den kring van Bijbel en manuscripten, van school en kerk besloten, verkreeg althans nimmer burgerregt in het dagelijksche leven, wordt betrekkelijk ook maar door weinigen verstaan. Men zou u als een grooten pedant uitlagchen en niet verstaan, indien ge u daarin tot de menigte wenddet."

„Het boeken-maleisch is voor hen, die het verstaan, wat zijn Heilige voor den Roomschen is; hij wijst hem eene eereplaats, een kastje aan, maar daar binnen blijve hij nu ook, daar buiten zou hij geen plaats vinden. Het andere Maleisch daarentegen, dat der dagelijksche gesprekken, dat des dagelijkschen levens, gelijk de naam zelf reeds genoegzaam aanduidt, ging en gaat met godsdienst, handel, zeevaart en verkeer steeds verder uit, is de band welke zoo vele eilanders van den Indischen archipel zamenbindt. Maar, zoo vraagden velen en blijven nog velen vragen, indien den Minahassa'rs en zoo velen anderen eilanders dan toch eene nieuwe taal moet gebragt worden, is het dan niet beter hun liever onze moedertaal de Nederduitsche, dan de Maleische te geven? Daar is veel voor te zeggen. Dezelfde taal toch met ons door hen gesproken zou voorzeker een' hechten, zoo niet onverbreekbaren band, tusschen hen en ons leggen. Men heeft in den beginne ook pogingen aangewend, om het Nederduitsch op Ambon in te voeren. Ook de Portugezen en Spanjaards hebben hunne talen, met het Christendom onder de christeninlanders verspreid, het burgerregt doen erlangen. Wij zouden het ook zeer wenschen, dat onze taal de overheerschende werd in den Indischen archipel."

„Toch moeten wij wanhopen, dat men er immer in slagen zal, haar dit te doen worden. De pogingen daartoe in den aanvang op Ambon gedaan zijn geheel mislukt. In de laatste jaren heeft de heer ROSKOTT, aan het hoofd van het zendeling-instituut aldaar geplaatst, er eenigen tijd ijverig zijn werk van gemaakt, om zijne leerlingen, aanstaande onderwijzers en voorgangers in de Christengemeenten der Molucco's ook het Nederduitsch te leeren, maar moest dit als mislukte poging weder opgeven. Onze

taal is niet alleen te hard en vierkant van uitspraak voor de door het zachte en vloeijende Maleisch en de dikwijls nog zachter en vloeijender landtalen verwènde spraakorganen der inlanders, maar ook boven anderen, hoogst moeijelijk om aan te leeren. Wie, met hare regelen bekend, beseft dit niet? Twee groote bezwaren, welke niet gelden tegen de talen der Portugezen en Spanjaarden, of zoo wel, dan slechts in zeer geringe mate."

„ Wij moeten toestemmen, dat een der inlandsche hoofden in de Minahassa, de majoor van Kema, het Nederduitsch goed spreekt, maar hij is daar ook slechts de eenige, terwijl toch meerdere hoofden gelijk hij op de gouvernements Nederduitsche school gingen. Bovendien was de opvoeding van den Majoor, jaren lang ten huize van Europeanen verkeerende, eene geheel exceptionele, zoodat hij wel beschouwd niet als voorbeeld, kan aangevoerd, slechts als uitzondering moet aangewezen worden."

„ Enkele hoofden van Java hebben zich ook op het Nederduitsch toegelegd; twee hunner zijn zelfs jaren lang in Nederland geweest, hun Nederduitsch is echter stijf en fautief in uitspraak en woordschikking. Is het ook niet waar, dat zoo vele afstammelingen van Europeanen aan alle plaatsen in Indië, in weerwil van hunne afkomst en der nederduitsche scholen, waar zij de taal hunner vaderen kunnen leeren, beter Maleisch dan Nederduitsch spreken, de laatste taal dikwijls weinig, soms geheel niet verstaan? Waartoe toch anders de maleische predikatiën en de catechisatiën voor hen in iedere gemeente zoo noodzakelijk? Is het Maleisch een zoo zegevierende concurrent voor het Nederduitsch, zelfs bij afstammelingen van Nederlanders, hoe veel te meer moet dit dan niet zijn bij den inlander zelven."

„Men spreekt aan de Kaap een zoogenaamd hottentotsch Hollandsch en in de West-Indiën Neger-engelsch. Wat zeggen ons die namen anders, dan hetgeen de proeven, ons daarvan gegeven, zoo geheel bevestigen; dat die Hottentotten en Negers een Hollandsch en Engelsch spreken, geheel vervormd en verbasterd?"

„Die vervorming en verbastering kan men ook bij de Maleijers, Javanen en anderen nawijzen in verscheidene woorden, welke zij van ons overnamen."

„Een eerste vereischte voor de invoering van het Nederduitsch in den Indischen archipel, indien men het toch wilde beproeven, zou voorzeker zijn, dat in iedere eenigzins talrijke inlandsche school, een geboren Nederlander als onderwijzer werd geplaatst; maar wanneer, mogen we wel vragen, zullen zoo velen als daarvoor noodig zouden zijn, de havens van Nederland verlaten? En kwamen ze ook, toch zouden zij de taalverbastering niet kunnen tegengaan, of met hun Nederduitsch, gelijk wij het reeds in de inlandsche kinderen zien, geheel of gedeeltelijk voor de magt van het overheerschende Maleisch moeten zwichten. Wij willen het echter niet alleen geenszins tegenspreken, dat men bij volhoudende en veel opofferende pogingen, vooral na verloop van eenige generaties hier en daar, vooral onder de hoofden en aanzienlijken zoo niet geheel, althans voor een groot deel zal slagen, maar wenschen dit ook zelf van ganscher harte. Zoo velen inlanders toch als de Nederduitsche taal mogten magtig worden zouden ook daarmede bronnen van kennis, wetenschap en beschaving geopend zijn, welke de Maleische taal wel nimmer, althans nog in langen tijd niet, voor hen kan laten vloeijen."

De Heer BRUMUND heeft gelijke denkbeelden uiteengezet over de invoering van het Nederlandsch op Java, in

zijn werk over het volksonderwijs onder de Javanen (1), waarop wij echter hier niet nader kunnen terugkomen.

In het Algemeen Verslag van den Staat van het Schoolwezen in Nederlandsch Indië over 1854, door de Regering openbaar gemaakt, leest men (bl. 97): „Het is merkwaardig te vermelden, dat de enkele kinderen (zonen van hoofden), die op de gouvernements lagere school te Menado onderwijs genieten, bijzondere bevattelijkheid aan den dag leggen in het aanleeren der Hollandsche taal, en dat daartoe niet alleen bij de hoofden, maar bij de kinderen zelven veel lust en geneigdheid bestaat."

„In vele opzigten ware het te wenschen, zegt de Subcommissie, dat de Hollandsche taal de Maleische in het inlandsch onderwijs vervangen kon."

„De zedelijke zoowel als de intellectuele ontwikkeling zoude daarbij winnen, en het werk der beschaving zou sneller voortgang hebben, tevens betere uitkomsten belovende, – dan bij eene maleische ontwikkeling, welke uit den aard binnen grenzen beperkt is, kan verwacht worden."

Zeker aanhalingen genoeg om de denkbeelden te doen kennen, die men in Indië voedt over Maleisch, Nederduitsch of landtaal voor den inlander.

Wij zijn thans genaderd tot het laatste gedeelte der gestelde vraag, dat de wijze geldt waarop ons Genootschap tot nog toe ten opzigte van het gebruik der taal handelde?

Noch in de Menahasse, noch op de Ambonsche eilanden vonden onze zendelingen, toen zij hunne taak begon-

(1) Zie: Het volksonderwijs onder de Javanen door J. F. G. BRUMUND. Prijsantwoord, uitgegeven door de Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen in Oost-Indië. Batavia, VAN HAREN NOMAN & KOLFF, 1857.

nen eene bevolking, die tot het tijdstip hunner aankomst buiten aanraking met Christendom en beschaving, in hare eigene nationaliteit als opgesloten had geleefd, zoo als zulks b. v. het geval was met eenen WILLIAMS en zijne medearbeiders op vele van de Zuidzee-eilanden. Vooral op de Ambonsche eilanden, maar ook hier en daar in de Menahasse, wij zagen het reeds, had het Christendom post gevat; zoowel daar als hier had het maleische element eenen belangrijken invloed verworven, en was de Maleische taal bij het verkeer met vreemdelingen, bij de openbare godsdienstoefening en ook in den huiselijken omgang vrij algemeen in gebruik. Wel leefde de bahasa-tanah (landtaal) op de Ambonsche eilanden in de bergnegerijen; wel was het Alfoersch de taal des gemeenen levens in de Menahasse, doch de eene noch de andere was ooit, ook maar in een enkel harer dialecten door eenen Europeaan beoefend, of ook slechts door eenen enkelen inlander, voor zoo verre bekend is, tot het schriftelijk uitdrukken zijner gedachten gebruikt. Of deze talen zich tot schrijftaal lieten gebruiken, was een vraagstuk, dat men nog moest oplossen, doch waaraan men aanvankelijk, bij de betrekkelijk voldoende hulpmiddelen, die het Maleisch opleverde en bij den aanzienlijken arbeid, die men reeds dadelijk aan de evangelieprediking te besteden had, zich niet veel kon laten gelegen liggen. Toen het bij voortgezette evangelieverkondiging in de Menahasse bleek, dat een goed deel der bevolking, vooral vrouwen en ouden van dagen, het Maleisch niet of naauwelijks magtig was, ontstond de noodzakelijkheid voor de beoefening der eigenlijke volkstaal; en noch RIEDEL, noch SCHWARZ, noch één der later aangekomen zendelingen onttrok zich aan die taak. Integendeel van de meesten hunner, zoo niet van allen, bestaan de bewijzen, dat zij

het dialect, door de bevolking van hun district gesproken, magtig werden, en bij hunne prediking gebruikten. Van den zendeling MATTERN kwam de eerste proeve van Alfoersch in druk. Het was een vraagboekje van eenige weinige bladzijden, klein octavo druks. MATTERN bezweek reeds kort na het leveren dezer proeve. Den zendeling HERRMANN werd het gegeven meer tot stand te brengen. Hij leverde in 1851 eene vertaling van het Evangelie van MATTHEUS, door het Bijbelgenootschap in 1852 gedrukt, en in een duizendtal exemplaren naar de Menahasse verzonden. Tot nog toe is dit het eenige, wat in het Alfoersch in het licht verscheen.

Intusschen gingen de zendelingen voort bouwstoffen in te zamelen. De meesten hunner vormden min of meer uitvoerige woordenlijsten. Het bleek daarbij echter, dat de taal, zou zij nog eenmaal tot schrijftaal verheven worden, veel gezetten arbeid vorderde. De vraag deed zich op, of het nut niet buiten alle evenredigheid tot dezen arbeid zoude blijven; of zelfs op den duur goede uitkomsten van eene evangelieprediking in de volkstaal te verwachten waren. Doch wij laten de uitvoerige bijzonderheden, aan de over dit onderwerp gevoerde briefwisseling ontleend, volgen. Eene opmerking plaatsen wij echter nog hier. Zij geldt de eer onzer zendelingen. Die weet welke moeite het kost eene taal uit den mond des volks zoo op te nemen, dat zij in letterteekens overgebragt als schrijftaal te gebruiken is; die bedenkt, dat er een bijzonder genie toe behoort, om eene zoodanige taal in hare eigenaardigheid aan anderen te doen kennen, met andere woorden eene goede spraakkunst te schrijven; die zich een denkbeeld kan vormen van het taai geduld, dat gevorderd wordt voor het schrijven van een dragelijk woordenboek, en die zich daarbij voorstelt de zelfverloochening,

die het den practischen man, met werkzaamheden overladen moet kosten, zich tot zulk een werk te zetten; die zich eindelijk herinnert, of wel eens vernomen heeft, wat al arbeid te koste werd gelegd, om eene taal magtig te worden als de Javaansche, niettegenstaande haar eeuwen heugend bestaan als schrijftaal met eene rijke letterkunde, zal zich niet verwonderen, dat onze tot taalvorsching niet bepaald uitgezonden, met vele werkzaamheden beladen en in de evangelieverkondiging daarbij met overvloedige vruchten gezegende zendelingen, tot nog toe zoo weinig van het Alfoersch aan het licht bragten.

Onze zendelingen vonden dan het Maleisch vrij algemeen in gebruik, werden weldra van de noodzakelijkheid der beoefening van het Alfoersch overtuigd, openbaarden gedeeltelijk eene neiging tot het invoeren van het Nederlandsch. Ziedaar ons vraagstuk nogmaals teruggebragt tot het standpunt van de eerste dagen der Compagnie, gelijk wij het in een vorig gedeelte van dit opstel deden kennen. De vraag rijst: Hoe dachten Bestuurders van het Zendelinggenootschap er over?

Reeds de instructie den zendelingen bij hun vertrek uit Nederland gegeven bevat: „De zendeling zal zijne werkzaamheden aanvangen met zich vlijtig te oefenen in de taal des lands." Het voorschrift, hoezeer bepaald, zou echter zóó bedoeld kunnen zijn, dat daaruit nog niet de verpligting volgde, het Alfoersch of de eigenlijke volkstalen der Molukken te beoefenen. Beschouwt men toch het Maleisch als de taal des lands, dan schijnt de bedoeling te zijn, dat de zendeling zich op het Maleisch hebbe toe te leggen. Dat de instructie intusschen meer bedoelt, en dat de zendelingen haar in dien ruimeren zin hebben opgevat, is duidelijk. Sedert een aantal jaren, bepaaldelijk sedert 1840 verliet geen zen-

deling het vaderland, zonder toegerust te zijn met eene vrij grondige kennis van het Maleisch, zoo als dit uit geschriften van verschillenden aard te kennen is. En ofschoon dit niet overbodig maakt eene voortgezette studie op de plaats der vestiging; ja zelfs het locaaldialect soms eene nieuwe studie vordert, zoo kunnen toch de woorden der instructie niet deze voortgezette studie voorschrijven. Neen! uit het geheele verband is duidelijk op te maken, dat men wel degelijk wenschte, dat de zendeling zoo veel mogelijk zich met de eigenlijke volkstaal bekend maakte. Zoo hadden de zendelingen op de Zuidwester-eilanden het ook opgevat, toen zij zich toelegden op het Lettisch, enz.; daarom maakten ook later de zendelingen in de Menahasse hun werk van het Alfoersch, beoefenen nog die in Zuid-Celebes het Makassaarsch, terwijl de zendeling VAN DE VELDE VAN CAPPELLEN zelfs gedurende zijn kortstondig verblijf op de Sangiereilanden bouwstoffen opzamelde voor het Sangisch (1). Eene andere vraag is het, of men ten allen tijde doordrongen was van de noodzakelijkheid der beoefening van zoo vele talen en dialecten voor de evangelieprediking. Zoo drukte in 1840 onze hooggeachte medebestuurder, Dr. P. H. HUGENHOLTZ, zeker het gevoelen van het Genootschap uit, toen hij schreef: „Ik noem, als een zeer kostelijke vrucht allereerst die zeven duizend een honderd zeven en vijftig kinderen, voor de zendelingsscholen opgeschreven, die daar leeren lezen en schrijven en rekenen, en met den Bijbel worden bekend gemaakt, die daar mede in de Maleische taal onderwezen worden, eene voor het Gouvernement, zoo wel als voor het Christendom zeer gewigtige zaak. Het Gouvernement moet toch ver-

(1) Zie o. a. Mededeelingen, I, bl. 43.

langen, dat de Maleische taal in al de landen aan deszelfs gezag onderworpen, de heerschende taal worde, opdat het zijnen wil overal in die taal kunne doen verstaan. En daar de Bijbel in het Maleisch vertaald is, en er aan geen overzetting in al de verschillende talen en tongvallen der bijzondere eilanden en streken is te denken, is het voor de uitbreiding van het Evangelie niet minder gewigtig, dat allen zoo veel mogelijk met de Maleische taal bekend worden (1)."

Dit gevoelen belette echter geenszins de beoefening der volkstalen door de zendelingen, daartoe gedrongen door de hun gebleken behoefte, daartoe aangemoedigd door Bestuurders. Wij zouden van het laatste bewijzen kunnen bijbrengen uit vroegere correspondentie; doch de grenzen, die wij ons gesteld hebben, vorderen slechts, dat wij die ontleenen aan den tijd, toen de eerste proeve van Alfoersch, die van MATTERN, hier te lande ontvangen was. Het was in 1843, dat aan den zendeling HERRMANN geschreven werd: „Het Bestuur heeft met goedkeuring het alfoersch vraagboekje door wijlen Br. MATTERN bij zijn laatste journaal gezonden, ontvangen. Wij verblijden ons eene proeve te zien van de vorderingen, die de Broeders in die taal gemaakt hebben. Wij bevelen u de beoefening derzelve ook zeer aan. Iedere bijdrage, die gij daarin zult leveren, zal met genoegen ontvangen worden. Door het zamenstellen van woordenlijsten zou de grondslag tot een woordenboek gelegd worden, waartoe wij u opwekken. Houd ook aanteekening van de taalkundige opmerkingen, die gij moogt

(1) Zie: De werkzaamheid van het Nederlandsche Zendelinggenootschap in Oost-Indië. Een brief aan Prof. N. C. KIST door P. H. HUGENHOLTZ, Theol. Dr. en Predikant te Rotterdam. (In het N. Archief voor kerk. gesch., deel I.)

maken en zend die over. Daardoor verzamelen wij hulpmiddelen tot het aanleeren dier taal, die voor onze kweekelingen van het zendelinghuis nuttig kunnen zijn." Gelijktijdig werd aan den zendeling RIEDEL geschreven: „Bij den laatsten brief, dien wij van Br. MATTERN bezitten, zond hij ons een vraagboekje in het Alfoersch, dat het eerste werkje is in die taal gedrukt. Hij meldde ons, dat hij, na de andere Broeders en inzonderheid u geraadpleegd te hebben, tot de uitgave was overgegaan. Wij verblijden ons daarover. Het strekt ten bewijze, dat onze zendelingen aan de Alfoeren het Evangelie niet in eene taal verkondigen, die deze niet verstaan, zoo als nog onlangs in N°. 12 van den 4den Jaargang van het Indisch Tijdschrift beweerd is; maar dat zij er zich op toeleggen, zich de talen der volken, onder welke zij werkzaam zijn eigen te maken, ten einde tot deze in hunne eigene taal van de groote werken Gods te spreken. Het Bestuur beveelt u en de andere Broeders de voortdurende beoefening van het Alfoersch zeer aan." enz.

Op deze en dergelijke wijze werd ook later geschreven, wanneer daartoe aanleiding was. Het boekje van Br. MATTERN schijnt spoedig in vergetelheid geraakt te zijn. Doch al duurde het ook eenigen tijd aleer een andere pennevrucht op denzelfden bodem het licht zag, toch bleven RIEDEL en SCHWARZ zich op het Alfoersch toeleggen. Vooral de eerste had reeds vroeg de gewoonte, na de maleische godsdienstoefening, het gesprokene in het Alfoersch voor dezulken te herhalen, die hem niet behoorlijk hadden kunnen volgen; en de meesters bedienden zich bij hun onderwijs aan bejaarden steeds van die taal. Hebben intusschen geen van beide zendelingen ooit iets in geschrifte daarover geleverd, dat zich uit hunne veelvuldige werkzaamheden gemakkelijk laat ver-

klaren, de zendeling HERMANN zette zich tot het geven van eene proeve van bijbelvertaling, en koos daartoe het Evangelie van Mattheus, dat wij boven vermeldden als gedrukt bij het Bijbelgenootschap. Van zelf komen wij daarop nog wel terug. Vergeefs hebben Bestuurders getracht de aanteekeningen over het Alfoersch door Br. HERRMANN gemaakt, na zijn overlijden te verkrijgen. Behalve een enkele preek, door Br. VAN CAPPELLEN met interlinéaire vertaling hun toegezonden, is hun daarvan niets geworden, waarschijnlijk ook omdat het Br. HERRMANN bij langdurige ongesteldheid aan gelegenheid ontbroken heeft, om die zoodanig tot een geheel te brengen, dat zij voor mededeeling aan Bestuurders vatbaar waren.

Ook de later aangekomene zendelingen legden zich ijverig op het Alfoersch toe. Ten einde onze lezers eenigszins in staat te stellen, de wijze te beoordeelen op welke de meer jeugdige zendelingen hunne zaak ten opzigte van de taal begrepen, halen wij nog de volgende woorden aan van Br. GRAAFLAND, geschreven ongeveer een jaar na zijne aankomst in Indië (December 1850): „Mijne voornaamste bezigheid" dus schreef hij, „gedurende mijn verblijf in de Menahasse was het aanleeren der Maleische taal, die ik eerst zoo grondig wilde kennen, dat ik voor geen verwarring met de Alfoersche te vreezen had. Het preken in de Maleische taal, waarmede ik op Depok (1) ben begonnen, heb ik hier dan ook voortgezet, en reeds heb ik eenige malen de dienst te Tanawangko waargenomen. Dit gaat natuurlijk hoe langer hoe beter; en ik gevoel mij thans reeds meer in die taal te huis. Daarom ben ik deze

(1) Op Java, waar onze zendelingen zich vroeger doorgaans eenigen tijd moesten ophouden, in afwachting van scheepsgelegenheid. (RED.)

maand aan de Alifoersche begonnen, welke daarom moeijelijker is, zoo als HH. Bestuurders bekend is, omdat zij geen geschrift hoegenaamd bezit, en men dus op klanken moet afgaan; daarbij voegt zich dan nog het bekende verschil in die taal naar de onderscheidene districten. Een groot voordeel voor mij is, dat het sondersche Alifoersch (GRAAFLAND was tot standplaats Sonder aangewezen) ongeveer hetzelfde is als het amoerangsche, en dat ik bij gevolg gebruik heb kunnen maken van hetgeen Br. HERRMANN reeds in deze taal heeft zamengesteld. De laatste maand heb ik mij dus gedurig bezig gehouden met het afschrijven van zijne vertaling van MATTHEUS in die taal, die thans voor de pers gereed is. Hoewel ik toch van gevoelen ben, dat de Maleische taal eenmaal de taal des volks moet en kan worden, heb ik dadelijk de noodzakelijkheid ingezien van de kennis der landtaal, om met vrucht te kunnen arbeiden. Het meerendeel der volwassenen op de bergen verstaat geen Maleisch, dus zoude ik onder hen van weinig nut kunnen zijn, indien ik mij hunne taal niet had eigen gemaakt."

In het jaar 1851 vonden Bestuurders aanleiding om nogmaals bepaald bij de zendelingen aan te dringen op de beoefening van het Alfoersch, naar aanleiding van een voorstel van een' hooggeachten medebestuurder, den Hoogleeraar MILLIES, dat aldus luidde: „Tot bereiking van het doel van den evangeliearbeid is, gelijk overal, zoo ook in de Menahasse, de vraag naar een der hoofdmiddelen, de taal, zeker van het hoogste gewigt. In de Menahasse, gelijk voor een groot deel van Celebes, is het Alfoersch de oorspronkelijke, de landstaal; van elders is het Maleisch eerst aan de kusten, later meer landwaarts in, bekend geworden, en allengs ingedrongen. Toch geldt nog wel voor het grootste deel van de Mena-

hasse, dat het Maleisch, schoon bekend, de vreemde, het Alfoersch de eigene taal is, terwijl in een ander gedeelte het Alfoersch alleen, vooral door de vrouwen, wordt verstaan. Gelijk een volk niet ligt van zijne taal afstand doet, zoo laat zich dit hier des te minder verwachten, daar het Alfoersch in rijkdom, buigbaarheid en kracht het Maleisch verre overtreft. De moeijelijkheden, voor den zendelingsarbeid hierin gelegen, hebben zich dan ook reeds lang doen gevoelen. De zendelingen, het voorbeeld der landsambtenaren volgende, die zich meestal gemakshalve van het aan de kusten bekende Maleisch bedienen, hebben ook aanvankelijk die taal gebruikt, en ofschoon zich voor allen, tot in de laatste dagen toe de daarmede verbonden bezwaren deden gevoelen, hebben slechts enkelen zich de moeite getroost, om eene hun vreemde en door gebrek aan hulpmiddelen moeijelijke taal aan te leeren. De ondervinding heeft echter getoond, dat eerst zij de meeste vruchten van hunnen arbeid mogten aanschouwen, die tot het volk in hunne eigene taal konden spreken en, al moest ook niet overal de regel gelden, dat aan ieder volk het Evangelie in zijne taal gebragt moet worden, hier zou reeds de ervaring daarvan de dringende noodzakelijkheid aanwijzen. Daarom zou het, met het oog op den blijvenden voortgang dier zoo gezegende werkzaamheid en bij de wenschelijkheid van eene verdere uitbreiding van het arbeidsveld op Celebes, wenschelijk zijn:"

„ 1°. Dat als beginsel werd aangenomen, het gebruik der inlandsche taal, van het Alfoersch, zooveel mogelijk te bevorderen; de zendelingen, die in deze taal ervaren zijn, uit te noodigen zich bij voorkeur daarvan te bedienen, de Broeders, die nog daarin onbedreven zijn, op te wekken zich daarop toe te leggen, opdat hun onderwijs regt en door allen verstaan, de gewenschte vruchten moge dragen."

„2°. Schijnt het, bij het hooge belang dier zaak, dringend noodig, dat maatregelen worden beraamd, tot verkrijging der noodige hulpmiddelen tot aanleering der Alfoersche taal. Thans zijn er slechts twee of drie Broeders, die als meer bedreven in die taal kunnen beschouwd worden, maar hunne kennis, door jaren lange oefening verworven, kan ieder oogenblik verloren gaan. Allen zijn zij reeds eenigszins gevorderd in leeftijd; worden zij aan dien werkkring ontrukt, dan verdwijnt ook voor lang het uitzigt op de vervulling eener zoo dringende behoefte. Het zou dus zeer wenschelijk zijn, zoo een of twee dier Broeders werd uitgenoodigd zich vooreerst bijna uitsluitend met de zamenstelling der eerste hulpmiddelen tot aanleering van het Alfoersch, het vervaardigen eener spraakkunst en van een woordenboek bezig te houden, welke arbeid door de andere daartoe bekwame Broeders kan nagezien en aangevuld worden. Die arbeid zal, hoe noodzakelijk ook, misschien niet uitlokkend genoeg zijn, of liever de bezwaren daaraan verbonden zullen voor de ondernemers zoo groot zijn, dat zij eene bepaalde uitnoodiging en dringende opwekking daartoe wel zullen behoeven."

Dit voorstel aan de Broeders in de Menahasse overgebragt, lokte het volgende antwoord uit:

„Overgaande tot de behandeling der ontvangene brieven, werd het schrijven van Heeren Bestuurders, dd. 20 December 1851 ter tafel gebragt, strekkende tot geleide van eenige bij het Bestuur ingekomene voorstellen. Het eerste van dezelve betreft de Alfoersche taal. Het daaromtrent betoogde werd na langdurig overwegen en bespreken over het algemeen door allen beaamd; met betrekking tot de Menahasse werden echter de volgende bedenkingen in het midden gebragt:

1. De Menahasse heeft niet éene enkele taal, die

door allen verstaan wordt, maar wel negen of tien dialecten, welke zoo zeer van elkander verschillen, dat het ééne district het andere òf geheel niet, òf althans hoogst moeijelijk verstaat, wanneer zij met elkander in aanraking komen. Is dit reeds in het spreken zoo, veel erger is zulks bij geschrift, waar elk woord niet, als bij eene persoonlijke ontmoeting, kan omschreven, verklaard en nader bepaald worden. De geschriften door wijlen Br. HERRMANN vervaardigd, worden alleen in het district van Amoerang verstaan, en op sommige plaatsen tot den werkkring van Br. SCHWARZ behoorende. Gesteld dus, dat men, met uitzondering van Bantik en misschien ook wel van Bentenang en Tonsawang, in de Menahassa oorspronkelijk slechts ééne enkele taal gehad heeft, welke thans in zoo verschillende dialecten verdeeld is, dan zal het onzes inziens, bij gebrek aan alle hulpmiddelen, om de eigenlijke moedertaal terug te vinden, meer moeite kosten om van deze acht of negen dialecten ééne taal te maken, en die allen te doen aannemen, dan om, naast het Alfoersch, zoo als het thans bestaat, nog eene geheel vreemde taal, het Maleisch namelijk, in te voeren, te meer, daar dit thans reeds voor een groot deel geschied is."

„ 2. Wie het minst weet, waant zich het wijsste." Deze algemeene spreuk is ook in de Menahasse van volle toepassing. Elk district spot met de taal van al de overigen, en meent zelf alleen de ware Alfoersche taal te bezitten. Door zonder tot den oorsprong op te kunnen klimmen, en dus in de meeste gevallen zonder grond, van het eene district dit, en van een ander weder dat woord te kiezen en te willen behouden, zouden wij ligt in plaats van een' band tot verbroedering daar te stellen, de harten van elkanderen verwijderen; terwijl

wij door uit de verschillende thans bestaande talen ééne enkele onveranderd te kiezen, en die dan tot eene algemeene taal te willen maken, zeker nog op meerderen tegenstand zouden moeten rekenen. Wij zijn hiervan niet enkel bij redenering, maar ook door onderzoek tamelijk zeker. Ieder district betuigt ten stelligste, liever de Maleische taal geheel en alleen te willen aannemen en te gebruiken, dan die van een der overige volken."

„ Bovendien, moge ook het gedrag der gouvernementsambtenaren den zendelingen ten dezen al niet ten regel strekken, lijnregt strijdig met een door hen aangenomen beginsel te handelen, zou wel eens minder goede gevolgen kunnen hebben; want dit is zeker, gaan wij alfoersche boeken drukken en verspreiden, dan treedt de Maleische taal, althans in de bovenlanden, weder meer op den achtergrond, terwijl zoo de strandnegerijen zich aan het Maleisch houden, daardoor weder eene verwijdering bewerkt wordt, welke noch uit een maatschappelijk, noch uit een christelijk oogpunt beschouwd, wenschelijk kan zijn, daar zij de bergbewoners weder zou uitsluiten van het verkeer niet slechts met de strandbewoners van de Menahasse, maar ook van de overige eilanden in dezen Archipel, waar overal Maleisch gesproken en verstaan wordt."

„ 3. Aangenomen echter dat de opgesomde bezwaren te overwinnen zouden zijn, en wij het dus over 20 of 30 jaren, bij eene nieuwe generatie, zoo ver gebragt hadden, dat allen niet slechts door één geloof, maar ook door ééne taal tot één volk vereenigd waren; zou dan de uitkomst wel zoo groot zijn, als zij, oppervlakkig beschouwd, schijnt? De Menahasse telt zeker niet meer dan 100,000 zielen, en deze zijn bovendien thans reeds door het Evangelie als een krachtig werkend zuurdeeg

doortrokken; welligt, dat bij nader onderzoek blijkt, dat het rijkje van Bolang hitam, mede als verwant in taal, op deze wijze gemakkelijker voor CHRISTUS zoude kunnen gewonnen worden. Maar dit is ook alles. Mogondo heeft met Bantik eene geheel eigene taal, welke zeker niet de minste verwantschap heeft met de anderen. Verder op is het eiland hoogst schaarsch bevolkt, en begint bovendien reeds het Boegineesch, zoo als in de bogt van Tomini. Hoedanig wij dus het Alfoersch ook fatsoeneren, het zal nimmer door meer dan op zijn best genomen ruim honderd duizend inwoners dezer streken verstaan en gesproken worden."

„Ook mag de Vergadering niet onopgemerkt laten, dat hoezeer wijlen Br. HERRMANN ook geroemd heeft den rijkdom en de buigzaamheid der Alfoersche taal, en dit in het dagelijksche leven ook het geval moge zijn, dit echter wel geen volle toepassing zal vinden op godsdienstig terrein. De Maleische taal is in dezen door het Islamisme met vele woorden en denkbeelden verrijkt, die der Alfoersche noodwendig vreemd moeten wezen."

„De bovengenoemde drie punten in overweging nemende, is het onzes bedunkens hoogst moeijelijk en ondoelmatig, om door uit te geven werken aan de Alfoersche taal meerdere kracht en eenheid te geven, en haar op den duur te bezigen bij de verkondiging van het Evangelie. Dit neemt echter niet weg, dat een iegelijk der Broederen het zich ten pligt rekent, om zich hoe langer hoe meer te bekwamen in die taal, welke in zijn district gesproken wordt, ten einde zich bij het onderwijs van meerbejaarden daarvan te kunnen bedienen. Mogten Heeren Bestuurderen het echter in het belang der wetenschap noodig keuren, dat er een zoo volledig mogelijke spraakkunst en een woordenboek vervaardigd worde,

hiermede zouden wij ons kunnen vereenigen, en als i
voorstellen, om een' der jongere Broeders met die
te belasten, terwijl de oudere, thans reeds meer i
taal ervaren, Broeders hem gaarne daartoe de b
zame hand willen leenen."

Niet geheel bevredigd door dit antwoord, althans
Broederen nog nader tot de beoefening der Alfoersche
taal wenschende aan te sporen, rigtten Bestuurders nog-
maals een schrijven naar de Menahasse, dat wij om der
volledigheid eveneens hier mededeelen. In dato 20 De-
cember 1852 schreven zij dan als volgt:

„Gedurig wanneer in onze vergaderingen de aanteekeningen uwer Vereeniging ter tafel komen, hebben wij ons te verblijden over de belangrijke stof, die ons daarin ter zamenspreking wordt aangeboden. Gewigtig zijn de onderwerpen, die ook nu weder door u behandeld werden, aangenaam en gepast de wijze waarop uwe beraadslagingen tot ons kwamen. Wij kunnen ons met den hoofdzakelijken inhoud nagenoeg geheel vereenigen; zoo wij echter hier en daar van u verschillen, wij vertrouwen, dat gij onze bedenkingen als bewijzen onzer belangstelling en ingenomenheid met uwen arbeid, beschouwen maar ook aan de zucht zult willen toeschrijven, om met u zoo veel mogelijk mede te werken tot verbetering en aanvulling van het gebrekkige. Volgen wij dan uwe aanteekeningen op den voet."

„1°. De Alfoersche taal. Ter opheffing van verkeerde denkbeelden aangaande den oorsprong der voorstellen van hier bij u ingekomen, diene dat deze afkomstig waren van een' onzer Medebestuurders buiten Rotterdam, die door geleerdheid en kennis van den Indischen Archipel uitmunt, dien de eer onzer zendelingen zeer ter harte gaat, en die daarom gedurig

bij ons aandringt, om door onzen invloed de Broederen aan te sporen, tot het navolgen van buitenlandsche zendelingen, die door hunne berigten en geschriften dikwijls niet weinig hebben bijgedragen tot de kennis van de talen en toestanden der volken onder welke zij arbeidden, waaruit dan ook weder voortvloeide, als door terugwerking, eene hooge mate van belangstelling in hunnen arbeid bij mannen, die zich anders misschien minder geroepen zouden gevoelen, om tot de uitbreiding van het Godsrijk mede te werken. Wij gevoelen zeer wel, dat onze zendelingen de hoofdzaak niet uit het oog behooren te verliezen; maar wij weten ook, dat wij het aan ons standpunt verpligt zijn, uit het midden der europesche beschaving, de Broeders, die geheel daar buiten leven, nu en dan op datgene opmerkzaam te maken, wat noodwendig met der tijd aan hunne aandacht moet ontgaan. Uwe bezwaren zijn gewigtig. Het groote verschil, dat tusschen de dialecten van het Alfoersch bestaat, is geen geringe hinderpaal bij de beoefening dier taal. Doch dit is een bezwaar, dat voor elke taal geldt, die zonder literatuur, uit den mond van het volk moet worden opgedolven. De eerste arbeid bestaat dan ook minder in het vergelijken, laat staan versmelten, der dialecten, dan wel in een naauwkeurig opsporen van den aard van elk dialect. Een merkwaardig voorbeeld van hetgeen de zendelingen in dit opzigt geleverd hebben, is te vinden in de geschiedenis van de zending in de Zuidzee. Wat heeft b. v. een WILLIAMS niet gedaan, om ons met de talen, godsdiensten en zeden dier volken bekend te maken? En was daar de overeenkomst der dialecten zoo groot? Het tegendeel blijkt. En wanneer men er toch toe geraakt is, de Oostelijke Zuidzee-talen tot acht dialecten terug te brengen, dan getuigt dit zeker voor

een groot deel van den ijver en de volharding der europesche, met name duitsche en engelsche geleerden, doch niet minder van den ijver der zendelingen, die hun de stof daartoe leverden, door op te teekenen wat hun van de talen der volken, onder welke zij arbeidden, bekend werd. Ook zij waren voor een groot deel ongeleerde mannen; doch hun weetlust, en vooral ook hunne mildheid in het geven van mededeelingen verdient allen lof, en werd rijkelijk beloond. Op het gevaar af van te uitvoerig te worden, maken wij u nog opmerkzaam op de voornaamste bijzonderheden, die als eerste elementen werden opgespoord. Zij waren: de namen der getallen, van feesten en goden, van familiebetrekkingen en algemeen verspreide gewassen en dieren; later de onder het volk bekende liederen en legenden, enz. Wat de spraakkunst betreft is het in de laatste jaren bijzonder aanbevolen onze westersche vormen b. v. van woordverdeeling, declinaties, conjugaties, enz. niet bepaald terug te zoeken, en al vast niet aan die geheel anders gevormde talen te willen opdringen; maar elk grammatisch onderzoek op vergelijking van het in de taal zelve, of in verwante talen aanwezige te bouwen."

„Letten wij op een tweede uwer bezwaren: de verdeeldheid der verschillende volken, en de minachting, die zij elkanders dialecten toedragen, wij gevoelen, dat zulks zeker nog lang eene regeling van dit onderwerp in den weg kan staan, doch wij nemen ook aan, dat dit tijdstip nog als ver verwijderd is te beschouwen."

„Tracht het gouvernement de Maleische taal tot het uitsluitend voermiddel der gedachten in den Archipel te maken, wij vreezen, dat het daarin, ook al voegden wij onze pogingen daarbij niet slagen zal; omdat de ervaring leert, dat een volk zich zijne taal niet zoo

ligt laat ontnemen. En al bleef dan ook het Maleisch heerschende aan het zeestrand, dat wij aannemen, de bergbewoners zijn te weinig geneigd, raadplegen wij slechts de geschiedenis, om zich door de strandbewoners in iets de wet te laten voorschrijven, dan dat zij zich in het stuk der taal gereedelijk aan hun gezag zouden onderwerpen."

„Van meer belang is zeker uwe opmerking omtrent het gering getal eigenlijke Alfoeren. Doch Broeders! is hier niet wat al te zeer gebouwd op eene kennis, die nog oppervlakkig mag heeten? Wat weten wij nog van de talen, die in de meer westelijke en zuidelijke streken van Celebes gesproken worden? Wat kunnen wij bepalen van het nut, dat zoo al niet voor onze zendelingen, dan toch voor anderen zou kunnen getrokken worden van uwen arbeid, indien eens het Alfoersch zich b. v. tot Almaheira, tot de Philippijnsche eilanden, ja zelfs tot op Formosa's binnenlanden uitstrekte? En staan wij dan niet in dienst van éénen Heer, die wil, dat wij het toevertrouwde talent ten algemeenen nutte van zijne zaak aanwenden?"

„Wij kunnen ons gemakkelijk voorstellen, dat wijlen Br. HERRMANN in zijnen ijver voor het Alfoersch de goede eigenschappen dier taal te hoog geschat heeft; doch wij meenen, dat dit eerst dan ten volle zal kunnen blijken, wanneer wij eens overvloed van bouwstoffen bezitten. En hier kunnen wij de gedachte niet onderdrukken, dat de Broeders reeds veel verzameld hebben, en ons uit overgroote bescheidenheid, of in de meening, dat ons dit weinig kan interesseren, onthouden wat bij hen voorhanden is. Wij zijn zeker spoedig iets wachtende, want de Broeders zullen zich wel bevlijtigd hebben, aan ons verzoek omtrent de letterkundige nalatenschap

van Br. HERRMANN, vervat in ons schrijven dd. 21 Junij jl. te voldoen. Maar dan bezitten wij nog slechts wat één enkele Broeder opteekende, en er zullen er meer zijn, die aanteekeningen hebben."

„Genoeg hiervan. Gij ziet wij achten onze beschouwingen gewigtig; gij leert daaruit ons standpunt kennen, en zoo wij u al eenigen meerderen arbeid bezorgen, wij wenschen vooral u de vruchten daarvan te doen plukken. Dat het een nuttelooze arbeid zoude zijn, blijkt ons niet uit uwe eigene mededeelingen."

„En tot welk besluit hebben onze beraadslagingen nu geleid? Wij meenen in de eerste plaats u in last te moeten geven, ons zooveel mogelijk in bijzonderheden met de resultaten bekend te maken, die het alfoersch Evangelie van Mattheus oplevert, zoo wat zijne bruikbaarheid voor de bevolking betreft, als van de meerdere godsdienstkennis, die daardoor bij het niet of weinig Maleisch sprekende gedeelte wordt te weeg gebragt. Wij blijven u ten tweede de Alfoersche taal, vooral zoo als tot nog toe door u geschiedde, voor het onderwijs van bejaarden en waar zij voorts dienst kan doen, aanbevelen. Wij verwachten bijzonder van de jongere Broederen, dat zij, gebruik makende van de kennis der meer bejaarden, hunne krachten, waar de gelegenheid zich daartoe opdoet, en voor zoo verre zij daardoor niet van gewigtiger' arbeid worden terug gehouden, daaraan besteden. Wij bepalen ten derde, dat indien de vervaardiging van een eigenlijk gezegd woordenboek en spraakkunst te veel tijd mogt vorderen, ieder toch in zijnen kring zoo veel bouwstoffen tot beiden verzamele, als hem mogelijk zal zijn. Mogt een der Broederen zich geroepen gevoelen meer bepaald handen aan het werk te slaan, dan zij hem aanbevolen vooral duidelijk

het dialectisch verschil aan te geven, al moest het ook door het aanleggen van verschillende kolommen tot vergelijking geschieden. Aangenaam zal het ons zijn proeven van een en ander, misschien ook wel een of ander boekje te mogen ontvangen."

„Eindelijk wenschen wij door het aangevoerde voor als nog geene verandering te zien gebragt in uwe wijze van handelen, bepaaldelijk ten opzigte van het gebruik der Maleische taal. Wij beamen daarin uwe meening bijna ten volle, en verliezen vooral niet uit het oog, hoe bij uwe komst in de Menahasse de omstandigheden u als van zelf aanleiding gaven tot het thans bestaande."

Toen later Bestuurders aanleiding vonden eenige vragen te doen, aangaande het gebruik, dat men in de Menahasse van de alfoersche vertaling van MATTHEUS maakte, luidde het antwoord der Zendelingvereeniging hierop als volgt: „Er werden tot heden verkocht, door Br. ULFERS 5 exemplaren, CAPELLEN 40, WILKEN 6, SCHWARZ 120 en door LINEMAN 1 exemplaar; terwijl Br. SCHWARZ getuigt, dat hij het grootste gedeelte tot zeer lagen prijs verkocht heeft, om de verspreiding te bevorderen; welk een en ander duidelijk genoeg bewijst, dat er volstrekt geen begeerte naar dit boek bestaat. En hoe zou dit ook kunnen zijn? Want zij, die lezen kunnen, verstaan en begrijpen het Maleisch veel gemakkelijker, dan geschreven of gedrukt Alfoersch, daar het schoolonderwijs in de Maleische taal gegeven wordt. Oude personen, die niet lezen kunnen, hebben er ook geen nut van, daar zij veel beter eene vrije mondelinge voordragt begrijpen, dan wanneer hun dezelfde geschiedenis voorgelezen wordt. Wil het Bestuur echter nog eene proef nemen, om de begeerte naar het boek op te wekken, dat het de Vereeniging alsdan magtige, de nog overblijvende exemplaren

gratis uit te reiken, hetwelk in ieder geval beter is, dan dezelve te bewaren, tot ze door de mot verteerd zijn."

Deze woorden deden Bestuurders nogmaals op de geheele zaak terugkomen. Hun antwoord, in dd. 28 Julij 1854 gegeven, luidde als volgt:

„Uwe beschouwingen over het alfoersch Evangelie van MATTHEUS zijn ontegenzeggelijk gegrond, wat het gebruik daarvan bij oudere, ongeoefende personen aangaat. Voor deze is, wij erkennen het ten volle, het mondelinge verhaal veel verkieselijker dan de voorlezing. Of echter deze ook geen nut zoude kunnen aanbrengen, waar het kernachtige gezegden, treffende uitspraken betreft, die dus het best in bepaalden vorm kunnen gegeven worden, en die in dien vorm het gemakkelijkst in het geheugen worden opgenomen, die op deze wijze kunnen worden medegedeeld door personen, die overigens voor onderwijs ongeschikt zouden zijn, verdient nog wel eens nadere overdenking en bespreking. Maar ook bij de voordragt zal het geschreven woord zijn nut doen. Neemt maar eens de bergrede, de gelijkenis van den zaadzaaijer; hoe kan zich het onderwijs daar niet het gemakkelijkst en veiligst aan het geschreven woord aansluiten, en hoe gemakkelijker wordt het ook den stompsten, wanneer hij het onderwijs naar zekeren vasten leiddraad, van stap tot stap ontvangt? Ons dunkt, de Broederen die hun onderwijs in het Alfoersch herhalen, moeten zulk eene hulp behoeven; al ware het alleen daarom, dat zij bij vrije mondelinge vertaling der Schrift gedurig eenen anderen vorm aan het woord zullen geven, en het dus hunnen meesters ook moeijelijk maken, om bij hun onderwijs aan de bedaagden steeds den besten vorm te kiezen. De Broeders hebben nu eenmaal de overtuiging, dat het Alfoersch een noodzakelijk hulpmiddel is voor hunne

prediking; zij moeten dan nu ook wenschen de Schrift, al is het ook slechts voor een gedeelte, in gebrekkige vertaling te bezitten, is het nog niet ter verspreiding, dan toch voor eigen gebruik. Dit en meer maakt ons schroomvallig om zoo maar dadelijk tot opruiming van de voorhanden exemplaren van den alfoerschen MATTHEUS te besluiten. Wij hebben nog eene gedachte, die wij u ter overweging aanbevelen Zou het ook mogelijk zijn den onderwijzers op te dragen, gedurende eenigen tijd, een paar uren in de week af te zonderen, om met hunne oudste leerlingen den alfoerschen MATTHEUS te lezen, daarbij aanteekening houdende van die plaatsen, welke of voor de leerlingen of ook voor hen zelven onverstaanbaar waren? Wanneer dan de Broeders zich de moeite wilden geven, om op de eene of andere wijze te onderzoeken, waaruit die onverstaanbaarheid voortsproot, b. v. uit gebrekkige spelling, misvatting van het taaleigen, verschil van dialect, ongewoonte het Alfoersch te spreken, dan wel uit de eigenaardige moeijelijkheid der plaats, zoo zouden zij eene niet onbelangrijke bijdrage kunnen leveren tot de kennis en schatting van het Alfoersch. Houdt u toch overtuigd, geliefde Broeders! dat alleen de begeerte om grondig te werken, om vaste grondslagen te leggen, op welke uwe en onze opvolgers zullen kunnen voortbouwen, zonder genoodzaakt te zijn al weder en weder proeven te nemen, ons bezielt, wanneer wij nog altijd u blijven toeroepen: doet ook in dezen wat uwe hand te doen vindt. Wij zouden intusschen wel het meest bejammeren, indien het werk, waarvoor Br. HERRMANN zich zeker niet geringe moeite gaf, dat het Bijbelgenootschap en ook ons schatbare gelden kostte, door de mieren werd vernield. Wij magtigen u dus de exemplaren, die gij voor het bovenstaande doel, of voor uw eigen gebruik zult behoeven,

(om daardoor tot verbetering van de tegenwoordige vertaling, op eene of andere wijze bij te dragen) gratis af te geven. De overige moeten echter, zoo komt het ons voor, liever tegen eenen zeer geringen prijs verkocht, of alleen in het uiterste geval gratis uitgereikt worden; opdat wij onze parel niet, in plaats van voor de mieren, voor de zwijnen werpen."

„Wij hebben in dit punt wederom de taalquæstie aangeroerd, en waarom zouden wij dan verzwijgen, wat ons nog altijd in de ziel ligt, wat ons nog maar gansch niet duidelijk is: hebben wij in de Menahasse met Alfoersch of met Maleisch sprekenden te doen? Gij schrijft in het punt onder behandeling: „die lezen kunnen verstaan en begrijpen het Maleisch veel gemakkelijker dan geschreven of gedrukt Alfoersch, daar het schoolonderwijs in de Maleische taal gegeven wordt." Daaruit volgt niet, dat zij die Maleisch lezen kunnen, ook liever Maleisch en niet Alfoersch spreken, of al sprekende beter verstaan; daaruit volgt niet, dat wanneer het onderwijs op de scholen in het Alfoersch gegeven werd, de ontwikkeling van het volk minder zoude zijn; of ook dat dit het schoolonderwijs op minder prijs zoude stellen (de vooroordeelen of het dwaze begrip van fatsoen nu eens daargelaten). Dat het schoolonderwijs in het Maleisch gegeven wordt, heeft zijnen grond in de geschiedenis van onze vestiging in de Menahasse; wij zijn de laatsten om het af te keuren; dat de Broeders hierin het spoor der predikanten, en wel het laatst van HELLENDOORN hebben gevolgd, wij pleiten voor hen met kracht, waar men hen daarover aanvalt; maar wij (d. i. Zendelingen en Bestuurders) moeten toch ook waken tegen alles wat naar sleurwerk gelijkt; wij moeten ons ten volle bewust zijn, waarom wij zoo en niet anders handelen. En nu vragen wij: wanneer eens NAPOLEON zijnen wensch

had verkregen, en op onze lagere scholen de Fransche taal niet alleen ingevoerd, maar ook de Hollandsche geheel geweerd had gezien, wat invloed zou dit op het tegenwoordig geslacht van Nederland gehad hebben, verondersteld, dat de overheerscher niet gevallen ware? Zouden onze hollandsche jongens minder goed Hollandsch spreken? Wij twijfelen er aan. Zouden zij even goed Hollandsch lezen? Wij twijfelen hier aan even zeer. Denkt ook maar aan den Elzas, aan België enz., waar de eigenlijk hoogduitsche en vlaamsche bevolkingen nog altijd bij voorkeur Hoogduitsch of Vlaamsch spreken, terwijl zij op de scholen toch reeds sedert eeuwen Fransch hebben geleerd. O! de vraag is van zoo veel gewigt, en zoo zeer der ernstige overweging, der herhaalde, onbevangene overweging waardig. En al meent men nu ook, dat de toestanden hemelsbreed verschillen; waar zal het wel zijn, dat de verhouding tusschen Maleisch en Alfoersch, niet zal verschillen van die tusschen Fransch en Nederduitsch of Hoogduitsch, wanneer men beiden beschouwt uit het oogpunt van taal des overheerschers en taal des overwonnelings. En die overheerscher is de Maleijer, die met zijne taal ook den Islam verbreidt."

Deze briefwisseling nam een einde met een schrijven van de zendelingen, van Junij 1855, waaruit ten slotte hunne denkbeelden over het gebruik der taal als gevestigd blijken. Het luidde:

„Wij vestigen hier onze aandacht bij het 6de punt: „de beschouwing aangaande het Evangelie van MATTHEUS in het Alifoersch, en in verband daarmede de Alifoersche taal zelve."

„Heeren Bestuurders stemmen de gegrondheid onzer beschouwingen omtrent het stuk in behandeling toe, maar willen nog eene poging doen, om de geschiktheid

tot gebruik in onze gemeenten nog nader te beproeven. Wij beamen volkomen de opmerking, dat kernachtige gezegden en treffende uitspraken, in bepaalden vorm gegeven, beter in het geheugen bewaard blijven, en dat in dit opzigt het geschrift zeker nog groot nut kan doen, èn ten gebruike voor de meesters, èn voor oude lieden, die het Evangelie niet lezen kunnen of verstaan in de Maleische taal. Maar hier springt dan toch ook reeds dadelijk in het oog, dat het debiet daarvan niet groot, het gebruik slechts tot enkele personen beperkt is. Al ware het ook, dat wij het boek met kracht aanbevalen, tóch zouden weinigen het begeeren. Wij wijzen slechts op de uitkomsten in dit opzigt in het district van wijlen Br. HERRMANN zelven. Maar wat spreken wij, dat wij het zouden aanbevelen? Wie zijn het, die dit in gemoede zouden kunnen doen? Alleen toch de Broeders die in de districten Tombassian en Romoong, en wij willen er ook toe brengen Sonder, Kawangkoang, Tompasso en Langowang, werken. De anderen zouden het niet kunnen en mogen doen, overtuigd, dat zij de menschen lieten betalen voor wat hun niet tot nut is. Immers, dat verschil van dialect, waarvan Heeren Bestuurders spreken, alsof dit een bezwaar van zoo geringen aard ware – dat verschil bestaat niet in eene gewijzigde uitspraak, andere spelling – neen, het bestaat in het gebruik van geheel andere woorden; het is zoo groot, dat het ééne district het andere niet verstaat, of zij moeten elkanders taal aanleeren. Maar wij spreken daarover straks nader. Aan de Broeders dan, die in gezegde districten werken, zal het blijven, die verspreiding te bewerkstelligen, alsmede de proeve te nemen, waarvan Heeren Bestuurders verder gewagen. Vooralsnog kunnen wij over de mogelijkheid daarvan, alsmede over

de vermoedelijke uitkomsten niets beslissen. Het zal later moeten blijken, in hoe verre die Broeders daaraan hebben kunnen gevolg geven, en welke resultaten zij verkrijgen zullen."

„En zoo zijn wij dan weder gebragt tot de taalquaestie. Na al hetgene wij dienaangaande reeds gezegd hebben, o.a. in de Notulen van de Vergadering te Tanawangko, 21 en 22 April 1852, kon het niet anders of het moest ons bevreemden, weder zoo met aandrang op dit punt te zien terug komen. Maar wij begrijpen ligt, dat alleen een aanval van buiten, Heeren Bestuurders genoopt heeft tot de herhaalde behandeling, alsmede tot zulke onaangename gedachten, als zouden wij ons aan sleurwerk schuldig maken. De beschouwing van Heeren Bestuurders is zeer gegrond, dat onze handelwijze in deze haren grond heeft in de geschiedenis dezer zending. Maar desniettegenstaande stemmen wij niet toe, dat wij daarom nu maar zoo voort gaan, alsof wij zouden opzien tegen de groote bezwaren, die met eene veranderde rigting in deze zouden gepaard gaan. Waar is het, dat wij het werk van twintig jaren niet gaarne zouden omverrukken; waar ook, dat wij veel en moeijelijk werk niet zouden willen nutteloos maken en uitroeijen; waar, dat het nu reeds zeer moeijelijk zou zijn de Alifoersche taal zuiver te verkrijgen en tot algemeene taal der dagelijksche zamenleving te herstellen, nu het Maleisch reeds voor een groot deel hare plaats heeft ingenomen; – maar dit alles zouden wij niet laten wegen, waren wij niet ook uit beginsel voor de invoering der Maleische taal, ook dan zelfs als de Alifoersche tot den huidigen dag was gebezigd."

„Wij willen thans dat twintigtal jaren, met al dat werk, dat achter ligt vergeten; wij willen vergeten dat de Ma-

leische taal in enkele districten bijna geheel, in andere voor het grooter deel, in andere ten halve gekend wordt; wij willen thans aannemen, dat wij met eene geheele Alifoersch sprekende bevolking te doen hebben, en na ons op dit standpunt geplaatst te hebben, willen wij aantoonen, waarom wij vóór de invoering der Maleische taal, en tegen de instandhouding der Alifoersche ons verklaren."

„ Het gewigt der taak zal ons stemmen tot eene ernstige en onbevangene overweging."

„ Wij spreken daartoe eerst over de Alifoersche taal, en hare betrekking binnen- en buiten 's lands."

„ De vraag of zij verouderd is of in hare kindschheid willen wij daarlaten, men zou elke verouderde taal, voor welke zich een nieuw tijdvak van ontwikkeling stond te openen, gemakkelijk eene zich verjongende kunnen noemen. Wij gelooven trouwens niet, dat zij ooit eene hooge mate van ontwikkeling heeft gehad, want in de tegenwoordige of vroegere beschaving van het volk zijn daarvan niet de minste sporen te vinden."

„ Eene andere vraag is: of wij hier met ééne of meer talen te doen hebben? – Wij antwoorden: de Menahasse heeft ja ééne taal – na aftrek van het Bantiksch, Tonsawangsch, Bentenangsch en Belangsch – maar de dialecten zijn zóó verschillend, dat zij bijna op zoo vele talen gelijken. Het groote bezwaar, en een onoverkomelijk bezwaar tevens, is dit – dat de wijze van afleiding der woorden wel dezelfde schijnt in de Menahasse, maar dat, naar de verschillende districten, de regelen ter vorming en zamenstelling der woorden zoo veel verschillen, dat het voor het volk geheel onduidelijk wordt, en er voor den taalgeleerde alleen eene hoogere eenheid te vinden is. Maar verder. Waren nu nog slechts de grondvormen dezelfde, dan ware er aan eene vereeniging dier dialecten nog lig-

ter te denken, maar zelfs deze onderscheiden zich in vier hoofdsoorten, afgezien van de wijduiteenloopende nuances, hier en daar, die weder ieder afzonderlijk een dialect zouden kunnen vormen. Wel vinden wij b. v. in mapatitj en matik – mapantik (schrijven) terug, en dergelijke overeenkomsten zijn er vele; maar hoe men in tojaan–okie en kokie (kind), in kolek – potod (kort), in kama – lawas of leugen (hand), in rokos – kokong of oeloe (hoofd), in ketjej – naè (voet), in boeni – oentep (kamer) zal terugvinden, is ons niet duidelijk. En toch dat verschil van woorden, die in de dagelijksche zamenleving voorkomen, vindt men ontelbare malen. Voor ééne zelfde zaak of werkzaamheid kan men vier à vijf woorden vinden in de Menahasse, naar de verschillende districten. Genoeg, de Menahasse heeft vier zeer uiteenloopende dialecten, die niet te vereenigen zijn, dan door van ieder afzonderlijk die woorden en wijze van woordvorming te nemen, die de voorkeur verdienen, en het andere uit te roeijen of te laten uitsterven. – Maar in dat geval zal het dan toch niet heeten kunnen, dat zij hunne eigene taal behouden! Toegestemd, dat dit wel waar is voor ons, die de verwijderde eenheid opsporen en aan het licht brengen, maar voor het volk is het niet waar. Ja, hun tegenzin om woorden en wijze van woordvorming – of zoo als zij zich uitdrukken – de taal van een ander district over te nemen, is zóó groot, dat twee Majoors regtstreeks verklaard hebben de kinderen uit de school te zullen weren, indien zoo iets beproefd werd. En het schimpen op elkanders taal, dat men dagelijks hooren kan, geeft ons regt tot het vermoeden, dat zij in geval van invoering eener algemeene Menahasse-taal denzelfden weg zouden kiezen. Wij hopen door deze opmerking eene bijdrage te leveren tot de kennis van het

groote, onoverkomelijke verschil, dat er voor het volk, in die onderscheidene dialecten bestaat; en tevens de overtuiging te geven, dat er zich inlands èn wat de taal, èn wat het volk aangaat, zeer belangrijke bezwaren verheffen tegen de instandhouding der Alifoersche taal – d. i. tegen hare verheffing tot literarische taal en hare toepassing in de scholen."

„Wij hebben hier de taal beschouwd in betrekking tot het binnenland. Heeren Bestuurders gevoelen thans zeker, dat de vergelijking, van onze Nederduitsche taal tegen over de Fransche, niet van toepassing kan zijn op de Alifoersche en Maleische. Onze Nederduitsche taal was en is eene gevormde, in het geheele rijk één, in de scholen ingevoerde, met eigene literatuur, door het volk hoog geschat, en niet meer uit te roeijen. Hier hebben wij eene taal, waarvan de eenheid nog verre gezocht moet worden, en door het volk niet ligt zal worden erkend en aangenomen. Op tachtig duizend zielen – met aftrek nog van twintig duizend voor Bantik, Tonsawang, Bentenang en Belang – tellen wij hier vier hoofddialecten; wij zwijgen van de groote nuances in ieder dialect. In schrift bestaat er niets – letterlijk niets – dus is er van literatuur zelfs geen sprake. Hoe zouden wij dus overeenkomst in die vergelijking vinden kunnen? Neen, de Alfoersche taal is en kan niet zijn voor den Alifoer, wat de Nederduitsche voor den Nederlander is. Wij toonen dit nog verder aan. Men heeft de quæstie wel op philanthropisch terrein gebragt, alsmede gesproken van nationaliteit. Wij meenen, als wij ons eens zoo mogen uitdrukken, christelijke philanthropen te zijn, en zouden in geenen deele eene hardheid willen begaan. Maar wat is er van gehechtheid aan taal bij een volk, dat zoo gemakkelijk eene andere heeft aangenomen, en

zijne eigene voor een groot deel – hier en daar – vergeten? Wat van nationaliteit bij een volk, dat sedert eeuwen gedwee van de eene hand in de andere is overgegaan, en vroeger altijd veeten en oorlogen onderling had, als of zij de grootste vijanden waren en van geheel verschillenden oorsprong? Uit het oogpunt van philanthropie alzoo, zien wij ook geen drangreden tot het doen herleven der half doode. En zij hebben te weinig nationaliteit, om slechts eenigszins tegen eene voldoende taal, als de Maleische, te zijn; maar te veel veeten om van elkander eenige wijziging in taal over te nemen."

„Maar welke zijn nu het nut en het gehalte dier taal tegenover het buitenland? De afgeslotenheid van de Menahasse is vervallen, en zal niet weder zoo gemakkelijk worden teruggeroepen. Voortdurend wordt de communicatie van de bovenlanden met de strandplaatsen, en van deze met het buitenland levendiger. De Maleische taal is daarbij de eenige bruikbare – omdat de gansche Archipel Maleisch spreekt, in het Maleisch schrijft en handelt, en men nergens gezind zou zijn onze Alifoersche taal aan te leeren. Dat overwigt is te groot; daartegen kan de taal van een smal strookje lands niet opwegen: de bewoners moeten zich de algemeene handelstaal eigen maken, of in vergetelheid terugtreden. Zoo noopt ons dan ook de betrekking van ons volkje tot het buitenland en de voortgaande ontwikkeling in beschaving en kultuur tot de overtuiging: zij kunnen met hun Alifoersch niet meer volstaan – zij moeten de Maleische taal aannemen. Wij hebben daar het punt van beschaving aangeroerd, en vinden dit geschikt tot overgang om aan te toonen, welke voordeelen de Maleische taal heeft boven de Alifoersche."

„ Wij kunnen niet instemmen met Heeren Bestuurders, dat de ontwikkeling van het volk niet minder zou zijn, bijaldien op de scholen de Alifoersche taal werd gebezigd. Wel zullen de kinderen voorshands bij het gebruik van nog te vervaardigen boeken in de Alifoersche taal niet minder voortgang maken in kennis. Maar wij twijfelen, of Heeren Bestuurders wel in alles de kosten dier vervaardiging berekend hebben. Men zou mogelijk door naauwgezette nasporing bij de ouden onder het volk, nog vele Alifoersche woorden vinden voor zaken, waar zij thans geene dan maleische kennen, maar die niet gekende woorden zouden de kinderen toch ook moeten aanleeren, en vele zaken, vooral omtrent dingen, waarvan zij hier vroeger nooit gehoord of gezien hebben, daargelaten nog afgetrokkene denkbeelden, zouden moeijelijk anders dan in maleische woorden kunnen worden uitgedrukt, tenzij men begon met het smeden van nieuwe woorden of woordvormen. Dat dit vooral zou moeten plaats vinden met zaken de godsdienst betreffende, hebben wij bij eene vorige gelegenheid reeds aangetoond. Maar wij willen zelfs aannemen, dat wij al deze bezwaren te boven komen, en dat de kinderen, voor de hoogte waarop thans het volk nog staat, zich niet minder zullen ontwikkelen – hoe dan verder? Zij zullen worden afgesloten van de geheele maleische wereld; zij zullen vreemd blijven aan al hetgene in die taal bestaat ter ontwikkeling van geest, beschaving en godsdienst, alsmede aan al de voortbrengselen, die nog dagelijks in die taal verschijnen, en meer en meer verschijnen zullen; zij – die tachtig duizend zielen, waaronder nog twintig duizend van Bantik, Tonsawang, Bentenang en Belang, die niets gemeen hebben met de overige Menahasse-dialecten, zij zullen

eene eigene literatuur moeten verkrijgen, door eene eigene literatuur zich ontwikkelen .... om later, wij zijn er van overtuigd, uit eigen beweging, zich weder in de armen van het Maleisch te werpen, of verre achter te blijven bij de overige Maleisch sprekende volken. Wij gelooven niet, dat wij nog veel ter aanbeveling van de Maleische taal behoeven te zeggen. Wij vatten het voordeel echter nog kort te zamen."

„ De Maleische taal is de taal des geheelen Archipels; door haar is elke communicatie met het buitenland mogelijk en gemakkelijk; – zij is de taal des inlandschen handels; – zij heeft eene eigene betrekkelijk uitgebreide literatuur; – den Bijbel hebben wij in deze taal voortreffelijker en verstaanbaarder dan men in den laatsten tijd heeft durven beweren; – en eindelijk zij is hier grootendeels ingevoerd, door het volk gewild en begeerd, en niet meer uit te roeijen."

„ Heeren Bestuurders zien, dat wij de bezwaren om eene algemeene Menahasse-taal daar te stellen en in te voeren alleen van de zijde des volks beschouwd hebben; ook hebben wij niet lang willen stilstaan bij de groote moeijelijkheid, om voor zulk een volkje eene eigene literatuur te onderhouden; het mogt den schijn hebben, of wij tegen bezwaren opzagen. Verder hebben wij niet eenmaal gesproken van het Gouvernement, dat hoogst waarschijnlijk aan al deze redeneringen een einde zou maken, door zijn veto uit te spreken; maar na al hetgene aangaande taal en volk gezegd is, na de uiteenzetting van de moeijelijkheden, die zich verheffen zouden voor het volk zelf, in zijne betrekking in- en uitlands, na de aanwijzing van de ondoelmatigheid, dat het volk eene eigene literatuur zou krijgen en onderhouden; na het aantoonen van de gegronde vrees, dat het volk achter

zou blijven in beschaving, meenen wij te kunnen volstaan en voldoende te hebben aangewezen, dat de invoering van de Maleische taal wenschelijker en doelmatiger zou zijn, dan de instandhouding der Alifoersche, al had men tot hiertoe niet anders dan deze taal gebezigd. Uit beginsel alzoo verklaren wij ons voor de Maleische taal."

Dat de zendelingen in de Menahasse zich echter bij voortduring op het Alfoersch toeleggen is bekend. Dat daarvan mogelijk weldra in het openbaar zal blijken, meenen wij op goede gronden te kunnen verwachten.

Moeten wij onzen lezers verschooning vragen voor de volledigheid, waarmede wij deze briefwisseling mededeelden, of hebben wij daarvoor op hunnen dank aanspraak? Het zal veel afhangen van het gewigt, dat men hecht aan het door ons behandelde onderwerp; doch wij hebben niet uit het oog willen verliezen de bestemming van dit tijdschrift, die ons de verpligting oplegt, zooveel mogelijk uit de oorspronkelijke stukken zelve de werkzaamheden van ons Genootschap te doen kennen.

Wij zouden nu echter vreezen in al te groote wijdloopigheid te vervallen, wanneer wij hier nog mededeelden de correspondentie van tijd tot tijd over het Maleisch gehouden met onzen zendeling op Ambon, ROSKOTT. Beter zullen wij daartoe in de gelegenheid zijn, wanneer wij later over de maleische Bijbelvertaling schrijven. Wij mogen intusschen niet nalaten hier op te merken, dat het Maleisch op Ambon, zoowel als dat in de Menahasse gebruikt, zich onderscheidt van het zoogenaamde Hoog-maleisch, en dat deze taal daar, gelijk overal in den Archipel, eene eigenaardige kleur gekregen heeft, die het moeijelijk maakt dezelfde boeken in deze verschillende zendingen te gebruiken. Zoo ergens, dan heeft op

Ambon het Maleisch burgerregt verkregen; daartoe hebben de scholen krachtig medegewerkt. Wij zagen, dat deze reeds dagteekenden van de eerste dagen der Compagnie. Gedurende bijna twee en een halve eeuw werd dus het Maleisch in school en kerk aldaar gebruikt. Br. BOSKOTT vooral beijverde zich, om de kennis van die taal bij de bevolking te bevorderen, waartoe hij door het opleiden van onderwijzers op zijn Instituut, sedert weldra 25 jaren, eene uitnemende gelegenheid had. Door allerlei middelen zocht hij de kennis van den maleischen Bijbel onder de bevolking te bevorderen, en moge dit in vele opzigten uithoofde van de menigte arabische, perzische en andere vreemde woorden met groote zwarigheden vergezeld gaan, toch mag het gezegd worden, dat althans de historische boeken des Bijbels door den Amboinees goed verstaan worden. Zich nu daarmede tevreden te willen stellen, en op het verkregene in te sluimeren, zal wel niemand van het Nederlandsche zendelinggenootschap verwachten. Wij hopen ten minste, de bewijzen van eenen beteren zin geleverd te hebben.

Verwachten wij nu echter uit de Molukken nadere berigten omtrent de eigenlijke volkstaal? Wij zouden ons verblijden, indien het onzen zendelingen of ook slechts éénen hunner mogt gelukken, daartoe nog eens eene bijdrage te leveren. Van den zendeling thans op Ceram gevestigd weten wij, dat hij zich met het Ceramsch bezig houdt. Zal diens arbeid zich nog eenmaal kunnen aansluiten aan dien in de Menahasse begonnen? Zal het mogelijk nog eenmaal blijken, dat de talen van Noord-Celebes, Almaheira, Ceram, Boeroe, Ambon en de Uliassers tot ééne familie behooren? Wij weten het niet. Slechts eene voortgezette studie zal het kunnen leeren. En daar alle hulpbronnen ontbreken, zoo kan men

niet spoedig zigtbare vorderingen in dezen arbeid verwachten. Het Zendelinggenootschap, hoezeer het zijnen zendelingen aanprijzende, zich op de taal des lands toe te leggen, mag en zal niet uit het oog verliezen, dat waar de weg reeds aangewezen is, het dien te volgen heeft, en dat de verkondiging des Evangelies steeds de hoofdzaak in zijne roeping blijft. Doch hierover zoo straks nader.

Vermelden wij nog slechts eene poging door Br. ROSKOTT aangewend, om zijnen schoolmeesters het Nederlandsch te leeren. Hij schreef daarover onder anderen in 1854 als volgt:

„Wanneer het ons voornemen is, om ons onderwijs voor de inlandsche onderwijzers wat hooger op te voeren, en hen tot mannen te vormen, die des noods geheel zelfstandig kunnen handelen en werken, dan acht ik het zeer wenschelijk, dat onze jonge lieden tamelijk grondig leeren de eene of andere westersche taal, en daar het nu vrij natuurlijk is, dat hiervoor het Nederduitsch, schoon dan ook mogelijk eene der moeijelijkste voor een maleisch spraakorgaan, alléén in aanmerking komt, zoo kan ook daarvan alléén spraak zijn."

„Ware het mogelijk, dat onze maleische pers van nu voortaan wat meer degelijken arbeid leverde, dan tot hiertoe het geval was, dan voorzeker zoude ik den grooten en moeijelijken omweg niet aanraden, die het aanleeren eener vreemde taal inderdaad is. Maar ik vraag u zelven, Broeders! wat hebben wij in het Maleisch, behalve onzen Bijbel, dat waardig is genoemd te worden? Noch lectuur ter stichting, noch handboeken ter beoefening van eenige wetenschap, geen bijbelverklaring, geen bijbelsche geschiedenis of kerkgeschiedenis, niets, niets van die honderden en duizenden middelen ter zelfoefening, die ons ten dienste staan. En ik voor mij houd mij over-

tuigd, dat het er toch bij de meesten onder ons ellendig zoude uitzien, wat het wetenschappelijke gedeelte onzer vorming betreft, wanneer wij schier alles hadden moeten verwachten, van het mondeling onderrigt onzer leermeesters. Daarbij komen nu nog die vele afwijkingen en verknoeijingen van het Maleisch zelf, zoo dat, al wilde men ook met vereende krachten er toe besluiten, langzamerhand in al de bestaande leemten te voorzien, men in deze omstandigheid zeer zeker op eene groote moeijelijkheid zoude stuiten. Ik ben derhalve van oordeel, dat men er toe zoude kunnen overgaan, om zonder verdere uitbreiding voor de gewone scholen, de mannen aan welke wij langzamerhand meer vertrouwen zullen moeten schenken en dien wij het meer zullen moeten overlaten om het Evangelie in de onherbergzame bosschen en bergen te brengen, de Nederduitsche taal meer of min grondig te doen aanleeren."

„Ik weet zeer wel, dat dit gansch geen gemakkelijke zaak zal zijn, dat ze niet slechts met moeijelijkheden en teleurstelling, maar ook met onkosten gepaard zal gaan; maar ik geloof toch, dat het een krachtig hulpmiddel zal zijn, om onze inlandsche schoolmeesters, hulpzendelingen, enz. tot meer bekwame mannen te vormen, aan welke men meer zal kunnen en mogen toevertrouwen."

„Het is waar – en ik erken het met dankbaarheid – dat wij ook thans reeds, in weerwil van onze gebrekkige middelen, mannen hebben, aan welke ik gerustelijk eene hoogere betrekking, dan die van dorpsschoolmeester zoude durven toevertrouwen, mannen der meeste achting en eere waardig, die zeer zeker als hulpzendelingen, of hoe men ze ook zoude willen noemen, groote en belangrijke diensten zouden kunnen bewijzen, – maar er zijn er ook onder hen, omtrent welke ik mij, bij het bezoek hunner

scholen, de beschamende vraag moet voorleggen: is dat mijn werk?..... Over het geheel genomen ben ik er verre af – en hoe langer hoe meer er verre af – om alles van het bloote weten, van meer of min uitgebreide en diepe studiën te verwachten; – neen, ik weet en heb de volle overtuiging, dat een degelijk karakter, vol veerkracht, veel meer waard is in het practische leven, dan uitgebreide wetenschappelijke kennis, zonder meer, – maar het is toch ook niet te loochenen, dat veelzijdige kundigheden, den blik verruimen en verhelderen, en eene vaste rigting geven aan iedere onderneming, en den arbeid gemakkelijk maken."

„ Het is u bekend, dat des namiddags aan de kweekelingen eenig onderwijs in het Nederduitsch wordt gegeven; doch dit is niet toereikend, niet voldoende, wanneer de Nederduitsche taal als werkelijk leervak zal worden opgenomen. Mijn dochtertje doet wel is waar, haar best, en om haar te ondersteunen, heb ik reeds een jong mensch alhier geëngageerd, om met Januarij of Februarij van het aanstaande jaar in dienst te treden, doch dit zal mogelijk nog niet voldoende zijn, voor het doel dat ik mij voorstel; het zijn voorloopige proefnemingen, die mij later mogelijk tot afdoende voorstellen zullen leiden."

En dit denkbeeld heeft tot nog toe bij Bestuurders het meeste bijval gevonden. Het Nederlandsch te gebruiken als voermiddel tot het verkrijgen van grondige kennis voor de onderwijzers schijnt alleszins aanbeveling te verdienen. Dat te beproeven, hebben zij behalve Br. ROSKOTT, ook Br. GRAAFLAND aangeraden. De resultaten evenwel van die proeven zijn hier nog niet genoegzaam bekend. Wij zijn daarvan berigten verwachtende. Dat de zaak reeds als mislukt zoude te beschouwen zijn, zoo als wij

boven door den Heer BRUMUND beweerd vonden, meenen wij voor als nog in twijfel te moeten trekken. Veel zal hier afhangen van de grenzen, die men zich stelt, van de methode die men aanwendt.

En nu willen wij eindelijk trachten tot eene slotsom te geraken, die voor het oogenblik bevredigen kan. Hier moet de Redactie intusschen geacht worden slechts haar eigen gevoelen uit te spreken. Zij geeft het ter overweging aan hare Medebestuurders, aan de Zendelingen en wie het verder der overweging waardig zal achten; terwijl het haar eene aangename voldoening zoude zijn, indien zij door dit schrijven nieuwe bijdragen, nieuwe beschouwingen uitlokte; indien vooral de broederen zendelingen zich daardoor aangespoord gevoelden, om het Genootschap nog veel van hunnen arbeid in deze rigting te doen zien.

Uit de voorbeelden en met de woorden van zendelingen op het vaste land van Indië hebben wij aangetoond, dat het groote bezwaar, hetwelk voor de evangelieverkondiging uit de taal voortspruit, gelegen is in de onevenredigheid van beiden. Een Evangelie, bij groote diepte van inhoud, eenvoudig in vorm, den mensch voorstellende als zondaar, en als zoodanig diep ellendig, doch tevens in de schoonste betrekking tot God, die in CHRISTUS JEZUS, door het bloed des kruises den gevallenen vrede, verlossing en aanneming tot kinderen Gods laat verkondigen! Dat Evangelie tegenover talen vol pralende en zinnelijke uitdrukkingen, bij gebrek aan diepte van zin, omdat de volken die ze gebruiken hunne gedachten geheel op het zinnelijke gerigt hebben! Genoeg reeds om te doen gevoelen, dat er onevenredigheid bestaat tusschen taal en Evangelie.

Men kan echter deze waarheid overdrijven. Gelijk er

van zuigelingen tot mannen en vaders in het geloof trappen bestaan, zoo is het Evangelie ook bestemd voor eenvoudigen, onkundigen, diepverwaarloosden, zoowel voor verstandigen en geleerden. Al laat het niets van zijnen inhoud varen, het schikt zich toch in vorm naar de behoefte van ieder' sterveling. Dit in aanmerking nemende, moet het van zelf in 't oog springen, dat de nieuwe taal niet dadelijk geschikt behoeft te zijn voor het overbrengen van al die denkbeelden, welke door den loop der tijden uitdrukking hebben verkregen in onze westersche talen. Naarmate de zendeling zijne prediking eenvoudig begint, zich meer wendt tot het gemoed zijner hoorders, hun zijne geheele persoonlijkheid prijs geeft, naar die mate zal hij gereeden ingang vinden. Is het Evangelie eens geworteld, zoo zal het meer en meer opwassen. Gedurig worden wij indachtig gemaakt aan de gelijkenissen van het mosterdzaad en het zuurdeesem. En ontwikkelen zich evangelische waarheden bij het volk en met het volk, zoo zal de taal ook moeten volgen. De taal is het volk.

Geheel anders zal het zijn, wanneer de westersch gevormde, in westersche denkbeelden levende zendeling, zich zoo als hij daar is, tegen den heidenschen Indiër overstelt. Dan is zijn standpunt te hoog, dan is de waarheid, die hij verkondigt verpletterend voor het verstand, van geen uitwerking op het hart, dat de zendeling vergeefs tracht te verbrijzelen. Dan kan de taal zich ook niet voegen naar die denkbeelden, aan een geheel vreemden kring ontleend, dan versterven zelfs de woorden door het genie gevonden, omdat zij niet uit het volk zijn voortgesproten, niet met het volk zijn opgewassen. De taal is het volk.

De geschiedenis spreke! Hoe is ons eigen volk, hoe

is onze eigene taal opgewassen door het Evangelie? Vonden ELIGIUS, WILLEBRORD, BONIFACIUS zoo dadelijk een' zoo bereiden bodem? En toch zij hadden allerminst met eene vreemde nationaliteit, met eene geheel vreemde taal te worstelen. Het waren allen verwante volken, die verwante talen spraken, gedeeltelijk nog weinig uiteenloopende, onder welken zij zich bewogen. En wat zien wij niettegenstaande dít alles? Het Latijn was de taal, waarin iedere hoogere waarheid werd weggelegd. Poogde al een KAREL DE GROOTE zijn geliefd Diets te verheffen, het leed nog lang eer deze volkstaal, eigenlijke boekentaal werd. Eerst in de 12de en 13de eeuw, dus vier eeuwen minstens na de vestiging van het Christendom, begon onze letterkunde eene gestalte te verkrijgen, en hoe doet zich daarbij dan nog de evangelische kennis voor? De hervorming eerst moest het reine Evangelie als een licht op den kandelaar zetten; met haar kwam de Bijbel in een kleed te voorschijn, die hem voor het volk toegankelijk maakte. En met den Bijbel wies het volk op in evangelische kennis. Maar ook toen eerst waren volk en taal tot eene ontwikkeling gekomen, die eene goede bijbelvertaling eene behoefte deed worden. Mogt het LUTHER gelukken eene bijbelvertaling te leveren, die bij het geheele Duitsche volk ingang vond, het was omdat het volk rijp daartoe was. En de taal is het volk. Zoo behoefden onze bijbeloverzetters slechts eene grondige kennis van hunne taal, om een werk te leveren, waartoe ieder Nederlander zich gedurig weder begaf, tot versterking van zijn geloof, tot vermeerdering van zijne evangeliekennis; en waartoe hij zich als tot een nationaal werk getrokken gevoelde, omdat hij er zijne eigene taal, in al hare kracht en buigzaamheid terug vond, waarin hij wederkeerig zich

weder in zijne taal oefende. Zoo konden LUTHERS vertaling voor Duitschland en de Statenbijbel in Nederland tevens dienen tot verdere opbouwing van de taal onder het volk.

Hebben de zendelingen wel altijd deze waarheden in het oog gehouden? Wel heet het: „die gelooven haasten niet." Maar hoe weinig wordt daaraan doorgaans in de werkelijkheid beantwoord? Hier ter loops aan te wijzen, waar naar ons inzien zendelingen van allerlei landaard den volksaard en daarin de volkstaal verkracht hebben, zou het gewigt der zaak te kort doen. Wij maken er slechts opmerkzaam op. De verkondiging des Evangelies door het Westen in het Oosten is een nieuw werk; die zou meenen reeds de goede methode gevonden te hebben, zou zich zeer kunnen vergissen; die haar werkende en biddende zoekt, zal haar vinden; want de einden der aarde zijn, niettegenstaande al onze feilen en misgrepen, bestemd om in te gaan in het Koninkrijk onzes Heeren!

Nog eens tot de geschiedenis terug. Heeft de Edele Oost-indische Compagnie, hebben onze voorouders, hebben Portugezen en Spanjaarden een grondig werk gesticht? Wat is het Christendom, dat zij hier en daar gebragt hebben? Nog altijd een gewas op vreemden bodem. Dat is het in de Molukken, op de Zuid-Wester, Sangier- en Aroë-eilanden. En is het beter op Ceilon? Op het Vaste land van Indië? Wat is het Christendom geworden in China en Japan? En is er meer gedaan in het Zuiden van Afrika, in het uitgebreide Amerika? Men versta ons niet verkeerd; wij spreken van wat de westersche volken voor de uitbreiding van het Christendom gedaan hebben, tot op de 19de eeuw. Wat in deze eeuw gedaan werd is een zaad, dat nog opwast, nog niet alle stormen heeft doorstaan. Doch men

merke op, en men zal bevinden, dat dáár het Christendom het meest wortel heeft geschoten, waar het eene nationale zaak is geworden, en ook dáár waar de nationaliteit zich het best heeft gevormd naar die der evangelieboden, juist omdat deze zich het best in die nationaliteit wisten te voegen. Nogmaals de taal is het volk. Met het volk wast of versterft de taal. Teregt leidt o. a. de Heer MEINICKE (1) uit de taal der Zuidzeevolken af, dat zij in een niet zeer verwijderd tijdperk eene aanmerkelijk hoogere beschaving genoten, dan toen de Europeanen en bepaaldelijk de zendelingen hen voor het eerst leerden kennen. En dat het Christendom op vele dezer eilanden met zulk een kracht is opgeschoten, moet waarschijnlijk voor een goed deel ook daaraan worden toegeschreven, dat het volk in zijne taal nog een geschikt voermiddel bezat, om de waarheid, zoo als zij hun door de engelsche zendelingen gebragt werd over te nemen. De taal der Zuidzee-eilanden was, naar het schijnt, niet geheel onevenredig aan de evangelieverkondiging der Engelschen.

Men zal mogelijk ons te gemoet voeren: maar dan zijn ook bijbelvertalingen voor onchristelijke volken van geene waarde? Het antwoord hierop is gedeeltelijk toestemmend, gedeeltelijk ontkennend. Eene volledige bijbelvertaling zal voor een volk, dat op lagen trap van beschaving en buiten het Christendom staat, een werk zijn buiten evenredigheid tot zijn maatschappelijk en zedelijk standpunt. Gedeelten van de H. Schrift, vooral de Evangeliën zullen daar niet alleen voldoende zijn, maar

(1) Zie: die Südseevölker und das Christenthum, eine ethnographische Untersuchung, von C. E. MEINICKE, Dr. und Prof. am Gymnasium zu Prenzlau, 1844.

de vatbaarheid om het overige te ontvangen, of ook de gegeschiktheid om het naar de behoefte van den landaard te geven zal gemist worden. Die geschiktheid moet eerst komen, wanneer het volk het Evangelie heeft opgenomen; dan zullen in het volk zelf elementen ontstaan, die op eene hoogere behoefte duiden, en een algemeen streven om daarin te voorzien, bij het volk zelf ontwaakt, zal het beste kenmerk zijn, dat de tijd voor eene geheele bijbelvertaling daar is. Eenigszins anders zou het kunnen zijn met volken, die, beschaving en eene rijke literatuur bezittende, althans rijp zijn voor het schatten van letterkundige voortbrengselen uit den vreemde, het hoogste wat dan aanvankelijk de Bijbel voor dezulken kan zijn. Dat ook hier evenwel nog niet veel door bijbelvertalingen is teweeggebragt, bewijzen China, Hindostan, bewijst ook Java.

Doch algemeene beschouwingen daar latende, gaan wij thans over tot onze Molukken en de Menahasse. De eerste hebben eene geschiedenis, die ons leeren kan. Te vergeefs trachtten onze vooronderen daar het Nederlandsch in te voeren. Wij behoeven naauwelijks te vragen naar de bezwaren, die zij ten deze ondervonden. Zoo als de Heer BRUMUND opmerkt, zal wel in de eerste plaats „het harde en vierkante van uitspraak" voor de spraakorganen der inlanders eene bijna onoverkomelijke zwarigheid geweest zijn. Het moge den energieken Europeaan, die zich een bepaald doel heeft voorgesteld en dit met al zijne wilskracht nastreeft, niet onmogelijk zijn, zijne organen te voegen naar de meer vloeijende of harde talen des vreemdelings, het is zoo gemakkelijk niet voor den vadsigen Indiër zijne uitspraak naar die van het Westen te buigen.

Maar in de tweede plaats moest het wel een ijdel

pogen zijn in eenen vier à zes uur langen schooltijd te willen verdringen, wat met de moedermelk was ingezogen, en gedurende het overige van den dag bij maaltijd en spel, bij arbeid en op weg, bij ziekte en feestvreugde dubbel bevestigd werd. Wat vermogen tegen zulke invloeden plakaten als die van RYCKLOFF VAN GOENS, al werden zij ook door geleerden en ambtenaren geprezen, en met ijzeren wil ten uitvoer gelegd?

In de derde plaats kan ook de onderwijs-methode van die dagen als een bezwaar aangemerkt worden. Wij twijfelen echter, of ook de beste methode van onzen tijd tegen de beide eerstgenoemde bezwaren zoude opgewassen zijn.

Er zouden wel meer bezwaren te vinden zijn, doch zij lossen zich allen op in dit ééne: onevenredigheid van taal tot landaard. De taal des overwinnaars in den mond, neen! niet slechts in den mond, maar in de ziel te leggen van den overwonnene; de taal des veerkrachtigen noordschen veroveraars nog wel, over te planten bij den wulpschen, tragen Amboinees! Den slaafschen Indiër te leeren tooveren met de taal van eenen VONDEL, den laaggezonken Heiden te leeren instemmen in den majestueusen toon der Psalmen, al waren het ook de Psalmen, zoo als zij toen nog klonken in de taal van een' DATHEEN! Indien het nabaauwen van klanken, spreken mag heeten, hadden onze voorouders het op Ambon ver kunnen brengen met het invoeren hunner taal!

Maar dan de Portugezen en Spanjaarden? Wij zouden gaarne nog eens aangetoond zien, dat het Portugeesch of Spaansch ergens de volkstaal geworden is van eene zuiver indische natie. Portugesche en spaansche afstammelingen mogen het Portugeesch of Spaansch hebben overgenomen, doch in den regel hebben beide natiën,

vooral de laatste den inlander verdrongen, uitgeroeid, en waar hunne taal zich heeft staande gehouden, daar heeft zich hunne nationaliteit met de inlandsche vermengd, en het Portugeesch, dat nog hier en daar in onzen Archipel wordt aangetroffen, is immers zoodanig tot het bloot alledaagsche verzonken, dat eene portugesche bijbelvertaling daar onverstaanbaar is. Wat had overigens ook voor den roomsch-katholieken Portugees of Spanjaard de godsdienst met de taal uitstaande, waar het Latijn het eenige voermiddel voor de godsdienst was?

Was het onzen voorouders mislukt het Nederlandsch in te voeren, geen wonder, dat zij zich schikten naar de omstandigheden. De Maleijers, een veerkrachtig, handeldrijvend, veroverend volk, vóór de Europeërs in Indië kwamen, hadden hunne taal op de eilanden en aan de kusten, die zij bezochten ingang verschaft. De Maleische taal was eene polynesische, en dus verwant aan de inlandsche talen; zij bepaalde zich tot het noodwendige, zelfs daar, waar de Maleijer met zijnen handel, zijne godsdienst, den Islam, trachtte in te voeren. Gelijk den Roomschen het Latijn, zoo was den Maleijer het Arabisch de taal zijner godsvereering. Het Maleisch schikte zich dus bij uitnemendheid tot eene algemeene handelstaal. Voor zoo verre het den handelaar van nut kon zijn, liet het zich gemakkelijk genoeg leeren, en ook onze vaderen bedienden er zich van. Geen wonder echter, dat dit Maleisch overal plaatselijke wijzigingen onderging, en dat dus hij, die zijn Maleisch op Ambon had opgedaan, eene taal sprak en schreef, die niet overeenstemde met het Maleisch der manuscripten, in zoo verre deze niet in een locaal dialect zijn vervat, maar het beschaafde Maleisch vertegenwoordigen. Valentijn verkeerde in dat geval. De Leydekkersche bijbelvertaling moest dat ver-

schil opheffen. Onze voorouders, hunne eigene taal niet kunnende invoeren, wilden althans die van den vreemdeling overal tot de oorspronkelijke zuiverheid verheffen. Ook deze poging mislukte; alleen de droevige strijd over Hoog- en Laagmaleisch was er de vrucht van.

Na twee en eene halve eeuw is men in de Molukken nog niet veel verder gekomen. Is het waar dat althans op Lejtimor (zuidelijk schiereiland van Ambon) de bahasa tanah door het Maleisch verdrongen is (wij zijn er nog niet zoo geheel zeker van), dan moet zich daar, door verschillende invloeden, waartoe ook het schoolonderwijs der laatste 25 jaren te brengen is, een Maleisch gevestigd hebben, dat in zijn plaatselijk karakter waarde heeft, en dat voor het volksonderwijs niet te verwerpen is; maar dat dan ook niet anders dan door voortdurend gebruik, door ontwikkeling met het volk de gevestigde taal van den Amboinees kan worden.

Bedriegen wij ons niet, dan zou het in de Molukken evenveel moeite en tijd kosten de bahasa tanah weder tot haar volle regt te herstellen, als het Nederlandsch in te voeren. Intusschen achten wij geen van beiden volstrekt ongeschikt om, in verband met ambonsche nationaliteit, beoefend te worden. Gelijk een MAC-PHERSON ons de gedichten van OSSIAN uit het Gaelisch overleverde, gelijk het Oud-friesch door eenen GIJSBERT JAPIX beoefend werd, zoo zou de Amboinees door weetlust, of liever door echte wetenschappelijkheid gedreven ons nog wel eens de taal zijner vaderen kunnen doen kennen, als een schoon overblijfsel van het verleden; zoo zou de Europeaan, die voor algemeene taalstudie de waarde van ieder dialect gevoelt en op prijs stelt, het Ambonsch of Saparoeësch, en welke talen verder nog mogen bestaan nog wel eens kunnen aan het licht brengen, als schoone

typen van een overgangstijdperk der algemeene taal van het ééne menschdom.

En even als die bahasa tanah hare beoefenaars kan vinden, zal het Nederlandsch dit op Ambon, wanneer men daar prijs leert stellen op westersche wetenschap. Doch hierover nader.

In de Menahasse staan de zaken eenigszins anders. Reeds MONTANUS merkte op (wij zagen het boven), dat in de binnenlanden de kennis van de volkstaal noodig was, ofschoon men op de kusten met Maleisch kon volstaan. Doch al ondervond men dit ook, men achtte de invoering van het Maleisch volstrekt noodzakelijk, en voortdurend was daarop het streven gerigt. Onze zendelingen KAM en HELLENDOORN vonden, de eerste bij zijne bezoekreizen, de tweede bij zijne vestiging te Menado, het Maleisch zoo ver verspreid, dat zij er met vrucht gebruik van konden maken bij hunne evangelie-verkondiging. Aan deze beiden sloten zich, gelijk wij zagen, RIEDEL en SCHWARZ aan. Zoo bleef het Maleisch op de scholen en bij de godsdienstoefeningen in gebruik. De hulpmiddelen in die taal voorhanden waren aanvankelijk voldoende. Doch nu openbaart zich de noodzakelijkheid, dat de zendeling ook het Alfoersch leere. RIEDEL leert het Tondaneesch, SCHWARZ het Langowangsch, HERRMANN het Amoerangsch, een ieder naar de dadelijke behoefte van zijne gemeenten. Zij leeren die talen of dialecten uit den mond des volks, gebruiken ze met goed gevolg, en de zendelingen, die hen opvolgen, wandelen in hunne voetstappen. De vraag doet zich op: wat is de volkstaal? Ongetwijfeld, is het antwoord, het Alfoersch. Maar wat is dat Alfoersch? Er ontstaat onderzoek; men vindt verschil, aanmerkelijk verschil. Wie zal de hoogere eenheid vinden? Buitendien de volks-

stammen haten elkanders taal; priesters, die zich van het vreemd dialect bij hunne bezweringen bedienen, werken dezen afkeer in de hand; men wil elkanders dialect niet; wat was natuurlijker, dan dat de zendeling zich bleef houden aan het Maleisch, dat bij andere voordeelen, die het opleverde, toch ook door een goed deel der bevolking gesproken werd. Hier is geen vergelijking met de zendelingen op de Zuidzee-eilanden te maken. De taal die onze zendelingen gevonden hadden was in de eerste plaats het Maleisch, zij bedienden er zich van. Toen zij eene andere taal vonden, verwierpen zij deze niet maar beoefenden haar ook. De eerste door de laatste te verdringen stond niet in hunne magt.

De scholen hadden de volkstaal kunnen bevorderen. Maar is dit zoo gemakkelijk? Waar men in de bevolking zelve goede elementen voor het onderwijs vindt, daar is het met eene taal, die eene eigene letterkunde heeft op de scholen ver te brengen, en daar zou het gebruiken van iedere vreemde taal eene ongerijmdheid zijn. Waar niets van dat alles het geval is, roeit men met de riemen die men heeft. Met volle vrijmoedigheid zullen wij de handelwijze onzer zendelingen op dit punt verdedigen.

Maar indien dan toch eene vreemde taal de inlandsche moet vervangen, waarom dan niet het Nederlandsch ingevoerd? Na al het gezegde kan het antwoord kortweg zijn: juist omdat het Nederlandsch nog ingevoerd moest worden. De zendeling doet wijs zich aan het bestaande te houden. Dat jeugdige zendelingen er anders over dachten, dat zij ingenomen met het denkbeeld eener zich in het nieuwe vaderland overplantende nederlandsche nationaliteit, gesteund door welwillende betuigingen van inlanders, met enkele proeven vóór zich, over de bezwaren

heenzagen, dit verwondert ons niet zoo zeer, als wel dat een geleerde als Dr. BLEEKER de zaak als zoo gemakkelijk te volvoeren beschouwt. Hier zouden wij ons geheel bij Ds. BRUMUND aansluiten, en het heeft ons verheugd in het vaderland in eenen QUARLES VAN UFFORD, en immers nu onlangs ook in Prof. VETH, bestrijders van deze stelling, of althans twijfelaars aan hare houdbaarheid, gevonden te hebben.

Verwerpen wij dan het Nederlandsch geheel en al? Geenszins. Wij gelooven, dat onze moedertaal voor den Amboinees en voor den Menahasser van uitstekend nut kan worden. Gelijk eenmaal het Latijn voor de middeleeuwen was, het algemeene voermiddel voor beschaving en Christendom, zoo worde ook het Nederlandsch voor de Molukken en de Menahasse, ja voor alle streken waar het ons gebeuren mag het Christendom te verbreiden. Wij achten het wenschelijk, ja noodig, dat de schoolmeesters het Nederlandsch leeren. Wij zouden echter juist niet verlangen, dat zij het spraken. Behalve de groote bezwaren daaraan verbonden, is het ook niet noodig, dat zij het tot spreken brengen. Hoe velen of hoe weinigen onzer geleerden, die hunne kennis uit Latijn, Fransch, Hoogduitsch of Engelsch putten, spreken die talen? En wat maakt het den koopman, den diplomaat, den aanzienlijke in het algemeen zoo veel gemakkelijker tot het spreken van vreemde talen te geraken? Het is of de meer beperkte sfeer, waarin hunne denkbeelden zich bewegen, of het voortdurend verkeer met vreemdelingen en de vreemde taal reeds sprekende landgenooten. Wij zouden dus verlangen, dat het Nederlandsch den inlandschen onderwijzer als boekentaal onderwezen werd, ten einde hunne kennis te vermeerderen, en hen tot het ware standpunt van onderwijzers huns

volks te verheffen. Dat is nog gansch geen gemakkelijke taak, en men zou verkeerd doen, wanneer men daarvan reeds zeer spoedig groote vruchten verwachtte. De inlander zal nog lang zekere werktuigelijkheid, de vijandin van ware ontwikkeling behouden, doch zeer zeker zal de beoefening van ons Nederlandsch medewerken om hem op te heffen.

En dan Maleisch of Alfoersch? Wij antwoorden hierop: dit beslist geen gouvernementsbesluit, ook niet in het slaafsche Indië. Of hebben wij zooveel meer invloed, dan onze KOENS en VAN GOENSEN en onze IMHOFFS? En al ware het door een gouvernementsbesluit uit te maken, dan nog zou dat zelfde besluit de nationaliteit verkrachten, en wel in staat zijn een mengelmoes daar te stellen, maar geenszins eene vrije nationale taal. Willen nu eenmaal Maleisch en Alfoersch, 't zij Amoerangsch, of Tonsawangsch of zelfs Bantiksch zich zusterlijk verstaan, of zich versmelten, gelijk eenmaal het Angelsch met het Saxisch en het Angelsaxisch met het Noormansch, wel nu het geschiede. Daar over hebben wij niets te zeggen. Het volk zal beslissen.

Gaan wij voort goed onderwijs te geven, vooral christelijk onderwijs te geven, leiden wij het volk op tot ware beschaving, tot evangelische kennis, zoo zal zich een gezond verstandelijk en zedelijk leven meer en meer openbaren. En de taal is het volk. Dat zal zich ook in de Molukken en in de Menahasse gestand doen.

Wij blijven verwachten van onze zendelingen, dat zij de school van de noodige boekjes voorzien. In een volgend opstel over het onderwijs komen wij daarop terug. Wij blijven aannemen, dat het Maleisch vooralsnog de meest geschikte taal voor school en kerk is. Wij staan er op, dat onze zendelingen zich grondig bekend

maken met het Alfoersch. Wij hopen dat zij ons daarvan ook de schriftelijke bewijzen zullen geven, maar wij jagen hen niet. Vijf en twintig jaar moge veel zijn voor een menschenleven; voor een degelijk werk, vooral wanneer het van grooten omvang is, kan het kort zijn. Wij passen dit toe op de kennis van het Alfoersch, in verband met alles wat reeds verrigt is voor de Evangelisatie. Wij verwachten dat de kweekschool voor onderwijzers te Tanawangko weldra Hollandsch onder de leervakken zal opnemen, maar niet om die taal te leeren spreken (1). Wij beschouwen die toekomstige onderwijzers eerst als de ELIGIUSSEN, de WILLEBRORDS, de BONIFACIUSSEN en LUDGERS van hunne nationaliteit. Wij haasten niet. Want nog eenmaal wij bouwen op de beloften des Heeren. En waar die beloften hare vervulling te gemoet gaan, daar worden ook de goede wenschen van den christelijken wijsgeer, van den christelijken geleerde, van den christelijken staatsman op hunnen tijd vervuld.

Februarij 1859. DE REDACTIE.

---

(1) Onder de leervakken op de Mission Seminary (inlandsche kweekschool voor hulpzendelingen en onderwijzers) te Malua op de Samoaeilanden vinden wij opgenomen: English reading (Engelsch lezen). Zie: Report of the London Miss. Society, 1855, p. 29.

NASCHRIFT.

Nadat dit opstel ter drukkerij was verzonden kwam ons in handen het Januarij-nommer van het Tijdschrift „EVANGELISCHES MISSIONSMAGAZIN" uitgegeven door het Bazelsche Zendelinggenootschap. Daarin komt voor een opstel van den zendeling ZIMMERMANN, die sedert 1849 op de Goudkust, in Afrika arbeidt. Opmerkelijk vonden wij daarin de volgende plaats, als op nieuw bevestigende hoe weinig het invoeren eener westersche taal tot de ware ontwikkeling van heidensche volken toebrengt. Dus luidt zij:

„Men kan dus het algemeene karakter van de volksfamilie, die West-Afrika bewoont, alhoewel het land weinig afwisseling aanbiedt, moeijelijk bepalen. Zij bestaat van Senegambië tot bijna aan de Kaap de goede hoop geheel uit Negers. Deze staan allen op eenen lagen trap van beschaving, hoewel het slechts een bewijs is van grove onkunde, wanneer men hen niet slechts bestendig als wilden voorstelt, maar hen nog lager en bijna op den laagsten trap der menschheid plaatst. Overal, waar nog geen europesche beschaving is ingevoerd, is de beschaving het geringste aan de kust, en neemt toe, hoe verder men landwaarts indringt, hetgeen een duidelijk bewijs oplevert, dat de Negers van eenen hoogeren trap van beschaving zijn afgedaald, en dat zij, wat hun daarvan is overgebleven, uit het oosten en noordoosten hebben medegebragt. Waar echter euro-

pesche beschaving is doorgedrongen, daar wijzigt zij zich naar den invloed, die haar aanbragt; is het de slavenhandel, of ook alleen de handel met Europeanen, zoo zinkt de bevolking bij een bloot uiterlijk van beschaving nog dieper; komen Christendom en zending daarbij, zoo stuiten deze wel is waar het algemeene bederf niet, maar er ontstaat eene scheiding, en er vormt zich een hoopje volks, dat een licht en een zout, een zuurdeeg voor de menigte is. In beide gevallen echter ziet de met het vernis der europesche beschaving bestrekene kustbevolking laag neder op die van het binnenland, en er ontstaat eene tweeslachtige beschaving, die zich uiterlijk het best openbaart door de taalsoorten (Neger-engelsch, Neger-portugeesch, Neger-fransch, Neger-spaansch, Neger-hollandsch; in het algemeen zou men kunnen zeggen Neger-franksch); en het bonte mengelmoes van zeden, gebruiken, kleeding, huisraad, bouwtrant, enz., welk een en ander een zeer onaangenaam karakter geeft aan het overgangstijdperk van Afrika's wedergeboorte. Het meest is deze tweeslachtige beschaving doorgedrongen, te gelijk met het echt christelijke beschavingselement, bij de negerbevolking van Sierra-Leone, Liberia, Fernando Po, enz., en de beide eerste vormen daarvan het middelpunt, omdat daar geen eigenlijke inlandsche bevolking bestaat, en dus geen afrikaansche volksgeest tegen den europeschen invloed overstaat. Weder anders openbaart zich het karakter dezer europeesch afrikaansche beschaving op plaatsen, waar tegenover europesche invloeden een volk, een volksgeest, eene geregelde maatschappij, eene afrikaansche taal, enz. optreden, en deze door de vertegenwoordigers der europesche beschaving bestreden en ondermijnd worden, waar bij voorbeeld de zendeling, in plaats van de landtaal te leeren, het

Engelsch invoert. Een klein gedeelte van het volk neemt dit werktuigelijk aan; een ander klein gedeelte is daartoe niet in staat, doch schikt zich in den nieuwen kring, en tracht nu, buiten toezigt van den zendeling, op zich zelf, het nieuwe element in de volkstaal op den afrikaanschen bodem over te planten.

Zulks openbaart zich het sterkst op het gebied der Wesleijaansche zending aan de Goud- en Slavenkust, en schept toestanden, welke met die van Duitschland in de middeleeuwen te vergelijken zijn, wanneer men het Engelsch in de plaats van het Kerklatijn denkt. Doch het meerendeel der westafrikaansche zendelingen, zelfs de roomsch-katholijke niet uitgezonderd, is tot de overtuiging gekomen, dat het aanleeren der landtalen een eerste vereischte is, en deze den krachtigsten hefboom vormen, ter voortplanting van het Evangelie. Dit is zoo ver ik weet bij alle overige zendelingen, behalve de genoemde (Wesleyaansche) het geval, en zelfs wordt de gemengde bevolking van Sierra-Leone daartoe als eene vormschool gebruikt. In deze kringen verkrijgt de beschaving het gezondste karakter. Wel worden de schatten der christelijk-europesche beschaving ook voor een klein gedeelte der bevolking door het aanleeren eener europesche taal geopend, doch alleen met het doel om ze op deze wijze voor het volk in de landstaal toegankelijk te maken. Te betreuren is het, dat een groot deel der kust nog buiten den invloed is van het Christendom, of ook de bevolking door den slavenhandel nog verdorvener is, dan zij vroeger was."

BESTUURDERS VAN HET NEDERLANDSCHE ZENDELING-GENOOTSCHAP AAN ZIJNE LEDEN EN BEGUNSTIGERS.

Geliefden in onzen Heer Jezus Christus!

Met droefheid en verbazing, ook wel niet zonder ergernis, hebt gij, naar wij ons voorstellen, vernomen, dat onze zendeling D. J. TEN ZELDAM GANSWIJK op het alleronverwachtst heeft opgehouden onder de Javanen als Evangelieprediker te werken. Het kan niet anders, dan dat het berigt van zijn besluit om ons te verlaten u diep heeft geschokt. Zóó iets hadt gij niet verwacht van iemand, uit wiens opgewektheid en ijver gij u veeleer getrouwheid en volharding voorspeldet in het werk des Heeren. Even als wij sloegt gij hem immers met levendige belangstelling en toenemende blijdschap gade op dat Java, waar zoovele zendelingen noodig zijn, waar men naar zoovele arbeiders tot uitbreiding van het Godsrijk verlangend uitziet, en met ons hooptet gij zonder twijfel, dat het kleine getal eerder zou vergroot dan verminderd worden. Wat óns aangaat, nóg zijn wij pijnlijk aangedaan door de grievende teleurstelling, welke ons in 1855 trof, toen een vroeger door ons uitgezonden kweekeling van ons Genootschap ons verliet. Nog staren wij met weemoed op Modjo-Warno, waar onze onvergetelijke JELLESMA als een man vol des geloofs en des Heiligen Geestes van JEZUS CHRISTUS getuigde, tot dat de dood hem zijn wakker arbeiden in den wijngaard des Heeren deed staken. Wij overleidden, hoe wij het

best en het spoedigst zouden kunnen voldoen aan de dringende bede onzer broederen op Java, om meer zendelingen op dat uitgestrekte arbeidsveld te plaatsen... Daar schrijft GANSWIJK ons, dat hij het Evangelie niet langer prediken kan; dat hij door allerlei twijfelingen bestormd niet langer kan blijven op den post, dien wij hem toevertrouwd hadden. Kunt gij u niet voorstellen, wat het voor ons is, zúlk een berigt te moeten ontvangen; voor óns, die hem uitgezonden hebben, uitgezonden op zijn verlangen, uitgezonden zonder aarzelen, omdat wij meenden, dat hij den Heer lief had, omdat wij onderstelden, dat hij zijne ziel overgegeven had voor den naam van onzen Heer JEZUS CHRISTUS; uitgezonden, omdat wij geloofden, dat ook hij zou willen bevorderen hetgeen wij zoo vurig wenschen, de bekeering der Javanen tot den levenden God door het geloof in zijnen eengeboren Zoon? Wij vreesden niet, dat hij door bedenkingen des ongeloofs zou wankelen en vallen, omdat wij daartoe in het minst geen aanleiding hadden. Zoolang hij in ons Zendelinghuis werd opgeleid, gaf hij ons nooit te kennen, dat de waarheid van het Evangelie bij hem niet vaststond. Hij deelde ons toen niet mede wat hem bezwaarde. Hij liet ons in den waan, dat hij onzen Heer JEZUS CHRISTUS hield voor den eenigen Zaligmaker der wereld, zonder wien niemand behouden worden kan. Wij zonden hem uit in het vaste vertrouwen, dat hij onzen Heer zou prediken als den weg, de waarheid en het leven, en verheugden ons in de bewijzen van geschiktheid en bekwaamheid tot het zendingswerk, die hij ons gaf; verblijdden ons zeer, dat wij na JELLESMA'S overlijden het voor ons zoo gewigtige en belangrijke Modjo-Warno aan hem konden toevertrouwen. Daar is het eensklaps; zonder dat wij door éénig verschijnsel, waardoor wij op zoo iets hadden kunnen

voorbereid worden, ook zelfs uit de verte, werden gewaarschuwd; daar is het geheel onverwachts: ik kan uw zendeling niet langer zijn. En waarom niet? Is het, omdat onze Heer JEZUS CHRISTUS al de behoeften des boetvaardigen zondaars niet volkomen bevredigt? Is het, omdat hetgeen door het Evangelie aangaande onzen Heer verkondigd wordt duidelijk blijkt in strijd te zijn met de ervaring der hongerenden en dorstenden naar de geregtigheid, der treurenden, der vermoeiden en belasten, die hun heil bij Hem zoeken? Is het, omdat den Javaan het verkondigen van zulk eenen weg des behouds, als ons door God in JEZUS CHRISTUS geopend is, niet baat? Dit wordt geenszins door hem beweerd. Maar hij, die meende, ons te moeten verlaten, gevoelde zich geschokt en van de voor eenen zendeling onmisbare vastheid en kalmte beroofd door vele van de bedenkingen en bezwaren, die even als vroeger ook in onze dagen, van onderscheidene zijden, in het midden zijn gebragt niet slechts tegen hetgeen in den loop der eeuwen als Christelijke leer is voorgesteld, maar ook tegen veel van hetgeen in de Heilige Schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds gevonden wordt. Onder die bedenkingen en bezwaren is het een gemakkelijker te wederleggen dan het ander, is het een ook van meer belang dan het ander. Maar hoe men daarover moge oordeelen, voor den Christen is en blijft toch de voornaamste vraag deze: Is JEZUS degene, die komen zou, of hebben wij eenen anderen te verwachten? Kan JEZUS, om al hetgeen men inbrengt tegen de geschiedenis of de leer, die wij in de Heilige Schriften vinden, door ons niet langer voor den eenigen Middelaar Gods en der menschen gehouden worden? Blijkt JEZUS onvoldoende te zijn, als de zondaar uitroept: Heer, behoud mij, verlos mij? Op

deze vraag is het antwoord bij u, even als bij ons, terstond gereed. Gij zegt met ons en wij zeggen met u tot Hem, dien wij als den eengeboren Zoon des levenden Gods eeren: Heer, tot wien zouden wij heen gaan; gij hebt de woorden des eeuwigen levens! Gij gelooft met ons, dat het Evangelie der zaligheid werkelijk het woord der waarheid is, en aarzelt zeker niet te erkennen, dat al de geestelijke behoeften van den mensch volkomen worden bevredigd door Hem, die zich het Brood des Levens heeft genoemd, en die als de Gekruisigde en Opgewekte genade en vrede aanbrengt. Smart het u dan allereerst om den zendeling, die ons verliet, dat hij in onzen Heer en Zaligmaker geen genade en vrede heeft gevonden; doet het u zeer pijnlijk aan, dat iemand, aan wien de Evangelieprediking onder de Heidenen toevertrouwd was, het kamp verlaat, den strijd tegen het rijk der duisternis ontvlugt, en ons daarin alleen laat; het kan u toch immers geen oogenblik voor u zelven aan het wankelen brengen? —

Aan het wankelen brengen kunnen óns dergelijke verschijnselen, als in GANSWIJK aan het licht komen, volstrekt niet. Wij zijn zoo vast overtuigd van de waarheid des Evangelies, wegens de overeenstemming die er is tusschen hetgeen de zondaar tot zijn eeuwig heil noodig heeft en hetgeen JEZUS CHRISTUS daarvoor is en aanbrengt; wij zijn zoo vast verzekerd van de waarheid van 's Heeren woord: Die in mij gelooft, heeft het eeuwige leven; dat al verlieten alle zendelingen hunne posten om dergelijke redenen als GANSWIJK zijn' werkkring verlaten heeft, wij terstond naar plaatsvervangers zouden omzien voor zulke wankelmoedige dienaars. Wij zouden heden zelfs aan al onze zendelingen durven en willen vragen, even als onze Heer eens aan

zijne discipelen vroeg: Wilt gijlieden ook niet heengaan? Als zij niet uit volle overtuiging den Heer dienen, als zij niet vaststaan in geloofsvertrouwen, als zij niet uit gevoel van behoefte zich aan Hem als aan den waren wijnstok vastklemmen, kunnen zij geen goede zendelingen zijn. Wij verwachten echter van hen, die in de dienst van ons Genootschap onder de Heidenen arbeiden, dat zij in plaats van GANSWIJKS spoor te volgen, op JELLESMA's voorbeeld zullen staren, en als goede krijgsknechten van JEZUS CHRISTUS in de geheele wapenrusting Gods zullen strijden voor de zaak, die u en ons dierbaar en heilig is, sterk en zich versterkende in den Heer, die ons nimmer zal beschamen, die ons nooit zal verloochenen, zoo wij Hem getrouw belijden, die ons door zich zelven ten borg is van zijne zegepraal over de wereld. Wat de geest der wereld ook moge beproeven, wegrukken, vernielen, de Heilige Geest zal blijven levend maken en verlichten en reinigen. Wat ook door den Vorst der duisternis moge worden beraamd tegen het Koningrijk van Gods Zoon, de Zoon van God zal toonen, dat Hem alle magt in hemel en op aarde gegeven is. Laat ons de handen in één slaan om zijn Evangelie ook aan de Heidenen te brengen. Vereenigen wij ons in den naam des Heeren met nieuwen moed en ijver, om in Nederlandsch Oost-Indië zijn Koningrijk uit te breiden. Is Hij niet met ons, wij zullen niets vermogen. Maar zóó Hij voor ons is, wie zal tegen ons zijn? Wij gelooven, dat Hij onzen arbeid zegent, ja, wij zien het in menig bewijs, op Java, op Celebes en elders, vroeger en later gegeven. De arbeid van ons Genootschap is waarlijk niet ijdel. Wij verheffen ons daarop in geenen deele. Het is Gods genade, die ons verblijdende vruch-

ten van onzen arbeid geeft, Gods kracht, Gods zegen, die wasdom geeft, waar de een heeft gezaaid en de ander nat heeft gemaakt. Maar dit is geen reden om er niet op te wijzen. Juist, omdat het God is, die aan niet weinige Heidenen op Java, vooral ook op Celebes onder en na de prediking onzer zendelingen, de bekeering ten leven gegeven heeft, juist daarom maken wij er opmerkzaam op, daar wij anders niet met zooveel vrijmoedigheid zouden uitroepen: God is met ons!

Bidt gij, Geliefden! dat wij het mogen kunnen blijven zeggen en de vrijmoedigheid om het te zeggen mogen blijven behouden. Bidt gij voor ons, dat al onze zendelingen vast mogen staan in het geloof in JEZUS CHRISTUS; dat zij mogen opwassen in zijne kennis; dat zij, verlicht en gesterkt door den Heiligen Geest, altijd overvloedig mogen zijn en onbewegelijk in het werk des Heeren. Gedenkt in uwe gebeden onze kweekelingen en al hunne onderwijzers. Dat gij dikwijls over hen spreekt baat hun veel minder, dan dat gij veel voor hen bidt. Blijft ook voor ons bidden, dat ons gegeven worde met wijsheid, bedachtzaamheid, voorzigtigheid, in den Geest des Heeren, dat is in den Geest der waarheid en der vrijheid, voor de belangen en behoeften van ons Zendelinghuis, van ons Zendelinggenootschap te zorgen. Zendt ons toch jongelingen, die door de liefde des Heeren gedrongen, zijn woord willen gaan brengen naar Nederlandsch Oost-Indië; jongelingen, die bereid zijn zich om CHRISTUS wil te verloochenen en aan het heil der Heidenen te arbeiden; jongelingen, die nederig van hart en vurig van geest, geschikt voor het moeijelijk werk der Evangelieverkondiging in eene vreemde taal, alle dingen schade achten om de uitnemendheid der kennis van onzen Heer. Zendt ze ons, opdat wij

hen, behoorlijk daarop voorbereid en toegerust, kunnen uitzenden in den naam, dien wij zelven tot onze zaligheid belijden en zullen blijven belijden. Verhoort God ons gebed, dan bemoedigt en vertroost gij ons door uwe gebeden en gaven, door uwe belangstelling en medewerking; dan wortelt ons Zendelinggenootschap al dieper en dieper in de gemeenten onzes vaderlands; dan gaat er van ons vereenigd werken door 's Heeren kracht een stroom van geestelijke zegeningen uit over vele duizende Heidenen.

Dit zij ook uwe bede. Hij, die getrouw is, de Heer, die voor ons stierf en door wiens bloed nu vrede is, make ons allen getrouw! Eens schreef GANSWIJK ons: „Bestuurders! wij willen getrouw zijn op onze posten, de Heer zal ongedachten zegen geven!" Al ging hij, die alzoo schreef, van ons, dat woord behouden wij tot eene herinnering. Wij bedenken daarbij, dat het niet om schoone woorden, maar om kracht tot volharding in den strijd des geloofs te doen is. Wij zeggen er bij: die kracht is van den Heer en zij worde ons rijkelijk geschonken, ons en u, Geliefden! aan wie wij met liefde en heilgroet toebidden: de genade van onzen Heer JEZUS CHRISTUS en de liefde Gods en de gemeenschap des Heiligen Geestes!

De vrede des kruises zij met u!

BESTUURDERS VAN HET NEDERLANDSCHE ZENDELING-GENOOTSCHAP,

in hunnen naam:

J. I. DOEDES,

TIJDELIJK VOORZITTER.

H. HIEBINK,

DIRECTOR VAN HET ZENDELINGHUIS.

ROTTERDAM,
7 Februarij 1859.

KERK TE TOMOHON

Doorsnede in perspectief

Plan der kerk

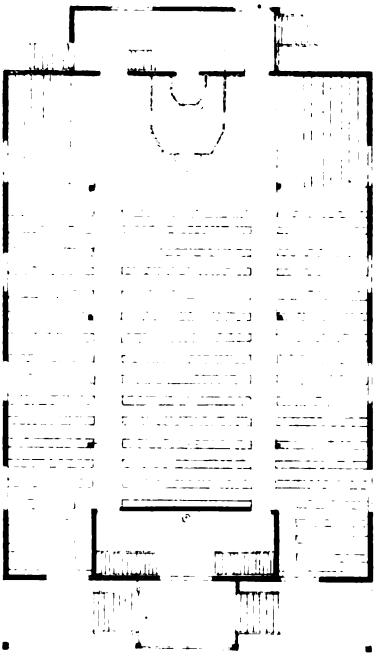

KEEK TE TOMOHON

KERKGEBOUWEN

TE

TOMOHON en SARONGSONG.

Het plaatje, dat wij naar eene teekening en beschrijving ons van Br. WILKEN geworden, en waarbij de controleur F. RIEDEL hem zijne goede diensten bewees, aan dit nommer van ons Tijdschrift toevoegen, stelt, zoo als het onderschrift aanduidt de kerk te Tomohon voor. Eene dergelijke vindt men te Sarongsong. De eerste werd den 15den Februarij 1857 en de tweede den 5den April van dat zelfde jaar aan de openbare godsdienstoefening gewijd. Br. WILKEN geeft ons van deze gebouwen de volgende beschrijving:

„De kerk van Tomohon staat midden in de negerij op een plein, dat 258 voet lang en 256 voet breed is, en wel in de lengte van het oosten naar het westen met het front naar laatstgenoemde hemelstreek. Aan de vier kanten van het erf loopen wegen. Vóór de kerk is een groot plein; in het midden van hetzelve staat de vlaggestok tusschen rozen en andere bloemen. Door eene rozenhaag wordt het erf van de kerk, dat met boomen en bloemen beplant is, van genoemd plein afgescheiden. Men komt door een hek aan weerskanten op het erf van de kerk; een weg, die in eenen halven

cirkel voor de kerk langs loopt, leidt naar de trappen aan beide zijden van het bordes der kerk. Dit bordes wordt beschut voor den regen door een afdak, gedragen door vier pilaren. Dit afdak ontsiert min of meer het gebouw, dat zich overigens zeer goed voordoet, maar het is voor de duurzaamheid noodig. Het gebouw is 76 voet rijnlandsch lang, waarvan voor de eigenlijke kerk 60 voet, 8 voet voor het bordes, 8 voet voor de zoogenoemde konsistoriekamer. De breedte der kerk is 44 voet. Het gebouw rust op steenen ter hoogte van 5 voet, weshalve men door trappen moet opgaan. In het front heeft het eene vleugeldeur en twee vensters. Op elke zijde van dit gebouw zijn vier vensters, en wel van $4\frac{1}{2}$ voet breedte en $8\frac{1}{2}$ voet hoogte; van deze $8\frac{1}{2}$ voet loopen 6 voet regt en zijn $2\frac{1}{2}$ rond. Het gebouw is van buiten, behalve deuren en vensters, die groen zijn, en de onderbalk die graauw is, met pijpaarde witgeverwd. Het dak, dat met goemoetoe gedekt is, is zwart. In het front zijn voor de bovengalerij nog twee vensters aangebragt. Laat ons thans de kerk van binnen beschouwen."

„Van het bordes gaat men door eene groote vleugeldeur, midden in het front, in het voorportaal. Twee trappen aan weerskanten leiden van hier naar de bovengalerijen; zoo ook gaat men uit het voorportaal door twee deuren in de kerk. Van de beide deuren loopt een gangpad van voren naar achteren, zoodat men van dit pad, zoowel op de middelste rij banken, als op de banken aan beide kanten kan plaats nemen. De drie rijen banken 53 in getal, tot digt bij den preekstoel, staan met het front naar den kansel. De banken op de zijde van den preekstoel, 8 in getal, staan met het front naar denzelven, en van daar zien wij dus den spreker op zijde. De preekstoel staat in het oosten, met het front naar het westen.

Om daarop te komen behoeft men niet eerst in de kerk te gaan, want achter de kerk is de konsistoriekamer. In deze kamer is een trap, die op het achterportaal, dat zeer klein is, van den preekstoel leidt. Van dit achterportaal komt men door eene deur op den kansel. Wanneer er kinderen gedoopt worden, komen die eerst in de genoemde konsistoriekamer. In deze kamer zijn, even als in het voorportaal twee deuren, die toegang tot de kerk van achteren geven. Om geen gedrang te veroorzaken, worden de kinderen vóór den doop door de deur aan de linkerzijde naar binnen, en na gedoopt te zijn, door de deur aan den regterkant naar buiten gebragt. Onder den preekstoel, een weinig vooruit, is de voorlezersbank, en daarvoor worden gewoonlijk het doopbekken en de avondmaalstafel geplaatst. De banken voor de hoofden zijn vast, en staan voor in de kerk, met het front naar den preekstoel. Zie voor dit een en ander de teekening van den platten grond. Op de bovengalerij aan weerskanten loopen de banken volgens de lengte der kerk; vóór echter staan zij even als beneden met het front naar den preekstoel. De galerijen worden gedragen door zes pilaren, benevens door de vier buitenwanden, als ook door den wand van het voorportaal, en het half of een weinig ronde bovengewelf door twintig kleine vierkante pilaren, die rustende zijn op de bovengalerijen. Een gedraaid traliewerk is de borstwering van deze galerijen. Het geheel doet zich zeer fraai voor, namelijk voor dit land. Jammer dat de bovengalerijen naar evenredigheid een weinig te hoog zijn, maar dat kon niet anders daar het gebouw oorspronkelijk niet voor eene kerk maar voor een huis was ingerigt. De preekstoel, de voorlezersstoel en de banken zijn bruin, dat niet ten beste is uitgevallen; de tralies van de bovengalerij zijn mooi zwart, het

bovengewelf is licht blaauw, overigens is de kerk van binnen wit. De buitenwanden zijn slechts 13 voet hoog; maar van binnen heeft de kerk eene hoogte van 20 voet. Voor de vensters hangen blaauwe gordijnen. De kerk wordt verlicht door vier kleine koperen kroonen, ieder met vier armen. Deze verlichting is natuurlijk niet voldoende. Gaarne zou ik nog twee groote koperen kroonen, zooals te Menado, als ook een twintigtal losse armen, de laatste voor de bovengalerijen willen hebben. Maar onze kerkekas is uitgeput; zij bezit op het oogenblik nog geen *f* 100 en op ultimo December 1858 zal zij niet meer dan *f* 150 hebben. Geachte Bestuurders! zoudt gij ons niet met twee groote kroonen en een twintigtal armen willen helpen? Hetzij dat eenige christelijke vrienden of het Genootschap ze ons present gaven, of zoo dat niet kan, ons ten minste op crediet gaven, waarop wij dan elk jaar *f* 50 à *f* 60 wilden afdoen. Maar de ijzeren stangen waaraan de kroonen hangen, moeten dan mede gezonden worden, en wel van p. m. 20 voet lengte ieder. Wanneer ik uit het Hermansburger-zendelingsblad zie, wat daar al voor eene kerk in Afrika, die nog niet bestaat, gedaan wordt, (zie 3de jaargang 1856 N°. 5) dan meen ik, dat mijn verzoek niet onbillijk is (1).

„ De kerk van Sarongsong is in vele opzigten gelijk aan die van Tomohon. Slechts het verschil zal ik opgeven. Zij staat ook midden in de negerij op een erf van 218 voet lang en 180 voet breed, maar vlak aan den weg. Zij is 66 voet lang, waarvan 38 voet voor de eigenlijke kerk, 13 voor de voorgalerij, 5 voor

(1) Reeds in N°. 9 van de Maandberigten voor 1858 werd dit verzoek van Br. WILKEN ter kennisse van onze vrienden gebragt. (RED.)

het bordes, 10 voor de konsistoriekamer. Zij is breed 38 voet. De voorgalerij is bij dezen aanleg van geen nut."

„Twee trappen leiden naar het bordes, van het bordes gaat men op de voorgalerij. Van hier leiden twee trappen naar de binnen-bovengalerij en door eene vleugeldeur, die midden in het front is, komt men in de kerk. Een gangpad loopt in het midden van voren naar achteren; aan beide kanten van hetzelve staan de banken, 32 in getal met het front naar den preekstoel. Aan beide kanten van den preekstoel staan de banken voor de hoofden en eenige andere banken. Uit de konsistoriekamer komt men op dezelfde wijze op den preekstoel, als in die van Tomohon."

„Uit mijn vroeger schrijven weet gij reeds, dat beide kerken oorspronkelijk bestemd waren voor Gouvernementshuizen. Toen zij bijkans gereed waren heeft de Resident derzelver bestemming veranderd, en wel voor bedehuizen. Het gebouw van Tomohon is om verschillende redenen geheel afgebroken en achteruit geplaatst, want vroeger stond het vlak aan den weg."

Moge het getal bedehuizen in de Menahasse gedurig vermeerderen! Er is behoefte aan, vooral op plaatsen waar bedehuis en schoolgebouw één zijn. De beste, en hoe weinig zijn er als de beschrevene, zijn toonbeelden van eenvoudigheid. Alle pracht en grootschheid is daarvan uitgesloten. De eenvoudige negerijman vordert die niet, en stelt zich gaarne met het minste tevreden. Als zijn bedehuis zich maar door netheid onderscheidt, dan gaat hij daarheen met hetzelfde genot als wij naar onze fraaiste kerkgebouwen. Ook hem is het bedehuis eene liefelijke woning. En de Heer zal voorzeker als het schoonste sieraad der menahassische kerken beschouwen de eenvoudige kinderlijke harten van hen, die zich daar

vereenigen, om gesticht te worden door het woord der prediking, en die Hem daar den lof, den dank en de eer toebrengen, die Hem toekomt van alle geslachten.

Hoe treffend is de gemeenschap van zoovele duizenden hier en daar ginds, op zulk eenen afstand van elkander, en toch vereenigd in dezelfde godsdienstige handeling, door één en hetzelfde geloof, voor den troon der genade, tot welken alleen CHRISTUS aan zondaren den weg kon banen. Hoe liefelijk is de gedachte: ook op dien verren uithoek kloppen harten voor den Heer JEZUS CHRISTUS.

Christenen in Nederland! werkt mede opdat de gemeenschap met de einden der aarde overvloediger worde! Geen schooner band kan ons aan onze Koloniën verbinden, dan die gesloten is in de gemeenschap met CHRISTUS.

ERRATA in den 2den Jaargang. Op blz. 304, 9de reg. v. o. staat Hoogmaleische, moet zijn Laagmaleische; en de laatste bladzijde, het laatste woord: 1850, moet zijn 1858.

DE KWEEKSCHOOL VOOR INLANDSCHE ONDERWIJZERS OP BATOE-MEJRAH NABIJ AMBON.

De opleiding van inlandsche onderwijzers en hulpzendelingen wordt in het algemeen als een krachtig hulpmiddel ter bevordering van den zendingsarbeid beschouwd. Op verschillende wijzen kan daarin voorzien worden. Onze zendelingen nemen, in navolging van de predikanten in vroeger' tijd, eenige jonge menschen bij zich aan huis, die onder den naam van moerids hun huiselijke diensten bewijzen, waarvoor zij gekleed en gevoed worden, en tevens eenig onderwijs genieten. Uit deze moerids was men steeds gewoon de meest geschikte door voortgezet onderwijs tot onderwijzers op te leiden. Zoo lang de zendeling nog weinig werkzaamheden in de gemeente heeft, kan hij genoegzaam zorg aan deze opleiding besteden, en heeft het voor het geheel eenig voordeel, dat de schoolmeester op deze wijze ten naauwste aan den zendeling verbonden is. Bij het toenemen van het aantal gemeenten en bij hare uitbreiding, waarmede steeds verbonden is het vermeerderen van scholen, die toezigt vorderen, wordt het den zendeling niet langer mogelijk zich aan de opleiding zijner meesters genoegzaam te wijden. Aan deze omstandigheid hebben de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers haar ontstaan

te danken. Ons Genootschap heeft thans drie zulke inrigtingen: eene op Ambon, onder leiding van den zendeling B. N. J. ROSKOTT; eene in de Menahasse, onder leiding van den zendeling N. GRAAFLAND en eene op Java, aan wier hoofd wijlen onze zendeling J. E. JELLESMA stond. Van deze kweekscholen willen wij thans de Ambonsche aan onze Lezers nader doen kennen. Wij doen dit als naar gewoonte door het mededeelen van gevoerde correspondentie.

De volgende brief van Bestuurders werd in het jaar 1853 aan Br. ROSKOTT geschreven, met het doel de berigten, vroeger en later over zijne kweekschool ontvangen, tot een geheel te brengen, en hem gelegenheid te geven zijne inrigting zoo naauwkeurig mogelijk te doen kennen. In twee brieven, in 1854 en 1858 geschreven, gaf Br. ROSKOTT zijne mededeelingen, die wij hier tot een geheel zullen brengen, om niet al te uitvoerig te worden, of ook in herhalingen te vervallen. Blijft den lezer dan nog een en ander te vragen overig, hij kan zich verzekerd houden, dat ook Bestuurders de reeks van inlichtingen niet gesloten achten. Later zal zich echter de gelegenheid voordoen op het onderwerp terug te komen.

Rotterdam, Maart 1853.

De Commissie voor de Ambonsche zending aan den zendeling-onderwijzer B. N. J. ROSKOTT te Amboina.

Zeer geliefde Broeder in onzen Heer J. C.!

De onderhandelingen, die ons Genootschap met de Hooge regering hier te lande voert, geven het gegrond uitzigt, dat wij weldra tot eene definitieve regeling van

de Ambonsche zending zullen kunnen overgaan. Dit doet ons met vernieuwde belangstelling het oog derwaarts rigten. Wij wenschen toch zoo veel mogelijk den nieuwen staat van zaken, die staat geboren te worden, behoorlijk toegerust te gemoet te gaan. Uwe berigten zijn zeker steeds overvloedig geweest; gij hebt ons voortdurend op de hoogte trachten te houden, en echter is er veel, dat wij vooral tegenwoordig beter zouden willen kennen. Wij meenen ons dus tot u te moeten wenden, om inlichtingen te vragen over enkele zaken, waarover uwe berigten reeds van te oude dagteekening zijn, om die tot grondslag onzer beraadslagingen te gebruiken; of wier behandeling slepende werd gehouden, uit hoofde van de onzekere tijdsomstandigheden, enz. Wij doen dit als de Commissie die, naar de inrigting van ons Bestuur, belast is met de eerste kennisneming uwer mededeelingen, om daarover rapport uit te brengen in onze Bestuurdersvergaderingen. En terwijl wij er prijs op stellen de vergaderingen behoorlijk in te lichten omtrent de bijzondere zaken uwer zending, vertrouwen wij, dat gij bereid zult zijn, ons uwe antwoorden zoo duidelijk en aanschouwelijk mogelijk te doen toekomen.

Uwe kweekschool voor inlandsche onderwijzers zij voor ditmaal het onderwerp van ons onderzoek. Zij vormde tot nog toe het middelpunt onzer werkzaamheden op Ambon. Zij heeft volgens het getuigenis van vreemdelingen, van aanzienlijke ambtenaren, van den Inspector, van u zelven goede vruchten gedragen, en vooral de scholen en onderwijzers op Ambon tot een vroeger ongekend standpunt opgevoerd. De negerijen op Ambon zijn thans voor verre weg het grootste gedeelte van onderwijzers uit uw instituut voorzien. Die mannen staan als inboorlingen te midden hunner eigene natie

In voorkomen, in karakter, in uiterlijke omstandigheden zijn zij Amboinezen, en staan met hunne landgenooten op gelijken trap. In vorming, in ontwikkeling, in kennis staan zij ook boven de meest aanzienlijken onder de inboorlingen. Behalve in de school zijn zij ook voorgangers in de gemeenten, en voorzien dus eenigermate in de behoefte aan geestelijke leiding. Zoo werd de eerste grondslag gelegd voor eene betere orde van zaken; en wij zouden zeker reeds verder op onzen weg gevorderd zijn, zoo de uitvoering uwer, door ons overgenomene plannen minder vertraging had ondervonden (1); zonder deze zoude er thans reeds een genoegzaam aantal zendelingen op Ambon werken. Door hen kon beter opzigt over de gemeenten gehouden, degelijker godsdienstig onderwijs gegeven, de prediking des Woords meer levenwekkend gemaakt zijn. Nu de tijd der vervulling dezer plannen nadert, moeten wij de bron van het reeds bestaande, de kweekschool, beter trachten te kennen, en met u overleggen, wat zij voor de toekomst nog zal vermogen. Als van zelf doen zich dus de vragen op: 1°. Wat was de kweekschool tot nu toe? 2°. Wat zal de kweekschool voor het vervolg worden?

1°. Wat was de kweekschool tot nu toe? Wij willen schetsen wat ons bekend is; vragen wat wij niet weten. Gij zult onze voorstelling verbeteren, verhelderen, voltooijen.

Geschiedenis. In 1833 kwam tot Bestuurders een

---

(1) Lang duurde het voor de tegenwoordige regeling, volgens welke twee predikanten voor de stad Ambon en zes zendelingen voor de overige gemeenten bestemd werden, haar beslag had. Wij komen bij eene volgende gelegenheid hierop terug. Zie intusschen Verslag v. d. Staat en de Werkz. v. h. Ned. Zend. Gen. 1854. (RED.)

voorstel van Broeder GERICKE (1) tot het oprigten van eene kweekschool voor inlandsche onderwijzers op Ambon. Dit voorstel gunstig ontvangen, kwam reeds in Julij des volgenden jaars tot aanvankelijke uitvoering door uwe afvaardiging als zendeling-onderwijzer. Uwe instructie hield o. a. in: de betrekking waarin gij tot de zendelingen op Ambon zoudt staan, en wat het Genootschap van u voor de vorming van inlandsche onderwijzers verwachtte (2). In 1835 op Ambon aangekomen, gelukte het u na eenigen tijd u op Batoemejrah te vestigen. Reeds in Julij van dat jaar werd door het Hulpgenootschap op Ambon een plan voor de op te rigten kweekschool aan ons afgezonden. Daarin wordt o. a. voorgesteld, het aantal kweekelingen op twaalf te bepalen, uit alle klassen en standen der inlanders te kiezen. Als volstrekt noodzakelijke leervakken op te nemen: lezen, schrijven, rekenen, godsdienstige bijbelkennis, grammatikale kennis, ook der Hoog-maleische taal en populaire aardrijkskunde; „voorts als verdere ontwikkeling de kweekelingen te oefenen in verstandelijke begrippen der dingen, het maken van opstellen en het beschrijven der zaken." In de groote behoefte aan schoolboeken zou men trachten ten spoedigste te voorzien, ook door het leveren van vertalingen van hollandsche onderwijsboeken. „Het gebruik van den Bijbel als schoolboek zou nagelaten moeten worden. Deze behoort in het onderwijs het doel en niet het werktuig te wezen." „Bij het onderwijs behoort gevoegd te worden het koraal-gezang, theoretisch en prak-

(1) De zendeling G. F. A. GERICKE, in 1832 uitgezonden en in 1833 op Ambon gekomen, ontviel het Genootschap reeds in 1834 door den dood. (RED.)

(2) Zie Bijlage. (RED.)

tisch onderwezen." „Ook de Nederlandsche taal, en zulks in het laatste jaar van der kweekelingen verblijf, zoodat zij dezelve leerende haar verstaan en door oefening zich verder kunnen eigen maken." Eene school in de nabijheid gevestigd zou de kweekelingen gelegenheid geven tot oefening in het geven van onderwijs. Eindelijk zouden de kweekelingen ook voor een deel worden opgeleid tot zendelingen voor Boeroe of Ceram.

Dit plan aan de goedkeuring van den Gouverneur der Molukken, den Heer ELLINGHUYZEN medegedeeld zijnde, had in het algemeen zijne goedkeuring verworven. ZEd. meende echter, dat het onderwijs zich behoorde „te bepalen tot lezen en schrijven, om den Bijbel en sommige andere nuttige werken in de Maleische taal grondig te verstaan; waarbij wat van de cijferkunst kon gevoegd worden, ten einde den inlander de verhouding der bij hem in gebruik zijnde maten en gewigten met de onze te doen kennen, opdat hij zich gewenne van de laatste gebruik te maken. Aardrijkskunde, algemeene geschiedenis van bijzondere landen, zelfs van hun eigen land, rekende Zijn Ed. minder voor de inlanders geschikt, ten minste vooreerst, van wege de onrustigheid van derzelver karakter." Ondersteuning van Gouvernementswege kon niet worden toegezegd. De Sub-commissie van onderwijs te Ambon gaf toezegging, de kweekelingen van het instituut, wanneer er kundige menschen werden voorgesteld, te zullen plaatsen en voor hare rekening te zullen nemen. De jaarlijksche kosten voor het instituut werden op *f* 2282 geraamd.

Bestuurders drukten in hunne Vergadering van 22 Maart 1836, bij algemeene goedkeuring van het plan, hunne instemming uit met het gevoelen van den Gouverneur omtrent den omvang van het onderwijs. Het

vormen van zendelingen uit de inlandsche onderwijzers keurden zij in zoo verre af, dat zij den inlander bij de hoedanigheid van schoolmeester wenschten bepaald te houden. Zij ontraadden het vertalen van hollandsche onderwijsboeken, doch bevalen het vervaardigen van oorspronkelijke werkjes aan.

En zoo was dan de kweekschool daargesteld. De berigten, die sedert bij ons inkwamen, getuigden van den goeden gang. Reeds in 1836 schreeft gij ons, dat een paar uwer kweekelingen als onderwijzers op Gouvernementsscholen zouden geplaatst worden. Van meerdere dergelijke plaatsingen kregen wij achtereenvolgends berigt. Een staat uwer kweekschool, in 1840 bij ons ontvangen, bevat de namen van 12 toen op het instituut aanwezige kweekelingen, benevens van 12 andere reeds als onderwijzers aangesteld, waarvan toen reeds twee waren overleden. Nog hadden een vijftal oude onderwijzers op het instituut tijdelijk onderwijs genoten. Dergelijke staten kwamen sedert bijna jaarlijks van u in. Een leesboekje werd door u ingezonden; een rekenboekje en eene beschrijving van het land Kanaän in bewerking genomen; deze laatste benevens eene levensgeschiedenis van MOHAMMED en leestafels werden weldra door u voltooid. Later weder arbeiddet gij aan een Maleisch woordenboek en spraakkunst, enz. enz. Wij voeren dit een en ander hier aan, om u de overtuiging te geven, dat wij uwen ijver in het „alles doen wat uwe hand te doen vindt" niet vergeten. Wij zouden daarbij nog gewag kunnen maken van uwe werkzaamheden op de drukkerij, van uwe schoolbezoeken, uwe pogingen tot het daarstellen van industriële ondernemingen, enz. Doch dit alles moeten wij laten rusten, opdat wij het instituut niet om de persoon van onzen Br. ROSKOTT uit het oog verliezen.

In 1840 besloot de Gouverneur voortaan geen andere onderwijzers meer op Ambon te plaatsen, dan de zoodanigen, die op het instituut gevormd waren. Dit moest de inrigting meer kracht, meer bestendigheid geven; zij had er een meer officiëel karakter door gekregen. Voor Ambon kon daardoor het instituut eerst in waarheid tot eene weldaad worden.

Omtrent dien zelfden tijd schijnt bij u het plan in werking gekomen te zijn, eene klasse te vormen van leerlingen, die voorbereidend onderwijs ontvingen, om daaruit dan de kweekelingen voor uw instituut te kiezen. Er werden aanmerkingen gemaakt op deze inrigting. Deze jongere kweekelingen, zoo heette het, doen het werk van huisbedienden. Zij brengen den onderwijzer voordeel aan; bestaan te zijnen behoeve. In eenen brief aan Br. L. v. LEDEBOER werd deze beschuldiging door u, en ten genoege van Bestuurders wederlegd. Wij herinneren ze hier, omdat men in den laatsten tijd wederom hetzelfde heeft ingebragt tegen dit gedeelte uwer inrigting; en wij gaarne den beschuldigers afdoende bewijzen van het tegendeel in handen geven.

Het bleek nu ook, dat gij niet in staat waart geweest uwe kweekelingen uit alle standen en klassen der bevolking te kiezen, daar de negerijman slechts zelden verlof kon bekomen, tot dat einde de negerij te verlaten, terwijl de aanzienlijksten er eene eer in stelden, hunne zonen op het instituut en later als onderwijzers geplaatst te zien.

Het was intusschen uwe aandacht niet ontgaan, dat zouden de vruchten van uw onderwijs zich bij de inlandsche bevolking blijvend vertoonen, de aangestelde meesters onder uw oog moesten blijven. Een verzoek, bij ons ingebragt om de scholen te mogen bezoeken

vond bij ons gereeden ingang, indien de Regering u de vrijheid daartoe wilde verleenen. Het bleek echter, dat deze zwarigheid maakte, weshalve uw verlangen voor alstoen niet kon bevredigd worden. Alleen was het u geoorloofd de onderwijzers maandelijks eenmaal te uwen huize te vereenigen. Zoo stond dan toen nog uw instituut op zich zelf. Er waren geene waarborgen, dat het volksonderwijs in uwen en onzen geest zoude gegeven worden. Niets waarborgde de voortdurende ontwikkeling, het gedrag, de blijvende geschiktheid van den onderwijzer. Ook als voorganger bij de godsdienstoefeningen kon hij meer en meer ongeschikt worden.

Doch ook aan praktische oefening had het tot nog toe uwe kweekelingen ontbroken. De negerijschool van Mardika onder eenen uwer kundigste kweekelingen geplaatst, om dien maandelijks eenen jongeren tot hulp toe te voegen, had in de behoefte kunnen voorzien. Uw verzoek ten dezen werd echter eveneens door de Regering afgeslagen.

Op de zelfde wijze mislukte eene poging om de jonge regentenzonen op uw instituut eene betere opvoeding deelachtig te doen worden. De Gouverneur voorzag daarvan nadeelige gevolgen voor het gezag van het Gouvernement, dus luidde uw berigt.

Van onze zijde konden wij onze goedkeuring niet hechten aan uw verlangen, hulp-zendelingen op uw instituut te vormen. Ofschoon wij het beginsel, om door den inlander op den inlander te werken, in volkomen overeenstemming met onze zienswijze bevonden, wij achtten den tijd nog niét gekomen, om het op zoodanige wijze toe te passen, als gij toen voorsteldet. De vorming van geschikte onderwijzers moest nog uitsluitend doel van het instituut blijven.

Hoeveel prijs Bestuurders op den bloei en de instandhouding van uw instituut stelden, kan o. a. ook daaruit blijken, dat zij besloten u eenen medehelper toe te voegen. Werkelijk werd Br. JELLESMA uitgezonden met de bestemming, „ om bij eventuële vacature, voorloopig in de plaats van Br. ROSKOTT op te treden, en diens betrekking zoolang te vervullen, tot dat door het Genootschap deswegens de noodige maatregelen genomen zijn." Dat deze later eene andere bestemming verkreeg, behoeft hier slechts te worden aangestipt. Terwijl wij ons nog tegenwoordig mogen verheugen, dat deze maatregel van voorzorg noodeloos is bevonden. Intusschen was u in uwen medehelper PICAULY genoegzame hulp geschonken.

De verwikkelingen tusschen den Gouverneur der Molukken en den president van het Hulpgenootschap ontstaan, ten gevolge waarvan gij later uw instituut van gezegd Genootschap moest afscheiden, hadden ten gevolge, dat een nieuwe landvoogd, de heer DE SERRIÈRE, zich meer met uwe inrigting inliet. Het voornemen werd door den Gouverneur uitgesproken om „ door middel van het instituut weldadig op den tragen Ambonees te werken. Uwe inrigting zou niet alleen de bron van christelijke beschaving; maar ook van burgerlijke welvaart worden." Zekerlijk moest volgens het inzigt van Bestuurders dit laatste noodzakelijk als een gevolg van het eerste optreden; doch daarom waren toch de plannen van den Gouverneur tot het invoeren van zijde- en cochenille teelt en andere takken van nijverheid niet te verwerpen. Door het aanleggen van moerbezie-, nopal-, notenmuskaat-, peper- en koffijtuinen zouden uwe kweekelingen de geschiktheid erlangen, om de cultuur in verschillende deelen van Ambon in te voeren. Zoo doende zou men langzamerhand tot industriële ondernemingen kunnen overgaan.

Het plan leed schipbreuk op velerlei tegenspoed, en alleen de schooltuinen, thans nog hier en daar aanwezig ofschoon in vervallen toestand, zijn mogelijk nog te beschouwen als het uitvloeisel der toenmalige ontwerpen. Zeker is het te bejammeren, dat eene zoo schoone zaak zulke droevige uitkomsten opleverde, en het ware wenschelijk, dat de oorzaken dier mislukking nog eens naauwkeurig opgespoord, of indien bekend, behoorlijk uiteengezet werden.

Meer en meer bleek intusschen de goede gezindheid der Regering. In 1854 mogt gij een paar kweekelingen voor de Aroe-eilanden zien bestemmen. Ook werd aan de Zuidwester-eilanden gedacht. Nu werd u ook verlof gegeven, al de scholen op Ambon te bezoeken; terwijl gij de school van Mardika tot normaalschool mogt inrigten. Dit met de vermeerdering van het getal kweekelingen, dat gij sedert 1843 op 18 gebragt had, zonder het Genootschap meerder kosten te veroorzaken, waren verblijdende verschijnselen. Doch reeds sedert eenigen tijd werd Ambon door ziekten gekweld en het instituut had daardoor veel te lijden, zoodat de krachten van onderwijzers en kweekelingen gedurig gebroken werden, en menig veelbelovend jongeling den kring ontviel. Eindelijk: sedert uwe bekende voorstellen door ons werden overgenomen bleef alles in statu quo, onder verbeiding van betere tijden, die thans aanbreken, en die ook aan de kweekschool een nieuw leven beloven.

Na dit geschiedkundig overzigt zouden wij wenschen over te gaan tot het beschrijvende gedeelte. Doch hier ontbreken ons ten eenenmale de bouwstoffen. Onze Br. Inspector gaf ons wel eenig denkbeeld van het uitwendige uwer inrigting; doch niet datgene, wat ons die als voor de oogen konde stellen. Welkom ware ons

nog op dezen oogenblik eene uitvoerige beschrijving, door een paar teekeningen opgehelderd, van het uit- en inwendige uwer school. Gij kunt ons gerust ligging, grootte, inrigting, enz. tot in kleine bijzonderheden opgeven, zonder dat gij behoeft te vreezen ons te vervelen.

Gaan wij over tot uwe kweekelingen. „De jongelingen, die gij als zoodanig opneemt, moeten den ouderdom van 20 jaar bereikt hebben." Gij hebt dus niet gelijk Br. JELLESMA gehuwden in uwe inrigting, en het is duidelijk, dat zij daar ook niet op is ingerigt. Maar ontspruiten uit deze zaak geene bezwaren? – „Uwe kweekelingen behooren in den regel tot de aanzienlijkste inlandsche familiën;" de negerijman, zagen wij, kan zelden verlof bekomen de negerij te verlaten. Heeft dit gunstigen of nadeeligen invloed op de keus uwer kweekelingen? Begrijpen wij het wel, dat zij meerendeels tot de zoogenaamde burgers behooren? En, zoo ja, kleven hun dan ook niet de eigenaardige gebreken van dezen, luiheid, trotschheid, eigenwaan, enz. aan? – Wij vragen verder: zijn er ook onder uwe kweekelingen, die nog niet door doop of belijdenis tot de gemeente behooren? Voorts welke is de mate hunner verstandelijke en godsdienstige ontwikkeling, hunner kennis wanneer zij door u tot de voorbereidende klasse worden toegelaten? Welke, wanneer zij als eigenlijke kweekelingen worden aangenomen? Voorbeelden waren hier zeer wenschelijk, daar anders onze aanschouwing ligtelijk valsch wordt. Wij stellen ons geheugen, oordeel, verstand, godsdienstigen zin en wandel zoo ligt voor, evenals wij die bij ons, of volgens beschrijvingen in andere streken van Indië, ook wel in sommige deelen van de Heidenwereld, onder de Christenen ontmoeten, en wij gevoelen toch, dat Ambon noch met dezen, noch met genen overeenkomt. De

Ambonees behoort niet tot de onbeschaafde natiën; het Christendom, de europesche beschaving hebben hunnen invloed op hem geoefend; alleen hij is werktuigelijk gevormd; veel moet bij hem uiterlijk, als opgeplakt aanwezig zijn; althans wij kunnen ons niet voorstellen, dat godsdienst en beschaving bij hem in het leven zijn doorgedrongen, in het organisme zijn opgenomen, zijne maatschappij hebben doortrokken. Wat hebben wij nu van menschen te denken uit zulk eene omgeving in uwen kring opgenomen? – „Uwe kweekelingen wonen met elkander in een afzonderlijk gebouw," meenen wij; onder wiens opzigt? Woont PICAULY ook bij hen in? – Welke regelen worden gevolgd bij hunne ligchamelijke, verstands en godsdienstoefeningen; bij den maaltijd, in het slaapvertrek, de leerzaal, den tuin? – Hoe is hun onderling verkeer? De toon van hunnen omgang? Wat zijn hunne gesprekken? Wat trekt meest hunne belangstelling? Is er geest en leven in hunnen omgang? Is die meer kinderlijk eenvoudig, dan wel met zekere aanmatiging van mannelijkheid? – Laten zij zich ook iets voorstaan op hunne kennis, kunstvaardigheid, of ook op hunne betrekking? – Wat drijft hen bij hunne oefeningen? ware liefde tot kennis, of wel eerzucht en naijver, of ook de zucht om u en hunne onderwijzers genoegen te geven; misschien ook eenig besef van hunne toekomstige roeping? – Gaan uwe kweekelingen gezamenlijk of afzonderlijk, volgens vast voorschrift of naar eigen keus en uit vrije beweging ter kerk? Loopen hunne gesprekken ook wel over de gehoorde predikatie? – Hebben zij hunne bepaalde tijden van uitgaan; en bezoeken zij dan naar eigen goedvinden vrienden en bekenden? – Hebben zij hunne vacantiën? Zoo ja: hoe lang, en hoe brengen zij deze door? – Welken regel volgt gij voor hunne plaatsing

aan de normaalschool te Mardika? – „Uwe kweekelingen hebben zakgeld." Is het genoegzaam na te gaan waartoe zij dit besteden? Geeft dit geene aanleiding tot misbruik? – „Gij verwijdert de kweekelingen om wangedrag van uw instituut." Wat meent gij als zoodanig te moeten beschouwen? Welke waren de doorgaande redenen van ontslag? – Eindelijk op welk standpunt staan in den regel uwe kweekelingen, wanneer zij de kweekschool verlaten: naar ontwikkeling, naar kennis, naar praktische geschiktheid, als onderwijzers en voorgangers, naar zelfstandigheid? — Ziedaar zeker een groot aantal vragen. En toch wij zouden er nog meer kunnen doen, indien wij niet berekenen konden, dat zij u ruim aanleiding zullen geven, om ons in te lichten ook buiten en boven hetgeen wij vroegen. Wij wenschen een duidelijk beeld te erlangen zoo objectief mogelijk.

Gaan wij thans over tot het onderwijs, zoo doet zich als eerste vraag voor: welke vakken worden op het instituut onderwezen? Eene vroeger door u ingezonden tafel van werkzaamheden volgende vinden wij: Aardrijkskunde van Palestina, in verband met bijbelsche geschiedenis, wiskundige aardrijksbeschrijving, bijbelsche uitlegkunde, bijbeloefening, bijbelsche geschiedenis, catechisatie, waarbij dogmatiek voor zoo verre noodig, practisch en theoretisch rekenen, Hoog–maleische taal, theoretische en practische zang, schoonschrijven, het vervaardigen van opstellen; terwijl eindelijk natuurlijke historie als wenschelijk werd beschouwd. Met deze opgave komen overeen de mededeelingen van den Inspector; zij is dus waarschijnlijk nog tegenwoordig de ware. Doch zij is te kort om er veel uit te kunnen besluiten. Er blijkt niets uit over den aard, den vorm, den omvang, het doel van dat onderwijs. Wij kennen het

niet in verband tot dat van de preparanden-klasse en van de normaalschool. Deze zullen aanvullen wat hier ontbreekt of schijnt te ontbreken. Over het geheel is dit een gebrek van de meeste mededeelingen uit Indië. Er wordt te veel kennis in vooronderstold van de toestanden aldaar. Of wordt het onderwijs in Indië dan geheel op europesche wijze gegeven? Wij zouden bijna geneigd zijn zulks te denken. Trachten wij hier weder door mededeeling en vragen tot beter kennis te geraken; leveren wij er de bewijzen door, dat ons de zaak niet helder is, des te zekerder kunnen wij er op aan, door u te worden ingelicht. – Wij ondervinden, dat de jongelingen, die zich voor ons zendelinginstituut aanmelden, ook wanneer zij goed onderleid zijn in kennis van de elementaire vakken, doorgaans alle geschiktheid missen om zich daarover zoo te kunnen mededeelen als gevorderd wordt van den volksonderwijzer. Dit noodzaakt ons het elementair onderwijs voor een deel zoo in te rigten, dat het niet enkel strekt tot vorming of tot het bijbrengen van kennis; maar dat daarin ook ligt de wijze hoe die kennis aan menschen, die op een zeer lagen trap van ontwikkeling staan en aan kinderen bij te brengen, hoe het onderwijs aan dezen vormend te maken. Zoo worden verschillende leervakken opgenomen, die, hadden wij een ander doel, zouden kunnen achterwege blijven. Het lezen b. v. wordt doorgaans nog eens opzettelijk ter hand genomen, om opmerkzaam te kunnen maken op de fouten, die bij den mingeoefende het juist verstaan verhindert. Bij het rekenen wordt het aanschouwelijk element bepaaldelijk in het oog gevat; voor zoover noodig inlichting gegeven omtrent het rekenen uit het hoofd; de geschiedenis wordt aangewend, om gemakkelijkheid in het vertellen te bevorderen; het

maken van opstellen, om ook over eenvoudige onderwerpen zich schriftelijk te kunnen mededeelen; het verdere taalonderwijs veeleer om den leerling door eigen denken tot het opsporen van taalregels te leiden, dan om hem de spraakkunst naar een bepaald handboek als een zamenstel van regels te doen opnemen. In het onderwijs in de paedagogie wordt hunne aandacht nogmaals opzettelijk bepaald bij de wijze waarop de verschillende leervakken in eene lagere school moeten worden behandeld; daarbij worden hun dan de elementen van algemeen aanschouwelijk onderwijs en spraakoefening, van getal- en vormleer, enz. voorgehouden, en eindelijk worden zij op eene school in de gelegenheid gesteld zich in het onderwijzen te oefenen. Dit alles zou voor hunne individuele vorming minder noodig zijn, doch is van het hoogste belang voor de vorming tot hunne eigenaardige bestemming als onderwijzers van min of niet ontwikkelden. Nog eens, onze kweekelingen moeten niet enkel weten, maar ook, en niet het minst, zich op de meest gepaste wijze kunnen mededeelen. Met een ander doel ontvangen zij onderwijs in andere vakken, als exegese, dogmatiek, catechetiek, maleische taal, indische land- en volkenkunde, natuurkunde, enz. Bij dat onderwijs toch wordt vooral hunne persoonlijke vorming bedoeld: daarbij leggen zij dus meer een' schat op voor zich zelven, waaruit zij, ja oude en nieuwe dingen, waar het noodig is, kunnen te voorschijn brengen, doch die hun in den vorm waarin hij hun eigendom geworden is, voor hun geheele leven niet meer te pas komt. Wij vragen, naar aanleiding van dit voorbeeld: Wat wordt er op uw instituut gedaan om practische onderwijzers te vormen, goed bekend met methode, zich genoegzaam bewust van het doel van hun

onderwijs; 't spreekt van zelf voor zoo verre men dit van den Ambonees verwachten kan? Welke vakken wendt gij aan voor de persoonlijke ontwikkeling uwer kweekelingen? Wij vergeten hier geenszins, dat het onderscheid tusschen onze zendelingkweekelingen en uwe onderwijzerskweekelingen groot is; wij bedoelen dan ook geenszins een parallel tusschen beiden te trekken. Doch wij bedenken, dat de laatsten eenmaal met de eersten tot hetzelfde doel moeten medewerken. Is nu beider opleiding in éénen geest, dan sluit beider werk spoedig en als van zelf in een; en er is veel verworven, waar in het tegenovergestelde geval ligt van weerszijden veel bedorven wordt. Doch reeds genoeg, om u in de gelegenheid te stellen, ons het noodige over de door u behandelde leervakken mede te deelen, en ze ons uit een formeel en materieel oogpunt ter beschouwing te geven.

Omtrent de hulpmiddelen, die gij bij uw onderwijs gebruikt, zijn wij ook slechts zeer onvolkomen ingelicht. Wij weten, dat gij zelf handen aan het werk hebt moeten slaan, om uwen leerlingen de noodige leerboeken te bezorgen. Zoo hebt gij eene aardrijkskunde van Palestina, eene maleische spraakkunst, een rekenboek, eene levensgeschiedenis van MOHAMMED, een handboek voor onderwijzers, aanteekeningen op de H. Schrift, misschien ook eene bijbelsche geschiedenis en zeker nog veel meer geschreven. Zoo hebt gij kaarten geteekend, waarvan die van Palestina door ons in druk werd uitgegeven. Zoo weten wij, dat gij u van eene globe bedient. Doch in hoe verre gij in staat zijt door afbeeldingen uwe kweekelingen vele zaken duidelijk te maken; of gij over voorwerpen of modellen voor het aanschouwelijk onderwijs beschikt, daarvan blijkt ons niet. Dit laatste

staat in naauw verband met het onderwijs op de scholen. En onze bedoeling in dezen zal duidelijker worden uit bijlage B, waarin gij een gedeelte vindt van een schrijven aan de BB. in de Menahasse gezonden, en dat moest dienen om ons het schoolwezen aldaar beter te doen kennen (1). Het zal u ligt aanleiding geven, om ook over de ambonsche scholen een woord te zeggen; doch op deze kunnen wij bij eene latere gelegenheid terugkomen.

Gelief ons voorts in te lichten omtrent den doorgaanden vorm, dien gij aan uw onderwijs geeft. Deze zal zeker verschillen naar den aard der vakken: hier eens vrije voordragt, daar catechetisch. Mogelijk ziet gij u genoodzaakt, bij gebrek aan hulpmiddelen, tot dicteren uwe toevlugt te nemen. Ons zou dit alles duidelijker worden, wanneer gij ons bij ieder leervak, of althans bij de voornaamste den gang van uw onderwijs en de schets eener enkele les als voorbeeld wildet geven.

Evenzoo wenschten wij de verdeeling uwer klassen, van uwen leertijd en van het onderwijs met uwen PICAULY te leeren kennen. In één woord, alles wat u verder belangrijk dunkt.

Gelijk uit uwe berigten, zoo blijkt ook uit de mededeelingen van Br. VAN RHIJN, dat gij uwe leerlingen gelegenheid geeft tot oefening in tuin- en akkerbouw; met hen proeven neemt betrekkelijk cultuur, en hen daardoor voor hunne latere bestemming meer geschiktheid tracht te geven. Gaarne zouden wij ook hierin uw plan wenschen te kennen; dan wel of zulks occasioneel of naar eigen keuze der kweekelingen geschiedt. Zoo vernemen wij dan tevens welke vruchten gij van deze

(1) Zie dezen brief: Mededeelingen Ie D. 2e St. blz. 124 e. v.

bemoeijingen ziet; vooral wat zij in de negerijen uitwerken.

Misschien oefenen zich ook sommige uwer kweekelingen in een of ander handwerk. (Wij denken aan den arbeid, dien zij onlangs bij het daarstellen van een nieuw gebouw verrigtten.) Hiervan zult gij ons eveneens de resultaten willen mededeelen. Of zijn er ook onder hen, die in een of ander zoogenaamd knutselwerk behagen vinden?

Het blijkt ons niet dat de ambonsche onderwijzer eenig ander muziekinstrument bespeelt dan zijne fluit; en van de vorderingen die de Ambonezen in het algemeen op dit speeltuig maken hebben wij goede getuigenis. Dit is iets nationaals geworden, dat verdient te worden aangemoedigd. Zijn er ook onder uwe kweekelingen, die andere muziekinstrumenten bespelen, of daarvoor lust en aanleg betoonen? Wij meenen te weten, dat ook sommigen de viool bespelen? Geeft dit goede resultaten?

Verwondert het u, dat wij zoo vele vragen doen, en ons niet liever vergenoegen met bloot een nieuw verslag van uwe inrigting, bedenk dan, dat gij door uw langdurig verblijf in Indië naauwelijks meer u duidelijk voor kunt stellen, wat in Europa behoefte is te weten, en dat wij langs den gevolgden weg het u gemakkelijker maken, om ons eene volledige, duidelijke, aanschouwelijke voorstelling van het geheel te geven. Is u eene andere volgorde gemakkelijker bij de beantwoording, wij laten den vorm geheel aan u over. Meent gij bij het gevraagde nog meer te kunnen geven? Gij verpligt ons door op te nemen, wat onze aandacht ontgaan was. Kunt gij door voorbeelden, proeven, monsters of anderszins onze aanschouwing verhelderen,

verzuim zulks vooral niet. Wij behoeven uwe mededeelingen voor ons zelven, zeiden wij reeds. Maar ook ons Zendelinghuis heeft behoefte aan meerdere en juistere kennis van onze zendingen. Wij zouden thans zelfs een en ander kunnen gebruiken, om eene verzameling van voorwerpen daarop betrekking hebbende aan te leggen, en wij zouden ons zeer moeten bedriegen, als uw instituut of de inlandsche school niet het een of ander eigenaardigs opleverde. Wij behoeven uwe mededeelingen eindelijk ook voor de vrienden der zending, voor de vrienden van philantropische ondernemingen, voor de vrienden van volksonderwijs en volksbeschaving; ter weerlegging van belagers, veroordeelaars, vijanden van ons werk; in een woord ter juiste waardering van eene inrigting, die wij voor ons zelven wel op hoogen prijs stellen, doch die wij zelven nog niet goed bezagen of anderen ter beschouwing aanboden. Dit te doen achten wij thans meer dan tijd.

2°. En wat zal uwe kweekschool nu voor het vervolg worden?

Moeijelijk zou het zijn deze vraag te beantwoorden, wanneer de kweekschool hare tegenwoordige taak had afgedaan; wanneer er geen onderwijzers meer te vormen waren, omdat of in de behoefte geheel voorzien was, of wij uithoofde van volslagen gebrek aan medewerking geen schoolmeesters voor Ambon meer behoorden te vormen. Moeijelijk zou de oplossing zijn, wanneer eensklaps eene andere rigting aan de kweekschool moest gegeven worden, omdat men er andere personen b. v. inlandsche ambtenaren, of regentenzonen, of wel anderen wilde vormen, wier bestemming niet in verband stond tot het zendingwerk.

Doch niets van dit alles bestaat. Er zijn nog steeds

onderwijzers te vormen, zoo niet voor Ambon, dan voor de Sangier-, Aroe-, Zuidwester-eilanden, enz. Wij ondervinden blijkens het geschiedkundig overzigt, dat wij namen, toenemende medewerking van de zijde van het Gouvernement, en die medewerking zal ook op anderen overgaan, naarmate de inrigting meer nut sticht. Wij behoeven de kweekschool noch eensklaps, noch zelfs langzamerhand eene andere rigting te geven. Want steeds zal zij moeten dienen tot vorming van personen, die voor de verbreiding van het Evangelie, en de daarmede verbonden beschaving kunnen en willen werken. De Heer geve ons slechts wijsheid, dat wij daartoe den besten weg inslaan; het meest mogelijk nut van onze inrigting trekken.

Wij willen dus hier eenige denkbeelden aanstippen, en ze u ter toetsing, ter nadere ontwikkeling aanbevelen. Het doel daarbij zij, om voor het vervolg meer nog dan thans van de kweekschool partij te trekken.

Gij zult voor Ambon zeker bij voortduring nog onderwijzers behoeven. Hun getal zal toch moeten vermeerderen, naarmate meer negerijen onder de onmiddelijke leiding onzer zendelingen komen. Er zal in ontstaande vacaturen moeten voorzien worden. Die onderwijzers zullen bij voortduring de taak van voorgangers in de gemeente moeten vervullen, de toekomstige leden der gemeente moeten helpen vormen. Zij worden dus meer en meer eene soort van catechiseermeesters, die den zendeling ter zijde staan in het herderlijk werk en godsdienstig onderwijs. In dit gedeelte van hunnen arbeid zal hun de taak ligter worden door den invloed der zendelingen, door de bestendige zorg aan de gemeente te besteden; hun zedelijke invloed zal toenemen. Doch aan den anderen kant zal hun werk vermeerderen,

doordien wat van hen gevorderd zal worden naauwkeuriger en met meer volkomenheid zal moeten vervuld worden. Als onderwijzers zal eveneens meer van hen worden geëischt. Het onderwijs zal zich toch zoo veel mogelijk behooren uit te strekken tot alle kinderen in de negerij. Neemt het onderwijs al niet in omvang toe, van de onderwijzers kan nu ten minste gevorderd worden, dat zij zich blijven bevlijtigen, dat zij, om het met eene gewone zegswijze uit te drukken, blijven voortwerken. Hunne roeping zal zijn de schooltuinen behoorlijk te onderhouden, cultuur en industrie naar vermogen te bevorderen, in een woord, datgene voor den maatschappelijken welstand der negerij te verrigten, wat van mannen van energie en hoogere ontwikkeling in elke maatschappij te verwachten, ja te vorderen is.

Maar wordt dan de dubbele taak den schoolmeester opgelegd niet al te zwaar: goed catechiseermeester en goed onderwijzer? Wij moeten het vreezen. Zullen beide betrekkingen meer en meer naar eisch worden vervuld, dan dient eene afscheiding voorbereid te worden. Hoogere eischen sluiten in, verdeeling van arbeid. Zal het instituut die afscheiding kunnen voorbereiden? Laat ons trachten dit op te lossen.

Wij zagen boven, dat de opleiding der kweekelingen gedeeltelijk strekt om hunne godsdienstige kennis genoegzamen omvang te geven, gedeeltelijk om hun genoegzame vaardigheid in het prakticale van het lager onderwijs te verschaffen. Beide rigtingen blijven noodzakelijk; doch in het voortwerken in beiden ligt de zwarigheid. Ware het nu mogelijk, aan sommige kweekelingen eene bepaalde vorming tot onderwijzers, aan anderen tot voorgangers te geven; zoo ware het bezwaar opgelost. En zulks kon op zoodanige wijze geschieden, dat terwijl

de opleiding in de preparanden-klasse voornamelijk gerigt was op het bijbrengen van vaardigheid in lezen, schrijven, rekenen en de beginselen der Bijbelsche geschiedenis, vooral het vertellen van gebeurtenissen; de kweekschool in hare lagere klasse al die vakken opnam voor onderwijzers en catechiseermeesters (evangelisten hulpzendelingen of hoe men ze noemen wil) gelijkelijk benoodigd. Dan zoude voorts eene hoogere klasse aan deze kunnen worden toegevoegd, die zich splitste naar de verschillende bestemming des kweekelings. Wil men zich eerst van de geschiktheid van de personen overtuigen, zoo zou het wel zulk eene groote zwarigheid niet inhebben, hen eerst als ondermeesters op sommige meer talrijke scholen te plaatsen. Zoodoende zou men in eene behoefte voorzien, die zich zeer spoedig bij de verbetering van het onderwijs zal opdoen. Later konden zij dan toegelaten worden tot het hooger voltooijend onderwijs. Tot dit laatste konden ook worden toegelaten reeds gevestigde onderwijzers, die bleken zulks noodig te hebben, en niet door leeftijd of andere omstandigheden daarin verhinderd werden.

De kweekschool erlange dus meer omvang in de thans bestaande gedeelten, en uitbreiding in eene of meer hoogere afdeelingen. In de eersten wordt het onderwijs formeel uitgebreid, materieel beperkt. In de laatsten wordt aan het formele en materiële meer de rigting op eenen bijzonderen levensstand gegeven. Zoo zou men dan o. a. ook de Hollandsche taal bij de hoogere afdeelingen kunnen opnemen.

Reeds hebben wij de Sangier-eilanden enz. genoemd, en daardoor slechts een denkbeeld aangeroerd door u, door onze zendelingen, door het Gouvernement opgeworpen. Uwe kweekschool zou voor die eilanden mannen

kunnen leveren, die de daar aanwezige overblijfselen van het Christendom konden in stand houden; het werk van andere arbeiders konden voorbereiden. Aanvankelijk zouden zeker de gewone schoolmeesters, ofschoon dan toch altijd de meest degelijke en zelfstandige, daartoe worden bestemd. Later evenwel zouden meer eigenlijke evangelisten of hulpzendelingen, met onderwijzers nevens zich, daartoe moeten worden afgevaardigd. Aanvankelijk en later zouden de gemeenten altijd onder toezigt van onze zendelingen moeten staan.

Eindelijk is ook het denkbeeld door u geopperd, om regentenzonen op uw instituut op te leiden. Wij meenen dat de tijd ter uitvoering ook van dit plan thans is aangebroken, en dat gij daartoe reeds nu de noodige stappen zoudt kunnen doen bij de Regering en bij den inlander.

Dit alles loopt uit in een ver verschiet. Er is voorbereiding en tijd van uitvoering, dus ook veel voorzigtigheid en geduld voor benoodigd. Doch dezen niet uit het oog verliezende, kunnen wij de bedoelde uitkomst met vertrouwen te gemoet streven. De Heer wil, dat de duisternis voor het licht plaats make; en waarlijk lang genoeg moesten wij het aanzien, dat Ambon in zijnen kwijnenden toestand veeleer den nacht, dan den middag te gemoet ging. De mogelijkheid bestaat, wanneer wij letten op den langzamen vooruitgang in ons werk, op de meerdere deelneming bij de gemeente, bij philantropen, bij de Regering waar te nemen, als wij letten op de teekenen des tijds. Doch wij herhalen het, met omzigtigheid behooren wij te werk te gaan.

Te veel hebben wij mogelijk reeds opgenoemd, om nog verder te gaan. Doch eenmaal het onderwerp hebbende

opgevat willen wij toch nog het oog slaan op een deel, dat door u herhaaldelijk behandeld werd. Wij bedoelen de voorbereiding tot cultuur en industrie. Gij weet hoe schroomvallig wij zijn bij de behandeling van dit onderwerp. En inderdaad, wij blijven nog steeds er bij, dat wij onzen arbeid die rigting niet mogen geven. De vraag hier is echter: wat kan door middel van de kweekschool gedaan worden, om cultuur en industrie bij den inlander door het schoolonderwijs of door den onderwijzer te bevorderen; met het doel om daardoor de energie van den inlander gaande te maken, en hem vatbaar te maken voor de voortdurende ontwikkeling van verstand en hart, voor meer krachtig christelijk geloof en leven? Schooltuinen, fluitspel, misschien het beoefenen van eenig handwerk, ziedaar wat reeds aan uwe inrigting bestaat. Hoe zal een en ander moeten worden voortgezet, planmatig moeten worden ontwikkeld, om nuttig te worden voor de negerijen? ziedaar wat wij zouden wenschen te weten.

En nu dan ook voor het tegenwoordige genoeg. Wij hebben medegedeeld, voorgesteld, gevraagd? Wij wachten nu met belangstelling uwe verbeteringen, beschouwingen, antwoorden in; ten einde op goeden grond later te kunnen beraadslagen. Wij hebben dit in tijds gedaan, want wij zeiden reeds, wij wenschen voorbereid te zijn. Wij hebben het echter niet te vroeg gedaan, want tot het werk, dat wij bedoelen wordt veel tijds gevorderd. Wij hebben ons tot u gewend, van wien alleen wij volledige en duidelijke voorstelling, juiste schatting, kunnen verwachten; wiens ervaring ons van groote dienst kan zijn; en dien de uitvoering grootendeels zal moeten opgedragen worden. Geef ons dan nu ook weder wat gij kunt. De Heer geve u wijsheid bij

uwe overdenkingen. Hij zegene deze poging, door haar aan zijn werk bevordelijk te maken. Hij zij voorts in alles met u en de uwen. Wees hartelijk gegroet van

Uwe Broeders in den Heer Jezus Christus,

de Commissie voor de zending Ambon.

Namens deze, enz.

Op dezen brief ontvingen Bestuurders de hierboven vermelde antwoorden van Br. ROSKOTT, wier hoofdzakelijke inhoud luidt, als volgt:

Hooggeachte Broeders in onzen Heer J. C.!

Weinige dagen geleden (den 22sten dezer) ontving ik onder anderen uwen zeer belangrijken brief van den 22sten Maart a. c., en terstond reeds zet ik er mij toe, om mij te kwijten van de niet gemakkelijke, schoon dan ook aangename taak, mij door u opgedragen.

Niet gemakkelijk, omdat uwe vragen, gedeeltelijk van teederen aard, niet slechts betrekking hebben op het verledene en tegenwoordige, maar veel meer nog de toekomst omvatten van het zedelijk heil eener geheele bevolking, voor zoo ver onze bemoeijingen daarop van invloed mogen en kunnen zijn. Ik stel mij voor, wat groote verantwoordelijkheid ik op mij neem, door antwoord uit te brengen op uwe vragen, door maatregelen en beschouwingen aan te prijzen, die welligt ten grondslag zullen worden gelegd, bij het aannemen van beginselen en besluiten, die van ver uitziende gevolgen kunnen zijn voor eene allergewigtigste zending. Daarom bid ik mijnen Heer, mijnen ziele-vriend, om mij door

zijnen geest te leiden en te besturen, bij de overdenking en behandeling van dezen hoogst gewigtigen arbeid.

Maar bij al het moeijelijke en bezwarende heeft toch ook de mij opgedragene taak veel aangenaams en verblijdends, omdat ze onderwerpen betreft, aan welke ik het beste gedeelte mijns levens heb toegewijd, die mij meer dan al wat tot de aarde behoort ter harte gaan; onderwerpen, die zoo naauw in verband staan, met eene zaak voor welke ik jaren lang heb gebeden en gestreden, voor welke ik miskenning en smaad en hoon heb verdragen; onderwerpen eindelijk, die in weerwil van al den tegenstand, uit dwaling ter goeder trouw, zoowel als uit eigenbaat en nijd en afgunst geboren, door den Heer onzen Koning, tot zulke niet meer verwachte uitkomsten zijn geleid, dat ze ons thans regtmatige hoop geven, op eene betere en blijde toekomst.

Zonder nu bij de behandeling uwer vragen, den leiddraad te volgen, door uw voorstel aan de hand gegeven, komt evenwel vooreerst in aanmerking de geschiedenis van ons instituut, die ik evenwel stilzwijgend voorbij ga, omdat gij, de moeite niet geschuwd hebbende om alles over dit onderwerp in uw archief na te lezen, u daarvan zoo duidelijk en juist eene voorstelling der zaak hebt gevormd, dat ik er niets aan heb toe te voegen, zijnde mij daaruit tevens gebleken, dat uw archief van dien tijd beter in orde is, dan het onze van die dagen.

Na uw geschiedkundig overzigt gaat gij over tot de gebouwen; hier ontbreken u ten eenen male de bouwstoffen. Eene uitvoerige beschrijving, door een paar teekeningen opgehelderd, zouden u welkom zijn; gaarne zoudt gij u zien opgeven het in- en uitwendige mijner

school; gij wenscht te kennen ligging, groote, inrigting, enz., tot in kleine bijzonderheden, en ik behoef niet te vreezen u door uitvoerigheid te vervelen.

Welaan dan broeders! ik ga aan uw verlangen voldoen. Ik zonder eenige avonden voor u af, en terwijl het buiten waait en stormt en de Julij-regen bij stroomen nederstort, zit ik in mijn vriendelijk vertrek het verledene in mijne herinnering terug roepende, en overschrijd zelfs, al schrijvende zonder schroom, de ruime grenzen mij door u gesteld.

Evenwel zal ik u niet ophouden bij mijne vroegere geschiedenis, en de zonderlinge wegen, langs welke de Heer mij leidde, om mij te brengen waar Hij mij hebben wilde, en breng u dus maar terstond op de plaats van mijn' veeljarigen arbeid, op Ambon.

Den 12den Maart 1835 alhier aangekomen, nam ik mijnen intrek bij wijlen Br. KEIJSER (1). Ik vond overvloedig tijd en gelegenheid, om mij te oefenen in de Maleische taal; al spoedig echter bespeurde ik, dat mijn maleische onderwijzer al heel weinig bezat van hetgeen men grondige taalkennis noemt. Op mijne gedurige vragen van het waarom dit en waarom dat, kreeg ik meestal ten antwoord: bijasa bagitoe (dat is het gebruik aldus.) Ik nam dus mijne toevlugt tot mijnen ouden WERNDLY, studeerde vlijtig en kreeg al spoedig begrip van een en ander, waarbij ik dan de gelegenheid vond, om het theoretisch aangeleerde terstond aan de praktijk te toetsen. Het gelukte mij weldra, mij tamelijk gemakkelijk in de nieuwe taal uit te drukken, terwijl ik mij steeds bevlijtigde, om den juisten toon en de

(1) De Zendeling J. DE KEIJSER was van 1832 tot 1840, toen hij overleed, op Ambon werkzaam. (RED.)

wijze van uitdrukking der Ambonezen in hun onderling verkeer, te vatten.

Weldra werd mij dan ook vergund met eenige kweekelingen, die zich al spoedig in menigte aanboden een begin te maken. Nu moest ik het huis van Br. KEIJSER verlaten en naar eene eigene woning omzien. In de stad begreep ik, mogt ik mij niet vestigen; dáár zou ik te veel aanloop hebben van mijne kennissen. Ik trachtte dus eene geschikte plaats te vinden buiten de stad, en toen reeds lachte mij zeer aan, ons tegenwoordig schoon Batoemejrah, ofschoon er alles in groot verval was. De toenmalige eigenaar, vroeg echter *f* 60 huur, en dat toch, meende ik, kon mijn tractement onmogelijk lijden. Het gelukte mij weldra in de stad een nog al ruim maar tamelijk oud en onaanzienlijk huis te huren voor *f* 30 's maands. Hier trok ik nu in met mijne zeven kweekelingen.

(ROSKOTT geeft nu eene beschrijving van de bemoeijingen met zijne huishouding, ten gevolge van zijn ongehuwd leven. Van deze lasten werd hij bevrijd door zijn huwelijk, doch zoo was hij ook genoodzaakt zijne school te verplaatsen.)

Ik hield nu mijne school in de kleine kerk van vader KAM, en bemoeide mij met niets dan met mijn werk, waarin ik met iederen dag meer genoegen vond.

In November 1835 woonde ik de vreeselijke aardbeving bij, die een groot gedeelte van de stad Ambon in een' puinhoop veranderde, de kleine kerk verwoestte en ons woonhuis zoodanig havende, dat het volstrekt onbewoonbaar werd. Wij behielpen ons aanvankelijk in een ellendig hutje, in hetwelk ik over dag veel hinder had van de brandende zonnehitte, en weldra gevaarlijk ziek werd. Na mijne herstelling huurde ik eene in-

landsche woning van gabba-gabba te Noessanive in de nabijheid der stad, omdat alles wat van steen gebouwd was, grootendeels in puin lag. Wij waren hier zeer te vreden en gelukkig, en zouden niet ligt naar iets beters verlangd hebben, wanneer ons de huur niet was opgezegd geworden, omdat de eigenaars met elkander twist hadden gekregen. Voor de kweekelingen had ik op mijn erf eene loots van atap doen opslaan, terwijl ik de achter-galerij gebruikte tot school; dit ging wel gebrekkig en was alles zeer bekrompen, maar het was toen een tijd dat iedereen zich moest behelpen, en dus moesten en konden wij het ook. Dit gedurig verhuizen was evenwel niet zeer aangenaam noch voordeelig, en daarom trachtte ik, ware het mogelijk eene geschikte woning in eigendom aan te koopen. Eenige pogingen daartoe mislukten; doch gelukkiglijk voor ons; want zie, het schoonste wat op Ambon was, het geen ik boven alles zoude gekozen hebben, wanneer ik uit geheel Ambon de keus had gehad, ons schoone Batoemejrah kwam te koop. Hoe bitter het toen ook in verval was, en ofschoon ik geenszins voorbij zag de groote kosten en veeljarige moeite, die wij er aan zouden hebben, om de zaken naar onzen zin te krijgen, zoo was de ligging toch van dien aard, dat ik al die bezwaren als niets achtte, en ik mij zeer gelukkig achtte, dat ik huis en erf tot ons eigendom konde maken voor de betrekkelijk zeer geringe som van *f* 2000, waarbij onze Oom T. ons behulpzaam was. Weldra trok ik nu met al de kweekelingen naar onze nieuwe woning, in welke wij ons aanvankelijk zoo goed mogelijk behielpen, want aan groote reparaties viel niet te denken, aangezien ik geen geld had om den hier zoo duren arbeid te betalen. Ons huis bestond in der tijd uit vier buiten-gaanderijën, een zoogenaamd

vóórhuis en vier kamers. Eene der beste kamers van ons huis werd nu onmiddelijk ingerigt voor schoolvertrek, en het grootste vertrek der bijgebouwen voor woonplaats der kweekelingen over dag; maar vermits het wat al te bekrompen en daarom ongezond zoude geweest zijn om ze hier alle bij elkander te doen slapen, zoo werd voor den jongsten broeder mijner vrouw (dien ik ter verdere opleiding tot mij had genomen) gezamenlijk met eenige kweekelingen nog eene kamer ingerigt, om er 's nachts verblijf te kunnen houden.

Inmiddels zag het er in onzen tuin nog treurig uit; wilde varkens, herten, slangen en kikvorschen, in tallooze menigte, schenen denzelven met de naburige bergen tot verblijfplaats gekozen te hebben, zoodat deze laatste gasten niet zelden ons huis binnen drongen. Doch ook hier sloegen wij handen aan het werk; ik kocht eenige spaden, patjols en houwmessen, en dacht nu mijn jong volkje des morgens vóór schooltijd aan het werk te zetten, om in plaats van al die ruigte en wildernis een fraai plantsoen aan te leggen; maar ja wel! hier had ik geheel en al buiten den waard gerekend. Mijne kweekelingen wilden wel met eene zwarte kabaai en witte banijan (1) opgeschikt boodschappen doen, hoe meer hoe liever; zij wilden wel, volgens Ambons zotte gewoonte, met den pajong (2) volgen, wel voor talie-apie-jongen (3) spelen, maar met den patjol (4) werken, neen! dat was toch wat al te veel gevergd; dat was het werk van slaven en Javanen (bannelingen), maar niet van een' moerid. Regtstreeks weigeren durfde men mij wel is waar niet, maar ik zag toch genoeg aan de zure ge-

(1) Eene soort mouwvesten. (2) Zonnescherm. (RED.)

(3) Talie-apie, vuurtouw, lont, vervaardigd uit de vezels van den kokosnoot. (RED.) (4) Houweel. (RED.)

zigten, dat het eene vreeselijke opoffering kostte. Ik zelf had wel is waar ook niet met patjol en spade omgegaan, maar ik begreep toch, dat hier het spreekwoord „woorden wekken, voorbeelden trekken" juist zijne toepassing zoude vinden, en sloeg zelf de hand aan 't werk. Reeds vóór het krieken van den dag was ik met mijne jongens in den tuin, hakte en patjolde, dat het een aard had, en omdat ik al spoedig pijnlijke blâren in de hand kreeg, wapende ik mij met een paar sterke handschoenen, die ik nog van de kostschool had mede gebragt. Vermits ik bespeurd had, dat de afkeer der kweekelingen, om in den tuin te werken niet voortkwam uit luiheid, maar uit beschaamdheid, zoo had ik met opzet terstond een stuk gronds uitgekozen, dat onmiddelijk aan den grooten weg ligt, langs welken iederen morgen heele troepen van die ambonsche leeglooperS, onder den naam van burgers bekend, voorbij komen, om naar de rivier, die langs mijn huis loopt, te gaan baden. Toen deze menschen mij in het begin daar zagen werken en sjouwen, bleven ze verwonderd staan gapen, en konden maar niet begrijpen, dat een Toewan wolanda (1), zich tot zoodanigen arbeid konde verlagen. De kweekelingen, die mij nu met ijver en volharding zagen werken, begonnen toch nu ook te begrijpen, dat er geen schande in stak om den grond te bearbeiden, en waren nu ook, onder vrolijk gejuich, gepraat en gelach, zoo ijverig bezig, dat het een lust was om te zien. Weldra stond onze djagong (2) in vollen bloei, en de rijke oogst van pisang (3) en aardvruchten beloonde dubbel en dwars al onze moeite. Mijne mannetjes hadden waarschijnlijk

(1) Hollandsch heer. (RED.) (2) Turksche tarwe, mais. (RED.)
(3) Pisang of banaan. Zie Med. I, blz. 370. (RED.)

gedacht, dat ik mij de vruchten van onzen arbeid alleen zou toeëigenen, omdat zij zoo zeer aan zelfzucht der meerderen tegenover de minderen gewoon zijn; maar toen zij nu zagen, dat er eerlijk gedeeld werd, en een iegelijk de vrije beschikking had over alles wat hij had aangeplant, toen had ik veel gewonnen.

Iederen avond na afloop der schooluren was er een feest in onzen tuin, weldra knapte er een vuur, onder dezen of genen boom, en een iegelijk op zijne beurt onthaalde de kameraden op gebakken patatas (1), pisang, suikerriet enz. enz. Ik had nu gerust den patjol kunnen neêrleggen, zonder dat ik bevreesd had behoeven te zijn voor vertraging in onzen arbeid, maar ik had er zelf vermaak in gekregen, en heb nog tot voor weinige jaren de gewoonte aangehouden, om onzen groente-tuin eigenhandig te bewerken, te meer daar ik bespeurde, dat eene matige inspanning der ligchaamskrachten, alles behalve nadeelig is voor de gezondheid.

Ik heb het niet overbodig geacht hieromtrent in eenige bijzonderheden te treden, aangezien ik vermoed, dat het alleenlijk aan dezen onzen tuin-arbeid moet worden toegeschreven, dat men in der tijd tot de zotte beschuldiging is gekomen, dat de kweekelingen door mij tot allerlei arbeid werden gebezigd, – dat ze waren koewachters, doeson-oppassers, tuin-arbeiders en wat niet al! Nu ja, het is waar, ik heb altijd strenge tucht gehouden, en houd die nog. Ik heb met onverbiddelijke strengheid gestraft, wanneer een kweekeling het 's nachts waagde zich buitenshuis te begeven, en op plaatsen te vertoeven, waar ik zelfs niet wilde, dat de naam van een' kweekeling werd uitgesproken. Wan-

(1) Aardvruchten. (RED.)

neer ik in den middernacht soms opstond om „appel" te houden, dan was er geen genade voor hem, die zich uit de voeten had gemaakt. Daarenboven had en heeft natuurlijk nog een ieder kweekeling zijn' vasten post; twee hunner zorgden (buiten schooltijd natuurlijk) voor hun eten, één voor de school en het schoolërf, een ander voor het woonvertrek der kweekelingen, – één was belast met het toezigt over onze praauwen, een ander met de drukkerij en wat daartoe behoort; één of twee hunner gingen iederen avond beurtelings naar onze kraal, om de beesten te tellen, wanneer die door den javaanschen koewachter werden binnen gebragt, – een ander weêr had het toezigt over mijn' javaanschen paardenjongen en te zorgen voor de bendie (1), – twee anderen hadden de wacht in ons huis en sliepen binnen, – (dit laatste echter wisselt iedere maand af, opdat die ruwe bolster van morsigheid en zoo vele onhebbelijkheden er kunnen worden afgeschaafd, en opdat ze wat manieren leeren, daar ze toch later in hunne negerijen dikwerf met Europesche ambtenaren in aanraking komen.)

Gij zult zeker ook het alom bekende praatje wel eens gehoord hebben, dat zeker hoofdofficier, te Ambon aan wal stappende tot een ambonschen Christen zoude gezegd hebben: „njong! breng dit mijn valies naar mijn logement, dan zal ik u een ropij geven!" en deze ambonsche leeglooper hem zoude geantwoord hebben: „apa toewan? Saja Christusmensch (2); wanneer gij mij mijnen hoed nadraagt, zal ik u ook een ropij geven!..... Dit zal nu wel een dier vertelsels zijn, waarvan er meer in de wandeling zijn, en waarover sommigen goedvinden

(1) Rijtuig op twee wielen. (RED.)

(2) Wat, Mijnheer? Ik ben een Christenmensch. (RED.)

zich vrolijk te maken, om een' blaam te werpen op onze inlandsche Christenen; maar toch ziet men er uit, dat onze Ambonezen als een ijdel en dom trotsch volk worden afgeschilderd; en dat ik aan dwazen waan geen voedsel geef, spreekt wel van zelf.

Het is dan ook wel eens gebeurd, dat deze of gene mijner heertjes een zuur gezigt zette, wanneer ik hun gelaste om het een of ander over de straat te dragen; maar dan ging ik eenvoudig heen en droeg het zelf, en dit was dan doorgaans het beste geneesmiddel. Aan allerlei potsierlijke praatjes heeft het dan ook, vooral in den beginne, niet ontbroken. De verstandigen gaven mij gelijk, en juichten mij toe; bij anderen daarentegen had ik het geheel en al verbruid.

Had ik mijne kweekelingen niet aan het werk gesteld, maar er integendeel halve sinjo's van gemaakt, dan zou het geheeten hebben: kijk me daar dien ROSKOTT eens met zijne kweekelingen omspringen, het is net als of de Ambonezen niet reeds, lui en trotsch genoeg zijn; men zal dat zwarte tuig nog zoodanig verwennen, dat er volstrekt geen huis mede te houden is, enz. Maar nu heb ik mijne jonge lieden niet verwend, niet tot sinjo's gemaakt, maar heb ze aan het werk gesteld en door eigen voorbeeld getoond, dat handenarbeid niet ontëerend maar daarentegen zeer lofwaardig is, en nu heette het: ROSKOTT bevoordeelt zich met den arbeid zijner kweekelingen, geen arbeid of zij worden er toe gebruikt, de arme stumpers moeten er wel aan gelooven, enz.

Ik zeide hierboven, dat ik in den beginne van de vier kamers in ons huis twéé had ingerigt voor mijnen arbeid, éene voor school, de andere voor slaapvertrek der kweekelingen, zoodat wij te dier tijde onder één

dak woonden. Toen nu echter het getal kweekelingen grooter en grooter werd, en ook eenige zoons van ambtenaren het onderwijs kwamen bijwonen, werd het ons in onze schoolkamer te benaauwd. Ik ging er dus toe over om twee kamers in de steenen bijgebouwen tot schoolvertrek in te rigten, door het afbreken van één der muren, en het aanbrengen van zwaarder houtwerken. Ik heb hiervan jaren lang gebruik gemaakt. Toen echter later het getal mijner kweekelingen, door het opnemen van adspiranten tot een getal van 35 à 40 jongelieden geklommen was, werd ons ook deze plaats te klein, achtte ik het doelmatig mijne school in twee afdeelingen te splitsen, en keerde ik mitsdien met mijne eerste en tweede klasse naar ons groote woonhuis terug, waar ik eene der buitengaanderijen tot schoollocaal had ingerigt, terwijl mijn medehelper PICAULY, met de 3de klasse in het andere locaal achter bleef.

Nadat dit eenigen tijd vrij goed was gegaan, gebeurde er iets hetwelk mij noopte om ook de 3de klasse weder bij mij te nemen, zoodat ik toen weer al de drie klassen bij elkanderen plaatste. (Wij gaan dit voorval voorbij, als minder ter zake.)

Het is u bekend, dat hier in het begin van het jaar 1838 die schrikkelijke koortsen uitbarstten, die verwoestend gelijk de pest, binnen weinige maanden, naar men berekende, een vierde der bevolking ten grave sleepten, tot op dit uur in meer of min hevigen graad blijven heerschen, en de bevolking des eilands zoodanig doen wegsmelten, dat men reeds berekeningen heeft gewaagd, om den tijd aan te duiden, wanneer het met ons anders zoo schoone Ambon gedaan zal zijn.

Ook wij hebben door die ziekte vreeselijk geleden, en ik zou u eene lange geschiedenis kunnen vertalen van

al de ellende, bij die gelegenheid en later doorgestaan. Voor ditmaal zij het genoeg u te zeggen, dat wij in het jaar 1838, nadat al de kweekelingen en al de overige huisgenooten gedeeltelijk in wanhopenden toestand naar hunne familiën waren teruggekeerd, insgelijks verpligt waren ons huis te Batoemejrah met alles wat er in en bij was, open en bloot te laten liggen, en eerst in de stad bij de oude brave moeder KAM en daarna in de binnenbaai van Ambon, bij één' onzer vrienden te gaan inwonen. Nadat wij negen maanden lang waren ziek geweest, kwamen wij eindelijk in ons huis terug, en vonden daar wel alles in akelige wanorde en verval, maar niet, gelijk wij verwacht hadden onze goederen eene prooi van dieven of ander javaansch gespuis. Immers ook de dieven waren ziek of dood.

Toen er nu langzamerhand een weinig verademing kwam, en de kweekelingen, die nog in leven waren, ten onzent terugkeerden, was mijn eerste werk, om een groot droog en luchtig gebouw te doen optrekken. Dit gebouw, van hetwelk gij in mijne brieven van dien tijd vindt melding gemaakt, heeft mij wel is waar veel moeite en geld gekost, maar ik heb er ook tot op den dag van heden zeer veel dienst van. Het geheele gebouw is lang 80 voet rijnlandsch en de gaanderij mede gerekend 31 voet diep; van voren over de geheele lengte loopt eene breede en ruime gaanderij, gesteund door zware nanni-palen (eene zeer harde houtsoort). Het gebouw zelf is verdeeld in drie ruime vertrekken; het eerste vertrek, onmiddelijk belendende aan ons eigen woonhuis naast mijne schrijfkamer, wordt bewoond door de kweekelingen. Langs de wanden heb ik vaste slaapplaatsen (britsen) doen aanbrengen, en boven iedere slaapplaats eene plank, om er eene kleêrenkist en eenige

boeken te kunnen opzetten. In het midden van het vertrek staat eene lange tafel met een paar banken, alles eenvoudig en sterk, maar zindelijk. In het vertrek der kweekelingen hangen eenige landkaarten en afbeeldingen, maar anders mag er ook niets worden gevonden, – geene boeken, geene kleêren, niet dan hetgeen volstrekt noodig is. Iedere kweekeling heeft zijne mat en zijn hoofdkussen, die des morgens behoorlijk moeten worden opgerold. De zolder van het vertrek der kweekelingen dient om er in den regentijd natte kleêren en alle andere zaken, die in het vertrek niet worden toegelaten, op te hangen en te bergen. Een der oudste kweekelingen, het zij door het lot, het zij bij meerderheid van stemmen gekozen, is verantwoordelijk voor de orde en zindelijkheid van hun woonvertrek; hij moet zich bij mij verantwoorden, wanneer er iets gevonden wordt, dat niet in orde is.

Het daarop volgende vertrek was oorspronkelijk voor ziekenkamer bestemd. Tot dit doel wordt het ook thans nog van tijd tot tijd gebezigd; doch het schijnt dat de kweekelingen er ongaarne gebruik van maken – en dwingen doe ik een zieke ongaarne; ik laat hen dus begaan, zoo lang ik oordeel, dat de opeenhooping van te veel koortszieken, niet al te nadeelig is voor henzelven en voor de anderen. Ik heb dan ook tijdens onze drukkerij nog werkte, van dit vertrek tot dat einde tijdelijk gebruik gemaakt; thans is het eene bergplaats van kisten voor boeken, papieren, werktuigen, enz.

Het derde vertrek is ons schoollocaal, en van dezelfde afmeting als het woonvertrek der kweekelingen; het is na de belangrijke verbeteringen en vertimmering, die ik er onlangs aan heb doen bewerkstelligen droog en luchtig en een aangenaam verblijf.

Omstreeks anderhalf jaar geleden was ik voornemens een geheel nieuw gebouw op palen te doen opzetten, hetwelk evenzeer tot woonvertrek als tot schoollocaal zoude dienen; – de overgroote kosten en andere onvoorziene omstandigheden, hebben mij er evenwel tot nog toe van terug gehouden.

Op dezen oogenblik ben ik echter bezig om te Roemahtiga aan de overzijde der baai van Ambon eene zeer nette en lieve school te bouwen, ten einde daàr van tijd tot tijd met al de kweekelingen en het geheele gezin te kunnen heen trekken, wanneer de koortsen op de hoofdplaats het ons al te benaauwd maken. Te Roemahtiga heerschen wel is waar ook koortsen, maar het is er toch over het geheel beter dan te Ambon, weshalve wij er dan ook reeds in dit jaar bijna twee maanden, met vrij goed gevolg hebben doorgebragt. Dit tijdelijk verhuizen is wel is waar lastig en kostbaar, maar voor de gezondheid van zoo vele menschen, aan mijne zorgen toevertrouwd ben ik verpligt mij veel te laten welgevallen. Het heeft mij heel wat moeite en geld gekost, om de noodige materialen voor onze school te Roemahtiga bij elkander te krijgen, maar daar is niets tegen te doen, – de ieder jaar terug keerende koortsen en de vele sterfgevallen, ook onder mijne kweekelingen, maken het mij ten pligt om te doen wat binnen de grenzen van 's menschen vermogen valt.

Alvorens van dit onderwerp af te stappen, moet ik herhalen, dat er voor de zindelijkheid van de gebouwen, localen en kleeding de noodige zorg wordt gedragen. Al ware ook morsigheid en slordigheid geen gruwel in mijne oogen, dan nog zou ik uit beginsel er voor zorgen, dat bij alles wat de kweekelingen betreft de noodige

orde worde gehandhaafd, daar ik overtuigd ben, dat wanorde steeds tot grootere wanorde leidt, en op alles haren afzigtelijken stempel drukt. Ik heb het mij daarom tot gewoonte gemaakt, om iederen morgen, wanneer ik mij naar het leerlocaal begeef, even binnen te treden in het woonvertrek der jongelieden, en ik behoef u niet te zeggen, dat een enkele blik genoeg is, om mij van een en ander te vergewissen. Was ik te dezen opzigte minder streng, ik ben overtuigd, dat die menschen eerlang in hunne eigene morsigheid en vuil zouden verzinken.

Daarenboven is het iederen maandagmorgen ten zeven uur inspectie; ik ga dan met de lijst in handen, al de zaken der kweekelingen na, hunne leer- en leesboeken, hunne parangs en patjols, het erf om de school, waterleidingen, de schoolmeubelen, het paalwerk (wegens de witte mieren) kortom alles wat op de kweekschool betrekking heeft. Daarenboven is het iederen maandag in de maand pluuje-inspectie. De lijst toont aan, hoeveel kabajen, broeken en baniän's iedere kweekeling heeft, — alles moet dan behoorlijk gewasschen en gestreken zijn, en worden uitgepakt en stuk voor stuk nagezien. Dit gedeelte der inspectie evenwel behoort tot het departement mijner vrouw, die zich sedert jaren, op mijn verzoek, daarmede heeft belast.

Ik begrijp wel, dat gij dit alles als kleinigheden zult beschouwen, gelijk het ook werkelijk zijn, maar ik kan u toch wel zeggen, dat juist deze zorg voor kleinigheden den arbeid zeer gemakkelijk maakt.

Gelijk u uit mijne vroegere berigten bekend is, nam ik voorheen geene kweekelingen op, beneden den ouderdom van 20 jaar. Het springt echter van zelf in 't oog, dat jongelingen, die reeds op den ouderdom van 13 of 14 jaar de negerij-school hebben verlaten, en daarna

weinig gelegenheid vonden, om zich verder te oefenen, en mitsdien veel van het gebrekkig aangeleerde hebben vergeten, over het algemeen niet meer die geschiktheid bezitten om een tamelijk veelomvattend onderwijs in zich op te nemen, als menschen van meer jeugdigen leeftijd. Vermits ik evenwel in aanmerking moest nemen, dat de kweekelingen in den regel, na ommekomst van drie jaren als onderwijzers worden aangesteld, en dan tevens aan het hoofd stonden van veelal talrijke gemeenten, en ik daarenboven door de bestaande verordeningen op dat punt belet werd, daarin verandering te brengen, zoo was ik wel verpligt om daaromtrent te handelen, gelijk ik heb gehandeld. In weerwil echter van de boven opgegevene afdoende reden, ben ik er toch later toe overgegaan, om jongere lieden van 16jarigen ouderdom tot het onderwijs op het instituut als adspirant-kweekelingen toe te laten, en heb ik zelfs op dezen oogenblik een zestal kweekelingen van 15 à 16 jaar oud, en gelijk ik wel verwacht had, behooren ze, wat het eigenlijke leeren betreft tot mijne beste leerlingen. Doch niet altijd heb ik het in mijne magt, zoodanige jongelieden te krijgen, omdat doorgaans de zoon van den negerijman, een paar jaren lang ten huize van zijnen regent diensten moet verrigten, om dan daarna bij wijze van belooning, in het bezit gesteld te worden van een' soerat idzin (verlofbrief). Zoodanigen verlofbrief wordt alsdan door de respective adsistent-residenten geviseerd en geregistreerd, en eerst daarna mogen ze naar Ambon komen om zich bij mij aan te melden. Is er gelegenheid, dan wijs ik zoodanige jongelieden niet af, doch doe ze vooraf een examen ondergaan, niet zoo zeer om te weten wat ze geleerd hebben, want dit heeft doorgaans al heel luttel te beteekenen, maar om zoo veel mogelijk te ontdekken,

of hun aanleg en verstandelijke vermogens hoop geven op goede uitkomsten.

De zoons van inlandsche burgers zijn natuurlijk aan zoodanige bepalingen niet onderworpen, maar de adsistent-residenten verlangen toch, dat ze zich ten hunnen buréle voorzien van een' verlofbrief.

In rapporten en verslagen van mijne hand, ook te Rotterdam aanwezig, heb ik getracht aan te toonen, wat slag van menschen onze beruchte ambonsche burgers eigenlijk zijn, en zal daarom thans niet in het breede betoogen, dat ze voor inlandsche schoolmeesters ten minste even zoo geschikt zijn, als de eigenlijke negerijmannen, immers niet de individuen zijn slecht, maar hunne maatschappelijke inrigtingen deugen niet. Uit de schoolstaten ziet gij evenwel, dat ik slechts een betrekkelijk gering getal burgers als kweekelingen heb opgenomen, doch al ware dit anders, dan wil ik slechts aanduiden, dat dit volstrekt niet als eene bedenkelijke zaak behoeft aangemerkt te worden.

Al onze kweekelingen zoons van inlandsche Christenen zijnde, zoo spreekt het wel van zelf, dat allen gedoopt zijn; gij weet hoe de inlandsche Christen op het doopen zijner kinderen gesteld is. Het is evenwel dikwerf gebeurd, dat ik jongelingen heb aangenomen, die nog geen lidmaten der gemeente waren, zijnde het daarentegen naauwelijks noodig te zeggen, dat geen hunner het instituut verlaat, die nog geen belijdenis heeft afgelegd.

Met een enkel woord heb ik boven reeds aangestipt, dat de ontwikkeling van verstandelijke vermogens, beschaving, alsmede de eerste elementaire kundigheden van onze inlandsche jongelieden, wanneer ze tot mij komen, in den regel niet zeer veel heeft te beteekenen. Over het geheel genomen verbetert dit echter met ieder jaar,

vermits ik thans meestal en bij voorkeur jongelingen opneem, die hun eerste onderwijs hebben genoten bij negerijschoolmeesters in ons instituut gevormd.

De gelegenheid om adspirant-kweekelingen als vaste kweekelingen te kunnen opnemen, hangt, gelijk gij gemakkelijk zult kunnen nagaan, eeniglijk af van openvallende vacatures, in den regel ontstaande, door de benoeming van kweekelingen der eerste klasse tot onderwijzers. Bij het opnemen van adspirant- tot vaste kweekelingen, moet met veel omzigtigheid te werk worden gegaan. Staat alles gelijk dan geldt ancienniteit, — een andermaal neem ik eens de toevlugt tot het lot en dan eens weer tot meerderheid van stemmen, door de kweekelingen zelven uit te brengen; het spreekt echter wel van zelf, dat vlijt en ijver overal en altijd ten maatstaf verstrekt. Ik behoef naauwelijks te zeggen, dat er zeer naauwkeurige schoollijsten worden gehouden, zoowel voor de dag- als avondschool; voor de dagschool worden die bijgehouden door PICAULY, voor de avondschool door een' der oudste leerlingen; iederen maandag worden die lijsten door mij afgeteekend, en een iegelijk, die een' schooltijd verzuimd heeft, hetwelk met de externes (de adspiranten) wel eens eene enkele maal gebeurt, moet dan reden en antwoord worden gegeven, waarom hij is weggebleven.

Getrouwde kweekelingen neem ik in den regel niet op; het gebeurt echter wel eens een enkele maal, dat ik het nuttig heb geacht, hieromtrent eene uitzondering te maken; ook heb ik wel eens een en andermaal een' kweekeling vrijheid gegeven, en zelfs aangespoord om te trouwen, terwijl hij nog in het instituut was; en een daartoe strekkend verzoek hunnerzijds, weiger ik nooit. De vrouwen van getrouwde kweekelingen blijven bij hare

ouders in huis, en voorzien natuurlijk in hare eigene behoeften. Wetende met wat slag van menschen ik te doen heb, leg ik tegen een eerlijk huwelijk nooit beletselen in den weg, maar straf ook daarentegen, iedere ongeregeldheid in deze, zonder aanziens des persoons, met onmiddelijke verwijdering. Inmiddels behoort het altijd tot de uitzonderingen, wanneer een kweekeling trouwt, zoolang hij nog in het instituut is; is hij evenwel goeroe dan wacht hij niet lang, en heeft dan doorgaans ruimer keuze, vermits een meester voor een inlandsch meisje altijd eene goede partij is, en de betrekking van den echtgenoot haar den benijdenswaardigen titel van njora aanbrengt; geen andere dan de vrouwen van inlandsche regenten en schoolmeesters erlangen den titel van njora, alle andere dames der negerij zijn djoedjaroe's of nona's zoo ze ongetrouwd, en njonja's wanneer ze getrouwd zijn.

Uit het boven medegedeelde hebt gij reeds opgemaakt, dat PICAULY niet met de kweekelingen ten mijnent zamen woont, dit zou ook geheel en al onnoodig en tevens niet wel doenlijk zijn.

(Wij laten hier volgen wat ons over de inrigting en den gang van het onderwijs in de kweekschool in 1858 door Br. ROSKOTT werd medegedeeld.)

Nadat des morgens ten half zes in den droogen moeson, ten zes uur in den oostmoeson de kweekelingen door het luiden der klok, waarmede de man van de maand belast is, zijn opgewekt, zich gereinigd en ontbeten hebben, vinden ze nog den tijd om zich voor hunne lessen voor te bereiden.

Precies ten 8 uur luidt de schoolklok, en dan moet alles in het leervertrek gereed zijn. Om beurten wordt

nu eens volgens formulier, dan eens zonder formulier het morgengebed uitgesproken. Terstond daarop schaart ieder leerling zich bij zijne partij, om een vierstemmig morgengezang te zingen, in den regel koraal, volgens BERTELMAN, LITZAU of anderen.

Wordt in dit gezang eene fout begaan, dan wordt daarop onmiddelijk opmerkzaam gemaakt, door dat de leerling, die zich vergiste, zijne partij alleen moet herhalen. Daar de kweekelingen echter geoefende zangers zijn, worden in bekende zangwijzen maar zelden fouten gemaakt.

Na het gezang zet een iegelijk zich op zijne plaats, en een der kweekelingen der 1ste klasse treedt voor het bord, op hetwelk hij vóór schooltijd een kort opstel heeft geschreven; maar zoo fraai en netjes als maar doenlijk was, want het ondergaat eene strenge kritiek, immers de eerste vraag is altijd: „broeders! wat zegt ge van mijn schrift? Nu komen er al ligt passer en liniaal bij te pas, wanneer de letters niet allen de helling van 45° mogten hebben, de ophalen niet op de juiste plaats verbonden zijn aan den volgenden letter of wel eenige andere fout wordt ontdekt. Is dit afgeloopen, dan wordt het vers behandeld in verband met de geschiedenis of het leerstuk waaruit het genomen is; meestal wordt daarbij catechetisch te werk gegaan; maar wee den kweekeling, die zijne vraag niet behoorlijk formuleert; vier, vijf stemmen verheffen zich te gelijk: „broeder! ik versta u niet," of „de vraag is onjuist," of „broeder! beantwoord die vraag eens zelf, dan zult ge zien dat ze niet deugt," of iets van dien aard. Bij dit alles heerscht gespannen aandacht. Kan men elkander een vlieg afvangen (om het zoo eens te noemen) men laat het niet; heeft de een den anderen

eens vastgezet, deze laat de kans niet ongebruikt voorbij gaan om het hem betaald te zetten. Ik zit er bij, doch spreek geen woord, zorg slechts door een' blik, een' kuch dat de strijd niet te heet wordt of treedt een enkele maal op om het pleit te beslissen. Ten slotte wordt het opstel nog kortelijk taalkundig behandeld en ontleed, en daarmede is dan de gezamenlijke arbeid, waarbij het inmiddels omstreeks half tien is geworden, afgeloopen. PICAULY verwijdert zich nu met zijne afdeeling naar zijn eigen lokaal, en de eigenlijke arbeid neemt een' aanvang. De sommen, door de kweekelingen den vorigen avond op de lei uitgewerkt, worden één voor één nagezien, hetwelk geschiedt op de volgende wijze: De voorstellen der oudste kweekelingen zie ik zelf na, doe een of andere vraag, ten einde mij te overtuigen, dat ze de zaak begrepen hebben. De voorstellen echter der jongere kweekelingen zijn reeds vóór schooltijd met de meeste naauwkeurigheid door de andere kweekelingen nagezien, waarvoor een iegelijk zijnen naam teekent op de lei. Nu gaan ze nog een voor een door mijne hand, hetgeen niet veel tijds rooft, aangezien ik er genoegzaam zeker van kan zijn, dat de zaak in orde is; immers wordt er eene fout ontdekt, dan is dit gansch geene eer voor den ouderen leerling, die het voorstel nagezien en er zijne hand voor heeft geteekend. Hij moet dan terstond naar het bord, om het geheele voorstel op nieuw uit te werken, ten einde de fout, die hij over 't hoofd heeft gezien, te verbeteren, en het, waar dit mogelijk is, (b. v. in de gewone breuken) door figuren duidelijk te maken.

Daarna is het bijbellezing, iederen dag (behalve woensdag) het Oude en Nieuwe Testament bij afwisseling. Dit geschiedt met den noodigen ernst, en alle voor-

zorgen worden genomen, om het onderwerp duidelijk te maken. Ik zelf heb mij van den beginne af aan ten pligt gemaakt, nooit onvoorbereid ter school te komen. Ik heb mij daar steeds wel bij bevonden, en houd dit tot op den huidigen dag vol.

Wil men een voorbeeld, hoedanig wij bij de behandeling van een of ander Bijbelboek te werk gaan, ik zal het geven; maar men verschoone dan de langdradigheid. Kiezen wij den brief aan de Romeinen.

Alvorens tot de behandeling van het onderwerp zelf over te gaan besteden wij veel – mogelijk te veel tijds aan de voorbereiding.

Het leven van den Apostel PAULUS wordt kortelijk herhaald; wij volgen hem, op de kaart, op zijne verschillende reizen door Klein-Azië, Macedonië, Griekenland enz. Wij komen aan het vermoedelijke tijdstip, toen hij dezen zijnen brief schreef, omtrent 58 jaren nà CHRISTUS.

Hebben wij ons nu behoorlijk georiënteerd, dan volgen bij dictée eenige opmerkingen, of vragen; doch alles zeer kort, omdat ze slechts moeten dienen tot leiddraad en mondeling aangevuld worden. Deze aanteekeningen, ten einde niets vlugtig te doen, worden echter door mij zelven, in een daartoe bestemd boek geschreven. Dit is noodig, omdat er anders in de dictées te veel afwijkingen en misstellingen heerschen. Ook de kweekelingen schrijven dit alles een iegelijk in zijn boek.

De opgeschrevene punten worden nu een voor een behandeld, toegelicht, de texten gelezen en uitgelegd; alles door mij zelven. Is dit afgeloopen, dan is mijne taak vooreerst afgedaan. De kweekelingen verdeelen zich in twee partijen, doch zóó, dat de krachten zoo veel doenlijk gelijkelijk verdeeld zijn, en nu begint de

ondervraging in verband tot de bedoelde dictée, natuurlijk onder mijn toezigt. Nu is een iegelijk op zijne hoede en aller aandacht gespannen, want niets wordt over 't hoofd gezien, het onjuiste antwoord en nog meer de onjuiste vraag geanalyseerd en gecritiseerd, dat het een lust is, om 't te hooren.

Het opwekken, het prikkelen zelfs van zoodanigen naijver, – hoezeer ook anders niet geheel zonder gevaar – is hier te lande bij den slaperigen inboorling nuttig en noodig, wanneer de onderwijzer slechts zorgt, binnen de behoorlijke grenzen te blijven.

Is dit nu alles afgeloopen en tot klaarheid gekomen, dan gaan wij over tot de opstellen. Dit bestaat daarin dat iedere kweekeling op zijne lei in korte trekken bij wijze van opstel terug geeft, wat hij van het onderwerp weet te zeggen. Vermits het echter onmogelijk zoude zijn, zonder nadeel voor de andere vakken van het onderwijs, al deze opstellen te lezen of te hooren lezen, zoo geschiedt dit steeds bij het lot. Een bakje met witte en zwarte knikkers staat altijd gereed. Op het woord ondei (1) staat alles in rei en gelid; de kweekeling van de maand gaat rond met zijn bakje, na het goed omgeschud te hebben. Een iegelijk neemt er één uit en de vier geverwde knikkers wijzen den gelukkige aan, die vrijheid heeft te mogen lezen. Doch maakt hij eene fout, dan hoort hij uit tien monden te gelijk: salah soedara! (Gij hebt het mis broeder!) Is de fout in 't oog loopend, dan is de strijd spoedig beslist, bestaat er twijfel, welnu dan verdedigt een ieder zijne meening, zoo goed en zoo kwaad hij het verstaat.

(1) Lot, loten. (RED.)

Men ziet ligt in, dat deze voorbereidingen wel is waar wat veel tijds rooven, maar niet te min zeer nuttig moeten werken, hetgeen dan trouwens de ondervinding ook volkomen bevestigt.

Zijn wij nu met dit alles gereed, dan gaan wij over tot den inhoud, de indeeling en strekking van den zendbrief.

Even als boven is aangetoond, worden bij wijze van dictée weer de voornaamste punten opgegeven en op dezelfde wijze behandeld als boven is gezegd; zoo dat er wel eens tien en ook wel meer schooltijden verloopen, alvorens wij kunnen overgaan tot het lezen van den zendbrief zelven, en dan doorgaans niet meer dan een half hoofdstuk te gelijk, hetwelk zelfs meer dan eens behandeld wordt, wanneer uit de opstellen blijkt, dat het twijfelachtig is, of de behandelde zaak wel behoorlijk opgevat en begrepen zij.

Over de geopperde twijfelingen ten aanzien der echtheid van eenige zendbrieven spreek ik nooit. Deze twijfelingen en bedenkingen zijn den Ambonees nog niet bekend, en ik acht het niet noodig en niet raadzaam noodeloozen twist en onrust te verwekken. Het Oude en Nieuwe Testament bevatten den geopenbaarden wil van den Heer onzen God, en daarbij blijft het.

Dit zal nu meen ik genoeg zijn, om een denkbeeld te geven van de wijze van behandeling van een paar leervakken op ons instituut, en ik mag het dus wel overbodig achten, ten aanzien der andere vakken van onderwijs in details te treden; genoeg zij het te weten dat de tafel van werkzaamheden, gelijk die van den beginne af aan was ingerigt en herhaaldelijk is medegedeeld nog steeds wordt gevolgd, zonder er ons echter slaafs aan te binden.

Voor de zangkunde volgen wij de handleiding van SMITS, die zeer voldoet. Het spreekt van zelf dat de leerlingen de noten tamelijk vlug moeten kunnen lezen, alvorens zij deelnemen aan de hoogere oefeningen. Zijn zij zoo ver, dan nemen zij ook daar aan deel. Dit geschiedt aldus: ik schrijf op het bord b v. als volgt: schrijf op 7, 10, 12 maten in de vier kwarts, driekwarts, zes achtste maat enz.; met zóó en zóó veel rustteekens, kwart, achtste of zestiende noten.

Een iegelijk schrijft nu op zijne lei wat hij goed vindt, mits het maar aan het voorschrift voldoet. Het gegeven uur verstreken zijnde, brengt een iegelijk zijne lei bij mij, en zingt mij met behoorlijken maatslag het geschrevene voor. Hierdoor verkrijgt men soms melodiën, die wel waardig waren, bewaard te worden. Wijders maken wij gebruik van verschillende drie- of vierstemmige zangstukken; ERK's Männerlieder voldoen zeer, zoo ook de meer gemakkelijke zangstukjes uit „die Singvögelein" (1).

Bij het koraalgezang bespeel ik de kleine seraphine, mij door broeder HIEBINK als een zeer nuttig en zeer welkom geschenk toegezonden. Vermits echter het lieve instrumentje door onze zestig mannenstemmen geheel overstelpt wordt, doe ik mij ondersteunen door een achttal dwarsfluiten, voor iedere stem twee. Deze fluiten, die gelijk bekend is, van bamboe (boeloe tjoeï) vervaardigd worden, voldoen echter bij lange na niet aan de vereischten van een goed muziek-instrument. Zangstukken

(1) De bovenvermelde werkjes zijn: W. SMITS, Volkszangonderwijs, Amsterdam, P. N. VAN KAMPEN. — Sammlung mehrstimmiger Gesänge für Männerstimmen von LUDW. ERK, Essen, G. D. BÄDEKER en Singvögelein, von L. ERK u. W. GREEF, Essen, G. D. BÄDEKER. (RED.)

zonder toevallige kruisen uit C, G, D majeur, enz. gaan vrij goed, in mineur minder goed; toevallige kruisen vaak in 't geheel niet. Deze fluit, geene kleppen hebbende, is en blijft gebrekkig.

Het onderwijs in de aardrijkskunde is op eenigszins eigenaardige wijze ingerigt. Eene wijze die men gebrekkig, althans zeer onvolledig, zoude kunnen noemen, wanneer men eene europesche school tot maatstaf nam.

Wij beginnen met ons eigen eiland, gaan dan over tot den Molukschen Archipel en eindelijk tot Nederlandsch Indië. Iedere kweekeling teekent zijne eigene kaarten, die over 't geheel netjes uitgevoerd worden. De handleiding hiervoor bestaat slechts in manuscript.

Met de staatkundige aardrijkskunde van Europa laten wij ons in het geheel niet in. Wij kennen de werelddeelen, de verschillende rijken, eenige hoofdsteden, rivieren, bergketens, enz. in ruwe omtrekken, waarbij de groote zendingskaart (1) ons zeer te stade komt. Doch verder gaan wij niet.

Geheel anders echter is het gesteld met de aardrijkskunde van Palestina, Klein-Azië, Macedonië, Griekenland, de eilanden der Middellandsche zee en verder alles wat met de bijbelsche geschiedenis in verband staat. Van Palestina trachten wij iedere plaats met hare geschiedenis en lotgevallen te kennen. Den apostel PAULUS vergezellen wij op zijne verschillende reizen van plaats tot plaats, waarbij dan zijne ontmoetingen en lotgevallen met de meeste naauwkeurigheid verhaald worden. Dit alles vindt dan later zijne toepassing op onze inlandsche

(1) Christelijke zendingskaart van J. A. GROEN, A.J.zn., met Handleiding, te Leiden bij J. H. ZITMAN, 1854. (RED.)

scholen, gelijk trouwens uit het algemeen verslag reeds gebleken is.

Is ons onderwijs in de staatkundige aardrijksbeschrijving, zoo men wil, geenszins van onvolkomenheid vrij te pleiten, zoo zijn wij in de wiskundige des te beter te huis.

Eene aardglobe bezitten wij helaas! niet, gelijk Bestuurderen bekend is, maar wij hebben er zelf eene vervaardigd van kajoe titih, het bekende witte zachte hout, waar de schrijfplanken in de inlandsche scholen van gemaakt worden (1). Hierop lieten de cirkels zich zeer goed en duidelijk afteekenen, en verder al hetgeen op eene eenvoudige globe behoort.

Niet, gelijk in de aardrijkskundige leerboeken doorgaans geschiedt, stellen wij er ons mede te vreden middellijn, oppervlakte, en kubieken inhoud van den aardbol in ronde getallen op te geven, — immers 't is geheugenwerk en gaat ligt verloren; wij trachten die door de beschouwing van den bol en door berekening te vinden.

Ook hebben wij eene soort van planetarium vervaardigd op zeer groote schaal. Ik heb namelijk vele vellen papier aan elkander geplakt, heb daarop het planetenstelsel zoo naauwkeurig mogelijk afgeteekend, volgens den atlas van LA PIE. Bij wijze van plafond hebben wij dit ons kunststuk aan den zolder bevestigd, en daar dient het nu als leermiddel, als sieraad en tevens als opvanger van stof en kaboeboek, die onze gabba-gabba zolder anders maar al te veel doorlaat.

't Is hier te lande een ding van belang, dat men leere zich zelven te helpen, anders waren wij er vaak al

(1) Zie Med. I, blz. 148. (RED.)

naar aan toe geweest. Onze globe en planetarium geven er u een proefje van, en ik zou er nog menigte andere voorbeelden aan kunnen toevoegen, doch het medegedeelde zal voor dit maal reeds genoeg wezen.

Ieder kweekeling der hoogste klasse levert op zijne beurt een opstel over eenigen text. Wanneer ik reden heb te vermoeden, dat ze zich hier of daar door leerredenen van anderen het werk gemakkelijk maken, dan geef ik text en indeeling zelf op; is dit niet het geval dan kunnen ze zelf kiezen. Iederen vrijdagmorgen is een der leerlingen aan de beurt zijn opstel voor te dragen. Gedurende en na het voorlezen heeft iedere kweekeling het regt zijne opmerkingen te maken, vragen te doen, enz. Deze opstellen zijn wel is waar verre van volkomen te zijn, maar aangezien onze inlandsche schoolmeesters niet alleen onderwijzers der jeugd, maar ook voorgangers bij de openbare godsdienstoefeningen zijn, zoo zijn deze oefeningen volstrekt noodig. Ik behoef er echter niet meer over te zeggen; Bestuurders kennen deze opstellen, daar ik er van tijd tot tijd van heb opgezonden.

Behalve deze opstellen hebben wij ook nog onze zoogenaamde Karangan doenjawi.

Het zijn opstellen, die de kweekelingen in vrije oogenblik des namiddags, vroeg in den morgenstond, als anderszins opschrijven op papier hetwelk daartoe wordt verstrekt. Ik heb er tot dus ver voor gebruikt het restant van het papier in der tijd toegezonden voor onze drukpers.

In deze opstellen mogen alle mogelijke onderwerpen behandeld worden, behalve bijbelsche geschiedenis, daar dit laatste al te gemakkelijk zoude wezen, en dus niet aan 't doel beantwoorden. Ze loopen dus meestal over eigen levenservaringen, ontmoetingen op zee, in de

bosschen van Ceram met koppensnellers, zeeroovers, overleveringen van den tijd der vaderen, volkssprookjes, bijgeloovige gebruiken, enz. enz. Er is geen bepaalde dag voor de behandeling dezer stukken op de tafel van werkzaamheden aangewezen, doch daar een iegelijk op zijne beurt moet gereed wezen, zoo wordt van die uren of oogenblikken gebruik gemaakt, die anders ligt verloren gaan, b. v. wanneer wij met ons werk gereed zijn, en er welligt, blijkens het uurwerk, dat in de school hangt, nog een half uur overschiet. Het ligt geheel voor de hand, dat ik daardoor met duizend zaken bekend word, die anders voor iederen Europeaan verborgen blijven; ook draagt het bij, om het karakter der leerlingen met juistheid te kunnen beoordeelen.

Wil men een voorbeeld van dergelijke opstellen, ik laat den inhoud van een derzelve in substantie volgen:

„ Eens werd ik – zoo schrijft een der kweekelingen – door mijnen leermeester naar Ceram gezonden, naar de alfoersche negerij Absano, ten einde mij met den toestand der Alfoeren bekend te maken, en te onderzoeken, of het mogelijk zou wezen er eene school op te rigten. Mijn leermeester had mij daartoe uitgekozen, omdat ik mijne jeugd op Ceram doorgebragt hebbende, de alfoersche taal even goed versta als 't Maleisch."

„ Door eenige kleine geschenken vriendschap gesloten hebbende met het opperhoofd, had ik er een gastvrij verblijf. Ik was voorzigtig genoeg, om in den beginne niet over scholen noch ook over Christendom te spreken, wetende dat ik daardoor hunnen argwaan zoude hebben opgewekt, omdat de inlandsche regenten, die er belang bij hebben, dat deze volken in hunne onnoozelheid blijven voortleven, hun hadden weten diets te maken dat de toean kompaniä (het Gouvernement of liever de

O. I. Compagnie) hen gaarne tot Christenen wilde maken, omdat ze dan even als zoo vele anderen voor de kompaniä zouden moeten werken."

„ Zekere toean pandita, (een zendeling) die deze omstandigheid niet kende, was eenige jaren geleden in deze negerij geweest. Hij was een orang baharoe (1), die het volk niet kende. Zonder omwegen viel hij met de deur in 't huis, en vroeg de verzamelde bevolking, of zij geen Christenen wilden worden? Naauwelijks hoorden de Alfoeren de vraag van den zendeling, of ze grepen naar hunne wapens, joegen den zendeling naar zijn vaartuig terug, die bijna nog vlak voor de negerij verdronken zoude zijn, omdat hij zelf en zijne opvarenden zich, door vrees gedreven, wat al te onvoorzigtig in het kleine vaartuig wierpen, dat daardoor op 't punt was van om te slaan en te zinken."

„ Ik sprak dus niets van scholen, niets van Christendom, doch tegen den avond, wanneer oud en jong weêr uit de bosschen naar hunne woningen waren terug gekeerd, nam ik mijne viool (de jongman krast een weinig op eene oude viool) zette mij onder eenen boom en speelde. Niet lang duurde het, of ik had de geheele negerij om mij verzameld. Ik speelde mijne pantons (2) en zong er bij. De Alfoeren, een goed gehoor hebbende, zongen de melodie al spoedig na, en beschouwden mij als een heel knap man. Het jonge volk week bijna niet meer van mij, en nu begon ik stukjes te vertellen van Saparoea en Ambon, van de Hollanders en wat niet al. Zij wilden nu ook leeren exerceren, even als de hollandsche soldaten. Daar ik eenige kommando's

(1) Een baar, een pas aangekomene. (RED.)
(2) Soort van maleische liedjes. (RED.)

kende, heb ik er maar zoo wat van gemaakt: lading in 12 tempo's! schouder geweer! regts uit de flank! marsch! en zie mijne jonge Alfoertjes marcheerden, dat het een lust was om te zien, en zouden tot aan den hals in 't water zijn geloopen, wanneer ik niet bij tijds gecommandeerd had: halt! Door dit alles stond ik ras in groot aanzien en had mij bemind gemaakt. „Ja waarlijk, Metéle! (zoo zeiden zij) gij zijt een knap man, gij kunt op de viool spelen, gij kunt zingen, gij kunt exerceren, ... Gij kunt mogelijk nog meer?" „O ja! was mijn antwoord, zeker kan ik nog meer, – wat ik tot dus verre getoond heb, zijn slechts beuzelingen, doch van mijne andere wetenschap, die veel kostelijker is, durf ik met u niet spreken, dat is geene zaak voor Alfoeren, – gijlieden zijt daartoe veel te woest en te wild. – Nu had ik hunne nieuwsgierigheid geprikkeld, en ze wilden volstrekt weten, wat het toch was, en nadat ik mij lang genoeg had laten bidden en smeken, zeide ik eindelijk dat ik nog zeer fraaije vertellingen kende van Oepoe langit (den Heer des hemels) die alles gemaakt heeft, wat er bestaat – de zon en maan, zoowel als de groote zee, ook de bergen van Ceram, met zijne bewoners, menschen en dieren, enz. enz."

„Dat moest toch zeer mooi wezen, meenden zij; – zij hadden wel van Oepoe langit gehoord, maar wisten toch niet regt, wie hij was, – Metéle moest het hun toch vertellen ... Eindelijk beloofde ik het, maar zij moesten dan wachten tot den grooten dag, den dag van Oepoe langit, (zondag), omdat Oepoe langit wilde, dat men op dien dag rusten zoude, en van Hem spreken en aan Hem denken. De zondag gekomen zijnde, zag ik mij door eene groote menigte omringd, en nu ver-

haalde ik hun de scheppings-geschiedenis, van den zondenval, van den zondvloed, van de aartsvaderen, enz. enz. Alles was gespannen aandacht en vol eerbied. „„ Maar, Metéle! gij hebt ons gezegd, (zoo sprak er één met een bedenkelijk gezigt), dat de Heer des hemels bevolen heeft, dat men Hem bijzonder op een dag als heden (zondag) eeren en dienen moet, aan Hem denken en van Hem spreken – doch dit kan niet waar zijn. – Immers wij Alfoeren, die even als onze vaderen, geen onderscheid kenden tusschen zondag en maandag, tot op dezen dag, wij hebben onze strikken uitgezet en zijn op de jagt gegaan op iederen dag, die ons goeddacht, en nooit hebben wij ondervonden, dat de ééne dag anders was dan de andere."" „„ Ja mannen, daar hebt gij gelijk in, de Heer des hemels heeft de menschen lief. Hij is barmhartig en langmoedig over hen. Tot dus verre waart gijlieden onwetende Alfoeren, en daarom is het u niet toegerekend geworden, dat gij niet gedaan hebt, gelijk Oepoe langit bevolen heeft. Maar nu ben ik tot u gekomen om u beter te onderrigten, gelijk gij zelf begeerd hebt, en daarom behoort gij van nu voortaan op iederen zondag niet in de bosschen rond te zwerven, maar in de negerij te blijven en bij mij te komen, opdat ik u nog zeer vele schoone zaken van den Heer des hemels kan verhalen."" Wijders zeide ik hun, dat zij van nu voortaan tegen Hem zouden zondigen, wanneer ze niet hoorden naar hetgeen ik hun verteld had, en daarentegen op hunne jagt niet voorspoedig zouden zijn."

„„ Welaan Metéle!"" zeiden zij, „„ wij zullen u op de proef stellen, opdat wij weten mogen, of hetgeen gij ons van den Heer des Hemels hebt verteld, waarheid zij of niet. Gij zegt, dat wij voortaan, op zondag

op onze jagt niet gelukkig zouden zijn. Den eerstvolgenden zondag zullen wij op de jagt gaan; vangen wij wilde varkens, hertebeesten enz., als op iederen anderen dag, dan hebt gij ons onwaarheid verteld en wij gelooven u niet, vangen wij echter niets, dan hebt gij waarheid gesproken, dan zullen wij naar u hooren, en den zondag aan den Heer des Hemels toewijden, gelijk gij ons gezegd hebt.""

„Ik gevoelde de kracht in mij om de uitdaging aan te nemen, en zeide hun, dat het wél was, dat ze aanstaanden zondag de proef zouden nemen, en Oepoe langit hun toonen zou, dat ik waarheid gesproken had. In groote spanning verliep de week. Alle wapens en jagtgereedschappen werden in orde gebragt, en met zorg nagezien. Op zondagmorgen begaf de geheele mannelijke bevolking zich naar het woud, en ik, ik bleef in mijne eenzaamheid in de negerij achter, ging in mijn vertrekje, en lag een groot deel van den dag op mijne knieën, om den Heer te bidden, mij niet beschaamd te maken, en zijnen heiligen naam groot te maken bij deze goedhartige maar onwetende menschen."

„En ziet! broeders! makkers! medeleerlingen van dit ons instituut! de Heer in den Hemel verhoorde zijnen armen knecht. Niets, volstrekt niets werd den ganschen dag gevangen; – deze anders zoo geoefende jagers hadden hunne beste jagtplaatsen afgeloopen, – doch alles te vergeefs. Hongerig en vermoeid kwamen zij den volgenden dag in de negerij terug. „„Waar! volkomen waar, hebt gij gesproken, Metéle! De Heer des Hemels geeft voorspoed wanneer en aan wien Hij wil, – maar nog een twijfel is bij ons overgebleven: mogelijk is het wild toevalliger wijze naar andere streken getrokken. Wij willen dus nog eene proef nemen, morgen of over-

morgen willen wij naar dezelfde plaatsen gaan, waar wij gisteren gejaagd hebben; vinden wij er dan, wat wij zoeken, dan hebt gij ons overtuigd, dan zullen wij voortaan op zondag niet meer in de bosschen gaan, maar bij u komen, opdat gij ons veel van den Heer des Hemels moogt kunnen verhalen.""

"" Goed mannen! ik neem uw voorstel aan, maakt u gereed tegen den 3den dag, dan gaat gij andermaal op de jagt, en ik zelf ga met u, ge zult zien, dat ge niet met ledige handen te huis komt!""

" In de eenzaamheid bad ik den Heer, om toch niet op zijnen knecht te toornen, omdat ik het gewaagd had, zoodanige uitdaging aan te nemen, en alleen op Hem hoopte."

" Donderdagmorgen, lang voor het krieken van den dageraad, gingen wij op weg en bereikten na verloop van eenige uren de bedoelde jagtplaats. En ziet, broeders! voor de tweede maal gaf God de zegepraal aan zijnen knecht, die op Hem vertrouwd had. De dag was bijzonder gezegend voor onze jagers. Weldra hadden zij negen schoone herten, dertien wilde varkens en een grooten hoop koesoe's (1) geveld."

---

(1) De koeskoes, door de inlanders koesoe genoemd, behoort tot de buideldieren, is zoo groot als een kat, heeft fijn graauwachtig, soms wit haar, de voorpooten korter dan de achterpooten, eenen langen staart, dien het dier tot vasthouden dient. Het dier wordt door de inlanders als eene lekkernij beschouwd. Dr. BLEEKER (reis door de Minahassa enz.) vermeldt cuscus orientalis Gr, cuscus chrysorrhos, Gr, cuscus maculata Les. — VALENTIJN beschrijft de koeskoes zeer uitvoerig, (zie zijn Amboina III, fol. 272 e. v.) Voor liefhebbers der Nat. Hist. is het niet onbelangrijk eens na te slaan hoe BUFFON in zijne " Histoire des Animaux" bij de beschrijving van " le sarigue ou l'opossum" bewijst, dat de door VALENTIJN beschreven cuscus onmogelijk een bewoner van de Molukken kan zijn. BUFFON meende, dat dit dier alleen in Amerika kon bestaan. (RED.)

„ Het bosch weergalmde van vrolijk gejuich, wij togen naar eene nabij zijnde rivier, maakten vuur, en genoten van den zegen ons geschonken. De Alfoeren betoonden mij de meeste liefde, en sloten een verbond, dat zij den dag van den Heer des Hemels eerbiedigen zouden, en Hem zouden eeren en dienen!"

Ziet daar een staaltje van deze opstellen. Ik koos het uit vele anderen, omdat het bijzonder karakteristiek, en als eene bijdrage kan verstrekken ter beantwoording van de nog altijd hoogst gewigtige vraag: in hoe verre onze kweekelingen eenmaal dienstbaar zouden kunnen worden gemaakt aan de uitbreiding van het Evangelie?

Bij het voorlezen dezer opstellen heeft ieder leerling het regt om zijne aanmerkingen te maken, of ik zelf wijs op eenige punten, die dan onderling besproken worden. Op het medegedeelde o. a.: „ Het geloovig gebed vermag veel." – „ Kinderlijk vertrouwen op de hulp van den Heer in alle omstandigheden des levens. Zoo gij niet wordt gelijk de kinderkens, enz " – Maar ook: „ De dienstknecht des Heeren mag zich niet roekeloos bloot geven. Zijne roeping is: verkondiging van het Evangelie zonder meer; geene proefnemingen, geene uitdaging, immers er staat geschreven: gij zult den Heer uwen God niet verzoeken," enz.

(Tot dusverre den brief van 1858. Ten slotte nog het volgende uit dien van 1854):

Wanneer het ons voornemen is, om ons onderwijs voor de inlandsche onderwijzers wat hooger op te voeren, en hen tot mannen te vormen, die des noods geheel zelfstandig kunnen handelen en werken, dan acht ik het zeer wenschelijk, dat onze jonge lieden tamelijk grondig leeren, de eene of andere westersche taal, en daar het nu vrij natuurlijk is, dat hiervoor het

Nederduitsch – schoon dan mogelijk ook eene der moeijelijkste voor ons maleisch spraakorgaan – alléén in aanmerking komt, zoo kan ook daarvan alléén spraak zijn.

Ware het mogelijk, dat onze maleische pers voortaan wat meer degelijken arbeid konde leveren, dan tot nu toe het geval was, dan voorzeker zoude ik den grooten en moeijelijken omweg niet aanraden, zoo als die ten aanzien van het aanleeren eener vreemde taal in der daad is; maar ik vraag u zelven, Broeders! wat hebben wij in het Maleisch, behalve onzen Bijbel, dat waardig is genoemd te worden? Noch lectuur ter stichting, noch handboeken van eenige wetenschap, geene bijbelverklaring, geene bijbel- noch kerkgeschiedenis, niets, niets van die honderden en duizenden middelen ter zelfoefening, die ons ten dienste staan. En ik voor mij houd mij overtuigd, dat het er toch bij de meesten onder ons ellendig zoude uitzien, wat het wetenschappelijk gedeelte onzer vorming betreft, wanneer wij schier alles hadden moeten verwachten, van het mondeling onderrigt onzer leermeesters. Daarbij komen nu nog die vele afwijkingen en verknoeijingen van het Maleisch zelf, zoodat, al wilde men ook met vereende krachten er toe besluiten, van langzamerhand in al de bestaande leemten te voorzien, men in deze omstandigheid zeer zeker op eene groote moeijelijkheid zoude stuiten. Ik ben derhalve van oordeel, dat men er toe zoude kunnen overgaan om zonder verdere uitbreiding voor de gewone scholen, de mannen aan welke wij langzamerhand meer vertrouwen zullen moeten schenken en dien wij meer zullen moeten overlaten, om het Evangelie in de onherbergzame bosschen en bergen te doen doordringen, de Nederduitsche taal meer of min grondig te doen aanleeren.

Ik weet zeer wel, dat dit gansch geene gemakkelijke zaak zal zijn, dat ze niet slechts met moeijelijkheden en teleurstelling, maar ook met onkosten gepaard zal gaan, maar ik geloof toch, dat het een krachtig hulpmiddel zal zijn, om onze inlandsche schoolmeesters, hulpzendelingen, enz. tot meer bekwame mannen te vormen, aan welke men meer zal kunnen en mogen toevertrouwen.

Het is waar – en ik erken het met dankbaarheid – dat wij ook thans reeds, in weerwil van onze gebrekkige middelen, mannen hebben, aan welke ik gerustelijk eene hoogere betrekking, dan die van dorpsschoolmeester zoude durven toevertrouwen, mannen der meeste achting en eere waardig, die zeer zeker als hulpzendelingen, of hoe men ze ook zoude willen noemen, groote en belangrijke diensten zouden kunnen bewijzen, – maar er zijn er ook onder hen, omtrent welke ik mij, bij het bezoek hunner scholen, de beschamende vraag moet voorleggen: is dat mijn werk??..... Over het geheel genomen ben ik er verre af – en hoe langer hoe meer er verre af, om alles van het bloote weten, van meer of min uitgebreide en diepe studiën te verwachten; – neen ik weet en heb de volle overtuiging, dat een degelijk karakter, vol veerkracht en energie veel meer waard is in het praktisch leven, dan uitgebreide wetenschappelijke kennis, zonder meer, – maar het is toch ook niet te loochenen, dat veelzijdige kundigheden den blik verruimen en verhelderen, eene vaste rigting geven aan iedere onderneming en den arbeid gemakkelijker maken.

15 September 1854. Tot hiertoe, onder velerlei drukte en oponthoud geschreven, en naar ik meen het

eerste gedeelte van uwen brief beantwoord hebbende, zou ik thans moeten overgaan tot de behandeling van het tweede gedeelte van uwe belangrijke vragen. Doch geliefde broeders! nadat ik over deze zaak lang nagedacht en haar met vertrouwde vrienden besproken heb, moet ik u gul bekennen, dat ik huiverig ben, mij daarover bepaaldelijk uit te laten. Ik weet, dat gij aan mijn oordeel waarde hecht, maar juist daarom zou ik te grooter verantwoordelijkheid op mij laden, wanneer ik thans reeds maatregelen aanraadde, die bij de uitkomst als ondoelmatig mogten bevonden worden. Wilt dus, verzoek ik u, ten goede houden, dat ik voor als nog niet durf wagen, voorslagen te doen, omtrent wier uitvoerbaarheid ik nog niet ten volle overtuigd ben. Ik voor mij verheug mij, meer dan iemand, over de zoolang gewenschte uitbreiding onzer missiè, en zie belangstellend uit naar den tijd, wanneer van onze nieuwe broederen, een iegelijk zijne standplaats zal hebben bereikt. Zijn ze dan eenigen tijd werkzaam geweest, dan dunkt mij kan het niet missen, of ze moeten al spoedig in staat zijn, om de leemten en behoeften en hunne wenschen voor de toekomst op te geven. Mogt men, gelijk ik vermoed, al ras behoefte gevoelen, aan inlandsche medehelpers, wij zullen geene de minste moeite hebben, om eenige degelijke menschen, door den tijd beproefd, in dienst te kunnen stellen. De Sangier-eilanden ken ik alleen uit geschriften, maar voor de dienst in het binnenland van Ceram, zullen wij geen gebrek hebben aan eenige uitgekozene en vertrouwde mannen. Wat verder noodig mogt zijn, zal zich van zelf aanwijzen, en doet de behoefte zich werkelijk gevoelen, dan tast men niet ligt mis in de middelen om daarin te voorzien. Nieuwe plannen, mo-

gen geacht worden prematuur te zijn, zoo lang hetgeen onmiddelijk voor de hand ligt, nog veel te wenschen overlaat. Ook veranderingen zelfs, die niet dringend noodzakelijk zijn, en in de bestaande orde der dingen belemmerend ingrijpen, moeten vermeden worden. Van dáár dat ik er niet aan durf denken om b. v. eene verbeterde leerwijze in onze scholen in te voeren. Hetgeen wij thans hebben, heeft zich langzamerhand naar land en volk georganiseerd en gewijzigd, – de ondervinding leert, dat wij er volkomen ons doel mede bereiken, wanneer wij slechts waken tegen al te groote afwijkingen van den normalen toestand. Behandeling van zaken zelfs, die door den wetenschappelijken man aanvankelijk onmogelijk kunnen worden goed gekeurd, beoordeelt men later heel anders, omdat men niet begreep, dat ze zich volgens begrippen en zienswijzen gefatsoeneerd hadden, die men ons als anomaliën had leeren kennen en beschouwen.

„Vele wegen naar Rome", zegt het spreekwoord, en ik voeg er bij: niet de kortste is altijd en in alle gevallen de beste.

BIJLAGE.

Wij laten hier nog de voornaamste bepalingen uit de instructie aan Br. ROSKOTT, bij zijne afzending gegeven, volgen:

Art. 1. Het Nederlandsche Zendelinggenootschap, opgewekt door de aanvrage van deszelfs zendeling GERICKE te Amboina, tot het zenden van eenen medehelper in

het onderwijzen der jeugd en het aankweeken van hulp-onderwijzers uit de inboorlingen, besluit BERNHARD NIKOLAAS JOHAN ROSKOTT als zoodanig aan zich te verbinden, en dien te zenden naar Amboina, ten einde met broeder GERICKE op de na te melden wijze tot het voorgestelde en zoo belangrijke doel zamen te werken.

Art. 2. Gemelde broeder verbindt zich niet alleen door handteekening, om volgens de verklaring van medewerkende leden gevorderd wordende, te zullen handelen, maar betuigt ook:

1°. Volkomen genegen te zijn, om overeenkomstig het oogmerk des Genootschaps, te arbeiden ter uitbreiding van het ware Christendom, zooals het gelegen is in het geloof des harten in den Heer JEZUS CHRISTUS als den Goddelijken Verlosser, die voor ons en in onze plaats onze zonden in zijn ligchaam gedragen heeft op het hout en in eene daaruit voortvloeijende dankbare liefde jegens God en elkander, naar de voorschriften van het Evangelie.

2°. Geene andere zaken te zullen behandelen, dan die tot het genoemde oogmerk betrekking hebben.

3°. Niets te zullen ondernemen, hetgeen tegen de orde in staat en kerk zoude aanloopen.

4°. Jaarlijks een afschrift van zijn journaal, in zijne betrekking aan het Genootschap te zenden.

5°. Genegen te zijn allen, op waarheid en billijkheid gegronden, raad en de voorschriften des Genootschaps en van den zendelingsbroeder GERICKE, of wie anders, bij diens onverhoopt overlijden of verandering van werkkring, zijne plaats mogt vervangen, te zullen aannemen en opvolgen.

Art. 5. Het Genootschap verlangt, dat hij zich in de allereerste plaats zal toeleggen op het aanleeren der Maleische taal, en zich bekend maken met de zeden en

gewoonten der inboorlingen, ten einde zijn onderrigt zooveel mogelijk dien overeenkomstig in te rigten.

Art. 6. Hij zal onder opzigt van en in overleg met Br. GERICKE, zoodra hij op de plaats zijner bestemming zal zijn aangekomen, in de daar bestaande school of scholen zijne werkzaamheid aanvangen, en de jongelingen, die zich daarin bevinden, in het lezen, schrijven en andere nuttige kundigheden onderrigten.

Art. 7. Hij zal hiertoe gebruik maken van diegenen, welke hij geschikt oordeelt, om als monitors of hulponderwijzers te arbeiden, en vooral zal hij van tijd tot tijd nieuwe daartoe aankweeken en aan deze, buiten den gewonen schooltijd, te dien einde bijzonder onderwijs geven.

Art. 8. Ook onder de meergevorderden van jaren zal hij eenigen trachten op te sporen, welke aanleg hebben om als medehelpers in het schoolonderwijs, de verspreiding van christelijke verlichting en godsdienstige beschaving onder de heidensche en verwaarloosde christelijke jeugd te bevorderen. Het Genootschap verlangt, dat hij op zoodanige inlanders bijzonder acht geve, en geschiktheid bij hen bespeurende, hen verder opleide, welke inboorlingen dan, in gemeenzaam overleg met Br. GERICKE of wie het hoofd der ambonsche zending des Genootschaps zijn moge, zouden kunnen gebruikt worden, onder het opzigt van zulke broeders zendelingen, wier school of scholen hulponderwijzers behoeven, en onder zoodanige bepalingen, als welke het Genootschap verlangt, dat aan hetzelve ter goedkeuring zullen worden medegedeeld. Indien men hiertoe geen' geschikte personen op Amboina mogt aantreffen, dan zoude men, (zoo meent Zijne Excellentie, de voormalige Gouverneur Generaal,) daarmede welligt slagen kunnen

op Celebes, en in dat geval raadt het Bestuur hier voor aan, de zendelingen aldaar te schrijven, ten einde met één of twee te beginnen.

Art. 9. Het zal wel niet noodig zijn, die aanwijzingen en raadgevingen hier bij te voegen, welke behooren tot het schoolonderwijs als zoodanig. Echter is het noodig aan te merken het onderscheid, dat er is tusschen de gewone scholen en die van het Zendelinggenootschap, die bijzonder ten doel hebben de kinderen op te leiden tot leden der christelijke gemeente, hen bekend te maken met het zedelijk bederf van hun hart en het gevaar, waarin zij verkeeren, vooral onder hunne onchristelijke landgenooten, — hun indrukken te geven van de liefde Gods des Vaders en de verlossing door onzen Heer JEZUS CHRISTUS, aan wien zij door den H. Doop zijn, of zullen worden toegewijd.

Art. 10. Alles worde dus naar dit bijzonder doel gewijzigd, en daarin nagevolgd het voorbeeld der Evangelische broederen, gelijk die trachten het hart der kinderen te treffen door de eenvoudige voorstelling der Bijbelsche geschiedenis, vooral ontleend uit het leven van onzen Zaligmaker JEZUS CHRISTUS, en, ten aanzien der meer bejaarden, die evangelische drangredenen te gebruiken tot heiligheid van hart en wandel, welke de schriften der Apostelen zoo overvloedig opleveren. De onderwijzer spreke uit het hart tot het hart, en de wijze op welke hij dit te doen hebbe, zullen de omstandigheden hem beter leeren kennen, dan de beste regelen, die het Bestuur hem kan voorstellen. Alles zij eenvoudig, duidelijk, evangelisch.

Art. 11. Bijna onoverkomelijk, Bestuurders erkennen het, zijn de zwarigheden ten aanzien van die kinderen, welke dagelijks tot hunne ongodsdienstige huisgezinnen

terugkeeren, en zij gevoelen de moeijelijkheid om ten dezen opzigte eenen goeden raad te geven. Indien het echter mogelijk ware eenige weinigen onder meer bijzonder opzigt te houden, zou dit van gewenschten invloed op het grootere aantal kunnen zijn.

(De overige artikelen, als niet tot ons onderwerp in onmiddelijk verband staande, kunnen wij achterlaten. De in Art. 2 vermelde verklaring, door alle Medewerkende Leden des Genootschaps schriftelijk af te leggen, luidt als volgt: „Ik ondergeteekende verklare, als Medewerkend Lid van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, opgerigt te Rotterdam, den 19den December 1797, gezind te zijn, om in mijnen kring, en naar mijn vermogen, het mijne toe te brengen ter bereiking van het oogmerk van dit Genootschap, de voortplanting van het Christendom, bijzonder onder de Heidenen; terwijl ik mij verbinde, in dit Genootschap geene andere zaken te behandelen, dan die tot het genoemde oogmerk betrekkelijk zijn, en niets te ondernemen, wat tegen de orde in de Kerk of den Staat zoude aanloopen.")

EENE BIJDRAGE

TOT

DE KENNIS DER ALFOEREN VAN HET EILAND

BOEROE,

naar de mededeelingen van den inlandschen onderwijzer PICAULY.

Ten westen van de eilanden Ceram en Ambon ligt het aanzienlijke eiland Boeroe (tusschen 3° 4′ en 3° 50, zuiderbreedte en 126° 3′ en 127° 24′ oosterlengte). De zendeling, die te Allang op het eiland Ambon geplaatst is, was gehouden (volgens de overeenkomst in 1853 met de Regering getroffen) behalve de ten oosten van Ceram gelegene eilanden Manipa, Bonoa en het ten zuiden van Boeroe liggende Amblau ook de gemeente van Kajelie, op de oostkust van Boeroe, te verzorgen. Het is ligt na te gaan, dat een tijdelijk en betrekkelijk kortstondig bezoeken eener gemeente naauwelijks den naam van verzorging mag dragen. Buitendien de afwezigheid van den zendeling uit zijnen meer eigenlijken werkkring heeft hare bijzondere bezwaren Het was om deze redenen, dat het Bestuur van ons Genootschap besloot den in 1858 af te vaardigen zendeling L. TOBI eene bestemming naar Boeroe te geven, met opdragt zich benevens de gemeente te Kajelie ook de alfoersche bevolking van dat eiland aan te trekken. Het eiland Boeroe behoort dus tot den werkkring van ons Genootschap.

Reeds van 1822 tot 1825 had onze zendeling J. F. BORMEISTER daar gewerkt. Zijn dood, ten gevolge van de vermoeijenissen doorgestaan op eene reis in het binnenland, in gezelschap van den Heer adsistent-resident van Saparoea J. L. B. ENGELHARD, maakte voor een' geruimen tijd een einde aan onze werkzaamheden op dit eiland.

In 1843 rigtte de zendeling ROSKOTT weder de aandacht op Boeroe. Hij schreef daaromtrent het volgende:

„Het eiland Boeroe, dat den naam heeft van zeer volkrijk en daarbij zeer vruchtbaar te zijn, zou, meende ik, een geschikt land zijn, om er met kracht en vrucht te werken. Het eiland behoort wel is waar aan het Nederlandsch Gouvernement, doch dewijl het als een lastpost, in geen opzigt, eenig voordeel aan het bestuur opbrengt, zoo zou welligt het Gouvernement er gaarne toe overgaan, om het gansche eiland onder zekere voorwaarden, tot een bepaald doel af te staan. Wij zouden er ons dan niet bij bepalen er het Evangelie te verkondigen, maar eens beproeven, wat door welgeordende kolonisatie in deze gewesten vermogt tot stand gebragt te worden. Ik wenschte dan, dat eenige families brave landbouwers, gelijk er zoo velen naar elders vertrekken, naar herwaarts werden gezonden, ten einde door een goed voorbeeld de goedhartige Alfoeren te lokken, en hen langzamerhand met de voorregten van een maatschappelijk zamenzijn bekend te maken, en terwijl wij hun dus het dierbaar Evangelie brengen, tevens hun materieel bestaan verbeteren. Onkosten zouden aanvankelijk ongetwijfeld met de vestiging van eene dusdanige kolonie gepaard gaan, doch denkelijk niet zoo veel, als het onderhoud van eenige zendelingen op den duur zoude moeten veroorzaken."

„Had nu de zending van PICAULY, het gerucht van de

schoone gelegenheid en buitengewone vruchtbaarheid van Boeroe bevestigd, dan zou ik u verzocht hebben, mij of een' der broeders op te dragen dit alles in oogenschouw te gaan nemen, ten einde zoo veel mogelijk naauwkeurig ingeligt te worden, en alle door u te doene vragen te beantwoorden. Uit de mondelinge mededeeling als ook eenigermate uit het nevensgaande verslag van PICAULY meen ik echter te kunnen opmaken, dat het strandwaarts gelegen land niet bijzonder voor dit bepaalde doel geschikt is, schoon de binnenlanden genoegzaam geheel en al onbekend zijn; – de uitvoerigste berigten dienaangaande vindt men in VALENTIJN. Ook heeft PICAULY slechts een betrekkelijk klein gedeelte van het eiland langs de zuidelijke kusten bezocht, en het is zeer wel mogelijk dat andere streken er veel beter uitzien. Aan de noordzijde des eilands komen de ambonsche handelaren uit vrees voor de zeeroovers zelden of nooit, weshalve ik dien aangaande maar schaars en onvoldoende berigten heb kunnen inwinnen. De opziener, die er door het Gouvernement wordt onderhouden resideert in het fortje aan de Kajelibaai; en heeft er bijna niets anders te doen dan zijne rapporten in te dienen, van de binnen komende vreemde vaartuigen, die dáár liever dan te Ambon nieuwen voorraad van water opdoen, alsmede om er het oog te houden op een aanzienlijk getal runderen van het Gouvernement, die er zeer wel gedijen. Tabak en aardappelen, die op Ambon niet wel vooruit willen, groeijen op Boeroe zeer wel, en dat het behalve vele andere schoone houtsoorten ook bijzonder fijn ebbenhout oplevert, zal u uit vorige berigten bekend zijn. In elk geval echter verwacht ik eenig berigt van u op dit een en ander; en vooral ook of gij onder gunstige

omstandigheden hetzij op Boeroe, de binnenlanden van Ceram of elders, tot kolonisatie zoudt kunnen besluiten."

Bestuurders zagen in de uitvoering van dit voorstel zoo vele bezwaren, dat zij besloten daarin niet te treden.

Gelijk ROSKOTT niet de eerste was, die op het denkbeeld eener kolonisatie in de Molukken of zelfs op Boeroe kwam, zoo is hij ook niet de laatste geweest. Het hoogst belangrijke werk van Jonkheer J. P. CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG over Boeroe (1), waarin met zorg al de bekende berigten over dit eiland zijn bijeengebragt, kan daarvan overvloedig ten bewijze strekken. In dat werk wordt ook gewag gemaakt van de reis van PICAULY naar Mefa. Wij laten hier volgen de in der tijd door ROSKOTT aan Bestuurders toegezondene vertaling van hetgeen door PICAULY over deze reis werd opgesteld, in het vertrouwen, dat het als eene kleine bijdrage tot de kennis der Alfoeren op Ambon onzen lezers aangenaam zal zijn.

VERHAAL MIJNER ZEEREIS VAN AMBON NAAR BOEROE, NAAR EENE PLAATS MEFA GEHEETEN; MIJNE ONTMOETINGEN OP DEZELVE EN TERUGREIS NAAR AMBON.

Ten einde deze reis te volbrengen verzocht ik een' mijner bekenden alhier, zijnde een burger met name F. DE KOCK, om met hem mede te mogen varen. Hij

(1) Het eiland Boeroe, zijne exploitatie en Halfoersche instellingen, beschreven door T. J. WILLER (oud-Resident van de Westerafdeeling van Borneo en van Rionw). Uitgegeven met bijdragen en toelichtingen in verband met Europesche kolonisatie in Nederlandsch Indië, door Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG (oud-raad van Indië). Met eene schets van Boeroe. Amsterdam, FREDERIK MULLER, 1858.

mij zulks toegestaan hebbende, vertrokken wij van Ambon, den 8sten November 1842, des avonds omstreeks zeven uur. In de Laboewan radja (konings-baai) wierpen wij het anker des morgens vroeg om drie uur; aldaar vertoefden wij éénen dag en staken toen over naar den uithoek van Allang, en van daar naar Lariki, waar wij des namiddags circa drie uur het anker lieten vallen. Des nachts kreeg een mijner jongens eenen hevigen aanval van koorts. In den morgenstond omtrent vijf uur staken wij over naar Amblau, (het tegenover liggend eiland). Twee dagen en twee nachten dobberden wij op zee, wordende den eersten nacht door eenen storm beloopen, zoo dat wij niet anders dachten of wij zouden vergaan. Doch de Heer onze God beschermde ons, en redde ons uit dezen grooten nood. Den tweeden nacht kwamen wij aan te Oelima, eene negerij op het eiland Amblau. Hier vertoefden wij drie dagen, en staken toen over naar Boeroe, hetwelk wij bereikten op eene plaats, Waai Jolo geheeten, omstreeks zeven uur des avonds. Den volgenden morgen vertrokken wij van Waai Jolo en zeilden naar eene plaats Tiboew geheeten en van daar naar Oki. Te Oki bleven wij vier dagen, en ruilden sago in, dewijl de plaats waar wij meenden te handelen, geen sago opleverde. Van Oki vertrokken zijnde, rigtten wij koers naar eene plaats, Mefa geheeten, waar wij den 23sten November aankwamen, hebbende dezen weg in éénen dag volbragt. Den volgenden dag vond ik een' bekenden, een' burger van Ambon, die voornemens was, landwaarts in te gaan, naar een kampong (gehucht) der Alfoeren, Masawajin geheeten. Ik verzocht hem, met hem mede te mogen gaan, hetwelk hij volgaarne toestond. Ik huurde daarop een' gids, zijnde een Alfoer, SOOIJA geheeten, voor een

stuk grof linnen (lada garam, peper en zout). Nog dien zelfden dag vertrokken wij, en kwamen des avonds omtrent vijf uur aan in het huis van onzen gids SOOIJA. Op den ganschen weg kregen wij geen' vogel te zien, en zagen weinig goeden vruchtbaren grond, als bestaande bijna uit niets anders dan steenen. Ook zagen wij slechts vier tuinen met djagong (turksche tarwe) en drie met katjang (eene soort erwten, die in den grond groeijen) schoon deze tuinen zelfs ook vol steenen waren. Waar slechts een weinig goede aarde was, had men katjang, djagong en patatas (eene aardvrucht) geplant. Mijnen gids gevraagd hebbende of hier in den omtrek geen Alfoeren woonden, antwoorde hij: „Tsohbat (vriend), schiet maar eens, dat hoorende zullende er wel eenigen hier komen." Ik schoot dus mijn geweer tweemaal af, en straks kwamen acht Alfoeren naar de hut van onzen gids SOOIJA, waar wij waren. Zij vraagden mij: tsohbat (vriend), wat voor ruilgoederen brengt gij? Ik antwoordde hun, dat ik geene ruilgoederen had medegebragt, maar dat ik er wel in ons vaartuig had. Des nachts zeer koud zijnde, meende ik, dat ik de koorts zoude krijgen, en zeide tot mijnen reisgenoot den burger: „Njong, ik geloof dat ik de koorts zal krijgen." „Ik gevoel ook als of ik de koorts zal krijgen," hernam hij. Ik zeide: „Njong, als wij beiden hier ziek mogten worden, zullen wij moeten sterven, omdat de Alfoeren zoo zeer voor zieken bevreesd zijn, dat ze ons aan ons lot zullen overlaten." Mijn reisgenoot zeide daarop: „Kom, laat ons maar opstaan en vuur aanleggen." Daarop stonden wij op en maakten vuur aan en warmden ons. Mijn reisgenoot zeide: „Wij zullen niet ziek worden, maar het is hier gewoonlijk zoo koud." Ik antwoordde: „wanneer dit van de koude is en geen koorts, dan is het hier zeker zoo

koud, als mijnheer, mijn leermeester te Ambon, mij wel eens heeft verhaald van Holland, waar het zoo koud kan zijn, dat arme menschen er wel eens van koude verkleumen en sterven. Dien zelfden nacht kreeg echter onze gids SOOIJA werkelijk de koorts, zoo dat wij niet naar Masawajin konden gaan. Wij bleven nog vier dagen in het gebergte bij SOOIJA, en besteedden onzen tijd om alfoersche woorden op te schrijven, daarna vertrokken wij weêr naar Mefa.

Den 28sten November ging ik met eene praauw (klein inlandsch vaartuig) met drie Alfoeren naar eene baai Talaga geheeten, waar wij drie Alfoeren vonden met hunne vrouwen. Ik vroeg hun, hoe zij voeren? Zij antwoordden mij, dat zij wel waren, maar dat zij gebrek aan eten hadden. Ik vraagde hun: „Hoe komt het, dat gij honger hebt?" Zij zeiden: „Voorheen hadden wij geen gebrek, maar sedert de aardbeving tot nu toe willen onze tuinen geene vruchten geven. Ik vraagde hun: „Wie heeft toch de aarde zoo geschud?" Zij antwoordden, dat zij het niet wisten, en dat zij ook voorheen nooit zulk eene aardbeving hadden gevoeld. Zij verhaalden verder, dat zij, toen zij die aardbeving hadden gevoeld, gemeend hadden op hetzelfde oogenblik allen te zullen sterven, dat zij elkander omhelsd en zeer geschreid hadden. Zij verzochten mij hen te willen zeggen, hoe het toch was gekomen, dat de aarde zoo hevig had geschud. Ik zeide hun, dat de aarde niet uit haar zelve had geschud, maar dat zulks was geschied door de magt van Oepoe Allah hatala (de Heer groote God,) dat, wanneer de menschen Oepoe Allah hatala niet vreesden, zijnen naam niet eerden, en ondeugd deden, Oepoe Allah toornde over de menschen. Dat voor eenigen tijd op Ambon de menschen ook zoo veel on-

deugd hadden bedreven, dat toen Oepoe Allah ook had getoornd, zoo dat er ook eene zware aardbeving kwam, de bergen spleetten, en vele huizen van steen gemaakt waren ingestort, waarbij vele menschen waren omgekomen; maar dat wij op Ambon vergiffenis hadden gevraagd, en dat Hij met ons medelijden had gekregen, en toen was er geen aardbeving meer. „Hoe kunt gij weten," vraagden zij verder, „dat Oepoe Allah de aarde zoo heeft geschud?" Ik zeide, dat ons Kitâb (de Bijbel) dit leerde. Een onder hen, met name SOFILI, zeide toen: „Niet waar tsohbat, uw profeet heet JEZUS, en de profeet van de Islammers heet MOHAMMED?" Ik vraagde hem: „Hoe weet gij, dat de profeet der Christenen JEZUS heet?" Hij antwoordde, dat een burger van Ambon hem dat had gezegd. Ik zeide tot hem: „Gij hebt gelijk, onze profeet heet ISA (JEZUS) en deze JEZUS is gelijk aan Hem, en de zoon van hem, dien gijlieden Oepoe Allah hatala noemt, en deze Nabi ISA (profeet JEZUS) is zeer goed jegens alle menschen, zoo wel jegens ons, als jegens de Islammers en Alfoeren. Oepoe Allah hatala zag dat alle menschen zeer dom en ondeugend waren, en toen had hij medelijden met de menschen, en daarom zond hij zijnen zoon Nabi ISA, in de wereld, om de menschen beter te leeren; dat ook deze JEZUS de menschen zoo had lief gehad, dat hij voor hen gewillig was gestorven, – dat hij gestorven was voor alle menschen, zoowel voor de Christenen als voor de Alfoeren en ook voor de Islammers, zoo zij slechts wilden gelooven en doen zoo als Nabi ISA had geleerd. Dat alle menschen die den Heere JEZUS vreesden en zijn gebod onderhielden, geene straf kregen, maar dat hunne djiwa djiwa (zielen) naderhand gelukkig zouden worden." Ook zeide ik hun, dat wanneer de menschen ster-

ven, alleen maar hun ligchaam sterft, maar dat de ziel niet sterft, – en alle menschen die het gebod van Nabi ISA doen, naderhand bij hem komen, en dat zij dan ook Nabi ISA kunnen zien, en ook Oepoe Allah, die woont in den hemel.

Den 30sten November, tegen den avond, woei een zuidwestelijke storm, juist toen twee djoengkoe's en vier praauwen met Tabellorezen (1) voorbij zeilden; een der djoenkoe's wilde het land aandoen, maar daar de zee zoo hoog ging, konden zij niet landen. Wij dachten niet anders of het waren zeeroovers, en waren dus niet weinig in vreeze; wij hoorden echter naderhand dat het werkelijk Tabellorezen waren geweest, doch geen zeeroovers, maar dat zij gingen om tripang (2) te steken.

Den 2den December beklom ik het gebergte van Mefa, ten einde een' pamalisteen (3) der Alfoeren te zien, waar zij gewoon zijn wierook te branden. Wanneer zij wierook willen branden, maken zij vooraf een stuk hout in den vorm van eene piek, en dit steken zij dan op dien steen, alvorens zij den wierook branden.

Den 13den December ging ik naar eenen inham Leka Soela geheeten; deze inham is zeer schoon en wordt door drie eilandjes aan den zeekant gedekt, zoodat

---

(1) De Tabellorezen zijn bewoners van het noordelijk schiereiland van het groote eiland Dsjilolo of Halmaheira. Dit schiereiland is verdeeld in 10 djiko's of districten, van welke Tabello er een is. Onder de nog zeer ruwe bewoners van Halmaheira worden de Tabellorezen voor de onbeschaafdste gehouden. Het koppensnellen is bij hen in zwang. Er blijft onder hen nog steeds neiging tot zeeroof, (zie CORN. D. GROOT o. c. bl. 37). De tripangvangst wordt dikwerf tot voorwendsel voor zeerooverij gebruikt. (RED.)

(2) De tripang (eene soort van holothuriën) behoort tot de stekelhuiden. Zij hechten zich vooral op koraalriffen, en worden door de visschers vooral te Makassar ter markt gebragt, van waar zij veelal naar China worden vervoerd, alwaar de tripang eene zeer gezochte lekkernij is. (RED.)

(3) Wat pamali is, zal hier beneden gezegd worden.

men er tegen den westen- en oostenwind gedekt ligt; aan de westzijde langs het strand is schoon wit zand, doch hooger op zijn zeer vele en groote ratten; aan de oostzijde zijn vele tongkej-boomen (1). Ik vond hier twee hutten van Alfoeren; de andere Alfoeren wonen op het hooge daaraan belendende gebergte. De Alfoeren van Leka Soela hebben den naam van minder eerlijk in den handel te zijn, dan die van andere plaatsen, en dat zij zelfs een' Mohammedaan van Wakasihoe, die daar was komen handelen, zouden gedood hebben.

Den 16den December ging ik weer naar de Talaga, ten einde de Alfoeren te ontmoeten, doch daar zij allen naar een trouwfeest waren gegaan, keerde ik naar Mefa terug.

Den 20sten December ging ik naar het Ajer baboenji (ruischend water). Dit is een inham, van waar zich eene rivier van de rotsen in zee stort, en eenen waterval vormt van omstreeks 20 voet hoog. De waterval maakt een vreeselijk geluid. Op het gebergte ziet men zeer groote ratten, maar zelden wordt hier handel gedreven, ook vindt men er slechts eene alfoeren hut, de anderen blijven allen op het gebergte. Hier is zeer veel bamboes.

Den 22sten December. Heden ging ik naar eenen inham, Hamboti geheeten. Deze inham is zeer mooi, met een uitgestrekt wit zand langs het strand. Dezelve wordt door een eiland gedekt, en gedurende den oost-moeson kunnen de djoengkoe's aan de westzijde van het eiland veilig ankeren. Bij dezen inham is een weinig vlak land, doch niet zeer groot. Ik vond er geen' enkelen Alfoer, daar deze alleen diep in het gebergte wonen, daarom keerde ik tegen den avond naar Mefa terug.

---

(1) De tongkej is een wilde boom, doch geeft eetbare vruchten, en groeit meestal aan het strand.

Den 24sten December. Heden kwamen vele Alfoeren tot ons te Mefa. Ik vraagde hun: „Waar willen de tsohbat tsohbat (vrienden) naar toe. Zij antwoorden dat zij gehoord hadden, dat het de hari bajik (feestdag) van ons was (kerstmis), en dat zij daarom waren gekomen. De Alfoeren bragten twee bamboezen met palmwijn voor ons mede. Des avonds gingen de Alfoeren in het huisje, waar wij onze goederen hadden geborgen, slapen. Dewijl er digt bij deze plaats nog een ander vaartuig van Ambon ten anker lag, ging ik daar naar toe, en verzocht de soedara soedara (broeders) dat wij dien nacht bij elkander zouden komen, om eenige psalmen te zingen, en onze harten zouden verheffen tot den Heer onzen God, die ons arme zondaren zoo zeer had lief gehad, dat Hij zijnen Zoon onzen Heer JEZUS aan ons had gegeven, om onze onsterfelijke zielen zalig te maken. Onze broeders van Ambon waren daartoe zeer bereidwillig, en zeiden mij, dat ik hen maar zou laten roepen, wanneer ik zulks goed dacht. Wij vergaderden dus des nachts, en zongen eenige psalmen, en daarna deed ik een gebed. Toen de Alfoeren ons hoorden zingen, en daardoor wakker werden, kwamen zij tot ons, en zagen ons aan met veel verwondering, doch alvorens ik het gebed deed, zeide ik tot de Alfoeren, dat zij zich stil moesten houden en niet spreken, wanneer ik de oogen sloot en de handen vouwde. Toen ik het gebed had gedaan, ging ik zitten en sprak met de Alfoeren. Ik vertelde hun, dat wij dezen hari bajik (feestdag, of woordelijk goeden dag) vierden ter gedachtenis aan de geboorte van onzen Nabi ISA (Profeet JEZUS), dat Hij geboren was in eene negerij Bethlehem geheeten; dat deze negerij niet was op Ambon of Ceram, maar in een ver gelegen land, dat Kanaän heette. Ik verhaalde hun, hoe goed de Heer JEZUS

jegens ons menschen was, en dat zonder hem, indien wij gestorven waren onze djiwa djiwa (zielen) zeer ongelukkig zouden zijn.

Den volgenden dag, vroeg een zeker Alfoer, mij in den Bijbel ziende lezen, of hij dat boek wel eens mogt betasten? Ik hem zulks toegestaan hebbende, vraagde hij, of dat boek niet pamali was. Ik hem daaromtrent gerust gesteld hebbende, vraagde hij hoevele bladen er wel in dat boek waren. Ik zeide hem meer dan duizend. Hij zich daarover zeer verwonderd betoonende, wenschte te weten wat dat boek ons zeide. Ik verhaalde hem daarop de scheppingsgeschiedenis. Ik zeide hem, dat er voor langen, langen tijd, geen aarde en hemel, geen menschen, dieren of boomen waren geweest, maar dat Oepoe Allah die allen had geschapen. Dat Oepoe Allah de beide eerste menschen uit de aarde had geformeerd, en dat van die twee menschen alle andere menschen waren voortgekomen. Daarna verhaalde ik hem van den zondenval der eerste menschen en de ongelukkige gevolgen daarvan, en om welke reden Oepoe Allah zijnen lieven Zoon had in de wereld gezonden, en dat deze zoon van Oepoe Allah onze Nabi ISA was, die thans weer in den Hemel is.

Inmiddels nog andere Alfoeren tot mij gekomen zijnde, vraagden zij mij, hoe ik dat alles konde weten. Ik zeide hun, dat ons heilig boek ons dat alles leerde, en dat ik het daarom aan hen voorstelde. Er waren nu een en dertig mannen dien dag (Kerstdag) bij ons; ook hunne vrouwen waren afgekomen, doch die hadden zij achter gelaten in het bosch. Daarna gingen de Alfoeren met ons eten, en het overschot van het eten verzochten zij te mogen medenemen voor hunne vrouwen.

Den 28sten December. Heden ging ik naar Tofo, zijnde

een inham, slechts een uur van Mefa. Maar zelden liggen de vaartuigen hier aan, omdat men er tegen den wind niet gedekt is.

Den 1sten Januarij. Heden kwamen vele Alfoeren tot ons te Mefa, dewijl zij vernomen hadden, dat het ons nieuwe jaar was. Wij hadden een varken geslagt en visch gevangen, zoodat wij dien dag zeer veel eten hadden toebereid. Acht en veertig Alfoeren aten met ons, en waren uitgelaten van blijdschap.

Den 5den Januarij. Heden kwam een Alfoer tot mij in onze hut. En daar ik de maleische leerredenen van Ds. KAM bij mij had, welk boek ik met gebloemd papier had omkleed, de Alfoer dit ziende, vroeg mij: „kan tsohbat (vriend) mij dat ding geven, dan zal ik een verbond van vriendschap met u sluiten." Ik zeide: „ik kan u dat boek wel geven, maar wat wilt gij er mede doen?" Hij zeide: „ik wil het maar bewaren." Zijn kameraad, die dit hoorde, zeide: „neen, tsohbat, geef het niet aan hem, maar geef het aan mij." Ik zeide: „ik zoude het ulieden wel willen geven, zoo gij het kondt lezen." „Geef ons dan maar een weinig oebat (medicijn), dan zullen wij immers kunnen lezen, net zooals onze vriend," hernam een hunner. „Ik gebruik geen oebat," zeide ik, „en evenwel kan ik lezen, omdat mijn meester mij het heeft geleerd." „Zou tsohbat mij niet willen leeren lezen?" vraagde de een al verder. „Ja wel," zeide ik. „Hoe lang zou het wel duren eer ik kan lezen?" ging hij voort. „Ten minste honderd dagen," zeide ik. „O, zoo lang," zeide hij, „dan zal ik maar liever in mijn' tuin gaan werken."

Den 12den Januarij. Heden ging ik naar het bosch boven Mefa, waar de tuinen der Alfoeren zijn. Ik ondervraagde een hunner over hunne gebruiken en bijgeloovigheden, en zeide hem vervolgens, dat zij niet zoo moesten

blijven voortleven, en vraagde hem, of niet hun orang kaja (opperhoofd) een Islammer was, en of zij ook niet Islamiten wilden worden? „Neen," zeide hij, „tsohbat! de Islammers eten geen varkens, en zij vasten ook en mogen niet eten; en als men niet mag eten is het maar beter te sterven." Ik vraagde verder of zij geen Christenen wilden worden, zooals de menschen van Ambon? „Wij zouden wel Christenen willen worden," zeide hij, „maar wij zijn bang voor onzen orang kaja."

Den 14den Januarij. Heden kwam ik van het gebergte terug; te huis gekomen kreeg ik de heete koorts; doch werd met Gods hulp ras weêr beter.

Den 30sten Januarij. Heden zag ik het vaartuig, met hetwelk ik van Ambon was gekomen, weder voorbij varen, om naar Ambon terug te keeren. Dat ziende stiet ik met mijn' jongen eene kleine praauw af, en wij roeiden naar het vaartuig toe. Ik verzocht den eigenaar met hem te mogen terug keeren. Deze zulks toegestaan hebbende, keerde ik naar het strand terug, en pakte in aller haast mijne goederen bijeen, en ging toen weer naar boord. Nog dien zelfden dag vertrokken wij van Mefa, en kwamen omstreeks drie uur in den morgenstond te Oki; van waar wij met den dageraad weder vertrokken naar Waai Jolo. Hier vertoefden wij eenen dag, om sago in te koopen voor de reis. De eigenaar van het vaartuig en ik gingen hier aan land; en in den tuin van een' Alfoer komende, troffen wij daar eenen Christen aan van Ambon, die in het jaar 1818 soldaat was geworden en in het daaraanvolgend jaar was gedeserteerd. Zoodra hij ons zag, liep hij weg zoo hard hij kon. De naam van dezen man is MATTHEUS LAWALATA.

Des nachts om twee uur vertrokken wij van Waai

Jolo; en kwamen om zeven uur aan den uithoek van Seroma, van waar wij regt toe regt aan over staken naar Ambon, met eenen uitstekend goeden wind, zoodat wij om negen uur den uithoek van Allang reeds bereikten, en den volgenden middag om 12 uur te Ambon arriveerden, zijnde den 3den Februarij 1843.

BERIGT AANGAANDE ZEDEN, GEWOONTEN EN BIJGELOOVIGHEDEN DER ALFOEREN VAN HET EILAND BOEROE.

Deze Alfoeren vereeren hunne voorouders, die van voor langen tijd zijn gestorven. Ook vereeren zij de pamali. Pamali nu zijn sommige boomen, rotsen, gedeelten van bosschen en wateren; ook dieren, zooals kaaimans en kippen, die zij hebben goed gevonden pamali te verklaren. Zij staan niet toe, dat wij vreemdelingen deze steenen, bloemen enz., die pamali zijn, betasten of er op trappen. Dusdanige steenen zijn het ook, op welke zij hunnen wierook branden. Wanneer één hunner ziek is, gaat een der bloedverwanten tot den maoewen, (opperpriester) wierook in eene kom of op een wit bord medebrengende, en verzoekt dan den maoewen, naar den pamali-steen te gaan, om den wierook te verbranden, en hunne voorouders en geesten (nitoe nitoe) te verzoeken, om den zieke te genezen. Zoo ook wanneer zij een' hunner vijanden wenschen te doen sterven, gaan ze wierook branden, kappen een stuk hout in den vorm van eene piek, zetten dit op den pamali-steen, en verzoeken de geesten om hunnen vijand om te brengen. Zóó gaat ook de Alfoer in al zijne bedrijven eerst den geest offeren, het zij hij eenen nieuwen tuin aanlegt, het zij hij wil gaan hengelen of de vischfuik ophalen, of wat hij ook

anders moge doen, vooraf offert hij den geesten, en dan eerst gaat hij aan den arbeid. Alles wat pamali is verklaard, is onschendbaar; een boom b.v., die pamali is, mag door niemand worden geschonden, zelfs geen blaadje er van worden afgeplukt.

Dat nu zulke blinde Alfoeren zich met zulke dwaasheden en bijgeloovigheden ophouden, is te verschoonen en te vergeven, omdat niemand hun hunne dwaasheden onder het oog bragt; maar dat zoogenaamde ambonsche Christenen, die op het achterland komen handelen, hen daarin versterken, door er zelven aan deel te nemen, dat is toch een weinig erg. Wanneer die van dáár naar Ambon willen terug keeren, nemen ze een wit bord of eene witte porseleinen kom met wierook, brengen die tot den alfoerschen priester, of wie anders maar gewoon is, wierook te ontsteken, opdat ze den geesten verzoeken, aan de reizigers handzaam weêr, stille zee, goeden wind en stroom te geven op hunne terugreis naar Ambon.

Wanneer een Alfoer sterft, komen de naastbestaanden, en maken eene soort van draagbaar. Vier man nemen alsdan de baar met den dooden op, en dragen er mede rond. Een vijfde gaat er naast met een' stok in de hand, en slaat het lijk, en alsdan de dragers staan blijvende, vraagt hij: „Wie heeft u gedood? heeft de pamali u gedood?" Wanneer het lijk zich niet beweegt, gaan zij verder, terwijl weêr op het lijk wordt geslagen; alsdan weêr staan blijvende, vragen zij: „heeft misschien uw vijand wierook gebrand op den pamali-steen, en uwen naam gevloekt, zoodat de pamali u heeft gedood?" Blijft het lijk stil, dan gaat men op dezelfde wijs voort, en dan weêr staan blijvende, wordt aan het lijk gevraagd: „heeft welligt Oepoe

Allah u doen sterven?" en wanneer alsdan, door hunne listen het lijk zich beweegt, zoodat de dragers staan te schudden, dan zeggen zij, dat de Heer daarboven, hem heeft doen sterven, en eerst dan begraven zij den doode. Acht dagen daarna verzamelen zich de verwanten en kennissen van den overledene, en rigten eenen grooten maaltijd aan. Alvorens zij gaan eten, brengen ze een goed deel spijs naar het graf, en eerst daarna gaan de gasten eten. Den volgenden dag wordt het huis, waarin iemand is gestorven, geheel verlaten, en nadat men het weinige wat den overledene toebehoorde er heeft uitgehaald, in brand gestoken. Zij bouwen dan een nieuw hutje, en sterft er ongelukkiglijk weêr iemand, dan wordt het huis weêr verlaten, en men verhuist naar eene andere streek.

Sterft er een kind, dan wordt het niet begraven, maar op eene hooge rots of aan de helling van een' berg, op eene daartoe ingerigte plaats neêrgelegd. Als dan wordt er wierook onder het lijkje gebrand, terwijl zij de bidadari verzoeken, om hun kindje eten te geven, en als het dorst mogt krijgen, het te drinken te geven. Op mijne vraag wat de bidadari waren, kreeg ik ten antwoord, dat zij er goede geesten of engelen onder verstonden. Waar ze woonden wisten ze niet.

De levenswijs der Alfoeren onder elkander is zeer lofwaardig, slechts zelden leven zij met elkander in oneenigheid, en ook weten ze niet van oorlogen onder elkander, zoo als de Alfoeren op Ceram. Ook zweren ze niet leugenachtig of ligtvaardig. Wanneer ze een' eed doen, dan is dat zeer zeker op waarheid gegrond. Hun grootste eed is de aanroeping van aarde, hemel en pamali, en wanneer zij iets plegtig willen bevestigen

zeggen ze: „Wanneer ik lieg, moge hemel, aarde en pamali mij dooden."

Vinden ze een' vreemdeling van Ambon of elders in het bosch, die verdwaald is, dan nemen ze hem mede naar hunne hut, geven hem te eten en brengen hem dan waar hij wezen moet.

Wanneer zij zien, dat iemand het een of ander heeft, het zij kleederen, hoe oud ook, linnen, kabaja's, knoopen, naalden, koralen of wat het ook zij, dan zijn zij er dadelijk op uit, om een verbond van vriendschap met hem te sluiten, om dat te kunnen vragen. Voldoen wij dan aan hun verlangen, dan komen ze om de twee of drie dagen naar ons zien, en brengen dan altijd iets voor ons mede, als djagong (turksche tarwe) gierst, suikerriet, of wat ze maar denken, dat ons aangenaam is. Wanneer ze komen en ons ziek vinden, dan gaan ze heen, en komen in tien dagen niet terug, zoo bang zijn ze voor ziekte.

Sommigen hebben geene andere kleeding dan een tjidako (1), van boomschors, de meesten echter zijn tamelijk wel gekleed. Maar wanneer een Alfoer zijne nieuwe broek aantrekt, doet hij ze niet weer uit, vóór ze hem bij stukken van 't lijf valt.

Zoo ook de vrouwen houden hare kleederen aan 't lijf tot ze versleten zijn; van wasschen of stoppen weten ze niet. Ook baden zij zich maar zelden, welligt in de twee of drie maanden slechts eens; waaraan het zekerlijk is toe te schrijven, dat zij er zoo ongedaan en schurftig uitzien, en vol ongedierte zijn.

De veelwijverij is onder hen in zwang. Zoo zag ik onderanderen in een' kampong Masawajin geheeten, een'

(1) Een kleedingstuk, dat alleen het midden van het ligchaam bedekt. (RED.)

man, die tien vrouwen had, bij welke hij negentien kinderen had. Wie echter vele vrouwen wil hebben moet zorgen, dat hij vele goederen heeft zoo als: linnen, gongs, tataboewan, (1) borden, geweren, houwmessen, messen, enz. Wanneer een man eene vrouw wil hebben, moet hij ze eerst betalen, hetwelk ze gewoonlijk artà noemen. De prijs eener vrouw is doorgaans 2 stukken salampoeris (eene soort grof linnen, kostende het stuk te Ambon 9 Gulden) één gong, vijf tataboewan's, twee sarongs, één zakdoek, twintig borden, vijf schotels, eene bijl, twee houwmessen, tien messen, — of wel iets meer of minder, naar dat de ouders van het meisje zulks bepalen. Daarom zijn er ook vele mannen, die slechts ééne vrouw hebben. Zij koopen hunne vrouwen wanneer ze nog zeer jong zijn, b. v. 8 à 9 jaren; de man kweekt ze dan in zijn huis op, even als zijne dochter, tot den tijd harer huwbaarheid toe.

Zijn er twee broeders, waarvan de een getrouwd zijnde, komt te sterven, dan erft de andere zijne vrouw of vrouwen, zonder artà te betalen.

Hunne huwelijksplegtigheden zijn de volgende: wanneer een man met de ouders van een meisje over den prijs is eens geworden, gaat deze heen en verzamelt zijne verwanten. De arta alsdan bijeen gebragt zijnde, wordt die naar de woning der ouders van het meisje gebragt, en de dag bepaald, op welken het huwelijk zal worden gesloten. Die dag gekomen zijnde maken de ouders van het meisje eten in gereedheid, om de familie van den man op te wachten. Alsdan allen bijeen zijnde vormen ze eenen kring, terwijl ze rondom de bruid en den bruidegom gaan zitten. Alsdan wordt er pinang en siri (2)

(1) Inlandsche koperen speeltuigen, waarop veel prijs wordt gesteld.

(2) Zie Mededeelingen I, bladz. 372. (RED.)

aangebragt, als ook cigaren, (bestaande uit tabak in bladen gewikkeld); de bruid reikt dan aan haren bruidegom eerst pinang en siri (areka en betel) en daarna neemt zij eene cigaar, steekt die aan en reikt ze insgelijks den bruidegom over; zoodra die ze heeft uitgerookt, is het huwelijk voltrokken. Dan wordt er gegeten, gedronken en gezongen twee, drie dagen achtereen, waarna de man zijne vrouw naar de hut medeneemt.

De Alfoeren werken niet het minste voor het Gouvernment; alleenlijk gaan ze bij beurten naar Kajeli (de hoofdplaats van Boeroe, waar het fortje is) en werken voor hunne hoofden. Ook brengen ze om de zes maanden eenige gierst en andere produkten bij elkander voor hunne hoofden. Tot dat einde stellen deze hoofden één' of meer toewah's aan, (zijnde ondergeschikte hoofden). Wanneer een handelsvaartuig op het achterland gaat handelen, moet er een zeker regt van worden betaald, hetwelk zij roeba roeba heeten.

Het gewone voedsel der Alfoeren is: djagong, hotong (gierst), kaladie (eene aardvrucht), patatas (insgelijks eene smakelijke aardvrucht) en katjang (eene soort van erwten); het meest echter eten zij djagong; bij festiviteiten eten zij gierst. Op plaatsen echter, waar sago is, zooals b. v. te Barleisela, wordt meestal sago gegeten. De oogst gaat ook met allerlei bijgeloovigheden gepaard; van alles wat de tuin oplevert, wordt steeds een goed deel aan de nitoe's, die zooals ze zeggen, op hunne tuinen passen, geofferd; tot dat einde wordt er in de tuinen een huisje gebouwd, hetwelk dan daarna ook wordt gebruikt om hunne vrienden te onthalen.

UITTREKSELS UIT EENEN BRIEF

VAN

S. VAN DE VELDE VAN CAPPELLEN,

in leven Zendelingleeraar te AMOERANG.

(Vervolg en slot van blz. 368, *tweeden Jaargangs).*

Thans ga ik melding maken van mijne scholen.

Op de 52 grootere of kleinere dorpen, die ik in mijnen werkkring tellen kan, heb ik 25 scholen onder mijn opzigt, als: 16 genootschapsscholen, met Belang en Bongangaän mede, 8 negerijscholen, 1 gouvernementsschool, in de negerij Amoerang zelve.

Op al deze scholen te zamen genomen bedraagt het getal der kinderen, die op de schoollijsten zijn aangegeven meer of min 2200; de gezet opkomenden zijn echter niet meer dan 1350.

Het is eene allerverdrietigste ervaring, dat altijd bijna een derde aan het getal der schoolkinderen ontbreekt. Doch het is niet dit alleen wat mij hartzeer veroorzaakt bij de scholen. Onwederlegbaar is het voor de verspreiding en bevestiging van christelijke godsdienst en beschaving de allerwenschelijkste en meest onmisbare zaak, dat er hier vele scholen bestaan. Daarom hangt ook mijn gansche hart over de scholen, en ik bedenk en doe al wat in mijn vermogen is, om het goede, dat ik daarin aantref, te onderzoeken en aan te kweeken, en om het minder goede te veranderen en te verbeteren.

Doch zeker is er niets dat mij meer droefheid geeft, meer tranen en zuchten en gebeden kost, niets dat mij welligt meer zwaarmoedig maakt dan juist die scholen. Indien men het daaromtrent maar loopen liet, zoo als het wilde, zonder zich die zaken veel aan te trekken, voorzeker men zou daarmede vrede kunnen hebben; doch naarmate men er met ijver naar streeft om het getal der kinderen, die op de schoollijsten opgeschreven staan, ook dagelijks te zien opkomen, en om de schoolmeubelen en de schoolgebouwen in goede orde te hebben, naar die mate ook – ik spreek volgens eigen ondervinding – zal men teleurstelling en moeite en harteleed zich op den hals halen. Vooral word ik het bij mijn opzigt over de scholen gewaar, dat wij zendelingen bijster weinig over het volk te zeggen hebben. Ik zeg over het volk, maar eigenlijk bedoel ik daarmede de hoofden en onderhoofden der negerijen en distrikten. Deze toch zijn het, die, door de vrees welke zij hunnen onderhoorigen voor hunne eigene personen en ambten weten in te boezemen, genoegzaam in staat zijn de kinderen behoorlijk dag aan dag ter school te doen komen, te zorgen dat hunne schoolgereedschappen in goede orde zijn, en het schoolgebouw en de meesterswoning, zoowel in- als uitwendig, naar behooren te onderhouden. Tot die hoofden daarom, zoodra er iets aan de schoolkinderen of schoolgebouwen ontbreekt, begeven wij ons, om dat gebrek te doen herstellen. Zoo bij voorbeeld wanneer er op de schoolrol van deze of gene negerij opgeschreven zijn 100 kinderen en er bij de beste zorg en aansporing van den meester niet meer dan 30 kinderen dagelijks in de school aanwezig zijn, dan wend ik mij in de eerste plaats tot den Hoekoem toewah (het 1ste negerijhoofd), en vermaan hem op al-

lerlei wijzen, hem voorstellende het nut, dat de kinderen van een vlijtig schoolbezoek trekken kunnen, zoowel in dit als in het toekomende leven, – de verantwoordelijkheid eenmaal van de hoofden voor hunne regering ook over die onwetende kinderen, over welke zij gesteld zijn als vaders. Bij velen echter baat zulk eene vermaning weinig, niet omdat zij nog ongedoopten zijn, maar omdat zij bij den naam van Christen niet tevens den geest van CHRISTUS bezitten. Ik neem dan meestal ook nog andere middelen te baat, om gedaan te krijgen wat ik verlang. Ik tracht zulke hoofden beschaamd te maken, door hen te wijzen op het veel gunstiger gedrag daaromtrent van dezen of genen hunner naburige ambtgenooten; doch ook dit zijn voor de meesten ijdele woorden. Ik poog hen dan bevreesd te maken door hun te doen verstaan, dat in geval zij aan hun' pligt in dit opzigt niet spoedig beantwoorden, ik gedrongen zal zijn hunnen Majoor daarvan kennis te geven.

Nu wacht ik twee of drie weken, mij verlatende op de goede belofte van het op die wijze aangespoorde, vermaande en bedreigde negerijhoofd. Ik wend mij zelden tot het distriktshoofd, maar niet voor en aleer ik de duidelijkste bewijzen heb, dat de Hoekoem toewah met al zijne beloften de zaken zich niet het minste aantrekt; of, hetgeen meestal het geval is, nu en dan wel eens een los bevel daaromtrent doet rondroepen, maar zelden er acht op geeft of de kinderen en de ouders der kinderen aan dat roepen gehoorzaam zijn. Noode wend ik mij tot den Majoor; dewijl het altijd beter is die uiterste toevlugten voor het allerlaatste te bewaren. Tot mijne innige smart zie ik mij echter maar al te dikwijls er toe gedrongen. Doch ik moet erkennen, dat het te hulp roepen van dezen mij tot op dezen oogenblik

nog weinig voordeel heeft aangebragt. Allen beloven zij veel, en wel in de meest gewenschte bewoordingen, althans wanneer men met hen spreekt; want brieven, helaas! wanneer die van wege ons hunne leeraars, hun worden ter hand gesteld, durven zij niet zelden geheel onbeantwoord laten; doch in het volbrengen van hunne beloften bewijzen zij over 't algemeen, dat hunne woorden als rook waren, veel vertoonende, maar zonder vrucht spoedig verzwindende. Zij geven daarbij dikwijls niet onduidelijk te kennen, dat zij alleen gehoorzamen willen de over hen gestelde wereldlijke magt, en dat zij tot de bevorderaars en behartigers van een zedelijk rijk noch eerbied, noch ontzag, noch liefde in hunne harten koesteren. Denzelfden weg sla ik in, bijaldien er iets ontbreekt aan de schoolgebouwen en schoolmeubelen.

De medehelpers, die ik bij deze 25 scholen te gebruiken heb, zijn schoolmeesters. Wat daarbij de meesters aangaat van de genootschapsscholen, deze zijn allen kweekelingen van Br. HERRMANN, met uitzondering van die te Belang en Bongangaän, welke scholen door mij opgerigt, onder het opzigt en de leiding staan van twee mijner eigene moerids. De meesters van de negerijscholen, even als die van de gouvernementsschool, zijn dezulken welke nimmer als kweekeling bij een' zendeling hebben ingewoond, maar die terstond als schoolkinderen uit de eene school tot schoolmeesters in eene andere school zijn overgeplaatst.

Wat voorts het onderwijs betreft, dit bepaalt zich tot het lezen, schrijven, cijferen (de 4 hoofdregels), het zingen (twee- en driestemmig) en het fluitspelen. Eene zaak, die ik hier bijna vergeten zou op te geven, en waar ik toch zoo zeer toe aanspoor, is het leeren en vertellen van bijbelsche geschiedenis.

Ik ga nu over tot

C. DE VRUCHT OP DEN ARBEID.

Wanneer ik aan de vrucht op mijnen arbeid denk, dan gevoel ik mijnen blik het eerst gevestigd op de bijzondere gesprekken, waarvan ik hierboven gesproken heb. Ik herinner mij nog, hoe ik zonder opzet voor het eerst in dergelijk gesprek geraakte in de negerij Poparen. Het was in de school, waar ik door een aantal heidensche nieuwsgierigen omringd en aangestaard, mij opgewekt en gedrongen gevoelde, om die onwetenden van hunne zielen en de eeuwigheid te spreken. Ik liet een' walijan (priester) roepen, ten einde met hem een gesprek te houden, dat elk aanhooren kon, en alzoo hem en alle omstanders tot overtuiging te brengen van de leugens en het bedrog der alfoersche, en van de waarheid der christelijke godsdienst. Ik bereikte mijn doel in dit opzigt. De priester, dien ik roepen liet, was tevens het tweede hoofd der negerij, en gansch niet buigzaam en zacht van karakter; ik bragt hem door Gods hulp echter weldra tot overtuiging. Hij wierp nu de schuld op zijne voorvaderen, die hij navolgde. Ik zeide, dat die nimmer iets beters gehoord hadden, maar dat hij thans de overtuiging had van de boosheid en zondigheid dier voorvaderlijke gewoonten; dat hij thans tot overtuiging gekomen was van de waarheid en de noodzakelijkheid van de godsdienst der Christenen, en dat hij daarom thans moest handelen naar het licht en de kennis, die hem God de Heer geschonken had; en wel dat hij zulks te meer verpligt was, beide als tweede hoofd over deze gansche negerij en als voorganger in eene God onteerende duivelendienst, enz. enz. Wat was het gevolg?

Dat die man met zijne vrouw, die eene priesteresse was, mij met de meeste blijken van opregtheid, stellig beloofde mijne gesprekken ernstig ter harte te nemen en tot God te bidden om meerder licht en onderwijs; en bijaldien zij tot meerdere helderheid gekomen waren, zij terstond zouden overgaan om les te nemen bij den meester van die plaats. Voorts, dat de vrouw van het eerste hoofd (deze was reeds Christen geworden tijdens Br. HELLENDOORN) zeer verlangend werd om ook de voorvaderlijke bijgeloovigheden vaarwel te zeggen, en even als haren man zich in de gemeente van CHRISTUS opgenomen te zien door den Doop. En eindelijk, dat nog twee Alfoeren, die mede mijne gesprekken hadden aangehoord, mij beloofden terstond te zullen aanvangen met van den meester verder onderwijs te verzoeken in de christelijke godsdienst. Zeker is het, dat zoo ik hen terstond had willen doopen, ik er meer dan tien op dien oogenblik, in die geheel heidensche negerij had toe zien treden. Maar helaas! door de ijverloosheid van den schoolmeester aldaar (het is eene negerijschool) is er tot heden toe van het les nemen nog weinig of niets gekomen. Dergelijk was mijne ontmoeting nog dienzelfden dag in de insgelijks geheel heidensche negerijen Maäsing en Paslaten, dat ik even als Poparen, gelijk ik boven reeds zeide, meestal per praauw bezoeken moet. Helaas! de gevolgen van mijnen arbeid ook in die beide negerijen zijn tot heden nog van weinig belang. Ik schrijf dit echter hoofdzakelijk toe aan het gemis van christelijk gevoel en kennis en warmte en arbeidzaamheid, bij de onderwijzers. Onuitsprekelijk groot is de waarde, in eene negerij, van een christelijk onderwijzer, die bij ervaring gevoelt, dat geloof is eene kracht Gods tot zaligheid. Al is het ook, dat in zulk eene negerij

geene of weinige kinderen ter school komen, het laat zich verwachten en met grond, dat spoedig daar een grooter of kleiner getal van lieden zich zal vereenigen tot het ontvangen van onderwijs aangaande den weg die in CHRISTUS is.

Betere gevolgen tot nog toe had eene dergelijke zamenspreking in de negerij Moentej, waar eenigen terstond begonnen met hunne beloften te vervullen, namelijk met inderdaad hunne heidensche gewoonten te verlaten en de gewone katechisatie van den schoolmeester aldaar bij te wonen, met die getrouwheid, dat ik hen voor een paar maanden reeds tot den Heiligen doop heb toegelaten. Een ander man in die negerij scheen bij mijne eerste gesprekken aldaar zoo getroffen en overtuigd, dat hij maar terstond wenschte gedoopt te worden. Het speet mij, dat ik het niet doen durfde toen; ik was bevreesd, dat hij welligt tot degenen behoorde, die op een' steenachtigen grond gezaaid zijn. Gelukkig dat ik door die vrees wederhouden ben, want juist die is het, welke tot nog toe aan de lessen bij den meester geen deel neemt.

Ik geloof en hoop met eenigen grond, dat mijne woorden echter meer nut hebben gedaan, dan ik tot nog toe zoo regtstreeks aanwijzen kan. Zoo verwacht ik op verscheidene plaatsen daarvan nog goede vrucht, hoewel het tot heden altijd nog slechts bij beloften gebleven is. Ook de meesters hier en daar hebben er door geleerd, waarop ik hen ook telkens wijs, dat zij niet moeten zitten blijven en wachten, maar heengaan in de huizen en op de straten en alzoo het Evangelie verkondigen. Zoo kwam de meester van Romohon di bawah voor eenigen tijd bij mij, geheel vervuld van eenen droom, waarin hij was overtuigd geworden bij zichzelven, dat hij te weinig tot de arme

Heidenen sprak over hunne eeuwige belangen; hij was daarin overtuigd geworden van de waarheid der vermaning, die ik hem door woord en voorbeeld gegeven had, dat hij, die den weg des heils kent en dien niet aan elk, dien hij ontmoet, aanwijst, zeer strafwaardig is in de oogen van God. Reeds dienzelfden dag was hij inderdaad met warmte, doch in geenen deele met dweepzucht, begonnen zijn diep betreurd verzuim zoo veel in hem was te herstellen. Ik verwachtte op mijnen ijverigen arbeid in die groote negerij destijds veel verandering. Het is u bekend, dat zij ligt aan gene zijde der rivier, welke langs Amoerangs westelijke zijde in zee stroomt. De negerij is groot, en de woonplaats van den Majoor van dat distrikt; maar bijna alles is er, helaas! nog heidensch. Zelfs het tweede hoofd van het distrikt is nog altijd ongedoopt, ook de opperste (Tonaäs) van de priesters. Deze goede man heeft mij reeds lang met geduld (het is een regte flegmaticus) aangehoord, en altijd beleden, dat het hem speet, dat zijne ouders hem als kind niet hadden laten doopen, even als zij dit hadden toegelaten aan zijne jongere broeders en zusters. Inderdaad dit spijt mij ook, en altijd als ik aan dat 2de distriktshoofd van Romohon denk, dan komt het mij voor pligt- en doelmatig, en nuttig en bevorderlijk aan de komst van Gods koningrijk te zijn, wanneer men er op aandringt, dat de kinderen de school niet verlaten voor en aleer zij gedoopt zijn. Ik zeg op aandringt, maar ik bedoel daarmede geen dwang tot de kinderen of hunne ouders, ik wil daarmede alleen te kennen geven, dat wij onze meesters moeten pogen te overtuigen van het nut en belang hiervan, en hen steeds aansporen, dat zij telkens en bij herhaling tot de kinderen spreken van het heil, dat den

geloovigen en het onheil, dat den ongeloovigen na dit leven te wachten staat, en dan daarbij van tijd tot tijd met aansporing in rondvraag brengen, wie hunner – meer bepaald tot de oudsten – wel zou wenschen gedoopt te worden. Wie daartoe genegenheid gevoelt moet vooraf zijner ouders toestemming vragen. Zelden of nooit zal hem dat geweigerd worden. Dan vraagt de meester uit naam der kinderen, met aanwijzing der doopvaders en moeders, vergunning voor hen tot den Heiligen doop aan den zendeling.

Ziet, zoo omtrent is mijne bedoeling, en reeds hier en daar heb ik mijne meesters op die wijze ingelicht en aangespoord. Men kan mij niet tegenwerpen, dat daardoor velen zouden gedoopt worden, die nog onbekeerd zijn, dat wil zeggen: die nog niet wedergeboren of vernieuwd zijn naar het hart; want ik heb reeds vroeger gezegd en aangetoond, dat de meesten, ja verre weg de meesten der volwassenen die gedoopt worden, blijkens de stemming van hun gemoed en hun gedrag, in verscheidene opzigten en omstandigheden, welke zij eenige dagen of maanden of jaren na dien Doop openbaren, evenmin wedergeboren zijn. Ik denk bij mijnen zendelingsarbeid altijd aan dat beeld van den Heer, daar Hij zeide, dat het in 't koningrijk der hemelen ging als bij het visschen: de visschers doen hun best maar om te vangen, te vangen, te vangen en later op den jongsten dag komt het eerst tot een scheiden, tot een verwerpen van het slechte of onnutte, en eene inzameling van het goede en nuttige. Is zoo ook het koningrijk der hemelen niet gelijk aan eenen akker, digt bezet met koren en onkruid ondereen? Ik houd het er voor, dat eenmaal alle menschen den naam van CHRISTUS zullen dragen, en toch vraagt de Heer: „de Zoon des men-

schen, als Hij wederkomt, zal Hij ook geloove vinden op aarde?" Zoo zal het zijn: eene groote kudde, maar daaronder zijn schapen en bokken; de jongste dag zal de verdeeling zien. En nu acht ik het mijne roeping om dat Rijk, dat God door CHRISTUS zelf eenmaal zuiveren en reinigen zal, te doen komen met kracht, vangende de menschen als visschers, die de visschen op allerlei wijzen in hunne netten zoeken te lokken en te drijven, vangende de menschen met overleg en list (gelijk de Apostel zegt) hen dringende tot CHRISTUS, hen bewegende tot het geloof.

Mij dunkt ieder die vurig verlangende naar de komst van het gezegende koningrijk onzes Heilands, zich te gelijk voorstelt den armoedigen toestand (welligt is die uitdrukking minder juist, doch ik weet op 't oogenblik geen andere) den armoedigen toestand, waar dat rijk thans in verkeert, zoowel in het (in zeker opzigt toch) te veel ontwikkelde Europa, als in het nog onontwikkelde en doffe en gevoellooze en slaperige Indië, — mij dunkt zeg ik, die deze zaken te gelijk gevoelt en ter harte neemt en overweegt, ziet! die zal in mijne meening omtrent het alzoo komen van dat gezegend Rijk deelen.

Doch om tot Romohon terug te keeren, een der hoofden aldaar is in zijne jeugd niet gedoopt; thans betreurt hij dit inderdaad, en zal in zijnen tegenwoordigen leeftijd en vooral in zijne tegenwoordige omgeving moeijelijk verder komen dan tot zijn telkens herhaald antwoord: „Wacht, Mijnheer, eerst wil ik daarover nog een weinig nadenken." Indien hij gedoopt was in zijne jeugd (thans is hij omtrent 55 jaren oud), voorzeker honderden zouden in die negerij reeds tot de christelijke godsdienst zijn overgegaan, die thans in het niet Chris-

ten zijn van zulk een hoofd steun en kracht vinden, om in hunne kinderachtige en zondige bijgeloovigheden te volharden. Het 1ste distrikthoofd is als kind gedoopt, en daardoor is thans ten minste de eerste knak gegeven aan het alfoersche Heidendom bij zijne onderhoorigen.

Maar ik ben door deze uitweiding reeds wat ver afgeweken van hetgeen ik eigenlijk zeggen wilde omtrent de vrucht op mijnen arbeid. In de negerij K. bragt ik het bij het negerijhoofd, dat een hardnekkig Alfoer is, door mijne uitlokkende, aansporende en bedreigende zamenspreking met dien onverzettelijken zondaar, eenmaal zoo ver, dat hij begon met de catechisatiën van den meester bij te wonen, verklarende dat hij met Gods hulp nu zijne afgoderij verlaten en den Heer aanhangen wilde. Toen echter de walijans dit zagen, kwamen zij met al hunne magt van leugen en bedrog op hem aan, zeggende, dat zoo hij niet spoedig dat voornemen varen liet, hij dan nog dat zelfde jaar groote rampen en ongelukken ondervinden zou. De domme en lafhartige man begon te vreezen, en volgde den raad van zijne booze en bedriegende raadslieden. Toen ik hem later weder bezocht en vroeg waarom hij weder aan de leugen gehoor gegeven had, wist hij met niets die vraag te beantwoorden, dan alleen met eene ontwijkende houding en een beschaamd aangezigt. Hij toont zich geenszins vijandig en is altijd tegenwoordig, wanneer ik in zijne negerij kom, zonder mij te ontvlieden. Ik ben niet geheel zonder hoop, dat hij eenmaal tot het Christendom zal overgaan; maar tot heden toe is hij nog niet weder in de catechisatie geweest. Een dergelijke ontmoeting had ik nog kort geleden met het negerijhoofd te S. Deze is een nog meer verhard zondaar dan die van K. Hij had sedert lang reeds voor een gewoonte,

wanneer men met hem over het Christendom sprak, te antwoorden, dat hij niet tot het Christendom zou overgaan voor en aleer al de bamboestruiken waren uitgeroeid, die rondom zijne negerij staan. Bamboe is een onmisbaar ingrediënt bij de alfoersche godsdienstplegtigheden (fosso's). Hij drukte met dat gezegde eigenlijk uit, dat hij nimmer zou ophouden fosso's te geven en bij te wonen, zoo lang hij leefde, want die bamboe voorzeker zal langer bestaan dan hij en al zijne onderdanen. Toen ik nu dien harden Alfoer voor 't eerst ontmoette, vond ik de beste aanleiding daarin, dat ik op zijn gewoon gezegde terugkwam, hem verhalende, dat andere menschen mij dit van hem hadden medegedeeld, en voorts van daaruit hem vermanende, bestraffende en waarschuwende voor den schrik des Heeren, vermogt ik door de hulp van God zooveel, dat hij den volgenden morgen — ik bleef toen juist in die negerij een' nacht over — eerst door anderen en eindelijk met eigen mond mij belijdenis deed van den indruk dien mijne woorden op hem gemaakt hadden, mij belovende, dat hij niet lang daarna het onderwijs bij den schoolmeester zou beginnen bij te wonen en zijne zonden en leugendienst zou vaarwel zeggen. Maar ik moet tot uwe en mijne teleurstelling er bij voegen, dat ik tot heden toe altijd nog vergeefs wacht op de vervulling zijner beloften.

Gij zult voorzeker hieromtrent de aanmerking maken, dat ik met dat al toch eigenlijk nog geene overgangs- of bekeeringsgeschiedenis vermeld heb. Het is zoo, doch ik houd mij verzekerd, dat mijne van tijd tot tijd en op verschillende plaatsen gehoudene geprekken veel meer vrucht reeds hebben gedragen en – de Heer geve het – nog dragen zullen, dan ik kan aanwijzen.

De indruk, die mijne woorden bij velen gemaakt hebben (gij zult wel niet meenen, dat ik hiermede mij zelven te prijzen zoek, want ik geloof, dat ik het PAULUS mag nazeggen, wat ik ben dat ben ik alleen door God en zijne genade, en wat ik werk dat werk ik alleen door den Heer en zijne kracht), de indruk, zeide ik, die mijne woorden bij velen gemaakt hebben, al was het dan ook niet tot eene dadelijke bekeering en aanneming van CHRISTUS, zullen voorzeker niet zoo spoedig verloren gaan, en hebben in elk geval, vertrouw en hoop ik, bij de meesten, die mij hoorden, toch een' helderen straal van de zon der waarheid des Evangelies te meer in het hart achtergelaten. Gij zult ook opgemerkt hebben, dat ik alleen van hoofden gewag maak, doch de oorzaak gelieve men te zoeken niet daarin, dat ik den kleinen man voorbijga, neen, met te meer warmte gevoel ik mij getrokken tot de prediking des koningrijks aan armen en hulpbehoeftigen en verachten en verdrukten; maar daarin, dat ik al wat ik hier mededeel, alleen uit de herinnering van dit oogenblik put, dewijl ik tot nog toe niets heb opgeschreven; tevens daarin, dat ik met grond vrees heb van te uitgebreid te zullen worden, en bij een algemeen overzigt mij alleen bepalen moet tot de hoofden des volks. Om kort te zijn, vergun mij dan uwe aandacht nog een' enkelen oogenblik, terwijl ik nog melding maken wilde van twee hoofden.

De eerste waarvan ik hier spreken zal was het tweede negerijhoofd van de negerij Moendoeng (in Tonsawang). Het was een echte Tonsawanger, dat is een stijfkoppige kerel; hij was om zijnen moed in 't oog loopend ontzien bij de anderen; zelfs het eerste negerijhoofd scheen hem onderdanig te zijn. Daarbij was hij

groot, stevig, forsch, over de zes voet lang en lag hem de onafhankelijkheid op 't gelaat; maar ook dit moet ik van hem betuigen, in die onafhankelijke en onverzettelijke trekken straalde een teeken van opregtheid en getrouwheid door. Hij was de opperste van de priesters. Met dezen man nu kwam ik voor het eerst in gesprek, toen ik mijne eerste reis deed op dien bovengemelden Zondag van Tonbatoe naar Bongangaän, ten einde, op verzoek van het dorpshoofd, aldaar eenige menschen te komen doopen. In de negerij Moendoeng is nog niemand Christen; gij zult u welligt herinneren uit berigten daaromtrent van Br. HERRMANN, dat het distrikt Tonsawang, uitgenomen een tiental menschen destijds te Tonbatoe, nog geheel heidensch is. De zeldzaamheid, dat hier vreemden komen, vooral de zeldzaamheid, dat Europeanen deze negerijen bezoeken, was oorzaak dat ik in een' oogenblik als omringd was door een aantal nieuwsgierige aanschouwers. Het laat zich wel eenigszins voorstellen, hoezeer ik mij gedrongen gevoelde, om hier als in 't voorbijgaan nog een kort en krachtig woord te spreken aangaande leugen en waarheid, zonde en bekeering, schuld en vergeving, en alzoo den eenigen naam te verkondigen dien God gegeven heeft, door welken wij kunnen zalig worden. Ik rigtte mij tot allen, en sprak uit het innige gevoel mijns harten, vooral over de waarheid: „wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn zal zalig worden, maar wie niet geloofd zal hebben zal verdoemd worden." Dien woesten boschmenschen lag inderdaad aandacht en eenige getroffenheid op het gelaat. Ik spoorde hen aan, zoo spoedig mogelijk zich nader te laten inlichten bij den onderwijzer aangaande die waarheden, welke ik hier in 't kort slechts

had verkondigd, opdat zij na eenige kennis daarvan gekregen te hebben, zouden komen tot den eenigen Verlosser van zonde en schuld, en opgenomen worden door den Doop in de gemeente van CHRISTUS. Het zoo even genoemde tweede hoofd had mij tot hier toe met even veel aandacht en oplettendheid aangehoord als alle anderen, die mij omringden; doch nu hij van eenen overgang tot het Christendom mij hoorde spreken, was terstond zijn staatkundige aanval: „Ja maar, Mijnheer moet deze menschen niet dwingen om eene andere godsdienst aan te nemen; zij moeten hun eigen zin daarin volgen." Ik heb tot nog toe nergens zulk een vrijmoedig woord gehoord van een alfoersch priester. Doch nu wendde ik mij uitsluitend tot hem als hoofd van eene geheele negerij, die het oog op zijn voorbeeld vestigde, en vooral als hoofd van eene leugen- en duivelendienst. Ik deed hem vooral gevoelen hoe vreeselijk zijn lot zou zijn hier namaals, indien hij voortging met alzoo, tegen zijn beter weten aan, zich zelven niet slechts langs den weg der boosheid in eene eeuwige rampzaligheid te storten, maar ook honderden zijner medemenschen derwaarts te leiden. De man stond inderdaad eenigszins verslagen. Bij mijne terugkomst van Bongangaän herhaalde ik mijne gesprekken nog eens, zoowel tot het volk, als tot hem; doch in nog sterker kleuren stelde ik hem den toestand voor van het toekomende leven. En wat was het gevolg? De man werd spoedig zwaar ziek. In zijne ziekte had hij bij herhaling een' hem verontrustenden droom gedroomd. Wat behelsde die droom? Het zelfde wat ik hem gepredikt en op het hart gedrukt had. Vooral had hij het helder in zijnen droom gezien, dat — gelijk ik gezegd had — in het leven na dit

leven slechts twee groote afdeelingen waren, eene van welke de plaats was der eindelooze smart en pijn, en eene andere die het heerlijke verblijf uitmaakte van alle gelukkigen, en dat alleen zij, die in CHRISTUS JEZUS gelooven, tot in eeuwigheid zich zullen verblijden in dit laatste verblijf, terwijl allen die buiten het geloof in CHRISTUS sterven, zullen weenen en klagen en tandenknersen zonder eind in het eerste. Vast had daarom dit tweede hoofd zich voorgenomen, hij had het beloofd aan den onderwijzer, hij had het aan allen, die tot hem kwamen, medegedeeld en reeds te kennen gegeven aan den Majoor, om, zoodra hij hersteld zijn zou, onderwijs te nemen in de christelijke godsdienst, en zijne leugendienst met een leven tot eer van JEZUS te verwisselen.

Hoe verblijdde ik mij reeds in de toekomst en in de gevolgen, die het hebben zou voor de negerij Moendoeng, ja zelfs voor geheel Tonsawang, wanneer die verharde en onafhankelijke opperpriester zou tot CHRISTUS gekomen zijn. De Heer der gemeente heeft het anders goed gedacht. Het tweede hoofd is van zijn ziekbed niet weder opgestaan. Hij is gestorven buiten den Doop en ook buiten gelegenheid om in zijn gedrag te betoonen, aan zijne hem omringende onderdanen en volgelingen, de verandering die er bij hem had plaats gehad. Waarom toch moest hij alzoo en naar onze meening te vroeg sterven? Doch wat zullen wij vragen? Roepen wij liever in het geloof en met kinderlijk vertrouwen uit: „Ik zal mijnen mond niet open doen, o Heer, want Gij hebt het gedaan, Gij o God, wiens oordeelen zoo ondoorgrondelijk, wiens wegen zoo onnaspeurlijk zijn!"

Het andere hoofd, waarvan ik hier nog melding

maken wilde, was eigenlijk slechts een wachthoofd (kapala djaga), dat is nog eene rang minder dan tweede negerij's hoofd. Het was in de negerij Ritej. Ik predikte voor de eerste maal aldaar, toen het den geheelen Zondag ontzaggelijk regende. Terwijl ik mijne blikken uit het huis van den Hoekoem toewah, die sedert lang reeds Christen is, liet rondgaan over de huizen in de negerij, zag ik naast het schoolgebouw een zeer net huisje staan, dat door zindelijkheid en in 't geheel door een goed aanzigt, gunstig bij de andere huizen afstak. Ik zag tot mijne verwondering, dat bij den opgang tot de gaanderij nog een alfoersche trap stond, en was dus zeker dat de bewoner van dit fraaije huisje nog Heiden was. Ik vernam, dat het de woning was van een der wachthoofden (1). Ik gevoelde mij gedrongen om dien man in zijne nieuwe woning eens eene visite te gaan maken. Zijne vrouw was walijan. Het is het geval bij vele hoofden en onderhoofden, dat hunne vrouwen priesteressen zijn, en het is in het oogvallend met welk eene magt zulke vrouwen hare mannen terug houden van het Christendom. De vrouwen – dewijl haar geene andere bediening kan ten deele vallen dan deze – zijn veel trotscher op het ambt van walijan dan de mannen, en laten het daarom ook met te meer moeite varen. Ik ben verzekerd, dat verscheidene huisgezinnen in mijnen werkkring op dit oogenblik door niets anders terug gehouden worden, om tot de christelijke godsdienst over te gaan, dan alleen door leugen en list van zoodanige trotsche priesteressen. Zoo bemerkte ik het ook bij dit wachthoofd. Zijne vrouw was zigtbaar vijandig tegen het

(1) Zie over deze en andere hoofden Jaarg. II, blz. 326. RED.

Christendom gezind, ofschoon hij zelf met open oor en toegenegen gemoed mij aanhoorde. Ik nam de eerste aanleiding tot mijne zamenspreking in dit gezin uit de nieuwe woning, die zij hadden doen bouwen, en sprak van de woningen die onze Heiland had toebereid in den hemel, maar alleen tot genot en zaligheid dergenen, die in Hem gelooven, enz. Toen ik hunne woning verlaten zou, beloofden mij beiden, vrouw en man, dat zij over mijne gesprekken nog zouden nadenken, en wel – gelijk ik ernstig had verzocht – met gebed tot God. Ik beval den meester van die negerij om niet in gebreke te blijven, en mijne gesprekken later nog eens bij deze lieden te gaan herhalen. Niet lang na mijne terugkomst van Ritej, kreeg ik de tijding van den meester, dat de Kapala djaga met zijne vrouw de katechisatie bezocht. Hij was een van de vlijtigste en getrouwste leerlingen. Na eenige maanden gevoelde ik de vrijmoedigheid, hen, te gelijk met eenige anderen, door den Doop in de gemeente van CHRISTUS op te nemen. Ik verheugde mij in hunne belijdenis, vooral in die van den man, die zich met hart en ziel gelukkig noemde, nu hij verlost was van de leugen en de zondige gewoonten zijner vaderen, en gekomen was door Gods genade tot de kennis en deelgenootschap van Hem, die eene verzoening geworden was ook voor zijne zonden.

Is nu hetgeen ik u hier in enkele trekken heb pogen mede te deelen niet zoo verblijdend als wij het wel zouden gewenscht hebben, – geve de Heer dat het mij gebeuren moge, dat ik bij latere gelegenheden u nog eens wat treffender en belangrijker verhalen zal kunnen leveren van de vrucht op mijne prediking en gebeden. Ik gevoelde echter bij het schrijven, hoe moeijelijk het is u de zaken juist en duidelijk voor

te stellen, en wel zoo dat gij daarvan noch te groot, noch te gering denkbeeld ontvangt. Zoo veel in mij was heb ik ook hierin – gelijk in geheel dezen mijnen epistel – er naar getracht, u de bloote en natuurlijke waarheid voor oogen te doen komen. (1)

Wat aanbelangt het aantal ledematen en gedoopten in mijnen werkkring, daaromtrent kan ik terugwijzen op hetgeen ik eenige bladzijden vroeger heb gemeld, namelijk dat door Br. HERRMANN zijn gedoopt zoowel kinderen als bejaarden 2123 personen; in of buiten Amoerang zijn door hem aangenomen 148 lidmaten; in het huwelijk zijn door hem ingezegend 320 paren. Sedert den aanvang van mijnen arbeid alhier als opvolger van Br. HERRMANN, dus sedert 1 Oct. 1851 tot heden doopte ik in of buiten Amoerang zoowel kinderen als bejaarden 500 personen; tot lidmaat nam ik, alleen te Amoerang, aan 7 personen; in het huwelijk zegende ik, zoo hier als elders, in 30 paren.

Het getal der gedoopten zult gij zeker groot noemen, doch men kan aannemen dat daaronder bijna 200 kinderen zijn, dat wil zeggen dezulken, die nog beneden 10 jaren oud zijn. Daarenboven dient in aanmerking genomen te worden, dat Br. HERRMANN door ongesteldheid sedert lang was belemmerd geworden, de bovenlanden te bezoeken, en alzoo bij mijne eerste rondreize een groot aantal reeds lang met verlangen naar den

(1) Dat is het dan ook alleen wat wij van onze Zendelingen verwachten. Ons Tijdschrift moet den arbeid van ons Genootschap en meer bepaald van onze Zendelingen doen kennen, zoowel van de min gunstige als van de gunstige zijde. Er is verscheidenheid van gaven en verscheidenheid van werken, en de vruchten op den arbeid verschillen. Wat goed is zal proef houden, het zwakke en verkeerde zal versterven of te niet gedaan worden. Maar daarom blijven wij ook met vertrouwen onze Broeders aanmanen: deel ons uwe ervaring mede in ruime mate, vrij en openhartig. RED.

Doop hadden uitgezien. Daarbij komt ook dat ik welligt degenen, die in 't onderwijs zijn om gedoopt te worden, niet zoo lang laat wachten als enkele mijner medezendelingen. Ik heb daarvoor mijne gegronde redenen. Niet dat ik maar veel doopen wil, om een groot getal te kunnen noemen, dat door mij is gedoopt. De hemel zij dank! neen dat is de reden niet. De reden, die ik heb om de doopkandidaten niet te lang te laten wachten, hebt gij reeds kunnen ontdekken in hetgeen ik even te voren heb aangemerkt. Ik houd het er voor, dat wij als ijverige visschers maar moeten trachten te vangen, te vangen voor dat de visschen ons ontzwemmen en welligt in de netten raken van andere visschers. Wanneer zij eenmaal door ons gevangen zijn, en voorts met goede zorg in de vischbun worden bewaard en opgekweekt, dan heeft men althans geen nood, dat zij ligt in handen van anderen komen. Ik heb vooral vrees voor die visscherlieden van Mekka. Maar ik heb ook vrees voor het heidendom zelf. Wanneer bij voorbeeld de Alfoer, zoo als meer en meer het geval wordt, heiden blijvende, dat is zonder over te gaan, langzaam en als ongemerkt voor 't uiterlijke denzelfden beschaafden glimp ontvangt — door lezen, schrijven, zingen, cijferen, en netheid in kleeding enz. — die den Christen omgeeft; och, waarom zal hij dan nog tot de christelijke godsdienst overgaan? Zoo denkt hij, zoo spreekt hij dan. En zoo laat het zich denken, dat zich een gedeelte des volks ontwikkelen zou om als navolgers op te treden van het pantheïstisch of deïstisch of atheïstisch onchristendom. Doch ik meen nog meer redenen te hebben tot het niet te lang laten wachten naar den Doop. Velen worden er door afgeschrikt om zich te laten onderwijzen, die wanneer zij eenmaal tot het Christendom ook door den Doop waren

overgegaan, welligt getrouw hunne christelijke kennis zouden zoeken te bevorderen. Maar ik gevoel ook hier, dat dit alles zich beter ervaren dan verklaren laat. Doch waarom zouden wij ook het voorbeeld volgen van de kerk na de Apostelen, en niet tevens het oog op de handelwijs der Apostelen zelven vestigen. De Heer zeide immers: „Gaat heen, onderwijst, predikt, doopt, en leert, voorts en daarbij en daarna, der gemeente onderhouden enz.:" – waarom zouden wij dan vóór den Doop alles willen afdoen en volmaken? Neen! het is de wil des Heeren zelven – het is het voorbeeld der Apostelen volgen, te prediken en te onderwijzen van den weg der zaligheid, maar ook onderwijl degenen, die de waarheid gaarne aannemen, te doopen; en voorts... ja eerst voorts komt de arbeid aan – dan is het: leeren en onderhouden doen en verstaan doen en beleven doen. Zien wij het in de eerste gemeenten; hoeveel ontbrak er b. v. aan die van Corinthe? Zoo gaat het dunkt mij elk ijverig zendeling; eerst na het doopen wordt zijn arbeid zwaar en gewigtig en moeijelijk. Wat mij betreft, ofschoon ik over de Christenen hier in de hoofdnegerij Amoerang op verre na geen aanleiding vind tot roemen, ik zou wel wenschen dat geheel Celebes en Borneo en Java en Sumatra al vast zoo ver waren, dat zij ten minste met een zeker soort van trotsch den naam van Christen droegen, en hun geloof aan den valschen profeet en aan de afgoden verworpen hadden. Welk een magt van zendelingen zoude dan links en regts en noord- en zuidwaarts zich begeven kunnen om als boetpredikers het volk terug te brengen tot den Heer, wiens naam zij droegen! En hoe spoedig – ja ik houde mij des verzekerd, zoo er slechts in waarheid voor geijverd werd – hoe spoedig zouden zich

daarvan de vruchten vertoonen over geheel Indie! Van waar ook gebeurt het soms dat Christenen aan 't strand of ook wel op de bergen zich vermengen met de feesten der Heidenen? – omdat de priesters nog in aanwezen zijn. Voorzeker spoedig zou deze Menahasse een geheel ander voorkomen krijgen, indien die massa priesters vooreerst maar zich gebogen had voor den Doop. Het oostelijk deel van onze Oost heeft een gansch christelijke tint; zelfs de Sangier- en Salibaboe-eilanden tellen duizenden Christenen. Voorzeker zij allen waren Mohammedanen geweest, zoo niet in vroeger tijd zooveel werk was gemaakt van het doopen. En thans... o, hoe welkom zou daar een zendeling zijn! hoe verlangen zij smachtend weder naar het water des Doops voor hunne kinderen! – Wat uitgebreid veld! – en wat menigte van schapen zouden zich daar scharen onder de leiding van een' christelijken herder. – Diep betreurenswaard en onvergefelijk voorwaar, dat die arme onkundige Christenen als weerlooze schapen aan de wolven worden overgelaten.

Doch ik begin weder al te ver van wal te drijven. Gij zult welligt het getal dergenen die ik tot lidmaat heb aangenomen zeer gering vinden. Doch zoo vlug als ik ben met het doopen, zoo traag ben ik ook met het aannemen van lidmaten. Ik heb eene inwendige vrees om aan de tafel des Heeren toe te laten menschen van wie ik nog niet de volle verzekerdheid heb, dat zij komen uit de behoefte alleen aan schuldvergiffenis, menschen van wie ik niet de volle verzekerdheid heb, dat zij den Heer kennen en liefhebben. Daarbij neem ik ook niemand tot lidmaat aan, ten zij hij zeer oud of wel blind is, dan die in staat is den Bijbel te lezen. Maar hebben ook niet de Apostelen meer heiligen eerbied en

ontzag (mag ik zoo zeggen) voor het Avondmaal dan voor den Doop (1)?

De opkomst te Amoerang is niet groot; slechts op een getal van 200 personen, meer of min, kan ik staat maken, en dit getal zal omtrent het vijfde gedeelte zijn der Christenen die tot deze kerk behooren. Echter neemt het getal niet af; naar ik verneem en zelf ook eenigszins kan nagaan, is het thans grooter dan tijdens Br. HERRMANN. Dit schrijf ik echter geenszins aan mij toe, want het volk bezit hier zeer weinig gevoel van waarheid en regt en billijkheid (ik spreek bepaald van Amoerang) en even als zij mij welligt heden zullen verkiezen, zoo zullen zij morgen mij verachten of haten en weder ingenomen zijn met een ander. De belangstelling in het gehoor des woords is echter zeer gering. De amoerangsche Christenen zijn strand-christenen in den vollen zin van dat woord, en gij hebt reeds genoeg beschrijvingen van dat volkje ontvangen, om te weten, wat men zich bij den naam van strand-christenen voor te stellen heeft. Zij weten over 't algemeen zeer weinig of velen welligt in 't geheel niets aangaande de leer en de geschiedenis van ons dierbaar Evangelie. Doch hoewel ik dezen en genen, ja zelfs onkundigen onder hen, over deze onkunde spreken en klagen hoor; zoo schijnt bijna niemand eigenlijk lust te hebben, bij zich zelven dat gebrek te verbeteren. Klein is het getal, dat ik aan mijne katechi-

---

(1) De denkbeelden over het doopen, door Br. VAN CAPPELLEN geuit, zijn niet die van de overige zendelingen in de Menahasse. Over het geheel gaan dezen met veel omzigtigheid daarbij te werk. Intusschen bestaat in de Menahasse de gewoonte, elders niet gevolgd, dat zij die gedoopt zijn eerst na het ontvangen van voortgezet onderwijs tot vernieuwde belijdenis en voorts als lidmaten kunnen toegelaten worden, om als zoodanig het H. Avondmaal mede te genieten. RED.

satiën zie deel nemen, zoówel aan het onderwijs, dat ik geef aan nog ongedoopten, als aan dat wat ik geef aan dezulken, die verlangen eenmaal lidmaten der gemeente te worden. Er zijn er die gaarne zouden lidmaat worden, indien ik, b. v., wanneer zij vier of zes malen op mijne katechisatie verschenen waren, gereed stond, hen als zoodanig – liefst zonder eenig onderzoek naar hunne kennis – aan te nemen en in te zegenen. Zoo zijn er hier ook nog kinderen van burger- of negerijouders die Christenen zijn, maar buiten den wettigen echt te zamen levende, den kinderen de gelegenheid afsnijden om als kind gedoopt te worden. Zulken hebben doorgaans ook niet eens school gegaan. Ik heb er thans twee op mijne katechisatie. Ik neem ze niet aan – gelijk ik trouwens ook zelden doe met jonge lieden – voor en aleer zij lezen kunnen, want ik ben overtuigd, dat het bij hen alleen door eene onvergeeflijke traagheid is, dat zij nog niet kunnen lezen. Ik zie echter reeds thans aan hun menigvuldig verzuim van de gelegenheid, die ik hun gegeven heb, om dagelijks te mijnen huize van mijne moerids les te komen nemen, dat zij welligt niet lang wachten zullen met van alles in eens maar af te zien, en het onderwijs, en het lezen, en het gedoopt worden, maar alles en alles zullen laten loopen daar het 't laagste is. Zooveel droefheid mijn waarde en ijverige voorganger Br. HERRMANN en zooveel droefheid en verdriet ik in dezen korten tijd reeds van die amoerangsche strandchristenen ondervonden heb, – neen, dat laat zich niet beschrijven. Er behoort veel gebed en waakzaamheid toe, om daaromtrent altijd geduldig en verdraagzaam, en lijdzaam en bedaard te blijven. Menigmaal voel ik mijnen moed zinken. God helpe mij, dat ik niet ten eenenmale moedeloos worde. Ja, hier leert de zendeling

met PAULUS medegevoelen, dat zuchten en strijden en bidden en in onrust zijn wegens de gemeente, dat wij zoo menigvuldig in zijne brieven gadeslaan. De hemel weet het, hoe menigmaal ook ik bezwaard over mijne verschillende gemeenten en scholen mij des avonds nederleg, en met diezelfde bezwaren weder des morgens ontwaak. Gode zij dank! dat ik van tijd tot tijd op mijne buitengemeenten zoo innig wordt verblijd, door het goede en gezegende, door het ware en vruchten dragende leven, dat zich daar aan mijne oogen soms zoo liefelijk voordoet. Indien ook dit het geval niet ware, voorzeker dan kwijnde ik weg van verdriet, of – hetgeen eigenlijk nog knagender zijn zou in mijn hart – ik werd onverschillig omtrent het eeuwig lot der mij omringenden. Maar neen, ik heb hoop, dat God mij ook dan wel vertroosten zou met eenen troost, die mijnen moed zou voeden en onderhouden.

Vraagt gij of ik ook grond van hope heb, dat opregt geloof en bekeering de vruchten zijn van mijnen arbeid, of van dien van vorige leeraars of zendelingen; – ik kan, om de kortheid van den tijd dien ik hier werkzaam ben, deze vraag niet beantwoorden in betrekking tot mijnen arbeid. Ik kan die vraag bevestigend beantwoorden in betrekking tot den arbeid van Br. HERRMANN, en wel wanneer ik het oog vestig op eenige gemeenten op de bergen, waar ik er althans enkelen tel, die ik met vrijmoedigheid onder de waarachtig bekeerden durf noemen. Hier op Amoerang weet ik niet of zich wel een enkele mag scharen onder „de heiligen en geliefden" die waarlijk uit God geboren zijn. Ik heb reeds dikwijls gewenscht, hier een paar ouderlingen en een paar diakenen aan te stellen, maar inderdaad ik zou niet een weten, dien ik met vrijmoedigheid als

zoodanig zou durven inzegenen. Welligt zou er een zijn; deze moet vroeger een deugniet zijn geweest, naar ik verneem, en wel bepaald behoord hebben onder Br. HERRMANN's vijanden; deze is mij altijd het meest opregt voorgekomen. Echter hoor ik hem nooit spreken over eene krachtdadige bekeering, en dat laat zich toch verwachten, vooral van iemand die van een regtstreeksch vijand tot een opregt vriend van CHRISTUS herschapen is. Doch ik moet hem en zijne vrouw regt doen: zij zijn de besten mijner gemeenteleden hier. Er zijn nog wel eenige tamelijk getrouwe kerkgangers, maar soliditeit wordt bij niemand hunner gevonden. Zoo althans meen ik vrijmoedig van hen te kunnen getuigen. Diezelfde kerkgangers zullen bij voorbeeld zeer bevriend zijn met dezulken, die nimmer het bedehuis binnentreden; zij zullen over de onwettige zamenleving enz. spreken als eene tamelijk verschoonbare zaak, en nimmer zullen zij anderen aanspreken tot bekeering, nimmer zullen zij anderen hunne verkeerdheid onder het oog brengen, ten einde hen hunne ongeregtigheid en zonden te doen verlaten: in een woord, zij mogen op verre na niet gesteld worden naast degenen, die DAVID in Psalm 1 welgelukzalig noemt.

Van het tegendeel van geloof en bekeering zou ik hier uit dit amoerangsche strandvolk verscheidene bewijzen kunnen leveren. Het weinige, dat ik hier melden wil, zal echter voldoende zijn, om u te overtuigen èn van de onchristelijkheid dezer zoo genoemde Christenen, èn van het verdriet en het hartzeer en de droefenis, die de zendeling onder hen te lijden heeft, zoo hij zich in waarheid geroepen gevoelt als hun herder en leeraar. Weet dan dat verscheidene hunner met christen- of heidensche vrouwen buiten eenige wettelijke huwelijks-

verbindtenis te zamen leven, en wel met eene gemoedsstemming, die toont, dat zij zich daarvoor niet in het minste behoeven te schamen. Velen ook dezer strandchristenen hebben door betaling van katoen, enz. (dat zij harta-goederen noemen (1) zich op alfoersche wijze eene (heidensche) vrouw gekocht, en treden alzoo in échtverbindtenis met elkander naar de wet der woeste Alfoeren, en ik behoef er niet bij te voegen, dat deze wet voor den in CHRISTUS naam gedoopten ten minste even onwettig is als de eerste wijze van zamenleving. Ook dit veroorzaakt, bij de Christenen zelfs die beter handelen, niets meer dan eenen glimlach. Nog kort geleden trouwde er – of liever, is er getrouwd, want men hoort nooit dat het gebeurende is, maar altijd eensklaps dat het is gebeurd – hier in de kampong Boejongon, op die wijze weder een Hoekoem toewah. Slechts drie weken te voren was de vrouw overleden, met welke hij op dezelfde wijze vroeger verbonden was. Hij is reeds voor de komst van Br. HERRMANN gedoopt. Ik kwam in den laatsten tijd nog al dikwijls bij hem aan huis, dewijl een deel der amoerangsche schoolkinderen ook onder zijn beheer te huis behoort. Op eens hoorde ik, dat hij weder met harta-betaling getrouwd was. Ik nam hem bij onze eerste ontmoeting eens ernstig door, en zeide hem met al de kracht van Gods heilig Woord den vloek aan, die hem te wachten stond, zoo hij in zijne zondige en God onteerende geaardheid verhard bleef voortleven. Hij erkende zijne boosheid en zonde, maar met eene hardheid en koelheid, die hem nog dieper in mijne verachting deed zinken. Ik heb den hardvochtigen zondaar na dezen tijd niet meer ontmoet; ik

(1) Vergelijk blz. 212 van dezen Jaargang. RED.

acht mij niet meer geroepen, hem op te zoeken en hem zijn kwaad onder het oog te brengen, want indien ergens, dáár voorzeker terwijl ik mijne paarlen verstrooide, zou ik gevaar loopen van door die onwaardige zwijnen gebeten te worden. En vraagt men nu dien man, waarom hij zich in dezen weder zoo onchristelijk gedragen heeft, dan is zijn antwoord naar zijne en veler meening zeer gegrond. „Immers," zegt hij, „ofschoon een consent om te trouwen op christelijke wijze slechts ruim twee gulden kost, en ik aan kleederen en geschenken tot de harta wel dertig besteed heb, zoo is er toch aan het harta-trouwen dit voordeel verbonden, dat men op eene eerlijke wijze zijne vrouw weder verlaten kan, of de vrouw wederkeerig haren man, ingeval men elkander niet bevalt. Men betaalt dan eenvoudig nog eenmaal harta, en men heeft weder eene andere vrouw. Maar naar de wet en gewoonte der Christenen dient men te zamen te blijven leven, ook in geval men niet overeenstemt. En wie toch kan vóór het trouwen weten, of de man de vrouw en de vrouw den man wederkeerig bevallen en behagen zal?"

Een ander – Christen van Amoerang – leefde eenige jaren achtereen met twee vrouwen in een en hetzelfde huis. Hij had namelijk eene onwettige zamenleving aangegaan met ééne vrouw en met haar eenen geruimen tijd geleefd. Zij werd ongesteld en leed veel aan eene kwijnende ziekte. De man bragt haar nu onder het oog op eene zachtzinnige wijze, dat zij eigenlijk door hare ongesteldheid niet in staat was om naar behooren hare huishouding waar te nemen, en dat hij daarom hare toestemming verzocht om nog een tweede vrouw als huisvrouw bij zich in te nemen. De goede vrouw stemde het gewillig toe, leefde jaren lang in hare ziekte

voort, en jaren lang leefde hier alzoo een Christenburger met twee vrouwen te zamen. Eerst kort geleden is zij gestorven.

Een ander leefde op zulk eene wijze met drie vrouwen, en is daardoor geparenteerd aan bijna alle familiën van Amoerang. En over deze zamenleving laat deze oude, nu reeds tachtigjarige, zondaar zich bij sommigen, gelijk ik hoor, nog zoo vrolijk en koddig (zoo 't heet) uit, dat elk er zich van overtuigd houdt, dat hij aan deze zijde des grafs geen berouw over deze zijne zonden meer gevoelen zal. „Eene (zegt hij dan) mijner vrouwen stelde ik over de keukenzaken, eene moest voor mijne kleeding zorgen en eene derde had eene algemeene administratie over het huiswerk."

Anderen weder hebben op eene bijna even ongeoorloofde wijze hunne onwettige zamenleving met eene wettige verwisseld. Nadat zij namelijk in een hartahuwelijk eenige jaren met eene vrouw hadden te zamen geleefd, en soms vier of zes kinderen hadden, zochten zij eene reden om zich van die vrouw te verwijderen. Zij maakten kennis en verbonden zich met eene andere, kochten consent tot trouwen, en traden dan, als ware er niets voorgevallen, met die nieuwe vrouw in een wettig huwelijk.

Verscheidene dezer amoerangsche Christenen begeven zich gaarne tot de feesten der Alfoeren (zoogenaamde fosso's), ten einde zich daar te vermaken in allerlei dierlijk genoegen en zich te buiten te gaan aan den bedwelmenden palmwijn. Een groot getal is er, dat slechts eens of tweemaal des jaars te kerk komt, (op kerstmis en nieuwejaar) en een even groot getal welligt, dat er nooit komt. De meesten zouden zich echter den naam van Christen niet gaarne ontnomen zien, maar weten

tot verschooning of verdooving des gewetens allerlei nietsbeduidende voorwendsels bij te brengen. In het slechte kerkgaan en het verzaken van alle christelijk onderwijs staan meestal diegenen aan het hoofd, welke van eenigen rang of afkomst of vermogen zijn. Doch onbegrijpelijk is het, hoeveel kwaad in het godsdienstige en zedelijke hier wordt veroorzaakt en gewrocht door dezulken, die zich beroemen van europesche afkomst te zijn. Er zijn hier verscheidene onder de amoerangsche burgers, die zich noemen en genoemd worden orang darah wolanda (letterlijk vertaald: menschen van hollandsch of europeesch bloed). Zij zijn welligt afstammelingen van die alleereerste Europeanen, die zich naar Indië begaven. Hierop beroemen zij zich, en meenen daardoor den Europeaan zeer nabij te komen. Meestal zijn ze echter zelfs donkerder van huidskleur dan de echte inboorlingen. Tot beschaming van onze natie moet ik zeggen, dat hare bruine afstammelingen, op Amoerang althans, de aller verachtingwaardigste en dierlijkste zijn onder de strand-christenen.

Op de vragen onder letter D heb ik, Gode zij dank, voor zoover mij bekend is niets bevestigends te antwoorden.

De medewerking zou ik alleen te zoeken hebben bij de ware Christenen, doch daar het getal naar bovengenoemde beschrijving zeer gering is, zoo volgt daaruit van zelf, dat deze medewerking ook van zeer weinig belang wezen moet. Mij althans valt zij nergens in het oog, dan alleen waar ik gedenk aan de waardige arbeiders onder mijne schoolmeesters. Enkele van dezen werken veel, zeer veel goeds; niet slechts omdat zij het zijn, die in hunne scholen eenen goeden indruk kunnen achterlaten op de harten der kinderen, en door hun

schoolonderwijs de kinderen de deur openen en den weg banen tot de eerste christelijke kennis en tot het onderzoek van Gods Woord; maar vooral door hunne gesprekken met de volwassenen, zoowel op verschillende tijden buiten de katechisatiën, als gedurende en op dit vast bepaald onderwijs. Zij werken veel goeds zelfs door hun wonen onder de nog jeugdige Christenen, of ook zelfs onder de Heidenen. Voorzeker de goeden en waarachtig christelijken onder de meesters doen zeer veel goeds. Altijd zijn zij in aanraking met de bevolking van hunne negerij, zoowel met de hoofden, – dewijl ook de onderwijzers onder de eerste personen kunnen gerekend worden, en eigenlijk door beschaving enz. ook altijd hooger staan dan het eerste dorpshoofd – als met de minste negerijmenschen, dewijl zij zoeken het Evangelie des heils en des vredes, dat zij zijn deelachtig geworden, ook aan de armen en aan allen te verkondigen. Zij komen daarmede in aanraking en in gesprek, zoo als het, met den meesten toeleg zelfs, moeijelijk eenig zendeling gelukken zal, dewijl men zich altijd voor dezen in eene andere houding en in een eenigszins ander gewaad zal voordoen. De meester daarenboven ook, dewijl hij zelf eenmaal op het standpunt stond waar thans zijne vijanden of bespotters of leerlingen staan, kan zich gemakkelijker en juister in hunnen toestand verplaatsen, en daardoor meer eenstemmig met hen denken en met juistheid gevoelen wat er bij dit en dat onderwijs en bij verschillende omstandigheden in hun hart omgaat. Hij kan daardoor altijd meer naar de vatbaarheid en de behoefte des volks spreken en de juiste beelden en ophelderingen aangrijpen. Hij kan – gelijk de ware christelijken onder hen doen – bij elke bijzondere gelegenheid van fosso of bijgeloof of

oud gebruik, hun aanwijzen de zotheid en nietigheid en zondigheid daarvan. En wanneer de zendeling heeft onderwijs gegeven of gesproken of gepredikt in eene negerij, dan is het altijd de meester, die dit, voor degenen die het minder begrepen hebben, opheldert, verklaart, uitbreidt en herhaalt. Eindelijk is het ook de meester, die als moerid uit het huis van den zendeling, langzaam en van lieverlede iets van zijne weinige europesche vorming en manieren aan zijne landgenooten overbrengt. Zoo omtrent is de arbeid en de medewerking van de goede en met waar Christendom bezielde meesters.

Bij de vraag onder letter E: „of ik ook belast ben met eenige bijzondere werkzaamheden?" kan ik aan niets denken dan alleen aan het opkweeken en onderwijzen mijner moerids.

Deze naam zal u voorzeker niet onbekend zijn, evenmin ook, vertrouw ik, zijt gij onbekend met de voorwaarden onder welke zulke kweekelingen bij de zendelingen in de Menahasse worden aangenomen. Zij zijn meestal arme negerijkinderen, die uit de school omstreeks hun veertiende of zestiende jaar zich bij den zendeling komen aanbieden. Zij komen dan „minta masokh moerid" (vragen om als kweekeling te mogen inkomen, dat is verzoeken om kweekeling te worden). Indien nu de pandita (de zendeling, eigenlijk de geleerde, gelijk u bekend is) een' moerid noodig heeft, en de jongen hem goed aanstaat, dan geeft hij daarvan kennis aan het distriktshoofd en krijgt op zijn verzoek een tanda tangan (bewijs), als blijk dat de Majoor zijne toestemming geeft. Op dergelijke wijze ook nemen de zendelingen hier hunne vrouwelijke kweekelingen of bedienden aan, die den naam dragen van anakh pijara (opvoedingskinderen.)

Zulke jonge lieden nu wonen bij ons in huis, worden als van zelf reeds door de inwoning aan orde en goeden leefregel gewoon, leeren zich gewennen aan den omgang met beschaafden, worden vertrouwd met ons als kinderen, leeren zich gemakkelijk en vlug uitdrukken in de Maleische taal, leeren zich net en zindelijk en ordelijk kleeden, en, daar wij gedurig hen verbeteren en teregtwijzen, nemen zij in korten tijd zigtbaar toe in beschaving. De meisjes leeren al werkende en helpende allerlei huis- en keukenwerk; zij leeren naaijen en met de wasch omgaan, enz. De jongens leeren een en ander op en om het erf verbeteren, rangschikken en opknappen. Hun eigenlijk werk, tot nog toe bij mij, is niets meer dan dat zij gras halen voor mijne paarden, die op stal staan, en dat zij hout halen uit het bosch voor de keuken. Voorts verrigten zij eenige ligte boodschappen voor mij, terwijl een, twee of drie somtijds mij op mijne rondreizen vergezellen, om mijne paarden eenige palen vooruit te brengen, ten einde ik daar verwisselen kan, – om mijne goederen te dragen, die ik op reis noodig heb (waartoe ik echter ook soms wel menschen huur, vooral wanneer ik wat ver reizen moet), – en om mij, op de plaatsen waar ik mij ophouden en vernachten moet, ten dienste te staan. Nu en dan ook laat ik de knapsten onder hen iets voor mij afschrijven of liniëren, gelijk bij voorbeeld een dezen brief heeft geliniëerd; terwijl op dit oogenblik vlak over mij, aan dezelfde tafel waaraan ik zit te schrijven, een andere mijner moerids muziekpapier voor mij staat te liniëren. Overigens zien deze onze huisgenooten allerlei europesche voorwerpen in onze woning, en leeren van vele dier voorwerpen het gebruik kennen, hetwelk niet weinig medewerkt tot hunne ontwikkeling.

Doch het voornaamste is, dat zij verder onderwijs krijgen in hetgeen zij aanvankelijk op de school geleerd hadden; namelijk in lezen, schrijven, cijferen, zingen, fluitspelen, en vooral in godsdienst en geschiedenis. Dit geldt wel in de eerste plaats de jongens, maar ook de meisjes zijn daarvan niet uitgesloten.

Later, wanneer ik eens wat grooter huis bewoon, hoop ik het onderwijs aan mijne moerids nog met de beginselen van aardrijkskunde enz. te vermeerderen en uit te breiden. En wat is nu het loon van zulke moerids en anakh pijara, zult gij misschien denken? Zulke anakh pijara en moerids, gelijk gij hebt opgemerkt, zijn tevens eigenlijk onze eenige bedienden, en daarom laat het zich vooronderstellen, dat zij eenig loon ontvangen. Zij ontvangen van ons geheel hunne kleeding, die ofschoon net en doelmatig, niet zoo duur komt als in Europa, dewijl de onderkleederen zeer weinig zijn of geheel niet vereischt worden; zij ontvangen voedsel en inwoning en onderhoud, ook dan wanneer zij ziek zijn; zij ontvangen papier, pennen, inkt, boeken, leijen, en alles wat zij bij hun onderwijs noodig hebben, terwijl boven dit alles de jongens elk nog een halve gulden per maand tot zakgeld ontvangen. De meisjes krijgen dit niet, dewijl hare kleeding iets duurder te staan komt dan die der jongens; echter is het reeds eene aangenomene gewoonte geworden, aan de meisjes, zoo zij tot een huwelijk komen, eene zekere uitrusting te geven, bestaande in wat borden en kopjes, lepels en vorken, een tafelkleed en servetten, enz. Uit dit alles blijkt u genoeg, dat wij die huisgenooten lang niet voor niets hebben, en dat wij het getal, om des voordeels wil althans, niet groot behoeven te maken. Echter hebben wij thans acht anakh pijara en tien moerids

bij ons in huis. Wij hebben bij de opname van dit groote getal niet zoozeer gevraagd, of wij die en die nog noodig hadden, maar of wij deze en gene nog plaatsen konden; dewijl wij overtuigd zijn van het nuttige en goede, dat hierin gelegen is voor de bevolking. Vooral heb ik mijn best gedaan, om eenigen uit het nog ruw alfoersche distrikt van Tonsawang tot onze huisgenooten te maken. Met moeite heb ik het thans zoo ver gekregen, dat drie jongens en drie meisjes uit dat distrikt zich als zoodanig sedert een' geruimen tijd wel bij mij gevoelen. Ik zeg met moeite, en dit is inderdaad zoo. Ik behoef slechts te zeggen, dat er nu reeds vijf van mij stil weggeloopen zijn. Ik heb hen gelaten waar zij waren, namelijk te huis. Deze menschen zijn gewoon aan hun eigen ongeregeld leven, en aan het onordelijke gehecht. Toen bij voorbeeld de tegenwoordige kerk alhier, voor omtrent 18 jaren gebouwd werd, was dit het werk van 3 à 4 distrikten te zamen; elk moest daaraan hout en bouwlieden leveren, doch er was een beding dat Tonsawang, om alle moeite van wegloopen voor te komen, geen menschen maar alleen hout leveren zou. Hieruit blijkt, dat hunne geaardheid om weg te loopen van waar zij werkzaam zijn, zeer algemeen bekend is. Twee mijner tonsawangsche moerids, die thans nog bij mij zijn, waren voor eenigen tijd ook weggeloopen. Ik schreef het den Majoor; zij kregen tot straf elk drie goede rottanstrepen; dit maakte hen gevoelig; zij erkenden hunne misdaad, en vroegen om vergeving en vrijheid aan den Majoor, om weder bij mij terug te komen. Ik nam ze aan in de hoop, dat deze althans vooreerst niet weder zouden wegloopen. Het is tot heden toe overeenkomstig mijne verwachting; zij zijn nog altijd mijne moerids, leeren goed en ik begin meer

en meer vertrouwen in hen te stellen. De derde dezer Tonsawangers, eigenlijk de oudste, toont in alles dat hij mijn geheele vertrouwen ten volle waardig is; hij is het is die daar vlak voor mij staat muziekpapier te liniëren.

Ofschoon ik mij nu in de laatste afdeeling niet zoo juist en eenvoudig aan de vragen gehouden heb, zoo vertrouw ik toch, dat het meerdere u niet geheel onwelkom zal zijn. Ik heb omtrent het overige tot nog toe niets belangrijks te antwoorden, en kan dus hier voor dit maal eindigen.

VERSLAG

AANGAANDE

DE BIJBELVERSPREIDING IN DE MENAHASSE VAN MENADO.

Een algemeen verslag over de Bijbelverspreiding in de Menahasse behoort alles te omvatten wat de overtuiging kan versterken, dat de verspreid wordende Bijbel der bevolking groot nut aanbrengt, en de verspreiding zelve eene weldaad mag heeten. Terwijl er echter kwestie is over de meerdere of mindere verstaanbaarheid der taal, waarin die Bijbel is overgezet, – zoo behoort het verslag ook hierop te antwoorden. Het is daarom, dat men de aandacht dient te vestigen op vier punten: *a* de wijze van verspreiding; *b* ontvangst des Bijbels; *c* het verstaan des Bijbels; en *d* de vruchten der verspreiding.

a. De wijze van verspreiding. Het behoeft naauwelijks aangetoond te worden, dat men onder eene bevolking als die der Menahasse geene personen heeft, die den Bijbel colporteren, van dorp tot dorp reizen en het Boek der boeken aanprijzen, om alzoo meer of minder exemplaren aan den man te brengen. Onder eene bevolking, die nog steeds in het overgangstijdperk van Heidendom tot Christendom verkeert, zou het zeer ongepast zijn met den Bijbel te koop te loopen; zulk eene

wijze van Bijbelverspreiding kan hier niet gevoerd worden, en is ook niet noodig, dewijl de Christenen zelve den Bijbel begeeren als een heilig boek, waarvoor zij eerbied hebben. Wilde men eenige personen met een aantal Nieuwe testamenten het land doorzenden, zij zouden hunne waar zeker wel slijten; doch het zou den zendelingen aan Bijbels ontbreken, dewijl zij zelfs niet de aanvragen kunnen voldoen wegens gebrek aan voorraad. Zelfs de meesters in de onderscheidene negerijen, die wel belast worden met den verkoop van schoolbehoeften, hebben geene N. T. ter verspreiding. Doorgaans worden de in het depôt aanwezige exemplaren onder de broeders naar de uitgestrektheid van ieders werkkring, of liever naar het aantal Christenen onder hunne leiding, verdeeld. De broeders zelven verstrekken de N. T. op aanvrage voor *f* 1 Recipis het exemplaar. Zij laten niet na, wanneer de gelegenheid gepast geoordeeld wordt, een paar woorden in het midden te brengen over de wijze waarop den Christenen alhier het N. T. goedkoop verstrekt wordt. Zij worden gewezen op de broeders en zusters in Holland, die uit christelijke liefde tot de nieuwelingen onder de Heidenen gaarne bijdragen leveren, opdat dezen het woord Gods voor weinig geld in huis en handen mogten bekomen. Noodzakelijk echter is het ook hier, dat de N. T. niet geheel gratis verstrekt worden. Opdat de waardij van het heilig boek niet verkleind worde in de schatting der Christenen, blijven zij daarvoor *f* 1 Rec. betalen. Het behoeft ter naauwernood opmerking, dat desniettegenstaande nu en dan aan dezen en genen een N. T. geschonken wordt.

Nog dient opgemerkt te worden, dat over het algemeen alléén het N. T. verspreid wordt; aanvragen naar het O. T. komen slechts nu en dan voor; terwijl wij er niet op aan-

dringen, dat men zich ook dit zal aanschaffen, wel overtuigd, dat het N. T. niet alleen noodzakelijker is voor de jeugdige Christenen, maar zelfs genoegzaam voor de weinig onderrigten; ja, ook dat het O. T. naar aard en strekking minder geschikt is voor het begrip onzer Christenen, die, gelijk zich gemakkelijk begrijpen laat, weinig ontwikkeld zijn. Wel zouden wij wenschen enkele gedeelten des O. T., bijv. de Psalmen, meer algemeen in handen onzer Christenen te zien; doch over het algemeen zijn wij reeds voldaan, indien velen het N. T. bezitten, en het O. T. niet geheel onder de bevolking ontbreekt.

De Bijbel wordt niemand opgedrongen; elk schaft zich dien uit eigene beweging aan. Natuurlijk is het, dat bij elke gepaste gelegenheid de zendeling het gebruik des Bijbels zeer aanprijst, deszelfs hooge waarde en voortreffelijkheid zooveel mogelijk tracht duidelijk te maken, om alzoo eene ware begeerte naar de lezing van het woord Gods op te wekken. Smarten moet het ons daarom, wanneer wij door de genade Gods zulke begeerte hebben opgewekt, dat wij die niet altijd kunnen helpen bevredigen, en de vragers naar Nieuwe testamenten ledig moeten heenzenden, omdat wij er geene hebben. Hartelijk verlangen wij, dat het Bijbelgenootschap vrijmoedigheid vinden moge, de aanvragen van Heeren Bestuurders te voldoen, opdat wij in staat mogen gesteld zijn aan een ieder die het begeert, een N. T. ter hand te stellen (1).

b. Ontvangst des Bijbels. De wijze van verspreiding des Bijbels doet reeds eenigermate bevroeden, hoe die

(1) Bestuurders van het Bijbelgenootschap zijn tot nog toe steeds bereid geweest aan iedere aanvrage om maleische Bijbels te voldoen, gelijk wij dit gedurig dankbaar in het openbaar in ons Jaarverslag vermelden. RED.

ontvangen wordt. In het algemeen mogen wij met vrijmoedigheid verklaren, dat de Christenen in de Menahasse den Bijbel, of liever het N. T. zeer begeeren en het vereeren als een heilig boek. Ofschoon de prijs zeer laag gesteld is, blijft het voor den negerijman toch nog altijd eene betrekkelijk groote uitgave, een gulden van het geld, dat hij verkrijgt door den verkoop zijner producten, daarvoor af te zonderen. Wij zijn er verre af te willen zeggen, dat men dit niet betalen of missen kan; de werkelijkheid zou ons logenstraffen, want de dagelijksche ervaring leert ons, dat men gaarne een gulden geeft om daarvoor een N. T. in eigen bezit te ontvangen; wij willen met het bovenstaande alleen zeggen, dat men het N. T. als een' kostbaren schat op prijs stelt, en daarom bereidwillig den bepaalden prijs daarvoor geeft, al heeft men ook niet veel. Verreweg de meeste Christenen in de Menahasse, met kosten van papier, druk- en bindloon, vervoerkosten, enz. geheel onbekend, hebben zelfs niet het minste begrip van de goedkoopheid des Bijbels; doch zij die het begrepen hebben, al zijn het dan ook slechts weinigen, dat de liefdadigheid der hollandsche Christenen hun het woord des Heeren voor zoo geringen prijs verkrijgbaar stelt, ontvangen dat woord met dankbaarheid nevens God ook aan hunne weldadige broeders en zusters in Nederland. Met den eerbied voor het Boek der boeken hangt reeds te zamen, dat waar men den goddelijken inhoud heeft leeren kennen en waardeeren, men het als een' grooten schat beschouwt, als bevattende de woorden des levens, die door de zendelingen verkondigd, dierbaar werden aan veler hart. Intusschen wane men niet, dat over het algemeen onder onze Christenen dat verlangen naar en die blijdschap over de ontvangst des Bijbels gevonden wordt, die ontstaat uit innige

verkleefdheid aan de blijde boodschap des Evangelies. Genoeg is het, dat er ook hier zijn, al is hun getal niet groot, die het woord des levens als hunnen eenigen schat, hunne dierbaarste bezitting op aarde liefhebben. En dit is te natuurlijk, dan dat men er zich over verwonderen zou. Wat onder de oude Christenbevolkingen na eeuwen van christelijke ontwikkeling en beschaving niet gewrocht is, mag vooral niet verwacht worden van eene bevolking, die vóór 25 jaren pas begon en nog naauwelijks ter helfte is gekomen tot de wedergeboorte van een heidensch tot een christelijk volk. Gelijk de meening, door velen in het Vaderland in gemoede gekoesterd, overdreven moet genoemd worden, alsof onze jeugdige Christenen het in geloof en liefde van de vaderlandsche Christenen zouden winnen, zoo is het niet minder bezijden de waarheid, wanneer men meent, dat hier het woord des Heeren over het algemeen hooger geschat, hartelijker bemind en derhalve dankbaarder ontvangen wordt, dan in het Vaderland. Vele Christenen, en uit de wereldlijk hooger geplaatsten niet weinigen, doen weinig moeite om het N. T. te bezitten, en achten vele dingen van hoogere waardij dan dat; anderen verlangen het wel, doch verlangen het zonder luid uitgedrukte vreugde. Echter zijn er ook onder de Christenen in de Menahasse, die ondubbelzinnige blijken geven van dankbaarheid over de ontvangst van het levende woord des Heeren, en gelijk gezegd is, daarvoor gaarne den betrekkelijk geringen prijs geven.

c. Het verstaan des Bijbels. Deze redenering zou welligt aanleiding kunnen geven tot de vraag, of de mindere belangstelling bij velen in het gedrukte Bijbelwoord, niet daaraan zij toe te schrijven, dat de tegenwoordige maleische vertaling des Bijbels minder

verstaanbaar is voor het grooter deel der inlandsche Christenen. Dit brengt er ons toe een paar woorden in 't midden te brengen over het verstaan des Bijbels. – Wij zullen niet herhalen, wat door Ds. BRUMUND, den Heer VAN DER TUUK en anderen geschreven is tot staving der bewering, dat de maleisch-sprekende Christenen geenen Bijbel hebben. Wij noemen de maleisch-sprekende Christenen en niet de Maleijers, omdat de bedoelde Bijbelvertaling door tienduizenden Christenen wordt gebezigd, die met den maleischen volksstam in afstamming of verwantschap niets gemeen hebben. Wij onthouden ons ook van de wederlegging der bewijsgronden, die men heeft aangebragt, om de verstaanbaarheid der maleische vertaling te betoogen. Wij doen dit te meer, omdat het daaromtrent geschrevene ons – zendelingen der Menahasse – minder geldt. Wij hebben slechts over onze gemeenten in dit land te spreken. Intusschen mogen wij niet geheel zwijgen, omdat door een en ander bij het Bijbelgenootschap de twijfel is opgerezen, of het wel mag voortgaan eene vertaling te verspreiden, „ tegen welker deugdelijkheid zoo vele en zoo belangrijke bezwaren worden geopperd." – Wij kunnen verzekeren, dat de bestaande vertaling door den heilbegeerigen lezer genoegzaam verstaan wordt; ja, zoo als zij is, met volle regt voor onze maleisch-sprekende Christenen de Schrift mag genoemd worden, die wijs maakt tot zaligheid. Hoe gaarne zouden wij op de plaats zelve bij onze bijbeloefeningen en in de scholen aan Bestuurders des Bijbelgenootschaps toonen, dat de door hen verspreide Bijbel, met name het N. T. wel deugdelijk verstaan wordt. Men dient hier echter onderscheid te maken. Met honderden Christenen uit de Menahasse zou men de proef kunnen nemen en overtuigd worden, dat de

vertaling verstaan wordt, en zelfs de vreemde, hooge, woorden, benevens zamengestelde constructies begrepen worden; deze zijn de verstgevorderde bijbellezers. Honderden anderen zou men hier tegenover kunnen stellen, die nagenoeg niets verstaan van den Bijbel, noch het meer zamengestelde, noch het meer eenvoudige der taal; deze zijn de onnadenkende lezers. Of men leest niet om te verstaan, onverschillig weg; òf men heeft het in de kunst van lezen niet tot verstandelijk lezen gebragt. Het eene hangt naauw met het andere zamen. Voor dezen zou eene meer verstaanbare vertaling even weinig nut hebben; gelijk die voor genen niet meerder waarde dan de bestaande hebben zou. Het is waar de alfoersche Christen moet zich met het Maleisch der gebruikelijke vertaling vertrouwd maken; doch men voere dit niet aan als een bewijs tegen de vertaling. Niemand, men leze den Bijbel in welke vertaling ook of zelfs in het oorspronkelijke, zal de bijbeltaal en bijbelconstructie vatten zonder bepaalde oefening in het bijbellezen. De eenvoudige landman in het Vaderland – die lezen heeft geleerd op de lagere school – zal hij den Bijbel verstaan, wanneer hij zich in het bijbellezen niet oefent?... En zal hij bij dagelijksche oefening de bijbeltaal niet beter begrijpen en kunnen teruggeven in zijne gewone spreektaal dan menig ander, die in kennis der taal verre boven hem staat?....

Wij stemmen gaarne toe, dat de gewone maleische vertaling des Bijbels herziening behoeft. Eene groote menigte woorden uit verschillende Oostersche talen ontleend, behoort weggelaten en door maleische vervangen te worden; te zamengestelde constructies, – vooral in den lijdenden vorm, ofschoon welluidend en volgens het maleische taaleigen – kunnen eenvoudiger worden gemaakt.

Doch om deze redenen is de vertaling nog geene onverstaanbare, althans niet voor onze Christenen. Wij hebben gezegd, dat velen de vreemde en hooge woorden verstaan, en door andere weten weder te geven, die bij de lezing des Bijbels, vooral des N. T. verstaan wat zij lezen, en wij hebben de verstgevorderde bijbellezers genoemd. Wij hadden er kunnen bijvoegen, dat alleen onder dezen de heilbegeerige lezers gevonden worden. Wij behoeven het toch wel niet te zeggen, hoezeer een ernstige zin bij het bijbellezen behoort. Doch over de verstaanbaarheid der onder ons gebruikelijke maleische bijbelvertaling sprekende, nemen wij de vrijheid te zeggen, dat hij, die Gods woord wenscht te lezen en te verstaan tot opbouwing in het geloof, met deze vertaling zich zeer goed kan helpen, omdat hij zich dagelijks oefent. Het dunkt ons reeds voldoende reden te zijn en genoegzame vrijmoedigheid te geven ter verspreiding des Bijbels, wanneer eene vertaling verstaan wordt, als men haar verstaan wil. En dit getuigenis leggen wij gaarne af. – Op onze scholen en bij onze bijbellezingen krijgen wij daarvan telkens vernieuwde proeven. Zeer zelden gebeurt het, dat een vreemd woord, hoog en onverstaanbaar, niet door ten minste een der aanwezigen wordt teruggegeven met een alledaagsch woord; doorgaans zijn er meerdere stemmen tegelijk, die de verlangde verklaring geven.

d. Ons rest nog de vruchten der bijbelverspreiding aan te toonen. Doch deze zijn al te in het oogvallend om ze bepaaldelijk aan te toonen. Staat niet de geheele gelukkige voortplanting des Christendoms in dit gewest in het naauwste verband met de bijbelverspreiding? Het behoeft geen betoog, dat de prediking des Evangelies alléén, niet zulk een' voortgang had kunnen hebben,

indien niet bij die prediking het gedrukte Evangelie zelf der bevolking in handen kwam. Wij hebben het reeds gezegd, de wijze van verspreiding is niet zoodanig, dat de Bijbel opgedrongen wordt; niemand bezit dien, dan zij, die hem uit eigene beweging en behoefte zich hebben aangeschaft. Zóó was het van den beginne der Evangeliepredikiug alhier. De Bijbel, met name het N. T. werd niet den Heidenen in handen gesmokkeld, om alzoo bekeerlingen te maken. Behalve dat men begreep, dat zulk eene handelwijze verkeerd zoude zijn, kon men het ook niet doen, want wie had den Bijbel kunnen lezen? Hier en daar had slechts een enkel persoon die kunst geleerd. Met de Evangelieprediking kwamen de scholen; kinderen – en in den beginne groote kinderen – leerden lezen; zij werden Christen of wilden Christen worden, schaften zich een N. T. aan, en het gepredikte woord werd door het gedrukte woord bevestigd; de overtuiging werd vast; het Evangelie werd omhelsd en het geloof in CHRISTUS versterkt. Wij weten het wel, bij verre niet allen die gedoopt werden en het N. T. lazen of nog lezen zijn daarom reeds tot de kennis der zaligmakende genade Gods gekomen; doch wie zal ons zeggen – het is den Heer alleen bekend – hoe velen er door de Schriften – hetzij men die zelve las, of door het jonger geslacht hoorde lezen – tot CHRISTUS en de zaligheid door Hem gebragt zijn? De verspreiding des N. T. heeft vele vruchten gedragen en draagt nog dagelijks schoone vruchten, die ons dringen met dat werk voort te gaan. Wij hebben op iets algemeens gewezen; maar ligt in dat algemeene niet reeds het bijzondere opgesloten? Men maakt vrij algemeen van den Bijbel gebruik. In de huizen wordt hij gelezen, al kunnen wij ook niet bepaaldelijk getuigen, dat men hem algemeen

bij de huiselijke godsdienst gebruikt, of dat deze doorgaans plaats heeft. In de scholen en de bijbeloefeningen is hij van groot gewigt en nut. En is het waar, dat het groote doel der bijbelverspreiding is, dat daardoor christelijke kennis worde bevorderd, dan is de schoonste vrucht zeker bijbelkennis – en die ontbreekt hier niet, altijd in betrekkelijken zin gesproken. Hoeveel godsdienstige kennis, opgewektheid en wat dies meer zij wordt er in het Vaderland niet door tal van christelijke schriften, als het ware buiten den Bijbel om gewerkt en gewekt? Wat onder onze Christenen bestaat van kennis hebben zij uit den Bijbel geput, geleid door het onderrigt der zendelingen, terwijl slechts een paar boekjes tot heden toe aan het regt verstand behulpzaam waren. De vruchten der bijbelverspreiding zijn ze niet zigtbaar in die duizenden kinderen, wier ouders op denzelfden leeftijd niets van God en CHRISTUS en Evangelie wisten, terwijl zij nu van JEZUS en van menig punt uit zijne geschiedenis weten te vertellen? En als slechts enkelen dier kinderen hunnen ouders of wel grootouders, zij het ook niet voorlezen, dan toch hen vertellenderwijze bekend maken met hetgeen zij zelven lazen; – als dan God het harte opent door zijnen Geest, zoodat men acht geeft op het gedrukte en gelezen woord; als men dan gevoel van schuld gewaar wordt, de mensch naar den Verlosser uitziet, Hem door dat woord vindt, Hem belijdt en aankleeft in den geloove; als dan alzoo een zondaar behouden wordt van den weg des verderfs, wie zal dan twijfelen of de bijbelverspreiding vrucht draagt? – Wie niet veeleer in ootmoed des harten den grooten Landman danken en loven, dat Hij den arbeid zijner dienstknechten zoo uitnemend heeft willen zegenen? En wie zal dan een'

arbeid willen staken, zoo vruchtbaar voor het Koningrijk der hemelen? Zeker niemand, wiens geloof en liefde met den arbeid is toegenomen. Wij zijn dan ook overtuigd, dat, zoodra Heeren Bestuurders van het Bijbelgenootschap zullen inzien, dat de verspreiding der bestaande maleische bijbelvertaling vruchten draagt voor het eeuwige leven, zij niet zullen aarzelen met vrijmoedigheid ons in de gelegenheid te stellen den dierbaren Bijbel te blijven verspreiden.

Wij eindigen met de herhaalde erkenning, dat de bestaande maleische bijbelvertaling herziening behoeft; doch herhalen tevens, dat zoolang dit niet geschiedt de thans verspreid wordende van onberekenbaren zegen voor onze Christenen is; – dat zonder denzelven onze gemeenten zouden gaan kwijnen.

Tanawangko, 21 Julij 1858.

Namens de Zendeling-Vereeniging
in de Menahasse,

J. G. SCHWARZ, *Voorzitter.*

F. H. LINEMANN, *Secretaris.*

BRIEF VAN DEN ZENDELING

P. N. WILKEN,

TE TOMOHON, MENAHASSE VAN MENADO.

Geachte Bestuurders!

Uit den algemeenen schoolstaat zal u, geachte Bestuurders, zijn gebleken, dat de opkomst der kinderen in de school gedurende het jaar 1858 verblijdend is geweest. Bij het schoolbezoek bleek mij, dat de vorderingen hieraan geëvenredigd waren.

Mits dezen doe ik u eenen staat van de uitbreiding mijner gemeenten toekomen. Hij zal u doen zien, dat het werk des Heeren in mijne afdeeling steeds vooruitgaat. Inzonderheid heeft mij de gemeente Tomohon, wegens de talrijke en getrouwe opkomst verblijd. Ruim drie honderd personen ontvingen te Tomohon geregeld drie keer in de week onderwijs, en wel des maandags bijbelsche geschiedenis, des woensdags bijbellezing en des vrijdags godsdienstonderwijs. Gedoopt zijn in dit jaar 205 volwassenen en 45 kinderen, tot lidmaten aangenomen 28 personen en 63 paar in het huwelijk ingezegend. In de gemeente vormt zich dan ook een kern, die van jaar tot jaar in uitgebreidheid en degelijkheid toeneemt, maar die toch niet geëvenredigd is en kan zijn aan de groote menigte, wier kennis nog veel te wenschen overlaat. Jaarlijks toch

neemt de gemeente sterk toe, en wel voor een groot gedeelte door personen, die of niet of slechts gebrekkig lezen kunnen. Het spreekt wel van zelf, dat de kennis van zulke lieden slechts luttel is. Maar er zijn toch onder hen, die, na gedoopt te zijn nog op hunnen ouden dag hebben lezen geleerd, in kennis uitmunten en zelfs vele jonge menschen beschaamd maken. Welk een zalig gevoel dit een en ander veroorzaakt kan ik u onmogelijk beschrijven. O! hoeveel stof hebben wij om den Heer te loven voor zijne onuitsprekelijk groote genade, waarmede Hij onze zwakke pogingen kroont. Mogten wij dit maar altijd beseffen, en Hem er dankbaar voor zijn door eene getrouwe vervulling onzer pligten. Hier beneden vindt men echter geene zuivere onvermengde vreugde. Dit moest ik ook aan eene vrouw ondervinden, die helaas! wegens diefstal van het Avondmaal moest worden uitgesloten.

Te Tataäran gaat, Gode zij dank, het werk des Heeren zijnen gezegenden gang. Behalve eenige weinige personen, die niet geregeld in de negerij wonen, is deze plaats eene geheel christelijke. In 1858 werden hier gedoopt 10 volwassenen en 41 kinderen; tot lidmaten aangenomen 22 personen en 19 paar in het huwelijk ingezegend. Geregeld werd te Tataäran het woord van God verkondigd, het onderwijs gegeven, de biduren gehouden en de H. Doop en het H. Avondmaal bediend.

Ook te Roeroekan breidt zich de gemeente uit. In 1858 werden hier gedoopt 50 volwassenen en 19 paar in het huwelijk ingezegend. De opkomst laat niets te wenschen over. De kennis is nog wel gering, maar neemt toch toe.

Door Gods genade heb ik in dit jaar te Panglom-

bian en te Kembis nieuwe gemeenten mogen stichten. Sedert een en een half jaar werd op beide plaatsen reeds christelijk onderwijs gegeven en het woord van God des zondags verkondigd. Te Panglombian zijn 54 volwassenen en te Kembis 34 ouden van dagen gedoopt. Wij zijn door den zegen des Heeren reeds sedert eenige jaren in de meeste negerijen min of meer aan geregelde gemeenten gewoon, en de vooruitgang springt sterk in het oog, wanneer men ze met eene pas beginnende vergelijkt. Moeijelijk laat zich dit beschrijven, daar het zich in zoo vele kleinigheden openbaart, doch het volgende diene ten bewijze. De Hoekoem van K., een Heiden, liet eenige keeren de menschen gedurende de godsdienstoefening, om nietige redenen uit de kerk roepen. Toen ik daar doopte, zeide ik tot hem: kom ga toch mede naar de kerk, gij behoeft daarom toch geen Christen te worden. Hij ging, maar met eene brandende roko (tabak in bladeren gewikkeld) in den mond en met de pet op het hoofd. Vroeger was hij sterk tegen het Christendom en dreigde zijne onderdanen met den rotting of verbanning. K. eene afgelegene negerij zijnde had hij veel magt over zijne onderdanen en menigeen liet zich door deze bedreigingen afschrikken; thans echter weet de bevolking, dat hij die niet in praktijk mag brengen. Van dat hoofd verwacht ik weinig, zijne zeven vrouwen zijn voor hem een magtige hinderpaal. — Eens te P. over de zonde sprekende, vroeg ik het gewezene hoofd, den vader van den tegenwoordigen Hoekoem: „zijt gij een zondaar?" „Neen mijn heer." „Hebt gij dan nooit eenig kwaad gedaan? „Wel neen." „Hebt gij nooit gelogen?" „Neen." „Hebt gij nooit met iemand getwist?" „Neen." „Hebt gij nooit te veel sagoweer gedronken?" „Neen."

„ Hebt gij als hoofd altijd uwen pligt vervuld?" „ Ja " „ Welnu dan zijt gij veel beter dan ik, ik kom in vele stukken te kort." Maar zullen de geachte bestuurders vragen: dien man hebt gij toch niet gedoopt? Toen ter tijd niet, maar wel later. Doch de meeste doopkandidaten zijn, wanneer zij pas komen om onderwijs te ontvangen, min of meer wat de gesteldheid van hun hart betreft, gelijk aan bovengenoemden persoon, al bekennen zij ook groote en rampzalige zondaars te zijn. Daarom tracht ik vooral hen te overtuigen van zonde en ellende. Zoo lang toch als zij hiervan geen levendig en diep besef hebben, zal ook de behoefte aan eenen Verlosser ontbreken en hun gebed slechts lippenwerk zijn. Door Gods zegen oefent het onderwijs veelal eenen grooten invloed op den leerling uit. Van lieverlede komt hij tot de erkentenis van zijnen betreurenswaardigen toestand, en leert behoefte gevoelen aan eenen Verlosser. De Heer der gemeente geve, dat deze behoefte weldra algemeen worde gevoeld.

De gemeente van Kakaskassen veroorzaakt mij veel vreugde; zij gaat wel is waar langzaam maar toch zeker vooruit. Gedoopt werden er 18 volwassenen en 28 kinderen en 14 paar zijn in het huwelijk ingezegend. De meester aldaar is een van de minst bedeelde, maar welligt de getrouwste van al mijne meesters.

Eene andere negerij is eene ellendige plaats; sedert de nieuwe meester daar is, zie ik dit hoe langer zoo meer. De vorige heeft mij steeds zand in de oogen gestrooid, en mij al de gebreken van die plaats verzwegen. De opkomst, wanneer ik er kom, schikt nog al; maar dan is het volgens bevel. Dikwerf heb ik er aan gedacht, deze gemeente maar aan haar eigen lot over te laten, maar dat toch mag en kan ik niet. Onlangs sprak ik zeer

ernstig met den Hoekoem besar en bragt hem onder het oog, dat school en gemeente onder zijn bestuur, in stede van vooruit te gaan, hard achteruit gingen. Als hoofd, zeide ik, behoort gij een goed voorbeeld te geven; doet gij dat, dan kan nog alles hersteld worden; doet gij het tegendeel, dan zal de gemeente nog erger verloopen. En wat zullen dan de gevolgen zijn? terwijl de geheele Menahasse vooruitgaat, zal uwe negerij het oude bedorvene nest blijven. Hij beloofde alles in het werk te zullen stellen, vooral het werken op den zondag tegen te gaan. Bij herhaling heeft hij mij verzocht, zijnen broeder en eenige Hoekoems te doopen, maar ik moest het hem steeds weigeren, omdat zij niet in het onderwijs en zelden ter kerk komen. Gedoopt zijn in deze negerij 8 kinderen.

In het distrikt Sarongsong mogt ik veel vreugde smaken. Offers worden er niet meer gemaakt. In beide negerijen Tondango en Ramboenan zijn vooreerst de laatste Heidenen gedoopt. Er zijn nog wel eenige ongedoopte jongelieden, die ik niet meer als kinderen mogt aannemen, en die ik, wegens hunne jeugd en gebrek aan de noodige kennis, als volwassenen nog niet doopen kon. Te Tondango zijn 12 kinderen gedoopt, 27 personen tot lidmaten aangenomen en 2 paar in het huwelijk christelijk ingezegend. Te Ramboenan zijn 17 volwassenen en 4 kinderen gedoopt; tot lidmaten aangenomen 6 personen en 2 paar huwelijken ingezegend. Den meester van P. heb ik wegens luiheid ontslagen en nog geenen nieuwen weer aangesteld, omdat het schoolgebouw aldaar in eenen zeer slechten staat verkeert, en er ook geen huis voor den meester is. Hier wilde men mij onlangs bedriegen, door een kind, buiten het huwelijk verwekt, als een echt kind te laten doopen. Gelukkig was ik

gewaarschuuwd, en nogtans kostte het, daar er meer kinderen waren, en ik den zegsman niet mogt noemen, veel moeite om achter de waarheid te komen; want stoutweg gaven de zoogenoemde ouders zich voor de ware uit, en toen het bedrog ontdekt was, zeiden zij: wij noemen ons ouders van dit kind, omdat wij het als het onze hebben aangenomen.

Te Sarongsong en Lahendong laat de opkomst niets te wenschen over.

De opkomst en het gedrag der Christenen te Sonder veroorzaakt mij veel vreugde. Ik mag zeggen, dat men hier meer hartelijkheid vindt dan elders in de Menahasse. Gedoopt werden er 40 volwassenen en 9 kinderen en in het huwelijk ingezegend 4 paar. Dit distrikt belooft veel. Overal bespeurt men eenige beweging. Van de acht hoofden van het distrikt Sonder, zoo ver als mijne afdeeling gaat, zijn nog twee Heidenen. Voor eenigen tijd waren zij op bevel in de kerk, zij zaten er zoo schuw en bevreesd alsof zij misdadigers waren. Zonder iets van dit bevel te weten, gaf ik juist mijne vurige begeerte te kennen, dat weldra het Christendom door de geheele bevolking van Sonder mogt omhelsd worden, en dat tot dat einde elk Christen verpligt was mede te werken; maar dat niemand, wie hij ook zij, mogt worden gedwongen. En overeenkomstig dit woord zal ik ook met de beide Hoekoems handelen. Liever geene dan gedwongene Christenen.

Ook in de drie overige negerijen tot Sonder behoorende heb ik eenige keeren in den loop van dit jaar het woord van God verkondigd. Te Kijawa, waar vroeger oud Sonder lag, en dat nog een gedeelte van die plaats is, bestond reeds eene kleine gemeente, maar het laat nog veel te wenschen over. In 1858 heb ik hier gedoopt

4 volwassenen en 3 kinderen. Te Lejlem heb ik één kind gedoopt. Hier had Br. GRAAFLAND eens gepredikt, verder was hier nog niets gedaan en er was ook weinig te doen. Thans is er beweging; een dertigtal volwassenen ontvangt christelijk onderwijs. Toen ik de laatste keer te Lejlem was, verzocht mij het hoofd (een Christen) dringend om hen toch te doopen, zeggende: „Laat hen toch niet langer wachten zij zullen anders moedeloos worden." Ik antwoordde: „Zeer gaarne zou ik hen doopen, daarom toch ben ik gezonden, en daarom heb ik mijn vaderland verlaten; – niets liever ware mij, dan dat ik weldra de geheele bevolking van Lejlem en Sonder kon doopen, – maar deze katechisanten bezitten nog niet de noodige kennis. Wanneer u b. v. gelast wordt koffij te planten, moogt gij dan maar nemen wat u voor de hand komt, al zijn het ook kleine, kromme en nietige boompjes, die weinig of geene vrucht beloven?" „Neen, dat is verboden." „Welnu ook mij is gelast, eerst behoorlijk te onderwijzen en de bevelen des Heeren te betrachten en daarna te doopen. Zoodra zij de noodige kennis bezitten, en wanneer niets op hun gedrag valt aan te merken, zal ik hen volgaarne en wel hoe eer zoo liever aannemen." – Ook te Tintjep heb ik het woord van God verkondigd, maar ik moet bekennen, dat het mij eenige overwinning kostte. Elders toch wachten mij volle kerken, maar hier behalve de schoolkinderen slechts vijf of zes toehoorders. Maar alsdan vraag ik mij af, mag ik deze weinigen aan hun lot overlaten? en kunnen zulke bezoeken niet weldadig voor de overige bewoners van dit dorp werken? God geve, dat ook hier weldra het woord des Heeren licht en leven verspreide.

Even als vroeger zoo heb ik ook dit jaar bij beurten om de 3 à 4 weken het woord van God te Tomohon,

Tataäran, Kakaskassen, Sarongsong, Lahendong en te Sonder verkondigd. In de kleine gemeenten zoo als te Lotta, Kembis, Roeroekan, Panglombian, Tondango, Pinaras, Ramboenan, Lejlem, Kijawa en Tintjep slechts nu en dan en veelal in den loop der week, waartoe ik dan van den Majoor verlof verzocht, dat ook gewoonlijk werd gegeven. Het onderwijs werd op de buitenplaatsen geregeld door de meesters gegeven. Vóór de bediening des Doops of de aanneming tot lidmaten ga ik nog eens het onderwijs met de leerlingen door. Gewoonlijk laat ik eerst den meester vragen, omdat de leerlingen aan zijne wijze van vragen gewoon zijn. Welligt zal het u, geachte Bestuurders, aangenaam wezen, wanneer ik u eene korte schets van de behandeling van een' der meesters mededeel. Zoo getrouw mogelijk zal ik u de vragen van den meester te Sarongsong en de antwoorden van de doopkandidaten teruggeven. Na gezang en gebed zeide ik tot den meester: wees zoo goed en ga in het kort het onderwijs met hen door. Daarop begon hij aldus: „Wie heeft de wereld geschapen?" „God schiep in den beginne hemel en aarde." „Had de aarde dadelijk hare tegenwoordige gedaante?" „In den beginne was de aarde woest en ledig met duisternis en water omgeven." Hoe lang is het geleden dat God haar tot eene woonplaats voor menschen en dieren vormde?" „Omtrent zes duizend jaren." „In hoeveel tijd schiep God dit alles?" „In zes dagen." (Nu volgden de zes scheppingsdagen). „Wat schiep God ten laatste?" „Den mensch." „Hoe schiep God den mensch?" „Naar zijn beeld en zijne gelijkenis." „Wat beteekent dat?" „God schonk den mensch eenen onsterfelijken, reinen en redelijken geest." „Tot welk einde?" „Om God te leeren kennen, eeren en beminnen, als ook om zijn eigen geluk te be-

vorderen en de aarde met hare voortbrengselen aan zich te onderwerpen." „ Wie waren de eerste menschen?" „ ADAM en EVA." „ Waar woonden zij?" „ In het paradijs." „ Wat was het paradijs?" „ Een schoone tuin vol van de nuttigste planten en kruiden." „ Hoe leefden zij in het paradijs?" „ Hoogst gelukkig, vrij van alle rampen dezes levens, en zij verkeerden met God als een kind met zijnen vader." „ Waarom kenden zij geene rampen?" „ Omdat zij zonder zonde waren." „ Welk gebod ontvingen zij van God?" „ Van allen boom dezes hofs zult gij vrijelijk eten; maar van den boom der kennisse des goeds en des kwaads, daarvan zult gij niet eten; want ten dage, als gij daarvan eet, zult gij den dood sterven." „ Door wien werden zij verleid?" „ De slang heeft EVA bedrogen; zij at van dien boom en gaf ook haren man en hij at." „ Wie was die slang?" „ De Satan." „ Waar was hij dan?" „ Bij of in de slang." „ Zag EVA hem dan niet?" „ Neen, want hij is een geest, een afgevallen engel." „ Wat vroeg de slang aan EVA?" „ Is het niet, dat God gezegd heeft: gij zult niet eten van dezen boom?" „ Waarom vroeg zij dit?" „ Om EVA te doen twijfelen." „ Wat verzekerde zij aan EVA?" „ Gij zult niet sterven, maar God weet, dat ten dage als gij daarvan eet, zoo zullen uwe oogen geopend worden, en gij zult als God zijn, kennende goed en kwaad." „ Hoe werden hunne oogen na het eten geopend?" „ Zij zagen, helaas, dat zij gezondigd hadden en hoogst ongelukkig waren geworden." „ Welke straf ontvingen ADAM en EVA?" „ Zij werden uit het paradijs gejaagd en aan den dood onderworpen." „ Welke andere gevolgen had deze ongehoorzaamheid?" „ ADAM en EVA de stamouders van alle menschen zijnde, zoo is het geheele menschengeslacht diep bedorven." „ Zijt

ook gij een zondaar?" „Ja." „Welke zonden hebt gij gedaan?" (Eene optelling van vroeger bijgeloof, zeden en gewoonten). „Maar daar gij dit een en ander hebt verworpen, zijt gij nu rein van zonden?" „Helaas, neen, want mijn hart is diep bedorven, vol leugen, nijd, twist en kwade begeerten." „Waarmede bedreigt God den zondaar?" „Met straf zoowel in deze als in de toekomende wereld." „Welke is de straf in deze wereld?" „Ziekte, sterfgevallen, hongersnood, enz." „Maar wanneer nu iemand vele en zware rampen treffen, is dat dan een bewijs, dat hij een groot zondaar is?" „Neen, want dikwerf zien wij, dat de vrome zwaar lijdt, zoo als LAZARUS, terwijl het den goddeloozen zeer voorspoedig gaat, zoo als den rijken man." „Waarom zendt God ons die rampen?" „Om ons door dezelve van de wereld en zonde tot zich te trekken." „Waar wordt de mensch in de toekomende wereld gestraft?" „In de hel, waar het vuur niet verteert en de worm niet sterft." „Door wien wil God den mensch van de zonde en hare straffen verlossen?" „Door JEZUS CHRISTUS." „Wie is JEZUS CHRISTUS?" „De zoon van God, onze Zaligmaker." „Waarom noemt gij hem onze Zaligmaker?" „Omdat God Hem in de wereld heeft gezonden, om ons te verlossen van onze zonden." „Hoe heeft hij ons verlost?" „Door zijne menschwording, door zijn leven, door zijne voortreffelijke leer, door zijn lijden en sterven en door zijn verheerlijkt leven." „Hoe door zijne menschwording?" „Wilde Hij ons verlossen dan moest Hij als mensch de wet van God vervullen." „Waarom als mensch?" „God heeft den mensch zijne wetten gegeven, en daarom moet ook de mensch ze vervullen." „Hoe heeft Hij ons door zijn heilig leven verlost?" „Door zijn heilig leven heeft Hij voor ons de wet vervuld, Gods geregtigheid voldaan en ons

een heilig voorbeeld gegeven." (Over de leer niet gevraagd.) „Hoe door zijn lijden en sterven?" „Hij heeft onze zonden op zich genomen en daarom moest Hij voor ons lijden en den kruisdood sterven." (Hier de geschiedenis van het lijden behandeld. Het verheerlijkt leven, als: de opstanding, de hemelvaart en het zitten aan Gods regterhand met stilzwijgen voorbij gegaan). „Krijgen nu alle menschen deel aan de door JEZUS verworvene verlossing?" „De Heer JEZUS heeft ze voor alle menschen verkregen, maar zij alleen die opregt in Hem gelooven krijgen deel aan dezelve." „Hoe moet zich dit geloof openbaren?" „Door eene opregte bekeering tot God." „Wat is eene opregte bekeering?" „Eene erkentenis en bekentenis van zonden, gepaard met een diep berouw over en een gedurige strijd en haat tegen dezelve; voorts eene toenadering tot God en CHRISTUS, en eene betrachting en opvolging van Gods geboden." „Wie werkt zulk een geloof in uw hart?" „De H. Geest." „Waardoor werkt de H. Geest op het hart van den mensch?" „Door het woord van God, door Doop en Avondmaal." „Wien wil God den H. Geest schenken?" „Alle menschen die Hem om den H. Geest bidden." „Hebt gij reeds om den H. Geest gebeden?" „Ja ik bid God dagelijks om den H. Geest, opdat die mijn hart reinige en het geloof in mij werke." „Waar bidt gij nog meer om?" „Om vergeving van zonden; (een ander) om zijnen goddelijken bijstand, enz." „Waar bidt gij?" „Te huis, in de kerk, in den tuin en elders." „Wanneer bidt gij?" „Des morgens voor en na het eten, des avonds en ook wel op andere tijden." „Wie heeft de H. Doop ingesteld?" „De Heer JEZUS." „Wanneer?" „Toen hij opvoer ten hemel." „Wie had reeds vroeger gedoopt?" „JOHANNES de dooper." „Wat beteekent de Doop?" „Eene

afwasching van [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
rus." „Zijn alle [illegible] [illegible] [illegible]" „[illegible]
zij die van [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
waardig [illegible]." „[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
doopt?" „[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
H. Geestes." „[illegible] [illegible] [illegible]" „[illegible] [illegible]
Vader, Zoon en [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
mij [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
zaligmaker [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
leiden en [illegible]." „[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
H. Doop?" „[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
eenigen [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
overgeven, en [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
dienen." — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
der [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
lidmaten [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
't algemeen [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
leer van het H. [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
antwoorden [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
zij [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Nog
moet [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
spoedig [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Veelal moest [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
toegelicht. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
het [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
dit met [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
wel eenige vragen en antwoorden te zamen gevat. Maar
zoo veel is zeker, dat de meester dezen gang ging, en
dat de antwoorden, wat het zakelijke betreft aldus ge-
geven werden, al is het dan ook met andere woorden. —
In het gewone onderwijs worden de bijbelsche geschiede-
nis, de „tien geboden," het „geloof" en het „Onze
Vader" behandeld. — Slechts weinige van de andere

meesters hebben mij zoo goed voldaan als deze. De meesten staan ver beneden hem. Duidelijk is mij dan ook bij dit onderzoek, vooral elders gebleken, dat onze gemeenten in 't vervolg grondiger onderwijs behoeven.

De vereeniging heeft u onlangs om vermeerdering van zendelingen verzocht. Maar wat beteekenen drie? Zal de Menahasse niet slechts christelijk genoemd, maar zullen de Christenen behoorlijk onderwezen worden, dan hebben wij zeker nog een tien tot vijftiental zendelingen noodig. Tot opwekking konden wij met geringe en zwakke krachten onder Gods zegen veel doen; maar kan de opbouwing en verdere ontwikkeling der gemeenten ook aan zulke zwakke en geringe krachten worden toevertrouwd? De geschiedenis leert immers het tegendeel. Hoe staat b. v. in Rotterdam het getal predikanten en katechiseermeesters tot dat der gemeenteleden? Heeft de Menahasse naar evenredigheid minder zendelingen noodig? Bestaan hier niet vele bijkomende omstandigheden, die het getal grooter eischen? Denkt toch eens aan de vele negerijen, aan de verre afstanden, aan den negerijarbeid, die den zendeling min of meer belet om in den loop der week naar verkiezing te werken, enz. Een twintig tot dertigtal zendelingen is voor de Menahasse niet te veel. De geachte bestuurders zullen, dit gevoel ik wel, hiertoe moeijelijk overgaan, maar zullen zeggen: dat eens uit den boezem der Menahasse de ware predikers moeten voortkomen. Van ganscher harte stem ik toe, dat dit eens het geval zal worden, maar men moet dit tijdstip niet te spoedig verwachten; vooreerst is de Menahasse daarvoor nog niet rijp. De bevolking is te arm om hare predikers uit eigene middelen te onderhouden. Aan een kerkfonds is vooreerst nog niet te denken. De meeste van onze kerken moeten nog

van de noodige gereedschappen worden voorzien. Voor en al eer aan deze behoefte behoorlijk is voldaan, zal nog een aantal jaren voorbijgaan. Landerijen, zoo als vroeger in Europa, kunnen niet aan de kerk worden vermaakt. Het Gouvernement toch beschouwt deze landen als zijn eigendom. Ook is zulk eene vermaking, even als het onderhouden van hunne predikers en meesters, nog een al te vreemd denkbeeld voor onze Christenen. Doch door de biduren en vele gesprekken over dit onderwerp zullen zij van lieverlede er eenigszins mede vertrouwd worden. Maar al overwon men ook spoedig deze zwarigheid, dan zou het toch nog te veel gewaagd zijn, om den inlander met deze gewigtige taak te belasten. Volgaarne stem ik toe, dat hij zich de vereischte kundigheden, wanneer hem daartoe de gelegenheid wordt aangeboden, zal kunnen eigen maken; en dat hij de gave bezit om zijne denkbeelden duidelijk voor te dragen. Onze meesters, hoe gebrekkig ook ontwikkeld, dienen daarvoor ten bewijze, want wat zij weten brengen zij hunnen toehoorders duidelijk aan het verstand. Het groote bezwaar is dus niet in hun' aanleg en in hunne gaven, maar wel in hun zedelijk karakter en in hun christelijk leven te zoeken. Het Christendom heeft nog niet genoegzaam het leven doordrongen. Er zijn nog zoo vele zondige zeden en gebruiken en hebbelijkheden, die zelfs de verstgevorderden nog niet als zonden erkennen, of waarvan zij ten minste het strafwaardige nog niet inzien. Wie niet onder hen leeft en hen naauwkeurig gadeslaat, kan zich hiervan moeijelijk een denkbeeld vormen. De Christen in Europa vergelijkt den bekeerden Alfoer zoo ligt bij eenen zeer dommen, groven zondaar in Europa, die echter door Gods genade is vernieuwd naar het evenbeeld van

CHRISTUS. De bekeerde Europeaan wordt weldra naauwlettend en, om zoo te zeggen, fijn gevoelig, want de H. Geest en het ontwaakte geweten waarschuwen en bestraffen hem over de geringste afwijking. Dit verlangt men nu ook van den bekeerden Alfoer, en het vindt ook naar de mate zijner ontwikkeling bij hem plaats. Immers de H. Geest werkt niet onmiddelbaar, ware dit het geval dan moest men ook onder die Heidenen, die niets van God en CHRISTUS hoorden, bekeerde Christenen vinden, — neen, maar wel en hoofdzakelijk door het woord van God. Doch het woord van God komt niet alleen tot ons door de verkondiging van hetzelve en door het lezen der H. Schrift, maar ook door de christelijke zamenleving. Zou de domme, grove, maar nu bekeerde zondaar in Europa zulke vorderingen in de heiligmaking maken, wanneer hij eene heidensche opvoeding had ontvangen en in eene maatschappij als deze werd verplaatst? Gewis niet. Is het niet eene algemeene ondervinding en erkende waarheid, dat de geest der maatschappij eenen zeer grooten invloed oefent op het christelijk leven? — Deze bevolking ontwaakt pas uit eenen langen, diepen zondenslaap. En hoe zou zij nu reeds de zonde in hare uitgebreidheid en in hare fijne en grove vertakkingen, die niet alleen het bestaan van enkele individus, maar die het geheele volksleven heeft verpest, hebben leeren kennen? Neen het fijne gevoel van zonde is bij onze Christenen nog eene vreemde zaak, en schaamte kennen zij weinig. — Maar veronderstel eens, dat door eene zorgvuldige opvoeding de noodige en geschikte personen voor het predikambt werden gevonden, zouden zij dan nog genoeg gezag bezitten, om de algemeene ondeugden met een heilzaam gevolg te kunnen tegen gaan? Ik geloof het niet. In het vorige jaar

waren in de gemeente te Sarongsong eenige misbruiken ingeslopen, bestaande in het geven van geschenken van den bruidegom aan de bruid en ook wel aan de ouders van de bruid. Dit werd weldra eene gewoonte, en wanneer de ouders niet de behoorlijke geschenken ontvingen, dan gaven zij hunne dochter niet, al waren de jongelieden ook reeds wettig getrouwd. De meester ging met alle magt dit misbruik tegen, maar niets baatte. Een van de getrouwde mannen (er waren twee paar) werd eindelijk, daar zijn vader hem met de noodige geschenken niet wilde helpen, baloorig, liet zich tot soldaat aannemen, en ging zonder zijne vrouw naar Java. Nu ontving ik berigt van het voorval. Bij de eerste gelegenheid sprak ik zeer ernstig over dit onderwerp. Dat heeft Gode zij dank geholpen, maar nogtans beschouw ik dit euvel en de daarmede in verband staande gebreken nog geenszins als overwonnen, want zij zijn te diep in het volksleven geworteld. Had de schrijver in het N. I. Tijdschrift, die in 1854 de Menahasse bezocht, gelijk, wanneer hij zegt: „hij (de Alfoer) begeerde eene maagd tot vrouw, en dit gaf aan den omgang tusschen beide geslachten eerbaarheid; hij mogt haar niet verstooten dan ingeval van onvruchtbaarheid, en was de tweede dit ook, dan werd hem dit regt ontzegd," (1) – had die schrijver gelijk, dan zouden wij niet zoo zeer behoeven te waken en teleurgesteld worden. Maar neen, de heidensche Alfoer weet niets van eene maagd; eerbaarheid kent hij niet, en scheiden was en is aan de orde van den dag, en wel om de nietigste reden. – Dit punt is juist één van de voornaamste, een der vele struikel-

(1) De aanhaling is ook te vinden in de »Mededeelingen," tweeden jaargang, blz. 32. RED.

blokken voor onze Christenen. – Maar wenscht gij, geachte Bestuurders, het tijdstip, om predikers uit den boezem der Menahasse te vormen, te doen naderen, verdubbelt dan spoedig het getal zendelingen; zoo niet dan zal ook hier, even als vroeger op Ambon, Sangir en elders, het Christendom kwijnen, en eindelijk zal men toch genoodzaakt zijn tot verdubbelde krachtsinspanning. Thans belooft de Menahasse veel, maar moet zij daarom stiefmoederlijk worden bedeeld, of moet niet veeleer van dit gunstig tijdstip een nuttig gebruik worden gemaakt? De nood is, wel is waar, elders groot; maar moeten daarom de velden die overrijp zijn van de noodige arbeiders verstoken blijven? Laat toch het rijpe graan eerst ingeoogst worden, voor er nieuwe velden ontgonnen worden. – Geenszins dring ik op vermeerdering van zendelingen aan, om het in het vervolg gemakkelijker te hebben; ongaarne, wat mij betreft, sta ik een gedeelte van mijnen werkkring af. Daarom zeide ik ook in de vereeniging te Tanawangko gehouden: „krijgt Sonder geenen eigenen zendeling, moet het van elders worden bediend, dan wensch ik het te behouden." Maar voor het welzijn van Sonder en voor zoo vele andere plaatsen verzoek ik u dringend: verdubbelt toch spoedig het getal zendelingen alhier. Wanneer gij de groote behoefte en de gebrekkige werktuigen zoo goed kendet als wij, dan voorwaar zoudt gij weldra aan deze bede gehoor geven. – En is het te verwonderen, dat in het algemeen onze meesters hoogst gebrekkige werktuigen zijn? Stelt u toch, geachte Bestuurders, hen eens goed voor, zoo als zij zijn en niet zoo als zij behoorden te wezen. De meesten van hen hebben immers weinig of geen opleiding gehad. Dit gebrek wordt nu wel eenigszins door de kweekschool verholpen, maar hoe ligt gaat het ge-

leerde weder verloren, daar zij zeer weinige of geene hulpmiddelen hebben, om het te onderhouden. En zal de gemeente vooruitgaan, dan moeten zoowel deze als gene van de noodige boeken voorzien zijn, anders loopen wij gevaar, dat van lieverlede vele dwaalbegrippen zullen insluipen. Bij het bovengenoemd onderzoek hoorde ik eenen meester aan zijne leerlingen zeggen: „De Heer JEZUS is door zijn heilig leven de Zoon van God geworden;" van eenen anderen meester hoorde ik vertellen, dat hij met veel geestdrift had gesproken van de groote vreugde van God over de bekeering van eenen zondaar, zeggende: „Wanneer de zondaar, gelijk de verlorene zoon wederkeert, dan laat de Hemelsche vader een vet kalf slagten, en dan is er een algemeen feest in den Hemel." Een europeesch afstammeling had een' der meesters verzekerd, welligt ter goeder trouw, dat het kruis van CHRISTUS op het graf van ADAM was geplant, en dat deze daarom den gewonen Doop niet behoefde, daar hij met het bloed van JEZUS, toen de Heer aan het kruis hing, was gedoopt geworden. En zal, geachte Bestuurders, de eenvoudige Christen, wanneer hij geen genoegzaam en degelijk zielevoedsel krijgt, zulk verderfelijk gift niet gretig inzuigen? Ja, maar daarvoor zult gij zeggen, moet worden gewaakt. Kunnen echter de weinige zendelingen zulke en soortgelijke dwalingen genoegzaam tegengaan, vooral wanneer men in aanmerking neemt de weinige hulpmiddelen die hun ten dienste staan? Welke werken kunnen wij den meesters en den leden der gemeente tot onderwijzing en stichting aanprijzen? Eenige vraagboeken en den Bijbel. Zietdaar alles wat wij voor den inlander bezitten.

De bijbellezing wordt nog op dezelfde wijze gehouden als vroeger. Wij lezen thans den tweeden brief aan TIMO-

THEUS. De antwoorden bij de behandeling der brieven zijn zeldzamer, dan toen wij de geschiedkundige boeken lazen.

In het gewone onderwijs zoowel als in de maandelijksche bijeenkomst der meesters worden mij nog gedurig vragen voorgelegd. Sommige zijn wel is waar van weinig belang, andere daarentegen doen mij eenen blik slaan in hun hart, of maken mij met hunne bezwaren en met hunne gesprekken en die der Heidenen bekend. Dit is van groot belang, want zoodoende word ik in de gelegenheid gesteld, om zoo veel mogelijk hunne bezwaren en bijgeloovigheden uit den weg te ruimen.

De bidstonden worden in mijne afdeeling geregeld gehouden, en de belangstelling neemt toe. De staat der gemeenten zal u het gecollecteerde doen zien.

Met de meeste achting noem ik mij, enz.

Tomohon, 31 December 1858.

STAAT VAN DE UITBREIDING DER GEMEENTEN ONDER DE LEIDING VAN DEN ZENDELING TE Tomohon.

DISTRIKT.	PLAATS.	GEDOOPTEN.			Lidmaten aangenomen.	Getrouwd.
		Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Tomohon	Tomohon	205	45	250	28	63
»	Tataäran	10	41	51	22	19
»	Roeroekan	50	—	50	—	19
»	Panglombian ...	54	—	54	—	—
»	Kembis.....	34	—	34	—	—
Kakaskassen	Kakaskassen	18	28	46	—	14
»	Lotta	—	2	2	—	—
Sarongsong	Sarongsong.....	78	26	104	41	15
»	Pinaras.....	—	14	14	—	—
»	Ramboenan.....	17	4	21	6	2
»	Tondango	—	12	12	27	2
»	Lahendong	—	12	12	17	7
Sonder.....	Sonder	40	9	49	—	4
»	Kijawa	4	3	7	—	—
»	Lejlem.....	—	1	1	—	—
	Totaal....	510	197	707	141	145

IN DE BIDUREN GECOLLECTEERD:

Te Tomohon.....	*f*	32,—
» Tataäran.....	»	21,—
» Roeroekan.....	»	3,66
» Kakaskassen....	»	16,67
» Sarongsong	»	28,99
» Lahendong.....	»	4,18
» Tondango.....	»	9,50
» Ramboenan	»	0,70
» Sonder.....	»	6,82½
	f	123,52½

TOMOHON, den 31 October 1858.

De Zendeling

P. N. WILKEN.

VERSLAG

AANGAANDE

DE KWEEKSCHOOL VOOR INLANDSCHE ONDERWIJZERS TE TANAWANGKO,

IN 1855 UITGEBRAGT DOOR

den zendeling N. GRAAFLAND.

Geachte Heeren Bestuurders!

Het verwondert mij niet, dat Heeren Bestuurders verlangend eenig schrijven omtrent de kweekschool te gemoet zien. Immers verwachten zij – en met regt – van deze inrigting, indien zij aan haar doel beantwoordt, eene geheele vernieuwing en verbetering van het schoolwezen in de Menahasse, en middelijk ook vooruitgang van den geestelijken wasdom onzer gemeenten.

Dat doel moge nog niet spoedig bereikt worden, het moet desniettemin ons ernstig streven zijn, met Gods hulp, naar de verwezenlijking te trachten. De mogelijkheid van een en ander wordt duidelijk, als wij bedenken, dat mijn aangenomen grondregel is, wat het schoolonderwijs aanbelangt: „niet veel en velerlei, maar goed en grondig," en dat wel volgens eene weldoordachte en beproefde methode. En wat den invloed op de gemeenten aangaat, bedenke men, dat de andere strekking van het onderwijs is: „de meesters te vormen tot helpers en voorgangers in hunne gemeenten."

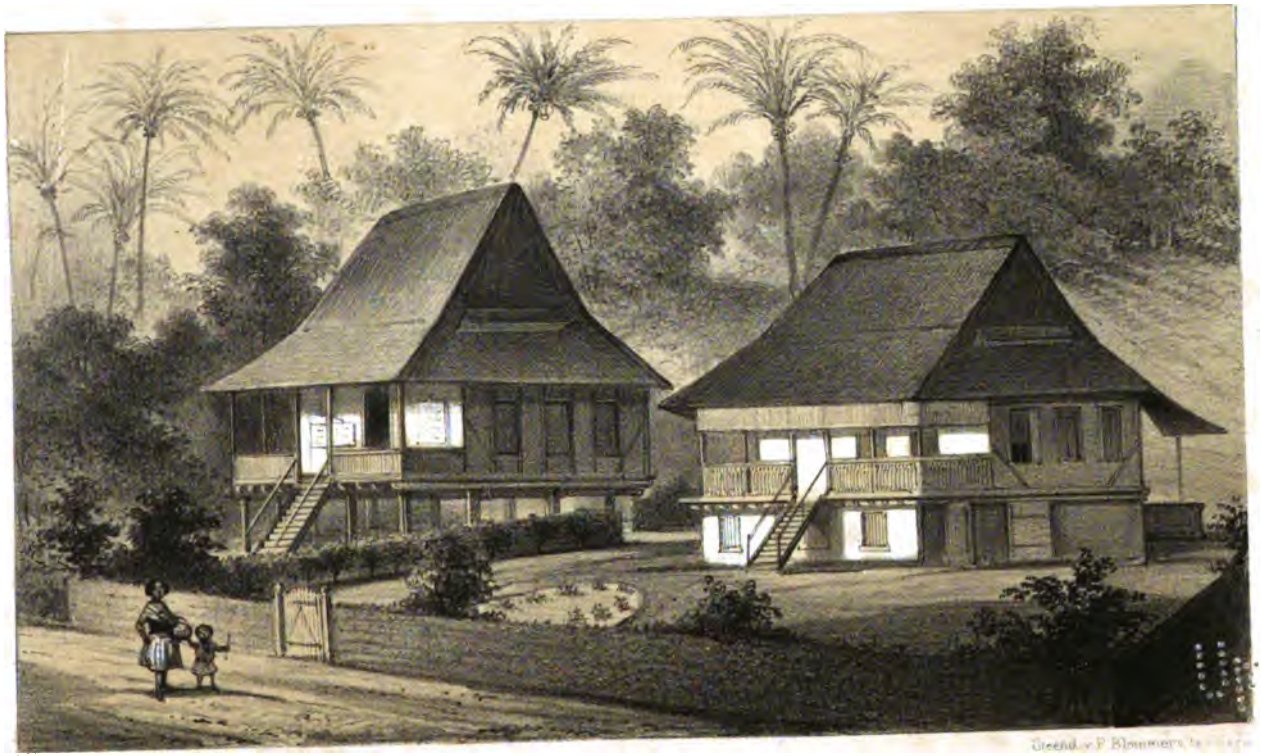

ZENDELING WOONHUIS EN KWEEKSCHOOL TE TANAWANGKO

De weg, dien ik tot bereiking van dit tweeledig doel bewandel, u voor te stellen, is het onderwerp van mijn tegenwoordig schrijven.

Vooraf echter zal het niet ondienstig zijn de geschiedenis der kweekschool hier in haar geheel kortelijk zamen te vatten, en de huiselijke inrigting aan de beschrijving der werkzaamheden te doen voorafgaan.

Haar ontstaan heeft zij te danken, aan de algemeen gevoelde behoefte, en het vereenigd verzoek der broederen vóór den tijd mijner uitzending. De keuze van Heeren Bestuurderen viel op mij, om de niet geringe taak te aanvaarden die inrigting tot stand te brengen en te leiden, en met dit meer bepaalde doel werd ik naar de Menahasse gezonden. Wat ik eenigszins had gevreesd, geschiedde: ik vond mij belemmerd in mijn werk, en moest mij tevreden stellen met vier leerlingen. Hoewel ik nu kleine zaken niet versmaden wil, en ik weet, dat alle begin moeijelijk is, was het mij te duidelijk waar de oorzaak lag van zoo klein een begin, en gevoelde ik dus weinig genegenheid, om mijn' tijd aan de opleiding van vier leerlingen te besteden. Ik schreef daarover aan de broeders, verzocht om medewerking.... toen de ziekte te Sonder een einde maakte aan mijne moeijelijke positie, de leerlingen als het ware vlugtten, en niet gezind waren weder terug te komen: dat is de gewoonte hier – het was of zij een' boozen geest gezien hadden. Deze leerlingen waren twee van Br. SCHWARZ, één van Br. BOSSERT en één van Br. ULFERS.

Toen ik eene andere woning had gekregen, en een verblijf voor leerlingen had gebouwd, en de ziekte geweken was, verzocht ik andermaal om leerlingen, maar nu was de ziekte voor vele jongelieden een hinderpaal; vooral hadden de leerlingen van Br. ULFERS er veel

tegen, hierheen te gaan, omdat zij zoo lang hunnen kameraad daar ziekelijk en vermagerd hadden zien rondwandelen. Br. SCHWARZ bezorgde mij er echter spoedig weder twee, Br. LINEMANN één en Br. BOSSERT ook één. Later voegde ik er één' van mijzelven bij, en zoo had ik weder vijf leerlingen. Ik werkte met hen voort, zoo veel ik meende aan de zaak verschuldigd te zijn, en van mijnen tijd te mogen afnemen, in aanmerking genomen dat het slechts vijf jongelieden waren, aan wie ik mijne zorg moest besteden. Weder brak er eene ziekte uit, en ditmaal werd ik zelf ook aangetast. Ik werd naar Menado vervoerd, en gelijk ik, Gode zij dank! herstelde, werden ook mijne leerlingen beter. Terug gekomen, werkte ik afwisselend met moed en ontmoedigd, al naarmate gezondheid en ziekte nog gedurig afwisselden.

Eindelijk komt er verandering. Tanawangko wordt vacant, en geen betere plaats voor de kweekschool! Mijn wensch wordt vervuld; en de uitkomst blijkt de verwachting niet te beschamen. Immers nadat de door Br. LINEMANN gezonden leerling wegens onophoudelijke ziekte den leertijd had moeten besluiten, kreeg ik twee leerlingen van dien broeder in de plaats, en dezen werden nog vermeerderd door twee leerlingen die Br. ULFERS mij toezond, en vier leerlingen van mijzelven. Dit zou dus nu reeds een twaalftal bedragen hebben, ware niet de dood in mijn huis getreden. Een mijner begaafdste discipelen, een veelbelovend jongeling werd door den Heer weggenomen, toen zijn leertijd bijna volbragt, en hij bestemd was voor eene der scholen in mijn eigen district. Dat verlies heeft mij diep getroffen; eene beproeving te meer in mijn leven en werk.

Aangenamer berigt mag ik mededeelen aangaande een' der door Br. SCHWARZ toegezonden leerlingen. Hij hield met den overledene gelijken tred, maar had in duide-

lijkheid van voordragt boven hem iets vooruit. Gaarne had hij nog langer geleerd, want bij hem openbaarde zich inderdaad eene dorst naar kennis en een streven naar vooruitgang, zooals ik niet dikwijls mogt aantreffen; maar de hem toegedachte groote gemeente te Rembokken kon niet langer wachten, en daarom ging hij. In de school en bij het godsdienstig onderwijs was het een genoegen hem te hooren. De Heer zegene hem in zijnen arbeid.

Zijn medgezel was en is altijd ziekelijk, en zal daarom waarschijnlijk ook spoedig den leertijd besluiten, hoewel hij zich om genoemde reden niet zoo heeft kunnen ontwikkelen. Zoo zouden er dus reeds vier zijn opgeleid en bekwaam gemaakt voor het werk, dat hun te wachten staat. Thans zijn het slechts drie, maar wij hebben, na zooveel tegenspoed, veel stof tot danken, dat het begin toch aanvankelijk hope geeft voor de toekomst.

Eene onaangename ervaring echter mag ik niet verzwijgen. Ik heb geenerlei klagt aangaande de jongelieden: ik ken ze met hunne gebreken en betere eigenschappen, en ik werk gaarne onder hen. Van één' slechts heb ik verdriet gehad. Hij was een mijner eigene leerlingen. Van den beginne was hij stug en hoofdig. Ik hoopte, dat het zou beteren; ik trachtte hem te leiden; het hielp niet. Zoo iemand mag geen schoolmeester en voorganger worden — dus deed ik hem vertrekken.

Over de huiselijke inrigting der kweekschool kan ik kort zijn. De kweekelingen hebben thans eene geschikte, duurzame woning, die behoudens het goed toezigt en onderhoud, dat hier zoo bijzonder vereischt wordt, eenige jaren voldoende zijn zal (1). Ieder heeft zijne eigene

(1) Het is echter later gebleken, dat dit gebouw veel te wenschen overliet. Het plaatje aan dit Nommer van ons tijdschrift toegevoegd stelt het

plaats afgeschoten met bamboe, en de gezamenlijke leerplaats is in eene beneden-voorgaanderij. Ik ga daarheen, of zij komen tot mij naar gelang der omstandigheden; de gemeenschap is gemakkelijk, dewijl hun huisje slechts twintig schreden van het mijne verwijderd is. Zij munten, als het volk, niet uit in zindelijkheid, daarop moet ik gedurig aandringen. Ziekten vertoonen zich onder hen nu en dan, even als dit hier te lande altijd het geval is. Deze alleen kunnen oponthoud in het onderwijs veroorzaken. Ligchaamsarbeid hebben zij niet of weinig, alleen dienen zij te zorgen voor hun eigen onderhoud, en dat van hun huis. Zij vinden bijna geen' tijd om hun eigen erf te beplanten en schoon te houden, vooral omdat zij na koortsen nog in weken, ja maanden, niet in staat zijn iets dergelijks te verrigten.

Des morgens te halfzeven ure vereenigen zij zich tot bijbellezing, gezang en gebed, en dit duurt tot zeven ure of wat later. Dan beginnen zij dadelijk aan hun werk, en schrijven op de lei of op het papier, naar de hoogte, waarop zij staan. Dat schrift wordt door mij gezien en beoordeeld, en dan gaan zij aan het werk, dat zij moeten afmaken, of naar de school volgens een' rooster van werkzaamheden.

Des namiddags hebben zij hunne lessen van twee tot zes, en van zeven tot negen ure. Dat ik de namiddag en avonduren tot onderwijs bepaald heb is, omdat ik de morgenuren vrij wil hebben tot eigene werkzaamheden en het bezoeken van scholen, en den kweekelingen gelegenheid wil geven tot het afwerken hunner taak, dat zij in de namiddaguren zeker niet zoo goed of met zoo-

---

gebouw voor, dat later in de plaats van het hier vermelde is opgerigt. De beschrijving daarvan volgt later. RED.

veel opgewektheid doen zouden; verder komt deze regeling overeen met het praktisch onderwijs, dat zij in de scholen moeten geven, gedurende de morgenuren, eindelijk ook met de huiselijke bezigheden ter voorziening in hunne dagelijksche behoeften.

Wij willen ons thans bepalen bij hunne opleiding, en spreken eerst over die, welke meer uitsluitend op de school betrekking heeft, en vervolgens over die, welke hen moet vormen tot voorgangers in de gemeente.

I.

Bij alles wat zij leeren wordt er aan gedacht, dat zij het eens zullen moeten mededeelen aan kinderen, op gemakkelijken, bevattelijken toon. Daartoe dient als hulpmiddel vooral het zwarte bord, zoo bijzonder geschikt voor aanschouwelijk en klassikaal onderwijs, en er wordt weinig gewerkt, waar niet het gebruik van het bord op den voorgrond staat. Dit oefent de aanschouwing en tevens den toon. Goed spreken en eene bevattelijke voordragt worden niet gemakkelijk verkregen. Vooreerst moet het begrip der zaak hun eigen gemaakt worden; maar ook dan nog weten zij zich niet uit te drukken, of ik zelf versta hen niet, en hoeveel te minder moet dit dan met kinderen het geval zijn. Daarom moet ik hun ook den vorm eigen maken, en zoo eerst kunnen zij voegzaam eene zaak voordragen. Soms keer ik deze orde om. Zie ik na lang spreken, dat zij niet op de hoogte komen, dan geef ik den vorm eerst, en wanneer zij dien gewoon zijn, dan wordt hun soms de zaak van zelf reeds duidelijk.

Wij gaan thans de vakken van onderwijs, naar de gewone volgorde, bespreken: lezen, schrijven, rekenen en zingen.

1. Het leesonderrigt geschiedt volgens eene hier nieuwe methode. Het is mij namelijk bij proefneming gebleken, dat de klank-methode hier kan worden toegepast, en gewenschte vruchten spelt, bij de zeer vele voordeelen, die zij medebrengt. Wanneer wij bedenken, dat de opkomst der kinderen zoo gering en afwisselend, en de leertijd kort is, en wij zien dan daarenboven de bijzondere geschiktheid van de klankmethode voor klassikaal gebruik, en ondervinden, dat de kinderen door haar spoediger lezen leeren, dan meen ik – behalve de bekende ontwikkelende zijde en het zielkundig ware, dat zij bevat, en dat haar aanbeveelt – gronden genoeg te hebben om niet te dralen, maar met goeden moed, dien nieuwen weg te betreden.

Dit onderwijs wordt op het zwarte bord gegeven, waarbij tevens wordt gelet op het schoon drukschrift, opdat de meesters ook door schoone vormen het onderwijs aangenaamheid leeren bijzetten, en op de vorming van het schoonheidsgevoel onwillekeurig werken. Hierbij worden de boekjes gevolgd, die ik voor eerstbeginnenden vervaardigd heb, en die op eenige mijner scholen reeds goede vruchten doen zien.

Daarenboven heb ik ook het gebruik van kuben ingevoerd, die zoo ergens, èn ter voorkoming van verveling, èn ter verligting van den onderwijzer van dienst zijn. Mijne leerlingen beseffen dan ook zelven het groote voordeel van haar gebruik, hoewel sommigen dit bij den aanvang als kinderspel aanzien. Om nu verzekerd te zijn, dat de jongelieden ze later in hunne scholen zullen invoeren, laat ik hun die kuben vervaardigen gedurende den tijd, dien zij hier zijn, want anders ben ik verzekerd – door de ondervinding geleerd – dat zij niettegenstaande de erkenning van het belang der zaak,

de moeite zullen schuwen, om ze later te maken. Zelfs hier doen zij het eerst bij herhaalde aansporing.

Lezen doen de kweekelingen in het gewone schoolboek of in het Nieuwe testament. Ook hier ga ik denzelfden gang, als ik gaarne zie, dat zij later in hunne scholen zullen volgen. Eerst wordt er gespeld naar de gewone wijze. Dan lezen zij bij beurten; vervolgens lezen zij weder, en spreken wij over teekens en beteekenis van woorden, en eindelijk herlezen zij weder, en spreken wij over den inhoud van het gelezene. Dat dergelijke gang van onderwijs zeer ontwikkelend en oefenend zijn moet, springt iedereen gemakkelijk in het oog. – Gemaakte fouten moeten zij, – als bij elk ander onderwijs, – zelven verbeteren. Dat er op toon en duidelijkheid van lezen ook en vooral gelet wordt, zal ik hier wel niet behoeven bij te voegen.

Ter oefening in deze kunst hebben zij ook hunne opstellen, welke zij op eenen zoo duidelijk mogelijken toon moeten voordragen. Bovendien hebben zij verscheidene oefeningen, waardoor zij zich in het lezen van geschreven schrift kunnen bekwamen.

2. Korter kan ik zijn omtrent het schrijven. De oefeningen daarin geschieden op de lei, en op het papier – volgens de bekende methode van den Heer GOUKA (1), door mij hier ingevoerd. Ik heb daarvan reeds zeer goede vruchten gezien, en zal daarom niet ligt eene andere methode beproeven, omdat vele proeven zelden tot iets beslissends leiden. – De leerlingen schrijven tweemaal daags op de lei, en eenmaal op het papier. De schrijfplank heb ik voor mijne kweekschool bijna

(1) Zie: Handleiding bij het onderwijs in de schrijfkunst, door M. GOUKA, enz., te Rotterdam bij T. J. WIJNHOVEN HENDRIKSEN, 1840. RED.

geheel verworpen, omdat zij zeer ondoelmatig is voor de hand, en de lei zich daartoe veel beter aanbeveelt. Veel schrijven zij niet op eenmaal, maar wat zij schrijven moet met aandacht en naar den regel geschreven zijn. Het schrift bestaat in middelsoort, klein en groot. Dit laatste alleen voor de verstgevorderden. Zij schrijven nooit, of ik deel hun mijne aan- of opmerkingen mede.

Bij den goeden aanleg, dien men hier over het algemeen heeft om eene goede hand te leeren schrijven, heeft het mij verwonderd, dat sommigen zoo uiterst slecht schrijven, en bij alle mogelijke moeite geen goede letter leeren zetten. Overigens vind ik nog niet veel zucht tot netheid van schrift, en zindelijk houden van het papier, want datgene wat niet bepaald onder mijne oogen moet komen, schrijven zij zoo slecht mogelijk. Voor krullen, schoone trekken en vreemdsoortige letters hebben zij hier gewoonlijk veel neiging, maar dewijl ik hen niet daarin voorga, en ik het belagchelijke van veel krullen en slecht schrift heb aangetoond, schijnen zij zich daarop nu ook minder toe te leggen.

3. Het reken-onderwijs bevat eenige onderdeelen, die ik naar volgorde wil aangeven.

a. Dewijl ik heb opgemerkt, dat de laagste klasse op de meeste scholen alhier, geheel of gedeeltelijk aan haar lot wordt overgelaten, zoo heb ik onderscheidene middelen uitgedacht, om ook voor die kleinen het schoolgaan aanlokkelijker te maken. Daartoe dienden reeds de klankmethode, klassikaal onderwijs, aangenamer boekjes, en het gebruik der kuben. Ook het rekenen heb ik hiertoe willen aanwenden. Hiertoe kwam mij vooral zeer geschikt voor eene wijziging van PESTALOZZI's rekenonderwijs met streepjes, en daaraan heb ik genoegzame uitbreiding gegeven, om de derde klasse altijd goed te kunnen doen

bezig houden. Natuurlijkerwijs geschiedt dit op het bord, en daarbij gevoel ik het gemis der rekenmachine zeer weinig. Ik meen te kunnen beweren, dat mijne wijze van behandeling even groot zoo niet veelzijdiger nut heeft, als gezegde machine, afgezien nog van de overgroote zwarigheid om haar hier voor elke school aan te schaffen; — hier, waar men dikwijls niet eens banken en tafels naar behooren verkrijgen kan. Ware ik echter in de gelegenheid geweest, er eene te laten vervaardigen, dan zou ik daarvan ook, ter afwisseling, gebruik maken.

Bij gezegd onderwijs komt het vooral aan op vaste vormen, en daarom heb ik daarvan ook een boekje vervaardigd (1). Het kan niet genoeg herhaald worden, en vooral bij het rekenen is het van het grootste aanbelang, dat alles in bepaalde vormen moet worden uitgedrukt. Daardoor alleen heb ik niet te vreezen voor die honderden foutieve afwijkingen, veranderingen en verminkingen, waaraan zij hier zoozeer gewoon zijn, dat men eindelijk den oorspronkelijken zin niet meer herkennen kan. En behalve dat die vormen moeten leiden tot beter en vast ingeprent begrip der zaken, zijn zij ook de eenige middelen, om later tot meer vrije en zelfstandige behandeling te komen. De meesten zullen het nog zoover niet brengen; maar van enkelen toch heb ik reeds de blijde ondervinding, en de staving van mijn beweren gezien.

De derde of laagste klasse krijgt van die streepjesoefeningen alleen de optelling, maar in vierderlei vormen, die door opklimming in moeijelijkheid tot meerdere ontwikkeling leiden.

---

(1) Eene kleine proeve hiervan zond ik in der tijd aan onzen Director.

Voor de tweede klasse leeren de kinderen de vermenigvuldiging, aftrekking en deeling, volgens deze zelfde methode, en dan gaan zij over tot het eigenlijke cijferen.

b. Ook hier heb ik weder eene geregelde orde van behandeling gevormd, die hier nog nieuw is, maar in het vaderland wel gekend wordt. Of deze methode daar wel altijd wordt aangewend, heb ik reden te betwijfelen. Naar aanleiding namelijk, van wat dienaangaande gevonden wordt in DE GELDERS' cijferkunst, heb ik de vier hoofdregelen, of wil men, de vijf met insluiting der telling, bewerkt met streepjes, zooals dáár sterretjes gebezigd worden. Hierdoor wordt de plaatsing der getalmerken naar hunne waarde, en onderlinge betrekking zóó duidelijk, dat ik daarvan voor het getalbegrip reeds de beste resultaten heb mogen zien. Het wordt er door verhelderd; en ik heb soms bespeurd, dat ik, na de duidelijke voorstelling en veelvuldige oefening der optelling, slechts zeer weinig had te verklaren bij de volgende hoofdregelen.

Deze wijze van behandeling heb ik bij al de hoofdregelen toegepast. Alles wat zij met streepjes bewerkt hebben – altijd als tot kinderen sprekende – wordt herhaald met getalmerken. De wijze van uitdrukken wordt ook hier weder in bepaalden vorm gegeven, waardoor ook dit onderwijs, als al het andere werktuigelijk-ontwikkelend is, waarover straks nader.

c. Op de leer van de hoofdregelen der cijferkunst volgt nu de toepassing. Tot hiertoe geschiedde alles met onbenoemde getallen, nu volgen de oefeningen met benoemde, die langzamerhand in moeijelijkheid en ingewikkeldheid toenemen. Mijne leerlingen moeten daarbij spreken als tot kinderen: zij mogen verklaren, vragen, herhalen, al naar het hun goed dunkt. Zie ik

echter dat er een is, die zelf het voorstel niet goed begrijpt, en daarom – of uit gemakzucht – zijne vragen zoo inrigt, dat de anderen hem op den weg helpen, dan laat ik verkeerde antwoorden geven, en noop hem zelf te zoeken en te verklaren.

Hebben zij nu de hoofdregelen met enkelvoudig-benoemde getallen bewerkt, dan volgt weder een dergelijke cursus van zamengesteld-benoemde getallen, en eindelijk nog eene herhaling. Al deze oefeningen nemen toe in moeijelijkheid, oefenen het denkvermogen, scherpen het oordeel, en brengen den leerling op eene hoogte, dat hij voor zijne dagelijksche behoeften ruimschoots voorzien is. Eindelijk heb ik nog den regel van drieën aan dit alles toegevoegd, en ook bevonden, dat die den kweekelingen zeer gemakkelijk is duidelijk te maken, en niet te hoog is voor hun begrip – ook niet te hoog voor den zich meer en meer ontwikkelenden maatschappelijken toestand van dit land.

Dat mijne leerlingen nu nog enkele kunstgrepen, verkortingen, enz. leeren, behoef ik zeker niet te vermelden. Zij komen onwillekeurig voor, en het zal toch ook wel een goede regel zijn, dat de meesters hooger in kennis en ontwikkeling moeten staan, dan zij de kinderen behooren te brengen. Ik maak hen daarop opmerkzaam, opdat zij vooral de kinderen niet bezwaren met hetgene boven hunne bevatting is.

Over het geheel maak ik veel werk van het rekenen, dat gewoonlijk, om de inspanning, die het vereischt, niet tot de meest geliefkoosde werkzaamheden van ons volkje behoort. Toch beschouw ik het als eene der hoofdvereischten, van eene goede opleiding, hen hierin grondig te onderrigten, want ik meen, dat er bezwaarlijk eenig onderwijs zal gevonden worden, dat –

oordeelkundig behandeld – zóó geschikt is, om hunne geestvermogens in alle opzigten te ontwikkelen als het rekenen.

Vooral is hiertoe dienstig het rekenen uit het hoofd, waarin zij ook bepaalde oefening hebben. Hier heb ik soms het genoegen gehad, eeniger oplettendheid en vlugheid te bewonderen, want hoe snel ik ook een en ander opgaf, wat voor hunne bevatting berekend was, altijd waren er onder hen, die mij op den voet volgden. De zucht om de eerste te zijn strekt hun hierbij ten spoorslag.

4. Meer voorliefde echter hebben zij voor het zingen, hoewel ik hun gezang niet durf prijzen. Gevoel voor den zang kan ik hun niet ontzeggen; aanleg om naar regelen te leeren zingen ook niet; maar komt men met hoogere eischen, dan vindt men zich teleurgesteld. Die ruwe, ongevormde stemmen, brengen zulke raauwe geluiden voort, dat ik soms wanhoop ooit iets schoons te verkrijgen. Dit heeft vooral dan plaats als ik nieuwelingen krijg, die nog nooit naar eenigen regel gezongen hebben. Het is genoeg bekend, dat ons kerkgezang niet schoon en liefelijk, maar wel dikwijls wanluidend, hard en scherp is. Hebben zij echter eenigen tijd gezongen, volgens de methode, die ik ontworpen heb, en gedeeltelijk in eene navolging bestaat van het zang-onderwijs van den heer SMITS, dan kan men vorming en voortgang bespeuren, en dan kunnen zij het soms zooverre brengen, dat de piano's en forto's duidelijk uitkomen, en hun gezang aangenamer wordt.

Dit onderwijs heeft zich tot hiertoe bepaald tot de maatverdeeling in heele, driekwarts, tweekwarts, drie- en zesachtste maten. De waarde der noten kunnen zij aangeven, lezen en zingen tot ingesloten de verdeeling

in zestienden, met de stippen en de rustteekens van die waarde. – Ik zing hun zeer weinig voor, maar maak hen opmerkzaam op de fouten, die zij maken, en trachten moeten zelven te verbeteren. Het spreekt van zelf, dat zij zeer veel oefening moeten hebben, om zuiver in de maat te zingen. Daarom is het maatslaan bij dit onderwijs een eerste vereischte, en door herhaalde oefening worden zij ook regt vast daarin.

Dat er reeds spoedig sprake is van het meerstemmig gezang, is natuurlijk. Daarbij is het echter lastig, dat zij soms zóó dalen, dat de partijen eindelijk geheel verschillen in toon. Door langdurige oefening alleen kan vastheid in toon en maat verkregen worden. – Eene voortzetting dezer meerstemmige zangoefeningen bestaat in het zingen van zangstukjes (Pantons) twee- à driestemmig, die ik vervaardig uit muzijk van de zangstukjes, die in mijn bezit zijn, of soms van eigen compositie, en waartoe ik de woorden hier en daar in boekjes vindt of zelf vervaardig.

Verder hebben zij oefening in het meerstemmig kerkgezang, waarvan ik zelf zeker het meeste genoegen smaak, dewijl zij soms bij wijze van koor bij beurten, en tot begeleiding der gemeente in partijen zingen. Over het geheel is het vierstemmig gezang hier niet naar eisch uit te voeren, omdat er gewoonlijk gebrek is aan goede eerste tenor- en tweede basstemmen.

Overigens is ook dit onderwijs zoo weinig werktuigelijk mogelijk, want de maat moeten zij zelven berekenen en dan zingen.

Het onderwijs in de Maleische taal heeft nog geene groote uitbreiding gekregen. Het is grootendeels een mondeling bespreken bij verschillende vakken van onderwijs, waar ik elke geschikte gelegenheid daartoe aangrijp

Het bepaalt zich dan tot de leesteekens, beteekenis der woorden, zamenstelling derzelve, kracht en gebruik. Wel ben ik begonnen tweemaal in de week meer bepaald onderwijs te geven ter bevordering van de juiste spelling en uitdrukking in de Maleische taal, naar aanleiding van de Handleiding tot Praktische taaloefening (1), bij u bekend, maar vooralsnog ben ik niet tot eene juiste afperking en een bepaald doel gekomen. Het is het eenige vak van onderwijs, waaromtrent ik mijzelven nog geen rekenschap gegeven heb, tot hoedanige hoogte ik het mag en moet brengen, omdat het tot hiertoe op de scholen niet of zeer weinig in aanmerking gekomen is.

Hoewel het onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis voor een gedeelte kan betrokken worden bij hetgene zij in de school moeten onderwijzen, willen wij het straks bij hunne opleiding tot voorgangers in hunne gemeenten bespreken. Thans wil ik nog wijzen op hunne praktische oefeningen in al het opgenoemde.

Eigenlijk wordt bij mijn onderwijs theorie en praktijk zoo bij elkander gevoegd, dat de eene niet plaats vindt zonder de andere. Maar toch kunnen wij meer bepaalde practische oefeningen aannemen, bestaande in het bezoeken der scholen te Tanawangko en Ranowangko, waar zij om beurten heengaan, en de werkzaamheden bij de door mij aangewezen klassen waarnemen. Nu eens is dit de laagste klasse, en daar moeten zij dan de klankmethode volgen bij het leesonderrigt, of de oefeningen met streepjes bij het rekenen; dan weder nemen zij de andere klassen waar, en bespreken met de kinderen alles, wat zij te huis beoefenen.

---

(1) Handleiding tot praktische taaloefeningen in de lagere scholen, door A. VAN BRINK en H. VAN DEN HEUVEL, te Delft, bij H. KOSTER. RED.

Alles geschiedt klassikaal, maar ik maak mijne kweekelingen bijzonder opmerkzaam op het onderzoek, of al de leerlingen gelijkelijk voortgaan, dan enkelen slechts. Gewoonlijk zouden zij met die enkelen snel voorwaarts gaan, zoo als reeds van vroeger dagen het hoofdgebrek in het onderwijs hier te lande is. Daarom is het mijn gestadig streven, hen op de groote fout opmerkzaam te maken, en die door allerlei beweegredenen bij hen tegen te gaan. Ook geschiedt het, dat zij vergeten, dat hetgene zij leeren nog niet dadelijk door de kinderen wordt begrepen en onthouden, en dan snellen zij in den blinde voorwaarts. Zoo vond ik o. a. eens een' der leerlingen bij het zangonderrigt – waar hij in een kwartieruurs den notenbalk, den sleutel, het heele-maatsteeken, een geheel octaaf noten, de waarde der heele noten, het maatstreepje en het maatslaan had verklaard, en nu gereed was te zingen... en dat voor kinderen, die nog nooit een' notenbalk gezien hadden! – Deze praktische oefeningen zijn van uitstekend nut voor hunne vorming, en daarom doet het mij leed, dat dit gedeelte van het onderwijs soms eenigszins kwijnend is, om dat er geen genoegzaam aantal kinderen in de scholen aanwezig is. Door de belangstelling van den Resident, heb ik daarin echter nu en dan verbeteringen gezien.

Eer wij van dit gedeelte der opleiding afscheid nemen, wil ik eerst nog een enkel woord spreken over de werktuigelijk ontwikkelende rigting van mijn onderwijs.

Het werktuigelijke van mijn onderwijs bestaat voornamelijk daarin, dat den leerlingen voor alles bepaalde vormen gegeven worden. Elke verklaring van eenige zaak, waar het op juist begrip aankomt, krijgen zij in bepaalde bewoordingen, waarvan zij niet mogen afwijken, – tenzij zij tot die zelfstandigheid zijn ge-

komen, dat zij zich eigene en goede vormen kiezen kunnen. De redenen van deze rigting heb ik boven, hier en daar aangegeven. Ik noemde: de vrees voor onduidelijke uitdrukking, de gewoonte om veranderingen en verminkingen te maken, de trage bevatting die door die vormen wordt te gemoet gekomen, opleiding tot zelfstandig denken en spreken; en voeg hierbij, dat deze wijze dienstig is, om zich ook in andere zaken duidelijk te leeren uitdrukken, en alleen geschikt voor een volk, dat nog op zoo laag standpunt van beschaving staat.

Met dat al bestaat die werktuigelijkheid niet in bloot voor en nadoen. Dat zij verre. Integendeel durf ik zeggen, dat ik zeer weinig voordoe, en meer laat zoeken.

Moest men hier werktuigelijk in den gewonen zin opvatten, dan zou men daardoor verstaan, dat zij wel deze en gene kundigheid verkrijgen, maar zich zelven of anderen geen rekenschap kunnen geven van hetgene zij doen – het hoe wel weten, maar het waarom niet begrijpen. En dit is hier juist niet het geval. Van alles wat zij doen, weten zij duidelijk rekenschap te geven, althans de meesten, – en dat gaat zoover, dat ik b. v. de uitwerking van een rekenkundig voorstel geene waarde toeken, als zij niet kunnen aantoonen, waarom zij zóó, en niet anders deden. Daarom noemde ik het onderwijs tevens ontwikkelend, want al hunne vermogens worden er door geoefend. Kortom; deze beide zaken heb ik gemeend te moeten vereenigen: werktuigelijkheid, om den lagen trap, waarop het volk nog staat, en ontwikkeling, omdat ons streven voorwaarts ligt.

(Het vervolg en slot hierna.)

BERIGT

OMTRENT

DE TOETREDING VAN EEN BUITENGEWOON AANTAL HEIDENEN IN HET LIKOEPANGSCHE,

DOOR

den zendeling F. H. LINEMANN te Menado.

Hooggeachte Bestuurders!

Reeds te lang heb ik het van den eenen tot den anderen dag uitgesteld, om u een hoogstverblijdend berigt aangaande den uitslag mijner werkzaamheden mede te deelen, omdat ik den tijd niet vond zulks zóó te doen, als het belang der zaak zulks eischt. Maar aangezien ik niet kan veronderstellen, dat mijne bezigheden verminderen, maar wel integendeel steeds vermeerderen zullen, zoo wil ik althans een paar uren afzonderen om u in 't kort te verhalen, welke wonderen de Heer sedert eenige maanden als onder mijn oog gewerkt heeft.

Betuigde ik u bij het overlijden van Br. HARTIG mijn leedwezen, dat deze Broeder juist toen en in de kracht zijns levens opgeroepen werd uit eenen werkkring, die zulk eene verblijdende toekomst beloofde, het was omdat ik, meer dan iemand met dien werkkring bekend, reeds de eerste lichtstralen meende te ontdekken van den dag des heils, welke niet meer verre konde zijn. Hiervan werd ik nog meer verzekerd, toen ik Tonsea en Likoepang weder aan mijne zorg toevertrouwd zag, en

vooral bij de priesters eene geheel andere en veel minder vijandige stemming ontdekte, dan vroeger het geval was. Zoo antwoordde mij onder anderen een hoofdwalian op mijne vraag, of hij nog lang tegenstand dacht te bieden aan de verkondiging van het Evangelie: „Ik, mijnheer, ik weet het niet. Zoo lang wind en zee gunstig zijn, kan ook een enkel man een schip door zee brengen. Maar wanneer hem alles tegen is, dan wordt het moeijelijk!" – Ik vermaande hem om het dan toch niet tot het uiterste te wagen, maar... hij moest nog eerst eens overleggen. Niet lang daarna kwam hij echter terug, en verklaarde bereid te zijn de afgoderij te verlaten en Christen te worden. Op eene andere plaats verzocht mij een priester van minderen rang om gedoopt te worden, daar hij alle bijgeloovigheden reeds weggeworpen had. Toen ik onderzoek deed, waarom hij dan Christen wenschte te worden, kwam zijne verklaring ongeveer op het volgende neder: „Mijnheer, ik ben oud en grijs en kan niet meer werken, zelfs niet meer naar den tuin gaan zien. Tot hiertoe kon ik eenigszins leven van mijne inkomsten als walian, en ook mijne kinderen, bij welke ik inwoon, hielpen mij. Mijne kinderen en kleinkinderen zijn allen gedoopt, en door hun spreken ben ik overtuigd geworden, dat onze godsdienst leugen en bedrog is, en daarom heb ik al die dingen weggeworpen, zonder daarom besloten te zijn om Christen te willen worden. Maar ik gevoel mij niet gerust, zelfs ben ik soms zeer beangst in mijn binnenste. Indien het waar is, zoo als ik hoor, dat JEZUS CHRISTUS zondaren zalig maakt, – och, mijnheer, laat mij dan gedoopt worden, misschien dat de Heer JEZUS mij dan ook zal aannemen."

Ik haal deze twee voorbeelden uit vele anderen slechts aan, om u eenen blik te doen werpen in den toestand

der bevolking, onder welke ik op nieuw moest werken, doch aan welke ik, helaas, geëvenredigd naar derzelver behoefte, zoo weinig kon doen. Wel is waar, liet ik zelden eene week voorbij gaan, dat ik niet de eene of andere negerij bezocht, en liet mij ook door geene bezigheden te Menado van mijne eigenlijke dienstreizen afhouden; maar hoe weinig kon ik toch voor het onderwijs der volwassenen doen, en hoe zelden vond ik op deze wijze tijd en gelegenheid om tot de Heidenen en hunne priesters een woord te rigten. En toch was mijn werk niet zonder vrucht. Zelfs mogt ik telkens meerdere doopkandidaten in het onderwijs vinden, en bij onderzoek naar hunne kennis en hunnen wandel, niet zelden vrijmoedigheid om hen te doopen. Meer en meer werd aldus de wensch in mij levendig eenen hulpzendeling aan te stellen, doch ik was evenzeer bevreesd, dat de uitkomst niet aan mijne verwachting zou beantwoorden, en ik bovendien alsdan nog slechten dank zou oogsten van den Broeder, die mij zal vervangen. Keus had ik, mijns inziens, niet; ik moest den meester van Kema nemen, of de zaak laten zoo als ze was. Ik waagde het dus mijnen wensch per circulaire aan de Broeders kenbaar te maken, en hoezeer er wel bedenkingen tegen mijn voorstel inkwamen, waren deze toch van zoo ondergeschikten aard, dat ik volkomen vrijmoedigheid vond hem aan de vergadering der vereeniging, te Langowang gehouden, voor te stellen, waar hij, na behoorlijk onderzoek, dan ook aangenomen werd. Den 1^{en} Junij daarop volgende werd hij te Kema ingezegend, in tegenwoordigheid der BB. WILKEN, GRAAFLAND en ROOKER. Ook had ik reeds eenige dagen voor dien tijd al de meesters der distrikten Tonsea en Likoepang naar Kema opgeroepen, niet slechts om bij de plegtigheid tegenwoordig

te zijn, maar opdat ik zoo te gelijk hun de verhouding zou kunnen aanwijzen, welke er voortaan tusschen den hulpzendeling en hen zou moeten bestaan, vooral ook, omdat mij van meer dan eene zijde de bedenking gemaakt was, dat HEHANOESA, een geboren Amboneés, zich misschien te veel boven de meesters verheffen en over hen den baas spelen zou. Doch ook hieromtrent werd ik weldra volkomen gerust gesteld, en een gezegde van HEHANOESA zelf tot de onderwijzers gesproken en hierop doelende, verdient zeker niet onvermeld te blijven. „Broeders," sprak hij, „laat de fluiten uwer kinderen ons ten voorbeeld zijn (1). Dezelve groeiden als riet op vele ver van elkander verwijderde plaatsen, en werden door verschillende handen tot het tegenwoordig doel toebereid. Eenparig echter en met welluidende toonen verkondigden zij zoo straks den lof van onzen Zaligmaker, en zouden wij dan niet met één hart en in éénen geest zamenwerken om CHRISTUS koningrijk te helpen uitbreiden?!" – En, Gode zij dank, tot op dezen stond is er door mij nog geen enkelen wanklank uit hun midden vernomen, maar wel de bevestiging van den 133^{en} Psalm: „Waar liefde woont, gebiedt de Heer den zegen."

Van nu af kregen mijne werkzaamheden dan ook meer eenheid en vastheid. HEHANOESA steeds op reis en iederen avond weder in eene andere negerij onderwijs gevende, deed mij geregeld van al zijne bevindingen verslag, en stelde mij zoo in de gelegenheid om te weten waar mijne tegenwoordigheid meest noodig was. Bovenal had

---

(1) In de Menahasse, gelijk op de Ambonsche eilanden vervaardigen de schoolkinderen zich fluiten, waarmede zij veeltijds den zang begeleiden. (Zie Mededeelingen 1ste Jaarg. blz. 155; 3de Jaarg. blz. 176). RED.

hij in last om op iedere plaats de priesters te bezoeken, en zoo hij bij den een' of anderen een eenigszins open oor mogt vinden, mij daarvan kennis te geven; want dit was mij sedert lang duidelijk geworden, dat de bevolking slechts door de priesters opgehouden werd. Hierover eens met den Majoor van Tonsea sprekende, uitte ik de hoop, dat de tijd zeer nabij zoude zijn, op welken het Evangelie de zege zou behalen, en zoo misschien reeds in omstreeks vijf jaren de geheele bevolking tot het Christendom overgaan. De Majoor echter, hoezeer omtrent de teekenen des tijds niet van mij verschillende, meende dat daartoe zeker nog tien jaar en wel langer zou noodig zijn. Doch ook nu bleek het, dat de gedachten des Heeren niet onze gedachten, en zijne wegen niet onze wegen zijn. Hetgeen wij een werk van jaren meenden te zijn, volbragt Hij door zijnen Geest in weinige weken. Want wat gebeurde? Kort na het gesprek tusschen den Majoor en mij, zoo even vermeld, kwam HEHANOESA door de negerij Kaiman om naar Treman te gaan, ten einde daar des anderen daags, zijnde zondag, godsdienstoefening te houden, en onderwijs te geven. De negerij inrijdende, ziet hij eene buitengewone drukte, en wat hem nog meer verwondert, de hoofdwalian der plaats en zijne vrouw op den weg staande, klaarblijkelijk met het doel om hem op te wachten. Niet wetende, wat hij hiervan denken moet, spreekt hij den walian aan en vraagt, welke de reden is, en ontvangt ten antwoord: „Och, mijnheer, mijne vrouw en ik wilden u verzoeken, een oogenblik bij ons boven te komen (1). Wij hebben met de menschen van deze plaats gesproken

(1) Men herinnere zich, dat de huizen in de Menahasse meerendeels op palen staan. RED.

en hebben besloten, de afgoderij weg te werpen en Christenen te worden;" waarop hij oogenblikkelijk op de tifa (inlandsche trom) laat slaan ten einde de gemeente bij een te roepen. Er werd veel over en weder gesproken, en het einde van de zaak was, dat HEHANOESA nog dienzelfden dag met den walian aan het hoofd van huis tot huis ging, om alle bijgeloovige voorwerpen weg te doen, en tegen den avond de plaats verliet om zijne reis naar Treman te vervolgen, met de ontvangene belofte, dat des anderen daags 's morgens allen ter kerk zullen komen. (Kaiman heeft namelijk wel een eigen negerijshoofd maar geen school en kerk). Naauwelijks is de zondagmorgen aangebroken, of onze ex-walian slaat weder op zijne tifa, vergadert de gansche gemeente ten zijnent, herinnert allen, hoe hij hen vroeger voorging in allerhande bijgeloovigheden, doch nu het misdrevene eenigszins zal zoeken goed te maken, door hun leidsman te worden tot den waren God, waarop hij zich aan het hoofd van den trein plaatst, om naar de kerk te gaan. HEHANOESA schreef mij daaromtrent onder anderen: „Door de genade onzes Heeren was de dag van gisteren een ware feestdag voor mij en voor alle ingezetenen van Kaiman. Ik sprak hen in de kerk afzonderlijk aan, eener zijds hen wijzende op de ijdelheid van alle afgoden, terwijl ik hun aan de andere zijde de uitnemende waarde aanprees, van dien éénigen Zaligmaker, die in de wereld gekomen is om ook hen zalig te maken, ja die alle zondaren tot zich roept, zeggende: „„Komt tot Mij, alle vermoeiden en beladenen, en Ik zal u ruste geven."" Zigtbaar zegende de Heer door zijnen Geest het woord der prediking, zoodat ik de hope heb, dat niet slechts in hunne huizen, maar ook in hunne harten alle altaren des duivels omver geworpen zijn."

Kaiman was van vroeger steeds eene dier negerijen, die den meesten tegenstand boden, en zoo baarde deze plotselinge overgang veel opzien, en zoo als men mij van verscheiden kanten berigtte, sprak men in de wachthuizen, of waar ook slechts in de negerijen eenige menschen bijeenkwamen, bijkans over niets anders dan het gebeurde aldaar. Duidelijk was het velen aan te zien, dat zij gaarne het voorbeeld van Kaiman wilden volgen, maar de een was beschaamd en bevreesd voor den anderen, en zoo kwam er niet van. Ten einde echter den indruk niet verloren te laten gaan, maar zoo veel mogelijk te versterken, besloot ik, toen ik tegen het midden van April naar Tondano moest gaan, om het inzegenen van den nieuw aangestelden hulpzendeling aldaar bij te wonen, mijne reis door het Likoepangsche en Tonseasche te doen, en alsdan de priesters en oudsten van Kaiman te doopen, te meer, daar ik herhaaldelijk de verzekering ontving, dat deze menschen zoo ijverig in het onderwijs waren, dat zij zich de hoofdwaarheden der christelijke godsdienst reeds toereikend eigen gemaakt hadden. En inderdaad, ik stond verwonderd, over de gemaakte vorderingen. Niet slechts dat allen, zelfs de oudsten niet uitgezonderd, het „Onze Vader", de twaalf artikelen des geloofs en de tien geboden kenden, zij hadden bovendien door mondelinge verhalen zich zelfs reeds een beknopt verhaal van de schepping en verlossing eigen gemaakt, alles echter in de taal des lands. Ja, er was ééne vrouw, van tusschen de 50 à 60 jaren, die met dit alles nog niet tevreden, door hare kleinkinderen geholpen, daar zij niet kon lezen, bijkans de helft van den Heidelbergschen catechismus van buiten geleerd had (1).

(1) Men make hieruit de gevolgtrekking niet, dat onze zendelingen zich

Van Tondano terugkeerende, deed ik met HEHANOESA weder de reis over Tonsea en kwam zoo te Sawangan, om een paar huwelijken in te zegenen, de school te onderzoeken en vervolgens dien zelfden dag nog eenige andere negerijen te bezoeken. Gereed zijnde, om te vertrekken, verzocht HEHANOESA mij, van hier naar Kema te mogen terugkeeren, daar zijn paard de rondreis niet kon doen, zijnde te zeer vermoeid, en hij zelf zich ook niet al te wel gevoelde. Ik gaf hem mijne toestemming, doch voegde er in scherts bij, dat hij dan dien dag maar te Sawangan moest blijven, en mij (daarbij op een naburig huis wijzende, waar de beide hoofdpriesters van Sawangan woonden) gindsche afgodsbeelden van den zolder halen. Dit was zeker geen gemakkelijke taak, en ik dacht er niet aan, dat zulks nog zoo spoedig zou gebeuren, daar juist deze negerij als het midden- en brandpunt der afgoderij in Tonsea geacht werd, zoodat de school ook steeds beneden het middelmatige bleef. Ik vertrok dus, en HEHANOESA begaf zich alras naar het aangewezene huis, waar hij dan ook een' der priesters vond en weldra in gesprek geraakte over het gebeurde te Kaiman, en welke de gevolgen daarvan zouden zijn. Den walian uitnoodigende om het voorbeeld van zijnen collega te Kaiman te volgen, vond hij tot zijne verwondering niet weinig geneigdheid, en werd hij zelfs door den priester verzocht om dienzelfden avond nog eens weder terug te komen, om ook met zijnen makker over de zaak te spreken. Hij deed zulks, en reeds des anderen daags berigtte hij mij, dat beide

---

vergenoegen met het doen van buiten leeren van eenige formulieren. Dat zij vooral kennis van de gewijde geschiedenis, boven alles van die van den Heer bij den inlander bevorderen, blijkt gedurig uit hunne mededeelingen, en ook uit het vervolg van dezen brief. RED.

walians hem de verzekering gegeven hadden van niet ongenegen te zijn, maar dat zij eerst met hunne menschen wilden spreken, en hun verzocht hadden, over acht dagen terug te komen. O, hoe gaarne was ik op den bepaalden dag mede derwaarts gegaan, want ik' gevoelde, dat het antwoord van deze menschen voor langen tijd beslissend zou zijn voor geheel Tonsea; maar het was mij onmogelijk. HEHANOESA had echter niet op zich laten wachten, en was een' dag vroeger dan bepaald was reeds ter plaatse, om hun antwoord te vernemen, en terwijl ik tegen den avond in mijn huis op en neder liep, al peinzende, wat wel de uitslag zou zijn, kwam hij mij reeds de heugelijke tijding brengen, dat geheel Sawangan toegevallen was, en men mij ten dringendste verzocht om toch aanstaanden zondag derwaarts te komen, ten einde er kerk te houden, en gezamentlijk met HEHANOESA en den meester al hunne afgodsbeelden en altaren weg te werpen. Daar ik echter al twee zondagen uit geweest was, en de mailboot ook spoedig weder verwacht werd, mogt ik Menado niet weder verlaten, maar beloofde spoedig te zullen komen. Nog dienzelfden avond vertrok HEHANOESA weder derwaarts om hun mijn antwoord te brengen, doch er was aan geen uitstel meer te denken, weshalve hij mij weder verzocht, om tot zondag daar te mogen blijven, om alsdan zondagochtend vóór de kerk tot de bedoelde wegwerping over te gaan. Van harte gaf ik hem mijne toestemming, en maandagochtend berigtte hij mij reeds, dat alles naar wensch afgeloopen was. Brandende van verlangen om deze nieuwe gemeente zelf te zien en te spreken, en toch geenen zondag kunnende uitwinnen, liep het tot het laatst der maand Mei, voor ik derwaarts kwam, en wel op eenen werkdag. Hoe zeer ik bepaald geschreven had, van pas tegen den

avond daar te zullen zijn, was de kerk reeds sedert den middag opgepropt vol menschen. Zonder mij eerst te verkleeden of een' oogenblik uit te rusten, snelde ik derwaarts; en toch was het mij, daar komende, bijkans niet mogelijk den drempel te overschrijden, zoo zeer werd ik door mijn gevoel overweldigd. Daar toch zag en herkende ik die priesters, mij zoo dikwijls als halve duivels geschetst, en door mijn ongeloof nog zwarter gekleurd, in het midden der vergadering gezeten; daar hoorde ik, den hoofdpersoon, bij mijn binnentreden mij begroeten als een gezant des Heeren, wien hij mede uit naam van de gansche vergaderde menigte verzocht, om ook hen als broeders en zusters in den Heere op en aan te willen nemen. Ik nam plaats, en in gespannen verwachting beidde ieder mijn antwoord, maar het was mij onmogelijk een woord te spreken; mijn gemoed was te vol van lof en dank jegens den Heer, die aldus zijne genade verheerlijkt had aan deze menschen, waarvan ik zulks het allerminst had durven hopen. De priester echter, waarschijnlijk bevreesd, dat zijne rede mij niet bevallen had, of dat er iets anders was dat mij hinderde, trad op nieuw naar mij toe, vatte mijne hand, verzocht mij op zoo dringende wijze, om hen toch te willen vergeven, dat zij mij zoo lang weêrstaan hadden, dat ik mijn gevoel wel moest trachten te overwinnen, ten einde hem gerust te stellen. – Maar hoe stond ik op nieuw verbaasd, toen ik vooral bij de priesters eene kennis der christelijke godsdienst ontdekte, welke waarlijk menig ander, in de christelijke godsdienst geboren en opgevoed, ter beschaming zou kunnen strekken. Ik kon mij niet weerhouden te vragen: „Maar menschen van waar weet gij dit alles?" – en ontving ten antwoord: „mijn heer, dat weten wij reeds lang. Wij hebben het van onze kinderen gehoord."

Ik. Maar zoo ge dat alles sedert lang weet, dan moet gij priesters ook reeds lang in strijd met uwe overtuiging, de menschen misleid hebben?!

Zij. Het is zoo. Wij wisten zeer goed, dat die heilige steenen, die houten beelden, die slangen en vogels, aan welke wij offerhanden bragten niets beteekenen, en wij hebben ons juist daardoor grootelijks bezondigd tegen God en deze menschen.

Ik. Maar waarom hebt gij dit dan zoo lang volgehouden? Waarom niet vroeger de waarheid bekend, – of was het om de voordeelen, die ge er van genoot?

Zij. Neen, zeker niet. Wij hebben lang gewenscht er af te wezen, hebben dikwijls zaam overlegd en ons voorgenomen, om alles te laten varen en Christenen te worden, maar wij kwamen er niet toe. Wij waren beschaamd.

Op deze wijze, langen tijd met hen gesproken hebbende, bleek mij duidelijk, dat zij vroeger ter goeder trouw handelden, en zoowel voor zich zelven als voor hunne negerij geluk en ongeluk ten naauwste verbonden achtten met de meerdere of mindere waarneming hunner fossoh's, – maar dat zij reeds sedert geruimen tijd, hoofdzakelijk door het godsdienstig onderwijs op de school, tot betere overtuiging gekomen waren. Ook sprak uit al hunne woorden de innige overtuiging hunner zondenschuld voor God, en hunne behoefte aan vergeving en verlossing. Waar anders moest ik de verklaring van dit alles vinden, dan alleen door te erkennen, dat de Heer hun de oogen geopend had door zijnen Heiligen geest? – Maar zoo dit alles het geval was, wat weerhield hen dan nog van gedoopt te worden? – Langen tijd stond ik in twijfel, wat ik doen moest, maar mij eindelijk overtuigd houdende, van niet anders te

kunnen en mogen handelen, koos ik, even als vroeger te Kaiman, de priesters en oudste der gemeente, en doopte deze nog denzelfden avond, ten getale van 197 personen.

Had het gebeurde te Kaiman echter reeds opzien gebaard, – dit berigt was als een loopend vuur in weinige dagen door de Menahasse verspreid. Ieder wist er het zijne van, of zeide er althans het zijne van. Vriend en vijand waren het hieromtrent echter eens, dat zij niet begrepen, hoe dit in zijn werk gegaan was, en twijfelmoedig vroegen: „Wat wil dit zijn?" – Intusschen ontving ik bijkans dagelijks berigt, dat de eene negerij na de andere niet slechts in Tonsea, maar ook in de distrikten Likoepang, Klabat boven en Klabat beneden, hunne afgoden weggeworpen hadden, en kwamen de menschen mij van alle zijden, mag ik dezen term gebruiken, bijkans bidden en smeken, om toch zoo spoedig mogelijk ook hun een bezoek te brengen. En niet enkel van plaatsen, waar door middel van het schoolonderwijs langzamerhand het licht der kennis ontstoken was, maar zelfs van negerijen, waar men misschien zelden of nooit den naam van den Heer JEZUS had gehoord. Zelfs ontving ik op zekeren dag eene deputatie van eene negerij, slechts vier paal van Menado verwijderd, doch van wier bestaan ik nimmer iets geweten had, met de bede, om eens derwaarts te willen komen. Ik ging, en ook daar moest ik in verwondering en aanbidding uitroepen: „Zulks komt van den Heer der Heirscharen; Hij is wonderlijk van raad; Hij is groot van daad!" Men kende ook daar den Zaligmaker van zondaren, beleed in Hem te gelooven en niets vuriger te wenschen dan Hem door den Doop te worden toegewijd.

Denkt echter niet, dat deze voortgang zonder eenigen

strijd geschiedde, en het allen even gemakkelijk viel, al datgene te laten varen wat hun vroeger heilig en dierbaar was. Zoo ontving ik eens te Kema zijnde eene uitnoodiging van het negerij'shoofd van Soekoer, om op mijne terugreis naar Menado ook zijne plaats een bezoek te brengen, daar hij en vele der zijnen Christenen wenschten te worden. Ik kwam er, maar vond den man zeer bedroefd. En welke was de reden? Zijne vrouw, die hij innig lief had, de moeder zijner vier nog kleine kinderen, had verklaard, hem en zijn huis onmiddelijk te verlaten, zoo hij Christen werd. Ik troostte hem met de belofte, dat ik al het mogelijke zou doen, om haar tot betere gedachten te brengen, en dat zij bovendien zeker wel zou toegeven, zoodra zij zag, dat er toch niets aan de zaak te veranderen viel. Ik liet haar verzoeken, om voor te willen komen en zij kwam. Maar, wat ik en vele anderen met mij ook spraken en deden, zij bleef hard als een steen. Heb ik ooit een' strijd gezien, zoo was het die van haren man, in deze oogenblikken. Hij kon zijne vrouw niet verlaten, en nog minder zijne overtuiging verloochenen. Telkens door harde woorden terug gewezen, naderde hij zijne vrouw op nieuw, omhelsde haar, en bad haar onder tranen om toch medelijden met zichzelve, met hem en hunne kinderen te hebben; en de kinderen hunnen vader ziende weenen, weenden mede, en smeekten: „Moeder, verlaat ons toch niet!" Langen tijd bleef zij aldus weêrstand bieden, doch eindelijk brak haar het harte – en verklaarde zij weenende het voorbeeld van haren man te zullen volgen. Ik zei haar, dat zij dit niet noodig had te doen en ook niet doen moest, dan uit eigene, vrije keuze en overtuiging, indien zij haren man slechts vrijheid gaf, om ook naar zijne overtuiging te mogen

handelen. Maar neen, – eens berouw gevoelende over haar gehouden gedrag, was er ook behoefte naar iets beters bij haar ontstaan.

Nog een ander voorbeeld. Te Ajermadidi woont een oud man, vroeger nog negerij'shoofd, doch sedert eenige jaren door zijnen eenigen zoon, die Christen en lidmaat der gemeente is, vervangen. Deze oude man en zijne even oude vrouw waren beide hoofdwalians, en nimmer zag ik een paar menschen, welke men zoo zeer als echte typen van heidensche Alfoeren kon beschouwen, gelijk deze. Dikwijls werden zij door hunnen zoon als andere goede vrienden vermaand, om toch Christenen te worden, daar zij door hun voorbeeld oorzaak werden, dat anderen ook niet dorsten overgaan. Maar nimmer werd dit punt aangeroerd, of beiden geraakten in vuur; ja, op zekeren dag, dat men den ouden man weder zijne verantwoordelijkheid voor oogen hield, riep hij woedend uit: „Ik houd immers niemand op. Ze kunnen gaan. Ze moeten gaan. Voor mijn part mogen allen Christenen worden. Maar, wat raakt het u of iemand ter wereld, zoo ik volgens uw zeggen naar den duivel ga?" Wat deed echter de zoon, die bij de oude lieden inwoonde? Op zekeren dag, dat beiden naar den tuin waren, gaat hij naar boven, – haalt alle afgodische voorwerpen af, en werpt ze weg of verbrandt ze. 's Avonds komen de oude lieden naar huis, en onderweg vernemen zij reeds wat er geschied is, doch kunnen en willen het niet gelooven. Binnengekomen begint de oude tegen zijnen zoon: „'t Is hier dunkt mij anders geworden; hebt ge het huis schoon gemaakt?" En ontvangt daarop ten antwoord: „Ja, 't is zoo. Ik heb op zolder en overal opgeredderd. Ik dacht dat dit noodig was, omdat de Resident spoedig

hier wil komen en dan bij ons zal overnachten." Dit hoorende roept de moeder op hartverscheurenden toon uit: „Ach, ik ongelukkige. Neen, dat is te veel. Op eenen dag mijnen éénigen zoon en mijn geloof (eigenlijk de voorwerpen van mijn geloof) te moeten verliezen! Dat ik toch gisteren gestorven ware!" De vader sprak niet, maar weende, op eenen stoel nedervallende, bittere tranen; later echter verklarende, dat hij zijnen zoon niet meer als zoodanig wilde en konde erkennen. Zoo verliepen er negen bange dagen. Geen woord werd er door de oude lieden gesproken; geen voedsel bijkans door hen aangeraakt, en de van tijd tot tijd stil geweende tranen getuigden nog meer dan alles welk een' strijd er in hun binnenste plaats had. Intusschen had op het ontvangen berigt, dat de Hoekoem toewah zijne fossoh's weggeworpen had, de geheele negerij zijn voorbeeld gevolgd en aan den meester om onderwijs verzocht. Daar komt op zekeren dag de Majoor, en reeds van de zaak gehoord hebbende, zoekt hij de oude lieden alleen te spreken en hen te bemoedigen, om toch den Heer JEZUS als hunnen Heer en Zaligmaker aan te nemen, en toch niet langer te treuren over dingen, welke in zich zelve geen de minste waarde hadden, en bovendien zondig waren in de oogen van God. Dit werkte; zij verklaarden mede onderwijs te nemen, en de zaak tusschen hen en hunnen zoon, werd nu ook spoedig bijgelegd, en met blijdschap des harten zet men zich aan tafel. Maar oogenblikkelijk staat de oude man weer op en zegt: „Mijnheer gij zijt gewend te bidden. Ook ik heb vroeger nooit gegeten, zonder mijn gebed te doen, en iets van de spijze af te zonderen voor de geesten. Maar, wat moet ik nu bidden? Het „Onze Vader" ken ik, maar mag ik dat

ook vóór en na het eten bidden? – Zoo niet, och leer mij dan een gebed."

En van dien dag af ontstond er een geheel nieuw leven in deze woning, zoodat de oude man mij verklaarde, toen ik later derwaarts kwam: „Mijnheer, ik heb mij sedert de dagen mijner jeugd nimmer zoo wel en gelukkig gevoelt als thans. 't Is mij soms, als of ik weder op nieuw geboren was. Ik ben even als een kind." Ik zeide hem, dat de Heer JEZUS dit ook van al de zijnen eischt, en waar die begeerte bestaat, zulks zelfs door zijnen Heiligen Geest in hen werkt. Ik liet mij het N. Testament geven, en las hem het begin van Johannes 3 voor; en na hem het een en ander nog iets nader verklaard te hebben, riep hij uit met tranen in de oogen: „Ja, zeker, zoo is het, – ik gevoel het aan mij zelven."

Wat ellende, welke gruwelen ik in dit jaar heb leeren kennen, is ongelooflijk. Ach, wat is toch de arme mensch, zonder God levende in deze wereld! Wat zal ik den Heere vergelden, voor de genade mij bewezen, aldus dienstbaar te mogen zijn, tot de verlossing van zoo vele mijner ongelukkige natuurgenooten! Niet minder dan 10,000 Heidenen werden er op het einde van 1856 nog in de distrikten Tonsea, Likoepang, Klabat boven en Klabat beneden geteld, en op het einde van 1857 zal er met Gods hulp geen enkele meer zijn.

Hooggeachte Bestuurders, dankt den Heer met mij voor deze genade, – Hem biddende, dat Hij deze schare door zijnen Geest wil bewaren en geleiden ten eeuwigen leven.

Menado, 12 September 1857.

VERSLAG

EENER

BEZOEKREIS IN 1858 IN HET LIKOEPANGSCHE GEDAAN,

DOOR DEN ZENDELING

F. H. LINEMANN te Menado.

Dat gij, hooggeachte Bestuurders, en met u alle vrienden van onzen Heer JEZUS CHRISTUS, reeds lang weder naar eenig berigt zoudt uitzien aangaande de vele nieuwe gemeenten, in zoo korten tijd door Gods geest gesticht, behoefde mij wel niet door uwe letteren en door het maandberigt van October zoo ernstig herinnerd te worden. En waarlijk, aan stof ontbreekt het mij niet, om u te overtuigen, dat de Heer het werk, zoo krachtig begonnen, even krachtig voortzet ter verlichting en zaliging van duizenden; – maar hoe eene keus gedaan uit de vele blijde ervaringen, welke ik dagelijks mag smaken, en hoe vooral den tijd gevonden, dezelve behoorlijk en in orde ter neder te stellen? – Het best zal misschien zijn, u eene korte beschrijving te geven eener reis door Klabat boven, Tonsea en Likoepang gedaan, van welke ik pas terugkeerde; terwijl ik verzoek stijl en vorm niet streng te willen beoordeelen, maar het daaraan ontbrekende te willen wijten aan den haast, waarmede ik zal dienen te werk te gaan.

Dingsdag den ..... vertrok de mailboot, die zich ook deze keer eenige dagen had laten wachten; en nu werd het tijd om aan mijne voorgenomene reis met allen

ernst te denken. Voor ik echter tot die reis over kon gaan, hadden mijne vrouw en ik nog eerst twee dagen druk werk met te bezorgen, wat reeds bepaald was, en te beschikken, wat misschien nog vergeten mogt zijn. Er moesten brieven naar alle gemeenten geschreven en verzonden, kleederen gepakt en bestellingen gedaan worden omtrent het nazenden van tafellakens, servetten, brood en wijn voor de verschillende avondmaalsbedieningen. Eindelijk werden donderdag tegen den avond nog drie paarden vooruitgebragt, en na de godsdienstoefening meester en koster ontboden, om hunne instructiën voor den tijd van mijne afwezigheid te ontvangen, – en ik was gereed.

Vrijdag ochtend verliet ik dus Menado, ten einde in de eerste plaats naar Kema te gaan, zonder echter van te voren bepaald te hebben, welke negerijen ik onderweg zou bezoeken, en of ik misschien ook nog een zijlingsch uitstapje naar Sawangan, aan den weg naar Tondano gelegen, doen zou. Te Maoembi, 6 paal van Menado, afstappende, vond ik den meester wel te huis, maar... nog niet regt wakker. De arme man had echter geen schuld; want hij was gedurende den nacht in den tuin geweest, om tegen de wilde varkens te waken, en pas met het aanbreken van den dag naar huis gekomen, om een weinig te rusten. Voor hem had het schooluur dezen morgen dus veel te vroeg geslagen, en had de zich verzamelende jeugd zeker zoo luide van hare tegenwoordigheid doen blijken, dat hij er wel uit moest; – en ter naauwernood buitengekomen, treft hem een nieuwe schrik, daar hem een der kinderen te gemoet stormt met de tijding: „Toewan Pandita soedah datang." – Geheel van zijn stuk, komt hij mij te gemoet, stamelt eenige woorden van veront-

schuldiging en... alles is in orde, want de Pandita weet zeer goed, dat het traktement der meesters zoo gering is, dat ze niet anders, dan door tuinen te maken, op eene eerlijke wijze in hunne behoeften kunnen voorzien. Dat hij echter bij dergelijke ontmoetingen, met geweld den wensch bij zich moet onderdrukken: „Och, ware het anders!" is meer dan zeker. – Ik hield mij dezen morgen hier dan ook maar niet lang op, en zat spoedig in den zadel; terwijl eene zware regenbui, welke mij even buiten Maoembi overviel, als ook een brief van den Majoor van Tonsea, dien ik omtrent mijne reis geraadpleegd had, mij deden besluiten, om enkel nog de school te Kalongan te onderzoeken, en alsdan regtstreeks naar Kema door te gaan. Na drie uur rijdens stapte ik vrij nat, koud en vermoeid aan de gastvrije woning van mijnen Penoelong (hulpzendeling) af, en werd als altijd met de meeste hartelijkheid door hem en zijne goede vrouw ontvangen. Weldra was alle vermoeidheid vergeten en zaten HEHANOESA en ik elkanderen mede te deelen, wat er gedurende lateren tijd te onzer kennis was gekomen, en te overleggen hoe onze werkzaamheden voor de volgende dagen te regelen. Te Kema avondmaalsviering willende houden, deed ik vooral onderzoek naar den toestand dier gemeente, en vernam, dat onder de nieuw opgewekten een streven naar meerdere kennis en volmaking zigtbaar was, welke niets te wenschen overliet. Terwijl vroeger bij gewone godsdienstoefeningen meestal niet meer dan 30 en hoogstens 50 de kerk bezochten, was dit getal in lateren tijd tot 150 à 200 gestegen; terwijl zij, die vroeger buiten het huwelijk in vleeschelijke gemeenschap met elkander leefden, reeds de noodige stappen gedaan hadden, om christelijk met elkander vereenigd te worden. – Tegen den avond ging ik

eenige leden der gemeente bezoeken, en vond overal de verklaring van den Penoelong bevestigd, zoodat het reeds laat was voor ik met een dankbaar hart huiswaarts keerde, en mij ter rust begaf.

Den anderen morgen bleek mij echter, dat ik nog niet alles vernomen had, en mij het minder aangename nog restte. De Penoelong benevens de twee diakenen, die aldaar het toezigt over de gemeente hebben, beklaagden zich namelijk ernstig over verscheidene leden der gemeente, wegens verboden kaartspel, waarmede zij zich soms dagen en nachten achtereen in het geheim bezig hielden. Vooral was er zekere familie, welke er sedert lang werk van maakte om min bedrevenen in het spel tot zich te trekken, ten einde hunne beurs te ligten. Reeds meer dan eens hadden zij den schuldigen het verkeerde en zondige van hun gedrag onder het oog gebragt, doch deze hadden zich telkens met allerlei uitvlugten zoeken te redden, tot er iets gebeurd was, dat aan de zaak eene ernstige wending had gegeven. Op zekeren zondagmorgen namelijk vond ieder der bedoelde personen in de kerk op zijnen stoel een spel chinesche kaarten liggen, en wel zóó, dat dezelve duidelijk opgemerkt moesten zijn, door degenen, die vóór hen binnengekomen waren. De dienst liep echter geregeld af, en de rede, door den Penoelong gehouden naar aanleiding van 2 Petr. II: 22 werd over het geheel met veel aandacht gehoord; – maar na de kerk brak de storm los. Vooral was N. N. woedend over deze beleediging, en zwoer den dader wel te zullen vinden, 't welk hem echter niet gelukte. – Wat zou ik zeggen, dan mijne ontevredenheid te kennen te geven, zoo wel over het een als het ander! – Tijd en gelegenheid tot verder onderzoek had ik niet, want hoewel het nog zeer vroeg was,

wachtten mij reeds meer dan 50 personen in de kerk, welke ik moest onderzoeken, om te zien of ze gedeeltelijk tot den Doop, gedeeltelijk tot ledematen der kerk konden toegelaten worden. Ik was ook blij, dat ik deze zaak voor het oogenblik kon laten rusten, en zoo tijd winnen om te bedenken wat ik doen moest, want de gedachte hinderde mij, dat een der leden van den kerkeraad zeker de hand gehad moest hebben in het ter nederleggen der kaarten, hoezeer men het tegendeel beweerde. Van een later ingesteld onderzoek heb ik ook weinig voldoening gehad.

In eene stemming, welke zeker niet geschikt genaamd kan worden voor dergelijk onderzoek, begaf ik mij dus naar de kerk, liet zingen en bad, – ja bad ernstig om hooger hulp; en mijne bede vond in zoo verre althans onmiddelijk verhooring, dat ik met de noodige bezadigdheid mijn werk kon verrigten, en daarenboven nog bemoedigd werd door de antwoorden der leerlingen, welke boven verwachting uitvielen. – Van degenen die hunne belijdenis wenschten te doen, waren 5 jonge en 18 meer bejaarde lieden. De eersten hadden onderwijs genoten volgens het Vraagboekje van BRINK en de Bijbelsche geschiedenis van WESTER; de anderen volgens het „Kort begrip." Allen hadden er zich met ijver op toegelegd, om de waarheden in genoemde boekjes vervat, goed in hun geheugen te prenten; en van velen mogt ik vertrouwen, dat het bij hen meer dan dor geheugenwerk was. Maar blijken van opregte overgave des harten aan den Heer JEZUS, en van een nieuw Gode gewijd leven in zijne gemeenschap, – ach, ze worden ook hier meer gegist dan opgemerkt! En toch was ik reeds tevreden en dankbaar; want niet zelden moeten wij bijkans geheel en alleen op de verklaring van den meester te werk gaan, daar onze

uitgebreide werkkring het ons onmogelijk maakt onze gemeenteleden te leeren kennen, en deze wederkeerig door gebrek aan openhartigheid verhinderd worden om van hart tot hart te spreken. – Van degenen, welke zich voor den Doop aangemeld hadden, werden 4 wegens gebrek aan kennis, en zulks wel als een gevolg van nalatigheid in het onderwijs, afgewezen. – Na nog eene menigte zaken besproken en geregeld te hebben, hield ik des avonds voorbereiding, bevestigde de nieuwe ledematen en doopte 27 volwassenen. – En zoo was ook deze dag voorbijgesneld; ik was vermoeid naar ligchaam en geest.

De eerste schemering van den zondagochtend vond mij reeds bij de grafstede van Br. en Zr. HARTIG. Deze plek is mij sedert hun overlijden een waar Bethel geworden. – Ten negen ure had ik godsdienstoefening en avondmaalsviering. Ruim 200 ledematen van Kema, Lelang en Treman naderden tot den heiligen disch, en met genoegen mogt ik opmerken, dat velen met gevoel des harten deel namen aan deze heilige plegtigheid. Bovendien waren er welligt 200 volwassenen opgekomen, welke nog geen ledematen der gemeente zijn, doch die door de indrukwekkende stilte die er heerschte, van hunne belangstelling getuigden. – Ten half elf was de dienst afgeloopen; maar een uur later vulde de kerk zich weder op nieuw. Zes en veertig paar oude en jongelieden, door den Controleur burgerlijk in het huwelijk bevestigd, kwamen om kerkelijk ingezegend te worden. Ook hier vond ik eene goede gelegenheid om een ernstig woord te spreken over de opvoeding der kinderen, daar een groot deel der gehuwden, reeds voor zij den Doop ontvingen, eenige jaren in huwelijksgemeenschap geleefd hadden, en mij verzochten hunne kleine kinderen te doopen. Ten drie ure weder godsdienstoefening en dankzegging, als ook

doopen van een twaalftal kinderen van ledematen der gemeente, en ten vijf ure doopte ik de kinderen dergenen, die dezen morgen in het huwelijk bevestigd waren, ten getale van ruim tachtig. En hiermede was mijn werk voor dezen dag geëindigd. Dat de Heer hetzelve achtervolge met zijnen onmisbaren zegen.

Na het avondeten nog een weinig met HEHANOESA zittende praten, kwamen wij onwillekeurig weder te spreken over de nieuwe ledematen, en gaf ik mijne tevredenheid te kennen over zekeren man van Lilang, JOSUA genaamd, welke bij het onderzoek niet slechts bijkans al mijne vragen vlot beantwoordde, maar dezelve telkens ongevraagd in het Alfoersch herhaalde, om te bewijzen, dat hij de waarheden goed begreep. En nu vernam ik omtrent dienzelfden man nog eene bijzonderheid, welke mij hartelijk deed lagchen, maar mij tevens ook met achting en liefde jegens hem vervulde. De zaak droeg zich toe als volgt.

Eenigen tijd nadat ook de ingezetenen van Lilang het manmoedig besluit genomen hadden, hunne afgoden weg te werpen, gebeurde het dat een meisje van 14 à 15 jaren ernstig ziek werd. Op zekeren dag te bed liggende, begon zij een vreeselijk misbaar te maken, zeggende dat er een geest in haar gevaren was, en zij door middel van denzelven eene groote menigte der geesten van hare voorouders van de bergen zag afdalen, met het doel om Lilang te straffen wegens het verlaten der voorvaderlijke godsdienst. Dit gerucht verspreidde zich weldra over de plaats, en niet weinigen maakten zich ongerust. De ouders der zieke, niet wetende wat zij doen zouden, lieten den voormaligen walian besar (opperpriester), KALALO, thans JOSUA genaamd, roepen en verzochten hem om hulp. Deze kwam dan ook

weldra, en vond de zieke op eene bamboebank in het binnenhuis liggende, en gedurig genoemde bedreiging herhalende. Na een oogenblik geluisterd en zich bedacht te hebben, vraagt hij haar: „Maar kind, ziet gij wel goed, en is het inderdaad zoo als gij zegt?" en het antwoord is bevestigend. Doch hij herneemt: „Ik geloof het niet, en kan het niet gelooven. Al die menschen, welke gij daar noemt, en van welke gij zeker wel eens hebt hooren spreken, zijn reeds lang dood, en ik weet niet, waarom zij zich met onze zaken zouden moeten bemoeijen, of op welke wijze zij ons kwaad zouden kunnen berokkenen. Het is zeker niet waar wat gij zegt!" maar zij bleef bij hare bewering. „Nu," hervat hij, „gij weet, ik ben KALALO, de walian besar, en in mij is ook een geest. Die geest nu heeft mij reeds een middel aangewezen, om die geesten, waarvan gij spreekt, te bannen. Wacht maar een oogenblikje!" Oogenblikkelijk verlaat hij het huis, gaat naar zijne eigene woning, doch komt spoedig weder terug met eene zweep. Hiermede zich voor de zieke plaatsende, hervat hij: „Hoor eens meisje, sedert dertig jaren ben ik hier walian besar geweest, en zoo heeft men mij ook dikwijls geroepen om geesten te bannen en wat al meer, waaraan ik toen gaarne voldeed, om de betaling, die ik er voor ontving. Maar, alles was leugen en bedrog, om welke reden ik ook die bijgeloovigheden heb laten varen. En, hetgeen gij thans zegt, is ook leugen. Of ziet gij de geesten nog, van welke ik u straks heb hooren spreken, dan zal ik ze wel spoedig verdrijven;" – en met een heft hij de zweep zoo dreigend op, dat de zieke, begrijpende wat er gebeuren zal, uit al haar magt roept: „Neen, neen! Houd op, houd op! – Ze zijn alle weg!" – Nu legt onze geestenbezweerder be-

daard de zweep neer, haalt eene wollen deken, en dekt de zieke met de meeste belangstelling digt, er bijvoegende: „Blijf nu stil onder de deken, en houd u bedaard. Ik ga om u wat medicijn te maken, en dan zult ge wel spoedig weder beter worden." — En, zoo geschiedde het ook inderdaad. Of de zweep, of de deken, of de medicijn hier het werkzaamst geweest is; — of dat ze welligt alle drie het hunne deden, heb ik niet kunnen ontdekken, maar zoo veel is zeker, dat de zieke spoedig herstelde, en sedert geen geesten meer zag, als ook, dat ik er dien nacht voor moest boeten, en op mijne beurt zoo zeer geplaagd werd door geesten en geestenbezweerders, dat ik den anderen morgen opstond vermoeider dan ik mij 's avonds ter rust begaf.

Naauwelijks eehter ben ik de kamer uit, of een soerohan van den Majoor komt mij melden, dat de schuit gereed is; — en binnen een half uur ben ook ik gereed en op weg naar Lilang. Onze reis is tamelijk voorspoedig, en na een uur roeijens kunnen wij reeds duidelijk het strand dier negerij ontdekken, en op dat strand eene groote menigte menschen, die ons staan op te wachten, terwijl een tiental kleine schuitjes de baai doorkruist bezig met visschen, opdat het den gasten niet aan de noodige toespijs moge ontbreken. Al groetende en handen drukkende stappen wij aan wal, en na een kwartier uur wandelens zijn wij in de negerij, waar men bijkans dreigt doof te worden van het vreeselijk slaan door de schooljeugd op eene groote trom, waardoor men de gemeente, bij gebrek aan eene klok, naar de kerk roept. Ik geloof echter, dat onze Broeders en Zusters in het vaderland moeijelijk eene kerk zouden herkennen in dat nederige, vierkanten, houten gebouw, slechts van een twintigtal ruwe banken voorzien, benevens eene kleine

tafel en een' stoel, ten dienste van den leeraar; en evenwel is de Heiland, de Vriend der armen, ook hier zijner belofte getrouw: „Waar twee of drie in mijnen naam vergaderd zijn, daar zal ik in hun midden zijn." Spoedig had ik mijn' jas tegen een' rok verwisseld, en ik stapte de kerk binnen. Mijn doel was echter slechts de gemeente voor een oogenblik te zien, en haar een woord van leering en bemoediging toe te spreken. Na gezang en gebed meende ik dan ook beter aan dat doel te beantwoorden, door in plaats van eene redevoering te houden, mij nu tot dezen en dan tot genen te wenden, ten einde zoo mededeelingen uit te lokken, en er naar omstandigheden het mijne aan toe te voegen. Dus sleet ik al pratende een aangenaam uur; wel niet onder elke ruwe schaal een' kostbaren parel ontdekkende, maar toch mij overtuigende, dat ook hier de Heer door zijnen Geest en zijne genade werkzaam is. Ten slotte doopte ik nog eenige jonge kinderen, en eindigde met gebed en dankzegging.

Weder aan het huis van den Hoekoem toewah komende, vond ik de tafel reeds gedekt, en volgens de gewoonte van het land, bijkans bezwijkende onder den last der spijzen. Trots de herinnering van den Penoelong, dat de zeewind reeds begon op te steken, gunde ik mij den tijd om eerst een dankbaar gebruik te maken van de toebereide gaven, welke gelegenheid tevens niet onnut voorbijging, maar dienstig gemaakt werd om het hoofd der negerij en den onderwijzer hunnen pligt te herinneren, en hun mijne wenschen omtrent een en ander bekend te maken. – Maar, nu ging het verder, wat trouwens ook tijd werd, want ik had bepaald dat wij Kema voorbij en regt door naar Tandjong mejrah zouden stevenen. – De wind, hoezeer

hard, was ons echter gunstig; – het zeil werd ontrold, en binnen het uur stapten wij weder aan wal, waar even eens allen weder reeds wachtende waren. Het zou mij echter aangenamer geweest zijn, indien ik eerst een weinig had kunnen verpoozen, want het ging tegen den middag, en ik was in de boot door de zon als verbrand. Maar, er was geen ontkomen. Daar men hier ter plaats vroeger zelfs geen school had, was de Hoekoem toewah op den inval gekomen om zijn woonhuis in het front te verlengen, en de daardoor gewonnen ruimte voor kerk en school in te rigten. Ik kon het huis dus niet binnen komen, dan midden door de op mij wachtende gemeente; – en hoe lang waren die menschen daar misschien reeds verzameld! – Ik vraag een glas water, en begin met mijn onderzoek. Eerst het „Kort begrip," daarna de „Geloofsartikelen," en eindelijk de „tien Geboden." Van de 48 aanwezige personen waren 37 jongelieden, die in het Maleisch op alles behoorlijk antwoordden. Nu dienden nog de ouden, in de taal des lands onderzocht te worden, – en ook dit liep naar genoegen af. Maar, zult ge misschien vragen: Wat hadden dan die oude lieden geleerd, en op welke wijze was hun dit onderwijs gegeven? – Dit was hier, gelijk het overal in mijnen werkkring plaats heeft. De meester begint met hun eenige keeren achtervolgens kort de geschiedenis van de schepping, van den val en de verlossing te verhalen. Wanneer hij bespeurt, dat de een of ander er iets van begint te begrijpen, dan doet hij telkens, wanneer hij op nieuw weder een gedeelte afgehandeld heeft, eenige vragen over hetzelve. En zoo voortgaande, wordt dat onderwijs langzaam meer en meer uitgebreid, en wel met zulk een goed gevolg, dat ik mij dikwijls heb moeten verwonderen over de wijze, op welke zij het al-

dus geleerde wisten terug te geven. Ook hier was dit het geval; – en na eene korte toespraak, in welke ik hen op het hun ten deel geworden geluk wees, en hunne verpligtingen hun herinnerde, deed ik hun de gewone vragen, en doopte hen in den naam des Heeren. – Zoo waren mijne eigenlijk gezegde werkzaamheden voor dezen dag weder ten einde, en keerden wij met het vallen van den avond naar Kema terug, waarbij wij het echter ditmaal hard te verantwoorden hadden. Doch hoe zeer de boot een en andermaal vol water sloeg, bleven wij toch voor ongelukken bewaard, en bereikten 's avonds ten tien ure weder de woning van mijnen gastheer.

Dingsdag ochtend verliet ik zoo vroeg mogelijk Kema, en haastte mij naar Kassar, waar de Majoor tijdelijk verblijf hield, en die gaarne mijne meening over zijn kleine wenschte te vernemen, die ziek was. Ik kon hem echter de geruststellende verzekering geven, dat het weldra zou schikken; – en zoo mogt ik hier een' dag van rust en aangename verpoozing smaken. Volgens gewoonte bij den meester mijnen intrek nemende, zag ik mij weldra omringd door een tal van christelijke vrienden. Altijd mis ik echter den ouden Hoekoem toewah SEJMUEL nog, die in 1847 hier de voorganger was der zijnen, en zich van de ijdelheid der afgoden bekeerde tot den levenden God. En, hij deed zulks met geheel zijn hart, gelijk hij trouwens in alle opzigten zoo degelijk was als ik nog weinig inlanders heb leeren kennen. Hij werd door mij gedoopt, door Br HARTIG tot lidmaat aangenomen, en ging eenige jaren later vol geloofsvertrouwen tot de vreugde zijns Heeren in.

Indien het Gode behaagt Tonsea weder eenen eigenen Zendeling te schenken, zal deze negerij zeker voor zijne standplaats het meest in aanmerking komen. Nog bij

het leven van den ouden SEJMUEL werd hier een aardig kerkje gebouwd, dat thans echter dikwijls, vooral bij avondmaalsvieringen de menigte naauwelijks kan bevatten. Dit wordt veroorzaakt, doordien de omliggende negerijen nog geen behoorlijke godshuizen hebben, en de ledematen dier gemeenten dus hier ter bediening moeten komen. De laatste keer was het zoo erg, dat ik mij genoodzaakt zag, toen de eerste rijen reeds ter tafel geweest waren, onder het zingen van een gezangvers, dezen de kerk te doen verlaten, om zoo aan de overigen meerdere ruimte te verschaffen. Spoedig zal hierin echter verandering komen, daar de nieuwe kerk te Treman, een fraai en ruim gebouw, bijkans voltooid is.

Tegen den avond deed ik nog een uitstapje naar Toemaloenting en Sawangan. Ik had beloofd op laatstgenoemde plaats eenige jongelieden te doopen, indien ze namelijk lezen konden. Van hunne godsdienstige kennis had ik mij bij eene vroegere gelegenheid reeds overtuigd. En over het geheel kon ik ook hier te vreden zijn. Wel waren er nog een paar bedaagden die het pas tot het tweede spelboek gebragt hadden, maar het grootste gedeelte las toch vrij goed in het Nieuwe testament, en verstond het gelezene ook redelijk wel, behalve dat ze hier en daar op enkele vreemde woorden stuitten. Hoe moeijelijk het soms ook is dezen regel vol te houden, en niemand der jonge lieden te doopen, die niet lezen kan, zoo mogen wij het evenwel in beginsel niet laten varen. Dit toch is het beste middel om hen te doen vorderen in Christelijke kennis, door hun aldus toegang te verschaffen tot de bron van alle ware kennis, tot Gods woord zelf. En moge er nu ook al in lateren tijd door sommigen beweerd zijn, dat de Bijbel hier niet verstaan wordt,

zulks belet onze jeugdige Christenen toch niet, dat boek te onderzoeken, en wanneer ze op moeijelijkheden stuiten, met te meerderen ijver van het onderwijs, dat in het bijbellezen gegeven wordt, gebruik te maken. Evenwel zullen zij met blijdschap eene meer duidelijke, zuiver maleische, vertaling begroeten; maar om hun het woord Gods geheel en al te onthouden, of hun eene vertaling in slecht, voor hen onverstaanbaar, Maleisch te geven; – daartegen moeten wij in hunnen naam protesteren. – Ik begrijp echter niet, hoe mannen van kennis dergelijke bewering kunnen volhouden, zonder te gevoelen, hoezeer ze met zich zelven in tegenspraak zijn. Het werk der zendelingen in de Menahasse wordt toch door hen geroemd; – de invloed der zendelingen op het volk, ja op hun gansche leven en zijn, erkend; – maar nu vraag ik, waardoor is dan dat alles tot stand gebragt, zoo het niet door het woord Gods is dat wij verkondigen! En, het is genoegzaam bekend, dat wij bij onze prediking en bij ons onderwijs geen patois (platte volkstaal) gebruiken, gelijk men ons van elders wil opdringen, maar wel een Maleisch, dat zeer weinig van de bijbeltaal verschilt, voorts dat wij vreemde woorden weglaten, waar wij goede maleische vinden, en over het geheel al te zamengestelde vormen vermijden. Wordt dus de Bijbel niet verstaan, dan wordt ook onze prediking en ons onderwijs niet begrepen; – maar door welk middel is dan dit alles door ons tot stand gebragt? Dat ook onze christelijke wandel een middel geweest is, om ons het vertrouwen der menschen te doen winnen, dat wil ik gaarne erkennen; maar zulks neemt niet weg, dat het woord Gods het eigenlijke zaad der wedergeboorte geweest is voor dit land en volk, en het zulks nog is.

Woensdag ochtend verliet ik Kassar, hield mij onderweg een weinig te Ajermadidi op, en kwam tegen tien uur te Matoenkas. Ook te dezer plaats ontstond reeds in 1847, toen Tonsea de eerste maal tijdelijk aan mijne zorg toevertrouwd was, eenig christelijk leven, 't welk zich hier sedert even gunstig ontwikkelde als te Kassar. Ik moest hier weder bediening houden, en wel op den dag van morgen. Zoo veel mogelijk vermijden wij het houden van godsdienstige bijeenkomsten gedurende de weekdagen, behalve 's avonds, om de menschen niet in hunne dagelijksche bezigheden te hinderen. Maar toch gebeurt het mij wel eens, gelijk ook thans het geval was, dat ik van dezen regel moet afwijken. Bovendien moest ik ook hier nieuwe ledematen aannemen. Maar ik had HEHANOESA reeds van Kema regtstreeks herwaarts gezonden, om zich met het voorloopig onderzoek te belasten, en ontving dus bij mijne komst van hem eene opgaaf dergenen, welke volgens zijne meening toegelaten konden worden. En, al te groote toegeeflijkheid is zijn zwak waarlijk niet. Hij is zelfs in geenen deele van het gewone karakter van den inlander, hardheid jegens ondergeschikten, vrij te pleiten; maar daardoor let hij juist ook wel eens iets op, dat mij misschien ontgaan zou zijn. Na een oogenblik verpoosd te hebben, begaf ik mij kerkwaarts. Volgens gemaakte regeling waren hier, behalve die van Matoenkas en Lahikit, ook nog die van Teteli, Mapangit, Talawaan, Tetej, Ajermadidi, Soekoer en Kalongan vergaderd, welke hier ter plaatse ter bediening moeten komen. Ik plaatste mij in hun midden, en liet HEHANOESA de aanwezigen nog eens onderzoeken. Nadat hij met het onderzoek der jongere lieden gereed was, begon hij zoo goed en kwaad hem dit mogelijk was,

van tijd tot tijd door den meester geholpen, met de ouderen in het Alfoersch. Na eenigen tijd gesproken en gevraagd te hebben, wendt hij zich tot eene oude vrouw, met de vraag: „Moeder, welke zegeningen worden wij door den Heer JEZUS CHRISTUS deelachtig?" maar er volgde geen antwoord. Hij hervat dus: „Nu moedertje, wat hoopt gij van den Heer te ontvangen, veel miloe, (turksche tarw) padie (rijst) en een lang leven?" – en het antwoord is: „Ja, dat heeft God reeds dit jaar gedaan." „Maar vrouw," hervat HEHANOESA, weet gij dan niet, dat de eerste en hoofdzakelijkste aller zegeningen, de vergeving onzer zonden is?", enz. enz, terwijl zij zich tot hare buurvrouw wendt, zeggende: „Hij heeft mij niet laten uitspreken;" 't welk echter door HEHANOESA niet gehoord werd. Toen hij aldus eenigen tijd bezig geweest was, werd het mijne beurt; en ik zocht het zoo in te rigten, dat ik bij genoemde oude ziel weder met dezelfde vraag kwam, maar anders gesteld. Zij zweeg ook nu een oogenblikje, en antwoordde toen: „Hm! de Heer JEZUS heeft ons immers verlost! Dat wij de zijnen zijn, Mijnheer, in leven en in sterven." Ik onderzocht nog met een paar woorden, of zij begreep wat zij zeide, en nadat mij zulks gebleken was, was ik tevreden, en ik vertrouw dat Heeren Bestuurders zulks ook zullen zijn; vooral daarbij onder het oog gehouden, dat zij eene vrouw is van bij de zeventig jaar. Ik moet echter tot regt begrip van haar eerste antwoord, 't welk evenmin onnadenkend gegeven, als de vraag tot haar gerigt zonder bedoeling aldus gesteld was, nog het volgende doen opmerken. De Alfoeren waren van ouds her in geen opzigt godsdienstiger, dan met betrekking tot hunne tuinen. Bij elke handeling, welke daarmede in verband stond, moest eerst door den priester een

offer gebragt, en gebeden, eigenlijk bezweeringen gedaan worden, ten einde hun eene goede uitkomst te verzekeren. Zonder priester en offer mogt er geen nieuw aan te leggen tuin gekozen, deze niet omheind, of omgespit worden; zonder priester en offer mogt de padi niet geplant, niet verplant, niet geplukt, niet huiswaarts gebragt, niet ten eersten male gegeten worden. En nu? Als door een' elektrieken schok waren in het verleden jaar walians, fossoh's, was alles verdwenen; en toch moesten er tuinen gemaakt, moest er rijst geplant, geplukt en gegeten worden. Was het te verwonderen, dat er zekere vrees bij de menigte ontstond, en de vraag gehoord werd: „Zal het gelukken?" Inderdaad, er was een tijd van spanning op te merken; hoezeer zich daarover niemand openlijk uitliet. Meer dan eens ontboezemden Majoor Tonsea en ik onze wenschen jegens elkanderen, dat de Heer toch zijnen zegen mogt geven. En, Hij heeft onze gebeden verhoord! Het gewas is over het geheel zeer goed geweest; slechts op een paar plaatsen hebben de muizen eenige schade aangerigt, maar in het geheel is er overvloed, en te Matoenkas vooral. Dit was het wat ons oud moedertje zoo met nadruk deed zeggen: „Ja, dat heeft Hij dit jaar reeds gedaan." Maar nu is ten dezen dan ook de slagboom gevallen, en is men bovendien verheugd, van nu niet langer van den walian afhankelijk te zijn, en soms dagen en weken te verliezen met het planten der padi, wanneer hij om de eene of andere reden meende, dat dit nog uitgesteld moest worden. Van de 33 personen, welke zich tot het doen van belijdenis aangemeld hadden, werden 6 door mij afgewezen, omdat het mij voorkwam, dat ze nog te jong waren. De overigen werden dus aangenomen, en de voorbereiding op 's avonds tegen zeven uur bepaald.

Donderdag ochtend hield ik bediening, en mogt aldus de onderpanden van Gods genade aan eene schaar van 187 personen uitreiken. Des avonds ten vijf ure weder dankzegging, bij welke gelegenheid nog eenige jonge kinderen gedoopt werden.

Vrijdag ochtend waren wij weder vroeg op de been. De reis ging naar Likoepang, en ik had beloofd, onderweg nog een uitstapje naar een paar kleine negerijen te doen, zoodat ik vóór wij 's avonds Likoepang bereikten, drie keer kerk houden en doopen moest. Te Teteli stapte ik een oogenblikje, af om de school te bezoeken, maar reed spoedig weder verder, zoodat wij tegen negen uur Lompias, de eerste negerij in het Likoepangsche bereikten, waar de Majoor van dat distrikt mij reeds wachtte. Het negerijhoofd, een schoonbroeder van den Majoor trad mij met tranen in de oogen te gemoet, en ik kende de oorzaak zijner smart; – ik had daar wel met hem en zijne vrouw mogen weenen. Deze man, op de hoofdplaats geboren en opgevoed, besteedde hier jaren lang al zijne ledige uren aan de opvoeding der jeugd, daar hier tot nog toe geen onderwijzer is kunnen geplaatst worden. En, hij deed dit met zoo veel ijver en bekwaamheid, dat zijne school zeer goed met die der hoofdplaats kan wedijveren. Toen ik, ruim een jaar geleden hier door kwam, stelde hij mij zijnen oudsten zoon voor, een' jongeling van 19 jaren, en vroeg mij, of ik er iets tegen zou hebben, indien hij hem voortaan met het onderwijs der kinderen belastte. Het tegendeel was het geval; want ik kende dit jonge mensch zeer goed, en hield veel van hem. Zoo geschiedde het dan ook; en de school won er zelfs bij. Maar Gods wegen zijn niet onze wegen, en zijne gedachten niet onze gedachten.

Drie weken geleden werd onze jonge onderwijzer plotseling ernstig ziek; en de Heer nam hem tot zich. Welken troost kon ik den bedroefden vader en der weenende moeder anders bieden, dan hen te wijzen op het vaderland daar boven, waar zij weder met hunnen lieveling vereenigd zullen worden. En ik mag vertrouwen, dat de hoop der eeuwigheid voor geen van beiden eene nog onbekende zaak is. Twaalf jaren geleden telde ik beiden mede onder de eerstelingen, die te Likoepang als leden der kerk werden aangenomen, met nog zeven andere personen; en ik durf vrijelijk te zeggen, dat die eerste avondmaalsviering daar ter plaats eene gunstige verandering heeft te weeg gebragt. Na de schooljeugd vlugtig onderzocht te hebben, bepaalde ik mij tot het onderzoek van achttien jonge lieden, welke gedoopt wenschten te worden, en vond ook vrijmoedigheid allen door den Heiligen doop der Christelijke kerk in te leiden. Nu ging het weder verder naar Kakoli, waar eene negerijschool is, die echter weinig voldoet, en terwijl ik dit schrijf reeds door den Resident opgeheven is. Wij stapten hier maar een oogenblikje af, om van paarden te verwisselen, daar wij van huis uit nog langs eenen zijweg, de negerij Batoe moesten bezoeken, en straks weder huiswaarts zouden terugkeeren. Batoe is een schoon gelegene plaats, en heeft heerlijke rijstvelden, doch is even als Kakoli en vele andere negerijen in dit distrikt niet groot genoeg om er eenen onderwijzer te plaatsen, daar hiertoe, volgens een door ons aangenomen beginsel, althans 50 huisgezinnen noodig zijn. Maar toch tracht de negerij in dit gebrek te voorzien, door een' der knapste jongelieden uit haar midden, met het onderwijs der jeugd te belasten, tegen eene kleine vergoeding. Ik had dus weinig verwachting van de

vorderingen der doopkandidaten, doch mogt bij de uitkomst tevreden zijn. Ik doopte er 22 oude en 4 jonge lieden, en troostte de overigen met de belofte van spoedig weder te zullen komen, en dan aan hun' wensch te zullen voldoen, indien zij zich n. l. al den tijd ten nutte gemaakt en vlijtig geleerd hadden. Ten één ure waren wij weder te Kakoli; maar, hoezeer de menschen reeds eenigen tijd op mijne komst in de kerk gewacht hadden, kon ik toch niet besluiten, om oogenblikkelijk weder van voren af te beginnen, want ik was te warm en vermoeid. Ik gaf hun dus verlof om huiswaarts te keeren, en zich wat door voedsel en rust te versterken. Tegen vier uur zouden wij weder beginnen. Na het eten nam ik echter de gelegenheid te baat, om van de mij omringende hoofden en meesters iets naders aangaande den toestand der gemeenten te vernemen. Zoo wendde ik mij onder anderen ook tot den meester van Pasalatan, een eenvoudige vrome man, met de vraag: „Wel vriend, en hoe is het bij u gesteld?" Ik vernam daarop ongeveer het volgende. Er hadden in de negerij lang zware koortsen geheerscht, waardoor menig huisgezin verhinderd was den rijsttuin behoorlijk in order te houden; maar wat bovenal velen aan het wankelen gebragt had was, dat verscheidene zieken daarbij in een' toestand van geestverbijstering geraakt waren, en alsdan verklaard hadden, dat de geesten der voorvaderen hun verschenen en vermaanden, om toch weder tot hun vroeger geloof terug te keeren. Maar, voegde hij er bij, met Gods hulp heb ik hen tot bedaren gebragt. Op mijne vraag, hoe hij zulks aangelegd had, antwoordde hij: „Toen ik de eerste keer zulks vernam, wist ik niet, wat ik doen moest. Maar, een paar dagen later riep men mij om zulk een' zieke te bezoeken,

daar hij mij wenschte te spreken. Ik ging er met vrees heen, en vernam nu van den zieke, dat ik zelf de gemeente moest zoeken over te halen om weder terug te keeren. Ik antwoordde hem, dat ik zulks niet doen kon en mogt, daar ik zeker wist dat de alfoersche godsdienst tot niets nutte, en er geen ander middel bestond om zalig te worden, dan het geloof in den Heer JEZUS CHRISTUS. Maar, hij wilde daarvan niets weten, ook niet toen ik hem zeide, dat zij door te rug te keeren en zich weder onder den invloed dier geesten te plaatsen van welke hij sprak, niets anders te wachten hadden, dan ongeluk, daar de geesten zich alsdan over de hun aangedane beleedigingen, over het wegwerpen der afgoden en heilige steenen, zouden wreken. Doch, ook nu schreeuwde hij weder, en nog veel harder dan vroeger: "Inwoners van Pasalatan, keert terug, keert terug!!"" – Toen hij zweeg hernam ik weder: Hoor eens vriend, gij zijt ziek, en er is geen een walian meer om fossoh voor u te maken, opdat gij gezond zoudt worden. Uw schreeuwen zal u dus weinig baten. God alleen kan u helpen, en zoo gij wilt, zal ik met en voor u tot dien God bidden, en zoo gij daarna nog berouw gevoelt, keer gij dan terug, maar laat anderen dan ook vrij om te doen, zoo als zij verkiezen. Hierop knielde ik neder, en bad God, dat Hij ons toch van deze beproeving mogt verlossen, opdat wij niet beschaamd werden. En toen ik opstond was de man reeds in een' diepen slaap gevallen, waaruit hij pas den anderen dag tegen den middag ontwaakte, zich geheel hersteld gevoelende, en zich niets herinnerende, van al hetgeen voorgevallen was. Zoo is het mij nog een paar keer gebeurd, en telkens heeft de Heer geholpen, zoodat de ziekte thans ook bijkans geheel

geweken is." Hij zweeg, en ik zweeg ook, want ik wist niet wat ik zeggen moest, te meer, daar dit gesprek voorviel niet onder vier oogen, maar ten aanhooren van circa 30 menschen. Gelukkig nam nu de Majoor het woord op, en verzekerde mij, dat alles juist zoo was, als de meester mij had medegedeeld. Toen hij van een en ander te Likoepang berigt ontving, had hij aan bedrog gedacht, en was daarom oogenblikkelijk naar Pasalatan gegaan, waar hij den meester juist ontmoet had op weg om eenen zieke te bezoeken. Hij was mede gegaan en had de lijderes geheel buiten kennis gevonden, daar zij zelfs van hem, als Majoor, niet de minste notitie genomen had, maar gedurig de waarschuwing herhaalde: „keert terug, – keert terug!"

Nu werd het mijne beurt en ik gaf mijn gevoelen als volgt: „De menschen hebben hier in massa hunne bijgeloovigheden weggeworpen, en zulks wel voor een groot deel omdat zij het anderen zagen doen. Wel waren de walians van de nietigheid der heilige steenen, afgodsbeelden en fossoh's overtuigd, maar niet het gemeene volk. 't Is waar, zij hoorden uit den mond der walians zelven, dat alles bedrog was, en daarom volgden zij ook; maar al waren de bijgeloovigheden uit hunne huizen en hunne negerijen verwijderd, uit hunne harten waren ze het voor een groot deel nog niet. Nu kwam de koorts; en de zieke, altijd gewend om in ieder onheil het werk van geesten te zien, begon nu, door de koortshitte opgewonden, beangst te worden, vreezende dat hij en de zijnen verkeerd gehandeld hadden. Dit denkbeeld vervulde alsnu zoo zeer zijne geheele ziel, dat hij niets meer hoorde of zag dan dit eene: de geesten komen zich op ons wreken. En toch was er reeds een kleine kiem van waar geloof door het woord en den Geest

Gods in de ziel gewerkt. Door het vertrouwen, waarmede de meester sprak en bad, werd dat geloof versterkt, en hij zelf sprak en bad in den geloove, – bad tot Hem, den Hoorder der gebeden, die ook hier zijne belofte vervulde: „Roept mij aan in den dag der benaauwdheid, en Ik zal er u uithelpen." Ik vertelde hun nu het gebeurde te Lilang, en toonde hun aan, dat ook daar de zaak welligt van denzelfden aard geweest was, hoezeer de gebezigde middelen nog al verschillen.

Mogt misschien de een of ander, die dit leest, glimlagchend de schouders optrekken over den eenvoud en de bekrompenheid van ons en onze jeugdige Christenen; – ik gun hem zijne meerdere wijsheid gaarne, maar houd mij daarom nog niet overtuigd, dat hij, in de plaats van den meester van Pasalatan staande, de zaak beter behandeld zou hebben.

Maar, de meester van Kokoli komt mij zeggen, dat alles gereed is, – en ik ga naar de kerk, werwaarts de mij omringenden volgen. Het onderzoek is spoedig afgeloopen. Ik vind hier weinig kennis, maar toch wel begeerte naar kennis. De meester krijgt eene vrij scherpe vermaning, – de gemeente de belofte, dat het spoedig anders zal worden, – en ik doop tien oude lieden.

Nu weder te paard; en de dieren schijnen evenzeer naar het einde der reis te verlangen als de ruiters. Soms dient echter de toom ingehouden te worden, want het gaat sterk berg af, en de weg is niet te best. Maar, ten zes ure zijn wij te Likoepang, en ten negen ure.... te bed. Men moet inderdaad een gezond ligchaam hebben, en bovenal liefde voor de heilige zaak, of men trotseert niet lang zulke vermoeijenissen onder zulken brandenden hemel.

Het is Zaturdag ochtend zeven uur. Ik zit in de voorgaanderij der loge (het negerijhuis) over de zeeëngte en het eiland Bangka naar een rookwolk te staren, die uit den krater van Siouw opstijgt. Ik ben dus weder aan het strand, en zoo ik het ook al voor een oogenblik, denkende aan mijne Broeders op de Sangir-eilanden, mogt hebben vergeten, mijn ouderling komt het mij herinneren door zijn: „Mijnheer, daar is eene vrouw..." – Ik begrijp wel, dat er iets moet komen, maar wil het niet begrijpen, en vraag dus kort weg: „Waar?...." Zij, – zij is te huis, mijnheer; – maar die vrouw...." „'t Is goed, laat haar hier komen." – Zij komt, maar met haar eene nieuwsgierige menigte, terwijl haar aanklager niet het minst de ooren spitst, maar zeer te leur gesteld wordt door den Pandita, die opstaat, – in zijne kamer gaat, – de vrouw tot zich roept, en de deur sluit. – Van het daar gehouden gesprek is niemand iets ter oore gekomen; dan dat de vrouw plegtig beloofd heeft, zoo spoedig mogelijk zich christelijk in den echt te doen vereenigen met den man harer keuze, vader van het wicht, dat zij onder het harte draagt. – Wie daartoe vrijmoedigheid mogt hebben, werpe den eersten steen op haar; maar zorge dan ook, dat zijne geregtigheid overvloediger zij dan die van mijnen volijverigen onderwijzer te Likoepang.

Maar hier kan ik niet nalaten, u nog een ander voorbeeld van kerkelijke tucht mede te deelen. Ik was namelijk eenige maanden geleden te Tetej (Tonsea), toen, tot mijne groote verwondering, eene vrouw van middelbare jaren, geheel onaangemeld tot mij kwam, met de vraag: „Mijnheer, kent u mij nog?" – welke ik beantwoordde met: „Neen vrouw, voor zoo ver ik mij herinner niet;" – waarna zij hervatte: „Ik ben

N. N., in 1847 door u te Lahikit gedoopt. De leden mijner familie waren toen nog Heidenen. Ik echter werd kort na den Doop gevaarlijk ziek. Mijn oudste broeder, die zeer veel van mij hield, dacht dat dit kwam doordien ik Christin geworden was, en liet zonder mijn weten een' walian roepen, - fossoh maken, en - ik herstelde. Toen ik mij daartoe sterk genoeg gevoelde, wilde ik weder ter kerk gaan, maar vernam nu, dat de gemeente mij uitgesloten had, en om welke reden. Ik deed mijnen broeder harde verwijtingen; en toch, wat kon ik zeggen? Hij had volgens zijne overtuiging en uit liefde tot mij aldus gehandeld, en zelfs vrij wat onkosten gemaakt. Ik zocht den meester te bewijzen, dat ik onschuldig was, doch hij wilde van niets weten; - en zoo bleef ik eenigen tijd leven noch Heidin noch Christin. Maar, hierbij vond ik toch geen' vrede; en daar ik van Tetej geboortig ben, zoo besloot ik herwaarts terug te keeren, hopende, dat men mij hier zou aannemen. Maar, ook hier weigert men zulks, en wel op grond van eenen brief, dien men van Lahikit ontvangen heeft. Daarom wilde ik Mijnheer gaarne verzoeken, aan den meester te zeggen, dat hij mij ter kerk laat gaan!"

Ik liet dus den meester van Tetej roepen, en deze bevestigde het gezegde der vrouw, mij tevens ter hand stellende het bedoelde schrijven van den meester van Lahikit en Matoengkas, luidende als volgt:

„ *Geliefde Broeders te* Tetej!

„ Daar wij vernomen hebben, dat N. N. weder naar uwe negerij terugkeert, zoo geven wij u kennis, dat deze vrouw, na in 1847 gedoopt te zijn, bij gelegenheid eener zware ziekte weder afvallig

geworden is. Wij hebben haar om deze reden van onze gemeenschap uitgesloten, en haar het bijwonen der godsdienstoefeningen en het onderwijs voor altoos ontzegd."

„ Wij vertrouwen, dat gij u daarnaar zult gedragen!" –

„ *Uit naam der gemeente,*
De Onderwijzer,
(*w.g.*) J. M...."

En evenwel moet ik er bijvoegen, dat de onderwijzer te Matoenkas een der besten is. Maar hardheid en gebrek aan oordeel zijn fouten, op welke men hier dagelijks stuit, en die nog niet spoedig uitgeroeid zullen worden.

Doch het wordt tijd, dat ik weder tot Likoepang terugkeer; want ik had daar nog het een en ander te doen. Het is negen uur, en ik ga ter kerk, om de nieuw aan te nemen ledematen te onderzoeken. Er zijn onder hen vier meisjes van circa 18 jaren, die zeer wel voldoen. Zij hebben eene goede kennis van de waarheden der christelijke godsdienst, waartoe zeker veel heeft bijgedragen, dat zij dagelijks Maleisch spreken en dus van het in die taal gegeven onderwijs meer partij hebben kunnen trekken. De overige vijf, hoewel niet zoo bedreven, voldoen ook tamelijk, en ik neem dus negen ledematen aan, daarbij in mijne toespraak den jongen lieden vooral ernstig op het hart drukkende, om heilig en onberispelijk te wandelen voor den Heer. Des avonds ten zeven ure hield ik voorbereiding, en des anderen daags morgens ten negen ure herdachten wij den dood des Heeren aan zijnen heiligen disch. Drie en zeventig ledematen der gemeente ontvingen op dezen dag de onderpanden der liefde en genade des Heeren in de zigt-

bare teekenen van CHRISTUS gebroken ligchaam en vergoten bloed ter vergeving hunner zonden. O, mogten allen door het geloof deel hebben aan dien Heiland zelven en aan al zijne heilsgoederen.

Tegen den avond uit de dankzegging naar huis komende, wacht mij nog een bezoek, en zulks wel van een blind meisje, circa 30 jaren oud, lidmaat der gemeente. Zij komt mij om ondersteuning verzoeken uit de armenkas, daar haar eenige broeder, bij wien zij tot hiertoe inwoonde en die haar verzorgde, haar door den dood ontvallen is. Dit meisje is sedert eenige jaren voor de gemeente eene groote hulp. Zelve goed bedreven in de heilswaarheden, gaat zij dagelijks van huis tot huis, om zorgeloozen op te wekken en begeerigen bekend te maken met den Heere JEZUS. Hoezeer zelven niet rijk, zouden velen haar toch gaarne handreiking doen, zoodat zij wel zonder ondersteuning uit de armenkas leven kon, maar daarvan wil zij liever geen gebruik maken, opdat het den schijn niet moge hebben, dat zij de menschen bezoekt om eigen voordeel. Ik billijk hare bezwaren, en daar de middelen der armenkas zulks toelaten, leg ik haar 's maandelijks *f* 4 zilver toe, benevens de gewone kleederen. Slechts tot haar vijfde jaar heeft dat goede meisje het licht der zon mogen aanschouwen; maar het licht van Gods genade is haar eene ruime vergoeding geworden. Zij kent den Heer en wordt door Hem gekend.

Het was een heerlijke nacht, die van zondag op maandag; voor mij te schoon om denzelven te verslapen. Ik werp mij ten twaalf ure half gekleed op het bed, ten einde een weinig te rusten; maar naauwelijks slaat de klok twee, of ik sta gereed om de terugreis naar Menado te aanvaarden. Maan en starren schijnen te wed-

ijveren om mijn pad te verlichten, en mij den nachtelijken togt te veraangenamen; doch dikwijls weigert het digte geboomte haar den doortogt, zoo dat zelfs de scherpere zintuigen van mijn paard met moeite het spoor ontdekken. Doch ook te midden van het digtste bosch vervolg ik mijnen weg met blijdschap, wetende dat Hij, in wiens dienst en onder wiens hoede ik mij bevind, niet beschaamd doet worden degenen die op Hem betrouwen. En bovendien, wat zou ik vreezen? – Verscheurend gedierte heeft men in de Menahasse niet. Slechts de mensch loerde vroeger ook langs dezen weg op zijnen medemensch, ten einde den weerlooze onverwacht te bespringen en de aarde te drenken met zijn bloed. Doch de Heere is zijns verbonds gedachtig geweest; Hij heeft zijne belofte (JEZ. XI: 6–10) aanvankelijk heerlijk vervuld. Het licht des Evangelies in dit land ontstoken, heeft ook uit mijnen werkkring den nacht van heidensch bijgeloof en onmenschelijke wreedheid verdreven. Het koppensnellen, nog kort geleden hier in gebruik, heeft opgehouden te bestaan. En ach, hoe vele menschenlevens worden er niet jaarlijks geëischt bij begrafenissen, het bouwen van huizen als anderszins. Het is waar, zelden werden deze gruweldaden bekend en kwamen dezelve der regering ter oore. Niemand klaagde of durfde klagen, omdat elk zich zijner eigene schuld bewust was, en een onderzoek vreesde. Werd er dus in een distrikt iemand gemist, men trachtte in het geheim uit te vinden, door welke negerij de misdaad gepleegd was, en men zocht zich bij voorkomende gelegenheid op dezelfde wijze te wreken. – Meer dan tachtig schedels zijn mij door houders ter hand gesteld, onder welke eenige, die pas weinige jaren tellen. Ook heb ik eenen hoed ontvangen, welke inderdaad als Menahassa's maak-

sel zeer fraai kan genaamd worden, die ook nog niet lang geleden door zekeren walian bij plegtige gelegenheden gedragen werd. Van den eigenaar gaarne iets naders omtrent denzelven willende weten, betrok zijn gezigt, en antwoordde hij, dat deze mededeeling hem smartelijk zoude zijn, maar dat ik mij tot den voormaligen hoofdwalian der negerij N. N. mogt wenden, en zeker van hem alle andere inlichtingen ontvangen zoude. Op mijne terugreis verzuimde ik niet genoemde negerij binnen te gaan, en vond den bedoelden persoon ook te huis. Doch toen hij dien hoed zag, riep hij uit: „Heeft de oude man van..... u dien hoed gegeven?" – Al spoedig vernam ik nu de verklaring van het raadsel. Wanneer namelijk iemand ten eersten male een hoofd gesneld had, ontving hij vergunning om bij groote fossoh's een' soortgelijken hoed te dragen; maar dan was dezelve eenvoudig van palmbladeren gemaakt en met eenige hanenvederen versierd. Snelde hij een tweede hoofd, dan kreeg hij een' fraaijeren, en zoo voorts. – „En," voegde de verhaler er bij, „het is niet bekend dat er ooit een geweest is, welke dezen overtroffen heeft." – Vergunning ontvangen hebbende, denzelven naar Nederland aan Heeren Bestuurderen van het Genootschap te zenden, zal ik daaraan binnenkort voldoen, en daar moge hij dan in het museum van het Zendelinghuis, benevens eenige daaraan toegevoegde scalpen, lang tot eene herinnering strekken aan de onmenschelijke wreedheden, vroeger in de Menahasse gepleegd, als eene vrucht van heidensch bijgeloof (1). Het komt mij voor, dat het

(1) Ofschoon reeds eenige voorwerpen uit de Menahasse ontvangen zijn, is de bedoelde hoed tot nog toe niet aangekomen. Wij hebben intusschen berigt ontvangen, dat hij op weg is. Het Zendelinghuis kan voor

koppensnellen in de Menahasse aanvankelijk geen godsdienstig doel had. Later is dit echter wel het geval geweest, en dat het meerderdeel der Alfoeren in mijnen werkkring als zeer godsdienstig geacht moet worden, kan ook nog blijken uit twee afgodsbeelden, welke ik behalve anderen mede zenden zal, van welke geene de minste overlevering meer bestaat, doch voor welke de goede menschen evenwel onbegrijpelijk bevreesd waren. Maar, wat wel de meeste verwondering mag wekken is, dat ik onder hen overblijfselen van schriftteekens gevonden heb, althans zij geven dezelve er voor uit, en ik heb geen' grond om aan de waarheid te twijfelen. Maar de kennis derzelve is ook sedert lang reeds verloren gegaan. Misschien dat dit een en ander echter wel eenig meerder licht kan verspreiden over de afkomst van dit volk. Uit de overleveringen, welke men schaarsch bij de priesters verspreid vindt, is, geloof ik, ten deze niets met eenige zekerheid op te maken, daar dezelve zoo vreeselijk verward zijn en zich onderling te zeer weerspreken. Wat misschien wel geloof verdient is, dat hunne voorouders met eenige praauwen uit het verre zuiden door eenen hevigen storm afgedreven zijn, tot ze op zeker groot eiland, Java of Sumatra stuitten. Van hier moeten ze met den westmoeson weder oostelijk afgezakt zijn, tot ze het strand bereikten tusschen Kema en Likoepang. Aan boord was mede eene vorstin, LIMUUT genaamd, benevens haar zoon TOAR. Van deze beide personen stammen de verschillende familiën der hoofden, de bangsa of adel, in de Menahassa af; want LIMUUT huwde

---

als nog niet gezegd worden een museum te bezitten. Doch de grondslag tot eene verzameling van voorwerpen uit de gewesten waar onze zendelingen arbeiden, wordt gelegd. RED.

haren eigen' zoon en had later nog 18 kinderen, waarvan 9 jongens en even zooveel meisjes. Onder deze kinderen ontstond echter later strijd, wie hunner na den dood der moeder aan de regering zou komen, hetwelk oorzaak werd, dat LIMUUT het bestuur onder hare drie oudste zonen verdeelde, daar de bevolking zich reeds verspreid had over een groot deel der Menahasse. Door deze verdeeling ontstonden de drie volksnamen en later ook de drie soorten van fossoh's, namelijk: Tonsea, Tonboedoe en Tejwo, waaronder echter niet begrepen zijn de bevolkingen van Benteneng, Tonsawang en Bantik, welke pas later in de Menahasse kwamen en van anderen oorsprong zijn. – De fossoh's waren volgens dit verhaal aanvankelijk niets dan volksfeesten, welke vooral plaats hadden bij de jaarlijksche bezoeken der hoofden; en de walians waren de verslaggevers van het gebeurde, door wie alsdan bovenal de verrigte wapenfeiten opgesomd en de schedels der vijanden vertoond werden, door de negerij in den oorlog tegen andere negerijen overwonnen. Niet altijd echter waren zij in den strijd even gelukkig; maar dan zochten zij door list te verwerven, wat hun niet door dapperheid had mogen gelukken, om toch hunnen roem staande te houden. Deze gezamenlijke schedels werden echter zorgvuldig bewaard, tot het negerijshoofd stierf, bij wiens begrafenis dezelve in feestelijken optogt voor zijn lijk uitgedragen werden, ten teeken van de onder zijn bestuur verrigte heldendaden, en eindelijk met hem in hetzelfde graf bedolven. Toen de overwonnen of gesnelde koppen echter later schaarscher werden, had dit laatste slechts plaats bij de begrafenis van het distriktshoofd, en zocht men het getal schedels niet zelden te vermeerderen, door in haast nog eenige te snellen.

Doch door Gods genade hebben zij eenen anderen en beteren roem leeren zoeken en vinden, namelijk dien, dat zij den Heer kennen en zijne geboden bewaren. Dit bleek mij dezen ochtend op mijne reis nog op eene verrassende wijze. Het zal omstreeks vijf ure geweest zijn, want naauwelijks vertoonden zich de eerste sporen van den aanbrekenden dag aan de kim, toen ik in de verte eene soort gezang meende te hooren, 't welk zeer veel overeenkomst met een koorgezang had, doch waarvan ik het juiste niet kon onderscheiden. – Vooral wekte dit mijne verwondering, daar ik nog meer dan twee paal van de naaste negerij verwijderd was. Ik hield mijn paard dus een oogenblik in, en bespeurde nu, dat het geluid mij naderde; ja zelf meende ik reeds eenige woorden flaauw te kunnen onderscheiden. Weldra werd mij alles duidelijk, daar ik mij een twintigtal mannen te gemoet zag komen, welke naar den tuin gingen, en die voorafgegaan door eenen voorzanger, telkens gezamenlijk een der artikelen van ons christelijk geloof herhaalden, welke hij hun voorzeide. Ik wendde mijn paard ter zijde, om niet te spoedig door hen ontdekt te worden, en hoe meer de trein mij naderde, zoo veel te meer weergalmde het bosch van dit eenvoudig doch indrukwekkend gezang, en herhaalden tallooze echo's de eindwoorden: God den Vader... hemel en aarde... JEZUS CHRISTUS, enz. Ja, het was mij soms of de natuur zich met den mensch vereenigde, ten einde als uit éénen mond God in CHRISTUS te loven en te danken. Was het wonder, dat ik mede instemde, en dat ik gedurende deze weinige oogenblikken eene verkwikking smaakte, welke ruimschoots opwoog tegen de vermoeijenissen der gansche reis, hoezeer de zaak op zich zelve voor mij niet vreemd was. Reeds dikwijls toch had ik vernomen, dat men zich bij de ge-

meenschappelijke werkzaamheden op het veld, als ook in de wachthuizen, op deze wijze de waarheden der christelijke godsdienst zoekt eigen te maken. Anders ware het, vooral den mannen, ook niet mogelijk geweest, in zoo korten tijd zulke vorderingen te maken, daar deze toch dikwijls door hunne werkzaamheden verhinderd worden, het onderwijs van den meester bij te wonen.

Misschien zal echter de een of ander, die dit leest, beginnen te vreezen voor overspanning en geestdrijverij. Daaromtrent kan men evenwel volkomen gerust zijn, want zulks ligt niet in den aard der Alfoeren. Had men even weinig van lusteloosheid en onverschilligheid te vreezen, dan voorzeker zou dit volk velen anderen ten voorbeeld kunnen strekken. En juist daarom is het zoo aangenaam en bemoedigend te mogen zien, dat ook in deze, door de zonde en zinnelijkheid verharde harten, Gods geest leven en gevoel heeft willen wekken, vruchtbaar in eenen Hem verheerlijkenden levenswandel. Is het bijkans te gelooven, en evenwel is het zoo, dat mij gedurende de laatste vier jaren uit mijne binnenlandsche gemeenten slechts drie gevallen van ontucht ter oore zijn gekomen, en deze zelfs nog onder vrij verschoonbare omstandigheden? – Men zal mij misschien tegenwerpen, dat er wel het een ander voor mij verborgen zal blijven, en dat stem ik gaarne toe, hoe zou het bij mijne vele en uitgebreide werkzaamheden ook anders kunnen zijn. Maar er kan toch moeijelijk de eene of andere zaak eenige ruchtbaarheid verkrijgen, of dezelve wordt mij ook door den meester medegedeeld. En dan bedenke men ook, dat zulks onder een volk is, 't welk sedert eeuwen aan ontucht en onophoudelijke echtscheidingen gewoon was. – Er is echter eene andere zonde, welke niet zoo spoedig overwonnen zal worden, namelijk die van onop-

regtheid, omdat dezelve niet ligt door den Alfoer als zonde erkend wordt; en hoezeer verreweg niet zoo veel als vroeger, evenwel ook thans nog door willekeur van de eene en slaafsche vrees van de andere zijde gevoed wordt. En dit is zoo verregaande, dat dikwijls de onschuldigste vragen met stilzwijgen of een „ik weet het niet" beantwoord worden, omdat men altijd vreest, dat er iets anders achter steekt. Daar echter het Gouvernement zoo veel doet als in zijn vermogen is, om het binnenlandsch bestuur van alle willekeur en onregtvaardigheid te zuiveren, zullen toch eindelijk waarheid en opregtheid de zege behalen op leugen en geveinsdheid, hoe diep dezelve ook geworteld zijn in de harten dezer ongelukkigen. En dan zal de Menahasse met rassche schreden eene toekomst te gemoet gaan, zoo heerlijk als immer het deel geweest is of nog worden zal van eenig volk op aarde. – Daartoe zij uwe voorbede en liefdezorg ook bij voortduring eene krachtige hulpe!

ALGEMEENE BRIEF

VAN

BESTUURDERS DES NEDERLANDSCHEN ZENDELING-GENOOTSCHAPS

AAN DE

Inlandsche gemeenten in de Menahasse (1).

Geliefde Broeders in onzen Heer J. C.!

Wij gevoelen ons opgewekt om aan u te schrijven. Wel hebben wij reeds vele jaren tot u gesproken; want uwe Pandita's waren door ons tot u gezonden en waren onze mond. Maar de betrekking, die wij op u gevoelen, dringt ons u eens in een' brief te zeggen, dat het verlangen van uwe Pandita's, om u Christenen te zien worden, ook ons verlangen is, en hunne vreugde over uwe bekeering tot God ook onze vreugd. Wij hebben ons reeds lang verheugd, en er God voor gedankt, dat het Hem behaagde, den arbeid van onze broeders onder u te zegenen, en velen uit uw midden te brengen tot de kennis van God en onzen Heer. Dat was Gods werk onder u, en Hem moet er dank en

(1) Het volgende algemeen schrijven werd aan de inlandsche Christenen in de Menahasse gezonden, naar aanleiding van de belangrijke opwekking in het Likoepangsche, waarvan het berigt in de beide voorgaande brieven voorkomt. De brief werd door de Zendelingen in het Maleisch en Alfoersch aan hunne gemeenten medegedeeld, en met belangstelling en blijdschap ontvangen. RED.

eer voor worden toegebragt. Menigmaal waart Gij ons tot opwekking, wanneer wij hoorden van uw geloof en uwe liefde. Wanneer wij van den arbeid onzer zendelingen op andere plaatsen weinig vrucht zagen, en daar nog weinig of niets scheen te groeijen, dan was het ons tot vertroosting en aanmoediging op de Menahasse te zien en op alles wat daar begon te groeijen, of reeds stond te bloeijen, of reeds vruchten droeg. Wij hebben ons echter bijzonder verheugd, toen wij bij het intreden van dit jaar hooren mogten van hetgeen er gebeurd was in Tonsea en Likoepang. Daar hebben wij even als uwe Pandita's bij uitgeroepen: „dit is van den Heer geschied!"

Geliefden! onze vaders waren ook blinde Heidenen en knielden ook voor houten en steenen goden, die zij zelven gemaakt hadden. Wij hebben wel geene heugenis van al de ellende des heidendoms, gelijk gij die hebt; het is reeds meer dan duizend jaren geleden, dat ons volk het heidendom verliet; maar wij weten toch ook wel bij ervaring, hoe groot de ellende is, die de zonde ons aanbrengt, hoe treurig het is te leven zonder God in de wereld en geen hoop te hebben voor de toekomst; en hoe zalig het is vrede te hebben met God door het geloof in den Heer, van de zonde vrij gemaakt te zijn; en kinderen van God te zijn, die door zijnen Geest geleid worden.

Wij verheugen ons reeds, wanneer wij hooren, dat er velen onder u zijn, die hunne afgoden wegwierpen en nog meer, wanneer wij vernemen, dat uwe priesters u daarin voorgaan. Dat is de eerste stap die door u gedaan moet worden. Wanneer wij op een' dwaalweg zijn, dan moeten wij omkeeren en niet voortgaan. Maar nu komt het er op aan, dat wij niet stilstaan, als of

wij reeds genoeg gedaan hadden. Neen, nu moeten wij den goeden weg inslaan, die ons gewezen wordt, en al is die weg ook moeijelijk, al loopt die over hooge en steile bergen en door diepe dalen of snelvlietende stroomen heen, toch moeten wij niet weigeren dien weg in te slaan en niet vertragen. Wie zijne afgoden wegwerpt, die moet ook de zonde wegwerpen, al is zij hem zoo lief als zijn regteroog, of zijne regterhand, die moet zich ook bekeeren tot den levenden God, om Hem en Hem alleen te dienen. Wie zijne afgoden weg werpt, die moet ook bedenken aan hoeveel onreinheid, aan hoeveel leugen, aan hoeveel haat en bitterheid hij zich schuldig maakte, toen hij nog aan die heilige steenen en die houten beelden zijne offers bragt. Al die vele en vuile zonden wilt gij immers van harte voor God belijden en er vergeving voor vragen? Gij wilt immers komen tot den Heer JEZUS en tot zijn kruis, om door Hem genade te begeeren van God? Gij wilt immers niet langer met het bijgeloof raadplegen en op voorteekenen letten, maar op den Vader in den hemel, op dien almagtigen en liefdevollen Vader leeren vertrouwen, bij alles, wat gij onderneemt, en bij alles wat u overkomt? Als gij eenvoudig en kinderlijk leert gelooven, dat God u genadig is, en dat Hij ook zijn' eeniggeboren Zoon gegeven heeft tot een' „Zaligmaker", dan wilt gij immers daarvoor dankbaarheid bewijzen en gehoorzame kinderen worden, die den wil des Vaders doen?

Ziet, als wij dat van u hooren, dan verheugen wij ons het meest over u. Dan zeggen wij niet alleen, zij zijn Christenen geworden, maar „zij zijn verlost." Dan roemen wij de genade Gods over u, en zeggen van u, wat PAULUS van de Corinthiërs schreef: „Zij zijn afgewasschen, zij zijn geregtvaardigd, in den naam des

Heeren JEZUS en door den Geest onzes Gods." (1 Cor. 6: 11.) O! welk eene eer zou dat voor u zijn, als gij, die in zwarte duisternis waart, nu wandeldet in het licht, dat over u schijnt, als kinderen des lichts; als er nu weder uit uw midden Evangelieboden uitgingen, die aan andere Heidenen de verlossing verkondigden door hun woord en hun voorbeeld. Welk eene eer voor u, als Christenen en Heidenen zamen hoorden van uwe nedrigheid en uwe eerbaarheid, van uwe vlijt, uwe onderlinge liefde en uwe vergenoegdheid, en dan zeiden: „Wat zijn deze Alfoeren door het Christendom geheel andere menschen geworden."

Wij hebben er ons ook zeer over verblijd en daarvoor God gedankt, toen wij hoorden dat het Evangelie aan velen in Tonsea en Likoepang het eerst was gebragt door hunne kinderen, die dat hadden leeren kennen in de scholen. Wij dachten er bij, dat gij allen u nu des te meer zoudt verblijden, dat er scholen zijn in uwe negerijen, dat gij nu uwe eigene kinderen des te getrouwer zoudt henen zenden, en anderen zoudt opwekken, om dat met hunne kinderen ook te doen. Weest daarin niet nalatig, maar getrouw. Hebt gij zelven in de school leeren lezen, zorgt dan dat gij een' Bijbel hebt of een Nieuw testament, en leest daar dikwijls in, ook met uwe kinderen, en verzoekt uwe Pandita's dat zij voor u uitleggen, wat gij nog niet verstaat. Als gij lust tot lezen hebt, dan zullen wij ons best doen, dat wij u nog meer te lezen geven, dat u tot leering kan zijn en tot opwekking.

Weet gij, wanneer wij vooral veel aan u denken? Dat is op den eersten maandag van iedere maand. Dan komen wij vooral te zamen, om voor de Heidenen en de Mohammedanen en de Joden te bidden. Dan bidden

wij ook voor u. Als wij dan, of ook op anderen tijd, onze loffliederen zingen tot eer van God en onzen Heiland, dan is het zoet voor ons hart, dat gij in uwe taal dat ook doet. Dan bidden wij, dat het spoedig gebeure in alle talen en in alle landen der Heidenen en Mohammedanen. Wij hebben met blijdschap gehoord, dat gij ook begonnen zijt op den eersten maandag der maand zamen te komen met hetzelfde doel als wij. Bidt gij dan ook voor ons, gelijk wij het voor u doen, dat wij veel geloof mogen hebben en veel liefde, en veel ijver en trouw ook inzonderheid voor u.

Geliefden! dat is onze opwekking aan u, waarmede wij dezen brief besluiten. Bidt veel! Gij hebt veel noodig. Gij zijt, even als velen onder ons, nog maar aanvangers, nog maar kleine kinderen in het goede. Gij moet opwassen. Gij moet standvastig worden en sterk tegenover de vele verzoekingen, die u omringen. Bidt dan veel, dat God u zijnen Geest geve, en het goede werk, dat Hij in u begon, ook voleindige tot op den dag van JEZUS CHRISTUS. O! dat wij eens op dien grooten dag, wanneer wij zamen den Heer zien zullen, elkander ontmoeten als verlosten, en te zamen dankend nederknielen voor Hem, die op den troon zit, en voor het Lam, dat geslagt is, en ons Gode kocht met zijn bloed uit allen geslachte en taal en volk en natie.

Bestuurders van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.

ROTTERDAM, 25 April 1858.

VERSLAG

AANGAANDE

DE KWEEKSCHOOL VOOR INLANDSCHE ONDERWIJZERS TE TANAWANGKO,

IN 1855 UITGEBRAGT DOOR

den zendeling N. GRAAFLAND.

(*Vervolg van blz.* 298.)

II.

Spreken wij thans over de opleiding der kweekelingen tot voorgangers in de gemeente.

Wat zij daartoe in de eerste plaats behoeven – godsdienstigen zin – dezen kunnen wij hun niet schenken. Het is waar, er zijn middelen om hen daartoe op te leiden en uit hetgeen volgt zal blijken, dat ik die niet ongebruikt laat; maar voor het overige kunnen wij het werk des harten niet naar onzen wil dwingen. – Bovendien is het niet wel te verwachten, dat men in deze jongelieden een verhoogd of ook ontwikkeld godsdienstig leven zou aantreffen. Daartoe wordt toch ook eene zekere mate van ontwikkeling in kennis en gevoel vereischt, en in beide opzigten staat ons volk hier op te lagen trap. Het zijn dus slechts de eerste beginselen van kennis, gevoel en godsvrucht, die wij hier billijk verwachten mogen, en deze mag ik niet ontkennen dat onder hen aangetroffen worden. In het geheel plaatst

men zich bij de beoordeeling van' ons volk op een te hoog standpunt.

De kundigheden, die de jongelieden voor hunne taak in de gemeente behoeven, kunnen wij tot het volgende brengen:

1. Kennis van den Bijbel.
2. Kennis van de geschiedenis des O. en N. T. in hoofdtrekken.
3. Kennis van het leven en de werken des Heeren JEZUS.
4. Bijbelverklaring.
5. Kennis van de hoofdwaarheden der Christelijke godsdienst.
6. Bekwaamheid in het geven van godsdienstig onderwijs.
7. Goede voordragt bij de openbare godsdienstoefening.

Wij bespreken thans ieder dezer afzonderlijk.

1. De Bijbel moet de grondslag zijn voor al hunne kennis aangaande de godsdienst. Behalve dat dit voor elken Christen een grondregel van al zijne overdenkingen op godsdienstig gebied moest zijn, is dit vooral noodzakelijk bij een volk, waar de eerste grondslagen der godsdienst gelegd worden. Daarom is eene bijzondere kennismaking met den Bijbel – deszelfs oorsprong, verdeeling, inhoud, waarde, nut, noodzakelijkheid en gebruik eene eerste behoefte voor onderwijzers, die onder zulk volk moeten optreden. Ongeveer naar deze volgorde vervaardig ik eene Handleiding voor het gebruik des Bijbels – een boekje waaraan, ook voor het algemeen, groote behoefte bestaat.

De wijze waarop dit onderwijs gegeven wordt, is alleszins geschikt om hun dit goed in te prenten en het

gewenschte nut er van te doen erlangen. Zij krijgen het namelijk als dictée, en dan maak ik het tevens dienstbaar aan het taalonderwijs, voor zoover daartoe spellen, het bespreken der leesteekens, en het gebruik van woorden kan gerekend worden. Vervolgens bespreken wij de gegeven zaken, en een volgenden keer doe ik vragen over hetgene zij hebben geschreven. – De strekking van dit onderwijs is niet alleen vermeerdering van kennis, maar ook vorming des harten, want hier is overvloedige gelegenheid om de zaken in toepassing te brengen op het hart en leven der jongelieden.

Tot regt verstand van den Bijbel reken ik ook de kennis van het Heilige land nuttig. De kaart door Br. ROSKOTT vervaardigd wordt daarbij gebezigd, zoo als dit gebruikelijk is bij het onderwijs in de aardrijkskunde. Hoe hunne voorstelling van dat land is, en of zij zich werkelijk eene voorstelling vormen, is mij nog niet genoeg gebleken. Wel heb ik bespeurd, dat zij door dit onderwijs hunne aandacht bij bijbelsche verhalen, nu en dan bij de plaatsen bepalen, en zich dus in den geest daarheen verplaatsen. – Eene handleiding bij dit onderwijs had ik ter helfte, toen Br. ROSKOTT mij kennis gaf dat hij een dergelijk boekje voor den druk gereed had. Ik zal nu vooreerst mijne geschrevene handleiding gebruiken, tot dat die van Br. ROSKOTT verkrijgbaar is.

Ook dit onderwijs geef ik op dezelfde wijze, als boven aangaande het onderrigt omtrent den Bijbel gezegd is, verklaar wat noodig is, maak uitbreiding van het geschrevene bij wijze van gesprek, en later vraag ik weder over een en ander.

Vraagt men nu wat nut en gebruik zij van dit tweeledig onderwijs hebben, en wat het nut is voor hunne

werkzaamheden in de gemeente, dan meen ik vrijmoedig te kunnen antwoorden, dat dit van grooten omvang is. Ik weet het, bepaald onderrigt geven zullen zij nooit in de school, noch over datgene wat regtstreeks den Bijbel betreft, noch ook wat de aardrijkskunde van Palestina aangaat. Tot hiertoe ten minste wordt hieraan op de scholen over het geheel niets gedaan. Evenmin zal dat ook van het laatste plaats vinden bij het godsdienstig onderwijs, dat zij geven zullen. Het eerste dient hierbij zeker wel, want ik kan mij bezwaarlijk eene goede leiddraad voor godsdienstig onderwijs denken, waar niet ook de Bijbel een onderwerp van gesprek uitmaakt. En moeten zij over denzelven spreken, dan is het noodig, dat zij goed weten wat hij is, en wat hij nut, en daartoe alweder is een uitgebreider overzigt zeker het doelmatigste. Wat hunne kennis van Palestina aanbelangt, die komt zeer dikwijls te stade in de voorstelling van Bijbelsche verhalen; en dan is het goed dat zij die kennis verkregen hebben; al geven zij er geen bepaald onderrigt in, omdat het hunnen blik verheldert. Overigens geldt het ook hier: de onderwijzer moet hooger staan dan hij de leerlingen wil brengen.

2. Aan de kennis des Bijbels in het algemeen, sluit zich al dadelijk de kennis van de geschiedenissen, die vervat zijn in het Oude en Nieuwe testament, en dat wel in hoofdtrekken. De noodzakelijkheid dier kennis behoef ik hier niet aan te toonen, ze is te algemeen erkend. En al is het ook, dat zij noch op de school, noch bij het godsdienstig onderwijs ooit eene geregelde behandeling dier geschiedenis zullen ondernemen, dan is het toch voor hunne eigene inzage in de geschiedenis van de leiding Gods met de menschen ter zaligheid, zoozeer nuttig en noodig, dat zij met die ge-

schiedenissen bekend zijn, – behalve het gebruik, dat zij bij het onderwijs als voorbeelden ter navolging of waarschuwing er van maken kunnen. De aanwijzing van het eerste is dan ook de hoofdstrekking van mijn onderwijs in dezen; in het laatste ga ik hen èn bij het godsdienstig onderwijs, èn bij het preeken voor.

Het onderwijs in de geschiedenissen des Ouden verbonds, geef ik hen gelijktijdig met de gemeente op dingsdag avond. De meerdere of mindere uitbreiding, die ik aan de zaak geef, is hiernaar af te meten, dat ik in een half jaar, met aftrek van de lijdensweken, en nog enkele malen dat ik afwezig was, de geschiedenis behandeld heb tot op IZAäk. Zoo kan ik bij geregelde voortzetting, als tot hiertoe, de geschiedenis des Ouden verbonds afhandelen, gedurende den leertijd van elk der kweekelingen, dien ik thans zonder mij te binden op twee jaar kan stellen – langer of korter naar omstandigheden.

Over het gehoorde maken mijne leerlingen bij beurten, twee à drie te gelijk, een opstel, waarbij hun geheugen grooter aandeel heeft, dan hunne eigene vinding, maar waardoor zij toch zich zeer goed kunnen oefenen in het stellen, en later ook langzamerhand den tact verkrijgen om opstellen te vervaardigen over onderwerpen of geschiedenissen, die zij mij niet hebben hooren behandelen, waarvan ik hun dan eerst den leiddraad geef, om hen later geheel zelf te laten werken. Zijn die opstellen tamelijk goed uitgevallen, dan geef ik hun vrijheid ze over te schrijven, opdat zij er later gebruik van zouden kunnen maken, hetzij voor henzelven, hetzij ook voor hunne gemeenten.

En wat zal ik nu van die opstellen zeggen? Het oordeel daarover valt verschillend uit, naar het stand-

punt dat men zich kiest. Maar beoordeelt men ze zoo als ik meen dat het alleen billijk is, namelijk als het werk van jongelieden, wier kennis en ontwikkeling nog uiterst gering en wier kring van denkbeelden zeer beperkt is, dan, dunkt mij, kunnen wij ons verblijden over die vruchten. Alleen zou ik nog kunnen wenschen – en ik dring er op aan – dat er minder eentoonigheid en meer afwisseling in den verhaal- of leertrant ware. De twee verstgevorderden, van die ik heb opgekweekt, en waarvan de eene thans te Rembokken werkt en de ander is overleden, hadden reeds meer verscheidenheid in toon en zaken, en daarom geef ik de hoop niet verloren, dat ik later ook weder iets dergelijks zal verkrijgen.

Wat de geschiedenissen des N. T. aanbelangt, die krijgen zij ook niet bij afzonderlijke lessen, maar te gelijk met de gemeente des zondags morgens, waarbij ik mij tot regel heb gesteld, die geschiedenissen, zooveel mogelijk, geregeld te behandelen, zonder mij bepaald te binden, dewijl ik naar omstandigheden of eenige aanleiding, die orde afbreek, of ook wel de strenge volgorde varen laat. Zoo heb ik na het Kerstfeest de eerste gebeurtenissen uit het leven van JEZUS behandeld; toen 's Heeren twaalfjarigen leeftijd, doop, verzoeking, optreding, leer, wonderen, voorbeeld, ontvangst; en dit alles verbonden aan de geschiedenis of leeringen of gelijkenissen des Heeren. Over sommige onderwerpen sprak ik twee à driemaal, door b. v. over JEZUS leer sprekende, een à twee gelijkenissen, daaraan toe te voegen; zoo ook met de wonderen. Gedurende de lijdensweken behandelde ik geregeld het lijden des Heeren, en na het Paaschfeest JEZUS verschijningen aan zijne discipelen. Zoo ben ik

nu na Pinksteren de geschiedenis der gemeente begonnen, en zal dat, zoo de Heer wil vervolgen met het leven van PAULUS.

Over al deze onderwerpen maken mijne leerlingen bij beurten van twee à drie te gelijk, een opstel, waarin zij wel eens meer slaafs mijne verdeeling volgen, dan wel de zaken behandelen. Vooral vind ik in deze nog zeer schaars terug de toepassing, die ik maak op het hart en leven mijner hoorders: een bewijs dunkt mij, dat die nog den minsten indruk op hen maakt.

3. Dewijl nu de geschiedenis des N. V. slechts in schetsen behandeld wordt, zoo heb ik het nuttig, ja noodzakelijk geacht de geschiedenis des Heeren bepaaldelijk met hen te behandelen. Dit geschiedt echter niet schetsgewijze of door het maken van opstellen, maar ik beoog met deze behandeling een drieledig doel. Vooreerst zij krijgen dit onderwijs in twee en vijftig afdeelingen, bestaande in gemakkelijk geschreven en te bevatten lessen, waarin het geheele leven des Heeren, al de hoofdgebeurtenissen, met de voornaamste gelijkenissen en wonderen voorkomen, naar eene geregelde volgorde, die ik heb bewerkt naar „de omwandelingen van onzen Heer en Zaligmaker door SCHMIDT, vertaald door STATIUS MULLER," natuurlijk alleen wat den gang der zaken betreft. Behandeling der zaken is het niet, maar veeleer eene aanstipping bij wijze van kort verhaal. De omvang is gemakkelijk te berekenen, als ik zeg, dat het in druk een vijftig à zestig pagina's zou beslaan. Tot meer nut is aan elke afdeeling eene inhoudsopgave toegevoegd, en aan het slot van elke les staan eenige opmerkingen als leiddraad voor gesprek voor den onderwijzer, met bijvoeging der teksten, welke zij over den inhoud kunnen lezen. Ik heb

gemeend, dat zulk eene volgorde zeer doelmatig is, om het geheele leven des Heeren gemakkelijk in het hoofd te prenten. Dat hier geen sprake kan zijn of die orde wel zóó is, als zij daar gegeven wordt, behoef ik niet te zeggen: het zij genoeg dat zij het geheele leven des Heeren in eenen zoo goed mogelijken zamenhang bezitten.

Maar niet alleen het bezit van deze handleiding is mijn doel. Die lessen dienen verder tot onderwerp van gesprek, en dan geef ik daaraan de noodige uitbreiding, om over het gesprokene en geschrevene een' volgenden keer te vragen. Hierbij komt dan de aanwijzing op de kaart der plaatsen, waar een en ander geschied is; en door die gedurige herhaling van het geleerde, worden zij eindelijk geheel en al vertrouwd met de geregelde opvolging der gebeurtenissen.

Eindelijk dient dit onderwijs ook tot taaloefening, waartoe het dictée, als boven is opgegeven, goede gelegenheid aanbiedt.

Voor een gedeelte kunnen zij dit onderwijs, even als dat van de geschiedenis des O. V., reeds dadelijk praktisch beoefenen, wijl zij nu en dan in de school, of bij het godsdienstig onderwijs gelegenheid krijgen een en ander, als voornamelijk, de schepping en den val en het leven des Heeren, wat de voornaamste trekken aanbelangt, te behandelen. In de school geschiedt dit tweemaal in de week voor de beide hoogste klassen, en bij het godsdienstig onderwijs aan hen, die zich tot het afleggen eener christelijke belijdenis voorbereiden, heeft dit bij de behandeling der tweede en derde mijner bij u bekende vragen en antwoorden plaats.

4. Even zoo krijgen zij ook gelegenheid zich in het onderwijs, waarover wij nu gaan spreken praktisch te

oefenen. Wij zijn genaderd aan de Bijbelverklaring. Het ware een zeer goed en verdienstelijk werk zoo hiervoor een bepaald werk werd vervaardigd, dat inhield de Evangeliën, toegelicht en op hart en leven toepasselijk gemaakt, al ware het nog zoo beknopt; want er zijn tal van redenen te noemen, waarom het nuttig en noodzakelijk is, en voor den vervolge zal zijn om den Bijbel, en den Bijbel toegelicht, onder het volk te brengen.

Mijne leerlingen krijgen dit onderwijs slechts mondeling. Vooreerst te gelijk met de gemeente, en wel des zondagsavonds, wanneer ik hier, als vroeger te Sonder, geregeld bijbellezing houd, eene der voornaamste, en zoo ik geloof, vruchtbaarste gedeelten van mijnen arbeid in de gemeente. Hier is verklaring en toepassing van gelijken omvang. Verder ook afzonderlijk als ik dit onderwijs verbind met de leesoefeningen, waarbij zij meer verklaring en minder toepassing hebben. In deze afzonderlijke lessen kan ik een weinig verder gaan, dan wanneer ik in de gemeente spreek, omdat het niet te ontkennen is, dat zij in kennis en bevatting boven het meerendeel der bevolking verheven zijn.

De praktische oefeningen, waarvan ik boven sprak, bestaan in Bijbellezingen, die zij elken morgen onderling hebben, en waaraan zij nu en dan verklaring en toepassing toevoegen. Verder krijgen zij gelegenheid daartoe des zondags na den middag in mijne nieuw opgerigte zondagschool; en eindelijk, enkele malen als zij mij vervangen in de bijbellezing des zondagsavonds. Hier ook komt het vooral uit, dat zij den kring hunner denkbeelden weinig uitbreiding weten te geven; ja het is soms zeer duidelijk, dat zij zelven zoo weinig

denken, dewijl zij het zelden wagen zullen over eenig onderwerp te spreken, waarover zij mij niet eerst gehoord hebben. Een en andermaal heb ik echter bemerkt, dat die vrees geboren werd uit het gevoel van het al te groote verschil tusschen hun spreken en het mijne: het gevoel van de armoede van hetgene zij voordragen.

Toch heb ik mij soms regt verheugd, als ik bebespeurde, dat dit voortgezette onderwijs voor hen die vruchten draagt, dat zij eene betere inzage in, en beter begrip van den inhoud des Bijbels verkrijgen, en dit dan, op de hun eigene wijze weten voor te dragen. Zoo al die voordragt zich kenmerkt door herhalingen, heeft zij toch ook het eigenaardige van soms verlevendigd te worden door voorbeelden of vergelijkingen, die wel niet altijd juist zijn, maar toch voor hun gehoor voldoende. Van de allerzonderlingste verklaringen, die zij nu en dan te berde brengen, wil ik hier niet spreken; zij zijn het bewijs van het ontluikend denkvermogen, dat nog niet door helder oordeel geleid wordt.

Of er ware lust tot onderzoek der schriften onder hen bestaat, durf ik niet, ten minste niet van velen, toestemmend te beantwoorden; want maar al te dikwijls bespeur ik, dat zij de opgegeven teksten niet hebben nagezien, en zeer zelden gebeurt het, dat zij mij om opheldering vragen van een of ander, hoewel zij op mijne vraag: „Verstaat gij wat gij leest?" wel ontkennend moeten antwoorden, maar het niet doen met eene begeerte naar de kennis der waarheid als de kamerling openbaarde.

5. Het gezegde zal voldoende zijn om te beseffen, dat het onderwijs in de Christelijke godsdienst niet meer dan onderwijs is, en nooit tot eigen onderzoek

klimt. Zij staan nog op eene hoogte – of laagte – dat men hun gemakkelijk alles zou kunnen leeren: even goed de strengst regtzinnige begrippen, als vrijere opvattingen, en zelfs de ergerlijkste dwalingen. Het is echter zeker, dat het standpunt van kennis en ontwikkeling hier den weg aanwijst voor ieder die nuttig werkzaam zijn wil, om zooveel mogelijk bepaalde begrippen en uitdrukkingen voor alles aan te geven, alle geschillen ter zijde te stellen, ja zelfs in de verte te laten vermoeden, dat er verschil van meening omtrent een en ander bestaat – tenzij men welligt wil wijzen op de hoofdpunten van verschil tusschen Roomschen en Protestanten.

Dit een en ander deed ik voorafgaan om de strekking van dit onderwijs aan te toonen. – Mijne leerlingen krijgen het gedeeltelijk als ik onderwijs geef aan hen, die leeren om Christen te worden, en dit beoefenen zij praktisch door mij nu en dan daarin te vervangen, bestaande dit altijd in herhaling van hetgene ik zelf eerst behandeld heb. Uitgebreider onderwijs erlangen zij hierin, waar zij deelnemen aan de lessen, die ik geef aan hen die ledematen der gemeente wenschen te worden, en waarbij ik tot leiddraad gebruik eene uitbreiding van de bovengenoemde vijf vragen en antwoorden. Zij leeren die vragen en antwoorden; ik spreek er over, vraag later naar het geleerde bij wijze van gesprek. Hunne antwoorden getuigen dan wel, dat zij de zaken begrepen hebben; echter blijkt de toepassing op hun godsdienstig gevoel niet overvloedig, want vragen dienaangaande worden het minst of zeer algemeen beantwoord.

6. Wij hebben nu reeds een en andermaal gewag gemaakt van praktische oefeningen in het een en ander.

Godsdienstig onderwijs, gegeven in mijne tegenwoordigheid moet den kweekelingen gemakkelijkheid in leertoon doen verkrijgen, en bekwaam maken om dit later ook zonder bepaald toezigt bevattelijk te kunnen doen. De verhaal- en leertrant is hun het gemakkelijkst, maar het vragen – het juiste, duidelijke, bepaalde vragen – is hun uiterst moeijelijk. Dit is trouwens niet vreemd, want ik geloof, dat het algemeen erkend is, dat dit het moeijelijkst gedeelte van het catechetisch onderwijs is. Nog onlangs had ik daarvan een bewijs. Een mijner leerlingen verklaarde mij, dat het vragen hem zoo moeijelijk viel, dat hij het maar liever wilde nalaten en enkel leeren. – Ik zeide hem, dat dit juist de groote kunst was bij dit onderwijs, dat hij daarover niet verwonderd of ontmoedigd moest zijn, want dat ik het zeer goed wist, en geloofde dat het door oefening wel beter zou worden.

Ik zoek elke gelegenheid op, om hun godsdienstig onderwijs te doen geven of te hooren geven; maar ik gevoel, dat zij daarin nog niet genoeg oefening hebben.

7. Over hunne oefeningen in eene goede voordragt als zij in de gemeente voorgaan, heb ik ook niet veel te spreken. Hunne eenige oefening bestaat tot hiertoe in de bijbellezingen, die zij houden, waarvan boven gesproken is, en overigens, dat ik hen zooveel mogelijk daarop opmerkzaam maak, als zij hunne opstellen voorlezen. De eentoonig- droomerig-zangerige toon, dien zij meestal hebben, is hun zeer moeijelijk te ontwennen, en als zij nu en dan eene vraag in hunne opstellen gebragt hebben, dan uiten zij dien zoo stijf en gekunsteld, maar tevens zoo ongepast, dat het onaangenaam is te hooren. Ik geloof echter, dat het beter zal gaan, als zij later vrij zullen

spreken, omdat ik dit vroeger in mijne meesters te Sonder heb waargenomen.

Voor eene goede voordragt, berekend naar de behoeften des volks, bestaat alle hoop, omdat dit volk eene natuurlijke welbespraaktheid heeft, die bij eenige oefening, helderder voorstelling en vermeerderde kennis ongetwijfeld tot eene hoogte komt, dat men ze hier welsprekendheid mag noemen. – Vooral is het aangenaam hen te zien en te hooren spreken, wien de godsdienst eene zake des harten geworden is. Zij kunnen met opgewekt vuur en aandrang spreken, als of zij hun onderwijs inderdaad op de harten der hoorders willen drukken. Zulke meesters zijn zoovele hulpzendelingen voor ons, zonder dat zij dien naam hebben verworven of ook behoeven te verkrijgen.

De mededeelingen, die ik mij voorgesteld had te doen, zijn ten einde. Ik meen alles te hebben gezegd wat Heeren Bestuurders met den toestand der kweekschool, en de rigting en hoogte van het onderwijs kan bekend maken. Hoewel ik niet gaarne zou beweren, dat ik later door de ondervinding geleid, geene veranderingen in een en ander van het opgegevene zal maken, wil ik mij er thans aan houden, omdat ik alles opzettelijk heb doordacht en beproefd, en onder Gods zegen de beste vruchten van het geheel durf verwachten. Is zijne hulp mijn en der leerlingen deel, dan ben ik verzekerd, dat bij grooter aantal kweekelingen, de kweekschool zal bloeijen en eenmaal in waarheid strekken tot verbetering van het onderwijs, en den voortdurenden wasdom van het koningrijk des Heeren in de Menahasse.

VERSLAG VAN WIJLEN DEN ZENDELING

H. W. NOOY,

OVER DE

GEMEENTEN RONDOM HET MEER VAN TONDANO. (1852.)

Wel Eerwaardige en Hooggeachte Bestuurders!

Toen ik u in het begin des vorigen jaars schreef, kon ik noch veel van eigene werkzaamheden gewagen, noch ook van bijzondere ontmoetingen, die ik daarbij ervoer (1). Ik mogt mij slechts met schroom verblijden, een zwak en klein begin gemaakt te hebben aan den grootschen arbeid, waartoe de Heer mij door zijne genade geroepen heeft, en kon van weinig meer spreken, dan van de hoop die in mij was, dat zijne kracht mij spoedig in staat mogt stellen, om een belangrijker deel van de uitgebreide en talrijke werkzaamheden, die hier voor mij liggen, op mij te kunnen nemen. – Die hoop is niet beschaamd geworden. Toen ik de eerste moeijelijkheden te boven gekomen was, die zoowel in de taal als in het besturen en leiden der jeugdige gemeenten zich opdeden, begon ik mij langzamerhand aan moeijelijker werkzaamheden te wagen, dan die ik tot

(1) Zie Mededeelingen II blz. 205, e. v. RED.

nog toe ondernomen had. Eene geschikte gelegenheid daartoe bood zich vooral aan bij de bezoekreis, die Br. RIEDEL en ik in het voorjaar aan het strand van Tondano aflegden. Dáár toch in de kleinere gemeenten kon ik mijne krachten beproeven en oefenen, om die vervolgens in de grootere toe te passen. De gemeenten in welke ik alzoo uit dien hoofde de dienst verrigtte, waren die van Watoelani, Telap, Sawangan en Makalisoeng, terwijl in die van Kombi en andere ik die met Br. RIEDEL deelde.

Het is u bekend, waartoe de werkzaamheden bij een dergelijk strandbezoek zich uitstrekken. Men heeft de scholen en schoolkinderen te onderzoeken, de meesters op te wekken, aan te moedigen of teregt te wijzen, met den toestand der gemeente zich bekend te maken, 't geen doorgaans in vrije gesprekken met de gemeenteleden geschiedt. Voorts hen, die tot den Doop of het Avondmaal wenschen toegelaten te worden te ondervragen, de gemeenten tot de viering van 's Heeren Nachtmaal voor te bereiden, waarbij de bevestiging der nieuwe ledematen en de bediening van den H. doop plaats heeft; vervolgens den dood des Heeren te verkondigen, om met eene bijeenkomst te sluiten, waarin ieder, die daartoe aandrang des harten gevoelt, tot zijne broeders in den geloove een opwekkend of stichtend woord spreken kan.

Ik deed nu in elke der voornoemde gemeenten hetzelfde, en hoewel ik voor elke derzelve over slechts twee dagen kon beschikken, daar de wereldsche overheid ligt reden tot ergernis nemen zou, zoo wij ons verblijf langer rekten, had ik toch het genoegen, in dien korten tijd alles met de vereischte naauwkeurigheid te hebben kunnen afdoen.

Ik zal hier niet verder in bijzonderheden over deze bezoekreis uitweiden. Uit het korte verslag, dat ik van onze vorige gaf, kunt gij u eenig denkbeeld van deze vormen. Alleen wilde ik u met dit weinige zeggen, dat de kennelijke ervaring van 's Heeren trouwe hulp, die ik bij al deze verrigtingen genoot en vooral bij de eerste toediening van het H. avondmaal ondervond, mij zoodanig met vertrouwen sterkte, dat ik van nu aan elke voorkomende taak mijner roeping durfde opvatten en de geheele bediening der gemeente op mij nam.

Had ik tot nog toe ter voorbereiding tot de geheele vervulling mijner roeping te Tondano, als aan de hand van Br. RIEDEL, slechts enkele diensten waargenomen, thans meende ik meer zelfstandig en ook buiten de hoofdnegerij zelve te moeten werken. Dit was ook geheel in overeenstemming met den wensch van voornoemden Broeder. Door ouderdom en toenemende zwakte tegen de moeijelijkheden aan het reizen en bezoeken der buitenposten verbonden, niet meer bestand, was het hem aangenaam derzelver gemeenten en scholen aan jeugdige krachten ter verzorging en besturing te kunnen afstaan en zijne overige levensdagen meer uitsluitend aan zijn geliefd Tondano te wijden. – Het zijn inzonderheid de gemeenten van Toelian Ketjil, Tandengan, Eris, Watoemea en Telap aan de oevers van het meer en Tonsea Lama en Koja, in de nabijheid van Tondano, waarop ik nu mijne aandacht vestigde, om er zoo geregeld mogelijk des zondags of op andere dagen bij beurte godsdienstoefening te houden, en godsdienstig en schoolonderwijs te geven. Eene voorname reden, waarom ik deze gemeenten in de eerste plaats mijner zorg aantrok, was niet alleen omdat zij als oudere er de eerste aanspraak op hadden, maar ook dewijl zij

door hare geschiktere ligging daartoe het eerst en best gelegenheid aanbieden. Immers zijn de overige negerijen, waar gemeenten bestaan, geheel in het bosch verspreid, en slechts langs zeer bergachtige voor mensch en dier afmattende wegen te genaken. Deze omstandigheden maken gerègelde en dikwijls herhaalde bezoeken aan de strandnegerijen moeijelijk, geven, wegens de noodzakelijkheid van een langer verblijf dan een of twee dagen, den hoofden of ambtenaren ligtelijk reden tot aanmerking of misnoegdheid, en laten mij uit dien hoofde slechts toe daar nu en dan heen te gaan, wanneer de menschen door niet veel werkzaamheden bezwaard zijn. – In weerwil echter dat deze afgelegene gemeenten om bovengemelde redenen niet zoo gezet en volkomen door mij kunnen bediend en verzorgd worden als hare behoeften wel vereischen en mij zelven aangenaam zijn zou, vind ik toch, zonder haar, in die andere, meer nabij liggende gemeenten, een' akker groot genoeg om al mijne krachten te eischen. Wel is waar niet zoo zeer om heidendom omver te werpen, noch om onverschilligheid tegen te gaan, of vooroordeel uit te roeijen; want met uitzondering van Tonsea Lama is hier het heidensche alfoerendom reeds verdwenen – tenzij het hier of daar nog heimelijk schuile – en eene hartelijke belangstelling vrij algemeen levendig. Zoo die akker al mijne krachten vraagt en al mijnen ijver vordert, dan is het om het reeds ontkiemende zaad des Geestes door onderwijs en prediking van 's Heeren dierbaar woord onder zijnen zegen tot meerderen wasdom en rijpheid te brengen, dan is het om met gebeden en daden te waken, dat die veelbelovende akker geene looze halmen of misgewas voortbrenge, uit gebrek aan behoorlijke verzorging en kweeking. Want al is het waar, dat de Geest des Heeren als een wind het zaad

des Evangelies hier overal heeft rondgestrooid, zoodat deze gemeenten meestal zonder groote moeite ontstaan zijn, niet minder waar is het, dat zij nu tot een' toestand genaderd zijn, waarin zij meer dan vroeger in gevaar verkeeren tot een' staat terug te vallen slimmer misschien, dan die waaraan zij door het Evangelie pas ontkomen zijn, en waardoor zij meer dan vroeger de zorg van den zendeling noodig hebben.

En dit is geenszins iets waarover wij ons hebben te verwonderen. Integendeel ligt het in den aard der zake, was reeds vooruit te voorzien en heeft zich ten allen tijde in de Kerk geopenbaard. Onkruid was toch in de zigtbare gemeente van CHRISTUS steeds onder de tarwe, en naar mate de laatste zich vermenigvuldigde, nam het eerste ook zigtbaar toe. Niet anders is het hier, en hoewel wij ons over betrekkelijk weinig onkruid in deze gemeenten hebben te bedroeven, het geeft ons, wien het is opgedragen te behouden, niet uit te roeijen, slechts te meer reden waakzaam toe te zien, dat het zich niet verder voortplante en het goede zaad in zijnen wasdom belemmere en van zijne vruchtbaarmakende sappen beroove. – Deze voortplanting evenwel is het juist, die thans zooveel gemakkelijker geschiedt, zooveel moeijelijker is tegen te gaan en den zendeling zooveel meer moeite en zorgen baart dan vroeger, sedert er een jong en nieuw geslacht in de gemeenten ontstaan is. Zoolang de Kerk van buiten af werd uitgebreid had men in een' langeren of korteren proeftijd genoegzame waarborgen van de opregtheid dergenen, die tot de gemeente van CHRISTUS werden toegedaan, en maar zelden zag de zendeling zich in die waarborgen bedrogen. Maar nu de gemeenten zijn aangevangen zich in zichzelven uit te breiden, welke waarborgen zal hij nu hebben, dat het

kind van christenouders, hetwelk nu door den Doop in de gemeente wordt opgenomen, haar ook door christelijken wandel en gezindheid ten sieraad zal strekken. Te voren kon de zendeling den Doop uitstellen, tot hij de overtuiging bekomen had, dat hij dien mogt toedienen; zal en mag hij dit nu nog doen bij hen, die door hunne geboorte uit christenouders reeds aanspraak op de inwijding tot christelijke gemeenschap gekregen hebben? Ik kan niet ontkennen, dat hij in de plegtige belofte, die de ouders en doopgetuigen voor God en de gemeente afleggen eene min of meer geruststellende verzekering ontvangt, waarop hij vrijmoedigheid vindt om het kind in die heilige gemeenschap op te nemen; maar toch, hoe weinig gevoelt een groot gedeelte het gewigt dier belofte? Hoe zullen vele doopgetuigen een naauwlettend toezigt op hetzelve houden, daar zij behalve hunne eigene kinderen nog een groot aantal doopkinderen hebben, waarover zij, naar pligt, waken moeten? Wat laat zich bovendien van de opvoeding der ouders verwachten, die zelve nimmer opvoeding genoten, noch weten wat het is of wat er toe behoort, behalve het weinige dat zij desaangaande in het onderwijs hoorden? Die overigens er weinig gelegenheid toe hebben, om het oog op de kinderen te houden, daar zij van den vroegen morgen tot den laten avond in de tuinen of op de wegen moeten werken, en den tijd, die hun vrij gegeven wordt, tot het zoeken van hun onderhoud noodig hebben? Als zij hunne kinderen voorgaan in eenen onergerlijken wandel, door beoefening van christelijke deugden, christelijke beginselen in hen opwekken en hen tot hun vijftiende jaar der schole toevertrouwen, dan heeft de zendeling alle reden om te vreden te zijn. Wat sommigen meer doen, gelijk trouwens geene zeld-

zaamheid is, behoort tot die dingen, welke hem bijzondere stof tot blijdschap geven. Maar geeft dat alles hem een' waarborg zoo geruststellend en zeker als het middel, dat hem vroeger ten dienste stond, om de gemeenten voor vermenging of besmetting te bewaren? Kan alzoo het onkruid nog wel zoo gemakkelijk en zeker uit haar geweerd worden?

Voorzeker neen. Maar zoo heeft dan ook door dezen nieuwen toestand, welken sommige dezer gemeenten genaderd zijn of naderbij komen, niet alleen een voortreffelijk middel ter bewaring harer reinheid opgehouden te bestaan; doch is daarvoor tevens iets anders in de plaats gekomen, zeker wel meer geschikt om allen die in dezelve geboren worden onder de bedeeling der genade te besluiten, maar waardoor de oorspronkelijke reinheid ook ligter kan verloren gaan. Zal ik het ontveinzen dat ik, zoo dikwijls deze gedachte mij overvalt, den Doop niet zonder bezorgdheid aan jonge kinderen toedien, hoe weinig ik anderszins ook reden hebben mag, daarover bezorgd te zijn. Daarom was ik sints eenigen tijd er dan ook steeds op bedacht, om de nadeelige gevolgen, die daaruit voor de gemeente zouden kunnen voortvloeijen, door andere middelen, u later uit de wijze waarop ik werk duidelijk te worden, zooveel mogelijk te keer te gaan. En tot die bezorgdheid en bedachtzaamheid zie ik mij te sterker gedrongen, sedert de ervaring mij geleerd heeft, dat sommige jongelieden, die in hunne jeugd den Doop ontvingen en de voorregten eener christelijke beschaving, hetzij in huis of elders genoten, in het kwaad meer bedreven en verhard zijn dan hun alfoersche medebroeders. Trouwens hoe kan het ook anders? Waar het Christendom slechts eenzijdig op het verstand heeft kunnen werken, en het hart voor deszelfs invloed ongenaakbaar is

gebleven, daar moeten deszelfs zegeningen wel eene geheel tegenstrijdige uitwerking hebben, daar worden zij ten vloek verkeerd, en leiden slechts tot grooter verderf des harten. – Hierbij komt nog, dat vele jonge menschen, die in het licht des Christendoms geboren zijn, het Alfoerendom slechts nog maar bij name kennen. De hooge voorregten, die zij door het Evangelie van Gods genade ontvangen hebben, gevoelen zij dus uit kracht van de gewoonte daaraan, niet zoo levendig als hunne ouders, die uit de duisternis des Alfoerendoms werden overgebragt tot Gods wonderbaar licht, tenzij zij zelven hongerig en dorstig zijn geworden naar de geregtigheid, die in CHRISTUS is. Zoo lang zij dit niet zijn heeft het Christendom ligtelijk voor hen gelijke beteekenis als een erfgoed, dat zij bij hunne geboorte van hunne ouders ontvangen hebben, en waarvan zij nu slechts datgene aannemen, dat het meest met hunnen smaak overeenkomt, terwijl zij datgene wat voor den zondaar noodzakelijk en van eeuwigblijvende, zaligmakende waarde is, ongebruikt en als onopgemerkt laten liggen.

Het doet mij goed te mogen getuigen, dat het meerder gedeelte van het aankomende en jongere geslacht zich gunstiger onderscheidt. Bedroevende voorbeelden als bovengenoemde, zijn gelukkig maar bij betrekkelijk weinigen te vinden. Desniettemin blijven het verontrustende verschijnselen, onheilspellende voorteekenen van eenen toestand, die zich uit den tegenwoordigen toestand der gemeenten langzamerhand kan ontwikkelen. En kunnen wij, met de geschiedenis der kerk voor oogen, het wel anders verwachten. Was de waardeering van het Evangelie niet het hoogst in het begin der vestiging van de kerk of ten tijde der hervorming? Vergaten de kinderen niet gewoonlijk de diensthuizen van geestelijke

ellende, waaruit God hunne vaderen geleid had, en stelden zij de christelijke voorregten van Doop en Avondmaal, van Evangelie en onderwijs in de godsdienst nog wel op zoo hoogen prijs, toen zij die voorregten niet meer ten koste van goed en bloed, maar kosteloos en onder bescherming genoten? Ik heb geene reden te gelooven, dat het met onze jeugdige gemeenten anders zal gaan. Eene crisis zal ook wel in haar niet achter wege blijven. Welligt zal deze er te spoediger zijn, naarmate de gemeente te minder uitwendige strijd heeft en de zegeningen des Christendoms gemakkelijker verkreeg.

Maar laat mij niet zoo ver vooruit loopen. De Heer alleen weet, wat van deze welige akkers worden zal, en heeft in zijne magtige hand de middelen om te voltooijen wat zijne genade hier begon, en af te wenden wat wij vreezen. Heb ik u op enkele gebrekkige, verontrustende verschijnselen in onze gemeenten gewezen, het is geenszins om daarmede een tafereel vol donkere uitzigten op te hangen, waardoor uwe blijde hoop en gunstige gedachten aangaande de komst en de toenemende vestiging van Gods koningrijk, alhier beschaamd en teleurgesteld zouden kunnen worden. Uit het volgende zal u blijken, dat de Heer steeds voortgaat door zijn Geest en Woord krachtig in veler harten te werken, en wij ruime stof hebben, Hem voor de wonderen zijner genade, die Hij blijft verrigten, te danken. Alleen wilde ik u uit deze beschouwingen de waarheid laten zien van hetgeen ik hierboven begon te zeggen, hoezeer de gemeenten door den toestand, dien zij thans genaderd zijn, meer dan vroeger al de zorg en den ijver van den zendeling eischen, ten einde tot geenen staat van achteruitgang te komen, die zoo gemakkelijk uit dien toestand geboren wordt.

Wat ik hier aanmerkte geldt in het algemeen al onze gemeenten, maar meer bepaald de oudste en meest ontwikkelde derzelve. Deze zijn het dus die in de eerste plaats mijne zorg behoeven en ondervinden. Laat mij u daarom ook met elk derzelve meer in het bijzonder bekend maken.

Aan den oostelijken oever van ons meer liggen tusschen het bosch verscholen en op ongelijken afstand van elkaâr een vijftal zuster–negerijen aan den voet van eene schoone en trotsche bergreeks, die zich langzaam afglooijend in de diepte van het meer verliest. Vaart men de rivier uit, waarin het meer zijne uitstrooming heeft, en die Tondano in twee groote deelen Tondano Toelian en Tondano Toelimambot splitst, dan bereikt men na een goed uur roeijens de eerste negerij Toelian Ketjil genaamd. Deze negerij verheft zich op eene uitstekende rotspunt, die ongeveer zestig tot zeventig voeten uit de oppervlakte van het meer omhoog rijst, boven de overige negerijen. Meermalen herinnerde deze omstandigheid mij aan Kapernaüm op den oever van het meer van Tiberias, maar niet omdat ik daarin een gelijk strafvonnis meende te lezen, als wat de Heer over die stad uitsprak, doch dewijl ik er een stil genoegen in vond om de verschillende wijzen, waarop beiden de zegeningen en weldaden des Heeren ontvangen hebben met elkander te vergelijken. Want de genade aan dit vlek door het Evangelie verkondigd, is er niet te vergeefs gehoord, maar door velen met opene harten ontvangen, en de kracht van het kruis der verzoening over de magt van zonde en bijgeloof, tot roem van Gods genade heerlijk geopenbaard geworden. – Ongetwijfeld heeft de meerdere nabijheid van de moedergemeente te Tondano tot de vestiging en den aanvankelijken bloei

der gemeente van Toelian Ketjil veel bijgedragen. Maar vooral heeft zij te dien opzigte ook veel te danken aan den meester, die er thans reeds 12 jaren lang werkzaam is, en door zijne vele goede hoedanigheden werkelijk een zegen voor de negerij is geworden. Met ijver en getrouwheid het werk hem toebetrouwd behartigende, weet hij door liefde en zachtheid de menschen voor zich te winnen, de eenvoudigste waarheden van den weg der zaligheid aangenaam en verstaanbaar aan hen mede te deelen, door zijne blijmoedige beoefening van de werken der godzaligheid, deze hunne harten aan te prijzen als een goed, dat tot alle dingen nut is, terwijl hij en zijne vrouw, beide pleegkinderen van Br. RIEDEL, door hunne goede zeden en gewoonten, door vlijt en zindelijkheid, orde en huishoudelijkheid aan alle huisvaders en huismoeders een waardig voorbeeld geven. Het is een lust zijne nederige woning binnen te treden, de netheid en schaarsche weelde, die hij met eigen hand daarin bragt gade te slaan, of zijn zestal gezonde kinderen te zien, die van het grootste tot het kleinste steeds in zindelijke en welvoegelijke kleeding verschijnen, iets wat hier zeker als een teeken van welvaart en meerdere beschaving mag beschouwd worden; daar, hoewel meisjes minder dan elders, toch over het algemeen jongens tot hun tiende en twaalfde jaar naakt loopen, of alleen met eene losse kabaai bedekt zijn. Als men zijne geringe inkomsten van dertig gulden 's jaars in aanmerking neemt, dan staat men schier verbaasd, hoe hij met zijn talrijk gezin daarvan zoo bestaan kan. Dan, het moet gezegd worden, dat hij onder die weinigen in den lande behoort, die met noeste vlijt al hun' vrijen tijd besteden, om hun onderhoud in tuin- of ander soort van arbeid te zoeken. Een zoodanige meester is voor de verbreiding van

christelijk geloof en christelijke zeden van groot nut. Hij geeft het den kinderen en den ouden niet alleen in de school en in de kerk door onderwijs te verstaan, maar ook in zijnen wandel te aanschouwen, dat het Christendom niet bestaat in het doopwater te ontvangen en enkele waarheden te belijden; maar in geest en in leven, in kracht en in werken.

Naast den meester vinden wij hier twee meergevorderde leden der gemeente, die, uit vrije beweging hem in zijne werkzaamheden helpen. In kleine vergaderingen of kampongan's leeren zij sommige volwassenen lezen, bereiden anderen voor tot den Doop of de aanneming tot lidmaat, of lezen eenig gedeelte van den Bijbel voor, dat zij den onkundigen in de alfoersche taal te verstaan geven. Zoodanige vrijwillige helpers of penoelongs zijn in de filiaal-gemeenten evenmin eene bijzonderheid als in de hoofdgemeente zelve. In weerwil echter van hunne bemoeijingen hebben zij in de gemeente niet de minste onderscheiding of voorrang. Niemand wordt tot die bediening aangesteld, evenmin als er iemand van geweerd wordt. Een ieder, die er zich toe geroepen of opgewekt gevoelt om anderen tot de kennis en betrachting der waarheid te leiden die uit God is, kan daarin zijne eigene keuze volgen. Hij rigt zich daarin naar de mate van kennis en talenten hem geschonken. Wie zich in staat gevoelt om eenig gedeelte van den Bijbel uit het Maleisch in het Alfoersch te vertalen en door ophelderingen verstaanbaar te maken, houdt eene soort van bijbeloefening. Een ander, die het eenvoudig onderwijs in de godsdienst kent, helpt sommigen voorbereiden om Christen of lidmaat te worden, terwijl enkelen wier krachten zoover niet reiken toch ook een' steen tot den grooten tempel van het Godsrijk

aandragen, door meer bejaarden te leeren lezen. Zoo is hier overal eene verscheidenheid van kampongans ontstaan, die elk in hare soort tot de uitbreiding en vestiging van Gods koningrijk medewerken. Wij vragen hier niet naar de wijze van onderwijs; of deze oefeninghouders en helpers daarin eene doelmatige methode volgen, of alles even logisch en juist is. Indien een Apostel zich verheugen kon, zoo CHRISTUS slechts gepredikt werd, al was het dan ook uit vijandschap en onder een' deksel; hoeveel te meer zullen wij ons er over verblijden, dat CHRISTUS uit liefde tot hem gepredikt wordt, zooals Hij zich door zijn Woord en Geest aan de harten der eenvoudigen heeft geopenbaard, al faalt soms iets aan den inhoud of aan den vorm, dien zij in hun onderwijs gebruiken.

De negerij Toelian Ketjil telt tusschen de dertig en veertig huisgezinnen, wier leden op een paar uitzonderingen na Christenen zijn. Het zou te veel zijn, zoo wij verwachtten, dat bij allen eene hooge mate van belangstelling in het behoud hunner zielen levendig was. Het hoofd der negerij zou de eerste zijn, die onze verwachting teleurstelde, en het ons in zich zelven overtuigend te aanschouwen gaf, dat sommigen zich met den Doop te vreden stellen, dewijl het hun niet om CHRISTUS te doen is, maar alleen om den naam van Christen. Gelukkig is het aantal der zoodanigen zeer klein. Van verreweg het meerendeel, zoo jong als oud, geldt een verblijdender getuigenis; terwijl met uitzondering van eenen enkelen mag gezegd worden, dat zij een onergerlijk leven leiden.

Ik zou hier verscheidene voorvallen kunnen laten volgen, die van enkelen in het bijzonder en van velen in het algemeen kunnen bewijzen, hoe heerlijk de liefde

Gods in de harten bij jong en oud is geopenbaard.

Toen ik mijne werkzaamheden aan den oever van het meer begon, was ik gewoon alleen op Watoemea wekelijks godsdienstoefening te houden. Deszelfs ligging in het midden der overige negerijen gaf aanleiding, dat ik de gemeente aldaar tot eene centraal gemeente wilde maken, waarheen ook de andere oevergemeenten zouden komen vergaderen. Later zag ik van dit voornemen af, wijl ik zag dat deze onderscheiding ligtelijk verkeerd kon werken, en ik daarmede mijn doel, om voor allen op eens en gelijkelijk nuttig te zijn, maar ten deele en gebrekkig zou bereiken. Naar Watoemea gaande moet ik alzoo telkens Toelian Ketjil voorbij varen. De gemeente aldaar had dit verscheidene keeren met leede en naijverige oogen aangezien, maar durfde uit schroom mij niets zeggen noch verzoeken. Eindelijk kon zij haar verlangen niet langer verborgen houden of onderdrukken. Op zekeren zondagavond van Watoemea terugkomende zag ik in de verte, dat er een aantal menschen op het houten hoofd van Toelian Ketjil stonden. Begeerig om te weten, wie het waren en waarom zij daar vergaderd stonden, beval ik mijne vijf huisjongens de praauw digter aan te houden. Zoodra had ik niet waargenomen, dat het menschen van Toelian Ketjil zelf waren, of daar riepen zij op smeekenden toon mij toe: „Och mijnheer, als mijnheer medelijden met ons arme, domme en zondige menschen hebben wil, laat mijnheer dan ook eens hier komen, al is het dan ook maar eene keer, om onze zielen met het brood des levens te verkwikken." Het bleek mij nu een gezantschap te zijn, dat mij in naam der gemeente deze bede overbragt. En zal ik het nog zeggen, dat ik mij door dien roep geroerd gevoelde, en terstond besloten was

om meer te doen dan zij in hunnen schroom hadden durven vragen?

Eenige weken daarna mij een' dag of wat alhier ophoudende om tot doopelingen en ledematen aan te nemen en het Heilige nachtmaal te vieren, vernam ik, dat onder degenen, die verlangden belijdenis te doen en tot 's Heeren tafel te naderen, een meisje zich bevond, dat zeer naar dit plegtig oogenblik gewenscht had; maar thans aan eene hevige koorts ziek lag, waarin zij naar aller vrees spoedig zou bezwijken. Reeds meermalen had ik mijne geringe geneeskundige kennis ter wille van anderen in praktijk gebragt, en de goede uitslag, waarmede God telkens mijne pogingen had willen zegenen, gaf mij thans genoegzaam vertrouwen en vrijmoedigheid om dit meisje ter hulp te komen. Van eenige inlandsche geneeskrachtige kruiden, op wier kennis ik mij heb toegelegd sedert mijne europesche apotheek begon uitgeput te raken, bereidde ik nu een' drank, dien ik haar toediende met dat gevolg, dat de koorts haar reeds den tweeden dag daarna verlaten had. Hare zwakte was echter zoo groot, dat zij in de eerste veertien dagen niet uit kon gaan. Den derden zondag daaraanvolgend kwam ik weer op Toelian Ketjil godsdienstoefening houden. Daar zag ik haar toen met zwakken tred het eenvoudige godshuis binnen geleid worden, en nederzittende weenen. Het waren tranen van diepgevoelde dankbaarheid. Hare aandoeningen en zwakte lieten haar niet toe, tot aan het einde der godsdienstoefening te blijven. Doch in weerwil daarvan liet zij zich na den afloop derzelve tot mij brengen. Ik heb vroeger wel eens gemeend, dat tranen van schuldgevoel of dankbare blijdschap zeer zelden gezien werden. Ik getuigde dit, omdat ik toen niet zoo zeer in de

gelegenheid was geweest, om die op te merken. Later leerde de ervaring mij, dat het Evangelie der genade bij meerderen, dan ik aanvankelijk meende, diepe en zachte aandoeningen als deze in het gemoed had gewerkt. Maar welke aandoenlijke bewijzen ik daarvan ook gezien had, een tooneel als wat ik hier aanschouwde, had zich nog niet aan mij vertoond. Geheel overgegeven aan de heftigheid harer aandoeningen, slechts tranen kunnende vinden, stond zij daar een geruimen tijd voor mij, zonder een woord uit te brengen. Ik zocht haar tot bedaardheid te brengen, en toen mij dit min of meer gelukt was, stortte zij in de warmste bewoordingen hare gevoelens van dankbaarheid aan God uit, daar het Hem had behaagd haar jeugdige en onwaardige zondares door mijne hulp te herstellen; want nu had zij de reeds verlorene hoop weergekregen om den naam van haren Zaligmaker voor de menschen te mogen belijden, als lid zijner gemeente aangenomen te worden en de zalige vertroosting zijner bondszegelen in wijn en brood te smaken eer zij stierf. Zonder openlijk beleden te hebben, wie de Heer voor haar groote zondares was, en wat zij gevoelde dat Hij aan en voor haar gedaan had, meende zij eene schuld aan Hem onbetaald te laten; en zonder de zigtbare verzekering gesmaakt te hebben, dat Hij voor haar zijn bloed had vergoten en zijn ligchaam aan het kruishout laten doorboren, dacht zij minder getroost te kunnen sterven. Mogten zij velen zijn, die zoo denken en gevoelen. Den meester vervolgens omtrent dit meisje ondervragende, vernam ik, dat zij ijverig de onderlinge bijeenkomsten bezocht, en bij het onderwijs en al wat godsdienst betrof eene hooge mate van ernst en belangstelling liet blijken.

En gelijk van jongen zoo kan ik ook van ouden van

dagen verblijdende getuigenis geven. Veel zou ik kunnen zeggen van die vijf ouden, wien reeds de kroon der grijsheid siert, en die het thans den ouden SIMEON met zwakke stem nazeggen: nu laat gij Heer uw' dienstknecht gaan in vrede, want mijne oogen hebben uwe zaligheid gezien. Maar het navolgende moge genoeg zijn.

Bij gelegenheid, dat ik op Toelian ketjil Doop en Avondmaal zou bedienen, kwam ook een oud moedertje mij om den Doop verzoeken. Ik vroeg haar wat de reden was, dat zij eerst nu en niet vroeger Christen wilde worden, daar het licht des Evangelies toch al langer dan twintig jaren op Tondano geschenen had, en zij op Toelian ketjil twaalf jaar lang dagelijks de roepstem van JEZUS had kunnen hooren, om tot Hem te komen. „Dat is ook zoo Mijnheer!" gaf zij mij ten antwoord, „maar langen tijd heb ik dat licht gezien, zonder te begrijpen, dat het licht was, en langen tijd heb ik die stem gehoord zonder te verstaan, welke stem het was." „Hoe kwam het dan?" hernam ik. „De oorzaak daarvan was alleen, dat ik niet wist welk eene groote zondares ik was. (Zij was naar alfoersch begrip van deugd altijd eene brave vrouw geweest.) Doch het is nu ook al eenige jaren geleden, dat ik dit weet en Christen wilde worden om vergeving van al mijne zonden te krijgen." Zoo vervolgde zij. Toen ik nu verder vroeg, waarom zij dan daarmede zoo lang gewacht had, vernam ik van haar: „Ik heb zoo lang gewacht, omdat ik zoo gaarne wilde, dat mijn man te zamen met mij dat geluk verkreeg. Daarom heb ik hem ook dagelijks met liefde gevleid, om met mij vergeving van zonden te zoeken bij den Heer JEZUS. Maar hij wil niet en zegt maar: wilt gij Christen worden, goed! dan wordt maar Christen. En nu durf ik niet langer naar hem

wachten, want, zoo als Mijnheer ziet, ik ben oud geworden en kan morgen of overmorgen sterven; en als ik moest sterven zonder gedoopt te zijn, ach! dat zou mij zeer verontrusten; maar zoo het heilige doopwater mij heeft gewasschen, dan zal mijn hart zich verheugen, omdat dan mijne zonden vergeven zijn, en ik zal niet vreezen voor den dood, dewijl mijn Zaligmaker JEZUS mij eene eeuwige en heerlijke erfenis van zaligheid in den hemel geven zal." Zonder zichzelve er van helder bewust te zijn, beoefende deze vrouw alzoo nog voor zij gedoopt was, twee voorname christelijke pligten, die, helaas! maar al te dikwijls, en vooral in dit land van zinnelijkheid, door gedoopten vergeten en verwaarloosd worden. Immers wel verre van onverschillig te zijn omtrent hetgeen haar man geloofde, zoo zij slechts in vrede met hem leefde, achtte zij het hare roeping hem door zachtheid en liefde tot omhelzing der goddelijke waarheid te brengen; terwijl zij aan den anderen kant een schoon blijk gaf, dat de liefde van haren Verlosser haar meerder waard was, dan de liefde van haren man. Uit mijn verder onderzoek bleek nu, dat zij niet alleen voldoende redenen wist op te geven, waarom zij tot het Christendom wilde toetreden; maar ook een zuiver geestelijk begrip van hare zonden had, en eene, hoewel eenvoudige toch duidelijke voorstelling van het geloof in CHRISTUS als het middel om vergiffenis der zonden te erlangen. Ik maak hiervan melding, dewijl het onder de bijzonderheden behoort, dat dergelijke ouden verder komen dan tot een grof en zinnelijk denkbeeld van zonde. De gewoonte aan het kwaad, en de ongewoonte om over iets na te denken, wat afgetrokken is, heeft hen doorgaans zoo zedelijk en verstandelijk verstompt, dat het al wèl is, zoo zij inzien

dat stelen, bedrog, liegen, hoererij, haat en afgodendienst zonde is, en daarover uit vreeze voor de eeuwige straffe, berouw gevoelen. Elk ander hooger denkbeeld van zonde is hun moeijelijk bij te brengen. Zonde van ondankbaarheid, nalatigheid, onverschilligheid, aardschgezindheid, onnadenkendheid, enz. enz., is hun zelfs niet bij name bekend, veel minder hebben zij daarover een bezwaard gemoed.

(Wordt vervolgd.)

SEP 11 1920

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

Nederlandsche Zendelinggenootschap.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN DAT GENOOTSCHAP.

VIERDE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WIJT & ZONEN,
Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
1860.

Bladz.

De zending op Java en meer bepaald die van Malang, door den zendeling s. E HARTHOORN. Uit zijn Jaarverslag van 1857. (*Vervolg van blz.* 137) 212

Leven en werkzaamheden van J. G. SCHWARZ, den zendeling van Langowang, ... 253

De zending in het zuiden van Celebes. 303

Daarin:

Brief van Dr. B. F. MATTHES. 304

Rapport van de Maandvergadering. 310

Gedachten over de wijze op welke de werkzaamheden der zendelingen in zuidelijk Celebes moeten worden voortgezet. Getrokken uit twee brieven in December 1857 geschreven door den zendeling W. M. DONSELAAR. . . . 325

Brief van den zendeling A. GOUDSWAARD. 345

Hoe? 367

KAART

van

AMBOINA.

EEN WOORD

VOOR DEN

VIERDEN JAARGANG.

Het is ons tot blijdschap den vierden Jaargang van dit Tijdschrift te mogen openen met niet minder goede uitzigten dan zijne voorgangers. Zijn wij daarvoor dankbaar aan den Heer, die onzen arbeid zegende, wij brengen ook gaarne onzen dank aan hen, die belangstelling daarin betoonden. Veel hebben wij hun niet te zeggen. Geen wenschen zijn ons ter oore gekomen, die ons zouden kunnen nopen eenen anderen dan den tot hiertoe bewandelden weg in te slaan. Wij gaan dus voort met mededeelen.

Dezen nieuwen jaargang hadden wij gaarne geopend met eene levensbeschrijving van onzen diepbetreurden JELLESMA. De man, die meer dan iemand anders bevoegd en in staat is die te leveren, was echter met zooveel werkzaamheden van anderen aard overladen, dat het eene on-

bescheidenheid zoude geweest zijn bij hem ernstig aan te dringen. Hij zelf is te goed overtuigd, dat een leven van JELLESMA in ons Tijdschrift niet lang mag ontbreken, dan dat wij zouden vreezen, dat hij niet handen aan het werk zal slaan, zoodra hem de tijd gegund is. Wij vertrouwen, dat deze jaargang niet zal gesloten worden zonder het opstel, dat hij ons toezeide. Ook onzen waardigen broeder SCHWARZ hebben wij te gedenken; wij hopen dit spoedig te kunnen doen.

De lezer verwachte voorts eene geregelde voortzetting van het ontworpen plan. Ontmoet de getrouwe bezoeker van onze „Bidstonden" wel eens iets, dat hem van vroeger niet onbekend was, hij bedenke, dat wij ons voorstelden iedere zending uit de onder ons berustende stukken en bescheiden zooveel mogelijk te doen kennen. Wat vroeger in uittreksel verscheen, moet nu soms met het onbekende een geheel vormen. Is de toestand van Tondano genoegzaam toegelicht uit de berigten van wijlen Br. NOOY, dan volgen de latere berigten van Br. BOOKER. Den werkkring van wijlen Br. SCHWARZ, Langowang, hopen wij ook nader te doen kennen. Br. WILKEN's werk zal nog nader moeten toegelicht worden uit zijne latere berigten. Koemelemboeaai zal Br. ULFERS voortgaan ons te schetsen. De berigten van wijlen Br. VAN CAPELLEN over Amoerang staan gevolgd te worden

door de verslagen van Br. TENDELOO. Br. GRAAFLAND'S kweekschool te Tanawangko kunnen wij nog nader doen kennen uit een later ingekomen verslag. Over de scholen in de Menahasse zijn wij een vijfjarig verslag wachtende.

Over de Ambonsche eilanden hebben wij nog veel te verzamelen, om den tegenwoordigen toestand goed te doen kennen. Wij vertrouwen, dat het verslag van Br. ROSKOTT, waarmede deze jaargang opent, niet zonder belangstelling zal gelezen worden, terwijl ook de mededeelingen van Br. TEFFER, over eene bijzondere soort van afgoderij op het eiland Boâno, als bijdrage tot den godsdienstigen toestand dier eilanden niet onbelangrijk zal worden geacht.

Van Java hopen wij weldra beschouwingen over de godsdienst in de streken van Malang te leveren, en dan ook niet lang in gebreke te blijven met de mededeelingen van Br. HOEZOO te Samarang.

Van Makassar hebben wij zeker wel het minst te berigten. Wat de fnuiking van Boni daar ten goede zal werken? Wij weten het niet; maar hopen, dat onzen ijverigen zendelingen aldaar niet lang meer de handen gebonden zullen zijn.

Is er dan nog veel, dat achtereenvolgends op plaatsing wacht, of waarover wij belangrijke bijdragen te-

gemoet zien, wij hopen gesterkt te worden in de voortzetting van onzen arbeid door den goeden wil onzer lezers; maar bovenal bidden wij kracht te ontvangen van onzen Vader in JEZUS CHRISTUS, wiens eere wij ook door dit werk bedoelen, wiens koninkrijk kome!

Maart 1860. DE REDACTIE.

IETS OVER HET EILAND AMBOINA.

Tot nog toe namen wij nog slechts één berigt uit onze zending op de Ambonsche eilanden over. Het was een uittreksel uit het dagboek van den zendeling SCHOT, voorkomende in den eersten jaargang van dit tijdschrift. Wij beloofden toen, reeds in den tweeden jaargang, een overzigt te geven „van den kerkelijken toestand van Ambon in vroegere jaren" en „een verhaal van gebeurtenissen uit de jaren, dat het genootschap daar werkzaam was." Die belofte is ons niet ontgaan. En zoo wij ook thans nog niet geheel daaraan voldoen, wij vertrouwen, dat de goedgunstige Lezer in het hier volgende stuk een begin van uitvoering zal willen zien.

Veel is over Ambon geschreven. Het uitvoerig werk van VALENTIJN (1) is thans bijna ieder bij name althans bekend; ook hebben de belangrijke mededeelingen van Dr. BLEEKER (2) den toegang tot menig studeervertrek gevonden. Of evenwel het meerendeel onzer lezers met genoemde beschrijvingen bekend is, achten wij aan twijfel onderhevig. Wij meenen hun daarom geen ondienst te doen met eene korte beschrijving van Ambon van de hand van onzen zendeling B. N. J. ROSKOTT. Is dit stuk

(1) VALENTIJN'S Oud en Nieuw Oost-Indiën.
(2) Dr. BLEEKER'S Reis door de Minahasse en den Ind. Archipel.

niet in den jongsten tijd ons toegezonden, maar reeds sedert 1843 in het archief van ons genootschap rustende; het is daarom nog niet verouderd. Wij zullen slechts hier en daar uit latere berigten eenige aanteekeningen hebben toe te voegen (1).

Het eiland Amboina bestaat uit twee schier-eilanden, die ten oosten vereenigd zijn door een klein strookje laag land, dat omtrent 2000 schreden lang en breed zal zijn; van daar strekken zich de beide schier-eilanden op eenen ongelijken afstand van $^1/_4$ tot 1 mijl van elkander naar het westen en zuidwesten, en vormen daardoor eene zeer schoone en veilige baai, die in de lengte eene uitgestrektheid heeft van circa 3 mijlen. Het land, dat ten westen ligt, heet volgens de oude inlandsche benaming Hitoe, terwijl het andere, dat zich naar het zuidwesten rigt, den naam van Leitimor draagt. Op dit laatste ligt de hoofdstad van de Molukkos, alwaar, sedert deze plaats in het bezit der Hollanders was, de Gouverneurs der Moluksche eilanden resideren (2). Het land bestaat alleen uit bergen van ver-

(1) Men vindt zoodanige berigten onder anderen in het Tijdschr. v. Neêrl. Indië, 13e Jaarg. blz. 30 e. v. van den Heer G. DE SERIÈRE; – in de Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde v. N. Indië v. h. Konink. Inst. voor Land- en Volkenk. enz., I blz. 70 van der Heer H. C. VAN DER WIJCK; – in REINWARDTS reize uitgegeven door genoemd Instituut; – in het groote werk van de Natuurkundige commissie, enz.

(2) De oorsprong van den naam Molukko's of Moluksche eilanden is onbekend, gelijk die van zoovele namen in Nederlandsch Indië. Molukken heeten volgens sommige schrijvers eigenlijk alleen de eilanden Ternate, Tidor, Motir, Makjan en Batjan. Maar het spraakgebruik strekt dien naam gewoonlijk uit tot alle of nagenoeg alle eilanden, die tusschen Celebes en Nieuw Guinea liggen. Deze vormen verscheidene groepen. De voornaamste zijn: de groep van Djilolo, waartoe ook Ternate en de vier overige eigenlijke Molukken behooren, de Obi-eilanden, de Soela-eilanden, de groep van Ceram, waartoe Ceram, Boeroe, Amboina en eenige kleine eilanden behooren, de

schillende hoogte, waarvan de hoogste echter niet meer dan omtrent 2000 voet bereikt (1). Slechts hier en daar strekken zich kleine vlakten van de voeten der bergen tot aan de zee uit, die meestal zeer vruchtbaar zijn, zijnde de gebergten, die met zware ondoordringbare bosschen bedekt zijn, ook zeer vruchtbaar. Rijst, die hier echter in geene noemenswaardige hoeveelheid verbouwd wordt, turksche tarw (kunnende de eerste twee en de laatste drie oogsten in een jaar opleveren) allerhande soorten van eetbare wortels, voorts alle in warme landen bekende soorten van moeskruiden, suikerriet, koffij, kakaö en allerhande soorten van vruchtboomen kunnen hier zeer welig groeijen, op de vlakten, zoowel als op de bergen, en zouden bij meerdere nijverheid der inboorlingen, niet alleen de geheele bevolking ruim onderhoud verschaffen, maar ook voorwerpen voor den binnen- en buitenlandschen handel opleveren. Het

---

Banda-eilanden, de Kei-eilanden, de Aroe-eilanden, de Tenimber-eilanden, en de Zuidwester-eilanden (Damme, Wetter, Letti, enz.) De regering omvat onder den officiëlen naam van »Gouvernement der Molukken" behalve al het bovengenoemde, ook nog de landstreken op Celebes, die van haren vasal, den Sultan van Ternate afhankelijk zijn, het noordelijk schiereiland van Celebes, waarvan de Menahasse een gedeelte uitmaakt, en de onderhoorigheden der Sultans van Ternate en Tidor op Nieuw Guinea en omliggende eilanden. RED.

(1) »Twee hoogere toppen, de Latoea en Wawani, beide in de westelijke helft van Hitoe en van de hoofdplaats Amboina zigtbaar, reiken tot meer dan 1000 meters (ruim 3200 voet) boven de zeevlakte, en in het noordoostelijk gedeelte van Hitoe bevindt zich een nog hooger gebergte, gekroond door den top van den Salhoetoe, die zich meer dan 1200 meters (ongeveer 4000 voet) boven de zeevlakte verheft." (BLEEKER o. c. II blz. 58). De hoogte van eenige punten van Ambon wordt door den Baron MELVILL VAN CARNBEE opgegeven als volgt: de berg Wankauwa 283, de Serman 559, de Nonna 601, de Horie 619, de Latoea 1025, de Wawani 1044, de Salhoetoe 1222 Nederl. ell. (Zie Atlas van Nederl. Indië, bij VAN HAREN NOMAN & KOLFF te Batavia.) RED.

Gouvernement heeft in de laatste vier of vijf jaren den kaneelboom ingevoerd, dezelve groeit naar wensch, doch levert kaneel op van zeer geringe hoedanigheid. Of zulks aan de gesteldheid van den grond, het luchtsgestel, dan wel aan de verkeerde behandeling is toe te schrijven, is nog de vraag (1).

De plaatsen, die niet bezet zijn met bosschen, zijn bedekt met verschillende grassoorten, die zeer goed voedsel opleveren voor runderen en schapen. Van het rundvee behoort een deel aan eenige ingezetenen en aan het Gouvernement; en dit vordert niet veel en zeer geringe kosten, alzoo de weiden het gansche jaar door groen zijn, en de beesten, al is het ook ten getale van eenige honderden, daar slechts worden losgelaten, onder het toezigt van niet meer dan een of twee menschen, die alleenlijk zorg hebben te dragen, het vee 's avonds naar den stal, en des morgens weder daaruit naar de weide te jagen; kunnende men, ofschoon geen grondbezitter zijnde, zoo veel runderen en schapen fokken als men verkiest, alzoo de vruchtbaarste plekken gronds het Gouvernement toebehoorende, nutteloos zonder eenige bebouwing blijven liggen, en men daarom op dezelve zijn vee kan laten weiden, zonder dat de eigenaren daarop acht slaan; en wel alleen, omdat zij van hunne landen geen nut weten te trekken. De runderen zijn hier zeer klein van stuk; de vetste en grootste ossen wegen niet meer dan van 150 tot 175 Nederl. ponden. De koeijen geven hier, gelijk als in meest alle landen binnen de keerkringen, zeer weinig melk. De bosschen zijn rijk aan herten en zwijnen. Behalve de huishonden en katten, zijn hier geene andere viervoetige dieren,

(1) Volgens Dr. BLEEKER is de uitbreiding dezer cultuur reeds sedert 1839 gestaakt. RED.

dan de koeskoes of koesoe van dewelke er twee soorten gevonden worden, zijnde van het geslacht der buideldieren, en de tinggalong, eene soort van civetkat, die zeer goeden en sterken civet geeft, alsmede nog eene soort van dier, dat door de inlanders laö genoemd wordt, zoo groot is als eene kat en veel daarnaar gelijkt. Voorts heeft men verscheidene soorten van hagedissen en vele slangen van verschillende grootte, die de rotsholen en bosschen bewonen. De grootste soorten kunnen de lengte van 30 tot 40 voet, en de dikte van 1½ voet in middellijn hebben; deze soorten verslinden herten en zwijnen. Onder de kleine soorten zijn eenige die min of meer schadelijk zijn, uithoofde van hare kwaadaardigheid en vergif, doch zeer zelden doen zij kwaad aan menschen (1).

Niet zoo menigvuldig in getal als in soorten zijn de vogelen, die in de bosschen leven. De zeevogels tellen hier maar weinige soorten en zijn ook niet groot in getal. Eenige soorten van snippen, drie of vier soorten van wilde eenden, vier soorten van reigers, meeuwen en eene soort van vogel door de inlanders Talang genoemd, dien ik geloof dat dezelfde is, dien COOK in zijne beschrijving fregatten noemt, dit is alles wat de

(1) Dr. BLEEKER telt een vierentwintigtal soorten van zoogdieren. Twee daarvan behooren tot de zeedieren (de doejong en de kasjelot). Van de landzoogdieren bestaat de grootste helft uit vleermuizen. Van verscheurende dieren leven op Ambon geene andere dan een paar soorten van civetten en eene spitsmuis. Voorts heeft men er drie soorten van koeskoes, de gewone rat, de vlengelmuis en het molukksche hert. Een veertigtal vogelsoorten en zesendertig soorten van reptiliën (schildpadden, hagedissen, slangen) van Amboina zijn bekend. Van de vischsoorten zijn Dr. BLEEKER niet minder dan 620 soorten bekend, allen tot de Ambonsche wateren behoorende. De prachtige schelpen van Amboina worden in vele verzamelingen van ons vaderland gevonden. Dr. BLEEKER spreekt van eene verzameling door een' heer te Ambon bijeengebragt, welke te Batavia *f* 5000 opbragt. RED.

stranden, kreken en baaijen eenige levendigheid bijzet.

De zee levert eene zeer groote verscheidenheid op van visschen, krabben, mosselen en schelpen, zijnde onder de laatste eenige soorten van uitstekende schoonheid en waarde. Onder de visschen en krabben zijn er eenige zeer vergiftig, en is de haai zeer verslindend en kwaadaardig.

De flora is zeer rijk; op hetzelfde plekje groeijen boomen, heesters, struiken, kruiden, klimop en verscheidene soorten van lianen en slingerplanten. Wel is waar, is op de gansche uitgestrektheid des eilands elk plekje niet even vruchtbaar, doch nergens ziet men naakte dorheid. Zelfs de rotsen, die zich hier en daar op de bergruggen even als aan de steilten vertoonen, en waarop geen de minste aarde te bespeuren is, zwoegen onder den last van boomen, struiken en andere gewassen, die zich daarop met jeugdige kracht in aanlokkend groen naar omhoog verheffen, en hare met loof beladene takken naar alle kanten verspreiden. Dit brengt den opmerker tot de gedachte, dat die rotsen, namelijk alleen de kalkrotsen, want andere steensoorten blijven kaal, in zichzelven plantenvoedsel bevatten, of dat dezelve uit den aard geschikt zijn, om dat voedsel in groote hoeveelheid uit de lucht te trekken.

De grond, het zij op de bergtoppen, het zij aan de steilten, dan wel in de valeijen, brengt eene groote verscheidenheid genezende kruiden en planten, en vele soorten van eetbare gewassen voort, die ook door de inlanders, te traag en onverschillig om te zaaijen, als groenten gebruikt worden. Er zijn ook eenige soorten van gewassen, waarvan de wortels, de sappen of ook wel de vruchten bedwelmend en sommige zelfs zeer vergiftig zijn (1).

(1) Dr. BLEEKER zegt: » De voorwaarden van het terrein zijn der vegetatie en den landbouw geenszins gunstig. De algemeenheid der kalk-

Dit eiland, en de andere tot den Molukschen archipel behoorende eilanden zijn onderhevig aan sterke aardbevingen (1). Op den 1sten November 1835 werd hier te Ambon en in den omtrek een zeer sterke schok gevoeld, waardoor vele steenen gebouwen en eene nieuwe steenen kaserne van het Gouvernement zijn ingestort en vele menschen het leven verloren. Sedert heeft deze plaats van tijd tot tijd ook min of meer zware schokken ondergaan. Op den 26sten November 1841 onderanderen, des morgens even voor 6 uur, ontwaarden wij hier eene vrij sterke schudding, doch op verre na niet zoo sterk als de bovengemelde in 1835. Echter had deze de uitwerking, dat de zee binnen 3 of 4 minuten van 1½ tot

---

achtige en zandsteenachtige gronden en het veelvoudig afgebrokene daarvan, de afwezigheid van grootere rivieren of van verzamelplaatsen van eenigen omvang, ter besproeijing der omliggende terreinen, maken Amboina tot een rotsig en betrekkelijk weinig vruchtbaar eiland, welks vegetatie slechts in de hoogere streken van Hitoe en in eenige ravijnen weelderig is te noemen en waar aan geregelden graanbouw niet te denken valt." Van Hitoe wordt door dien geleerde getuigd: » Daar is een rijkdom en veelsoortigheid van gewassen, welke nog slechts gedeeltelijk is bekend, en welke nog op een' tweeden RUMPHIUS wacht, om onze kennis daarvan op een meer voldoend standpunt te brengen. Inderdaad, hoeveel er ook door RUMPHIUS omtrent Amboina's flora aan het licht moge zijn gebragt, en hoeveel ook nog in de ruim anderhalve eeuw, die sedert is verloopen, en vooral in de laatste tientallen jaren, door ZIPPELIUS en den Heer BLUME, de kennis aan plantenvormen ook moge zijn uitgebreid, is het beeld van die flora nog te ontwerpen, en heeft de reis van den Gouverneur Generaal DUYMAER VAN TWIST aangetoond, door de verzamelingen van levende planten, welke toen voor den plantentuin te Buitenzorg zijn gemaakt, dat zelfs in de bewoonde en veel bezochte streken van het eiland nog meerdere sierlijke planten bloeijen, van welke de wetenschap nog geen kennis draagt. Wat men alzoo van een nader onderzoek van Amboina's wouden en vooral van zijne bergbosschen mag verwachten, schijnt niet twijfelachtig." RED.

(1) De voornaamste aardbevingen tijdens de Hollanders op Ambon waren vielen voor in 1644, 1671, 1674, 1687, 1781, 1830 en de hier boven vermelde in 1835. RED.

2½ voet rees en daalde; en deze buitengewone rijzing en daling heeft met afneming den ganschen dag door tot omtrent 6 ure 's avonds geduurd.

[De weduwe van den zendeling GERICKE schreef omtrent de eerste aardbeving i. d. 27 November 1835 het volgende: „ Den 1sten November zagen wij hier geduchte bewijzen van de kracht en de langmoedigheid Gods. Eene allerverschrikkelijkste aardbeving wekte ons des nachts ten drie ure uit den slaap. De kerk, eene menigte huizen en eene kazerne, waarin drie honderd menschen waren, stortten in, en alle overige huizen barstten zoodanig, dat zij onbewoonbaar werden. Van den Gouverneur af tot den geringsten toe wonen nu allen in hutten en tenten, en tot op dit oogenblik is de aarde nog niet in rust. De Heer heeft mij bijzonder ondersteund en getroost; want nu vooral was mijne eenzaamheid mij verschrikkelijk. Verbeeldt u, wat wij des nachts na de aardbeving nog moesten ondervinden. Des avonds ten 11 ure werd Mevrouw KAM (de weduwe van den zendeling J. KAM) en mij aangezegd, dat de bannelingen (die hier in menigte zijn) opstand wilden maken, en dat al de dames door de heeren in het Fort gebragt waren. Wij weduwen zaten daar vol benaauwdheid bij elkander, en onze gebeden wisselden elkander af, daar wij met gebogen aangezigt ontferming smeekten van Hem, die alle magt heeft in hemel en op aarde. Gedurig schudde de aarde. Van Br. KEYZER hadden wij geene bescherming te wachten, want die bevond zich op reis, en Br. ROSKOTT was ziek. Zoo zaten wij daar den vurig gewenschten morgen af te wachten. Gelukkig, dat het bij tijds ontdekt was, waardoor de bannelingen geen' uitval durfden wagen. De gelegenheid was voor hen schoon geweest, daar er zoovele huizen waren ingestort, en zij overal konden

inkomen." Br. ROSKOTT genas eerst langzaam van de zware ziekte, die hem getroffen had.

Nog willen wij hier een woord van den beroemden A. VON HUMBOLDT in lasschen, ter betere waardering van het verschijnsel. „Eer wij van dit groote natuurverschijnsel (de aardbeving) afstappen," dus zegt hij, „moeten wij nog met een woord spreken over de oorzaak van dien onuitsprekelijk diepen en geheel eigenaardigen indruk, welke de eerste aardbeving, die wij bijwonen, al gaat die ook van geen onderaardsch geluid vergezeld, op ons te weeg brengt. Zulk een indruk is, naar ik meen, niet het gevolg van de gedachte aan de schrikbeelden der verwoesting, die zich onze verbeelding uit de verhalen van het verledene vormt. Wat ons zoo wonderlijk aangrijpt is het ontvallen van het aangeboren geloof aan de rust en onbewegelijkheid van wat vast is, van de vaste aardlagen. Van onze vroegste kindschheid zijn wij gewoon aan de tegenstelling tusschen het bewegelijk element, het water, en de onbewegelijkheid van den grond, waarop wij staan. Door alle ervaring van onze zinnen werden wij in dit geloof bevestigd. Wanneer nu plotseling de bodem beeft, zoo vertoont zich op geheimzinnige wijze eene onbekende natuurkracht, eene, die het vaste beweegt, als iets handelends. Een oogenblik vernietigt de illusie van ons geheele vorige leven. Wij zijn uit den waan omtrent de rust der natuur; wij gevoelen ons binnen het bereik van vernielende, onbekende krachten. Ieder geluid, de geringste beweging der lucht brengt ons in spanning. Men vertrouwt als 't ware den grond niet meer, waarop men staat. Het ongewone der verschijning verwekt dezelfde angstige ongerustheid bij dieren. Varkens en honden worden daardoor bijzonder getroffen. De krokodillen in den Orinoco, anders zoo

stom als onze kleine hagedissen, verlaten den geschokten bodem der rivier en loopen brullende naar het woud."

„ Op den mensch maakt de aardbeving den indruk van het alomtegenwoordige, van het onbegrensde. Van eenen krater, van eenen op onze woningen aansnellenden lavastroom kan men zich verwijderen; bij de aardbeving acht men zich overal, werwaarts men ook vlugte, boven het brandpunt des gevaars. Doch zulk een gemoedstoestand, uit het binnenste van onze natuur voortgesproten, duurt niet lang. Volgt in een land eene reeks van zwakke aardschokken op elkander, zoo verdwijnt bij de bewoners bijna elk spoor van vrees. Op de kusten van Peru waar geen regen valt, kent men noch hagel, noch den rollenden donder of de bliksemschichten in het luchtruim. In plaats van den wolkendonder heeft men daar het onderaarsch gerommel, dat de aardschokken vergezelt. Veeljarige gewoonte en het zeer algemeen verbreide gevoelen, dat onheilwekkende schokken slechts twee of driemaal in eene eeuw te vreezen zijn, veroorzaken, dat te Lima zwakke golvingen van den grond naauwelijks meer de aandacht trekken, dan eene hagelbui in de gematigde luchtstreek (1)."]

Daar dit en andere tot dezen Archipel behoorende eilanden aan de hevigste aardbevingen onderhevig zijn, zoo willen velen, dat deze eilanden vulkanische voortbrengselen zijn. Het komt mij echter voor, dat er geen grond is voor deze stelling, want nergens vindt men uitgestrekte of maar kleine lagen van assche, puimsteen, lava, eenige basalt-klompen of lagen, of andere vulkanische uitwerpselen. Ook vindt men hier nergens eene ongeregelde vermenging van verscheidene soorten van

(1) Zie A. VON HUMBOLDT, Kosmos I, blz. 225, Hoogd. uitg. RED.

aarde, zand, klei, mergel en rotsen onder elkander, hetwelk alles alleen als een bewijs van vulkanische uitbarsting of uitwerking zou kunnen strekken. Maar hier is integendeel alles in geregelde orde; de bergen vertoonen hun natuurlijk zamenstel; derzelver grondslagen zijn graniet en kalkrotsen; daar op bevinden zich in geregelde lagen, vooreerst mergel, hier en daar vermengd met eenige steensoorten, daarop volgt roode klei en zand. Hier en daar, voornamelijk op de lagere bergen, in de dalen en de valeijen maken verscheidene aardsoorten de vruchtbare korst uit. Op vele plaatsen op de bergen vertoonen zich hier en daar koraalbanken van meerdere en mindere uitgestrektheid en versteende mosselschelpen, van dat soort hetwelk men reuzenschelpen noemt, en dat alles in derzelver natuurlijke ligging, zoo als zij op den bodem der zee gevonden worden. Dit getuigt wel, dat die plaatsen eens den bodem der zee hebben uitgemaakt, maar geenszins, dat zij door de vulkaansche krachten zijn opgeworpen (1).

Ofschoon het land vruchtbaar is, bestaat hier eigenlijk geen landbouw, die voorwerpen voor den handel oplevert. Slechts weinigen bepoten en bezaaijen zeer traag en met weinig lust kleine plekjes grond met turksche tarwe, moeskruiden, pisangs, patatas, yamwortels, een weinig suikerriet, pompoenen en watermeloenen, welke producten, naar de markt gebragt worden, doch maar in geringe hoeveelheid. Onder de burgers zijn maar weinigen, die eenige handwerken be-

(1) In den grond komt de verklaring van Dr. BLEEKER hier ook op neder. Dit neemt niet weg, dat hij aan eene opheffing van den bodem door vulkanische krachten denkt, en ook in een voorbeeld van zwavelbronnen (solfataren) het bewijs vindt, dat de vulkanische werking ook aan de oppervlakte niet geheel is uitgesloten. (Zie BLEEKER, o. c. II, p. 57). RED.

oefenen; evenwel vindt men toch kleermakers, schoenmakers, goud- en ijzersmeden, timmerlieden, schrijnwerkers en metselaars; doch maar zeer schaars worden onder dezen naarstige en eerlijke werklieden gevonden.

Over het algemeen leven de Amboinezen, maar voornamelijk de inlanders zeer zorgeloos. Zij trachten slechts heden hunne behoeften, die maar zeer weinig zijn te vervullen, en zijn onbezorgd omtrent den volgenden dag, wel wetende, dat bosch en berg en zee gereed zijn, hun elken dag het noodige met milde handen aan te bieden. Een man, of hoofd des huisgezins acht zich en zijn gezin genoeg verzorgd als hij 50 of 60 ℔ sagomeel in voorraad heeft, die hij zich kan aanschaffen tegen zeer geringen prijs, aangezien 50 ℔ wanneer de sago duur is, niet meer dan 40 à 50 cents, en als ze goedkoop is, niet meer dan de helft van dien prijs kosten. Heeft hij geen geld, dan gaat hij naar zijnen doesong, of bij gebrek van dien, naar den doesong van iemand anders, na voorafgaande overeenkomst met den eigenaar, eenen sago-boom vellen en bewerken, waarvan hij het meel voor de helft voor zich behoudt, voor zijne moeite, en de andere helft aan den eigenaar van het land uitlevert.

Een sago-boom levert van 200 tot 1500 ℔ zuiver meel, en twee menschen hebben maar 20 of 25 dagen te werken om 1200 à 1500 ℔ meel te krijgen.

Heeft hij geen visch bij de hand, dan neemt hij zijnen hengel, gaat even naar zee, of neemt zijn werpnet, gaat daar mede langs het strand, en na eenige worpen, of na ½ of 1 uur lang zich met hengelen te hebben bezig gehouden, keert hij naar zijne woning met eenige visschen terug, terwijl zijne vrouw of een zijner huisgenooten intusschen naar het veld of naar den

kant eener digt bijzijnde rivier gaat, en daar eetbare planten en kruiden opzamelt, die met het vocht of de melk van den kokosnoot worden toebereid, en als smakelijke groenten worden opgedischt. Indien ook een inlander door verregaande onverschilligheid, hoegenaamd geen gereedschap bezit, en zelfs geen' hengel heeft om te visschen, dan levert hem het strand in ebtijd overvloed van mosselen en krabben en ook niet zelden visch.

De Baai is dan ook bijzonder vischrijk, behalve de menigvuldige soorten van visschen, die in eene onuitputtelijke menigte in dezelve leven en voortteelen, komen daar ook van de buitenzee gedurende de verschillende tijden des jaars en bij afwisseling zeven soorten van trekvisschen, die in de inlandsche taal genoemd worden: tjakalang, kamoe, djoelong djoelong, momar, kawalinga, maké en poerie, de twee eerste zijn van het geslacht der boniten. Deze visschen komen soms in zulk eene verbazende menigte, dat zij zeer gemakkelijk gevangen en voor spotprijs verkocht worden; de eerste zes soorten worden met netten en hengels gevangen, doch de laatste, ofschoon ook met het net gevangen wordende, wordt voornamelijk 's nachts door middel van vuur naar het strand tot eene ondiepte van 1 en 1½ voet water gelokt, en aldaar zeer gemakkelijk met het schepnet uit de zee in de praauw geschept.

Hoe kunnen menschen, die zoo door de natuur als hare troetelkinderen verzorgd worden, op de gedachte komen, zich op eenige kunsten en wetenschappen met ernst toe te leggen.

De Amboinezen beminnen dan ook het gemak en de ledigheid in eene hooge mate, en geven zich daarin toe, omdat zij dezelve kunnen genieten zonder gebrek te lijden, en de weelde, die vruchtbare moeder van duizende

behoeften, niet kennen of daarnaar niet verlangen. Echter denke men niet dat de Amboinees uit de natuur onvatbaar of zonder aanleg is voor kunsten en wetenschappen. Integendeel hij is met eenen zeer goeden aanleg bedeeld, die bij wegruiming der bestaande beletselen, spoedig zou kunnen ontwikkeld worden.

Het Ambonsche volk is verdeeld in twee klassen, waarvan het eene gedeelte orang bébas, dat is: vrije menschen of burgers, en het andere orang negri, dat is: negerijvolk of inlanders wordt genoemd. – De burgers bestaan uit europesche afstammelingen, uit overgeplaatsten uit de inlandsche volksklasse, uit eenige inboorlingen van Java en andere plaatsen en hunne afstammelingen, alsmede uit de vrijgegevene slaven en hunne nakomelingen.

De klasse der inlanders is onvermengd. Zij zijn afkomstig van de oorspronkelijke bewoners dezer eilanden, die hier reeds bestonden toen de eerste Europeanen hier voet aan land zetten. Zij vermengen zich zelden of nooit door huwelijken met andere natiën, zelfs niet met hunne eigene landgenooten uit den burgerstand. Doch dit is niet toe te schrijven aan kaste-trots of vooroordeel, gelijk zulks bij voorbeeld het geval is met de bewoners van Hindostan; maar veeleer aan gouvernementswetten en bepalingen, die medebrengen, dat, indien een man uit de klasse der inlanders met een burgermeisje trouwt, hare kinderen worden geacht te behooren tot den stand der inlanders, dus ondergeschikt zijn aan den regent van de negerij waartoe de vader behoort, en al de verpligtingen, aan dien stand verknocht, moeten vervullen. Dit zijn dingen, waarvan de burgers zóó zeer afkeerig zijn, dat in geval hunne dochters zich met inlanders zijn te buiten gegaan, zij zich liever den onechten staat

hunner dochters en kleinkinderen getroosten, dan toe te staan, dat zij zich met inlanders wettig zouden verbinden.

Het tegendeel heeft echter plaats, in geval burgers met inlandsche meisjes trouwen; derzelver kinderen worden geacht te behooren tot den stand des vaders. Dan zeer zelden zal een burger met een meisje van de inlandsche volksklasse trouwen, omdat beider levenswijze tegen elkander strijdig zijn niet alleen, maar omdat een burger zijn' stand hooger acht, dan dien van eenen inlander. Een inlander acht ook inderdaad dien stand hooger of gunstiger dan den zijnen, en beschouwt het voor eene verbetering zijns toestands, wanneer hij uit zijne klasse in dien van den burger overgeplaatst wordt. – De inlander is uit het regte oogpunt beschouwd in eenen staat van slavernij. Immers is hij voor al zijn leven verbonden aan de negerij waartoe hij behoort; hij mag niet op eene andere plaats levenslang gaan wonen, tenzij dan ten gevolge van bijzondere vergunning; hij moet elk oogenblik gereed staan ter dienste van het Gouvernement, hetzij 's nachts, hetzij bij dag. Bij het minste pligtverzuim kan zijn regent of kunnen de oudsten, (zijnde ondergeschikte hoofden door het Gouvernement aangesteld, om des regents bevelen ten uitvoer te brengen), hem met rottingslagen doen straffen. Zijne vrouw en kinderen staan evenzeer onder des regents bevelen en die der oudsten, en mogen tot negerijdiensten gebruikt worden.

De inlanders zijn derhalve niet in de gelegenheid om zich op den handel, op eenig bedrijf of handteering ter verbetering van hunnen toestand toe te leggen; zijnde dit ook vooral eene der voorname oorzaken, waarom de inlanders hoogst moeijelijk tot eenen hoogeren trap van beschaving dan waarop zij nu zijn kunnen komen.

Dan ter vergoeding van burgerlijke vrijheid en reg-

ten, zoo zulks vergoed kan worden, bezit een inlander landerijen, die hij van het Gouvernement in leen heeft ontvangen, met regt om die te mogen overerven aan zijne kinderen, kindskinderen en verdere afstammelingen. Dit leenregt wordt hier dati of datti geheeten, weshalve men dan ook zoodanige landerijen datti-landen noemt. Dit regt mag hem niet ontnomen worden, zoo lang hij leeft, en mag ook door hem aan niemand op welke wijze ook overgedaan worden. Indien een bezitter komt te sterven zonder eenen afstammeling, die daarop aanspraak heeft, na te laten, dan mag de regent daarover beschikken ten behoeve van eenen anderen, die een datti noodig heeft.

De burgers daarentegen genieten meerdere vrijheid. Zij bestaan in twee hoofdafdeelingen; de eene is georganiseerd in korpsen infanterie en artillerie, en vormen aldus de staande schutterij; de andere afdeeling noemt men het ongewapende korps.

De burgers mogen gaan, en voor eenen tijd of levenslang zich met der woon vestigen, waar zij willen. Zij staan onmiddelijk onder de kompagnies kommandanten, die den titel en rang van kapitein hebben, en eerbiedigen derzelver bevelen, alleen voor zooverre zulks onmiddelijk de dienst betreft. De dienst der schutterij bestaat in het oefenen in den wapenhandel en wat daarmede verbonden is. Die van het ongewapend korps, voor zoover zij in de stad wonen, worden gebruikt om des nachts voor de veiligheid van de stad te waken. Zij betrekken tot dat einde elken avond de burgerhoofdwacht onder het bevel van eenen luitenant, van waar de manschappen worden gezonden naar de onderscheidene wachtposten. De burgers, die buiten de stad wonen, zijn niet verpligt eenige diensten van dien aard te bewijzen, maar moeten, elk hoofd jaarlijksch eene contributie van

f 6,40 betalen. Ieder ander ingezeten zonder uitzondering betaalt insgelijks jaarlijksche contributie, geëvenredigd aan zijnen rang en vermogen. Al die contributiën formeren een fonds, uit hetwelk in al de benoodigdheden van de schutterij wordt voorzien.

Voorheen was de toestand der burgers vrijer dan dezelve thans is; want nadat het Gouvernement in het jaar 1825 de beste en geschikste derzelve op militairen voet heeft georganiseerd, moeten zij onder strenger toezigt en bevelen van hunne hoofden staan en zich meer toeleggen op de militaire oefeningen, waardoor zij wel eens belemmerd worden in hunne gewone bedrijven of handteeringen (hetwelk misnoegdheid verwekt). Degenen, die de jaarlijksche contributie moeten betalen, doen zulks evenzeer met weerzin, daar die contributie hoe gering ook hun te zeer drukt, vermits zij, ofschoon kunnende voorzien in hunne dagelijksche behoeften echter aller moeijelijkst iets kunnen overhouden, om daarmede op eens de som van *f* 6,40 te betalen, aangezien zij den eenen dag verteeren, wat zij den vorigen hebben verdiend.

De burgers zijn voor 't Gouvernement niet zonder staatkundig belang, daar het Gouvernement in tijd van nood zich op hen moet verlaten, en ook van hen wezentlijke diensten heeft genoten, gelijk zulks gebleken is ten tijde des opstands der Saparoeezen in het jaar 1817 en bij gelegenheid der gevaarlijke zamenzweering in 1829, gesmeed door het grootste gedeelte der bezetting van het Fort Nieuw Victoria, liggende binnen de Hoofdstad; hebbende de zaamgezworenen, die allen Saparoeëzen waren, ten getale van circa 250 man ten doel gehad, alle Europeanen en derzelver afstammelingen te vermoorden, en zich van de plaats meester te maken.

Voorheen was hier nog al veel welvaart, doch thans heerscht gebrek en behoefte onder bijna alle standen, maar voornamelijk onder de lagere burgerstanden, alhoewel men hier geen eigenlijk gezegde armoede kent. Dit is vooral toe te schrijven aan de weinige circulatie van geld, hetwelk veroorzaakt wordt:

1. Door dat er thans een minder getal ambtenaren bestaat, en dat derzelver tractementen in vergelijking van het voormalige veel verminderd zijn, waardoor zij maar zeer weinig kunnen uitgeven.

2. Door dat nu maar een zeer gering getal manschappen en officieren in garnizoen liggen, waardoor van dien kant ook maar zeer weinig geld in omloop komt.

3. Door dat het Gouvernement in alles de strikste zuinigheid in acht neemt, welke zuinigheid ook onderanderen ten gevolge heeft, dat het Gouvernement in de laatste 10 jaren, maar zeer weinig heeft laten bouwen; zeer zelden amboinesche werklieden in dienst neemt; en alles door de hier gebannen Javanen en Palembangers laat werken.

Daar de Amboinezen noch door landbouw, noch door fabrieken of eenige kunstwerken in hunne behoefte kunnen voorzien of iets voor den handel leveren, maar alle levensbehoeften, tot de minste kleinigheden toe, van Java of andere landen hier aangebragt, met gereed geld moeten koopen, zoo zijn de opgegevene omstandigheden op zich zelven genoeg, om hen in alle opzigten gebrek te doen lijden. Doch buiten dat brengt de lombard hier ook zeer veel bij tot volslagen ondergang van vele ingezetenen, uithoofde van de zeer hooge rente van 5 pCt. 's maands of *f* 60 's jaars. De ingezetenen moeten daardoor noodwendig arm worden; want uithoofde van den zeer geringen omloop van geld, en het daardoor

ontstaande geldsgebrek, tracht iedereen wanneer de nood hoog geklommen is, zich voor het tegenwoordige te redden door bij den lombard geld op te nemen. Van wege de zeer hooge rente gebeurt het dan maar zelden, dat men geld genoeg bij elkander kan krijgen om het kapitaal te betalen, en daardoor de beleende goederen te lossen. En geschiedt zulks niet binnen den bepaalden tijd, dan heeft de lombardhouder, die meestal een Chinees is het regt, de beleende goederen op de publieke vendutie ten overstaan van eene daartoe door het Gouvernement benoemde commissie te laten verkoopen, halende die goederen maar zelden de waarde, en wordende dus meestal ver beneden den prijs tot groote schade der eigenaren verkocht.

De boven aangehaalde staat van zaken drukt echter geenszins de eigenlijke inlanders of de zoogenaamde lage volksklasse; immers die menschen hebben zoo weinig behoeften, dat zij om zoo te zeggen boven de armoede verheven zijn. Maar de tot den middelstand behoorende burgers en ingezetenen, die zich niet met de visscherij of handwerken kunnen behelpen, en hun bestaan moeten zoeken in speculatiën en kleinhandel, ondervinden al het nadeelige van den tegenwoordigen staat van zaken.

Bij de aangehaalde drukkende omstandigheden, komen nog het invoeren van de goederen der Handelmaatschappij en het verkoopen van dezelve in het klein, als mede de vrijheid der van andere landen hier komende handelaren, om zelve naar de onder het ressort van Amboina staande residentiën en negerijen te mogen gaan, om aldaar, hunne goederen in het klein te verkoopen, waardoor dat gedeelte der ingezetenen, dat zich met den handel op die plaatsen geneerde, van hun laatste middel van bestaan beroofd werden.

Wat nu het karakter der Amboinezen betreft, zij zijn geveinsd en wraakgierig, en wat men grootmoedigheid en opregte dankbaarheid noemt, heb ik tot dus ver maar zelden bij eenigen Amboinees kunnen bespeuren. Men heeft echter sedert lang opgemerkt, dat een dusdanig gemoedsbestaan eigen is aan menschen of volkeren, die onder een despotiek bestuur staan. Een mensch of volk, onder welke luchtstreek ook, wanneer hij zich door anderen beroofd ziet van zijne regten, is dadelijk geneigd te trachten zich van zijne onderdrukkers te bevrijden; doch kan hij zulks niet, uithoofde van hunne overmagt, dan veinst hij tevredenheid, doch koestert wraakzucht; bevindt hij zich nu altijd in dezelfde gemoedsgesteldheid, dan wordt het veinzen en de wraakzucht eene hebbelijkheid, eene eigenschap des gemoeds, en zijne afstammelingen, die zich in dezelfde omstandigheden en zielsgesteldheid bevinden, behouden de eigenschappen van geveinsdheid en wraakzucht.

De Amboinees is, ofschoon wreed van aard, wanneer zijne driften zijn gaande gemaakt, niet geheel ontbloot van menschlievenheid. Zijn hart sluit zich niet geheel en al toe voor zijnen hulpbehoevenden evenmensch. Lijdt iemand gebrek, al is die dan zijn landgenoot niet, hij zal hem van gebrek niet laten vergaan; maar zijne natuurlijke goedhartigheid zal hem aansporen om den lijder dadelijk hulp toe te brengen en huisvesting te verleenen. Wat den tegenwoordigen zedelijken toestand betreft, het zedenbederf schijnt hoe langer hoe meer toe te nemen, bijzonder onder de burgers. Onder dat slag van menschen zijn maar weinigen, die de godsdienst en de deugd met standvastigen wil, uit besef van – en gevoel voor – hare voortreffelijkheid en goddelijkheid betrachten. Het gros der menschen beoefent dezelve uit na-

volging of door dwang, en dit gros zijn de Ambonezen in het algemeen. Zoodat het waarlijk meer dan tijd wordt, dat de zaak met méer ernst wordt aangevat. Geeft men zich de moeite alles van nabij te beschouwen en in den grond te leeren kennen, dan ontwaart men, dat de Ambonees, zeer, zeer verwaarloosd is. Gelijk een zorgeloos voogd, die het aan hem toevertrouwde pleegkind in luiheid en ondeugd laat opgroeijen, zoo ook heeft het Gouvernement een land vol menschen, Gods schepselen, na hen van hunne vrijheid beroofd en dus afhankelijk gemaakt te hebben, verwaarloosd niet alleen, maar aan zijn eigenbelang opgeofferd. – Oorspronkelijk met geweld tot Christenen gemaakt, omdat staatkundig belang zulks wenschelijk maakte, liet men hen daarna, tot smaad van dat zelfde Christendom aan hun lot over ja ontzag men zich dikwerf niet de loffelijke pogingen, van edele, onbaatzuchtige menschenvrienden te dwarsboomen. Het zij mij geoorloofd zulks met een staaltje aan te toonen.

De heer Gouverneur MERCUS, die als Gouverneur der Moluksche eilanden van het jaar 1823 tot 1828 alhier het hoogste gezag in handen had, had al heel spoedig ingezien, dat het Christendom op Amboina en onderhoorigheden in weinig meer dan den naam en ijdel vertoon bestond.

Die brave staatsman, wel gevoelende, dat er zoo lang het bezuinigings–stelsel zoo naauwlettend gehandhaafd werd, van wege het Gouvernement, in het belang der inlandsche christenbevolking op geen onderstand hoegenaamd was te hopen; en nogtans de noodzakelijkheid gevoelende, dat er althans iets werd gedaan, gebruikte tot dat einde den volijverigen Ds. J. KAM, ten einde van Nederland uit door het Zendelinggenootschap in den

dringenden nood te voorzien. De heer MERCUS bedoelde vooral de verbetering daar te stellen door middel der inlandsche christenscholen, en dus op het opkomend geslacht te werken. Om dat doel te bereiken waren er onderwijzers noodig, die dien naam verdienden; want die er bestonden en grootendeels nog bestaan, hadden wel den naam, maar waren inderdaad meestal diep onkundige, bijgeloovige en niet zelden zedelooze menschen.

Eene inrigting derhalve, in welke inlandsche jongelingen tot waardige onderwijzers zouden kunnen gevormd worden, deed zich dus als eene der noodzakelijkste behoeften gevoelen. Het Nederlandsche zendelinggenootschap, hoe bereidvaardig anders ook om deze edele poging met het bijna zeker vooruitzigt van wel te zullen slagen, te ondersteunen, durfde echter eene dusdanige onderneming niet geheel alleen voor eigen rekening te nemen, zoodat de goede zaak vooreerst nog in de pen bleef. Weinige jaren later echter, onder het bestuur van den heer ELLINGHUYSEN, drong de verlichte en ijverige zendeling GERICKE op nieuw bij het Genootschap op de uitvoering van dit plan aan, wel gevoelende, dat de zaken anders allengskens achteruitgaan en eindelijk het geheele ambonsche Christendom in zedeloosheid en barbaarschheid zou worden opgelost. Het genootschap ging er dan ook inderdaad toe over, de bedoelde inrigting tot stand te brengen, en mij trof de zware maar schoone taak, dit werk aanvankelijk tot stand te brengen. Gedurende de oprigting van het Instituut onder het bestuur van den heer ELLINGHUYSEN, vond ik bij 't Gouvernement, gaarne erken ik het, alle gevraagde ondersteuning.

De Heer ELLINGHUYSEN echter overleed, en de Heer DE STUERS, werd als waarnemend Gouverneur zijn

plaatsvervanger. Nu kregen de zaken een geheel ander aanzien. Bij de oprigting van het Instituut was aan hetzelve, van wege de subcommissie van onderwijs bij besluit, de toezegging gedaan, dat bij eventuële vacatures de kweekelingen van het Instituut bij voorkeur van anderen zouden worden benoemd; – een gering voorregt voorwaar, voor zoo vele opofferingen, – hetwelk evenwel niet kon beletten, dat de Heer DE STUERS niet zelden, met voorbijgaan van het Instituut, menschen tot onderwijzers aanstelde, die tot alles, behalve tot dien post geschikt waren; en zulks gebeurde niet ééns, neen tot zeven herhaalde malen, moesten de wel onderwezene en met aanzienlijke onkosten opgeleide kweekelingen achter staan. Geen wonder, dat deze den moed lieten zakken, en ik op het punt stond mijn werk neer te leggen. Toen ik echter den Heer DE STUERS met dit mijn voornemen bekend maakte, erlangde ik de toezegging, dat zulks voor het vervolg niet meer zou gebeuren.

[De billijkheid vordert, dat wij hier een uittreksel uit de acten des genootschaps inlasschen, dat licht verspreidt over de zienswijze van den Gouverneur DE STUERS en tevens over de bedoelingen van het genootschap. In de Acten van 16 Januarij 1839 komt het volgende voor:

„ Bij dezen zelfden brief zendt het Javaansch medewerkend genootschap afschrift in van een' brief van den Kolonel DE STUERS, Gouverneur der Molukscheeilanden, geschreven den 18den December 1837 uit Amboina aan zijne Excellentie den Gouverneur generaal van Indië, meenende het Bestuur te Batavia, dat de mededeeling van dezen brief niet onbelangrijk is. De brief is van den volgenden inhoud:

„„ Naardien, enz." "

„„ De eerdienst en het schoolwezen zijn twee onderwerpen, die, meen ik, gezamenlijk behandeld kunnen worden, als in naauw verband tot elkander staande." "

„„ Een predikant bezigtigt jaarlijks die scholen, onderzoekt de vorderingen, welke de kinderen in het christelijk onderwijs gemaakt hebben, dient het H. avondmaal toe, doopt en trouwt, terwijl de inspectiën van de Adsistentresidenten en van den Magistraat zich over de intellectuële vorming der kinderen uitstrekken. De schoolmeesters, die tevens zoogenaamde predikanten zijn, houden telkens zaturdag avonds en des zondags voorlezingen voor de gemeenten, die deze godsdienstoefeningen, geloof ik, tamelijk trouw komen bijwonen." "

„„ Hoewel op die wijze sedert vroegere jaren de christelijke godsdienst belijdende, heeft de zedelijke verbetering van het volk daarbij nog niet vele vorderingen gemaakt." "

„„ Wanneer men, bij het intreden eener negerij, de geheel in het zwart gekleede jeugd, met derzelver leeraar (1) aan het hoofd, in orde geschaard onder het lommerrijk geboomte, gezamenlijk het treurig psalmgezang hoort aanheffen, moet de aangename indruk van dit gezigt doen gelooven aan het groote nut dier scholen; dan jammer dat, bij eene nadere beschouwing, deze indruk grootendeels verdwijnt; want de scholen, die anders zoo nuttig zijn tot vorming van de jeugd, dienen hier alleen tot het werktuigelijk van buiten leeren van eenige psalmen en het afschrijven van den in het Maleisch vertaalden Bijbel." "

„„ Nogtans hebben deze kerken en scholen, en het christelijk onderwijs, dat er genoten wordt, in allen gevalle

(1) De inlandsche schoolmeester. RED.

deze goede strekking, dat de kinderen gedurende hunne jonge jaren een gedeelte van den dag aan orde, regel en zindelijkheid gewoon gehouden worden, en ware het slechts in dat opzigt alleen, de scholen zouden de ondersteuning van het Bestuur overwaardig zijn; maar te wenschen ware het, dat er andere schoolboeken waren dan de tot dus verre in gebruik zijnde, ten einde hun een beter begrip te geven van hunne pligten tot de boven hen gestelde hoofden en het Gouvernement, en zij tevens meer tot arbeid en vlijt konden worden aangespoord, en de goede gevolgen hiervan konden komen te beseffen, een en ander naar hunne begrippen, naar hunne behoeften en vorderingen in beschaving ingerigt; eene behoefte, die sints vele jaren als dringend noodzakelijk erkend is, zonder dat tot dusverre daaraan eenig gevolg gegeven is." "

"Aan het zich hier ter plaatse voor een paar jaren gevormd hebbende Instituut voor schoolonderwijzers uit het Hulp-zendelinggenootschap, hoewel daarop zonder invloed zijnde, heb ik nogtans, als mij van de bereidvaardigheid in dezen van de twee zendeling-leeraren overtuigd hebbende, de zorg aanbevolen, om zich met de zamenstelling van betere schoolboeken bezig te houden, waartoe deze zendeling-leeraren kunnen worden geacht alleszins in staat te zijn, althans beter dan de zendeling LE BRUYN, die op Timor zulke boeken voor de Molukko's vervaardigd heeft, en die thans hier in gebruik zijn. Konden zich in het algemeen de zendelingen daarmede bezig houden, door hen zou een nuttig werk verrigt worden, nuttiger welligt dan met hunne zoogenaamde bekeeringen, waarvan de uitkomsten, althans hier te lande, mij gebleken zijn van niet veel belang te zijn, omdat zij zich niet ophouden in zoodanige oorden, waar wezenlijk te bekeeren is, zooals b. v. op het eiland Groot-Ceram, het eiland

Boeroe en anderen. Dan het moet gezegd worden, op het eerstgenoemd eiland, zoowel als in de binnenlanden van laatstgenoemd eiland, zou hun leven te midden der Alfoeren niet zonder gevaar zijn, alzoo die bergvolken de gewoonte van het koppensnellen nog zijn toegedaan, terwijl de strandregenten op het eiland Boeroe, die aan het Nederlandsch bestuur zijn onderworpen, de vestiging van een' leeraar of zendeling in de binnenlanden van Boeroe zullen tegenwerken, omdat zij vreezen hunnen invloed op de Alfoeren, die aan hen zijn onderworpen, te zien verloren gaan; van daar dat men het er algemeen voor houdt, dat zij aan alle Europeanen, in vroeger en later tijden, het bezoeken der binnenlanden van dat zoo vruchtbaar eiland steeds als eene hoogst moeijelijke zaak beschreven hebben, en zich slechts zeldzaam een onzer ambtenaren derwaarts heeft mogen begeven. De bekeering van het Heidendom tot het Christendom schijnt in latere tijden, althans op de zuidkust van Ceram, dikwijls het werk van het Bestuur te zijn geweest, zonder dat het juist dat oogmerk gehad heeft. Het heeft namelijk getracht de Alfoeren uit de binnenlanden naar de stranden te doen komen, zooals successief in vroegere tijden, de nu Christenen zijnde negerijen ook van de bergen gekomen zijn. Allengskens heeft men nu en dan getracht een' schoolmeester aan die negerijen te geven, ten gevolge waarvan onder anderen de negerij Waaisame, die voor vier jaren nog heidensch was, nu gedeeltelijk het Christendom omhelsd heeft." "

"Maar van eene aldus tot het Christendom bekeerde heidensche negerij, uit het oogpunt van godsdienst, zoowel als uit dat van aanwinst voor het politiek bestuur beschouwd, moet men zich evenwel geen groot denkbeeld vormen, omdat de meeste sedert honderd vijftig

en meer jaren op de zuidkust van Ceram het Christendom reeds omhelsd hebbende negerijen, het Kakiansch verbond of het koppensnellen en andere alfoersche gewoonten toegedaan blijven, die, wanneer dezelve door het Bestuur krachtdadig worden tegengegaan, in vroegere en latere jaren, even als nog op den huidigen dag, de opbreking van geheele negerijen naar de binnenlanden van Ceram weder ten gevolge hebben, terwijl de verpligtingen, die op de christen-negerijen van ouds her rusten, om tegen matige prijzen houtwerken aan het Bestuur te leveren, welligt mede een voorname hinderpaal tot bekeering van sommige, zelfs sedert vele jaren gevestigde, Alfoersche negerijen zijn kan, uit vrees van alsdan aan voormelde verpligtingen te zullen worden onderworpen." "

" Dan, hoe dit alles ook zijn moge, de zendeling-leeraren kunnen veel nut stichten, wanneer zij, in den geest van het hierover ten aanzien der schoolboeken reeds vermelde, goede denkbeelden aan de kinderen trachten in te prenten, en de schoolonderwijzers meer en meer aan het Bestuur gehecht doen zijn. Men heeft er velen in den befaamden opstand van het jaar 1829 van geheel andere gevoelens verdacht gehouden, hoewel slechts een of twee daarvan hebben kunnen overtuigd worden (1)." "

" De Gouverneur der Moluksche eilanden,

(*was get.*) Kolonel DE STUERS.

Voor eensluidend Extract,

De Adjunct-Secretaris van het Gouvernement,

(*was get.*) SCHAAP." "

(1) Dit laatste zal op de schoolonderwijzers zien. RED.

„ De vergadering, denzelven gehoord hebbende, erkent de groote overeenstemming van dezen brief met de inzigten en bedoelingen van deszelfs besluiten. Vooronderstellende, dat de door het genootschap genomene maatregelen niet genoeg bij de residentie te Amboina bekend zijn, of misschien die uitbreiding nog niet erlangden, die dezelve konden doen kennen, vindt goed, dat van wege het genootschap een brief zal geschreven worden aan den Kolonel Gouverneur, en te kennen gegeven, hoe deszelfs missive aan den Gouverneur generaal van Indië ter wetenschap van dit Bestuur is gekomen, en dat hetzelve daaruit aanleiding neemt Zijn Hoog Ed. Gestr. de besturingen van dit genootschap mede te deelen, waarbij de bedoelingen van hetzelve omtrent het onderwijs uiteengezet zullen worden, en deszelfs medewerking en ondersteuning of bescherming van dien arbeid zal worden verzocht."]

(Wordt vervolgd.)

---

(1) Ten einde het getal aanteekeningen niet te vermenigvuldigen, besparen wij enkele voor het slot van dit stuk. RED.

VERSLAG VAN WIJLEN DEN ZENDELING

H. W. NOOY,

OVER DE

GEMEENTEN RONDOM HET MEER VAN TONDANO. (1852.)

(*Vervolg van den vorigen Jaargang blz.* 385.)

Van Toelian ketjil, verder langs den oever afvarende, komt men aan de negerij Tandengan. Deze negerij bevat evenveel huisgezinnen (dapoer) als de vorige, maar minder menschen. Uit dien hoofde en ook wegens de meerdere nabijheid aan de grootere negerij Eris onderhouden wij hier geen' meester. Nogtans wordt dit niet gering gemis voor de gemeente alhier eenigermate vergoed door den ijver van een paar harer voornaamste leden. Vooral een hunner bewijst der gemeente en mij werkelijk vele goede diensten. Door zijn gelukkig geheugen en zijne vaardigheid in het Maleisch daartoe in staat gesteld, geeft hij gewoonlijk na de godsdienstoefening mijn onderwijs geregeld en volledig in de Alfoersche taal te verstaan aan hen die geen Maleisch kennen. Zooveel zijn vrije tijd hem zulks toelaat, houdt hij bovendien op verschillende avonden in de week kampongan (bijeenkomst.) In dezelve helpt hij de volwassenen voorbereiden om Christen of lidmaat te worden, en leert anderen den Bijbel in het Maleisch verstaan. In deze werkzaamheid wordt hij door zijnen makker getrouw

bijgestaan. Bovendien houdt deze geheel vrijwillig en buiten bezwaar onzer schoolgelden eene avondschool, waarin hij aan vijftig tot zestig kinderen leert lezen. Hoe ijverig hunne gemeenschappelijke pogingen ook zijn, zoo is het bij nader onderzoek merkbaar genoeg, dat de gemeente althans in verstandelijke ontwikkeling en kennis voor gemeenten met eene school en eenen meester bevoorregt moet achterstaan. Vooral bleek mij zulks, toen ik onlangs eenigen onderzocht, die Christen of lidmaat wenschten te worden. Sommigen konden niet dan gebrekkig lezen, terwijl anderen, schoon zij de vragen van het „Kort begrip" hadden van buiten geleerd, op bijzondere vragen buiten het boek gedaan, slechts onvolledig konden antwoorden. – Hoe kon het ook anders? De meester heeft het grootste gedeelte van den dag vrij om, 't zij in de school 't zij in afzonderlijke bijeenkomsten, onderwijs te geven. De negerijman daarentegen, die uit liefde tot den Heer, het zijne wil doen om de komst van diens koningrijk onder zijne negerijgenooten te bespoedigen, kan slechts die weinige avonduren in de week tot onderwijzing zijner medebroeders afzonderen, in welke hij niet tot gedwongene negerij- of gouvernementsdiensten geroepen is. Waar dus het onderwijs voor het grootste gedeelte slechts door dergelijke menschen kan gegeven worden, daar laat zich in het algemeen niet zooveel van de gemeente vergen, als wel elders, en zou men zeker verkeerd doen, de mindere kennis aan mindere belangstelling toe te schrijven. In dergelijke gevallen is het mij moeijelijk met al die gestrengheid te handelen, die het gewigt der zaak, waarvoor wij staan, vereischt, en moet ik, na voldoende bewijzen van reinheid des levens en van getrouwe bijwoning van onderwijs en godsdienstoefening, wel eens de verstandelijke kennis der godsdienst

aan de verzekering van de opregtheid der bedoelingen en voornemens opofferen, en, wat ik onder andere omstandigheden zeker niet zou doen, hen tot Christen of tot lidmaat aannemen.

Kan om bovengenoemde reden ten aanzien van deze gemeente al niet gezegd worden, dat de kennis der waarheid rijkelijk in haar woont, wij mogen ons toch verblijden, dat zij bereid is tot alle goed werk, verscheidene harer leden den Heer in waarheid liefhebben, velen in de godsdienst wezenlijk belang schijnen te stellen, allen in zuiverheid des levens wandelen, indien althans twee weinig beduidende gevallen daarvan uitgezonderd worden. Deze mogen echter hier ten bewijze strekken, dat de gemeente ook de geringste openbare ergernis niet in zich duldt.

Zeker jongman had de koorts. Ter verkwikking zijner brandende ingewanden verzocht hij zijnen broeder om den wel verkoelenden maar tevens voor hem nadeeligen palmwijn (sagoweer.) De menschen hier zijn gewoon in alles de begeerten van den zieke in te volgen, zonder in aanmerking te nemen, of het goed dan verderfelijk zijn kan. Zoo ook zijn broeder. Daar intusschen de eigenaar van den sagoweerboom in den tuin was, en de bamboe waarin de palmwijn uit den boom te zamen vloeit, dien morgen als naar gewoonte was leeggemaakt, zou hij tot den avond hebben moeten wachten (als wanneer de inmiddels volgevloeide bamboe weer geledigd wordt), eer hij aan het verlangen zijns broeders kon voldoen. Hij waagt het derhalve, zonder verlof van den eigenaar, de voorhanden zijnde sagoweer, zeker voor geen' halven stuiver aan waarde, mede te nemen, zonder te bemerken, dat hij door iemand bespied werd. Hij zelf verzweeg de ontvreemding, en moest daarom zijn misdrijf met uit-

sluiting van de gemeente boeten. – Het tweede geval is van gelijken aard. Een lid der gemeente, in zijnen tuin werkzaam zijnde, werd door de hitte des daags met hevigen dorst gekweld. Huiswaarts keerende gaat hij eens anders plantsoen voorbij, en wordt nu zoowel door zijnen dorst als door het gezigt van eenen lagen vruchtdragenden klapperboom belust. Hij nam eene vrucht, werd op heeter daad betrapt, en schoon de vrucht slechts twee duiten waarde had, rekende de gemeente den aanstoot, welken hij daardoor gegeven had erg genoeg, om hem uit hare gemeenschap te verwijderen. Na openlijk belijdenis van hunne misdaad en betuiging van berouw, werden beiden, na een jaar zich ootmoedig en onberispelijk gedragen te hebben, weer door haar in liefde opgenomen. – Overigens is ook op Tandengan het alfoerendom te niet, en zijn, op enkele uitzonderingen na, allen Christen.

De derde negerij aan het meerstrand van Tondano is Eris. Zij is grooter dan Toelian Ketjil. Als men een' blik op Eris werpt en op de pogingen, die aldaar in het werk gesteld zijn ter vestiging van het Christendom, dan ziet men de oude waarheid weer bevestigd, dat het zaad des Evangelies, op gelijke wijze en onder gelijke omstandigheden uitgestrooid, niet altijd gelijke vrucht voortbrengt, daar de akker niet dezelfde was; en dat zij, die de eersten waren wel eens de laatsten kunnen worden, dewijl zij de genade te vergeefs ontvingen. Eris was van al de vijf zusternegerijen de eerste, die tot het licht des Evangelies geroepen werd. Lang voor de andere eene school hadden, was zij met eene bevoorregt. Groot was dus de genade haar bewezen. Maar zij toonde zich deze onwaardig. Toen Eris een' meester verzocht, werd haar die toegestaan

op de algemeene voorwaarden, die wij daarbij gewoonlijk stellen, dat men een voegzaam schoolgebouw maken, den meester een huis bouwen, en hem voorts iedere maand twee maten rijst geven zou. Hoe weinig bezwarend en kostbaar deze voorwaarden voor de negerij waren, toch bleek het spoedig dat het haar weinig ernst met haar verzoek was, en dat men niet veel van de vervulling harer beloften te hopen had. De meester moest zijne woning zelf maken, van een schoolgebouw kwam niets, evenmin van de beloofde rijst, terwijl, om alles volkomen te maken, men zoo weinig belang stelde in school of godsdienstig onderwijs, dat men de kinderen liever in den tuin gebruikte of in ledigheid liet rondloopen, dan hen aan de beschavende zorg van den meester toe te vertrouwen, en de ouden hunnen vrijen tijd liever in ledigheid of met allerhande kwade bedrijven doodden, dan de waarheid te hooren, die hunne zielen vrij kon maken tot zaligheid.

Deze toestand bleef alzóó, tot dat in de nabij gelegene negerij Watoemea het leven dat uit God is ontwaakte, en men om den meester van Eris verzocht, met belofte aan de bepaalde voorwaarden van onderhoud getrouw te zullen voldoen. Zoo was Eris dan weer als vroeger zonder meester en zonder school. De schande, die het daardoor in het oog van anderen beliep, als ware het geen meester waard, en misschien ook wel het natuurlijk verlangen naar verlorene voorregten, die men tijdens het bezit niet waardeerde, werd thans door den Heer dienstbaar gemaakt, om in sommige harten uit te werken, wat zijne zegeningen en vermaningen niet hadden vermogen te doen. Er begon althans belangstelling zigtbaar te worden omtrent hetgene men vroeger veronachtzaamd had, en niet rekende. Inzonderheid was het zekere familie,

die werd opgewekt, en deze scheen de edele taak voorbehouden te zijn, om voor Eris een zout en een zuurdeesem te worden. Men zag thans sommigen zich naar Watoemea begeven, om daar het godsdienstig onderwijs te zoeken, en vele ouders hunne kinderen derwaarts ter schole zenden. Maar had Eris de genade haar aangeboden ligtzinnig verworpen, het moest ook de bedroevende gevolgen zijner onverschilligheid nog lang en nadrukkelijk gevoelen. Bij gelegenheid dat de Majoor of het eerste hoofd van het distrikt Tondano Toelian, onder wiens bestuur Eris staat, zich eens te dezer plaatse bevond, zag hij een aantal kinderen in hunne praauw naar Watoemea varen, om daar ter schole te gaan. Daar laatstgenoemde negerij onder Toelimambot behoorde, werd zijne ijdelheid gekwetst en naijver opgewekt. Om die reden en misschien ook wel met heimelijke vijandschap tegen de godsdienst, verbood hij den ouderen ten stelligste hunne kinderen daarheen ter schole te zenden, terwijl hij om hun alle mogelijke reden tot verzet en aanklagt te ontnemen, zelf een' meester aanstelde, en wel iemand van onzedelijk gedrag en verregaande luiheid, dien daarenboven nog ten eenenmale de vereischte kundigheden ontbraken voor de betrekking, die hij te vervullen had. Aan zulk een' armhartigen meester moesten de ouders voortaan het heil hunner kinderen toevertrouwen. Wat daarvan werd laat zich denken. Zelden verscheen de meester in de ellendige sabowah of loots, die den naam van school droeg, en waar de kinderen gewoonlijk verzamelden om te spelen. Wat zouden zij ook anders doen? Noch tafels, noch boeken, noch borden, noch iets wat schoolbehoeften genoemd mag worden, was er te vinden. Br. RIEDEL trok zich meermalen het lot dezer school aan, voorzag

de kinderen van boeken, kwam den zoogenaamden meester met eenige geldelijke ondersteuning en goede raadgevingen en beloften te gemoet, om hem aan te moedigen en voor den arbeid des Heeren te winnen; alles ontving hij met dankzegging, maar bleef intusschen dezelfde, bij gevolg veranderde ook de toestand der school niet. Dit alles was blijkbaar tot genoegen van den Majoor, die zich van tijd tot tijd gaarne naar hartelust aan ongebondenheid overgaf, en daartoe gewoonlijk de onderhoorige negerijen het meest geschikt keurde en bezocht, dewijl het daar ongedwongener geschieden kon en minder in 't oog liep. En op Eris vond hij bovendien een aantal vrienden, die hem daarin ijverig de hand boden. Intusschen bleef de Heer in erbarming op het arme Eris nederzien, en had in zijnen wijzen raad besloten, de raadslagen der tegenstanders en boozen alhier te vernietigen. Op zekeren dag was de Majoor weder op Eris. Hij was pas teruggekeerd van een bezoek aan de onder zijn bestuur staande strandnegerijen. In dronkenschap en uitspatting, onder geraas en getier had hij daar op zijne wijze regt feest gehouden. Vermoeid en wrevelig door zijne uitspatting komt hij op Eris, en poogt zijnen roes uit te slapen. De hoofden der negerij, die hunnen Majoor weder in een' goeden luim wilden brengen, maakten nu in hetzelfde huis, waarin hij zich bevond, alles tot feest en vrolijkheid in orde. Alles was in gereedheid, en men wachtte slechts op den Majoor, toen, opmerkelijk genoeg, een hevige wervelwind, na zich op het meer schadeloos in verschillende rigtingen rondgedraaid te hebben, plotseling bovengemeld huis tot zijn doel koos, hetzelve, hoe stevig en groot ook omkeerde en omverwierp. Alles was verbrijzeld, en de Majoor bragt met zware kneuzingen er ter naauwer-

nood het leven af. Verwekte deze gebeurtenis al geen ernstig nadenken in zijne ziel, zij deed dit toch bij anderen, en sloeg althans den schrik zoodanig in zijn hart, dat men in het vervolg van tijd niet meer van dergelijke ergerlijke tooneelen getuige was, en hij over het algemeen omtrent godsdienstige onderhoorigen beter gezind werd. Deze omstandigheid ging op Eris met eenig meerder leven gepaard; dat zoowel van Watoemea uitging als van eene oefening, die door een ijverig godsdienstig jong mensch was opgerigt, en die van tijd tot tijd door een bezoek van Br. RIEDEL versterkt werd en nieuwen prikkel ontving.

Zoodanig was de gesteldheid van Eris, toen ik aan het meerstrand mijnen evangeliearbeid begon. Aanvankelijk liet ik Eris opzettelijk als onopgemerkt ter zijde liggen. Ik wilde door beschaming en naijver de belangstelling der gemeente in de evangelieverkondiging opwekken. Want hoewel verscheidene uit haar naar de nabij liggende gemeenten kwamen, om de godsdienstoefening bij te wonen, zoo was toch over het geheel eene groote geesteloosheid in haar heerschende. Mijne bedoeling zag ik langs dezen weg spoediger bereikt, dan ik mij had voorgesteld. Sommigen gevoelden diep de beschaming, der gemeente voor het oog der andere, aangedaan, en begonnen over hare onverschilligheid en bedorvenheid als de reden daarvan na te denken. Zij maakten er anderen opmerkzaam op, begonnen elkander te vermanen en op te wekken, en weldra ontwaakte bij allen de begeerte, om in de voorregten der zustergemeenten te mogen deelen, en het levende woord Gods in hun midden te hooren prediken. Men overlegde onderling om eene kerk te bouwen. Gewoonlijk wordt het bouwen eener kerk als negerijwerk beschouwd, waartoe

eerst de toestemming des Majoors noodig is, om het dan als eene gedwongene dienst op last van den Majoor, onverschillig door wie, door Christenen of Alfoeren te doen verrigten. De gemeente van Eris begreep echter te regt, dat het een werk der vrije christelijke liefde, dankbaarheid en belangstelling wezen moest, waartoe geen Alfoer nog gedwongene de hand leenen mogt. In dien geest vereenigden zich nu eenigen, en binnen korten tijd was een doelmatig ingerigt kerkgebouw voltooid. Na dit zigtbaar bewijs hunner begeerte naar de verkondiging des Evangelies daargesteld te hebben, zond de gemeente eene commissie van acht leden tot mij „om met erkentenis harer onwaardigheid mij te verzoeken nu ook tot haar te willen komen, om haar de vertroosting van het dierbaar kruis van CHRISTUS te brengen." Met blijdschap ontving ik hun verzoek, God dankende, dat ik door mijne beschamende handelwijze omtrent de gemeente van Eris meer gewonnen had, dan ik welligt zou verkregen hebben, zoo ik haar terstond met de overige gelijke diensten en bereidwilligheid had betoond. Den eerstvolgenden zondag wijdde ik de nederige kerk in, ten aanhoore van eene aanzienlijke menigte menschen, waarvan zeer velen van de nabijgelegene negerijen herwaarts waren gekomen, ten einde deze plegtigheid bij te wonen. Ik maakte mij nu deze gelegenheid ten nutte, om de gemeente te herinneren de genade, die zij boven andere gemeenten ontvangen had, de ondankbaarheid, waarmede zij die verworpen had en de treurige gevolgen, die zij daardoor zichzelve berokkend had. Opmerkelijk is het, dat Eris, dat het eerst met onderwijs bevoorregt was, het laatst van alle negerijen in ons distrikt eene kerk heeft – waarna ik haar opwekte tot een hartelijk

berouw wegens betoonde onverschilligheid en tot een waardig gebruik van de genade, die de Heer haar als bij vernieuwing thans schonk; en zoo kreeg ik van zelfs aanleiding om haar naar PREDIKER IV: 7 te doen opmerken, wat voor een gebouw eene kerk was, waartoe zulk een gebouw dienen moet, en hoe men er een Godegevallig gebruik van maakt. – Het was mij een innig genoegen op te merken, dat de geheele plegtigheid van dit feest der inwijding een' diepen indruk achterliet op allen, die waren opgekomen, en voornamelijk op de gemeente van Eris zelve. Meer dan tweehonderd vergaderden terstond na het einde der godsdienstoefening andermaal, om de herhaling van het onderwijs te hooren. Veel gaf ik hen daarna nog in losse gesprekken te verstaan. Ik maakte hen opmerkzaam, dat het nieuwe kerkgebouw nu een getrouwe leeraar was, die hen voortdurend zou vermanen, dat zij het Alfoerendom, de wereld en booze begeerlijkheden verlatende, zich even als dit gebouw moesten afzonderen van de gemeenschap der zonde en werelddienst, om tempelen des H. Geestes te worden, en zich Gode te heiligen; terwijl dat kerkgebouw hen eveneens bestendig zou herinneren, dat, zoo zij zulks deden, God en CHRISTUS in hun midden zou wonen, en zij kinderen en discipelen van hem zouden zijn. Er volgde nu eene algemeene opgewektheid om den Heer toe te behooren, en men hoorde allerlei bekentenissen, voortgevloeid uit een getroffen gemoed. De een verzekerde sedert hij den Doop ontvangen had weêr gestorven te zijn, maar nu het oude leven des Geestes, dat hij vroeger gekend had, op nieuw in zich te voelen ontwaken. Een ander beleed, dat hij nog nooit de langmoedigheid en genade van God aangaande Eris en ook hem persoonlijk zoo levendig gevoeld had

als heden. Een derde, die voorganger eener kampongan was, betuigde zijne droefheid er over, dat de gemeente, die zoo groote genade ontvangen had en de eerste had kunnen wezen, door hare eigene schuld thans bij de andere gemeenten zoover ten achteren stond; hij riep de weinigen die met hem den Heer vreesden op, om in de kracht des Heeren, zooveel in hun vermogen was, door leven en werken te doen, om den Heer eenen levendigen tempel te bouwen. Zoo sprak hij niet van hout of ijzer zamengestelde, maar van levendige leden der gemeente, opdat alzoo het verlorene weder terug gewonnen mogt worden. En daarmede wilde hij voor zichzelven reeds van stonde af aan een begin maken, door, benevens zijn kampongan voor volwassenen, nog eenige uren 's avonds af te zonderen, tot onderwijs voor minderjarigen. Dergelijke bekentenissen en voornemens werden er meer uitgesproken. Wij willen hopen en bidden, dat het later blijken moge, dat ze opregt geweest zijn, en deze gewigtige dag voor Eris van zegenrijke gevolgen zij.

Toen ik eindelijk afscheid nam, wachtten mij nog eene menigte treffende blijken van de blijdschap en dankbaarheid der gemeente wegens mijne komst. Daar stonden zij mij, digt aaneengeschaard in grooten getale, bij de praauw op te wachten. Bijna niemand, die niet wat met zich bragt, om mij als teeken zijner erkentenis te geven. Deze bragten kippen, anderen visschen, anderen rijst, anderen vruchten, anderen groenten of eijeren, zoodat mijne praauw alleen van hunne geschenken genoegzaam bevracht kon worden. Ik weigerde echter dezelve te ontvangen, hun ten bewijze, dat ik hen, en niet het hunne zocht. Evenwel lieten zij ook na alle tegenspraak niet af, en ik zag mij genoodzaakt ten

minste iets aan te nemen, om daarmede te toonen, dat ik de geringe bewijzen hunner liefde niet verachtte. Ik vertrok nu, achtervolgd van de hartelijkste zegenwenschen en de bede, dat ik toch spoedig weer mogt komen. De gemeente zelve bleef tot laat in den nacht bijeen, God lovende en dankende voor het hooge voorregt haar ten deel gevallen, en de een den ander opwekkende om zich die genade steeds waardiger te maken. Later heb ik aldaar weer herhaaldelijk godsdienstoefening gehouden. Het was mij dan telkens eene ware vreugde te bemerken, dat deze opwekking blijft voortduren.

Wij naderen nu Watoemea, de vierde negerij aan den oever van het meer, en de eerste waar ik alhier mijne werkzaamheden begon. Zooals ik reeds hierboven aanmerkte wilde ik aanvankelijk van Watoemea uit, als middelpunt, ten nutte van de vijf oevergemeenten arbeiden. Kwam ik, gelijk ik daar zeide, van dit voornemen terug, dewijl deze onderscheiding zoowel voor Watoemea zelf als voor de andere gemeenten ligtelijk verkeerd kon werken, ik werd daartoe nog sterker gedrongen, doordien gewoonlijk alleen de jongeren van elders herwaarts opkwamen; maar de ouden en ook zij, die kleine kinderen of huiselijke zorgen hadden, moeijelijk zoover konden volgen, en alzoo van de gemeenschappelijke godsdienstoefeningen en het onderwijs verstoken bleven.

Is het verblijdend en bemoedigend voor ons op de genoemde negerijen het koningrijk Gods zoo krachtig en heerlijk te zien komen, Watoemea vooral is het waar onze blijdschap en hoop voor de toekomst nog vermeerderd en versterkt worden. Daar is dan eindelijk elk spoor van Alfoerendom verdwenen. Daar zijn dan eindelijk allen zonder uitzondering tot de omhelzing van de

reine leer des Christendoms gebragt, en door den Doop in het verbond van Gods genade in CHRISTUS opgenomen. Het rijk des alfoerschen satans, zoo als het voor weinige jaren nog in vollen bloei en grootheid daar stond, is thans door het Evangelie geheel omvergeworpen. Ik zelf mogt de zes laatste Alfoeren door den Doop aan de christelijke gemeente toevoegen. Weinig reden voorzeker zouden wij hebben ons over deze zegepraal van het Evangelie te verheugen, zoo daardoor slechts het kwaad zich in de jeugdige gemeente onder andere vormen voordeed. Het doet mij goed te kunnen getuigen, dat dit in geenen deele het geval is. Deze zegepraal des Evangelies is niet slechts eene verovering op de verstanden, maar ook op de harten der menschen geweest; heeft niet alleen ten gevolge gehad, dat zij het bijgeloof en vogelgeschrei hebben verlaten en hunne gewijde vormlooze voorwerpen van hout en steen hebben weggeworpen; maar ook dat zij zich hebben gewend tot den eenen waren God, zoo als die zich in den Zoon zijner liefde heeft geopenbaard en veranderd zijn door de vernieuwing huns gemoeds. Eene menigte treffende voorbeelden, mij van tijd tot tijd voorgekomen, zouden daarvan ten bewijze kunnen strekken. Het oude eerwaardige hoofd (hoekoem) der negerij, die als een vader door allen geacht en bemind wordt, mag wel het eerst genoemd worden, als een toonbeeld van christelijke zachtmoedigheid en godsvrucht. „Wel ELKHANA!" zoo sprak ik hem voor eenigen tijd in goede scherts toe, terwijl ik de voorbereidselen zag, die hij tot het bouwen van een nieuw huis gemaakt had, „wel ELKHANA! wilt ge nu nog een nieuw huis beginnen te bouwen? Mij dunkt 't was wel zoo goed aan uw doodkist te gaan denken." Ik wilde hem daarmede aan den dood indachtig maken,

die voor hem, ouden en ziekelijken man, niet meer ver af kon zijn. „Mijne doodkist is reeds gereed," gaf hij mij ten antwoord, mij op een' uitgeholden boomstam wijzende, die onder zijne op palen gebouwde woning lag. „Maar," zoo vervolgde hij, „ook mijn hemelsch huis heeft de Heer JEZUS reeds gereed gemaakt, en ik zelf ben ook gereed, om zoowel de doodkist als mijn hemelsch huis te gaan bewonen." „Maar waarom wilt ge uw oud hoofd nog met een nieuw huis breken?" vroeg ik hem nu verder, „daar zulks u, ouden man, toch hinderlijk moet zijn om ernstig en bestendig te denken aan hetgeen ge noodig hebt, om blijmoedig en gerust naar de eeuwige woningen van licht, vrede en zaligheid te kunnen verhuizen." „Och Mijnheer!" hernam hij, „in mijne domheid meen ik, dat een Christen op aarde alles moet trachten in orde te brengen, eer hij sterft, opdat zijne zorgeloosheid na zijn' dood geene oorzaak wordt van moeite voor degenen die hij achterlaat. Nu wil ik dat nieuwe huis laten maken, niet voor mij; ach! wat zal ik oude man nog van deze wereld begeeren. Maar ik wil het laten bouwen voor mijne kinderen, omdat ik het kan bekostigen, en zij misschien niet, en daarom neem ik op mijn' ouden dag nog die moeite. Voor mij zelven maak ik dat huis niet, voor mij zelven verlang ik niets meer, dan dat Mijnheer nog dikwijls hier kome, om mij dommen man de liefelijkheden van den weg der zaligheid meer te leeren kennen, en dan te sterven om met mijnen Zaligmaker JEZUS CHRISTUS eeuwig in den hemel te wonen."

Dergelijke voorbeelden van blijmoedige gerustheid bij het denken aan of te gemoet gaan van den dood, gegrond op het geloof aan JEZUS' zondaarsliefde, heb ik hier meermalen bij jongen zoowel als ouden aangetroffen. –

Zoo kwam men voor eenigen tijd van Watoemea mijne hulp inroepen voor een' schoolknaap van 14 of 15 jaren, die reeds vijf dagen lang met de hevigste buikpijnen had liggen worstelen. Ik vond hem uitgeput van pijn en vermoeijenis in eene heete koorts liggen, en begreep, na vernomen te hebben, dat men hem binnen 48 uren tijds meer dan vijftig verschillende soorten van middelen had toegediend, waardoor zijn toestand slechts verergerd was, dat er weinig van mijnen bijstand was te hopen. Ik verborg den knaap het gevaar niet, waarin zijn leven verkeerde, en onder de onuitstaanbaarste kramptrekkingen beleed hij nu: „de pijnen, die ik lijd zijn groot; maar ik lijd ze wegens mijne zonden; de smarten, die de Heer JEZUS leed aan het kruishout waren veel grooter, en hij leed ze om mij van de smarten der hel te verlossen, en mij eeuwig heil te schenken. Daarom vrees ik niet te sterven." Den volgenden dag berigtte men mij, dat hij, na op aanraden van eenen inlandschen kwakzalver nog een aantal middelen gebruikt te hebben, in den vroegen morgen in een' toestand van verdooving was gestorven. In de laatste uren had hij niet opgehouden zijne bedroefde betrekkingen te troosten met de hemelsche zaligheid, die hij weldra zou deelachtig worden, en die ook zij met hem zouden verkrijgen, indien zij den Heer JEZUS in getrouwheid bleven liefhebben.

Ik maak van dergelijke ontmoetingen melding, niet omdat ze mij nieuw en bijzonder zijn, maar opdat zoovelen als met mij de komst van het Godsrijk en het ingaan van de volheid der Heidenen verlangend verwachten, daardoor overtuigd mogen worden, dat onze arbeid in dit land van heidensche barbaarschheid en onkunde niet ijdel is; opdat zij zich met ons verheugen mogen over de zalige vertroostingen, die het eenig dierbaar-

Evangelie in het hagchelijkste en bangste oogenblik des levens ook in de harten van deze weleer zoo diepgezonkene menschen uitstort. Vroeger verkeerde men in de treurige en bedriegelijke meening, dat alleen zij op eene gelukkige ontvangst in de andere wereld mogten hopen, die rijk waren en een menschenhoofd of iets anders ten bewijze hunner hooge afkomst in hun graf konden medevoeren; schoon vrees voor dood en eeuwigheid daardoor toch in het minst niet in hun hart kon verdoofd worden. Thans, hoe geheel anders. De vaste en onbedriegelijke zaligmakende genade Gods is allen verschenen, en stelt voor allen de zaligheid open door het bloed des kruises; en velen, armen en rijken, jongen en ouden, door de innerlijke getuigenis van Gods geest van die genade verzekerd, smaken daarin dien vrede en die blijdschap, die alle verstand te boven gaat, en verlaten de wereld terwijl zij hunne betrekkingen vertroosten, en hen door de hope des eeuwigen levens en des zaligen wederziens verblijden.

Waar zulke bewijzen van christelijk geloof en van christelijke hope aangetroffen worden, daar laat zich vooruit reeds in gelijke mate leven, dat uit God is, en hartelijke belangstelling in het onderwijs der goddelijke waarheid verwachten. Bij vele leden van de gemeente van Watoemea wordt dat leven en die belangstelling werkelijk waargenomen. In liefde en eendragt woont men te zamen. Geen onwettige omgang bestaat er meer; iets wat te gunstiger getuigenis aflegt, dewijl zoowel de wetsbepalingen van het Gouvernement op het huwelijk van den inlander, als de nog meer bezwarende uitvoering derzelve den menschen het aangaan van een wettig huwelijk zeer lastig en moeijelijk maken en de onzedelijkheid in de hand werken. Van diefstal, bedrog

en hoererij, de gewone zonden van weleer, hoorde ik tot nog toe geen enkel voorbeeld. Naar het licht der kennisse Gods, dat zij ontvangen hebben, leiden allen een zuiver en onberispelijk leven. De godsdienstoefening van zondagmorgen wordt door drie verschillende oefeningen opgevolgd, die door de meesten vlijtig en met aandacht wordt bezocht. Ook de gesprekken, die ik meermalen met enkelen afzonderlijk hield, gaven mij grond om te gelooven, dat deze en dergelijke werken der godzaligheid geenszins van buiten zijn aangehangen, maar vruchten zijn van Gods geest, die door de prediking des woords in hunne harten is uitgestort; terwijl de gebeden, die ik somtijds van dezen of genen bespiedend mogt afluisteren, mij daarvan de aangenaamste verzekering schonken.

Hoeveel schoons en voortreffelijks van deze gemeente ook gezegd kan worden, zonder vlek of rimpel is zij niet. Maar hoe gestreng of onpartijdig zij toeziet, opdat geen uitwendige smet haar verontreinige, moge daaruit blijken, dat zij een negerijhoofd uit hare gemeenschap sloot, dewijl hij zich eens in sagoweerdrinken te buiten gegaan had; vervolgens ook diens zoon ernstig onderhield, dewijl deze zonder oorzaak zijne vrouw hard behandeld had, en eindelijk eene dochter, die hare moeder openlijk gehoorzaamheid geweigerd had, tot openbare belijdenis van schuld en berouw en beoefening van hare kinderlijke pligten bragt. Men kan uit deze gevallen zien, dat bij sommigen nog een vast christelijk beginsel ontbreekt. Maar aan den anderen kant geven zij ons tevens de blijde overtuiging, dat de kennis der christelijke pligten en derzelver beoefening reeds diep in deze gemeente is doorgedrongen, en dat zij, hare heilige roeping gevoelende, naar een vast beginsel ook zonder aanzien

des persoons een openbaar oordeel over de ergenis durft uitspreken, die in haar midden is geschied.

Vele van de goede vruchten, die wij thans op Watoemea zien, werden in de school gekweekt. Kunnen wij deze school in vergelijking met de anderen al niet de beste noemen, zij behoort toch onder de goede, maar zij zou veel beter zijn, zoo de meester in zijne betrekking meer het apostolisch woord behartigde: „Zijt niet traag in het benaarstigen, maar zijt vurig van geest." Aan de noodige bekwaamheden ontbreekt het hem niet; ook is hij steeds getrouw in de school tegenwoordig, maar zijn geest geeft zich niet veel moeite om de verkregene talenten, die meer dan middelmatig zijn, op de doelmatigste wijze te gebruiken. Intusschen begint het al beter te gaan, en zoo hij de goede gevolgen ziet, die zijn ijver en toeleg op de kinderen hebben, zal hij welligt hierin den scherpsten prikkel vinden, om daarin te volharden. Verrassend althans waren mij de verbeterde toestand der school en de gemaakte vorderingen, die ik bij de leerlingen opmerkte, toen ik voor eenige dagen deze school weer onderzocht. Van de vijftig huisgezinnen, die de negerij bevat, kwamen tachtig kinderen steeds getrouw ter schole. Hunne verkregene kundigheden bevestigden de waarheid dezer opgave ten overvloede. Hiervan getuigde hunne vaardigheid in het schrijven en teekenen van bloemkransen en allerhande fraaije figuren rondom hun schrift, hunne geoefendheid in fluit- of zangmuzijk, hunne bedrevenheid in het oordeelkundig rekenen der vier hoofdregels in gewone getallen. Maar wat meer nog dan dit mijne verwondering tot zich trok, en mijn hart tot weenens toe verblijdde, dat was de bekwaamheid der oudsten, van tien tot veertien jaar, in het lezen en verstaan van Gods dierbaar woord, dat in het Maleisch,

eene geheel andere taal dan de hunne, tot hen gekomen was; dat was hunne bekendheid met het leven en de daden van den Verlosser hunner onsterfelijke zielen, die zij mij in het Maleisch wisten te vertellen; dat was de volharding en vlijt, waarmede zij de vragen en antwoorden van de bijbelsche geschiedenis van WESTER, de vragen en antwoorden van het „Kort begrip" alsmede die uit het godsdienstig onderwijs van BRINK, benevens de aldaar aangehaalde bijbelplaatsen, hadden van buiten geleerd; dat was allermeest de vrome zin, dien ik bij vele dezer schoolkinderen ontdekte. Ach! hoe dikwijls moet ik het niet zien en hooren; hoe dikwijls wordt de belijdenis mij niet van de lippen geperst, dat velen in het land mijner geboorte, waar Gods woord en onderwijs als te geefs is, bij deze, pas aan het Heidendom en de barbaarschheid ontrukte kinderen verre moeten achterstaan in de kennis en beoefening der zaligmakende waarheid Gods. Behalve deze goede vruchten zijner werkzaamheden in de school mogen wij ook niet vergeten op te merken, het vele goede dat onze meester alhier, gedurende zijne dertienjarige dienst, zoowel door bijzonder als algemeen godsdienstig onderwijs, beide voor Watoemea en Eris heeft gesticht. Daardoor toch hebben beiden dat christelijk aanzien gekregen, dat ons vooral bij het eerste zoo spoedig en treffend in het oog valt. Is het dan al niet te ontkennen, dat door meerdere innigheid en ijveriger gebruik zijner talenten, de invloed, dien hij op de menschen gehad heeft, nog grooter en heerlijker geweest zou zijn, zoo mag hem toch niet de achting en liefde onthouden worden, die de gemeente hem dankbaar toedraagt. (1)

(1) Bovenstaande mededeelingen getuigen van de hooge ingenomenheid van den verslaggever met het werk van Br. RIEDEL. Andere zendelingen

Maar lang genoeg op Watoemea vertoefd, om u iets van den rijken zegen te laten aanschouwen, dien de Heer hier op de prediking zijns woords geschonken heeft. Wij begeven ons derhalve verder op naar de laatste negerij, Telap genaamd. Niet gelijk op Watoemea is ook hier de volheid der Heidenen ingegaan. Telap mogt het licht des Evangelies pas in haar midden zien opgaan, toen het reeds lang op de andere negerijen geschenen had. Voor ruim vijf jaren waren allen hier nog Alfoeren. De weinige oudchristenen, wier eenig kenmerkend onderscheid van de Alfoeren daarin bestond, dat zij het water des Doops en eenen anderen naam ontvangen hadden, kunnen daarvan niet uitgezonderd worden. Maar zie! het oude is voorbijgegaan, het begint alles nieuw te worden. Van de zestig huisgezinnen, welke deze negerij bevat, zijn reeds vierendertig tot de erkentenis en belijdenis van JEZUS CHRISTUS als den Heiland hunner zielen gebragt. Van waar die snelle zedelijke omkeering? Van een schijnbaar nietig en verachtelijk werktuig, dat de Heer in zijne wijsheid had goedgedacht, daartoe te gebruiken. Vijf jaren geleden plaatste Br. RIEDEL ook in deze negerij eenen meester. Velen zouden zijne keuze in den persoon, dien hij tot deze bediening aanstelde, welligt gelaakt en bespottelijk

---

hebben minder gunstig getuigd van den godsdienstigen toestand der jeugdige gemeenten. Het is eene opmerking door de ervarenste zendelingen van alle natiën gemaakt, dat de vruchten van geloof en bekeering bij den pas uit het Heidendom tot de gemeente van CHRISTUS toegebragten achter staan bij die welke zich vertoonen in de gemeenten sedert eeuwen gevestigd, in overigens gelijke gevallen. (Zie o. a. W. BUYERS, Letters on India p. 236 e. v. Character of native converts; J. J. WEITBRECHT, die protestantischen Missionen in Indiën, p. 243 e. v. CLARKSON, India and the Gospel, p. 248 e. v.; MALCOM'S travels in Hindustan, etc. uitgave van W. & R. CHAMBERS, p. 69. RED.

genoemd hebben. Want de jonge man, dien hij daar vestigde, had naar het ligchaam niets dat hem aanbeval, maar alles dat hem voor de betrekking, die hij te vervullen had, scheen ongeschikt te maken. Hij had een krom en zwakkelijk ligchaam. Maar in dat ligchaam woonde een wakkere, gezonde geest en eene hartelijke, kinderlijke liefde tot den Heer, die hem in staat stelde om alles voor allen te zijn. Hoe ellendig dus ook naar het ligchaam, zouden weinigen voor de taak, die hij daar te vervullen had, meer berekend zijn geweest. Al spoedig wist hij de kinderen door kleine geschenken en liefkozingen in de school te lokken, en hier wist hij ze door allerlei afwisselend onderrigt zoo aangenaam bezig te houden, dat gewoonlijk allen met lust opkwamen. Wat hij voor de kinderen was, dat was hij ook voor de ouderen, een getrouw, opregt en warm vriend, die hunne onsterfelijke zielen zocht te winnen voor 's Heeren rijk, van licht, vrede en waarheid. Door liefde en ernst won hij hun vertrouwen en hunne achting. Toen hij deze eenmaal bezat, viel het hem niet moeijelijk meer hen tot overtuiging der waarheid te brengen en daarin te bevestigen. En daarin slaagde hij te gelukkiger, doordien hij getuigen kon: ik geloof en daarom spreek ik. Zijne natuurlijke gave om van alle toestanden zedelijk en praktisch gebruik te maken, deed zijn onderwijs steeds dieper ingang vinden, terwijl hij geene gelegenheid liet voorbij gaan, om de nietswaardigheid en het bedrog van het Alfoerendom aanschouwelijk ten toon te stellen. – In de nabijheid van Telap ligt een groote steen van gedrochtelijken vorm, die onder de schaduw van welig geboomte een somber voorkomen had, en waarin het sedert onheugelijke tijden lang onafgebroken geklots der golven allerlei

fantastische figuren gevormd heeft. Voorheen kenmerkte denzelven ook nog deze bijzonderheid, dat er eene uitstekende punt aan was, in de gedaante van een zwijnskop. Telap bragt van oudsher dezen rotsklomp godsdienstige vereering toe, tot dat meester zich daarheen begaf, en er den kop van afhieuw. Toen men hem over de schennis van dit gewijde aanviel, verdedigde hij zich met te zeggen: der Christenen God, dien men geen neus of ooren kan afslaan, omdat hij niet van hout of steen, noch van vleesch en been is, heeft geen mensch noodig om Hem te verdedigen, maar kan dat zelf; want allen, die Hem wederstaan en hun hart niet aan Hem geven, zal Hij met eene eeuwige pijn en een eeuwig verderf straffen. Is ulieder Empong dáár waarlijk God, dan moet hij dat ook kunnen, anders is het een leugengod en niets meer dan een doode steen, waarmede men naar willekeur alles doen kan. Zij gevoelden de waarheid van dit woord; sommigen gingen beschaamd, anderen nadenkend henen. Verderop stond een ander gewijd voorwerp; het was een reusachtige waringiboom, de gewone verblijfplaats van goden en geesten. De god, die daarin zijn verblijf hield, was zoo ontzagchelijk in zijne handelingen, als de boom in zijn voorkomen. Niemand vermeette zich in deszelfs nabijheid of slechts onder zijne takken te komen, daar de god hem zijne vermetelheid met eene afzigtelijke ziekte zou laten beboeten. Onze meester begreep, dat veel en lang redeneren over dit bijgeloof niet zooveel uitwerken zou, als hun het logenachtige en belagchelijke daarvan in daden voor te stellen. Op zekeren dag ging hij er heen, vergezeld van een paar krachtige jongelingen, en begon wakker al het hout en geboomte omver te kappen, dat in de nabijheid en onder dien

boom was opgegroeid, en eindelijk den gewijden boom zelven. Eene groote menigte hout was daar bijeen gewassen; daar, uit vrees voor de schrikkelijke wraak, die de Empong over dergelijke roekeloozen nemen zou, die hem dorsten naderen, van ouds niemand had durven wagen iets te vellen. Toen de meester zijne taak verrigt had, keerde hij welgemoed terug, riep de voornaamste Alfoeren bijeen, en deelde hun mede wat hij gedaan had, hun betuigende, dat hij hunne en hunner vaderen bijgeloovige vrees veel dank verschuldigd was, als hebbende deze hem eenen schoonen voorraad hout bezorgd, om zijne rijst te kooken en zijn huisraad en keukengereedschap te vermeerderen. Allen verwachtten nu het schrikkelijk strafvonnis van den god weldra aan hem voltrokken te zien. Dit gebeurde evenwel niet. De meester ging rustig voort van het gevelde hout te halen, en het onder zijn potje te stoken. Het uitblijven van de gevreesde en verwachte wraak wekte eindelijk bij hen twijfel op aan de waarheid van hun bijgeloof, en velen werden nu op het schoone hout belust. De meester gaf hun verlof, er zooveel van te nemen als hun aanstond, en zij, die zich onlangs niet in de nabijheid van den boom waagden, gingen weldra zelven van deszelfs hout weghalen.

Zoo werd op Telap het alfoersche bijgeloof langzamerhand geheel ondermijnd. Wat er thans nog van overig is beteekent niet veel meer. Velen, die den naam van Alfoer dragen, hebben er alleen een treurig overblijfsel van behouden, waaruit echter het oude geloof niet meer te herkennen is, en dat bij velen in stompzinnigheid, geesteloosheid of geheele verdierlijking bestaat. Anderen daarentegen hebben zich bereid verklaard om het Christendom te omhelzen, en ontvangen daartoe

het noodige onderwijs. De helft der inwoners is reeds toegetreden. Velen onder hen zijn na afgelegde belijdenis als lidmaat aangenomen. Zij, die voor eenigen tijd door mij na vooraf gegaan onderzoek ontvangen werden, gaven genoegzame blijken, dat het geleerde niet slechts in het hoofd, maar ook in het hart was opgenomen. Het aanzoek om gedoopt of tot de tafel des Heeren toegelaten te worden is sterk. Maar ik gevoel het gewigt der zaak te levendig, dan dat ik aan dit veelvuldig verlangen gereedelijk zou voldoen. De meester zelf schijnt daarvan ook doordrongen te zijn, en laat niet na het hun op het hart te drukken. Nogtans moet ik erkennen, bij niemand voldoende reden tot weigering gevonden te hebben. Onlangs verzochten tien paren ouders, die ik tot den Doop ontvangen had, dat ik met hen te zamen ook hunne kinderen doopen mogte. Ik weigerde zulks, op grond dat zij nog niet volgens christelijke wijze getrouwd waren. Toen dit na lang dralen en uitstel van den daartoe gestelden ambtenaar dan eindelijk geschied was, verzochten zij andermaal den Doop voor hunne kinderen. Ik onderzocht nu, of zij hunne kinderen getrouw ter schole zonden. Dit was zoo. Daarop gaf ik hun te verstaan, dat het lot hunner kinderen mij innig ter harte ging, en niemand hun de zegeningen des Christendoms hartelijker gunnen kon dan ik. Waarom zou ik hun dan ook niet gaarne den heiligen Doop toedienen, waarin de Heer hun de afwassching der zonde verzegelt? Dit nam niet weg, dat ik groote bezorgdheid gevoelde om zulks te doen, aangezien de ondervinding mij meermalen geleerd had, dat vele ouders wel voor God en de gemeente beloven hunne kinderen door leer en leven tot God en CHRISTUS te leiden; maar daarna toonen, dat niets hun minder

ernst is, en hen veeleer of in slecht bedrijf voorgaan of aan zichzelven overlaten. Daarom meende ik ten aanzien der gemeente verpligt te zijn voor dergelijke ergernis te waken, en ten aanzien van zoodanige ouders te verhoeden, dat zij hun oordeel door valsche beloften niet verzwaren; zoodat ik geen vrijheid gevoelde om hunne kinderen te doopen, tenzij het uit hun leven en gedrag bleek, dat de belofte die zij bij den Doop hunner kinderen voor een alwetend en heilig God moesten afleggen, hun inderdaad ernst was. Deze verklaring bleef niet zonder gewenschte uitwerking op een paar mannen, die als niet zeer belangstellend in het godsdienstig onderwijs bekend stonden. Maar hoe verheugde ik mij met verwondering, toen ik van de gemeente de verzekering kreeg, dat ook in dit opzigt geene reden tot weigering bestond; want van alle tien paren hadden beiden, man en vrouw, of een hunner tot nog toe getoond, dat zij het heil hunner eigene ziel waarlijk zochten, en derhalve ook dat hunner kinderen niet zouden veronachtzamen.

Ik zou u nog veel meer van den algemeenen ernst en de algemeene belangstelling der gemeente kunnen zeggen. Ik zou ook nog kunnen spreken van de kennis der waarheid, die bij sommigen gevonden wordt. Ook zou ik nog het een en ander van de verschillende oefeningen en godsdienstige vergaderingen kunnen mededeelen, die met ijver en getrouwheid bezocht worden; alsmede, dat door het onderwijs in de school en in 's meesters oefeningen het Maleisch, voor korten tijd daar nog onbekend, thans door jongen en ouden begint verstaan en gesproken te worden, zoodat velen den toegang tot het levende woord van God gekregen hebben, en daarvan ook gebruik maken. Maar dit alles

kan u eenigermate kenbaar worden uit eenen brief, die mij kort na mijne vestiging te Tondano door de voornaamste leden der gemeente werd toegezonden, en dien ik hiernevens laat gaan.

Zoo heb ik u dan langs den oever van ons meer geleid en in elke negerij afzonderlijk laten zien, wat de Heer daar door de prediking zijns woords en door zijnen Geest in de harten der menschen gewerkt heeft, en dagelijks voortgaat te werken. Met welk eene opgewektheid en vreugde ik op dezen gezegenden akker arbeid kan ik moeijelijk uitdrukken. Vind ik in het verhevene der bediening, waartoe de Heer mij verwaardigd heeft, reeds zoo krachtigen spoorslag om leven en krachten en alles voor de verbreiding van zijn heil onder hen, die daar verre zijn veil te hebben; hoeveel sterker nog voel ik mij daartoe aangedreven door de blijdschap, die Hij mij in die bediening bereid heeft. Al maai ik dan ook wat ik niet zelf in het zweet mijns aanschijns, met zorgen, tranen en zuchten heb gezaaid, toch ontvang ik loon en vergader vrucht ten eeuwigen leven, mij verblijdende met hen die gezaaid en gearbeid hebben. Niemand gevoelt het dan ook levendiger dan ik, hoe weinig, of liever hoe niets van al die heerlijke vrucht mij of mijnen pogingen te danken is. Niemand is er zich meer van bewust dan ik, hoe weinig treffende uitkomsten mijne verrigtingen beloven in eens anders arbeidsveld, zoo rijk gezegend, toen ik hetzelve intrad. Ik schaam mij daarom bijna van mijne geringe werkzaamheden te gewagen; want wat beteekenen die nog veel, waar zooveel mij uitlokt, zooveel mij bijstand biedt, zoo weinig mij tegenstaat. Wel blijft er zonde en onverschilligheid genoeg over, wel stuit men dikwijls genoeg op onkunde en ligtzinnigheid, wel zijn er nog velen, die in bijgeloof

of geen geloof verzonken liggen, wel hebben allen even-zeer verzorging en leiding, leering en opbouwing noodig, en blijft er menige doorn en distel ter uitroeijing over; maar kan mijn arbeid, onder zooveel gunstige en verblijdende omstandigheden, wel den indruk en de moeite ondervinden, die gewoonlijk aan den arbeid van den zendeling verbonden zijn? – Laat mij u echter met mijne werkzaamheden eenigszins nader bekend maken, opdat ook daardoor uwe kennis van de gesteldheid mijns gezegenden werkkrings meer volkomen moge worden.

Mijne meeste en voornaamste werkzaamheden verrigt ik op den zondag, dewijl op andere dagen de menschen in koffij- en rijst-tuinen, op wegen en elders moeten werken. Des zondags alzoo bevind ik mij steeds op eene der bovengenoemde negerijen. De plaatselijke gesteldheid derzelve maakt het mij mogelijk op dien dag bijna voor allen gelijktijdig nuttig te zijn. Met uitzondering van Koja en Tonsea lama, voor welke beiden ik, om de derde week, afzonderlijk openbare godsdienstoefening houd, predik ik geregeld elken zondag op eene der overige negerijen. Alzoo geen landweg daarheen ligt, laat ik mij des morgens vroeg door mijne huisjongens of leerlingen in eene uit een' boomstam gehouwene, kleine praauw, derwaarts brengen. De hevige winden en de woelige onstuimigheid van het meer maken mij dezen togt wel is waar dikwijls moeijelijk en gevaarlijk genoeg; te meer daar niet al mijne leerlingen op het water bedreven zijn als de Tondanezen. Maar hoe aangenaam zie ik dan weldra die moeite rijkelijk vergoed. Daar komen zij dan van de verschillende negerijen mij twee tot drie palen ver te gemoet varen. Twintig tot dertig, zoo jongen als ouden staan in eene groote praauw, allen als om strijd hunne krachten inspannende, om met schepspanen de

praauw door het woelige en bruischende water heen te stuwen. Men moedigt elkaâr aan, om toch het eerste bij den pandita (leeraar) te zijn, en hem aan de anderen als een roof naar hunne eigene negerij te ontvoeren. Zonder vorm van proces springen zij behendig in mijne praauw over, lossen mijne moerids af, en als hadden zij nu, doordien zij de eersten waren, een geldig regt op mijn persoon, brengen zij mij naar hunne negerij heen. Hebben die bewijzen van liefde en belangstelling mijn hart verkwikt, daar wacht mij nieuw genoegen. Een groot deel der gemeente is op het hoofd bijeengekomen, om mij hunne opwachting te maken. Selamat datang toewan! (welkom mijnheer!) hoor ik mij van alle kanten toeroepen, en ik heb de vergenoegde en blijde gezigten slechts aan te zien, om verzekerd te worden, dat die groet uit het harte voortkomt. Naauwelijks heb ik nu den voet aan wal gezet, of ieder om het zeerst dringt zich om mij heen, om mij de hand te geven, soms te kussen. Vijf minuten en meer verloopen, eer dit tooneel voorbij is, en ik door dien drom ben heengedrongen. Dan word ik naar eene welingerigte woning geleid, waar gewoonlijk de vrouwen zijn zamengekomen, om mij te verwelkomen. Sommigen begeven zich nu weder naar huis, om het een en ander vóór den aanvang der godsdienstoefening te bezorgen; anderen blijven, om naar mijne losse mededeelingen of vrije gesprekken te luisteren. Meestal toch valt er iets in de gemeente te regelen of te onderzoeken. Nu eens verzoekt men mij een kind te doopen of zelf tot den Doop toegelaten te worden; dan eens vraagt men mijnen raad in eenige zaak of in eenig geschil; dan weder is er iets gebeurd, dat aanleiding tot gesprek, opwekking, leering of vermaning geven kan, en zoo al meer. Al naar aanleiding daar-

van knoop ik met hen gesprekken aan, die ik zooveel mogelijk tot de vorming van hun verstand en tot stichting van hun hart tracht dienstbaar te maken. Biedt zich geene stoffe tot geschikt en leerzaam onderhoud aan, dan heb ik toch steeds eenig onderwerp bij voorraad gereed om over te spreken. De ondervinding toch heeft mij reeds geleerd, van hoeveel belang het is, de menschen in vrije gesprekken te onderwijzen. Dat wekt uit geesteloosheid op, scherpt de aandacht, prikkelt tot nadenken en tot openbaring van gedachten en gewaarwordingen, iets wat anders van de menahassische volken zoo moeijelijk te verkrijgen is, vermeerdert vertrouwen en genegenheid, terwijl niets meer geschikt is, om sommige waarheden duidelijk en krachtig tot hun verstand en gemoed te brengen. Daarom heb ik het mij ten regel gemaakt, om steeds het een of ander onderwerp van verschillenden aard en uit het dagelijksche leven op te zamelen, dat mij dan des zondags stof tot nuttig en godsdienstig onderhoud geven kan. Zoo behoef ik de menschen niet als slapende om mij heen te zien zitten of staan; iets wat zoo ligt gebeurt, wanneer men hen niet tot praten en nadenken opwekt of gelegenheid geeft. Zoo komen zij niet in die onaangename positie, waarin een wederzijdsch stilzwijgen brengen kan, en waaruit zij zich zoo moeijelijk weten te helpen door hunne verlegenheid, om in tegenwoordigheid van eenen meerderen onderling te spreken of om verlof tot heengaan te vragen. – Terwijl ik alzoo bezig ben met hen, ziet men inmiddels van alle kanten grootere of kleinere praauwen naderen. In sommigen, die niet breeder dan vijf kwartvoet en slechts drie vademen lang zijn, staan meermalen vier of vijf menschen, die het ligte vaartuig met verwonderlijke behendigheid over het

golvende water weten heen te bewegen. Zij allen, die daar aankomen, en wind, regen noch golven ontzien, zijn begeerig naar het levende woord Gods, dat wijs maakt tot zaligheid, en willen zich alhier met hunne broeders van de andere negerijen vereenigen in gezang en gebed. Door deze toestrooming zijn niet zelden meer dan zeshonderd hoorders om en in het enge en eenvoudige bedehuis gedrongen. Uit dien hoofde zijn Watoemea en Telap er reeds op bedacht geweest om een ruimer kerkgebouw te maken, dat allen zal kunnen bevatten. – De derde keer, dat de tifa, een eenvoudige groote trom geslagen wordt, is het teeken dat de godsdienstoefening begint. Ik begeef mij dan, vergezeld van eene groote menigte, naar de plaats der aanbidding, en houd, meestal naar aanleiding van een geschiedkundig onderwerp, waarbij ik zooveel mogelijk volgorde in acht neem, eene eenvoudige rede. Ik spreek die in de Maleische taal, maar voeg somtijds ter verklaring er een alfoersch woord tusschen. Na den afloop der godsdienstoefening laat ik in het huis, waar ik mijn' intrek genomen heb, het gesprokene nog eens door eenige meer geoefenden in de Alfoersche taal herhalen. Drie vierde, en soms meer, dergenen die in de kerk waren opgekomen, zijn dan weer om en in het huis vergaderd; sommigen om hetgeen zij niet verstaan hebben nu in hunne moedertaal te hooren; anderen om het gehoorde dieper in het geheugen te prenten; enkelen om aangaande hetgeen zij niet begrepen hebben verklaring te vragen. Ik ben dan daarbij zelf tegenwoordig, om die herhaling na te gaan, en die, waar zulks noodig is aan te vullen of te verbeteren. Meermalen heb ik mij verwonderd over de groote naauwkeurigheid, waarmede zij het onderwijs teruggaven, en mij verblijd over de groote

mate van opmerkzaamheid en belangstelling, waarmede zij mij dus blijkbaar hadden aangehoord. De gemakkelijkheid en warmte, die hunne voordragt kenmerken, maken die herhaling tot een levend en krachtig woord, dat diep in het hart der aanwezigen dringt. Dit gedeelte mijner werkzaamheden is geenszins het minst gezegende en minst aangename. Niet slechts toch smaak ik daardoor de blijde ervaring, dat mijne stem niet die was eens roependen in de woestijn; maar het laat mij tevens dikwijls een helderder blik in veler godsdienstig bestaan werpen, dan mij doorgaans vergund wordt. Want schoon allen de hoofdzaak der preek mededeelen, is het mij toch bovendien nog een eigenaardig genot, op te merken, hoe elks aandacht naar de gesteldheid zijns gemoeds meer bepaald op deze of gene bijzondere waarheid gevestigd was. – Zoodra dit herhalingsonderrigt geeindigd is, begeven zij, die van verre gekomen zijn, zich met hunne praauwtjes naar hunne negerijen terug, om daar weêr met elkaar te vergaderen, en over het gehoorde te spreken. Ik moest dan wel eens getuige zijn, hoe zij in de opene praauw staande, in hunne met zorg en moeite opgemaakte zondagskleêren, door eene zware stortbui door en door nat geregend werden. Tweemalen zelfs gebeurde het, dat twee praauwtjes, vol vrouwen en mannen huiswaarts keerende, door de zware golven werden omgeslagen, en deze niet zonder groote moeite en inspanning behouden den oever bereikten. Bij dergelijke gevallen kon ik moeijelijk den twijfel aan hunne volharding onderdrukken; maar den volgenden zondag reeds hadden zij dien twijfel door hunne opkomst beschaamd. „Zijt ge niet bang geworden," vroeg ik dan, „om weêr zoover van huis ter kerk te gaan? Dat is toch wel duidelijk bewijs

genoeg, dat ulieder kerkgaan kwaad is, anders dunkt mij, zou u zoo'n ongeluk niet overkomen zijn." „Dat ons kerkgaan kwaad is," antwoordde een hunner, „weten wij wel; maar dat is het niet, omdat wij naar de kerk gaan, ten einde daar in den weg der zaligheid onderwezen te worden, maar wel dewijl wij er niet met genoeg eerbied en niet genoeg biddend heengaan, en er niet met genoeg dankzegging en blijdschap van terug keeren. Maar ik geloof niet," zoo vervolgde hij, „dat ons dit ongeluk daarom heeft getroffen. Ik geloof, dat God het daarom heeft laten gebeuren, om te beproeven of wij in de verzoeking de leer der waarheid getrouw zouden blijven zoeken."

Met deze algemeene werkzaamheden gaat gewoonlijk de morgen voorbij. Intusschen heeft een mijner huisjongens van de vrijwillige gaven der gemeente het middagmaal gereed gemaakt. Daar ik van de zeven dagen maar één' enkelen dag voor deze gemeenten kan nuttig zijn, reken ik het mij ten duren pligt, alsdan van alle omstandigheden een goed gebruik te maken, en deze zooveel mogelijk tot haar belang aan te wenden. Zelfs het middagmaal tracht ik daaraan dienstbaar te maken. Te dien einde noodig ik een groot aantal aan onze tafel. De huisheer, meestal het hoofd der negerij, en ook de kleinere hoofden waren dergelijke eer min of meer gewoon en volgden steeds; maar de anderen waren er aanvankelijk nog al mede verlegen. Na die eer eenmaal genoten te hebben, immers eene eer rekenen zij het, laten zij zich niet meer zoo dringen. En zoo zit ik dan met tien tot twintig menschen aan den eenvoudigen disch; terwijl nog een groot aantal om ons heen staat. Al etende tracht ik hen nu in vrije gesprekken te onderhouden, daartoe voorwerpen kiezende uit de schoone

natuur, die ons hier zoo rijk omringt, en zulk een ruim en heerlijk veld tot leerzame, Godverheerlijkende bespiegelingen aanbiedt. In elke kleinigheid doe ik hen daar Gods grootheid en wijsheid, liefde en magt opmerken, zoowel in de kleine vlieg, die zich reeds aan den disch heeft verzadigd, eer wij ons daartoe nederzetten, als in den trotschen Klabat, Sapoetan en Lokoön, wier kruinen daar ver voor ons, als op wolkentransen gedragen, boven hunne medebroeders als vorsten zich verheffen. Zoo tracht ik hun een geopend oog en geopenden zin te geven, om in alles wat hen omringd, God te leeren kennen en erkennen als een wijs, magtig en liefderijk vader; zoo hen een middel aan de hand te geven, om uit die loomheid des geestes te ontwaken, welke hen veelal nog benevelt; zoo hen, door natuur en schepping daartoe opgewekt of aanleiding gegeven, tot eigen nadenken te brengen, om van het stoffelijke tot het geestelijke, van het aardsche tot het hemelsche op te klimmen. Dit valt in hun' smaak. Immers is de weetgierigheid van den Tondanees genoegzaam bekend. De werkeloosheid en onnadenkendheid, waartoe zijn geest dikwijls vervallen kan, of de onverschilligheid, waarmede hij vele dingen soms beschouwd, hebben dan ook niet zoo zeer hunnen grond in ongevoeligheid of stompzinnigheid dan in zijne geringe kennis, die zijnen denkkring en zijnen blik beperkt, en waardoor hij bij onderzoek naar oorzaak en gevolg, naar wet en bedoelingen, ligtelijk op zijne onkunde stuit. Maar ligt hem voor met de waarheid, en hij zal doorgaans die met aandacht volgen, u in zijne verbeelding dikwijls vooruitloopen, er verder over nadenken, er nieuwe waarheden uit afleiden, en ze in toepassing of beoefening brengen. Dan, dit niet alleen. Zoodra hij uit de lage sfeer, waartoe hij gedaald

is, min of meer opgeheven wordt, krijgt hij behoeften om zijne gedachten en gewaarwordingen in beeldspraak uit te drukken. Die behoefte vermeerdert, indien hij niet slechts tot meerdere zelfbewustheid is opgeklommen, maar vooral zoo het leven, dat uit God is, in zijne ziel werkzaam is. Dan vindt hij in zijne armoedige taal der zinnelijkheid geen woorden, om uit te drukken wat er in zijne ziel omgaat Dan zoekt hij naar eene andere sprake, waarin hij zichzelven tot heldere bewustheid kan brengen en alles kan openbaren wat in hem geschied, wat hij gevoelt. En die sprake vindt hij in de natuur. Daar in de natuur, vol van beelden, vol van heilig schrift, ziet hij als het ware zijnen zedelijken en geestelijken toestand, als in eene groote, treffende schilderij van honderdvormige verscheidenheid aanschouwelijk afgebeeld. Daarin ziet hij overeenkomst met zich zelven, en terwijl zijn gevoel zich uiten wil, maar door de armoede zijner eigene taal niet kan, stort hij het uit in beelden, ontleend aan de natuur, die hem omringt. Zoo is de natuur als 't ware het boek waarin hij, door Gods woord en geest voorgelicht de geschiedenis van zijnen verborgenen mensch, van zijn inwendig bestaan zigtbaar terugvindt, en waardoor hij tot heldere kennis en verstand geleid wordt van de dingen, die het Koningrijk Gods aangaan, dat binnen in hem is. Geeft men hem alzoo de natuur te verstaan, dan geeft men hem de taal zijns geestes te begrijpen.

Na het middagmaal vergun ik mij een uur van ontspanning. In gezelschap van sommigen wandel ik de negerij rond, bezoek in 't voorbijgaan dezen en genen in hunne woningen, wat hen zeer vleit, en laat mij, zoo er zieken zijn, tot dezen brengen, om hen met raad en daad bij te staan. Op deze wandelingen geniet ik menig genoeglijk oogenblik, en kom meermalen in de

gelegenheid om heimelijk getuige te zijn van het leven des geestes Gods, dat zich in het verborgene toont. Hoe dikwerf gebeurde het mij, dat ik een gezin of een gezelschap ongemerkt bespiedde, terwijl het rond den disch aangezeten in alle eenvoudigheid, maar ook met warmte en aandrang des harten tot God bad om de spijzen te zegenen; maar meer nog om het woord der prediking tot veler heil vruchtbaar te maken. Wat hoorde ik dan verrassende blijken van ontwaakt geestelijk leven en van ontwaakte geestelijke behoeften! Maar vooral wat was mij dat dan een treffend gezigt! Onwillekeurig werd ik dan in mijne gedachte weinige jaren teruggeleid. Toen had men ook niet het minste begrip van bidden. Zoo min als de trotsche Alfoer dankbaarheid kent, weet hij ook wat bidden is. Hij betaalt zijnen god of den geest, en daarvoor moet die hem helpen. Maar al te dikwijls heb ik die trotschheid en ondankbaarheid in zijne handelingen zien uitkomen. Menige weldaad bewees ik, menige hulp betoonde ik, zonder dat hij, die ze ontving, begreep, dat hij daarvoor dankbaarheid of dankzegging verschuldigd was, en werd mijn bijstand door dezen of genen ingeroepen, hoe vaak geschiedde dit bij wijze van bloote kennisgeving of onderwijzing, dat men dien noodig had, als: „ik breng rapport, dat mijne vrouw of kind ziek is;" „ik onderrigt mijnheer, mijn kind is te doopen," en zoo honderd andere kennisgevingen en onderrigtingen meer, waaruit ik dan maar opmaken moest, wat mij te doen stond, of wat men van mij verlangde. Verzoeken was hun ongewoon of onbekend. Maar dit is het niet meer bij hen, die door het Evangelie zich zelven als zondaar hebben leeren kennen, en God als een God van genade in den Zoon zijner liefde. Door den geest der wedergeboorte is het gevoel

van ootmoed en dankbaarheid in hunne harten uitgestort, en hebben zij, die vroeger dat gevoel zelfs niet bij name kenden, thans leeren bidden en danken tot onzen God en Vader en zijnen Zoon JEZUS CHRISTUS, niet door een verhaal van woorden te gebruiken, welke zij van buiten hebben geleerd, maar zooals hun geest hun geeft uit te spreken. Formuliergebeden kent men niet, maar hij, in wien de liefde Gods ontstoken is, heeft ze ook niet noodig. Gedrongen door het gevoel zijner behoefte en dankbaarheid, bidt en dankt hij uit het harte met eene warmte, diepte en welsprekendheid, die het geloovig hart verrukt, en de wijsheid dezer wereld beschaamt.

Kom ik van mijne rondwandeling of van mijn huisbezoek terug, dan roept de tifa of trom de menigte weer tot het catechetisch onderwijs. Nu eens neem ik dit op mij, dan eens laat ik het aan den meester over, die zich dan in mijne tegenwoordigheid van deze taak kwijt. Ik kan mij alzoo overtuigen, of hij al dan niet, zich met naauwgezetheid daartoe heeft voorbereid. Hoewel dit niet altijd even goed uitviel, vond ik toch nimmer reden daaraan te twijfelen. Integendeel werd ik menigmaal verrast door eene diepe opvatting, eene juiste verklaring of door een hartelijk woord, die getuigden van biddend nadenken en eigene ervaring. Waar zulks te pas moge komen breng ik hem het een of ander als met een' wenk onder de aandacht, om dat verder uit te breiden en te verstaan te geven. De geringe hulpmiddelen, die den meester ter beschikking staan, in aanmerking genomen, mag dit onderwijs doelmatig en genoegzaam genoemd worden. De gezegende vruchten, die wij er van zien, bewijzen zulks ten overvloede. Slechts voor hen, die zich nog niet van harte door de waarheid willen laten vrij maken, is het onvruchtbaar, gelijk ook het beste onderwijs zulks voor

hen zijn zou. Als handleiding wordt bij dit onderwijs het kort begrip van den catechismus in 40 vragen gebruikt. Dit wordt door de jeugdigere catechizanten in het Maleisch, doch door de ouden, wien het Maleisch onbekend is en zulks daarom moeijelijk valt, in de alfoersche taal van buiten geleerd. Ieder meester heeft van dit kort begrip eene uitbreiding, die zij vroeger, naar het onderwijs, dat zij van Br. RIEDEL ontvingen, hebben zamengesteld, en dat zij nu bij het onderwijs volgen.

Als het onderwijs is afgeloopen onderhoud ik mij gewoonlijk met den meester over hetzelve en over zijne werkzaamheden, sedert ik de laatste keer in de gemeente dienst deed, en laat mij bekend maken met hetgeen er in dien tijd ten opzigte der school of gemeente bijzonders is voorgevallen. Daarin vind ik dan ruime aanleiding, om met hem te spreken over derzelver belangen. Ik geef hem wenken, hoe zich onder verschillende omstandigheden te gedragen, hoe de gemeente voor te gaan en te leiden in leer en in wandel, hoe het onderwijs voor ouden en jongen in te rigten, en zoo al meer, terwijl ik besluit met hem een woord van opwekking en besturing toe te spreken, al naar gelang dit noodig voor hem zij en daartoe reden besta.

Ziedaar u eenig overzigt gegeven van mijne gewone werkzaamheden op zondag, waaruit tevens de wijze, waarop ik dezelve verrigt, alsmede de inwendige gesteldheid der gemeenten u duidelijker en meer bekend zal geworden zijn. Reeds hierboven merkte ik aan, dat mijne meeste werkzaamheden zich tot den zondag bepalen. Daar de menschen door de week negerij- of gouvernementswerk te doen hebben, of in hunne tuinen zijn, waar velen 's nachts blijven, anderen laat in den avond

vermoeid van terugkomen, zoo blijft buiten den zondag niet veel gelegenheid tot gezet onderwijs over, tenzij men het 's avonds laat wil houden. Dit moet ik alzoo aan de meesters en helpers overlaten, die daarvoor hunne avondoefeningen hebben. Dan alleen, als er volwassenen zijn, die na voorafgaand onderwijs van meergenoemde helpers ontvangen te hebben, den H. doop verzoeken, zonder ik gedurende eene geheele week elken namiddag een paar uren af, om hen te onderzoeken en tot het ontvangen van den Doop voor te bereiden. Evenmin houd ik, om dezelfde reden, in de week op bepaalde dagen, openbare godsdienstoefening, behalve op den eersten maandag in de maand, als wanneer ik, gelijk Br. RIEDEL sints lang gewoon is in de hoofdgemeente te doen, in eene naburige negerij de gemeente voorga, om voor de komst en uitbreiding van het Koningrijk der hemelen te bidden. Maar heb ik door de week tot vast en geregeld onderwijs voor deze gemeenten geene gelegenheid, ruim vind ik die, om op allerlei wijzen en in allerlei opzigten nuttig en werkzaam te zijn, 't zij door de naburige scholen herhaaldelijk te bezoeken, 't zij door huiselijk onderwijs, 't zij door verschillende gesprekken, die ik dagelijks voer met velen, die mij op den weg ontmoeten of om de eene of andere reden aan mijne woning komen, 't zij door zieken te bezoeken en hun geneesmiddelen toe te dienen. Moeijelijker en zorgvoller werk dan dit laatste, kranken te helpen, ken ik onder al mijne werkzaamheden niet één; maar welligt is ook geen werk mijner roeping nuttiger en voor velen meer gezegend, dan juist dit. Daarom mogen een paar woorden over hetzelve hier plaats vinden.

Het is ligt na te gaan, dat in eene groote negerij als deze, die omstreeks 5000 inwoners telt, en die

zoo levendige communicatie met het minder gezonde Menado heeft, nog al eens een vrij groot aantal menschen ziek zijn, ook in weerwil van het gezonde klimaat, dat hier heerscht. Koorts en borstkwaal zijn de gewone ziekten, waarvan veelal slechte voeding en onvoorzigtige en ongeregelde leefwijze de oorzaken zijn; terwijl, door gebrek aan verstandige geneeskundige hulp, dezelve maar al te dikwijls verergerd, slepend of doodelijk worden. Ruim een jaar geleden kwam ik voor het eerst in gelegenheid om aan drie menschen, die in eenen strijd over grensscheiding, zware kneuzing en wonden bekomen hadden, mijne hulp aan te bieden. De Heer bekroonde mijn biddend en gebrekkig pogen met zijnen zegen, en na weinige dagen mogt ik mij over hunne herstelling verblijden. Daarvan ging het gerucht in de negerij uit, en van nu af aan stond het dagelijks aan mijne woning niet stil van menschen, die mijne hulp kwamen inroepen voor ziekten van allerlei aard en allerlei duur. Voor dergelijke praktijk was noch mijne kennis noch mijne medicijnkist berekend. Nogtans smaakte ik het genoegen, dat de Heer mij als een middel wilde gebruiken, om velen van eenen schijnbaar stelligen dood, anderen van lastige ziekten te verlossen, waaraan zij reeds maanden, sommigen jaren gesukkeld hadden. Meer dan tweehonderd menschen zagen zich door mijne pogingen en onder 's Heeren hulp van hunne ziekte hersteld, acht menschen alle in de kracht huns levens bezweken onder mijne handen, en onder deze zes, die, als zoovele anderen, op Menado waren ziek geworden. Aan de frissche berglucht gewoon, keeren weinigen, van degenen die derwaarts gaan, van daar terug, welke van heete koorts verschoond blijven. De aanval dier koorts is gewoonlijk hevig, en zoo er niet tijdig doelmatige hulp

aangebragt wordt, ook hoogst gevaarlijk. Is zij echter nog in hare eerste ontwikkeling, dan is zij niet moeijelijk te bedwingen, daar zij uit catherale en gastrische oorzaken zamengesteld, door krachtige geneesmiddelen en zorgvuldige behandeling spoedig onderdrukt wordt. Het gaat vast door, dat meer dan twee derde der zieken deze koorts van Menado hebben gebragt. Hoe vaak moest ik dat niet hooren, zoodat ik later uit de verschijnselen, die zich bij den zieke voordeden, veilig besluiten kon, dat hij zijne ziekte te Menado had opgedaan. In tijden dat men voor het Gouvernement rijst en koffij naar Menado moest afbrengen, waren de ziekten en sterfgevallen dan ook steeds veel talrijker. Wat deze ramp verergert, is, dat juist de krachtvolste menschen, die de steun van ouders of van vrouw en kinderen zijn, daardoor worden weggerukt, of voor langen tijd buiten staat gesteld worden de hunnen te onderhouden. Doorgaans toch zijn het deze, die de gehevene producten des lands derwaarts moeten afvoeren. Zoo het nieuwe stelsel van belasting, dat dit jaar ingetreden is, en elk huisvader tot betaling van 5 gulden recepis verpligt, aan den inlander op de bergen eenige verligting geeft, dan is het, dat hij daardoor niet zoo dikwijls als voorheen genoodzaakt wordt naar Menado zware lasten af te brengen. Gedwongene heeren- en gouvernementsdiensten blijven evenwel bestaan, en menigeen, die nog veertien dagen lang zijne betrekkingen en eigen' arbeid moet verlaten, om tegen eene zeer karige of geene belooning en in het zweet zijns aanschijns zich aan dien dwang te onderwerpen, keert met de koorts terug, om door een ander terstond vervangen te worden.

Daar ziekte- en geneeskunde onder den inlander nog op zeer lagen trap staan of liever nog geenen trap be-

reikt hebben, zoo kan ik, met mijne geringe kennis daarvan, aan velen groote en gewigtige diensten bewijzen. Somtijds had ik op een' dag van twintig tot dertig zieken te bezocken. Het zal wel niet behoeven gezegd te worden, hoeveel werk en moeite dit ziekenbezoek mij geeft. Was het gedaan met onze uitgebreide negerij dagelijks slechts eenmaal in alle rigtingen te doorloopen, dan zou dit zooveel niet te beduiden hebben. Maar door de onkunde der meesten om hunne zieken de hun gegeven geneesmiddelen behoorlijk toe te dienen en hen met zorg op te passen, ben ik meermalen genoodzaakt drie en viermaal daags naar dezen te gaan zien, zal niet, door een' enkelen keer voorbij te laten gaan, in een' halven dag verloren gaan, wat door mijne zorg en moeite van verscheidene dagen gewonnen was. Want al wat de zieke verkiest is men gewoon terstond in te willigen, al strekt het ook tot zijn nadeel. Kost deze uitgebreide praktijk mij veel moeite en zelfverloochening, aan den anderen kant smaak ik daarvoor dikwijls een genoegen, dat mij de reinste en aangenaamste belooning schenkt. Want van hoe veler verborgene lijdzaamheid en stille onderwerping, die gekweekt werd door de overtuiging, dat het lijden dezes tegenwoordigen tijds niet is te waarderen tegen de heerlijkheid, die den erfgenamen Gods zal geopenbaard worden, werd ik daardoor getuige. Nergens en nimmer zie ik de kracht des geloofs aan de verzoening in CHRISTUS en der hope op een eeuwig zalig leven zoo heerlijk schitteren, als juist aan eene vege spoude, waarheen ik soms ter hulpe geroepen werd. En als de herstelde uit krankheid mij met warm gevoel zijnen dank komt zeggen, met de betuiging, dat hij in de eerste plaats zijn dankbaar hart opheft tot God, die zijne zonden niet heeft willen reke-

nen, maar het door zijn' wijzen en liefdevollen raad zoo heeft bestuurd, dat hij door het Evangelie zijner genade met zoovele geestelijke en hemelsche zegening nog deze ligchamelijke weldaad daarenboven heeft ontvangen; ziet, dan wordt elke zorg, elk met moeite geoefend geduld, eene bron van het zaligst gevoel van dankbaarheid tot den God des levens en der gezondmaking, die mijne pogingen tot verheerlijking van zijnen naam zoo genadig wilde zegenen. Maar ook, waar vind ik geschikter plaats om het Evangelie der genade Gods aan te bieden, dan aan deze krankenlegers. Daar mogt ik, gedrongen door de liefde, menig hartelijk en opwekkend woord spreken, menig hart opbeuren, vertroosten en versterken, en ook enkele zondaars tot bekentenis hunner zonde en schuld tot nadenken en betuiging van berouw brengen. Zal de Heer al deze pogingen onder bidden en smeeken tot Hem ongezegend gelaten hebben? Ik vertrouw dat het niet zoo zal zijn.

Het is er ver van af, dat dergelijke aangename ontmoetingen en ervaringen niet door even zoo smartelijke zouden afgewisseld worden. Aan die krankenlegers toch zag ik ook de geestelijke en ligchamelijke ellende, waarin Alfoer en naamchristen verzonken liggen, onbedekter te voorschijn komen. Daar aanschouwde ik soms toonbeelden van afzigtelijke ellende en verdierlijking, die mij het hart deden breken en moeite gaven mijzelven te overwinnen, om langer dan een oogenblik aanschouwer daarvan te blijven. Als het ware prijs gegeven aan hulpeloosheid en onreinheid lag hij daar neder, zoo zedelijk verstompt, dat alle gevoel was uitgedoofd, om zijnen beklagelijken toestand te kunnen gewaarworden en de belangelooste bewijzen van medelijden en liefde hem betoond, te kunnen begrijpen of erkennen. Welk een

verschil, welk eene tegenstelling viel mij daar in het oog met den toestand van eenen lijdenden Christen, wiens zindelijke sponde ik pas verlaten had, en uit wiens oog een traan biggelde van dankbaarheid – die schoon lijdend toch niet stompzinnig rondblikte, maar zich verheugde, dat de hemelsche Vader zijne zondige hutte door beproeving wilde louteren, of zijne ziekte geduldig droeg, omdat hij wist dat God hem liefhad. Wel is waar, zulke treffende voorbeelden van christelijke berusting kwamen mij niet dikwijls voor; maar toch heb ik ze bij meer dan een' gevonden, die door langdurige en smartelijke ziekte aan zijn leger gebonden was; toch heb ik er gevonden, die onder de onuitstaanbaarste pijnen telkens in het gebed tot God en CHRISTUS kracht zochten en vonden, om die zonder morren geduldig te lijden; ik heb er de oogen zien sluiten, nadat zij kalm van allen hadden afscheid genomen, in de hope des eeuwigen wederziens, ja zelfs een gezang opgaven en aanhieven, om zingende hunne ziel den hemelschen Vader over te geven, en over zijne uitvaart uit dit aardsche leven te juichen als over den ingang ten eeuwigen leven.

Ziet, dat is de herscheppende kracht en invloed, die het geloof in CHRISTUS op velen gehad heeft, en die ik aan de krankenlegers bij herhaling zoo helder en indrukwekkend aan het licht zie treden, als de schoonste lofspraak en verdediging voor de ons hoogdierbare leuze: Vrede door het bloed des kruises.

En hiermede wil ik voor deze keer mijne berigten sluiten. Veel heb ik nog voor den geest, dat ik u gaarne wilde mededeelen, om uwe harten tot nog hooger blijdschap te stemmen, of ook tot volharding in den gebede voor ons en onze Tondanezen op te wekken;

maar ik kan niet alles op het papier brengen van wege den rijkdom der zaken, die ik u uit onze gemeenten zou kunnen melden, en den beperkten tijd, die mijne talrijke bezigheden mij ter beschikking overlaten. Dit een en ander heb ik u slechts geschreven, om u nader bekend te maken met mijnen werkkring, mijne werkzaamheden, derzelver aard en de ontmoetingen die ik daarbij van tijd tot tijd ervoer. Moge dit alles eenigermate beantwoorden aan uwe verwachtingen, en gij er reden in vinden, om met mij den God en Vader van onzen Heer JEZUS CHRISTUS te loven en te prijzen voor de genade en den zegen, die Hij onze gemeenschappelijke pogingen heeft verleend om den Heidenen het Evangelie te verkondigen, en hen te brengen tot zijn eeuwig heerlijk koningrijk van waarheid, liefde en vrede, dan zal dit een genoegen te meer zijn voor

Uwen u hoogachtenden zendeling en geringen
medebroeder in onzen Heer,

H. W. NOOY.

TONDANO, 31 Augustus 1852.

EENE BIJZONDERE SOORT VAN AFGODERIJ

OP

BOÂNO (1).

(*Getrokken uit een verslag van den zendeling* M. TEFFER.)

De boeli-boeli zijn voorwerpen der vereering of aanbidding, bestaande uit grof steengoed, porselein of ook wel glaswerk. Over het geheel hebben zij den vorm van vaasjes of urnen, zooals men in Holland meermalen vindt bij opdelvingen. Men heeft tweeërlei soort van deze boeli-boeli, mannelijke en vrouwelijke, de eerste zijn hoog verheven en zonder stop of deksel, de laatste

(1) Het eiland Boâno, even als de eilanden Kelang en Manipa ten westen van Ceram gelegen, behoort tot nog toe tot den werkkring van den zendeling te Allang op Ambon; doch zal later met dien van Boeroe vereenigd worden. De bewoners waren in het begin der 17de eeuw geduchte zeeroovers, die hunne togten tot aan de Uliassers uitbreidden. In 1618 deed de landvoogd VAN SPEULT een togt naar Boâno om de bevolking te straffen. Eene zware boete werd haar opgelegd en bedreiging met verplaatsing, indien zij hare rooverijen mogt herhalen daaraan toegevoegd. In 1639 kwamen de Boâners in vrijwillige onderwerping, en in 1640 werd door de Compagnie met hen eene overeenkomst gesloten. Later werd echter het grootste gedeelte der bevolking uit hoofde van verzet op Manipa in het gezigt van het Kasteel Wantrouw verplaatst. Gelijk elders werd ook hier het Christendom ingevoerd. In 1667 werden verscheidene Boâners gedoopt, en in 't begin der 18de eeuw was daar

soort, of de vrouwelijke, zijn lager en voorzien van deksels. Van beide soorten heeft men groote en kleine, en al naar dat de persoon, die deze zaken vereert, rijker en aanzienlijker is, voorziet hij zich van een kostelijker soort.

Hare vereerders zijn de Christenen van Boâno en dus geen Mohammedanen of Heidenen. Zij onderscheiden zich in priesters en leeken, ook zijn er priesteressen, en deze hebben niet zelden het hoogste gezag. De priesters worden Maoewèn genoemd. Uiterlijk zijn zij in niets onderscheiden, dan alleen in de dragt van hun hoofdhaar, hetwelk zij op het achterhoofd vlechten, en door middel van eene haarkam opbinden. Zij zijn algemeen gevreesd, omdat zij door middel van medicijn of vergif uit den weg ruimen wie hen tegenstaat. Zij houden zich op met voorzeggen en het ontknoopen van raadsels, geven hunne bevelen aangaande het houden van feestdagen (n. l. afgodische), en zorgen, dat er niets ontbreekt aan de uitvoering hunner bevelen. De leeken zijn geheel lijdelijke personen, die met een angstig hart de bevelen der priesters opvolgen, en hunne krachten en bezittingen aan hunnen willekeur ten offer brengen.

En wat leert men nu aangaande die boeli-boeli? De boeli-boeli of urnen worden bewoond door de zielen

---

eene gemeente, aan wier hoofd een schoolmeester stond, en bestaande uit 29 ledematen, 304 gemeene Christenen, 32 doopcandidaten, 106 schoolkinderen, 166 kinderen buiten de school. Deze gemeente werd echter, zoo als vele buitengemeenten, schaars bezocht. Wij hebben bij VALENTIJN slechts één bezoek vermeld gevonden en wel in 1710 door Ds. PARENT, bij gelegenheid van den Hongi-togt. En hoe weinig dergelijke bezoeken, waarop gepreekt, gedoopt, avondmaal bediend en kerk en school geinspecteerd werd, voor de opbouwing der gemeente kon uitrigten, zou men ligt begrijpen, al had men daaromtrent niet de zoo stellige, soms treffende getuigen van mannen als VALENTIJN. (Vergelijk over een en ander VALENTIJN). RED.

der afgestorvenen, die tot de levenden steeds in betrekking blijven staan. Voor deze boeli-boeli moet men een afzonderlijk huisje oprigten, waarin niets staat dan eene tafel, waarop de boeli-boelihouder verpligt is, van tijd tot tijd spijzen te zetten voor de zielen der afgestorvenen, die daarvan komen eten (1).

Na korter' of langer' tijd, meestal na verloop van een paar uren komt men deze spijzen weder afnemen, om er zelf gebruik van te maken. De priesters hebben de magt, de zielen der afgestorvenen weder te voorschijn te doen komen en te doen spreken. Dit dooden bezweren heeft plaats op de volgende wijze: De priester laat voor zich eene soort van wierook ontbranden. Daarna zet hij zich neder op eene bank, en dekt zijne knieën met eene grove soort doek. Hierop sluit hij zijne oogen, en prevelt onverstaanbare woorden; daarna slaat hij geweldig met zijne vuisten op de bank, en noemt met luider stem den naam van den doode, dien hij wil te voorschijn roepen. Daarop verneemt hij de stem van den afgestorvene, die hem vraagt: „waarom is het dat gij mij verontrust? waarom doet gij mij uit het graf wederkomen op deze moeitevolle wereld?" De priester geeft zijne redenen op, en zwijgt. Nu moet men den doode onthalen, om hem gunstig te stemmen. De vrouw des huizes maakt nu eenige verkwikkingen gereed, die bestaan uit weeke en fijn gemalen spijzen, want de dooden, zegt men, hebben geen tanden, en kunnen daarom geen harde spijzen bijten. Het bereide wordt op daartoe afgezonderde schotels den priester ten gebruike voorgezet,

---

(1) Sommigen meenen stellig, dat er van gegeten wordt. Ik geloof dat ook, want met eigen oog zag ik eene kleine slang en eene menigte groote mieren, die er zeker het hare van nemen.

want in hem, thans door den geest bezield, ziet men de doode en opgewekte ziel: dus niet de doode ziel maar de levende priester maakt gebruik van de bereide verkwikkingen. Na het gebruik van het hem voorgezette blijft de priester zijne rol als doode spelen; hij geeft raad, troost en bemoediging; of ook wel bestraffing en teregtwijzing, al naar de omstandigheden dit vereischen. Hierop wordt den doode weder verkwikking – als een bewijs van dank voor zijne moeite – aangeboden, waarna hij weder grafwaarts keert. De doode verandert nu weder in den priester die zijne oogen ontsluit, om in het werkelijke leven terug te treden. Is het niet of men SAUL te Endor bij de tooveres ziet? en zou het verhaalde niet de juiste verklaring zijn op de plaats 1 Samuel 28? De toestand, waarin de priester zich bevindt gedurende zijne doodenbezwering noemt men doedoek bersila, dat is zitten met gekruiste beenen. Deze doodenbezwering draagt het getuigenis van wel doordacht te zijn. Men hoort slechts en ziet niets. De priester alleen ziet. De doode eet, maar eet slechts doodenspijs, zoo als levenden nimmer wordt voorgezet. De menigte neemt dit alles aan voor goede munt, en hoe zou zij het niet, dewijl er niemand is die het bedrog aan den dag brengt?

Dewijl de zielen der afgestorvenen na hunnen dood zich tot goden verheffen, kan men van hunne magt alles hopen. Als huisgoden beschermen zij de familie, het huis en de bosschen, waarin zij hunne tuinen aanlegden. Zoo men ijverig is in de verzorging der boeliboeli mag men hopen, dat zij het geplante bewaken en zegenen. Bijaldien men ten oorlog trekt, mag men hopen, dat de zielen der afgestorvenen mede ten strijde trekken, om de gehoorzame en vrome nazaten aan alle zijden tegen vijandelijke pijlen en geweerschoten te be-

veiligen, opdat zij ongedeerd blijven. Ja zelfs in de vijandelijke legers rigten deze zielen niet zelden de grootste verwoesting aan, waardoor een klein getal boeli-boeli-vereerders somtijds de overwinning behaalt op eene groote massa vijanden. Om mij te bewijzen, dat het gebouw hunner hope niet op losse gronden staat, vertelde men mij het volgende: „Eens gebeurde het dat eene massa vijandelijke praauwen (vaartuigen) voor onze negerij stil hielden. Wij zagen dit en verdedigden ons zoo goed wij konden, om den vijand te beletten aan het strand af te stappen. Tot onze verwondering merkten wij, dat de vijand steeds hoog op de klapperboomen aanlegde: wij die op 't strand stonden bleven allen ongedeerd. Van vermoeijenis afgetobt, koos eindelijk de vijand de wijk. Later vernamen wij de reden van deze vreemdsoortige handelwijs. Op 't strand namelijk had de vijand niemand zien staan, doch in de klapperboomen had men duizenden met wapenen voorziene mannen zien zitten, die allen onkwetsbaar schenen te zijn. Die mannen nu, ging men voort, waren onze voorouders; uit de klapperboomen hadden zij ons onzigtbaar beschermd, en onze hope op hen niet beschaamd gemaakt."

Voorts hoopt men van deze zielen of goden, dat zij het huwelijk zegenen met kinderen; onvruchtbaarheid is een bewijs dat men niet in de gunst der afgestorvenen staat. Wanneer zij op hun gebed tot de voorouders geen' huwelijkszegen verwerven, wenden zij zich tot den schoolmeester, wien zij dan eenig geld ter hand stellen, om voor hen bij God te bidden om kinderen. Het is nog al eens gebeurd, dat deze en gene, na deze christelijke gebeden, kinderen verworven, waardoor dan de gelukkige en verhoorde echtelingen meer hun vertrouwen op God begonnen te stellen. Dat de meesters zulke ge-

beden voor geld opzenden, is een bewijs, dat ook zij nog niet op de regte hoogte zijn. Ook heeft men de herstelling van allerlei ziekten te danken aan de tusschenkomst en hulp der afgestorven zielen.

Heeft men alles goeds te verwachten bij eene redelijke verzorging der boeli-boeli, niet minder heeft men te vreezen bij verwaarloozing derzelve. Verlating van huis en hof en daardoor onvruchtbaarheid in alle opzigten is daarvan de eerste vrucht. Een stroom van onheilen, ziekten en kwalen worden over den ondankbaren nazaat uitgestort, en niet vóór er verzoening is treedt men weder in de gunst der vertoornde goden. De priester is het die deze verzoening bewerkt. De dooden worden dan weder bezworen en gevraagd, waarom zij toornen; en veelal zijn de redenen, dat het huisje, waarin de boeli-boeli zijn, niet naar behooren is verzorgd, of dat men nimmer een feest ter eere der boeli-boeli aanrigt. Evenwel geeft de bezworen en te voorschijn gekomen doode de hoop op herstel in zijne gunst, zoo men belooft zich te zullen bekeeren van zijn onachtzamen wandel. Men belooft dit plegtig, en haast zich het huis der boeli-boeli te herstellen, de boeli-boeli zelve te baden in kokosnootolie, en een feest aan te rigten ter eere van de thans verzoende goden. Bij ziekte vraagt men ook aan den doode, welke medicijn het meest geschikt is tot genezing der krankheid. De priester laat door den doode een medicijn noemen, dat oogenblikkelijk door den doode zelf (namelijk door den priester, die den opgewekte voorstelt) wordt bereid. Doch zoo de doode het bereidt, hij dient het klaargemaakte niet toe — want, zoo zegt men, de doode mag niet loopen of zich veel vermoeijen. Al de toebereidselen worden den doode (den priester) in handen gegeven, en wederom uit de handen genomen.

Ook doen deze zielen den ondankbaren vereerder meermalen op reis omkomen. Bijaldien iemand lang weg blijft, zonder dat hij iets van zich laat hooren, is het weder de priester, die door middel van bezwering onderzoek doet, of de vermiste persoon welligt is verdronken, of in roovershanden is vervallen? Hetgeen den priester zelf als meest waarschijnlijk voorkomt, antwoordt hij, of liever laat hij den doode zeggen. Meermalen evenwel gebeurt het – en dit laat zich denken – dat hij een' verlorene dood verklaart, die later weder te regt komt.

Uit de vereering van boeli-boeli vloeit voort: 1°. Twist en tweedragt in de huisgezinnen, n. l. daar waar er gevonden worden, die de vereering verachten, omdat de christelijke godsdienst dit verbiedt. 2°. Voortdurende angst en vrees in 't hart harer vereerders, omdat de goden bij het minste vergrijp op wraak zijn bedacht. 3°. Verstooring van geluk door vergiftiging, omdat meermalen de priesters het raadzaam achten dezen of genen uit den weg te ruimen. 4°. Verarming, omdat ieder lid der familie, dat sterft, somtijds voor deze arme menschen, uitgaven vereischt, die boven hun bereik gaan. Men koopt vooreerst eene urn of kleine vaas, voegt daarbij eenen reispenning, eene schildpadden haarkam, zilveren ringetjes, siriedoosjes enz. enz. Naarmate de afgestorvene ouder is en eerwaardiger, is de boeli of urn grooter en kostbaarder; is die voor kinderen dan is zij verschillend van grootte, al naar het getal der jaren; voor pas geborenen heeft men zeer kleine fleschjes, en voor onvoldragenen heeft men er nog weder kleiner, doch al naar berekening van het aantal maanden der jonggeborenen of onvoldragenen.

DE KOSTSCHOOL

VAN HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP.

Deelden wij in den tweeden jaargang van dit Tijdschrift (zie aldaar blz. 84 e. v.) het ontwerp mede van de „Protestantsche kostschool voor kinderen van zendelingen en andere Europeërs in Oost-Indië, door het Nederlandsche zendelinggenootschap gesticht te Rotterdam," wij wenschen thans verslag te geven van de opening dier inrigting.

Reeds in Junij van het vorige jaar werd het gebouw, dat sedert het najaar van 1858 onder dak stond en in het voorjaar daaraan volgende geheel voor zijne bestemming in gereedheid was gebragt, door den onderwijzer den Heer B. M. KOOL VAN KASTEEL en zijne echtgenoot, benevens den Heer J. SWEMLE als hulponderwijzer, betrokken. In Augustus werd het eerste tweetal leerlingen opgenomen; dit werd 30 September door een viertal en in 't begin van November door nog zeven leerlingen gevolgd. Sedert ongeveer 5 maanden was de inrigting dus reeds op gang, toen Curatoren begrepen hare opening door eene eenvoudige plegtigheid eene meer duurzame herinnering te moeten schenken.

Daartoe was de dag van Woensdag den 25sten Januarij 1860 bestemd. Ongeveer een honderdtal genoodig-

den, waaronder afgevaardigden uit verschillende corpora tiën, Bestuurders des genootschaps en belangstellende vrouwen vereenigden zich des middags ten 12 ure in de eetzaal van het gesticht. De President van de Commissie van Curatoren, Ds. W. P. R. BOUMAN sprak eene redevoering uit, die hij wel aan ons Tijdschrift wilde afstaan, en welke wij hier achter laten volgen. De kweekelingen van het Zendeling-Instituut onder leiding van een' hunner, openden en besloten de plegtigheid met toepasselijken zang, terwijl de kinderen met eene kleine proeve van hunnen aanleg voor die kunst, al de aanwezigen door het zingen van een paar psalmverzen daaraan de noodige afwisseling gaven. Na de rede van Ds. BOUMAN ontwikkelde de Heer KOOL VAN KASTEEL zijne denkbeelden over den aard en de eischen van de school aan wier hoofd hij geplaatst was, benevens de wijze waarop hij en zijne echtgenoot de reeds aangevangen taak beschouwden, en hoedanig hun streven zou zijn, om die naar vermogen te vervullen. De Director van het Zendelinghuis droeg in een hoog ernstig, gevoelvol gebed de inrigting op aan den Heer, van wien alleen de zegen op het begonnen werk kan afdalen.

De tijd is nog niet daar, om verslag te kunnen geven van de aanvankelijke uitkomsten onzer jeugdige inrigting. Wij zullen intusschen niet nalaten onze lezers op de hoogte te houden van haren gang. Moge zij bloeijen door inwendige kracht en hare vruchten zich vertoonen in de degelijkheid harer voedsterlingen!

DE REDACTIE.

*

REDEVOERING

BIJ DE

PLEGTIGE OPENING VAN DE KOSTSCHOOL VAN HET NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP,

DOOR

Ds. W. P. R. BOUMAN.

HOOGGEACHTE EN VEELGEWENSCHTE TOEHOORDERS EN TOEHOORDERESSEN!

Hebt gij op de uitnoodiging der bestuurders van het Nederlandsche zendelinggenootschap wel aan deze plaats willen verschijnen, gij hebt ons een aangenaam bewijs gegeven van uwe belangstelling, en ons daardoor aan u verpligt.

Welkom heeten wij u allen!

Reeds lang heeft dit huis uwe aandacht getrokken, en, naar wij onderstellen, achttet gij het onzer schoone stad niet onwaardig.

Reeds vroeger zouden wij de „Protestantsche kostschool voor de kinderen van zendelingen, en andere Europeërs in Indië gevestigd," door het Nederlandsche zendelinggenootschap gesticht, op plegtige wijze geopend hebben, indien niet omstandigheden buiten ons dat tot heden verhinderd hadden. Maar dat oogenblik is nu

gekomen, en, is de spreker, in de betrekking waarin zijne medebestuurders hem plaatsten, geroepen om het woord tot u te voeren, hij wenscht u te doen zien:

Wat bestuurders tot de stichting dezer school gebragt heeft,
Welk doel zij zich daarbij hebben voorgesteld,
Hoe zij dat doel trachten te bereiken.

Reeds vóór lang wogen ons de bezwaren op het hart, die voor onze zendelingen, aan de opvoeding hunner kinderen verbonden zijn; en toen één hunner, vóór negen jaren, ons schreef, „ dat het van ons zou afhangen, of zijne twee oudste zoontjes herwaarts zouden komen," trokken wij die zaak ons meer bijzonder aan. Gewoon de zendelingen broeders te noemen, komen bestuurders van het genootschap menigmaal met hen in broederlijk overleg. Ook nu werd aan de zendeling-vereeniging in de Menahasse geschreven. Wij gaven aan de broeders onze bezorgdheid te kennen; op hunne ondervinding hadden wij reeds beroep, dat wij omtrent hunne kinderen niet onverschillig waren. Voor hunne opvoeding ons aansprakelijk te stellen, voor hunne betrekking in de maatschappij, het zij in het moederland, het zij in Indië te zorgen, dat konden wij niet, en niemand onder de broederen, die dat vorderde; maar zou er niet – dat was nu onze vraag – zou er niet eene inrigting van onderwijs en opvoeding, met toestemming der regering, onder het bestuur van éénen onzer zendelingen in Indië zijn tot stand te brengen? Zouden de kinderen der zendelingen dáár niet te vereenigen zijn?

Met groote blijdschap en hartelijken dank werden die vragen vernomen en overwogen. Dat bleek ons reeds

uit een plan, dat ons werd overgezonden. Als de plaats der stichting werd de omstreek van Menado voorgesteld. Een gehuwd onderwijzer, van hier hun toegezonden, zou den broederen hoogst welkom zijn. Zij hadden zelfs aan de voorwaarde reeds gedacht, waarop de onderwijzer werkzaam kon zijn, de kinderen zouden worden opgenomen, ja de uitgave hadden zij beraamd, die vestiging en onderhoud der school zouden vorderen.

Dat plan lachte der maandvergadering toe. Een groot getal van zendelingen is in de Menahasse werkzaam; die van Amboina zijn niet ver verwijderd; de kinderen blijven dan in de nabijheid van hunne ouders. Stellen wij één van onze zendelingen aan het hoofd, al ware hij ook voor die taak bij uitnemendheid geschikt, hij zou toch aan zijnen eigenlijken werkkring onttrokken zijn. De kinderen van onze zendelingen niet alléén, ook die van andere Europeërs zouden ligt van onze inrigting gebruik maken; hunne schoolgelden zouden in de kosten te gemoet komen, en de vergadering besloot: de vestiging van eene inrigting voor de opvoeding van de kinderen onzer zendelingen, in de Menahasse, waarin ook kinderen van Europeërs zouden kunnen opgenomen worden, als hoogt wenschelijk, in beginsel aan te nemen.

Nu maakte de maandvergadering zich gereed, een bepaald plan aan de jaarvergadering voor te leggen. Deze keurde de voorstellen goed, nam een besluit, en droeg der maandvergadering op, met de uitvoering daarvan een begin te maken.

Wij vertraagden niet. Het plan zou aan Z. Ex. den Minister van Koloniën worden overgelegd. De zaak drong, omdat weer andere kinderen op onze inrigting wachteden. Mededeelingen werden aan de zendelingvereeniging in de Menahasse gedaan, mededeelingen

en inlichtingen van daar gevraagd; aanmerkingen op ons ontwerp, indien zij er waren, zouden wij gaarne vernemen; de maatregel toch, moest zoowel aan het voorgestelde doel, als aan de belangrijke uitgaven beantwoorden.

Bestuurders zouden beginnen, onder de hand naar iemand uit te zien, die de vereischten bezitten en bereid zou zijn, de niet geringe taak op zich te nemen, om aan het hoofd der school in de Menahasse te staan.

Zoo stond dan nu de zaak na drie jaren van overleg. Men dacht aan spoed, en ziet, daar kwam vertraging. Het schip zou uitzeilen, maar de wind slaat om. De landman gaat uit om te zaaijen, maar een hevige plasregen doet hem van den akker huiswaarts keeren. Een sombere trek op het gelaat teekent het verdriet der teleurstelling, maar heilzaam is de les, dat de mensch wikt, God beschikt.

Daar komt van een tweetal broeders uit Amboina, die de oprigting van een instituut voor kinderen van zendelingen hebben toegejuicht, eene ernstige bedenking tegen de plaats die daarvoor gekozen was. „Het klimaat van de Menahasse," zeggen zij, „is gunstig; de levensmiddelen zijn er niet van den hoogsten prijs; goedkoop kan er worden gebouwd; de communicatie schijnt er gemakkelijk – maar daarmede is ten gunste van Menado's omstreken alles gezegd. Het middenpunt van Nederlandsch Indië, het land van bloei en kracht zal Java toch wel wezen; van daar uit is de gemeenschap veel gemakkelijker dan van elders, terwijl juist dáár het hoofd van het instituut gelegenheid heeft, om de kweekelingen, na voleindigden leertijd, in betrekkingen te brengen, overeenkomstig hunnen aanleg en hunne ontwikkeling." Ziedaar nieuwe stof van beraad! Hoe wegen Java en de Menahasse tegen elkander op?

Java opent zijn toevlugtsoord voor al de kinderen van zendelingen, en eene inrigting dáár gevestigd, zal de belangstelling in ons genootschap verlevendigen; de Menahasse, voor onze overige zendelingen als afgelegen te beschouwen, zal minder toegankelijk voor allen zijn.

Al hebben wij geene kinderen uit de hoogste standen op het oog, die van ambtenaren en militairen op Java zouden daar de dagschool kunnen bevolken; in de Menahasse kunnen hoogstens acht kinderen van zendelingen worden aangeboden, en ook de anderen zullen daar zeker niet velen zijn.

Op Java wordt voor een instituut gemakkelijker dan op Celebes een man gevonden, die aan het hoofd kan staan. Java's ligging is gunstiger ook voor andere kinderen, en zelf biedt het den wèl ontwikkelden veel meer aan; in de Menahasse wordt eene maatschappij gevonden, die aan de kinderen als zij ontslagen zijn, weinig uitzigt opent. Een der broederen, in de Menahasse gevestigd, verklaart liever zijne kinderen naar Europa te zenden, dan ze daar ter school te doen.

En toch!

In de Menahasse behoudt misschien de inrigting meer het karakter als van ons genootschap uitgegaan; op Java, veel hooger onkosten, door aanzienlijker gebouw en talrijker personeel!

Wordt het hoofd der inrigting op Java ook al ruimer bezoldigd, zoo ligt worden hem daar aannemelijker voorwaarden aangeboden, en geraakt hij in verzocking om ons te verlaten.

Nog sloeg de evenaar niet naar de eene of andere zijde over. Nog was er voor Celebes geen begin gemaakt. De bedenkingen tegen de Menahasse ingebragt, mogten aan de broeders, die zich daar bevinden wel

bekend gemaakt worden, en, wil de vergadering, om het gewigt der zaak, op haar besluit terug komen, de zaak der school zal dan op nieuw in behandeling gebragt worden.

In die vergadering ontveinsde men het zich niet, dat de vestiging van een instituut op Java, eene belangrijke afwijking was van het oorspronkelijk plan. Door den loop van de beraadslagingen en overwegingen, was die verandering onwillekeurig ontstaan. Gold het eerst eene kostschool in de Menahasse, voor een twintigtal kweekelingen, met hoogstens twee onderwijzers, als proefneming en voorbereiding, om dan welligt later naar Java te worden overgebragt; nu was het eene inrigting van grooteren omvang, en terstond op Java. Bovendien zou de eerste inrigting ook voor meisjes wezen; nu kon zij die niet opnemen. Maar kwam de inrigting op Java tot stand, werden behalve de kinderen der zendelingen, ook die van andere Europeërs daarin opgenomen, dan zou zij, „zoowel een opgerigt teeken tot aanbeveling der zending zijn, als een zout te midden van het bederf; waar, onder Gods zegen, het christelijk beginsel zijn weg zou kunnen vinden tot den bodem van de heerschende, en door de gewone opvoedingswijs zoo vaak gekoesterde verkeerdheid." En zoo werd ons de volmagt gegeven, om naar bevind van zaken te handelen, en zoodra mogelijk tot beslissing en uitvoering over te gaan.

Ik hoop, Toehoorders, van uwe aandacht niet te veel te vergen. Het kwam bij het naslaan der korte geschiedenis van dit huis, wel bij mij op, welk belang gij daarin stellen kondt. Toch vlei ik mij, dat dit veelzijdig is. Het antwoord op het hoe, waarom, waartoe, van zulk eene onderneming, door een genootschap, dat van de

liefdeoffers van zoo velen leeft, kan zeker niet onverschillig zijn. Wij willen, dat ieder wete, dat wij niet onberaden zijn te werk gegaan; en mogt ik mij te zeer in de vermelding van bijzonderheden begeven hebben, verschoont het in den spreker, die, van den beginne aan in de zaak betrokken, zich nu slechts met moeite op het standpunt van velen zijner hoorders plaatsen kan.

Inderdaad ik haast mij om tot het derde tijdperk over te gaan.

In de jaarvergadering van 1856 kwam het groote plan tot volle rijpheid; en het doel dat wij ons hadden voorgesteld, en dat wij nu eerst ons zelven helder bewust waren, zou, onder den goddelijken zegen, naar wij hoopten, bereikt worden.

Van alle zijden waren de gevraagde inlichtingen van onze zendelingen ingekomen; menige stem hadden wij ook van elders gehoord, die al onze aandacht en opmerkzaamheid verdiende, en het werd uitgemaakt, dat niet de Menahasse, niet Java, noch eenig gedeelte van N. Indië de bodem was waarin onze inrigting wortelen zou, maar dat alleen Nederland zelf de geschikte plaats daarvoor bevatte. Het moet immers door allen worden toegestemd, dat het kind gelukkig te noemen is, dat zoo spoedig mogelijk aan den invloed der indische maatschappij onttrokken wordt, en geen schade van zulke bedienden lijdt, als waaraan het te zeer is toevertrouwd en schier geheel overgegeven.

Het komt in Nederland voor zijn ontwikkeling, gelijk in betere luchtstreek, zoo ook in betere maatschappij; de kinderen zien de europesche beschaving; zij hooren en leeren het Nederduitsch; zij genieten van al de hulp-

middelen, die voor de verstandelijke, zedelijke en godsdienstige ontwikkeling voor handen zijn, en worden, in Indië teruggekeerd, waarlijk niet zonder reden boven hen gesteld, die nooit de tropische gewesten verlaten hebben. In Europa zijn de kinderen onzer zendelingen weinig verder van hunne ouders verwijderd, dan dat in Indië zelf zou zijn, indien er eene inrigting op Java of op Celebes zou gevestigd worden; en zijn er dan die lust en aanleg bezitten, om tot zendeling te worden opgeleid, hier hebben wij hen van den beginne aan kunnen waarnemen, en zijn in staat gesteld, om aan hunne begeerte, indien zij ons waarheid blijkt, te voldoen. „Daar verrijze dan," zoo werd er gesproken, „in ons Nederland eene kweekplaats, waarheen de kinderen worden overgebragt, aan Indië ontnomen, om na eenige jaren derwaarts terug te keeren, met nuttige kundigheden voorzien, met christelijke beginsels gewapend, om dáár, in verschillende kringen als mannen en huisvaders, lichten te zijn, schijnende in de duisternis, en medearbeiders aan de komst van het Koningrijk onzes Heeren."

Ik zal u niet bezighouden met hetgeen ons deed beslissen in de keus tusschen eene groote stad en een welgelegen, aangenaam dorp. Tot de eerste besloten, zagen wij Rotterdam ons aangewezen. De stad, waar het zendelinghuis verrezen, het bestuur gevestigd is, en waar het aan hulpmiddelen tot voortreffelijk onderwijs niet ontbreekt.

Naar een terrein werd lang gezocht. Eindelijk deed dat aan den Hofdijk zich op. Er werd een bestek gemaakt door den architect, die ook het zendelinghuis gebouwd heeft, den heer D. SCHOLTEN. Indien gij, na deze vergadering, het gebouw in oogenschouw nemen zult, waartoe wij u minzaam uitnoodigen, zult gij zelve

oordeelen of de heer SCHOLTEN aanspraak heeft op den dank, dien wij hem hier volgaarne brengen.

Een hoofdonderwijzer werd gekozen, van wien en van wiens echtgenoot wij ons veel goeds durven beloven; een hulponderwijzer aangesteld, reeds van elders gunstig bekend; het eerste zestal leerlingen werd opgenomen, en kort daarna was het tot een dertiental aangegroeid.

Daar ziet gij ze in ons midden! Van hunne vorderingen te spreken, kunnen wij nog niet, en waren zij zelve thans liever niet geheel werkeloos, komt kinderen, een klein lied willen wij gaarne van u hooren!

(Hier zongen de kinderen een paar couplettèn.)

Wat hebben de bestuurders van het genootschap met deze stichting bedoeld?

De zendelingen in hunne teederste aangelegenheden te gemoet te komen.

Voor het Godsrijk in Indië voordeelig werkzaam te zijn.

Het welbegrepen belang van het genootschap te bevorderen.

Den dierbaren geboortegrond te verlaten, van ouders, bloedverwanten en vrienden te scheiden, moeite, teleurstelling en menigerlei gevaar te gemoet te gaan, en dat zonder uitzigt, om na langdurigen en zwaren arbeid, eene genotrijke rust in het vaderland te smaken, — voorwaar in de laatste dagen van zijn verblijf onder ons, en in de ure van zijn vertrek, zagen wij het hart van den moedigsten zendeling week gemaakt, en die met het heiligst en vurigst verlangen naar zijnen schoonen werkkring uitzag, had nog een zwaren en bangen strijd.

Het verblijdt ons, als onze zendeling zijn togt en taak

aanvaardt met de vrouw, die hij lief heeft, die hem menig gemis vergoedt, zijn lust en ijver levendig houdt en aanvuurt, hem in zijn arbeid steunt, en uren van genot en verpoozing in eigen huis en kring, hem midden in den vreemde smaken doet. Maar het gezin breidt zich uit. Ruim noeme men de bezoldiging onzer arbeiders niet. In hetgeen de opvoeding van kinderen, in den toestand der Evangelieboden onder de Heidenen, vereischt, kunnen de onzen, uit eigen middelen, niet geheel voorzien. Zal nu de man zich zelven daaraan wijden? Dan wordt de trouw van den echtgenoot en vader de ontrouw van den zendeling; en de maatschappij waarin hij leeft, die zelve nog neemt wraak op hem. Neen, kan de broeder door ons uitgezonden, zijne zonen niet tot ons doen komen, om met dezelfde liefde ontvangen te worden, met welke wij den vader lieten gaan, dan zeide teregt een hunner: „niet ik alleen, maar mijn geheel geslacht verlaat voor goed Europa."

Wat zijnen zendelingen niet mogelijk was, daarin komt het genootschap hun te gemoet; het reikt hun de hand in liefde toe, het waardeert de offers, die ze hebben gebragt om des Heeren wil, en acht zich geroepen, die te vergelden. Aan zulke offers een offer te brengen, dat hebben wij met de stichting dezer school in de eerste plaats bedoeld.

En zulk een offer is niet verloren.

Dat hebben wij ingezien, en voordeelig meenen wij werkzaam te zijn voor de komst van het Godsrijk in Indië.

Lag wel de stichting en het onderhoud der school, met de groote uitgaven daaraan verbonden, binnen den kring onzer werkzaamheden?

Het genootschap heeft zich volgens zijne statuten voor-

gesteld: „tot het licht in den Heer te brengen, die in de duisternis zijn;" en ter bereiking van zijn doel „bedient het zich bijzonder van zendelingen." Dat „bijzonder" worde niet voorbij gezien door wie bedenkingen tegen de kostschool opperen. Wat lachte ons in hare stichting in Indië zoo bijzonder aan? Dit, dat de school ook voor andere kinderen van Europeërs geopend, de kweekster van godsdienstige kennis, van christelijk geloof en leven zou kunnen worden, en een lichtpunt in de duisternis zijn. Die school zou de taak der evangelieverkondiging in den volsten zin en in wijden kring op zich nemen, en in volkomene overeenstemming met al onze zendelingen werkzaam zijn. Zou zóó aan één middel de bereiking van een veelzijdig doel niet verbonden, en de aanwending daarvan der wijsheid van het Nederlandsche zendelinggenootschap waardig zijn?

Nu deed bedachtzaam onderzoek den schijn onderkennen van het wezen; wat onze verbeelding zich had voorgespiegeld kon de werkelijkheid niet aanbrengen, en, was in de plaats van Indië Nederland gesteld, de school zelve verkreeg geen andere bestemming, en werd in haren invloed zoo min belemmerd, als hare kracht werd verzwakt. Worden indische zonen, in onze school, voor Indië gevormd, zij brengen grooter schatten daar henen, dan hunne ouders van daar tot ons hopen te brengen. Zij planten onder den goddelijken zegen het ware christelijk leven voort, dat hier in hen gewekt mogt worden. Zij zullen, een ieder in zijn maatschappelijken kring, onze „zendeling-werkmannen" zijn. Als ieder Christen in waarheid eene zendingsroeping heeft – en dat geldt dáár op onze eilanden vooral – dan worden hier zendelingen gekweekt, wier roeping niet minder heilig, wier taak niet minder schoon is, dan die derzulken, die op weinige

schreden afstands van dit huis worden gevormd, en tegen welken in Indië nog minder vooroordeel bestaat dan waartegen genen te kampen hebben. En aan dezulken, wij vertrouwen het, zal het onze school niet ontbreken. Door velen in Indië zijn onze plannen toegejuicht; ook dáár worden ouders gevonden, die voor hunne kinderen eene waarlijk godsdienstige opvoeding verlangen; wie het goed is te weten, dat de inrigting onder naauwlettend toezigt van mannen staat, wier ambt en karakter hun de waarborgen zijn van goede trouw.

De stichting van zulk eene school lag op den weg des genootschaps; het heeft daardoor getoond zijne roeping te kennen; het heeft een nieuw middel gekozen om zijn doel te bereiken; het heeft getuigenis van zijn geloof gegeven, en bezit vrijmoedigheid om den zegen van Hem in te roepen, in Wiens Naam het begonnen is; het zal in zijne verwachting niet worden teleurgesteld, verwachting die het met deze woorden vóór negen jaren uitsprak: „God van den hemel zal het ons wel doen gelukken; wij zijne knechten zullen ons opmaken en bouwen."

Nu is het gebouw voltooid, en wij kunnen niet anders zien, dan dat het daar staat in het welbegrepen belang van het Nederlandsche zendelinggenootschap. Dat heeft, wij deden het u met opzet zien, zijn weg met bedaardheid gevolgd, al kreeg het, met langzaam haasten overwegende, den naam van „kapitalizerend genootschap." Nu zet het zijn kapitaal op woeker. Het heeft den moed daartoe, en gelijk het een goed zendelinghuis wilde, zoo wil het eene school, die voor het uitwendige zoowel als voor het innerlijke beantwoordt aan de eischen des tijds. Hoe meer het genootschap zich in

allerlei rigtingen openbaart, hoe meer dan ook allerwege de oogen daarop gevestigd zijn, en immers wordt nog in onzen tijd en in ons vaderland het goede gewaardeerd?

Eene inrigting als deze was behoefte voor het hart des genootschaps en van zijne vrienden, die zulk een geloofswerk verlangden tot stand gebragt, in een tijd waarin de vreesachtige en wankelmoedige wordt versaagd. Zij ontbrak voor onze arbeiders, wier moed bij hunnen arbeid wordt verhoogd, omdat hunne zorgen verligt worden; zij ontbrak voor menigen vriend van het Godsrijk, die daaraan zich wijden wilde, en bij wien nu menig ontradend en afkeurend woord, vroeger niet zonder kracht, geen plaats meer vinden zal; zij ontbrak aan Nederland, dat roem op haar dragen zal; zij ontbrak aan Nederlandsch-Indië, dat reeds zijne eerstelingen geleverd heeft. Zoo rijst het genootschap in de algemeene schatting en belangstelling, in vertrouwen en liefde. Zij zullen er aan verbonden, aan anderen getuigenis van geven, die hier tot mannen gevormd, daar ginds de vruchten dier vorming zullen oogsten. Zij zullen betere aanbevelingen zijn dan brieven, levende „Woorden van opwekking," krachtiger dan die met pen en inkt geschreven zijn. Het genootschap zegenend, zullen zij met ons, hunne gebeden daarvoor ten hemel zenden, en, op de verhooring dier gebeden rekent ons geloof.

Vergunt mij nog een enkel woord over de wijze, waarop het genootschap het voorgestelde doel tracht te bereiken; met andere woorden, hoedanig de inrigting is der thans gestichte school.

Ik zal kort kunnen zijn, omdat ik mijne belangstellende hoorders meen te kunnen verwijzen naar den prospectus,

die zoo wel in Nederland algemeen verkrijgbaar gesteld, als in Indië ruim verspreid is geworden.

Uitsluitend worden indische kinderen opgenomen en zelfs geen dagscholieren toegelaten. Heeft het den schijn, dat indische kinderen, reeds in de school beter onder europesche, dan onder elkander geplaatst worden; wat toch voor het tegendeel uit den aard der zaak is af te leiden wordt door de ondervinding zelve bevestigd. Naar Europa gezonden op eenen leeftijd, dat andere kinderen reeds de beginselen van lezen, schrijven en rekenen hebben geleerd, komt het indische kind op eene gewone kostschool, bij het onderwijs in aanraking met jongere kinderen, die daarenboven op hun eigen terrein zijn, te huis in taal, gewoonten, in al wat hen omringt; bekend met toestanden en middelen om zich te helpen; met kinderen die reeds de kleur van hunnen vreemden makker ten onderwerp van hunne gesprekken en spotternijen maken; met kinderen, die in andere dingen zeer verre achterstaan bij hunne indische medeleerlingen, in vlugheid van beweging, in aanleg tot kunstvaardigheid, en wat niet al meer! Gelukkig mag zich de vreemdeling noemen, wanneer hij liefderijk en met toegevende voorkomendheid in den kring wordt opgenomen, niet voor dom of hoofdig doorgaat, in één woord wanneer het hem na eenigen tijd gelukken ,mag zich te huis te gevoelen. Aan dit een en ander is waarschijnlijk toe te schrijven de achterlijkheid, die bij vele kinderen uit Indië wordt bespeurd. Zij behoefden eene geheel eigene behandeling, eene eigene methode, gedeeltelijk eigene leervakken, en – zij moesten met den algemeenen stroom mede. Aan deze opmerkingen sluiten zich anderen: b. v. dat het onderwijs streng methodisch moet onderscheiden worden, wanneer het voor verschillende leeftijden is bestemd;

dat voor den jongeling eene opleiding voor de maatschappij noodig is, in welke het lager onderwijs niet kan voorzien. En zoo moest dan onze school naar de behoefte van zoodanige kinderen worden ingerigt, zoo wel wat de opvoeding in het algemeen, als meer bepaald het onderwijs betreft. Zij behoort niet te blijven staan bij de elementen van kennis; zij moet hare leerlingen tot eene hoogte brengen, dat zij, het zij in Nederland of in Indië, met vrucht voor eene levensbestemming zich kunnen oefenen en voorbereiden; zij moet eene christelijke inrigting zijn, waar de geest van liefde en wijsheid gewekt wordt, die het Christendom zoo bij uitnemendheid kenmerkt, en die de vrucht is van het geloof in CHRISTUS als den eenigen Zaligmaker.

Zoodra derhalve mogelijk, wordt de inrigting in twee deelen geplitst. De eerste afdeeling voor het lager of eigenlijk gezegd elementair onderwijs, de tweede voor het voortgezet of middelbaar onderwijs. In de eerste afdeeling worden de vakken onderwezen van het gewone lager onderwijs, gewijzigd in stof en in strekking naar de behoefte van kinderen in Indië geboren. In den regel worden de kinderen uiterlijk met hun achtste jaar aangenomen, terwijl de leertijd duurt tot volbragten zestienjarigen leeftijd. Zij gaan dan met hun twaalfde jaar tot de hoogste afdeeling over, indien zij daartoe geschikt gerekend worden. Behoeven zij ter hunner voorbereiding voor de hoogeschool gymnasiaal onderwijs, zoo kunnen zij aan het Gymnasium Erasmianum worden geplaatst. Voor het meer bijzonder godsdienst-onderwijs zal worden gezorgd overeenkomstig de gezindte tot welke de ouders der kinderen behooren.

Op deze grondslagen, slechts zoo kort mogelijk geschetst, is de school gesticht. Wordt zij door de leer-

lingen verlaten, dan zijn deze, naar wij hopen, geschikt geworden in de maatschappij voor handel en industrie, of voor eenige inrigting van hooger opleiding, de hoogeschool, de militaire akademie of die van Delft.

Alles hangt hier af, wie gevoelt dat niet – van den man die aan het hoofd van zulk eene inrigting is geplaatst, en van zijne echtgenoot, die de moeder dier kinderen uit den vreemde behoort te zijn. Van onze keus zullen wij hier niet spreken. In ons leeft de overtuiging dat de Heer KOOL VAN KASTEEL en zijne echtgenoot hunne gewigtige roeping begrijpen, en met den waren geest vervuld zijn, om daaraan met getrouwheid te voldoen, en gaarne geef ik den geachten hoofdonderwijzer het woord, om zijne eigene gedachten kortelijk uit te spreken.

(*Nadat de vergadering gezongen, de Heer* KOOL VAN KASTEEL *gesproken, en dezen door de zendeling-kweekelingen een woord van bemoediging was toegezongen, vervolgde de spreker aldus*):

Dat woord, waardige onderwijzer worde aan u en uwe echtgenoot bevestigd, en God zegene uw en haar werk!

U, uit wier mond en hart die bede kwam, geliefde kweekelingen, blijve deze ure in gedachtenis, en de herinnering daaraan, als gij tot uwen werkkring zult zijn ingegaan, verlevendige het gevoel van betrekking tusschen de bestuurders en de arbeiders des genootschaps.

Hooggeachte medeverzorgers der school, medebestuurders des genootschaps, zagen wij heden één van onze vurigste wenschen vervuld; met dank aan God, die ons tot hiertoe geholpen heeft, worde ons vertrouwen op Hem gesterkt, en de band te naauwer toegehaald, om in eenigheid des geestes, met getrouwheid en standvastigheid werkzaam te zijn in onze heilige roeping.

Een woord tot u, hooggeschatte Director. Gij zijt het ons, al hebt gij u nog slechts tijdelijk met uwe moeijelijke taak belast. Aan u immers komt de eere dezer stichting grootelijks toe. Uwe onverflaauwde liefde voor hen, die gij voor hunnen werkkring vormdet, drong er steeds met denzelfden ernst op aan, en bleef, bij de regeling en uitvoering onzer plannen, onvermoeid en onverdroten werkzaam. Hoog klopt u thans het hart, en als zich met uwe blijdschap de weemoed paart, dien uwe naderende scheiding veroorzaakt, wij allen deelen in die stemming, al eerbiedigen wij uw besluit en berusten wij in uwe keus. Gij hebt gezaaid; anderen zullen tot uwen arbeid ingaan, en te zamen zullen zich verblijden die gezaaid hebben en oogsten. Uit het stille oord der eervolle rust u en uwer waardige gade bereid, zullen uwe gedachten gedurig naar ons uitgaan, en uwe gebeden oprijzen voor dit huis. Gij hebt met ons den boom geplant; God geve u zijne vruchten te zien. Voor u moge deze plaats door het gebed geheiligd wezen, en, dragen wij dit huis en zijn bewoners Gode den Vader in den Naam van JEZUS CHRISTUS op, welkom zal u de gelegenheid zijn ons daarin voor te gaan. U noodigen we ten besluite daartoe uit.

DE ZENDING OP JAVA EN MEER BEPAALD DIE VAN MALANG,

door

den zendeling S. E. HARTHOORN.

(Uit zijn Jaarverslag van 1857).

De Heer heeft van de zending gezegd, dat ten haren opzigte de spreuk waarachtig is: „een ander is het die zaait en een ander is het die maait." Blijkens de vroegere en ten deele nog bestaande verwachtingen, methoden, beschouwingen en bestrijding der zending, is dat woord te weinig behartigd. Men zond zendelingen uit, en dacht al aanstonds aan het inzamelen der vruchten, men zaaide zonder zorgvuldig te ontginnen en aanhoudend te bearbeiden; het voortdurende uitbreiden van het arbeidsveld hinderde eene stellige en vaste vestiging. Men hoorde van eerstelingen, van aanvankelijke vrucht en in de verbeelding was reeds de volle oogst gerijpt tot groote beschaming van de gevestigde kerk. Reizigers betraden het zendingsveld: zij vonden er niet wat er volgens de openbare meening moest bestaan; en – teleurgesteld en overhaast riepen zij wraak over zendelingen, die slechts schoonklinkende berigten inzonden, over Christendom, dat bloot in naam, over afgoderij en bijgeloof, die in de daad onder de hooggeroemde nieuwe Christenen bestaan zouden.

Deze ontijdige roem en ondoordachte blaam zijn twee-

lingbroeders, gewassen van denzelfden boom. Elk (gunstig of ongunstig) oordeel, zonder voorafgaand voldoend onderzoek, heeft geen' genoegzamen grond en is buitensporig in prijzen en laken. Van weêrskanten was men voorbarig en toonde de taak, de werking en het doel der zending niet, althans niet ten volle, te beseffen. Men stelde zich niet helder en bewust voor oogen de kracht der bestaande godsdiensten, begrippen, zeden, gewoonten, de overeenstemming en het passende van dat alles met de aanwezige toestanden, beschaving en inzigten, benevens de magt der maatschappij op het individu. Ook vergat men wel eens, dat het Christendom zich niet laat invoeren als eene nieuwe wet of staatsregeling. Het Christendom is leven. Het bedoelt leven, echt menschelijk leven, in den verheven goddelijken zin des woords. Het valt daarom als een zaad in de aarde. Tusschen dat zaad en die aarde ontstaat daarop eene levende wederzijdsche betrekking (Matth. XIII: 3 v.v.) Uit de vrucht is de hoedanigheid des akkers te kennen; en bij behoorlijke verzorging draagt de akker, ten blijke van den invloed van het gezaaide op hem, bij een' volgenden oogst beter gewas. Zoo gaat dat voort van geslacht tot geslacht, van trap tot trap, en zoo wordt het heidenvolk – niet binnen weinige jaren, – maar in den loop der eeuwen, van gedaante veranderd en gevormd als naar des Heeren beeld. – Derhalve tot regte beoordeeling van de uitkomsten der zending zijn twee dingen noodig, te weten: kennis van den toestand des volks waaronder en van de wijze, waarop gearbeid wordt, benevens den duur van dien arbeid.

Dit jaarverslag bedoelt de zending op Java in hare eigenaardigheden en meer bepaald de Malangsche zending op Java te schetsen. Het bevat

berigten en beschouwingen over het Javaansche volk, tot aanwijzing van de gesteldheid van den bodem, dien de zending alhier te bearbeiden vindt, – voorts berigten en beschouwingen over dien arbeid zelf, tot aanduiding van de wijze van werken, die hier onder inwachting van Gods zegen beproefd, – en eindelijk berigten en beschouwingen over de vruchten, die men oogst en hoopt, tot karakterisering van de javaansche Christenen. Derhalve ons verslag splitst zich in drie deelen, welke wij kortheidshalve zouden kunnen heeten: de akker, het zaad en de vrucht.

Allereerst valt er te spreken over het volk waaronder gearbeid wordt, over de Javanen en meer bepaald over den verstandelijk–zedelijk–godsdienstigen toestand van dat volk. Maar daar ik een jaarverslag en geene verhandeling schrijf, kan hier alleen eene plaats vinden wat ik in den loop van het vervlogen jaar zelf heb gehoord, gezien en opgemerkt: en daarvan nog alleen datgene wat regtstreeks noodig is tot eene juiste beoordeeling van den toestand der Christenen en aankomende Christenen, welke aan mijne zorg zijn toebetrouwd. Ik zal daarom vele bijzonderheden moeten verzwijgen; mij van alle blikken ter zijde moeten onthouden, en alléén dan op hetgeen bij andere volken gevonden wordt wijzen, wanneer zulks tot eene juiste kennis van de Javanen en van de christen Javanen noodig is.

Met de javaansche gedachten en haren invloed op het leven hebben wij hoofdzakelijk te doen. Het is echter ver van gemakkelijk uit de javaansche denkbeelden wijs te worden. De Javaan begrijpt zich zelf niet; hij verstaat den zin zijner eigene woorden niet; hij is een Dr. WARHOOFD zonder weergâ. In den loop der eeuwen

hebben verschillende krachten op den javaanschen geest ingewerkt; – maar leven, zelfwerkzaamheid, denken is niet gewekt. Terwijl eene reeks van gebeurtenissen achtereenvolgens een onafzienbare menigte van verscheidene dikwijls zeer tegenstrijdige en aartsvijandige ideën aanbragt, die allen als waren zij geestverwanten een even gul en hartelijk onthaal genoten, heeft de rustelooze golfslag des tijds geen enkel bestaand denkbeeld met zich gevoerd. Ten gevolge daarvan is er in de javaansche ideënwereld eene wederkeerige doordringing en eene onbegrijpelijke zamenvoeging van het meest ongelijksoortige.

De oorspronkelijke eeredienst op Java zal wel bestaan hebben in de vereering der natuur en der afgestorvenen, in natuur-dienst en geesten-bezwering. De twee groote magten, die wij stof en kracht noemen, werden door de oude Javanen nog niet, althans niet altijd even duidelijk en wel bewust onderscheiden. Het heelal zullen zij beschouwd hebben als een bezield iets, dat allerwege als met duizend oogen den mensch bewaakt, hem helpend en straffend tegenkomt, en tegen welks overmagt en geweld de levenden niets vermogen. De afgestorvenen evenwel, ontdaan zijnde van het grove ligchaam, dat als een klein deel van het groot geheel der stoffelijke wereld, totaal afhankelijk is van de natuurverschijnselen en natuurkrachten, – waren voor hem niet alleen van die overmagt verlost, maar hadden zelfs invloed op den loop der dingen, waarom ook de levenden (door middel van bezwering) steun en hulp bij hen en inzonderheid bij eigen voorouders zochten. – Dit zullen wel de grondgedachten zijn der oude Javanen. Zij zijn in menig opzigt in overeenstemming met hetgeen men verneemt betreffende de godsdienstige denkbeelden van geheel

Oost-Azië, van Hindostan en Tibeth, van Achter-Indië en China, van onze Oost-Indische Bezittingen in het algemeen, en bieden bij nadere kennisname treffende vergelijkingen aan met verschillende verhalen des O. T. – Deze grondgedachten zijn de gemeenschappelijke bodem van uiteenloopende wijsgeerig-godsdienstige stelsels, waaraan Hindostan vooral vruchtbaar is geweest. Zij ontwikkelden zich tot volslagen Pantheïsme in het Brahmanisme; tot het uiterste van mystiek en wereldverzaking in het Boeddhisme, hetwelk voortkwam uit het Visjnoeïsme; tot algeheele werelddienst en zingenot in het Sivaïsme. Deze drie stelsels (van BRAHMA, VISJNOE en SIVA), welke zelfstandig in verschillende landen van Hindostan ontstonden, smolten later bij wederzijdsche kennisname tot één te zamen, en zoo ontstond welligt de indische Trimoerti, die zoo ten onregte met de christelijke Triniteit vergeleken wordt. Naast en uit deze drie hoofdstelsels ontsproten later nog verschillende rigtingen, naar plaatselijke godheden en bijzonder op den voorgrond getreden gedachten. – Java nu werd met dezen gedachtenvoorraad door zijne indische veroveraars van vroeger en later begiftigd. Zonder voorbehoud, zonder onderzoek en kritiek nam Java zoowel het een als het ander aan, in den geloove dat de overwinnaar een gunsteling der goden was. En toen nu later de verbreiders van den Islam zegevierden, en de „grooten en magtigen" Mohammedanen werden, volgde het volk van zelf, aangezien godsdienst en staat één waren, en de wil van den Vorst naar „regt, wet en gewoonte" (adat) als voor den wil van God gold, en diensvolgens onbepaald en op elk gebied gehoorzaamheid vorderde. Op de reeks vertalingen van sanskritsche werken van verschillenden geest en rigting volgde nu eene menigte

overzettingen van arabisch-wijsgeerig-godsdienstige schriften, die onderling kennelijk moeten onderscheiden zijn naar de individualiteit en het standpunt des schrijvers. Wat de Arabieren, die niet allen van dezelfde mohammedaansche sekte geweest zijn, leerden, werd trouw in het geheugen geprent. Maar het Hindoeïsme, (Brahmanisme, Boeddhisme, Sivaïsme c. a.) en de nog oudere voorvaderlijke eeredienst werden daarom niet vergeten. Men liet niets los; men voegde het een aan het ander; al het genoemde, hoe onderling tegenstrijdig en vijandig ook, verbond men tot een gedrogtelijk en wanstaltig geheel. Thans zijn er enkele santri's (fijnen en dilettant theologen of aspirant priesters), modins (dorpspriesters), pangoeloe's (hoofdpriesters), benevens weinige goeroe's en pandita's (godsdienstleeraars), die tot op zekere hoogte het ongeoorloofde van deze godsdienstvermenging en ineensmelting inzien; maar op uiterst geringe uitzondering na, laten zij alles zoo als het is, doen alles mede, naar zij zeggen: „ter wille van het domme volk, van de schare, die de wet niet weet." — Dat geheel nu van ongelijksoortige ideën heeft eeuwen op den javaanschen geest ingewerkt, en daarop eenen bepaald vormenden invloed geoefend. Het heeft verwekt en bevestigd algemeen aangenomen' begrippen omtrent kennis, levenswijsheid, deugd en godsvrucht, de wereld, het wereldbestuur en God, die zich in geheel het bestaan en gedrag der Javanen afspiegelen. Dat javaansche gewoten, om het zoo eens te noemen, vindt daarin en niet in het Mohammedanisme zijne verklaring. Het is daarom onjuist de Javanen kortweg Mohammedanen, of omdat zij niet ijverig zijn in het bezoeken van Mesdjied, enz., slechte Mohammedanen te noemen. Wil men hen Mohammedanen

heeten in staatkundigen zin, omdat de Islam als staatsgodsdienst wordt aangemerkt, dan kan men daarmeê vrede hebben. Echter tot aanduiding van de volksgodsdienst, van de godsdienst, die in het hart des volks leeft, het geweten beheerscht, bestaan en gedrag regelt, voldoet die benaming geenszins. In dien zin kan men hen ook niet Brahmanen, Boeddhisten, enz. noemen. In het belang van de juistheid en ter voorkoming van misverstand en onware voorstellingen kan het zijn nut hebben de volksgodsdienst in boven aangegeven zin met het woord Javanisme te bestempelen.

En wat men nu onder dat Javanisme te verstaan hebbe, kan na al het voorgaande niet twijfelachtig wezen. Het is geen eigene geloofsleer, geen eigen stelsel, maar de onnatuurlijke vereeniging van de oude eeredienst met de indische en arabische godsdienst en wijsbegeerte. Die oude eeredienst, bestaande in de vereering van de natuur en bezwering van geesten, verrijkt met enkele ideën van elders, is het meest algemeen verspreid. De indische stelsels, die hoewel niet inheemsch als eene ontwikkeling van die oude eeredienst en de bestaande voorstellingen kunnen worden beschouwd, hebben evenzeer op het geheele volk een' magtigen, het karakter vormenden, het geweten leidenden invloed geoefend. Het Mohammedanisme begint dat allengs ook meer en meer te doen. Het is thans zoo ver gevorderd, dat het krachtig om zich heen grijpen kan. Eene belangrijke voorbereiding heeft het achter zich. Niet zonder invloed op het volksleven, is het reeds eeuwen door de (inlandsche) regering beleden en voorgestaan, is de regeling van het huwelijk uitsluitend en die van het regt mede in de hand der hooge geestelijkheid, zijn de dessa's van pries-

ters, die hoe erbarmelijk ook tevens schoolmeesters zijn, de kotta's van hoe slecht ook ingerigte priesterscholen voorzien. Gelijk de javaansche taal met eene menigte arabische woorden en de literatuur met talrijke arabische verhalen en beschouwingen verrijkt is, zoo zijn ook hoofd en hart der Javanen met vele mohammedaansche denkbeelden en gevoelens doortrokken, zoodat de weg van alles doordringenden invloed voor de steeds toenemende priesters is gebaand. De invloed van het Mohammedanisme door bovengenoemde middelen en den sterken arm van den (inlandschen) staat is zoo ingrijpende, dat zijne wijsgeerige godgeleerde terminologiën ten deele mede en soms als bij voorkeur gebruikt worden, tot aanduiding van de gedachten en plegtigheden der oude eeredienst en inheemsch geworden indische stelsels, zoodat dikwijls oorspronkelijk javaansche en hindostaansche ideën en gebruiken met arabische woorden worden benoemd. – Men zegt dikwijls dat het Mohammedanisme maar dun over den Javaan heenligt. Het is echter in dit opzigt met hem als met den wandelaar, die op een' winderigen dag over een' stoffigen weg gaat. Slechts eene dunne laag stof zet zich op zijne kleêren, maar het dringt er ook doorheen, maar het waait ook in ooren, neus en oogen, slaat in de keel, vult de longen tot stikkens toe. Het Mohammedanisme is een magt op Java geworden. Evenwel het heeft er nog geen zelfstandig bestaan, geen eigen levensbeginsel; het hecht en steunt zich altijd nog op hetgeen het op Java vond. Dientengevolge is het altijd nog met vreemde bestanddeelen vermengd, van Hindoeisme en Javanisme doortrokken en doorzuurd.

Deze algemeene opmerkingen werden in het belang van de duidelijkheid en tot overzigt van het geheel vooropge-

zonden en zullen beneden nadere verklaring en bevestiging vinden (1).

Tot regt verstand van het ware wezen en den feitelijken toestand van het Javanisme is noodig te kennen zijn' grondslag benevens de draden van aanrijging en de middelen van aanhechting, door welke de bovengenoemde verschillende en onderling tegenstrijdige ideën met hetzelve verbonden werden. Want buiten twijfel zonder middel van vereeniging is geen zamenvoeging mogelijk. Hoe wederkeerig vijandig ook, toch moet er eene diep liggende gemeenschappelijke éénheid tusschen die zoo uiteenloopende ideën bestaan, krachtens welke zij onder gegevene omstandigheden één geheel worden konden. Om nu – (voor zoover onze krachten reiken, het verslag geeft slechts rekenschap van het onderzoek, het nadenken en den arbeid gedurende het jaar, waarover het handelt, altijd met de hoop op beter in volgende jaren;) – Om nu dien grondslag en de meer verborgen eenheid en te gelijk daarmeê den aard en de natuur van die openbaar tegenstrijdige ideën te doen kennen, wordt thans achtereenvolgens gesproken.

a. Over de oorspronkelijke eeredienst, bestaande in natuurdienst en geestenbezwering, zooals die thans nog feitelijk bestaat; en welke als de grondslag van het Javanisme mag aangemerkt worden.

b. Over de weetheiligheid, en

c. Over de werkheiligheid der Javanen, welke beide laatste dit gemeen hebben, dat zij godsdienstoefeningen met godsdienstbeoefening verwarren, welke eenheid

(1) Zal men bij dit gezegde niet in het oog moeten houden, dat de schrijver hoofdzakelijk de Javanen in den Oosthoek bedoelt? Is het niet te veel gezegd, dat het Mohammedanisme daar geen zelfstandig bestaan heeft?
RED.

de keurverwantschap is der zoo tegenstrijdige en uiteenloopende wijzen van godsvereering, die op Java werden zaamgesmolten.

Allereerst dan wordt gesproken over den grondslag van het Javanisme, over de oorspronkelijke eeredienst, die stellig niet wezenlijk verschilt van de nog heden ten dage aanwezige natuurdienst en geestenbezwering, welke hier, voor zoover onze kennis reikt, beschreven wordt.

Het rijke Java met zijne weelderige natuur, waar de mensch spoedig rijpt en – verwelkt, en zonder veel inspanning en zorgen het noodige levensonderhoud vindt, zag op het gebied van het hoogere geestesleven weinig groots geboren worden. Het is alsof de geest onder den magtigen groei der natuur en de rasse ontwikkeling des ligchaams gedrukt wordt; het is alsof de veelheid en de rustelooze wisseling der verschijnselen den geest afmatten en verslappen, hem niet tot zich zelven, niet tot een zich zamen vatten, tot een in zich grijpen laten komen. De Javaan is op het uiterlijke, het zigtbare gerigt; alléén in het tegenwoordige stelt hij belang; slechts wat hem tegen het lijf loopt, wat hem staande houdt, schenkt hij zijne opmerkzaamheid; maar ook niet meer dan dadelijk noodig is, dan blijkbaar aanstonds nut heeft. Het viel hem om zoo te spreken in het oog, dat weer en wind, water en vuur op zijn welzijn beslissenden invloed oefenden. Het ontging hem daarbij wel niet, dat dat alles zamenwerkte en in elkander greep; de aanschouwing des hemels en der aarde, welker éénheid ook hem niet kon ontsnappen, wees wel op de enkelvoudige hoofdgrondkracht (de Danhjang toewâ (?) – de oudste – de eerste, hoogste geest, godheid), die in alles werkte; – maar deze was hem toch te ver

af, ook was het hem te groot en oneerbiedig dien te naderen. Groote heeren zijn in despotiek geregeerde landen voor de kleinen en geringen ontoegankelijk. Zoo begreep de Javaan, dat het in zijn belang was met de kleine heeren op goeden voet te staan. De magtigste, aan wien allen onderworpen waren zou in zijne onstoorbare rust en genotvolle heerlijkheid het ook wel beneden zich achten met hem zich in te laten. Hem derhalve vereerde hij niet, maar zijne dienaren, aan welke hij onmiddellijk onderworpen was: de zon en de maan, de regen, de rivieren, de bergen, enz. Ook werden die plaatsen, waar zich de groeikracht, de levenskracht der natuur het meest in het oog vallend openbaarde, zooals bij lommerrijk en prachtig geboomte, als uitgelezen plekken van vereering beschouwd.

Elke dessa heeft dan ook een' boom of geboomte, dat geacht wordt het verblijf te zijn van den beschermgeest der dessa, welke Danhjang kang bauwĕrĕsâ dèsâ (1) geheeten wordt. Groote lommerrijke boomen, wier bekoelende en zachte schaduwen den aêmechtigen reiziger verkwikken, stemden het hart tot lof en dank voor de grootsche Godskracht, die allerwege zooveel goeds kweekt, en hier vooral zoo helpend en vriendelijk tegenkomt. Afgetobd op den verschroeijend zonnigen weg kwam men hier weêr tot zich zelven, het hart sloeg ruimer en in eerbied en ontzag boog men zich neer voor de weldadige kracht, die op nieuw leven en frischheid had geschonken. Derwaarts ging men dan ook in tijden van nood, om een gewenscht goed te verwerven, om een dreigend kwaad af te wenden, om

(1) Zoo schrijft HARTHOORN. In GERIEKE's Woordenboek vindt men bauwĕrĕsâ niet, maar wel ambahoerèksâ = beschermen. RED.

opgewekten toorn bij den Magtige (of het magtige) te verzoenen, om eene gedane gelofte te vervullen, met zich brengende offeranden van rijst, eijeren, enz., en hulde doende in het aanbieden van bloemen (kĕmbang bôrèh) en het branden van wierook. – Ook elders waar zich de levenskracht der natuur treffend en indrukwekkend openbaart, voelt men zich tot vereering opgewekt, zooals bij zeestranden, digte bosschen, steile bergwanden. Al die plaatsen worden verblijven geacht van velerhande geesten, voor wier alvermogen men eerbied en ontzag koestert, wier toorn men vreest, wier gunst men hoopt. Echter schijnen al deze geesten, zoowel zij die zich ophouden op liefelijke en het hart weldoende plekken, als zij die wonen in streken van angst en ontzetting, – in aard en karakter niet onderscheiden te worden. Men vreest, men is bang zoowel voor den een' als voor den ander. Geen van deze hoorde ik immer zedelijke eigenschappen toeschrijven. Zij zijn magtig, geweldhebbers zijn zij, en daarom: heil! die wèl met hen is, ramp! die het niet goed met hen heeft; – dat weet men van allen. Evenwel hoort men dikwijls booze geruchten omtrent geesten, die in woeste plaatsen en bosschen huizen, zij maken menschen krankzinnig en dol, bewerken ziekten, verslinden zelfs menschen ..... maar hebben daarvoor toch altijd eene zekere reden, zooals bij voorbeeld het schenden hunner privilegiën door het ongevraagd en ongeweigerd betreden van hun grondgebied. Daartegenover staat 1°, dat ook de geesten van woeste streken menschen behulpzaam zijn in het bereiken hunner bedoelingen, en 2°, dat ook de geesten van hartverheffende plekken, dat zelfs de beschermgeesten der dessa, Danhjang kang bauwĕrĕsâ desâ aan ligtgeraaktheid lijden, waarom

men bij het een of ander er al spoedig bij is, hun ter verzoening een offer te brengen.

Het aantal geesten is ontelbaar – en dat laat zich begrijpen. Al die natuurverschijnselen, welke wij aan vaste wetten en bestaande krachten toeschrijven, acht de Javaan voortgebragt door geesten. Geesten, met hoevele verschillende benamingen aangeduid, zijn zoo niet allen dan toch grootendeels bezielde, gepersonificeerde natuurkrachten (1). Op het spraakgebruik afgaande zou men zeggen, dat nu eens stof en kracht worden onderscheiden, dan weder niet. Zeer bepaald en duidelijk beweren vele Javanen dat zij geen boomen, rivieren, bergen, beelden vereeren; maar de Danhjang, welke ook veelal met het Arabisch woord Sétan (2) wordt aangeduid, is de demon, de geest die daar huisvest. Anderen, evenwel maken zulke fijne onderscheidingen niet en regtvaardigen hunne hulde met de vraag: „hoe zou het ons zijn, indien er geen water, hout enz. ware?"

(1) Zoo zeggen berigten, dat er niet ver van Malang zich een Danhjang ophoudt, welke door zijn' dienaar, den priester, bezetenen (!) geneest. Na het inachtnemen van enkele plegtigheden dompelt de priester den patient in het water, en zet hem daarna op eene daarvoor bepaalde plaats, herhaalt deze handeling enkele malen, dikwijls tot genezing van den lijder. Dat nu die waterkuur op het geschokte zenuwgestel gunstig werkt, is duidelijk – maar ook komt de vraag op, of mogelijk die plaats door het opstijgen van gassen of in 't algemeen door daar aanwezige zelfstandigheden eene genezende kracht hebben kunne?

(2) De Javaansche Sétan is niet de Hollandsche Satan. De geschiedenis van het woord is waarschijnlijk aldus: De Arabieren in de javaansche geestendienst duivelendienst ziende, begrepen al die verschillende soorten van geesten onder de benaming Sétan. De Javanen, de kracht van dat woord niet begrijpende, volgden dat spraakgebruik te gereeder, omdat zij nog geen algemeen begripswoord voor „geest" hadden. Het kon echter niet missen, dat bij het doordringen van het Mohammedanisme dat woord voor velen eene ongunstige beteekenis kreeg. Dat het die echter niet altijd heeft, blijkt ook uit Maandberigt N°. 3, blz. 43, Jaarg. 1857. Tot aanduiding van den booze, den duivel gebruikt de Javaan het woord iblis.

Algemeen zijn nog formulen en bezweringen in gebruik, met welke men zich regtstreeks wendt, niet tot den geest des vuurs, des waters, des winds, maar tot het vuur, het water, den wind zelf. Misschien stammen de dowå's (gebeds–, toover–, bezwerings–formulen), waarin stof en kracht, de Danhjang (of Hjang) en zijne woning worden onderscheiden van later' tijd, dan die welke deze onderscheiding niet kennen.

Met de vereering der natuur en der natuurkrachten, gaat die der voorouders, der afgestorvenen vergezeld. De lotgevallen en het geheele leven des menschen zijn van dien aard, dat de Javaan geene diepzinnige redeneringen noodig had om in te zien, dat hij afhankelijk was, onderworpen aan magten waartegen hij niets vermogt. Van die magten wist hij niets anders dan dat zij magtig waren. Wat zou hij kunnen tegen hen bij kwaden luim en vermeende of wezentlijke beleediging? Toen hij jong was, vond hij bij moeijelijkheden en druk troost en bescherming bij zijne ouders – maar die zijn gestorven! Gestorven? – In zijne herinnering leven zij nog, bij uitreddingen was het hem alsof hun geest hem omzweefde; bovendien een onmiddellijk zelfgevoel des geestes spreekt van onsterfelijkheid. Zoo lag de gedachte nabij, dat de gestorvenen de levenden in liefde bleven gedenken en naar vermogen bleven helpen. En dat vermogen was niet gering. Door den dood van het grove ligchaam ontdaan, waren zij niet onderworpen aan de onweêrstaanbare natuurkrachten; maar stonden zij niet boven, dan toch naast deze. Elke dessa vereert derhalve naast haren beschermgeest, de Danhjang kang bauwĕrĕså desså, haren stichter, den Akal bakal, terwijl ieder voor zich eigen voorouders en beroemde personen hulde brengt. Zoo paarde zich blijvende hulpbehoevend-

heid en aangename herinnering aan het gevoel van verpligting en liefde, om de afgestorvenen even als de natuur en hare krachten mede ter voorkoming of afwending van mogelijken toorn, te vereeren en zegen af te smeeken, hetgeen op vaste tijden en bij bijzondere gelegenheden plaats heeft.

Die bijzondere gelegenheden hangen af van de gezindheid en de omstandigheden des menschen. Er zijn er die daarin zeer overvloedig zijn, en dagelijks zelfs bij bijzondere verrigtingen, als kleeden, baden, eten enz., dowå's uitspreken. Algemeen echter wendt men zich tot de voorouders (Loehoerloehoeré), of tot deze of die Hjang, bij eene zeer gelukkige uitkomst tot dankbetoon, bij moeijelijkheden, ziekte enz. tot uitredding, bij verhooring tot volbrenging eener mogelijk gedane gelofte. Een kwaad zal men duchten, betrekkingen zullen ziek zijn, aanverwanten zullen door het geregt wegens wanbedrijf zijn gevat; alsdan doet men de Hjang van hier of daar, of ook de voorouders de gelofte, dat wanneer het kwaad zal worden afgewend, de zieke herstellen, de gevangene „vergeving ontvangen van de grooten en magtigen (der aarde)" er een feest bij hem, bij den boom, waarin hij woont, of aan het graf, waarin zij rusten, zal gehouden worden. Verkrijgt men nu het verlangde, dan gaat men met de daartoe uitgenoodigde familieleden en vrienden derwaarts een' maaltijd houden, bloemen strooijen, wierook branden, en, zoo het vermogen het gedoogt, mag de gamelan met de (zedelooze) danseressen niet ontbreken, ten gevolge waarvan het godsdienstig feest, zonder dat men zich zulks verwijt, met ontuchtigheden gepaard gaat.

De bepaalde tijden, waarop eene dergelijke hulde wordt gebragt, zijn al de tijdstippen van zeker gewigt, die een min of meer beslissenden invloed oefenen, zooals

geboorte, huwelijk, sterven; belangrijke momenten in de dragt der vrouw; iedere verrigting, die eenige beteekenis heeft, het inzamelen der padi in de schuur, het algemeen feest voor den zaaitijd, tot reiniging der dessa (barĕsih desâ), de eerste ploeg, die in eigen akker gezet wordt, het inzamelen der eerstelingen van den oogst, enz. enz. – De twee laatste feesten worden op den akker zelf, dat ter reiniging der dessa, ten huize van het dessahoofd, de overigen ten huize van belanghebbenden gehouden, en wel, zoo het de belangen van een' persoon geldt aan de woning van dezen alleen; daarentegen zoo het welzijn van velen daarvan afhangt bij ieder van deze beurtelings. Hebben er nu op eenen dag vele feesten plaats, dan eet men bij ieder een weinigje, terwijl het overschietende wordt medegegeven aan de gasten, voor hen die thuis bleven ten bĕrkat, opdat wegens het aantal dergenen die mede genoten, welke allen tot voorbede verpligt zijn, de zegen die dit feest beoogt overvloedig en ruim zij.

Al deze feesten zijn elkander vrij gelijk. Vrienden en betrekkingen, veelal ook de dessagenooten, soms ook de bewoners der vier of vijf naastliggende dessa's worden tot den maaltijd genoodigd, die altijd naar het vermogen des gastheers ruim en mild is. Vóór den maaltijd aanvangt spreekt de gastheer of de oudste der aanwezigen in zijnen naam de gasten toe, noemt het doel des feestes, en roept den zegen in van zoovelen als de dowâ's (de toover-formulen), die hij kent vermelden. Daarop geeft hij het woord aan den priester der dessa (modin), die eene arabische dowâ uitspreekt, waarop men overgaat tot het nuttigen der spijzen.

De dowâ's bij dergelijke gelegenheden in gebruik zijn vele en velerlei. Echter zijn er eenige, die meer alge-

meen verspreid schijnen te wezen. Deze gunne men hier eene plaats, omdat zij den javaanschen geest in zoo menig opzigt karakteriseren.

Als men gereed staat zijn rijstveld (sawah) te beploegen en om te spitten, wordt de volgende dowâ uitgesproken: „Beschermgeesten van mijn rijstveld, wilt allen van hier gaan; uwe kinderen en kleinkinderen laat hen allen uit den weg gaan: de plek ga ik bewerken. Vader ADAM en moeder EVA ik vraag om eten en kleêren. De akker zelf wordt daarop sprekende ingevoerd alzoo: „Mijn ligchaam ga het snijden en kerven, beplant mij met zaad – daar ligt het – u strekkende tot kleêren en eten."

Bij het lezen der eerstelingen van het rijstveld is de dowâ van den volgenden inhoud: „Onzigtbare Pertijan Siloemman (een ter kwader faam bekende geest) verijdel het werk aan mijn rijstveld verrigt niet. Indien gij het verijdelt, dan zal ik u den kop door midden hakken. Emboq Sri Dânâ, Emboq Sri Loeloet, Emboq Sri Pĕnganten (namen van vrouwelijke rijstgeesten) hoort! Verzamelt al uwe kinders en kleinkinders, grooten en kleinen. Ik ga de rijst snijden! Wat ik tot snijden gebruik is gewet ijzer. Schrikt, huivert niet en slaat het oog niet op. Al mijne sadat (1) vragen gunst en

(1) Dit arabisch woord, eigenlijk sjahâdat, getuigenis, belijdenis, blijve onvertolkt, omdat het mij nog niet duidelijk is, wat er de Javaan onder verstaat, – welligt houdt hij het (althans dikwijls) synoniem met dowâ-formule van geheimzinnig vermogen. Vroeger heb ik Sadat pĕnĕtĕp penâtâ gâmâ naar ontvangen verklaring in de dessa vertaald: de kracht, de steun en regel van de godsdienst; later naar eene foutieve afleiding van het woord het wezen, enz. De zaak is hoogstwaarschijnlijk aldus gelegen: Sadat pĕnĕtĕp penâtâ gâmâ is de naam eener formule, eener ilmoe, en wil zeggen: de Sadat, de formule (van geheimzinnig vermogen) aangaande den steun, en regelaar van de godsdienst, hetwelk een vorstelijke titel is, en in het onderhavige geval den toekomstigen Heilaanbrenger der Boeddhisten (de 10 incarnatie van Boeddha?) aanwijst.

voorspraak. Ik heb het doel en voornemen (hier zijn een arabisch en een javaansch woord gebruikt) een offermaaltijd aan te rigten voor den beschermgeest mijner sawah, die heerscht in de vier omliggende dessa's en voor Sjeich Saloeke en Sjeich Moekålånå."

Bij het opstapelen der rijst in de schuur heet het aldus: „Emboq Sri Pĕnganti, Emboq Sri Pĕnganten, slaapt hier in deze donkere schuur. Het zal goed zijn, dat gij al uwe kinders en kleinkinders verzorgt."

De dowå bij het nemen van de rijst uit de schuur, om te ontbolsteren en te eten, luidt als volgt: „Emboq Sri Pĕnganti, en Emboq Sri Pĕnganten, huivert, schrikt niet en ziet niet op.

Na den afloop van den oogst vangt voor den landman het nieuwjaar aan. Het intreden in eenen nieuwen tijdkring wekt overal de gedachte aan mogelijke gevaren, moeijelijkheden, ontberingen enz., en in het gevoel zijner magteloosheid wendt men zich tot de hoogere magt tot afwending van verdriet en leed en tot het verwerven van hulp, bijstand en genade. Daartoe wordt in iedere dessa na den afloop van den oogst en dus bij den aanvang van het nieuwe (natuur) jaar het bovengenoemde feest „tot reiniging der dessa" gehouden. Het is een groot feest waartoe niet alleen de dessagenooten maar ook de bewoners der vier of vijf omliggende dessa's uitgenoodigd zijn. Wanneer al de genooden tegenwoordig zijn spreekt de oudste man der feesthoudende dessa, de gasten aldus aan: „Broeders, zoo ouden als jongen, die hier nu allen voltallig bijeen zijt ten huize van hun dessahoofd! Diegenen welke het oogmerk (tot eene godsdienstige handeling) hebben zijn mijn zoon (oneigenlijk te verstaan) het dessahoofd en al mijne kinderen en kleinkinderen van deze dessa. Het oogmerk

en doel is hulde te brengen aan den ontginner van deze dessa. Ook wordt er nog hulde gebragt aan anderen. Die verder gehuldigd worden zijn de vier beschermgeesten dezer vier bij elkander liggende dessa's en de Danhjang toewå (de hoogste geest, de oppergod?) Ook breng ik deze offerande aan vader ADAM en moeder EVA. De reden, dat ik deze offerande aanbied is, dat ik om zegen en heil smeek voor mijne kinders en kleinkinders van deze dessa. Ik bied deze offerande nog anderen aan. Die welke ik verder deze offerande aanbied zijn de zeven Empoe's, welke uitgevonden hebben de lans, de kris, het zwaard en de schop. Ik bied deze offerande nog anderen aan. Diegene welke ik verder deze offerande aanbied zijn de acht of negen Wali's, die ten vraagbaak strekken en op Java rusten. Ik bied deze offerande nog anderen aan (1). Diegene, welke ik deze offerande verder aanbied zijn, de Soenan van Ngampel, de Soenan van Giri, de Soenan van Bonang, de Soenan van Batang, de Soenan van Ngoendoeng, de Soenan van Koedoes, de Soenan van Cheribon en de Soenan van Bantam. De reden dat ik deze offerande aanbied is, dat ik heil en zegen vraag voor al mijne kinders en kleinkinders van deze dessa. Ik bied deze offerande voorts aan het hoofd van Penang goengan", den naam der feesthoudende dessa, waarop nu volgen de namen der geestelijke hoofden der vier naastbijgelegen mede tot het feest genoode dessa's en voorts die van drie bekende plaatsen van het oude Java, aldus: „en het hoofd van Soekå, en het hoofd van Badoet, en het hoofd van Godang, en het hoofd van

(1) De man schijnt zich te vergissen, want die hij nu gaat vermelden zijn als ik het wel heb de namen der 8 of 9 Wali's, die ten vraagbaak strekken.

Grebet, en het hoofd van Solo, en het hoofd van Mataram en het hoofd van Pengging. De reden, dat ik deze offerande breng is, dat ik zegen en heil vraag. Ik breng voorts deze offerande aan de opvolgers van Mataram, aan de opvolgers van Giri, aan de opvolgers van Ngampel. Ik vraag hun heil en zegen. Ik breng deze offerande voorts aan de opvolgers der profeten, dien toekomt offerande te worden toegebragt. Ik vraag om heil en zegen. Ik breng deze offerande voorts aan den dag en de nacht, aan de zeven dagen der gewone week en de vijf pasardagen; aan de dertig woekoe's. De reden dat ik deze offerande breng is, dat ik zegen en heil afsmeek. Ik breng deze offerande voorts aan de maanden en jaren, ik breng deze offerande voorts aan de zon, de maan en de starren. De reden dat ik deze offerande breng is, dat ik zegen en heil afsmeek. Ik breng deze offerande al verder aan het water en aan het vuur; aan het hout en de bladeren; aan steen en wind. Ik breng deze offerande aan al hetgeen is beneden den hemel en hetgeen is boven de aarde, en al hetgeen voorts toekomt met offerande vereerd te worden. En ik roep den zegen in over hetgeen is in huis en over hetgeen is buiten 's huis; en ik roep den zegen in over de eenden en kippen, de buffels, koeijen en paarden en de veldvruchten van al mijne kinders en kleinkinders van dit dorp. De reden dat ik den zegen inroep is, opdat zij gezegend zouden zijn, van onder (in hunne afstammelingen) en van boven (in ouders en voorouders). Ik heb gezegd (sampoen). Nu gelieve de priester (de modin) de dowå uit te spreken en ramp af te weren, zoodat het einde heil zij." Aan dat verzoek gaat ook de priester aanstonds voldoen met het prevelen van eenige arabische woorden, waarvan

geen der toehoorders noch ook hij zelf iets verstaat.

Nog een enkele maar minder algemeen bekende dowå, welke bij boschontginning goede diensten bewijst. Het is blijkbaar een' veel jongere dowå, dan de bovenmedegedeelden, welke stellig zijn van hoogen ouderdom, verrijkt met enkele bijzonderheden uit later' tijd. Deze daarentegen stamt uit de mohammedaansche periode. Hij luidt als volgt: „De leeraar der leeraars, de koningleeraar, Z. M. de Koning SALOMO, zoon van Z. M. den Koning DAVID, de echte zoon van de' vorstin WOERIAN, die een gehucht aanlegde in het bosch Bleqqi. Hij zetelde op een gouden bali-bali, welke afgesloten was met ijzer als een boomstam zoo dik, en bewaakt door alle menschen der aarde. Gij alle mogelijke soorten van geesten, als daar zijn: Ajim, Sètan, Wéwé, Blĕkkasaqqan vlugt en wijkt allen. Indien gij niet heen gaat, dan zult gij achterhaald worden door mijn' vorst Z. M. SALOMO, en zult vermorseld en vergruiseld worden tot stof en opgelost en opgenomen worden in water. Verdwijnen en te niet gaan is de wil van Allah."

Behalve deze en dergelijke dowå's kent het bijgeloof nog vele middelen, om kwaad af te weren en gewenscht goed te verwerven. Daartoe is noodig, dat men op dagen en tijden acht geeft, niets verrigt op een' kwaden dag, want dat is niets anders dan zich onheil koopen; eer een' goeden dag niet ongebruikt laten voorbijgaan, want dat brengt zegen en heil in huis. – Toovergebeden doen in alle omstandigheden goede diensten. Zij overtreffen uitgelezen' medicijn in genezende kracht. Daarvan is de Doekoen (doctores, vroedvrouw) zoo overtuigd, dat zij wel tooverformulen (welke zij tot bezwering van den inwonenden geest den lijder veelal in het oor fluistert) zonder medicijn, maar nooit medicijn zonder

tooverformule (djåpå, montrå, dongå, dowå) zal toedienen. In moeijelijke gevallen, als men niet weet waarop en waaraan, kan het ook zijn nut hebben onder het opzeggen van doopformulen en het houden van vasten, een' nacht te slapen onder heilige boomen (kajoe angkĕr, kajoe singit) en op de graven der voorouders, ten einde in den droom eene openbaring van geesten te ontvangen. Het bezit van het vel van een ongeboren wicht is van groote waardij, dewijl het den bezitter het vermogen mededeelt van in de donkere toekomst te kunnen zien en dingen waar te nemen, die een gewoon mensch niet opmerkt. De betrekkingen eener zwangere vrouw, die sterft voor zij heeft gebaard, achten zich daarom verpligt het graf, dat haar lijk bewaart, zorgvuldig te bewaken, opdat hetzelve niet gestolen en ontvoerd worde. Het bezit van moestikå, versteeningen in aardvruchten, boomen, ligchamen van dieren en menschen, heeft insgelijks groote nuttigheid. Maar men moet ze dan ook naar eisch verzorgen en niet verzuimen, om ze elken vrijdag legi (d. i. elken vrijdag, die zamenvalt met den 1sten dag der vijfdaagsche pasarweek) bloemen (kĕmbang borèh) aan te bieden en te bewierooken. Geschiedt dat trouw, dan zal de moestikå kebo, d. i. eene versteening uit een buffel den bezitter zegenen met rijkdom aan buffels; de moestikå boemi, eene versteening welke in de aarde gevonden werd, bezorgt rijkdom aan eten en kleeren; de moestikå waringin, eene versteening uit een waringin boom, de moestikå manoengså, eene versteening uit een menschelijk ligchaam, hebben ieder insgelijks hunne eigene nuttigheid, die men mij echter niet heeft kunnen noemen. In het Soerabajasche moeten velen zijn ter groote van een' knikker, welke aan een touwtje zijn

vastgemaakt. Wordt er nu gestolen, dan is die moestikâ bij magte den dief aan te duiden. Men neemt daartoe het touwtje, waaraan hij is vastgeknoopt in de hand, na hem vooraf bewierookt te hebben. Men brengt hem daarom in beweging en, heeft dan slechts de rigting die hij aangeeft te volgen, om eerst het huis, waarin de dief zich ophoudt en vervolgens den dief zelf te ontdekken. Hoogst waarschijnlijk is de moestikâ een toovermiddel van javaanschen oorsprong. Het schijnt wel, dat Java in de vroegste oudheid al rijk aan allerhande toovermiddelen was. Die schatten zijn later door menigerlei amuletten, talismans enz. vermeerderd door de Arabieren, die in den verkoop daarvan eene goudmijn vonden.

Ook nog langs andere wegen kan men zich bovennatuurlijke medewerking verzekeren. Er zijn namelijk personen, goeroe's, pandita's, doekoen's, hadji's en voorts gewone lieden, maar altijd menschen van ilmoe en dowâ, die met de Hjang's, de Danhjang's en met Allah in zeer bijzondere betrekking staan, waardoor zij kunnen, wat een gewoon mensch niet vermag. Groot is het ontzag en de vrees, die men voor deze (geestelijke) geweldhebbers koestert. En dat laat zich begrijpen. Hun invloed op het lot der menschen is niet gering. Krachtens hunne dowâ en ilmoe zijn zij de personen door welke hoogere magten den zegen des rijkdoms, der hoogheid, der vruchtbaarheid verleenen. Zonder geschenken zijn zij niet te naderen. Bovendien heeft elke zegen (idi) zijn' prijs. Na behoorlijke betaling ondergaan goeroe (of pandita, of... welke ook de titel zij) en patient eene bepaalde kuur, waarvan vasten altijd een hoofdbestanddeel uitmaakt. De goeroe vast tot dat hij eene openbaring ontvangt of een gunstig of

ongunstig waarteeken, b. v. in de vlugt van zekeren vogel opmerkt. Is dat ten gunste van den patient, dan geeft hij meestal in dubbelzinnige taal te kennen wat hem te doen staat om tot zijn doel te komen. Valt het daarentegen ten zijnen nadeele uit, dan heet het tot de vrouw, die den zegen der vruchtbaarheid begeerde: „ga heen, gij zijt eigenlijk gezegd, ledig en onvruchtbaar – daaraan is niets te doen!" Tot hem, die den zegen des rijkdoms of der grootheid begeerde: „'t Is uit, gij zijt bestemd tot sjouwen en grassnijden!" Sommige dezer lieden hebben hoogen lof verworven. Naar de openbare meening zouden al hunne leerlingen, die stipt hunne bevelen hebben opgevolgd, tot rijkdom en grootheid, kortom tot alles wat wenschelijk is zijn gekomen. Die leerling, welke het beoogde goed niet verwierf, had zich aan nalatigheid schuldig gemaakt....!

Hoewel nu het eigenlijk werk van deze lieden schijnt te zijn, zegen rondom zich te verspreiden, zoo is het toch opmerkelijk, dat men voor hen vreeze bij eerbied paart, en voor geen geld bij hen in ongenade zou willen vallen. Men kan zich daarvan, schijnt het, wegens hunne betrekking tot de geestenwereld niet veel goeds beloven. Maar stellig en zeer bepaald geldt dat ten opzigte van die menschen, die een' geest, een Sétan bezitten, niet van hem bezeten zijn, maar hem in eigendom hebben. – Van die geesten bestaan ook al verschillende soorten, die ieder hunnen bijzonderen naam hebben, voorafgegaan van het woord Sétan, als algemeen begripswoord, zoo ongeveer overeenkomende met ons woord geest. De geesten hier bedoeld, zijn booze geesten, booze démons. Zij zijn legio, want zij zijn velen. Het is moeijelijk veel omtrent hen te hooren, want men spreekt er niet gaarne over. Dat schijnt niet

geraden te zijn. Zeker is het wenschelijk zich die Sétan's van het lijf te houden. Want de Sétan Djåwå is kinderwurger, de Sétan Goendoel is een duitendief, hij haalt de menschen de duiten uit den zak en voor den neus weg, zonder dat zij er iets van bespeuren. De Sétan Blorong doet hetzelfde. Tegen den nacht, wanneer zijn eigenaar de bali bali heeft bewierookt, schoon gemaakt en met eene fijne mat belegd, alsdan komt hij van zijn rondtrekken allerwege terug in de gedaante van eene slang met een menschenhoofd, kruipt op die bali bali en ontlast met éénen schud het lijf van de gestolen penningen, die hij.... ja waar? – geborgen hield. – De Sétan Djĕrangkong is een eijeren en kippendief. Hij is een geest van een' in der tijd pruttelachtigen grijsaard. Uit het graf stijgt eerst een rook op, die allengs meer en zigtbaar wordt, en eindelijk de Djĕrangkong in persoon is. Hij gaat bij niemand in dienst, maar oefent zijn bedrijf voor eigen rekening uit.

Van de drie eerstgenoemde Sétan's en zeker van nog menig ander wordt men door aankoop eigenaar. Gekocht zijnde heeft men zich in acht te nemen bij het naar huis brengen niet om te zien. Die Sétan wordt onder een daartoe bepaald deksel geborgen. Hij heeft zijn eigen kamer, die voor niemand buiten en behalve zijn' meester toegankelijk is. Ook heeft hij bepaalde tijden en voorschriften van bediening, die met stipte naauwgezetheid moeten worden vervuld, of de bezitter heeft geduchte straf en wraak te vreezen. Daarentegen wordt hij naar eisch en pligt vereerd, dan is hij ook zijnen meester opregt en onverdeeld getrouw, en rust niet voor deze den zegen des rijkdoms verworven heeft. En in 't geheel is dan de zaak des meesters zijne eigene

zaak (1). Die zijn' heer weerstaat heeft met hem te doen: de Sétan Djåwå wurgt hem zijne kinders; de Sétan Goendoel steelt hem het geld, enz. Is de keuze van zijn' heer gevallen op het goed van een ander, dan wordt deze schrikkelijk bezocht en vervolgt ten doode toe, terwijl het verlangde als geschenk aan den Sétanbezitter wordt afgestaan, reden waarom men gaarne van bezoeken van zóó iemand verschoond is.

Ook aan waarzeggerij en tooverij ontbreekt het op Java niet. Men hoort soms verhalen zoo bevreemdend als ontzettend en echt satanisch (2). Al die ver-

---

(1) Ik zelf heb daardoor ook nog vruchten geplukt, dat anders een ander voor mij zou gedaan hebben. Ik woonde namelijk in het huis van zulk een Sétanbezitter. Nu bragt de betrekking van dien Sétan tot zijnen heer mede, dat hij voor al diens eigendommen waakte, dus ook voor het huis en erf, dat ik bewoonde. Gebeurde het nu een enkele maal, dat mijne vrouw en ik zamen uit waren, dan namen de Javanen, die bij mij inwoonden, de gelegenheid waar, de vruchtboomen na te zien, klommen in die boomen, stonden gereed te plukken – maar onverwachts keerden wij terug en zouden zóó aan de deur zijn. De vruchtendief liet zich dadelijk neerglijden, maar wie er was – zijn heer niet. Hij ging weer den boom in, en daar kwam ik weer aan – hij aanstonds naar beneden en weer was ik verdwenen. Zoo ging dat altijd. En de verklaring van dat verschijnsel is dood eenvoudig. De bovenbedoelde Sétan nam de zaak voor mij op. Waar mijn eigendomsregt werd aangetast riep hij mijne gedaante tot schrik en ontsteltenis voor den misdadiger uit het niet te voorschijn. Die deze wonderbare zaak mogt betwijfelen, verwijs ik tot nader onderzoek bij SEM RIÅ, thans wonende te Redjåså bij Kepandjen, die het bovenverhaalde naar zijn zeggen in eigen persoon ondervonden heeft. Ik heb er alleen bij te voegen, dat die Sétan niet altijd even bij de pinken was, aangezien ik ook tijdens het verblijf in dat huis meer dan mij lief was op onteerlijke manier ben kwijt geraakt, en dat menigeen wegens hem niet bij mij durfde komen, en dat zij die zich verstoutten mij te kennen gaven, dat ik wel zoude doen met te verhuizen.

(2) Een enkel verhaal vinde hier eene plaats, waartoe te gereeder besloten wordt, omdat diegene welke het mij mededeelde juist geen loffelijke rol in de zaak speelde, en hetzelve toevallig (?) tamelijk wel overeenkomt met hetgeen ik eene hollandsche vrouw ten opzigte van haar zelve hoorde verhalen, wegens omstandigheden, die haar nu juist niet tot eer en roem

halen kortweg te ontkennen is tamelijk gemakkelijk, en schijnt verlicht, beschaafd. Ze allen zonder onderzoek en kritiek te gelooven is zeker ver van verstandig. Evenwel is het niet geheel onmogelijk, dat wij hier soms met verschijnselen te doen hebben, die uit een psychologisch oogpunt belangrijk zijn kunnen. Meestal echter spelen behendigheid,

---

verstrekten. Het verhaal luidt aldus: SARIDJÅJÅ van Tangoelangan bij Sidokare gelegen, een in zijn tijd beroemde goeroe, was zeer bedreven in de ilmoe modong (1), de arabische benaming voor wat de Javaan tenoeng (tooverij) heet. Iemand, welke op een zeker persoon een' hevigen haat had opgevat, begaf zich tot W...., een' zijner leerlingen, en verklaarde het gezadelde paard, hetwelk hij met zich bragt er voor over te hebben, indien bedoelde persoon door zijn' goeroe met ziekte en dood werd bezocht. Wegens het voordeelige van het aanbod geleidde deze hem naar den goeroe, hetgeen hem zelf ook wat opbragt. De goeroe had daar wel ooren naar, begaf zich op reis tot op een half of heel uur van de woning van den man, op wien de wraak zou genomen worden. Daar gekomen nam hij een stuk papier, schreef daarop den naam van dezen persoon, prikte er eenige figuren in, liet dat dus geteekende papier begraven onder den boom, waarin hij geklommen zijnde over de handpalm blies, de noodige tooverformule uitspraak en.... ter zelfder ure werd de gehate persoon hevig ziek. De uitgezette bode bragt daarvan het berigt en de wraaknemer was voldaan. Uit vrees dat zijn opzet mogt aan het licht komen, gaf hij onmiddelijk den bedongen prijs, en maakte zich uit de voeten. Daarop ging bovengenoemde leerling W.... naar den ongelukkige, zeide, dat hij de oorzaak van zijn ongeval kende, dat hij hem verlossen kon, zoo daaraan iets te verdienen was. Toen dat naar genoegen geregeld was, gaf hij bevel, dat hem de staart van een' zwarten hond zou worden gebragt, welke hij met inachtneming der voorschreven formulen plegtig tot asch verbrandde. Deze asch werd den patient ingegeven, waarop de ziekte week. Nu stelde W.... voor tegen behoorlijke betaling den kwaadwillige, die hem dit onheil had toegedacht, naar verdienste te straffen. Het voorstel vond bijval, en het duurde niet lang of ook die man dreigde onder pijnen en smarten te bezwijken. Ter goeder ure nog kreeg hij een bezoek van W...., die eerst verwonderd opzag over zijnen toestand, vervolgens verklaarde de zaak te begrijpen en weder tegen betaling hulp toezei. Men wordt het zamen eens over den prijs, de ziekte wijkt, en de leerling keert even als de leeraar met een goeden buit naar huis.

(1) Een arabisch woord modong kan er niet bestaan, omdat het Arabisch den klank mist, dien men in het Javaansch door de ngå of tjĕtjaq, in het Hollandsch door *ng* beteekent. Het zou dan eene verbastering van een arabisch woord moeten zijn, doch geen arabisch woord van dien klank ligt voor de hand. RED.

geslepenheid en slimheid in dergelijke zaken eene groote rol. Zoo gebeurt het dat iemand bestolen zijnde zich tot een' goeroe of doekoen wendt, om te weten wie hem dat gedaan heeft, ten einde weêrwraak te kunnen nemen. Hem wordt dan een en ander, als vasten, enz. opgelegd. Inmiddels informeert zich de doekoen of goeroe of hadji, in 't kort de persoon, wiens hulp is ingeroepen. Hij komt op de gedachte dat A de dief zou kunnen zijn. B nu is de vriend van A. Hij gaat daarop naar B, om hem uit te hooren. Wil dat niet, dan slaat hij een' zekerder weg in om tot zijn doel te komen; hij biedt B een deel der bedongen winsten aan bij mogelijke ontdekking. Daarop verraadt B vriend A, zonder dat het dezen ooit ter oore komt, hoe zijn misdrijf werd aan het licht gebragt.

Er zijn personen, die ten gevolge van het houden van zekere plegtigheden, als vasten, wierook branden, het uitspreken van tooverformulen, het behoorlijk gebruik van amuletten, talismans en dergelijke van den Hjanghjang, de Danhjang, of andere geesten, of van Allah, of van den een' zoowel als van den ander, ontvangen hebben het vermogen van goochelen, van tooveren, van wonderen te doen, van zich onzigtbaar te maken, enz. En die hoogere hulp wordt verleend tot welk een einde? – Om te schitteren bij volksspelen, om ongestraft zonden te kunnen bedrijven, om ongenaakbaar te zijn voor het geregt....!

Van de drie volgende dowå's – sorterende onder de ilmoe tegoeh of ilmoe kĕkĕdotan, beide ilmoe van onkwetsbaarheid, die hoewel één in aard en strekking toch in gebruik en werking moeten onderscheiden zijn, – wordt verzekerd dat zij bij het behoorlijk inachtnemen van de voorgeschreven plegtigheden, een boven-

natuurlijk vermogen mededeelen. Zij luiden als volgt:

1. „De wezenlijke kĕling (?) is de wortel van den rook van wierook. Een stuk wierook, hoe gaat het langzaam en statig op! Hoe is zijne kleur? (Die is) geel. Waar is zijn zetel? (In de) borst. Hoe is zijn aard? Onkwetsbaarheid komt van vader; heil komt van moeder. Hoe luidt het aanroepen? Salalah Hoe Ahihi wasalam (1). De plaats van Hoe is hihi en dat is heil."

2. „Srani is de naam van mannelijke wierook; Nila Srani is de naam van vrouwelijke wierook. Geel zijn zonder zich (gelijk de Javanen ter wille van de schoonheid plegen te doen, geel) geblanket te hebben, glibberig zijn (zoodat men even als een aal niet kan vastgehouden worden) zonder zich met olie besmeerd te hebben. Ja, dat is de gladde: onkwetsbaar, niet te treffen, onzigtbaar. Ja, dat is de gouden sadat, welke onveranderlijk is."

3. „Ik zeg op de tooverspreuk (van bovennatuurlijk vermogen) bandoeng bondå wåså. Krachtig en magtig is mijn ligchaam, mijn rug is als ijzer, mijne spieren als ijzerdraad, mijne huid is als koper, mijn snoet is sterk. Ja, dat is (als) Z. M. ALI."

Het uitspreken van tooverformulen, het bezit van talismans en het volvoeren van voorgeschreven plegtigheden zijn den menschen niet alleen van dienst voor de dingen dezes levens, maar ook voor die der toekomende wereld. Die hierin nalatig is, zwerft na den dood rusteloos rond, zonder ooit een eigen vast verblijf te vinden. Spijtig over eigen noodlot bestoken zij de le-

(1) Deze woorden zijn eene verbastering van het arabische çalla'llahoe aleihi wasallama d. i. God zegene hem en geve hem heil! welke bede vaak achter den naam van MOHAMMED gesteld wordt. RED.

venden, en zijn dezen alleszins gevaarlijk, gelijk wij boven gelegenheid hadden op te merken. Diegenen echter, welke die pligten getrouw hebben vervuld, vinden goede opname bij RATOE MAS KRATONÉ ÅNÅ HING SEGÅRÅ KIDOEL (1), waar zij als dĕmit's (geesten, die in geen' goeden reuk schijnen te staan), voortlevende, rijstvelden bebouwen, en rijk voorzien zijn van buffels en koeijen (een belangrijk artikel voor den landbouwenden Javaan), en – N. B. heerendiensten verrigten voor de grooten en aanzienlijken dezer wereld, bij gelegenheid dat deze reizen door de bosschen, waarin zij zich ophouden. – Zijn er bij de begrafenis van deze lieden genoegzame voorzorgen genomen door het uitspreken der daartoe noodige dowå's, en het leggen van een pisangstam in het graf, dan is het hunnen geest mogelijk, wanneer het hem in het genoemde rijk niet bevålt, naar het afgelegde ligchaam weder te keeren, hetgeen zoo gij het kunt aannemen al meermalen heeft plaats gehad. – Alle wèlafgestorvenen echter zijn niet verhuisd naar „het rijk der Zuidzee." Meer algemeen is de voorstelling, dat de geest bij voorkeur wijlt aan die plaatsen, waar zijn gewezen stoffelijk hulsel rust, waarom ook dikwijls de kerkhoven worden bezocht tot huldebetoon en smeekgebeden. Evenwel zijn de geesten niet aan die plaats gebonden. Men geniet hunnen bijstand zelfs op grooten afstand: zij verschijnen soms in droomen, enkele malen ook in wakenden toestand. Daar evenwel het bezoeken der graven groote voordeelen met zich brengt, verwijdert

(1) Hier is waarschijnlijk dezelfde bedoeld, die elders NJAI GEDÉ RATOE KIDOEL heet of een' dergelijken naam draagt. Omtrent deze vrouw, die steeds als vorstin en als bovennatuurlijk wezen voorgesteld wordt, zijn vele sprookjes in omloop. De oorsprong van dit bijgeloof is nog niet opgehelderd. RED.

men zich liever niet van de woonplaats zijner ouders en voorouders. Gelukkig dat de beschermgeest der dessa, vooral voor de bewoners van zijn grondgebied wel te spreken is, en de geesten der begravenen op het kerkhof der dessa voor al de dessagenooten toegankelijk zijn; – anders zou de Javaan nooit tot verheuging kunnen overgaan.

De leer der zielsverhuizing, die thans naast de beschreven voorstellingen algemeen wordt gehuldigd, schijnt van hindostaanschen en niet van javaanschen oorsprong te wezen. Het hoogste dat de Javaan zich gewoonlijk voorstelt, is weder mensch te worden, en het allerhoogste alsdan hoogen rang en aanzien te bekleeden, als zoon van Wedånå en Regent andermaal het levenslicht te aanschouwen. Enkelen zijn krachtens de ilmoe kamoedian zoo gelukkig, dat zij zonder de smarten des doods te smaken tot dat toppunt van geluk geraken. Onder het opzeggen van die ilmoe verlaat de geest het ligchaam, en neemt bezit van het ligchaam van den persoon, wiens lot men reden vindt te benijden, als b. v. dat van Wedånå, regent–resident, waardoor de geest van dezen gedwongen wordt elders een goed heenkomen te zoeken.

Het bezwaar, dat de leer der zielsverhuizing drukt, hetwelk gelegen is in het volslagen gemis van herinnering van den vorigen levenstoestand heeft men gevoeld. Er zijn verschillende verhalen in omloop omtrent personen, welke die herinnering werkelijk bezaten, en soms zelfs worden er menschen aangetroffen, die in koelen bloede beweren: „ik ben die en die, welke toen en toen leefde, daar en daar woonde en.... er volgen dan nog eenige kleine bijzonderheden, die blijken geven van levende en frissche herinnering. Het ligtgeloovige volk hoort dat

alles met welgevallen en verbazing aan, het stelt den verhaler met eene vraag en raadselspreuk op de proef, en bij gewenschte oplossing neemt het al zijne woorden geloovig aan.

Gelijk in het vorige jaar, zoo heb ik ook gedurende dit jaar meermalen de vraag hooren opperen: „bij het sterven, waarheen gaat dan het ligchaam en waarheen de ziel? Als het ligchaam voor Allah verschijnt, wat zegt het dan, en als de ziel voor Allah verschijnt, wat zegt zij dan?" Ook is mij de vraag voorgekomen, of na het sterven, ligchaam en ziel ver van elkander af zijn, of zij eeuwig gescheiden blijven, dan wel of zij eenmaal weer zullen zaâmkomen?" „Die mij deze vraag kan oplossen," zegt menigmaal de eene Javaan tot den ander' „dien geloof ik in alle opzigten ten volle." Al deze en dergelijke vragen, waarop de Javaan zooveel klem en nadruk legt, hangen zamen met zijne geestenvereering, en mogelijk ook met zijne te uiterlijk opgevatte leer der zielsverhuizing (1). Want in dezen ideënkring bevinden zich geest en ligchaam zoo los naast elkaêr, dat ieder als voor zich zelfstandig bestaat. Het ligchaam is hier niet meer dan een uiterlijk hulsel (de kooi) van den geest, hetwelk hij zoodra hetzelve versleten is of een beter bekomen kan, afwerpt zonder er ooit meer naar om te zien (2). Nu is toch blijkens de luide stem der ervaring het ligchaam meer dan zoo'n los bekleedsel des geestes: er bestaat tusschen geest en ligchaam zulk een

(1) Deze vragen kunnen ligt opkomen bij een' Mohammedaan, die iets van de leer des Korans omtrent de opstanding der ligchamen gehoord heeft. Dus is hierin invloed van den Islam evenzeer denkbaar. RED.

(2) De vergelijking van het ligchaam bij eene kooi komt zeer dikwijls voor bij de mohammedaansche mystieken. Zie b. v. THOLUCK Ssufismus. GARCIN DE TASSY, le langage des oiseaux. (Traduction du poëme Persan Mantic Uttaïr.) RED.

innige band van gemeenschap en zamenwerking, beide zijn zoo wederzijdsch afhankelijk, dat men zich zelfs eene werkelijke scheiding niet onder de aanschouwing kan brengen. Zoover is het er van daan, dat het ligchaam een bijkomend ding, een toevallig iets zou wezen, dat willekeurig geruild, verwisseld, ja zelfs ontbeerd zou kunnen worden. Men heeft dan ook dat ligchaam lief, en voelt er betrekking op. Van den geest nu hoort men, dat hij hier of daar heen gaat; maar van het ligchaam verneemt men niets. Waar zal het heen gaan? Wat zal er van worden? zijn vragen van angstige bekommering, die de menschelijke geest niet afwijzen kan, en waaromtrent, al blijft er altijd nog veel te vragen over, bemoedigende wenken ontvangen worden in hetgeen de schrift zegt van eene opstanding des ligchaams.

(Wordt vervolgd.)

DE ZENDING OP DE ZUIDWESTER-EILANDEN.

Zijn er aan het zendingswerk uit den aard der zaak vele bezwaren en teleurstellingen verbonden, is het juist daarom een werk, dat veel geloof vereischt en tegelijk veel zegen belooft, ook het Nederlandsche zendelinggenootschap heeft vroeger en later in die bezwaren en teleurstellingen gedeeld. Weinige teleurstellingen hebben echter, allen, die aan het werk van harte deel namen, eene zoo bittere smart opgeleverd, als die, welke de afloop der zending op de Zuidwester-eilanden heeft aangebragt. Wij willen hier de geschiedenis van deze zending in eenige hoofdtrekken beschrijven. Later zullen wij nog wel gelegenheid hebben de bijzonderheden uit de nog voorhanden dagboeken der zendelingen mede te deelen.

In de lange keten van eilanden, die met Sumatra aanvangt, liggen de Zuidwester-eilanden bijna aan het einde, voorbij het eiland Timor. Het zijn, behalve meer andere, de eilanden Kisser, Roma, Dammer, Letti, Moa en Lakor. Wij noemen bepaaldelijk deze, omdat aldaar meer of min door onze zendelingen werd gearbeid. Het was, benevens anderen, vooral de op Timor werkzame zendeling LE BRUYN, die de aandacht van het bestuur op deze eilanden vestigde, als boven anderen geschikt voor den zendingsarbeid. De zendeling KAM, die van het jaar 1815 tot in 1833, toen hij stierf, met grooten ijver op Amboina arbeidde, en van daaruit voor een goed deel de zending bestuurde,

dacht even gunstig over de Zuidwester-eilanden, zoodat door zijne bestelling de zendeling BÄR in het jaar 1825 op het eiland Kisser of Makisser werd geplaatst, die op den 5den Augustus van dat jaar aldaar aankwam. Nu werden in het jaar 1826 niet minder dan acht zendelingen, onder welke één gehuwde was, naar Timor en de nabij gelegene eilanden afgevaardigd. De voor de Zuidwester-eilanden bestemde broeders kwamen in de jaren 1828 en 1829 aldaar aan, toen dus de zendeling BÄR zich reeds een drietal jaren op Kisser had bevonden. Zij, die korter of langer op deze eilanden werkten, waren (behalve BÄR) DOMMERS, HÖVEKER, WIËNKOTTER en zijne VROUW, LUYKE, VERHAAG, HEIJMERING en HOLTZ, de laatste eerst in 1832 afgezonden. De zendeling WIËNKOTTER en zijne vrouw beiden vonden reeds spoedig op het eiland Letti hun graf. Op 3 Mei 1828 kwamen zij er aan, en reeds op 30 Junij werd WIËNKOTTER weggenomen, terwijl zijne vrouw op 27 Maart 1829 hem volgde. De zendeling VERHAAG arbeidde eenigen tijd op Moa, maar vertrok na langdurige krankheid, tot herstelling zijner gezondheid naar Timor, waarop hij in het begin van 1830 zijn ontslag als zendeling vroeg. De zendeling HÖVEKER bleef op het eiland Moa slechts tot in 1834, deed toen eene reis naar Batavia in het belang der zending, waartoe hij behoorde, en liet zich daar als door het Gouvernement bezoldigde leeraar op het eiland Ternate plaatsen, alwaar hij nog ijverig arbeidt. Hij werd toen door den zendeling DOMMERS vervangen, die van het eiland Kisser naar Dammer en later naar Moa werd verplaatst. De zendeling HEYMERING, van het jaar 1828 tot 1832 op het eiland Letti werkzaam, verving alstoen de plaats van den overledenen TER LINDEN op Timor, waar hij nog te Koe-

pang als zendelingleeraar leeft en werkt. Alzoo waren het voornamelijk de zendelingen BÄR op Kisser, DOMMERS op Moa en LUYKE te zamen met HOLTZ op Letti, die tot in het jaar 1841 toe de zending op de Zuidwester-eilanden met groote getrouwheid en ijver vervulden. Van hunnen moeijelijken en tot onze en hunne grievende smart afgebroken arbeid zullen wij hooren.

Er kwamen al spoedig van de Zuidwester-eilanden vele ongunstige berigten. Allen, die in het voorjaar van 1828 tot de zending behoorden, een getal van acht personen uitmakende, werden of reeds in het genoemde of vooral in het volgende jaar door ernstige en bij sommigen langdurige krankheid bezocht, welke, zooals wij reeds vernamen, broeder en zuster WIËNKOTTER ten grave sleepte. Ofschoon met groote vreugd door de zoogenaamde Christenen en de Heidenen beiden ontvangen, vond men er daarna, bij het aanvangen der werkzaamheden, minderen bijval, zelfs hier en daar beslisten tegenstand. Men vond er de Christenen alleen in naam van de Heidenen onderscheiden, in bijgeloof en zedeloosheid aan dezen gelijk, deel nemende aan hunne afgoderij, vooral aan hunne afgodische feesten. Men vond er de Heidenen zeer aan hunne afgoderij gehecht, zoowel uit eerbied voor hunne voorvaderen, die haar pleegden, welke zij, indien zij daarvan afstand deden, zouden veroordeelen, als vooral uit liefde voor het zingenot, aan de vereering hunner goden verbonden. Men vond bij hen zeer geringe belangstelling in de prediking van het Evangelie door volslagen gemis aan gevoel van zondaarsbehoeften. Men had er vooral bij de invoering van scholen met allerlei bezwaren, hier en daar onoverkomelijk geacht, te worstelen. Men werd daarin tegengewerkt door de opperhoofden, die vreesden bij hunne onder-

hoorigen, wanneer zij Christenen werden hun gezag te verliezen. Men zag het getal van scholieren, met moeite vermeerderd, telkens weder verminderen door veranderde gezindheid van ouders en meesters der slaven, of door feesten, waaraan allen, dagen en weken lang, deel namen, of men bevond de Heidenen te arm, om zelven de geringe kosten te dragen van eenig gewaad, toereikend om de naaktheid der schoolkinderen te dekken. Eene nieuwe zwarigheid, die den arbeid der zendelingen moeijelijk maakte, deed zich voor in de taal der eilanders. Terwijl de zendelingen het Maleisch grondig behoorden te kennen, dat door een deel der Christenen werd gesproken, en waarin de Bijbel is vertaald en ook op deze eilanden werd verspreid, zoo bleek het, indien niet noodzakelijk, althans eene zeer wenschelijke zaak te zijn, dat de zendelingen tevens de bijzondere taal van elk dezer eilanden aanleerden, zouden zij door Christenen en Heidenen beiden verstaan worden. Eindelijk bleek ook de correspondentie met de Zuidwester-eilanden, zoowel van Timor als van Amboina uit, zeer moeijelijk te zijn, en de gelegenheid tot verzending zoowel van brieven als van goederen zoo schaarsch, dat bijvoorbeeld de zendeling HEYMERING op het eiland Letti eerst op 29 Maart 1830 het overlijden van den zendeling LE BRUYN vernam, dat op het nabijgelegen eiland Timor reeds op 21 Mei 1829 had plaats gehad.

Deze zwarigheden wogen terstond bij sommige bestuurders zoo zwaar, dat reeds in April 1831 het voorstel werd gedaan om de zending althans niet te versterken, maar liever op Noord-Celebes of Sumatra de aandacht te vestigen. Men vond echter geene genoegzame redenen om nu reeds van het begonnen werk de hand af te trekken. Eerst na eenig tijdsver-

loop, meende men, zou kunnen blijken, na het gelukkig doorstaan van zoodanige krankheid als de broederen trof, of men aan de luchtsgesteldheid dezer eilanden gewoon werd, dan of die op den duur zeer schadelijk bleek. Wat den geringen bijval betrof, dien onze zendelingen vonden, en den beslisten tegenstand, waarmede zij hier en daar te worstelen hadden, men moest dien houden voor een eigenaardig gevolg van den geest die onze zendelingen bezielde, en bij hunne werkzaamheden bestuurde. Het was natuurlijk, dat men dacht in hen menschen te ontvangen, die velen door doop en uitwendige belijdenis als van ouds aan de Kompagnie zouden verbinden en in het genot zouden stellen van eenige uitwendige voorregten daaraan verbonden (1).

---

(1) Dit was niet alleen sedert onheugelijke jaren alzoo geschied, (de kerk op Moa is van 1717, die van Serewaroe op Letti van 1736), maar nog in het jaar 1825 had dit plaats gehad. Toen had de zendeling KAM van Amboina op eene bezoekreis, door hem aan de Zuidwester- en Zuidooster-eilanden gebragt, negen honderd zielen, zoo volwassenen als kinderen gedoopt. Een deel dier doopelingen bevond zich op de eilanden, waar onze zendelingen zich hadden gevestigd of op andere nabij gelegene, zooals op Wetter, Letti, Moa, Roma en Dammer. Op Wetter doopte KAM acht en tachtig personen, en op Roma meer dan honderd. Op het eiland Sermatta, ook door KAM bezocht, kon zich niemand herinneren, dat ooit een onderwijzer was geweest; de eerste prediking van het Evangelie geschiedde er nu door dezen reizenden zendeling. Geen wonder, dat men eerst niets hooren wilde van het vaarwel zeggen der afgoderij. Later besloot men daartoe in eene volksvergadering, en nu werd reeds den volgenden dag, op den tweeden na de overkomst van den zendeling, de doop aan honderd twintig volwassenen en kinderen toegediend. Wij moeten intusschen hierbij bedenken, opdat wij KAM niet onbillijk beoordeelen, vooreerst, dat hij terstond beloofde voor de oprigting eener school op het eiland te zullen zorgen, en ten andere, dat hij toen reeds de vestiging van zendelingen op die eilanden verwachtte, althans vurig wenschte en alzoo voor allen, die hij doopte, later een geregeld onderwijs hoopte, dat zij dan vanwege den ontvangen doop, ligtelijk des te eerder zouden willen ontvangen. Zie Maandberigt 1827, N°. 2.

Nu vond men in hen mannen, die zoowel de Christenen in naam als de Heidenen tot den levenden God zochten te bekeeren, en hun CHRISTUS predikende als den Redder hunner zielen, te gelijk hun vermaanden om afstand te doen van ongeregtigheid. Daardoor moest wel bij velen de vijandschap ontwaken tegen eene prediking, die niet alleen beloofde wat zij ganschelijk niet gevoelden te behoeven, maar hen ook ontzeide, waarop zij den hoogsten prijs stelden. Mogt de volharding onzer zendelingen bij eenigen over dezen tegenstand zegevieren, dan zou er veel meer gewonnen zijn, dan wanneer velen zich lieten doopen, niet wetende wat zij deden. Wij Nederlanders moesten ons te meer verpligt rekenen, om met de meeste volharding pogingen tot de invoering van een echt en hartelijk Christendom op deze eilanden aan te wenden, naarmate ook daar in vroegeren tijd door ons eigen volk meer bedorven was, door het opnemen van bijgeloovige en zedelooze Heidenen in de gemeente des Heeren. Was de tegenstand, die thans ondervonden werd, ten deele een gevolg van dien misslag, zou het dan niet onze heilige verpligting zijn, om met dubbele volharding aan dien tegenstand het hoofd te bieden, of het Gode behagen mogt door onzen arbeid dien misslag te herstellen? Wat het bezwaar tegen de zending aangaat, dat er twee talen moesten worden aangeleerd, dat drukte haar niet meer dan andere zendingen. In de zending van Menado, bij voorbeeld, was het althans eene zeer wenschelijke zaak, dat de zendeling benevens het Maleisch ook het Alfoersch zich eigen maakte, gelijk hij op Sumatra, waar het Maleisch slechts door de strandbewoners wordt gesproken, voor den arbeid in de binnenlanden ook eene geheel nieuwe taal zou hebben aan te leeren. Het laatste bezwaar eindelijk uit

de moeijelijkheid der correspondentie met de Zuidwester-eilanden geboren, werd misschien, zoo meende men, meer dan opgewogen door een naauw daarmeê verbonden voordeel, dat aan deze zending van de beginne af was toegekend, dat zij namelijk de zendelingen weinig of niet in aanraking bragt met Europeërs, en zij alzoo aan hun helaas! zoo dikwijls verleidend voorbeeld in dezen niet waren blootgesteld.

Deze redenen werden voornamelijk aangevoerd door hen, die zich door de bezwaren in het begin ondervonden niet wilden laten afschrikken, en men besloot van den begonnen arbeid de hand niet af te trekken (1). Des te eerder kwam men tot dat besluit, omdat zich reeds spoedig naast al de bezwarende verschijnselen ook eenige voordeden, die hoop en moed gaven.

Niet weinigen van dezen werden bij toeneming waargenomen. Wij willen die in bijzonderheden vermelden.

Weldra bleek het, al waren deze eilanden ook zeer klein, in vergelijking b. v. met Java en Celebes, dat echter hunne bevolking niet onbeduidend was. Het eiland Kisser (van de andere eilanden ontbreken ons naauwkeurige opgaven) telde in 1832 6000 inwoners, waaronder 210 van hollandsche afkomst en 1300 gedoopten.

Onze zendelingen bevlijtigden zich om overal waar zij konden, scholen op te rigten en mogten, de omstandigheden in aanmerking genomen, hierin vrij wel slagen. Op Kisser telde de school van honderd tot honderd en dertig leerlingen; op Letti bij HOLTZ van negentig tot honderd negen en veertig, waaronder zes en vijftig

(1) Het bovenstaande is ontleend aan een rapport dat op 2 Mei 1831 over deze zaak in de Maandvergadering werd ingebragt.

meisjes bij zijne vrouw, en bij LUYKE tot honderd en veertig. Op Moa klom het getal der leerlingen in vier scholen in 1837 zelfs tot vier honderd vijf en twintig. Op Kisser wilde men eerst niet meer dan ééne school hebben; maar toen BÄR in 1831 eene bezoekreis zou doen naar Amboina, verzocht de radja hem, een' schoolmeester voor eene der afgelegen negerijen in zijn eiland mede te brengen. En niet alleen kwam deze tweede school tot stand, maar later was er ook hoop op eene derde. Gelijk er scholen waren op de eilanden door onze broeders bezet, zoo bleven of ontstonden er door hun' invloed ook op naburige. De zendeling BÄR bezocht gedurig het nabij Kisser gelegen eiland Roma, waar hij b. v. in 1838 onder 62 sommige schoolkinderen vond, die goede vorderingen gemaakt hadden. In 1836 was DOMMERS van Moa uit op het eiland Lakor. Hij beschrijft dat eiland, slechts door eene enge straat van Moa gescheiden, als schoon en vruchtbaar, rijkelijk voorzien van bronwater, schoone vruchtboomen en velerlei veldgewas en tien negerijen tellende, waarvan er vier sterk bevolkte. Hij werd er met de grootste hartelijkheid ontvangen, en na eenigen tegenstand rigtte hij twee scholen op, waarin hij twee van zijne kweekelingen, lidmaten zijner Moanesche gemeente plaatste. Weldra ontving hij verblijdende berigten. Eene der opgerigte scholen telde reeds dertig kinderen. De meester verhaalde hem, dat van het vertrek des zendelings af de voornaamsten der negerij hem dag noch nacht rust hadden gelaten, opdat hij hen onderwijzen zou en Maleisch leeren. In 1837 werd DOMMERS verhinderd om Lakor te bezoeken. Zijn ouderling deed het, en ook diens voorlichting en opwekking vond den besten ingang, zoodat het getal der kinderen

in de eene school tot zeven en dertig klom, en in de andere tot zestig scheen te zullen klimmen. Een der meesters trouwde met een lid der gemeente op Moa, een meisje dat veel lust en geschiktheid had tot het onderwijs en in de school van zuster DOMMERS hare regterhand was geweest.

Terwijl de broeders van tijd tot tijd ook over hunne schoolkinderen klaagden, waren deze hun echter meermalen tot groote vreugde en bemoediging onder hunne bezwaren. De meeste broeders bespeurden vroeger of later onder hunne scholieren ernstig nadenken, gevoel van zondaarsbehoeften, lust tot bidden. De zendeling LUYKE ondervond eens op treffende wijze hoeveel vertrouwen de schoolkinderen in hem stelden. In verband met eene afgodische plegtigheid was in Maart 1839 een gedeelte van het strand voor zekeren tijd afgeperkt, waarbij het bijgeloof waande, dat al wie in dien tijd aldaar het zeewater aanraakte, dit met den dood zou moeten bekoopen. Om dit bijgeloof te verdrijven, ging LUYKE zelf zich juist aldaar in zee baden, en hij wekte zijne schoolkinderen op om dit ook te doen. Zij deden het, en toen anderen hun toeriepen: zij zouden er toch uitkomen eer zij ongelukkig werden, sprongen en lachten zij des te meer, roepende: „Mijnheer zendt ons!"

Door den zendeling BÄR vinden wij tot tweemalen toe aangeteekend, dat hij met blijdschap leerlingen ontsloeg van de school; in 1836 tien jongens en vier meisjes, in 1838 een twaalftal, en beide malen wordt er getuigd, dat allen konden lezen en zingen en eenigen of ook wel de meesten schrijven. In 1831 schreef een ontslagen leerling aan BÄR een niet onaardig briefje. Dien broeder gelukte het ook eene poos, om voor ontslagen leerlingen eene herhalingschool te houden.

Door den zendeling HÖVEKER werd ook tijdens zijn verblijf op Moa aldaar eene zondagschool gehouden.

Even als het getal der scholieren, was ook dat der kerkgangers zeer afwisselend. Soms bleef het eenigen tijd op eene aanzienlijke hoogte. In 1836 mogt het DOMMERS gebeuren, dat een veertigtal van zijne hoorders begonnen, des Zondags uit de kerk komende, een gedeelte der gehoorde predikatie op te schrijven; gelijk dan ook die zelfde broeder als toen meldde, dat er reeds honderd en veertig waren, die lezen konden en schrijven. Al de broeders namen, sommigen bij herhaling lidmaten aan, en vierden dan met dezen het Avondmaal. Ook stelden zij bij hunne gemeente ouderlingen aan, waarvan meer dan een zich door getrouwheid en ijver onderscheidde.

Hoeveel er over onverschilligheid, ruwheid en zedeloosheid bleef te klagen, er waren echter ook in dat opzigt verblijdende verschijnselen. Het koppensnellen, vroeger ook op deze eilanden, althans op Letti in zwang, hield op met de komst der zendelingen. Men vergenoegde zich nu bij het feestvieren met kokosnoten, besproeid met geitenbloed, die menschenhoofden moesten voorstellen. De zendeling DOMMERS zag op Moa de huwelijks- en andere feesten, die vroeger een walgelijk aanzien hadden en dronkenmanspartijen waren, een beter aanzien krijgen, zoodat er eenige voorbeeldig gevierd werden. Dezelfde broeder getuigde dan ook, dat de Christenen wonnen in kennis en beschaafdheid. Ook op de Zuidwester-eilanden had zich de afgoderij niet weinig ontwikkeld. Op Moa telde men niet minder dan honderd zes en dertig afgoden. De afgestorvenen werden daar in beeldtenis bewaard en dagelijks met eten en drinken verzorgd, tot dat zij in een daartoe vervaardigd schuitje

naar Melane konden gebragt worden, eene plaats achter Groot Timor, van waar hunne voorouders zouden afkomstig zijn. Toen echter in Mei 1839, tot het plegtig vieren der uitvaart van een' heidenschen priester, een houten schuitje moest vervaardigd worden, waarin het kistje met de pop, die den overledene voorstelde, moest wegvaren, en de voornaamste kunstenaars, die dat werk verrigten zouden, onder de Christenen van Saraj op Letti behoorden, was er niemand van dezen toe te bewegen. Ook was bij de plegtigheid zelve geen Christen uit Saraj tegenwoordig, ofschoon andere zoogenaamde Christenen er deel aan namen, en de weigering om dit te doen veler misnoegen in hooge mate opwekte. Toen in 1833 de kerk op Kisser afbrandde, de schoonste op de Zuidwester-eilanden, duurde het wel geruimen tijd eer men eene nieuwe bouwde; maar dat gebeurde echter en men werkte daaraan met veel ijver. Meermalen traden ook de zendelingen bij het uitbarsten van een' oorlog met gelukkig gevolg als bemiddelaars tusschen de strijdende partijen op, en tegenstanders zelfs vreesden hen en werden somtijds door hen in bedwang gehouden.

Hoe hoog men echter met regt dit een en ander waardere, wij verlangen nog meer als de vrucht van den zendingsarbeid onder den zegen Gods, en ook dat meerdere bleef niet achter; bij menigeen' zoowel uit de Heidenen als uit de zoogenaamde Christenen, die onze zendelingen op de eilanden vonden, kwam waarachtige bekeering tot stand. Wij spraken reeds van het ernstige nadenken, dat de zendelingen bespeurden in sommige kinderen op de school. Bij enkelen zette zich die bloesem tot vrucht. Zoo ging het op in het oogvallende wijze bij DANIËL WOROEWE, een scholier van Br. LUYKE. Reeds in de school hield hij zich zelven voor een zondaar

al was hij onberispelijk, en bidden was zijn lust. Hij nam tot vrouw een meisje, dat twee jaren bij LUYKE had gewoond, en trad met haar op eerbare wijze in den echt. Ook bij haar ontdekte de vrouw van den zendeling de beginselen van geloof en godzaligheid. Ook de moeder der vrouw, die bij hen inwoonde, leerde zich zelve kennen, en er ontstond een voorbeeldig huisgezin. Van man en vrouw ontvingen Broeder en Zuster LUYKE blijken der hartelijkste genegenheid en hulp bij hun werk. LUYKE stelde den man vrijmoedig tot zijn' onderling aan, en had tot het einde toe in hem een' getrouwen helper. Toen hij hem eens in krankheid bezocht, hoorde hij hem spreken van de hope des beteren levens door onzen Heer. Op hetzelfde eiland had de zendeling HOLTZ een' ijverigen onderling in CHRISTIAAN JURJAN. Deze man gaf een treffend voorbeeld van vijandsliefde, toen hij het leven redde van een' man, die hem dikwijls naar het leven had gestaan. In 1836 verloor deze zendeling een' onderling, die voorbeeldig was, door den dood. Eenige maanden voor zijn sterven betuigde hij, toen HOLTZ hem in krankheid bezocht, dat de vrees voor den dood hem nog lang was bijgebleven, maar hij nu daarvan was vrij geworden. „Ik onderzocht mijzelven voor den Heer," zeide hij, „en bevond in mij, hoe groot ook mijne zonde en ontrouw zij, eene hartelijke liefde tot Hem. Nu dacht ik: heeft de Heiland begonnen deze liefde in mij te wekken, toen ik nog zijn vijand was, hoe veel te meer zal Hij mij thans beminnen, daar ik wensch in Hem te gelooven en Hem te dienen."

Natuurlijk ondervonden de jeugdige Christenen veel tegenstand van nabestaanden en vrienden. Velen bezweken daaronder en werden ontrouw. Enkelen boden echter kloekmoedig aan dien tegenstand het hoofd.

Toen een priester bij de krankheid van een jong meisje op heidensche wijze de oorzaak der ziekte en middelen tot herstel wilde opsporen, verbood zij hem dat met grooten nadruk en zeide: „Zoo gij het durft wagen om deze zonden en dat bijgeloof voor mij te plegen, dan zal ik eens voor den regterstoel van JEZUS CHRISTUS tegen u optreden!" Weldra herstelde zij gelukkig. Ook een lidmaat van Br. DOMMERS werd sterk aangezocht, om mede aan de afgestorvenen eten te geven, en toen men hem door dreigen daartoe zocht te bewegen, zeide hij: „Al slaat gij mij ook dood, mijne ziel kunt gij niet dooden."

Het was dan ook voor onze broeders onder alles wat zij te verduren hadden, zeer bemoedigend, bij herhaling duidelijke blijken te aanschouwen van veler genegenheid. De zendeling BÄR, wien de Kisseranen gedurig veel bitterheid aandeden, zag echter in 1831, toen hij eene bezoekreis deed naar Amboina, zich door honderden naar het strand geleiden, ook door de opperhoofden en hunne vrouwen. Zij riepen overluid, dat hun vader en moeder hen verlieten en verzochten bij herhaling, dat zij toch spoedig zouden wederkomen. Mannen zelfs konden hunne tranen niet verbergen. LUYKE getuigde niet alleen in 1836, dat de Lettinezen nog nimmer eenig kwaad woord tegen hem gesproken hadden, maar toen hij met den zendeling HOLTZ op 30 Augustus 1841 het eiland verliet, moesten zij nog vele geschenken aannemen, en, terwijl zij zelven vele tranen stortten, moest LUYKE zijne laatste toespraak in de kerk eindigen wegens het geween van velen, zoowel mannen als vrouwen.

Wel mogten Kisseranen, Moanezen en Lettinezen bitterlijk weenen. Het waren uitnemende zendelingen, die zij in hun midden hadden, maar nu zagen henen gaan.

Wij mogen niet nalaten nog een en ander te vermelden, wat hunne aanspraak op den naam van „uitnemende" ten volle regtvaardigt. Twee van hen spraken tot de eilanders niet alleen in het Maleisch, maar maakten zich ook van de landtaal meester, in die mate dat zij er in predikten. HEYMERING deed dit op Letti reeds binnen twee jaren na zijne komst. Datzelfde deed ook LUYKE op Letti in het jaar 1832, en weldra schreef hij een vraagboekje in het Lettineesch, dat te Soerabaja werd gedrukt. Een der opperhoofden weende van blijdschap, toen hij hem hunne taal hoorde spreken. Van de broeders BÄR, LUYKE, HOLTZ en DOMMERS kon door bestuurders getuigd worden, dat van geen hunner het verzoek, ja zelfs een zijdelingsche wenk tot hen kwam, om hen van hunnen post weg te nemen, en liever elders te plaatsen. Dit zal veel beteekenen bij den lezer van dit opstel, wanneer hij de ontzettende bezwaren, waarmede onze zendelingen te worstelen hadden, daaruit zal hebben leeren kennen. Noch hunne gedurig wederkeerende gevaarlijke krankheden, noch hun gebrek, dat zij bij herhaling leden, verzwakten hunnen moed of konden de liefde uitblusschen, die zij voor de inlanders gevoelden. De zendeling BÄR op Kisser mogt wel met nadruk een man vol des geloofs en des Heiligen Geestes genoemd worden. In het jaar 1836, toen hij reeds elf jaar lang de harten der Kisseranen even dor en onvruchtbaar bevonden had als de grond van het eiland, klaagde hij voor het eerst, dat hij het bijna moede werd onder deze menschen te leven, maar nog in datzelfde jaar nam hij die klagt als terug, toen hij schreef: „Dikwijls wanneer het geloof klein en het vertrouwen zwak is, dreigt ons de moed te ontzinken, en men zoude gaarne de kampplaats verlaten; doch Gode zij dank! deze gedachten kunnen niet

lang in ons huisvesten, want Hij, die onzen toestand kent, schenkt telkens weder op den regten tijd een' straal van licht en vertroosting, zoodat wij weder met nieuwen lust de wapenrusting Gods aandoen, om den strijd tot welken wij geroepen worden voort te zetten." Toen hij in 1840 de kampplaats verliet, had hij nog kort te voren met twee van zijne kinderen doodelijk krank daar neer gelegen. Met een van deze was hij weder opgerigt; maar zijne lieve VERONA werd hem in den ouderdom van zeven jaren ontnomen. En nu getuigde hij bij de bezorging van het lijk en de begrafenis aan zijne Kisseranen uit het volle hart van de vertroosting, die hem verkwikte en schreef aan ons: „Zij was een zeer sterk en gezond kind en zeer vrolijk van aard, en wij hebben veel genoegen van haar gehad. Maar de Heer heeft haar nu in eene andere en betere opvoeding overgenomen. Het was voor ons smartelijk, maar ik kon toch zeggen: De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen; zijn naam zij geloofd."

Wij mogen niet nalaten ook de vrouwen van onze zendelingen te vermelden. Zoowel de vrouw van BÄR als de vrouwen beide van LUYKE en HOLTZ op Letti, namen er zeer werkzaam deel aan den zendingsarbeid, en waren dagelijks omringd door vrouwen en meisjes, aan welke zij onderwijs gaven, en die zij voor CHRISTUS den Heer zochten te winnen. De vrouw van HOLTZ nam eenige weken lang school, catechisatie en avondgodsdienst waar, gedurende eene ziekte van haren man in Julij 1840. Merkwaardig was inzonderheid het levenslot zoowel als het godvruchtig bestaan van AGNIETA VAN DER VEER, de huisvrouw van den zendeling LUYKE. Zij vertrok niet met dezen broeder, die reeds in 1826 uitging, maar begaf zich naar hem heen in 1830. Zij kwam echter

eerst in 1833 op Letti aan. In het jaar 1832 was zij, na veel tegenspoed, het eind van haren togt zoo digt genaderd, dat zij het eiland Letti zag, maar door sterken tegenwind had zij naar Soerabaja moeten terugkeeren. Wij kunnen ons de vreugd van den zendeling LUYKE voorstellen, die verhinderd was geworden om haar af te halen, toen hij haar eindelijk behouden zag aankomen, en haar tot haren dood toe met den grootsten ijver in zijn' arbeid zag deel nemen. Op den 11den Mei 1841, kort voor dat hij Letti verliet, verloor hij haar en weldra ook zijne beide kinderen. Wij kunnen ons niet weerhouden uit een' brief van 9 Februarij 1841, toen zij reeds gevoelde, dat haar einde ligtelijk nabij konde zijn, het navolgende over te nemen: „Wij zijn met ons huisgezin en negen kinderen bijzonder gezegend met gezondheid (1). Alleen gevoel ik mij zwak. Als ik een dertig kinderen in de school heb, kan ik het bijna niet uithouden, bijzonder ook omdat zij zeer dom en onrein zijn. Evenwel is het mijne liefste bezigheid; hoe meer kinderen hoe aangenamer het mij is. Doch ik vrees het zal niet lang zoo aanhouden; want van dag tot dag komen er alweêr minder in de school. Onze beide kinderen zijn welvarend en vrolijk, en schoon het ons innig smart, dat het met onze werkzaamheden zoo slecht gaat, zoo kunnen wij toch zeggen: de Heer is met ons. Dikwijls smaak ik eene zaligheid in mijn hart, die ik voor al de schatten der aarde niet zou willen ruilen Mogt het den gebieder van al wat leeft behagen, het vaartuig tot ons te zenden, dan zouden wij welligt van

(1) Behalve hare twee overgeblevene kinderen (reeds waren er twee haar voorgegaan) bedoelt zij de zeven kinderen uit de inboorlingen, die bij haar inwoonden. Ook die kinderen waren door de koortsen, die op het eiland heerschten, aangetast geweest.

ons vaderland en betrekkingen iets vernemen, waarvan wij zoo lang verstoken zijn geweest. Dit gemis trekt onze harten dikwijls naar het eeuwige vaderland, waar wij al onze ware vrienden zullen wedervinden, om nimmer, ja nimmer weder gescheiden te worden. Nu, wij willen verbeiden tot dat de Heiland ons roept. Ik voor mij zou nog wel wat bij onze lieve kinderen willen blijven, om hen nog een eind weegs door de woestijn te leiden, en met het woord des levens bekend te maken. Ik zoude hen niet gaarne in dit afgodisch Egypte willen achterlaten. Doch wat zeg ik? De Heer kan hen wel zonder MOZES in het land Kanaän brengen, aan hem willen wij dan alles maar overgeven." Dus schreef onze voorbeeldige zuster en weldra predikte zij CHRISTUS aan de Lettinezen, die haar sterfbed omringden, ook door haar getroost en blijmoedig sterven.

Deze woorden der vrouw van LUYKE zinspelen op de verscheidene bezwaren, waarmede onze zendelingen aanhoudend hadden te worstelen, en tot wier vermelding wij nu zullen voortgaan.

Wij moeten beginnen met den lezer te waarschuwen – en deze waarschuwing mag bij het lezen van berigten uit de zending dikwijls worden ter harte genomen – dat wij bij het vermelden der vruchten van den arbeid al het gunstige, wat zich te midden van veel dat ongunstig was, voordeed, hebben zamengelezen. Van dat vele ongunstige willen wij bepaaldelijk dit vermelden, dat zich in den laatsten tijd van het verblijf der zendelingen een terugkeer tot het oude en slechte met verwerping en verwoesting van het nieuwe en betere openbaarde (1). Het was blijkbaar dat de magt der

(1) Van al het ongunstige, dat reeds vroeger zich voordeed, noemen

duisternis bij de neêrlagen die zij had geleden, op nieuw alle krachten verzamelde om zich staande te houden. In 1837, toen de zendeling BÄR twaalf jaren op Kisser had gearbeid, verhief zich aldaar de afgoderij met nieuwe kracht onder voorgang van den radja, die ook Christen heette. Zelfs werd een ouderling der gemeente geslagen, omdat hij zich tegen het bedrijven van afgoderij door de Christenen had willen verzetten. Er hadden dan ook onder hen die de school verlaten hadden, zelfs onder de ijverigste en meest gevorderde jonge menschen, de grootste verkeerdheden plaats. De tegenstanders zegepraalden en zeiden: „Ziet, zijne naarstigste scholieren zijn de slechtste jongens." In 1839 keerden bijna allen tot de afgoderij terug; de afgodshuizen werden hersteld en voor de oude vernietigde afgoden nieuwe in de plaats gemaakt. Toen in datzelfde jaar een groote hongersnood op Kisser ontstond, werden de twee paarden van BÄR in éénen nacht gedood en opgegeten, en BÄR moest zich voornemen, wanneer het vaartuig van Koepang goederen voor hem aanbragt, daar mede naar Letti te stevenen, daar alles zou worden weggestolen, wanneer hij op Kisser deed ontladen. Was het op andere eilanden al niet zóó treurig gesteld als op Kisser, ook dáár had een droevige teruggang plaats. Overal namen de scholieren en kerkgangers af; de laatsten verminderden ook op Moa, van waar anders het minst werd geklaagd, in 1838 tot op de helft. Treurig was het op Letti. Daar ging in 1838 een ouderling voor in afgoderij. Toen een jonge regent in 1839 twee

---

wij alleen, dat op Letti die van de hoogste kaste zelden gedoogden, dat iemand van de geringste in kerk, school of huis tot den zendeling kwam om door hem onderwezen te worden.

schooljongens, die telkens wegliepen, had aangegrepen om hen weder naar de school te brengen, liepen vele Heidenen, die dit gezien hadden, te wapen en dreigden hem met den dood, en niet dan met veel moeite vond hij bij de oudsten zijner negerij eenige medewerking om zijn gezag te handhaven. In 1837 begon een opperhoofd, een der verlichtste menschen van het eiland, een groot heidensch feest te vieren. Hij was als kweekeling in het huis van WIËNKOTTER geweest en door HEYMERING eerst onderwezen, ook een jaar lang door HOLTZ zelven. Natuurlijk was het, dat de laatste hem ernstig onderhield over zijne verkeerdheid. Hij hoorde dit aan, en scheen er ook niet ontevreden over te zijn. Weldra zeide hij echter, dat hij toonen zou den zendeling niet te vreezen, en ging voort om zijn voornemen uit te voeren. In November 1840 bragten eenige Lettinezen, die het eiland Roma (waar BÄR jaarlijks henen ging) bezocht hadden, van daar het berigt mede, dat BÄR vertrokken was van Kisser. De Regent van Roma had hun gezegd, dat hij blijde was, dat de leeraar vertrokken was; want schoon hij met geheel zijn hart voor het gouvernement was, zoo wilde hij echter niets van de godsdienst der Hollanders weten. Die man heette echter een Christen. Verder had hij gezegd, dat hij er veel toe had bijgedragen, dat de leeraar was vertrokken, door dat hij met zijn volk bij de gewone leer zijner voorvaderen blijven wilde, en ook geen bevel gegeven had, dat de gedoopte kinderen ter school moesten gaan. „Zoo moet gij het ook maken," had hij er bijgevoegd, „dan zult gij zien, dat de leeraars van u ook vertrekken; dan komen wij weder in rust." „Helaas!" schrijft HOLTZ, „de Lettinezen hebben deze opwekking van den Regent van Roma niet noodig. Zij

zelven doen het ons gevoelen, dat zij ons liever zien gaan dan blijven. In Mei 1841 had hij nog maar vier jongens in de school en zijne vrouw twintig meisjes. Ook de lidmaten, waaraan hij vroeger vreugd beleefde, begonnen af te wijken. Meer dan de helft van de negenentwintig besmetten zich met afgoderij.

Hoe treurig nu dit alles was, gewisselijk had die teruggang alléén aan het bestuur geene vrijheid gegeven om de zendelingen te verwijderen. Veel konde weder ten goede keeren, gelijk het zich vroeger gunstiger had laten aanzien. Het konde ook den Heer behagen, om even als op menig deel van den zendingsakker, alleen na volhardenden arbeid vrucht te geven. En waarlijk men mogt dan hier niet klagen, waar reeds spoedig eenige vrucht was aanschouwd. Er waren echter andere naar het scheen onoverkomelijke bezwaren.

Daarvan noemen wij in de eerste plaats de ongezondheid, waardoor zich deze eilanden kenmerkten. Had men in de eerste jaren mogen hopen, dat de zendelingen allengs aan het klimaat zouden gewennen en althans eene dragelijke gezondheid genieten, die hoop werd verijdeld. Het waren bepaaldelijk koortsen, waaraan onze broeders leden, en deze herhaalden zich gedurig. Br. LUYKE was daardoor niet alleen belemmerd in zijn werk, maar ook gevaarlijk krank in de jaren 1835, 1837 en 1838. Reeds in 1829 toen hij zich nog te zamen met HEYMERING en HÖVEKER op Moa bevond, had hij er te gelijk met deze twee Broeders aan de koorts neder gelegen en zelfs voor het leven van HEYMERING gevreesd. Br. DOMMERS schreef in 1838 na eene zware krankheid: „Dit is de vijfde of zesde maal in de tien jaren op deze eilanden doorgebragt, dat de Heer mij van den rand des grafs heeft terugge-

bragt." In 1835 waren HOLTZ en zijne vrouw beide krank en evenzoo in 1837. Toen deze zendeling in 1835 zijne eerste vrouw verloor, lag hij zelf daar neder of sleepte zich, leunende op een' stok door zijne woning voort, verstoken van alle toespraak, en dikwijls ook van de hulp, welke hij en zijn kind, dat mede krank was, voor zich behoefden. Broeder en zuster LUYKE waren zelve door krankheid aan huis of leger gebonden. Geen huis was er in de kampong, waar geen zieken waren. De schoolkinderen, die den huiselijken arbeid bij hem deden, waren mede om ziekte naar de huizen hunner ouders gebragt, en als de Broeder met veel moeite een' jongen had gekregen om hem bij te staan, werd hem die na eenige dagen al weder door de koorts ontnomen. Aldus was het in April 1835. Den 25sten Mei sprak HOLTZ weder tot de gemeente; maar toen hij dat den 29sten, op den Hemelvaartsdag, herhalen wilde, werd hij op nieuw zoo door koorts aangetast, dat hij niet staande kon blijven, en zich van den predikstoel bijkans moest laten dragen naar zijne woning.

Uit het bovenstaande is ons mede gebleken, dat het niet alleen de uit Europa overkomende vreemdelingen waren, waarop het klimaat een' ongunstigen invloed oefende, maar dat de inboorlingen zelve algemeen aan krankheid, bepaaldelijk aan koortsen leden. Nagenoeg hetzelfde wat in 1835 aan HOLTZ gebeurde, herhaalde zich in het begin van 1838. De tweede vrouw van HOLTZ, die in Junij 1837 met hem van Amboina naar Letti henen toog, had er in Januarij 1838 de ervaring, die HOLTZ aldus beschrijft: „Wij hadden bijna niemand, die ons in onze ziekte bijstond; want al kregen wij ook een meisje, dat bleef

een of twee dagen, kreeg de koorts en verliet ons weder. Menigmaal, wanneer wij ons in zulke omstandigheden bevinden, gevoel ik dat ons leven treurig is, maar dan denk ik ook weder, dat zonder zulke ontmoetingen ons leven geen zendelingsleven ware, en deze gedachte beweegt mij op nieuw tot lijdzaamheid en wekt mij op tot roem in de verdrukking." In diezelfde maand teekende Br. LUYKE aan: „De koorts heerschte weder zoo over het gansche eiland, dat er van de tien huizen naauwelijks één was, waar men geene zieken vond." Toen LUYKE in 1829 op Letti aankwam, schreef hij: „Hier te lande is men meestal met gezwellen en open beenen gekweld, denkelijk ontstaande door de ongezonde luchtstreek, die hier heerscht. Ook ik leed daaraan." Van deze krankheid vinden wij echter door de overige zendelingen geen melding gemaakt. Op Kisser heerscht soms ook de roode loop. BÄR verhaalt ons, dat van Februarij tot Mei 1834 door hongersnood en roode loop meer dan zeshonderd Kisseranen ten grave werden gedragen. Daarenboven blijkt ons uit de berigten van BÄR, dat op Kisser melaatschheid werd gevonden, in die mate, dat hij zelf er door werd aangetast, wat hem mede drong om zich in 1840 naar Amboina te begeven en daar genezing te zoeken.

Een tweede bezwaar dat tot opheffing van de zending leidde, was de onvruchtbaarheid der Zuidwestereilanden. Ook dit bezwaar drukt Kisser het meest, dat dan ook door de zendelingen het dorre Kisser genoemd wordt. Daar is weinig groen te zien. BÄR schrijft ons, over zijne oogen klagende: „Op dit eiland is te weinig groen, dan dat de oogen daardoor versterkt zouden worden. Daarom zijn er velen, die,

wanneer zij veertig jaren oud zijn, bijkans hun gezigt verloren hebben." Of de djagong of turksche tarwe, die de hoofdvrucht op het eiland uitmaakt, voor de inboorlingen het noodige voedsel oplevert, hangt geheel af van den meermalen uitblijvenden regen. Valt er geen regen dan ontbreekt ook het drinkwater. In het jaar 1834 leed BÄR veel gebrek aan water. De helft van de inwoners en met hen de beesten, moesten zich van ééne put bedienen om hunnen dorst te stillen. Gedurende de vijftien jaren, die BÄR op Kisser doorbragt, was het niet minder dan vijf malen, dat er hongersnood op het eiland heerschte. In 1829 was de zendeling genoodzaakt alles wat hij bezat, tot zelfs zijne kleederen toe te verkoopen, om nog eenige levensmiddelen te verkrijgen. In 1833 had BÄR levensmiddelen van Koepang ontvangen, en daardoor kon hij bij het gebrek dat wederom heerschte, menigen hongerlijdende bijstaan. Hij deed dat tot in Januarij 1834 toe. Toen moest hij echter ophouden, zou hij zelf met zijn gezin niet van gebrek omkomen. Gelukkig kwam op het schrijven van BÄR in Januarij Z. M. brik Nautilus, kapitein MULLER, van Amboina aan, en bragt rijst mede. „Nu konden wij eerst regt den nood der Kisseranen zien," schrijft de zendeling. „Er kwamen menschen om rijst verzoeken, die zoo uitgeput waren, dat wij hun terstond gekookte rijst moesten geven. Anderen aten de rijst, die zij kregen, ongekookt op, en weder anderen zonken voor ons huis magteloos neder, die wij terstond met medicijnen moesten helpen, tot dat zij weder bijkwamen." In 1838 leden wederom velen op Kisser gebrek, en kwamen bij den zendeling voorziening zoeken in hunnen nood; maar bij het ontbreken der vereischte middelen kon hij hun die niet geven.

Toen BÄR in 1840 zijn eiland verliet, schreef hij op 30 Maart: „De hongersnood is zoo lang ik mij op Kisser bevond, nog nooit zoo zwaar geweest, zoodat, wanneer niet binnen korten tijd de helft der inboorlingen zich naar andere eilanden begeeft, zij zeker van honger sterven; want op het eiland groeit niets, er is ook, behalve beesten, niets meer in te koopen." Geen wonder dat de Kisseranen zeiden, wanneer het schip van Timor het eiland bereikte: „Mijnheer zijn tuin is aangekomen."

Al was nu Kisser het meest met hongersnood bezocht, ook op de andere eilanden kende men die plaag maar al te goed. Toen KAM in het jaar 1825 Letti aandeed, vernam hij dat er reeds meer dan vier honderd inwoners door gebrek gestorven waren. En toen BÄR in datzelfde jaar aankwam op Kisser, heerschte er gebrek ook op Dammer, Letti, Moa en Roma. Hoort wat LUYKE schreef in 1840, toen er groot gebrek op Letti heerschte, in zijn dagboek bij de maand April: „Deze maand mogt wel de maand der schimmen genoemd worden, daar de geheele bevolking zoo mager was geworden, dat velen als levende geraamten daar henen zweefden. Dikwijls gebeurde het, dat ik menschen ontmoette, die mij zeer wel bekend waren, maar die ik in eenige weken niet gezien had, en nu moeite had te herkennen, zóó waren ze vervallen en vermagerd."

Intusschen mogen wij niet nalaten Gods weldadige bestellingen op te merken, die onze zendelingen in zulke tijden van gebrek bij herhaling ondervonden. Toen het vaartuig van Timor in 1837 door aanhoudenden tegenwind de eilanden niet kon bereiken, gaf God juist in dat jaar op Kisser een' zeer gelukkigen oogst, zoodat de noodigste levensbehoeften althans konden ver-

kregen worden. In Augustus 1839 werd een doode walvisch op de kust van Kisser geworpen, wiens spek in de behoefte aan olie voorzag, en onzen broeder in staat stelde om des nachts eene lamp te kunnen branden, waartoe de anders gebruikelijke klapper-olie niet meer te krijgen was. Bij de ziekte waaraan hij toen leed en zijne beide kinderen leden, zal hem dit uitnemend zijn te stade gekomen (1). Vooral verdient onze aandacht, wat in 1840 op Letti gebeurde. Toen was het lang gewenschte schip van Koepang daar wel verschenen; maar wind en zee woedden zoo vreeselijk, dat, bij het ontbreken eener ankerplaats, slechts een weinig met levensgevaar in zee gelost kon worden, en het schip zoo spoedig mogelijk vlugten moest. Dat gebeurde in December, en in April deed een vreemd vaartuig van Koepang Letti aan, dat eenig Turksch koren aan den zendeling kon verkoopen, „eene gelegenheid," schrijft LUYKE, „die ik nog nimmer had, zoo lang ik op het eiland Letti geweest ben."

Maar nu sprak het toch wel van zelf, zegt een ieder, dat men de noodige levensmiddelen van elders aan de zendelingen toevoerde, zoodra het bleek, dat deze van tijd tot tijd op de eilanden ontbraken. Ja, zeker sprak dat van zelf; maar allerbezwaarlijkst, en ziedaar de laatste zwarigheid, die tot opheffing van de zending drong, allerbezwaarlijkst was het om deze aanvoer geregeld te doen plaats hebben. Wij hebben reeds tot drie malen toe gehoord, dat tegenwind het reeds genaderde vaartuig het aan wal komen onmogelijk maakte, en zullen er nog verder van hooren (2).

---

(1) Zie boven blz. 152.
(2) Zie blz. 153, 161, 162 en 163.

Al ware echter de wind altijd gunstig en ieder eiland van eene goede haven voorzien geweest, men had echter in de gegevene omstandigheden de zending niet geregeld kunnen verzorgen. Eerst zou dit van Timor uit door het hulpgenootschap aldaar geschieden, en werd al ras bepaaldelijk de zendeling HEYMERING, die dat hulpgenootschap vertegenwoordigde, er mede belast. Hier verhief zich echter een tal van moeijelijkheden. Nu was er geene scheepsgelegenheid te vinden, of de goederen, die de zendelingen behoefden, waren niet allen verkrijgbaar. Dan liepen de kosten naar het oordeel der afzenders te hoog, en kon de kas daarin niet voorzien. Dan weder was er onderling misverstand en klaagden de broeders over HEYMERING. Daaraan paarde zich treurige mislukking. In 1840 b. v. werd het vaartuig de eerste maal door roovers aangevallen, en wel niet genomen, maar echter zoo beschadigd, dat het naar Timor terug moest keeren. Twee volgende reizen worstelde het vruchteloos met wind en stroom om de eilanden te bereiken. HEYMERING verlangde, dat de verzorging van Amboina uit zou plaats hebben; maar daar had men evenzeer gebrek aan goede scheepsgelegenheid. Men zou zich van arabische handelaren moeten bedienen, die, reeds ongeschikt om hunne vijandschap tegen het Christendom, daarenboven alleen naar de Zuidwester-eilanden zich zouden kunnen begeven, in den tijd des jaars dat de zee aldaar zeer onstuimig is. Men maakte alzoo ook daar niet zonder reden zwarigheid en besloot er later toe, maar zeer noode (1). Zoo kon het

(1) In November 1840 schreef Br. ROSKOTT: • Br. BÄR vertrekt morgen weder naar Kisser, ten einde bij de uitdeeling van levensmiddelen behulpzaam te zijn, daarna keert hij terug naar Ambon. Onze pogingen, om de arme Kisseranen te hulp te komen, zullen dus hoop ik, met

gebeuren ten gevolge van het uitblijven der vaartuigen in 1837, dat LUYKE in twee volle jaren zoo goed als niets van Holland, Java en Koepang vernam. Had het genootschap geregeld een landsvaartuig te zijner beschikking gehad, dan ware het bezwaar opgeheven geweest. Kon men dit echter vragen? en op die vraag een gunstig antwoord verwachten? In het jaar 1830 schreef de zendeling DOMMERS aan den Heer ELLINGHUYSEN, den Gouverneur der Molukken, over het plaatsen eener bezetting op de Zuidwester-eilanden, maar ontving ten antwoord, dat het Gouvernement met deze eilanden niets had te maken. In 1836, toen de zendeling HOLTZ van Letti zich op Amboina bevond, overhandigde hij zelf een verzoekschrift der broeders aan den Gouverneur, om eene bezetting op het eiland Kisser. Met te meer vrijmoedigheid kon men dit vragen, daar na 1816 voor korten tijd eene kleine bezetting zich op dat eiland had bevonden. Hij had een persoonlijk onderhoud met den Gouverneur, met dat gevolg dat Zijne Excellentie eenigen tijd daarna tot het plaatsen der bezetting besloot. Hij werd echter, eer dat besluit ten uitvoer gebragt had kunnen worden, door den dood weggenomen. De bezetting werd niet gezonden. Kon men dan wel eene jaarlijksche reis van een landsvaartuig verwachten naar eilanden, die men zelfs niet belangrijk genoeg keurde, om er eenige weinige manschappen te plaatsen? Onmogelijk ware dit echter bij meerderen aandrang niet te achten. De Zuidwester-eilanden werden gedurende het verblijf van onze zendelingen aldaar meer-

---

eenen goeden uitslag bekroond worden. Jammer! Jammer! dat de levensmiddelen op Ambon zelf zoo schaarsch zijn. Een pikol rijst (125 oude ponden) kost 14 gulden, en is bijna niet te krijgen; daarom gaat ook het ingehuurde vaartuig eerst naar Banda, om meer voorraad op te doen."

malen door een landsvaartuig bezocht, en bij herhaling vinden wij dan de goede diensten geroemd, die hun door den Heer MULLER, Kommandant van Z. M. brik Nautilus, werden bewezen.

Ziedaar de ontzettende bezwaren waardoor de zending op de Zuidwester-eilanden werd gedrukt. Wie hier eerst gelezen heeft wat de voortzetting van het werk aanbeval met zeer grooten aandrang, en daarna wat het staken van den arbeid gebiedend scheen te vorderen, zal gevoelen in wat moeijelijken tweestrijd het bestuur des Genootschaps zich bevond (1). Zou men posten verlaten, bepaaldelijk dat Letti en Moa, waar, al was het ook onder veel tegenstand, het Evangelie veld scheen te winnen? Zou men de enkelen, die er den Heer hadden leeren kennen en in opregtheid Hem aanhingen, achterlaten als schapen zonder herder? En aan de andere zijde, zou men onze broeders en zusters op de ongezonde eilanden laten, nadat reeds vijf hunner als slagtoffers daar gevallen waren (2)? Zou men hen ten prooi laten aan het gebrek, dat meermalen op de eilanden heerschte, terwijl hunne geregelde verzorging van elders telkens mislukte? Het bestuur vond tot het laatste niet langer vrijheid, althans niet zonder de zendelingen zelven gehoord te hebben, en hun verklaard te hebben, dat men hen zou verplaatsen, wanneer zij dit verlangden. Toen daarop die broeders zelve niet wilden beslissen, maar aan het bestuur die beslissing overlieten, werd er tot de opheffing der zending besloten. En ziet! reeds eer de broeders dat besluit vernomen

(1) Hoe het Bestuur bij het opheffen der zending te moede was, vindt men uitgedrukt in Maandberigt 11 en 12 van het jaar 1841.

(2) De gestorvenen op de Zuidwester-eilanden zijn Br. en Z. WIËNKOTTER, de vrouw van HOLTZ, die van LUYKE en Br. DOMMERS.

hadden, waren zij door den nood gedrongen geworden om naar Amboina te vertrekken. Br. BÄR deed dit in 1840, deels door gebrek, deels door zijne op Kisser ongeneeselijke krankheid daartoe bewogen. De broeders LUYKE, HOLTZ en zijne vrouw en de weduwe DOMMERS verlieten Letty in 1841, „toen de ontvangen berigten hen deden vreezen," dus schreven zij, „dat men hen noch van Koepang, noch van Amboina zou kunnen verzorgen." De uitnemende BÄR, wien wij boven een man vol des geloofs en des Heiligen Geestes noemden, bleek echter ook nu vol van liefde te zijn. Spoedig na zijne aankomst op Amboina, keerde hij van daar, in weerwil van zwakheid en krankheid, nog eens naar Kisser terug, om aan de uitgehongerde eilanders rijst te brengen. Hij ontving daarvoor van het gouvernement eene gratificatie van *f* 300; maar zeker gaf hem deze laatste aanbeveling van zijn' Heer die hij door zijne reize bragt aan de onleerzame Kisseranen, nog veel grootere voldoening.

Is nu door de beproevende ervaring van het Nederlandsche Zendelinggenootschap het vonnis over de Zuidwester-eilanden uitgesproken, dat er geenerlei poging meer is aan te wenden, om ook daar het Evangelie te brengen? Wie zou dit durven zeggen? Maar wel is er door gebleken, wat er noodzakelijk vereischt zou worden, zou men niet van nieuws genoodzaakt zijn om zijne poging te staken. Men zoude een vaartuig tot zijne beschikking moeten hebben, geheel bekwaam om zee te bouwen, dat afgezonden werd in dien tijd des jaars, wanneer de Zuidwester-eilanden met het minste bezwaar zijn te naderen. Men zou daartoe over een landsvaartuig moeten kunnen beschikken, of wat nog beter ware, de middelen van ons Genootschap zouden

moeten toelaten, dat het zelf een zendingsschip bouwde, bemande en onderhield, waarmede het, onafhankelijk van het Gouvernement, aan zijne zendelingen het noodige deed toekomen. Men zoude daarenboven met het Evangelie aan de eilanden ook een' verbeterden landbouw moeten brengen, waarvoor ook de grond dien zij bewonen, wel vatbaar schijnt te wezen, opdat de eilanden zelve meer voortbragten, wat hunne bewoners kon voeden. De oorzaken van ongezondheid, welke die ook wezen mogen, waren daardoor niet weggenomen; maar zeker zouden de eilanden in dat opzigt nog niet zoo veel tegen zich hebben als de westkust van Afrika, die in onze eeuw reeds zoo menigen zendeling zag vallen, als slagtoffer van haar voor de Europeërs doodelijk klimaat, dat het gedurig uitgaan van nieuwe evangelieboden naar die kust, op eene verblijdende wijze getuigt van de groote kracht der Christelijke liefde. Moge die zich, bij eene nieuwe onderneming, in Nederland niet minder krachtig betoonen dan in Engeland, Duitschland en Noord-Amerika, van waar die zich zelve opofferende mannen uitgingen! Moge het vroeger of later gebeuren, dat ook onder Kisseranen, Lettinezen, Moanezen en onder de vele eilanders, die er leven in Nederlandsch Oost-Indië, de christelijke gemeente zich vestige, en die godzaligheid bloeije, die de belofte heeft des tegenwoordigen en des toekomenden levens!

moeten toelaten, dat het zelf een zendingsschip bouwde, bemande en onderhield, waarmede het, onafhankelijk van het Gouvernement, aan zijne zendelingen het noodige deed toekomen. Men zoude daarenboven, met het Evangelie aan de eilanden ook een' verbeterden landbouw moeten brengen, waarvoor ook de grond dien zij bewonen, wel vatbaar schijnt te wezen, opdat de eilanden zelve meer voortbragten, wat hunne bewoners kon voeden. De oorzaken van ongezondheid, welke die ook wezen mogen, waren daardoor niet weggenomen; maar zeker zouden de eilanden in dat opzigt nog niet zoo veel tegen zich hebben als de westkust van Afrika, die in onze eeuw reeds zoo menigen zendeling zag vallen, als slagtoffer van haar voor de Europeërs doodelijk klimaat, dat het gedurig uitgaan van nieuwe evangelieboden naar die kust, op eene verblijdende wijze getuigt van de groote kracht der Christelijke liefde. Moge die zich, bij eene nieuwe onderneming, in Nederland niet minder krachtig betoonen dan in Engeland, Duitschland en Noord-Amerika, van waar die zich zelve opofferende mannen uitgingen! Moge het vroeger of later gebeuren, dat ook onder Kisseranen, Lettinezen, Moanezen en onder de vele eilanders, die er leven in Nederlandsch Oost-Indië, de christelijke gemeente zich vestige, en die godzaligheid bloeije, die de belofte heeft des tegenwoordigen en des toekomenden levens!

IETS OVER HET EILAND AMBOINA.

(Vervolg en slot van blz. 32).

Doch het wordt meer dan tijd, dat wij tot den Amboinees terug keeren.

De dronkenschap, die vruchtbare moeder van zoo veel ellende in deze wereld, is een euvel met hetwelk de Amboinees ook al besmet is, vooral degenen die in en digt bij de hoofdstad wonen. – De sagoeweerkroegen, die te Amboina van jaar tot jaar in aantal toenemen, zijn in der daad moordholen van goede zeden.

De Amboinees is te traag om eenigen arbeid, die aanhoudende inspanning van krachten vereischt, bij de hand te vatten. Andere werkzaamheden, die meer aan zijne traagheid en ijdelheid zouden beantwoorden, kent hij niet, en dus doet hij niets. De menschelijke geest echter kan onmogelijk altijd werkeloos zijn, en wanneer men dan niets goeds en nuttigs wil doen, dan doet men kwaad en zoo wordt „de lediggang des duivels oorkussen." Dit nu is juist het geval bij den Amboinees; – heeft hij eenige uren achtereen werkeloos en lusteloos op zijn degoe-degoe (rustbank) gelegen zonder iets te doen, dan begint hij zich te vervelen, en wat dan gedaan? wel naar de sagoeweerkroeg, die

is bij de hand, en staat altijd open, en is tevens een dobbelhuis; daar vindt hij dan reeds eenige kameraden, om dezelfde reden derwaarts gekomen als hij; nu aan 't dobbelen, en het drinken niet vergeten. Wint men nu eenig geld, dan is het wel; men gaat met een berooid hoofd naar huis, slaapt zijn' roes uit, om den volgenden dag tijdig bij zijne kameraden te zijn, en zoo gaat het bij velen jaar in en jaar uit, en slechts met uitzondering van weinige dagen, die aan nuttiger bezigheden besteed worden, voort. De arme vrouw, die met angst de terugkomst van een' dronken man verwacht, heeft maar te zorgen, dat zij door het verkoopen van eenige sagobroodjes en andere kleinigheden wat eten bij de hand heeft. Zorgt ze daar niet voor, dan heeft men het lieve leven gaande. – Het is anders het zwak niet van den Amboinees te stelen, maar uit den staat van zaken, die boven beschreven is, begrijpt men gemakkelijk, dat op den duur niets goeds kan worden. – Immers een dobbelaar wil dobbelen, en een dronkaard wil drinken; doch beide deze ondeugden kosten geld; werken, om dit te erlangen, wil men niet, en dus zit er niets anders op dan stelen, en het is dan ook inderdaad waar, dat de Amboinezen meer en meer hunnen goeden naam van eerlijk te zijn, verliezen.

Met weinige woorden moet ik nu nog iets zeggen van dat gedeelte der ambonsche bevolking, dat de buitennegerijen bewoont, die men reeds op een uur of iets meer afstands van de hoofdstad vindt.

Dit negerijvolk dan maakt, gelijk gezegd is, de eigenlijke en oorspronkelijke bewoners van Ambon uit. Zij komen veel minder met vreemdelingen in aanraking, en zijn dus ook minder beschaafd, en insgelijks minder bedorven, dan die in en om de hoofdstad woonachtig zijn.

Ik zou onwaarheid spreken, zoo ik wilde beweren, dat ook niet het negerijvolk zich dikwerf aan losbandigheid van verschillenden aard schuldig maakt, maar dat neemt toch niet weg, dat men onder hen veel meer goede trouw en opregtheid vindt dan bij de overige Amboinezen. Niet zoo zeer omdat hun aanleg beter is, maar omdat zij al die ondeugden minder kennen, en onder strenger toezigt staan. Immers een inlandsch regent vermag door voorbeeld en goede orde zeer veel op zijne onderhoorigen. Hij is er voor verantwoordelijk, dat de kinderen getrouw ter school komen; hij zorgt dat de christelijke feestdag, hoe gebrekkig dan ook, gevierd worde, en elkeen, buiten wettige verhindering, ter kerk komt; inbreuken op de goede orde en betamelijkheid straft hij, (zoo het althans geen kapitale misdaden zijn); hij houdt een wakend oog op den schoolmeester, opdat deze zijnen pligt behoorlijk vervulle, enz., zoodat er van een braaf en kundig regent magtig veel afhangt.

Het negerijvolk is doorgaans werkzamer dan de burgers; de laatsten doen weinig of niets, gelijk hierboven reeds is aangetoond; het negerijvolk echter heeft vooreerst eenen nageltuin te onderhouden, die van tijd tot tijd nog al arbeid vereischt, maar vooral toch gedurende den nageloogst. Dan zijn mannen, vrouwen en kinderen bijna dag en nacht in hunne tuinen; en negerijen die eenigszins ver van den tuin zijn gelegen, zijn dan bijna geheel en al verlaten. Andere negerijen, vooral die langs de binnenkust van Ceram, Boano, Manipa enz. hebben geene tuinen, zijn echter verpligt aan het Gouvernement tegen behoorlijke betaling bouwmaterialen te leveren, als kalk, houtwerken, atap, enz. enz. Volkrijke negerijen leveren daarenboven elk op hare beurt. een bepaald aantal werklieden, die te Ambon

in de pakhuizen en elders arbeiden, waarvoor zij genieten circa *f* 7 's maands. Het grootste gedeelte der bevolking echter is buiten bepaalde werkzaamheden; en hij wiens beurt het dan niet is om kerdja kompania (1) te verrigten, houdt zich dan in zijne negerij bezig met vischvangst of maakt een ellendig tuintje; of heeft hij eindelijk een weinig geld noodig, zoo zoekt hij zich hier of daar voor een of twee maanden te verhuren, verlangende alsdan voor zijnen tragen arbeid 40 cents per dag. Dat de Amboinees zoo bezwaarlijk tot bepaalden arbeid is te bewegen, is gelegen in den rijkdom van het land, waar de sagoboom, zonder bijna de minste zorg, welig opgroeit en eenen grooten voorraad van gezond voedsel oplevert, gelijk hierboven reeds is gezegd. Alhoewel het eiland Ambon op zich zelf op lang na geen sago genoeg voor eigen behoefte oplevert, wordt die echter in genoegzame hoeveelheid ingevoerd van de buitenetablissementen, vooral uit den Gouvernements sago-doesoen (2) te Loehoe op Ce-

---

(1) Compagnie's werk. De uitdrukking is uit de dagen van de O. Ind. compagnie. Gouvernements werkzaamheden zegt men thans. RED.

(2) Doesoen, tuin, plantage enz., in het Maleisch der Molukken. » Het land wordt verdeeld in nageltuinen of stukken grond, die doesoen genaamd worden, en aan de dati's (huisgezinnen) toebehooren. Zij zijn òf door koop, òf door erfenis verkregen, doesoen bĕlian, en doesoen poesaka. Doesoen linjap is een tuin, die door uitsterven aan de negerij vervallen is." (C. G. C. REINWARDT'S reis naar het oostelijk gedeelte van den Indischen archipel – in de werken van het Koninkl. Inst. te Delft; blz. 457.)

» In de oude tijden zijn de meeste negerijgronden van Amboina verdeeld in doessoeng, welke aan verschillende huisgezinnen ter beplanting werden aangewezen. Deze gronden heeten doessong-dati en blijven in de geslachten der oorspronkelijke eigenaars erfelijk. Later zijn door verschillende omstandigheden meerdere gronden de eigendom geworden van verschillende personen. Is het regt op die gronden door aankoop verkregen, dan heeten zij doessong-bablian, terwijl zij doessong-poesaka

ram. Durfde men het wagen den invoer van sago te bezwaren, dan had men dadelijk honger in het land, en de Amboinees zou moeten werken of hij wilde of niet. Vermits het echter niet regtvaardig, veel min staatkundig zou zijn, tot zulke gewaagde middelen de toevlugt te nemen, zoo blijft het een moeijelijk vraagstuk, op wat wijze de zedelijke en materiële toestand van het Ambonsche volk zou kunnen worden verbeterd. En dan moet ik waarlijk uit den grond mijns harten erkennen, dat het eenige middel hetwelk onder den tegenwoordigen toestand van zaken, onder een streng monopoliestelsel, het vooruitzigt heeft van wel te zullen slagen, door den Heer Gouverneur DE SERIÈRE staat beproefd te worden. God geve dat het wel gelukken moge, en de edele menschenvriend nog eens de vruchten plukke van zijne edele pogingen (1). Teleurstelling en tegenstand zal men zekerlijk niet geheel kunnen ontgaan, maar een middel in Gods hand te worden om een geheel volk gelukkiger en beter te maken en eenigermate aan deszelfs bestemming te doen beantwoorden is wel waardig er iets aan te wagen. En gesteld eens dat de edelste pogingen ook ten eenen male mogten schipbreuk lijden, dan is het bewustzijn, dat men het goede opregt gewild, hartelijk bevorderd heeft, nog altijd voor een braaf gemoed duizendmaal streelender, dan wanneer men uit liefde tot trage rust en uit vrees voor teleurstelling geen hand wil uitsteken om den

---

worden genoemd, wanneer de eigendom berust op versterfregt. Er zijn nog andere gronden vooral op Hitoe, welke nooit onder dati zijn verdeeld geworden en doessoeng-tatanaman genoemd worden. De bezitters van die doessoeng hebben slechts regt op de aanplantingen." (Zie Dr. P. BLEEKER, reis door de Minahasse, II, blz. 90. RED.

(1) Zie aanteekening 1, aan het einde van dit stuk. RED.

evenmensch, Gods schepsel, uit een' afgrond van ondeugd te redden.

Van het hoogste aanbelang zou het zijn, indien behalve industrie en nijverheid ook de zoo deerlijk vervallen handel wederom werd aangewakkerd, en waarlijk het is wel der moeite waardig, dat wij hier voor een' oogenblik stil staan, om eens na te gaan wat de ambonsche handel was, en wat hij nu is.

Hierboven reeds hebben wij gezien dat Ambon sedert het jongste 20tal jaren op eene schrikbarende wijze is verarmd. Dit is niet alleen te verstaan van de mindere volksklasse en de meer tot den fatsoenlijken stand behoorende ingezetenen, neen, van den grootsten tot den kleinsten, Europeanen of daarmede gelijkstaande ingezetenen, Chinezen en daaropvolgende volksklassen. Bijna geen enkel huis of erf is onbeleend; niet dat de geleende penningen tot nuttige einden gebruikt worden, integendeel tot bezwaar der schuldenaars, dat hen als een invretende kanker tot op het gebeente uitmergelt. Immers Gouvernements ambtenaren komen hier niet in aanmerking. Voorheen echter was dit zoo niet. Toen waren er Europeanen en vooral ook Chinezen, die honderd duizenden guldens met het beste gevolg in den handel konden steken. Hunne djoengkoes, pantjalangs (1), schoeners en brikken bedekten alle vaarwaters in deze zeeën; de Zuidwester-eilanden leverden eene aanzienlijke hoeveelheid goed was, sandelhout, enz. De Tenimber, Goram en vooral de Aroe-eilanden (2),

---

(1) Djoengkoe of djoengkoeng en pantjalang, vaartuigen zonder dek, dienende om goederen te lossen en te laden. RED.

(2) De oostelijke groepen van den Indischen archipel. Met de Key-eilanden nabij Nieuw Guinea gelegen. RED.

beste tripang (1), karet (2), parelmoer, parelen en vogelnestjes (3); de Cerammers zelve bragten de voortbrengselen van hun land, massooi (4), wilde noten en wilde nagelen, wortelhout, paradijsvogels enz. herwaarts, en vonden altijd eene willige markt. Het Bestuur zorgde, dat te Ambon de pakhuizen ruim waren voorzien van al die artikelen, welke de verschillende natiën in ruil begeerden, zoo als ijzerwaren in groote hoeveelheid.

Van alle kanten kwamen de vaartuigen om den voorraad van al die handelsartikelen af te halen, ten einde die naar de verschillende havens en markten te vervoeren, en de hoofdplaats der Molukkos leverde een tooneel van bedrijvigheid op, hetwelk van algemeene welvaart getuigde.

Maar wat is het thans? De weinige Makassaren en Madurezen, die hier jaarlijks met hunnen voorraad van inlandsche linnens binnenvallen, erlangen, in retourlading?... Gereed geld. De Arabier brengt jaarlijks zijn' voorraad rijst en erlangt in retourlading?... Gereed geld, alsmede sedert de notenmuskaat van het monopolie ontheven is, een weinig van dat artikel. De Cerammer weet den weg naar Bali, waar de artikelen van zijn land zeer gewild zijn. De Arabieren, maar vooral de Makassaren gaan niet meer naar Ambon, om den voorraad van al de hierboven genoemde handelsartikelen uit

---

(1) De Tripang (holothuria) is een weekdier, dat de Chinezen voor eene groote lekkernij houden, en daardoor tegen hoogen prijs verkocht wordt. RED.

(2) Karet of schildpad. RED.

(3) Dit zijn de nesten van eene soort van zwaluw (hirundo esculenta), die door de Chinezen tegen hoogen prijs worden opgekocht, daar zij het gebruik daarvan als ongemeen versterkend beschouwen. RED.

(4) Massooi of misoi, de welriekende schors van eene soort van grooten boom. RED.

de tweede hand over te nemen, neen zij zelven gaan ze halen uit de eerste hand, en brengen ze, zonder van belemmeringen noch regten te weten, regelregt naar Singapore; alwaar zij wederom den rijksten voorraad, tegen geringen prijs, kunnen erlangen, van al hetgeen ze maar immer zouden kunnen begeeren. Zal nu de ambonsche handelaar, die zijne ruilgoederen tegen kontante penningen, uit de derde of vierde hand krijgt, bezwaard met een aantal regten, tegen de bovengenoemde handelaren in concurrentie treden? Neen, zijne schoone, maar thans bijna niet bezochte baai, zal hij tot vischvangst gebruiken, om zich kommervol levensonderhoud te verschaffen, of anders in zijne ellende vergaan.

Ja! het is zoo erg, dat de kleinhandel, op de buiten etablissementen, zoo als Hila, Haroekoe, Saparoea en vooral op de binnenkust van Ceram, die voorheen aan de mindere ambonsche burgers een vrij goed bestaan verschafte, thans meestal in handen van Makassaren en Arabieren is; de eersten gaan zelven met hunne djoengkoes van negerij tot negerij, en de anderen zenden er hunne huurlingen.

En geen wonder dat de negerijvolken liever met vreemdelingen dan met hunne eigene landgenooten te doen hebben; want eensdeels erlangen zij goedkooper waar, en anderendeels zijn ze minder aan alle schurkerijen en slinksche streken blootgesteld, die meest altijd nationale ondeugden worden bij menschen, die langs eerlijke wegen moeijelijk hun bestaan vinden. Geen eerlijkheid, geen goede trouw bestaan meer onder de mindere volksklassen van Ambon.

Maar, zal men vragen, zou er dan niets kunnen gedaan worden, om den handel wederom wat aan te wakkeren? Het zij mij vergund deswege kortelijk mijne

gedachten mede te deelen. Ik stel op den voorgrond, dat zonder krachtdadige en belangstellende medewerking van het Gouvernement alle pogingen van particulieren op niets zullen uitloopen. Het Gouvernement zal zorgen dat de Handelmaatschappij, in plaats van enkel madapollams en chitsen, artikelen herwaarts voere, en tegen zeer billijke prijzen gemakkelijk verkrijgbaar stelle, die als ruilgoederen voor den hierboven bedoelden handel benoodigd zijn; voor eenen tijd zal men dezen handel niet met regten bezwaren; de Heer Gouverneur zal vervolgens eenige daartoe geschikte fatsoenlijke ingezetenen of wel ambonsche Chinezen ontbieden, hen aanmoedigen, en voor rekening van 't Gouvernement crediet verleenen, want op Ambon is geen kapitaal; met deze goederen zullen zij naar de Aroe- en andere eilanden gaan handel drijven, en zorgen tegen de maand November of December te Ambon te zijn, opdat de alsdan hier zijnde Arabieren en Makassaren retourlading kunnen krijgen; men zal aanvankelijk geen te groote winsten begeeren, opdat de vreemdelingen niet afgeschrikt, maar gelokt worden. Het is mogelijk, dat men dus doende tot eenige gunstige resultaten zoude geraken. Wilde het Gouvernement zich daarbij de moeite getroosten, een' oorlogsschoener af te zonderen, ten einde den handel te beschermen, de Makassaren en andere vreemdelingen, die den nederlandschen handel afbreuk doen, en die der Engelschen bevoordeelen, weren, dan is het bijna zeker, dat de handel wederom aanmerkelijk zou worden verlevendigd. De kleinhandel, die met den meer uitgebreiden staat en valt, kan alsdan, mits de noodige voorzorgen in het werk worden gesteld, ook ongetwijfeld worden aangewakkerd.

Men zegge niet dat zulk een min liberaal handel-

stelsel weinig met den geest des tijds zou strooken; – algemeene wereldhandel moge zich schoon laten bepraten, doch zoo lang de belangen der verschillende natiën en individuën zoo lijnregt tegen elkander blijven strijden, is algemeene vrijheid van handel misschien louter hersenschim, omdat de maatschappijën er nog niet rijp voor zijn; en waar men van het stelsel van beperkte handelsvrijheid afweek, was zulks meer welberekende staatkunde dan een blijk van liberaliteit.

Zoo zou het op dezen oogenblik hoogstwaarschijnlijk zeer nuttig, zeer staatkundig zijn, om het strenge monopolie, hetwelk vooral ten opzigte der nagelen nog zoo streng gevolgd wordt, zoo niet in te trekken, dan toch te wijzigen. Toen Engeland en Nederland in het jaar 1824 nieuwe handelsbetrekkingen aanknoopten, werd van de zijde van Nederland wel uitdrukkelijk het monopolie ten opzigte der Moluksche eilanden bedongen; omdat men hoopte dat de specerijen nog eens weer voor Nederland zouden worden, wat zij voor de O. I. Compagnie waren geweest; – toen men onder anderen het pond nagelen voor 15 tot 20 duiten inkocht (of afdwong), en het in Nederland tegen 5 tot 7 gulden verkocht. Vermits echter de ondervinding van een twintigtal jaren geleerd heeft, dat zulks thans het geval niet is en onmogelijk zijn kan, zou het nu voor een verlicht Gouvernement geen tijd worden om de zaken eens op een andere leest te schoeijen, en met voorzigtigheid te wijzigen? Met voorzigtigheid, zeide ik, want plotselinge afschaffing van den alleenhandel zou niet raadzaam – misschien verderfelijk zijn (1).

(1) Mogt het bij dezen of genen bevreemding wekken in een tijdschrift van het Zendelinggenootschap beschouwingen over industrie en handel te vinden, men bedenke, dat de halve beschaving en de gedruktheid der Am-

Na dit alles overwogen te hebben, moeten wij nogmaals tot onze inlandsche christen-negerij terugkeeren, waar wij nog een' belangrijken persoon moeten leeren kennen, den meester namelijk.

De middelen, die deze man te zijner vorming en opleiding had, alvorens het Instituut alhier was opgerigt, bestonden daarin, dat deze of gene inlandsche jongman zich vervoegde tot een' der predikanten, den opperschoolmeester, of ook wel tot eenigen anderen ambtenaar te dezer plaatse, en dan een zoogenaamde moerid (leerling) werd. Nu werd hij gebruikt tot allerhande hui-

---

bonsche maatschappij eene zedelijke verachtering te weeg brengen, die den gezonden bloei van het christelijk element belemmeren, ja onmogelijk maken, en dat de man die het wel met zijn volk meent, over oorzaken van verbastering nadenkt en die vindt waar hij ze niet opruimen kan, geen ander middel heeft dan zijne stem te doen hooren, opdat de aandacht van de mannen van het vak op de zaak gerigt worde. ROSKOTT schreef aan Bestuurders van zijn genootschap, in de hoop, dat deze hunnen invloed zouden kunnen gebruiken, om eene verandering ten goede te weeg te brengen. In 1856 sprak Dr. BLEEKER in gelijken geest in het openbaar (zie zijne Reis II, op verschillende plaatsen). In 1860 geeft de redactie van het tijdschrift des Nederlandschen zendelinggenootschaps in druk wat reeds in 1843 geschreven werd, maar nog waarheid blijft, ter heilzame herinnering. Christendom en beschaving, beschaving en Christendom moeten hand aan hand gaan. De OBERLIN'S versmaden de nijvere hand niet.

In 1850 werd in de Jaarvergadering van het Genootschap behandeld de vraag, van eene geachte zijde voorgesteld: »Hoe zou het Genootschap zoowel hier te lande als in Oost-Indië zijne geldmiddelen door productieve ondernemingen kunnen vermeerderen." Het præadvies door eene commissie bestaande uit de BB. BEELAERTS VAN BLOKLAND, HIEBINK, LEDEBOER, VAN TEUTEM en VOORHOEVE hierover uitgebragt en door de Vergadering als haar gevoelen aangenomen, luidde aldus:

» De commissie meent, dat het Genootschap geen eigenlijk gezegde handelsondernemingen moet beginnen, 't zij hier, 't zij in Oost-Indië. De commissie is van oordeel, dat hieraan te vele kansen, te vele gevaren verbonden zijn; terwijl zij bovendien bij de vraag, of dan de aard onzer vereeniging als Zendelinggenootschap wel genoegzaam bewaard bleef, en of men tot dergelijk gebruik der zaamgebragte gelden wel geregtigd is, zich zelven geen geheel bevredigend antwoord heeft kunnen geven. Dergelijke

selijke diensten, tot boodschaplooper, pajoengdrager (1), enz. Immers een heer die een' moerid bij zich neemt, moet voor diens onderhoud, kleeding, spijs, maandgeld, enz. zorgen; billijk derhalve dat deze wederkeerig eenige diensten aan zijnen heer bewijst. Ten einde echter nu niet weêr onwetender heen te gaan, dan hij gekomen was, werd hij een of tweemaal 's weeks gedurende een paar uur naar den goeroe besar (opperschoolmeester) gezonden ter katechisatie. Tot opperschoolmeester nu, wordt hier doorgaans de oudste en kundigste inlandsche meester

---

hulpmiddelen raadt zij dus af. Maar bij de overdenkingen hieromtrent zijn haar andere hulpmiddelen voor den geest gekomen, die wel geen eigenlijke ondernemingen, zoo als men die in het dagelijksch leven begrijpt, kunnen geheeten worden, en die meer overeenstemmen met hetgeen een zendelinggenootschap ter onderneming voegt, middelen, waardoor de zedelijke en stoffelijke toestand der zendelinggemeenten zoude kunnen worden bevorderd, en de kas des Genootschaps geschraagd. De commissie stelt alzoo voor:"

» 1. De zendelingen aan te sporen, om te trachten, door gepaste opwekkingen, raadgevingen en aanwijzingen aan hunne gemeenteleden, verbeteringen in- en daardoor meerdere productie van den land- en tuinbouw, en in 't algemeen elke andere verbetering in den maatschappelijken toestand aan te brengen, waardoor de zedelijke en stoffelijke welvaart der gemeenten zou kunnen vermeerderd, en zij in staat gesteld worden, tot onderhoud van zich zelven, als Christengemeenten, krachtig bij te dragen."

De commissie kon daarbij op de voorstellen van Br. ROSKOTT wijzen, terwijl toen ook Br. DONSELAAR begonnen was met op Timor een' klappertuin aan te leggen; zoo als deze laatste later nog pogingen aanwendde, om daar den ploeg in te voeren. Op vele plaatsen bestaan er echter belangrijke bezwaren tegen dergelijke ondernemingen. ROSKOTT heeft het op Ambon op zijne wijze ondervonden, daar ziekten, enz. in den weg zijn gekomen. Op Ambon zouden die bezwaren welligt nog te overwinnen zijn. Hoe zal men echter doen op plaatsen waar de gronden ontbreken, of waar de bevolking reeds al haren tijd behoeft om het bestaande te onderhouden? Altijd blijft het een gewigtig vraagstuk, hoe de bevolking ook door het onderwijs in de scholen tot ontwikkeling van hare nijverheidskrachten kan gebragt worden. Moge de tijd spoedig aanbreken, dat eene nijvere, christelijke bevolking den rijken bodem der Molukken tot sieraad verstrekke! RED.

(1) Pajoeng, zonnescherm. RED.

aangesteld, maar die zich overigens over geene betere opleiding dan al de anderen kan verblijden. Zoo blijft dan onze moerid twee, drie of meer jaren werkzaam. Is er nu ergens eene vacature voor schoolmeester, welnu, dan draagt zijn heer hem voor, of wel hij vervoegt zich zelf tot den Heer Gouverneur. Geeft men zich dan nog de moeite vooraf eens te onderzoeken, of de man wel eenige noemenswaardige kunde bezit, ter vervulling zijner belangrijke betrekking, dan moet er al juist een belangstellend man aan 't hoofd zijn, zoo niet, dan wordt hij maar blindelings aangesteld. Nu komt hij als goeroe (meester) in eenige negerij, en moet al dadelijk onder 50, 100, 200 en zelfs meer kinderen, naar dat de negerij groot is, zijn werk aanvaarden; maar behalve dat een dusdanige meester nu zijne onbekwame handen vol heeft met zoo vele kinderen, die hij moet onderwijzen in lezen, schrijven, zingen enz., is hij daarenboven in zijne negerij tevens nog voorganger bij de openbare godsdienstoefening, dat is: volgens de aloude gewoonte behandelt hij des woensdags, of in sommige negerijen des donderdags na den middag met zijne gemeente de vragen van den Katechismus en maakt er op zijne manier eene toepassing bij. Eene dergelijke godsdienstoefening houdt hij des zaturdag avonds, somtijds met een vrij aanzienlijk getal toehoorders, terwijl hij des zondag ochtends en avonds eene leerrede voorleest uit eene verzameling van leerredenen door Ds. CARON uitgegeven in 't jaar 1678. Dit werk verdient allen lof, omdat de opsteller zich zoo juist naar de vatbaarheid zijner hoorders en lezers heeft weten te schikken; doch de taal in welke het is opgesteld, is zoo verouderd en met portugesche, latijnsche en hollandsche woorden doorweven, dat het in zijn geheel of zelfs maar gedeelte-

lijk door de meesten, ja door den voorlezer zelven niet wordt verstaan. Wel is waar, heeft de altoos werkzame Ds. KAM getracht in dat gebrek te voorzien, door het vertalen en drukken van eenen schoonen bundel leerredenen, deze voorzien echter niet genoegzaam in het bestaande gebrek (1).

Daarenboven is nu een dusdanig onderwijzer krankbezoeker en katechiseermeester, zoo dat de arme man van den morgen tot den avond, zoo hij zijn' pligt wil betrachten, rusteloos bezig is; en daarvoor geniet hij dan 's maands vier, zes, acht of tien gulden naar zijnen rang, terwijl hij als het non plus ultra in de hoogste klasse geniet de bezoldiging van twaalf gulden koper 's maands (2). Hiervan moet hij nu met vrouw en kinderen leven, zich kleeden, en zijn' rang ophouden. Daarbij nu in aanmerking genomen, dat een meester wanneer hij kerkdienst doet, altijd betamelijk behoort gekleed te zijn, en hij voor eenén halfversleten rok toch ten minste *f* 25 tot *f* 30 moet betalen en zoo alles naar evenredigheid, dan gevoelt men al heel ligt hoe ellendig schraaltjes het bij eenen meester moet omkomen, en hoe bitter zuur de arme man zijn brood verdient. Het is dus blijkbaar genoeg, dat de Amboinees nimmer de be-

---

(1) In dezen staat van zaken is nog niet veel verandering gekomen, behalve voor zoo verre de sedert 1854 op de Ambonsche eilanden geplaatste zendelingen in de dienst kunnen voorzien. Br. ROSKOTT beklaagde zich meermalen over de ongeschiktheid van bovengenoemde bundels voor het gebruik der meesters, als zijnde de preken vooral wegens taal en slordigen druk niet zeer verstaanbaar. Er werden pogingen aangewend, om een' nieuwen bundel uit de preken der zendelingen te vervaardigen. Tot nog toe is men daarin echter niet geslaagd. RED.

(2) De Regering heeft sedert eenige jaren de bezoldiging der meesters verhoogd; en ook het Genootschap is ten opzigte van de weinige meesters, die het op de Ambonsche eilanden heeft, niet achter gebleven.

trekking van meester zoekt, om de voordeelen, die er aan verbonden zijn, maar alleen als een eerepost, en dus uit een beginsel van eerzucht. De meeste onderwijzers en niet weinige geestelijken in Europa, zoeken eene betrekking niet uit eerzucht, maar om den broode, derhalve insgelijks niet uit den eenigen waren geest, en wie is hier het meest te verontschuldigen?

In vroegeren tijd genoot een meester nog eenige emolumenten, die noch der negerij noch het Gouvernement tot eenigen wezentlijken last verstrekten; doch die zijn hem bij de latere schoolwetten ontnomen, en dus moet hij dan met zijn ellendig tractementje zien rond te komen, maar hoe de menschen het maken, dat weet ik waarlijk niet. Harmonieert hij nu wel met zijnen regent, dan gaat het nog al wel, en die staat dan bij oogluiking toe, dat de ouders van kinderen, die nog een weinig wel denken, hunnen negerij-meester met deze of gene kleinigheid bijstaan, of de regent zelf helpt zijnen meester voort; maar zeker staat maken kan deze op niets, dan op zijn tractementje. Maar wee den meester, zoo hij met den regent in oneenigheid leeft, hetzij dan door eigen schuld, dan wel omdat hij den regent bij het uitvoeren van zijne booze streken in den weg was. Dan is hij allen onderstand kwijt niet alleen, maar loopt ook groot gevaar eerlang door de fijnst gesponnen intrigues afgezet te worden. Interessante staaltjes zijn mij daarvan bekend, want vrij mag men gelooven, dat er in de negerijen soms heel wat geschiedt, waar te Ambon niets van bekend wordt.

En hiermede heb ik kortelijk den toestand des Christendoms en van het schoolwezen in de christen-negerijen dezer eilanden geschetst. Men denke niet, dat ik de zaak overdrijf, of alleen de zwarte zijde heb geschilderd.

Neen, waarom toch zou ik eene zaak, die mij zoo na aan 't hart ligt, in een ongunstig daglicht stellen?

Dat er uitzonderingen zijn, begrijpt iedereen van zelf. Immers er zijn negerijen waar een braaf regent aan 't hoofd staat en een onzer beter onderwezene kweekelingen als onderwijzer is aangesteld; doch dit is een gelukkige zamenloop van omstandigheden, die ik hier niet heb mogen uitmonsteren; en nogtans blijft er ondanks dat alles zeer veel te wenschen over. Wat toch is een uitwendig Christendom, een Christendom dat niet weldadig op het inwendig en maatschappelijk bestaan van zijne belijders werkt, hen niet gelukkiger, niet beter maakt? Wat anders dan een klinkend metaal en eene luidende schel?

Met geheel mijn hart derhalve grijp ik het weldadig oogmerk aan van den Heer Gouverneur DE SERIÈRE, om door de scholen op volksvlijt, volksgeluk en waarachtige christelijke beschaving te werken. De kweekelingen te mijnent, bekend gemaakt met de behandeling en met de voordeelen van sommige takken van nijverheid, zullen daarna in de verschillende negerijen door de oudste schoolkinderen (van 10 tot 14 jaren oud) geholpen worden in het ontginnen van een plekje gronds. Een der voor Ambon voordeeligste cultures, (zoolang althans het monopolie bestaat) zijde of cochenilleteelt, zal aldaar worden beoefend. Van des morgens 6 tot 9 en van des avonds 4 of 4½ tot 6 uur, zullen meester en kinderen zich daarmede onledig houden; de tusschentijd is meer dan genoeg om in de school te werken, zoo zulks maar met overleg en lust geschiedt; te meer dewijl onze inlandsche Christenen niet tot geleerden, maar tot brave nuttige menschen behooren opgeleid te worden, en daartoe zijn 4 of 5 uren onderwijs daags

meer dan genoeg. Ik twijfel er niet aan, of langs dezen weg zal men tot gunstige resultaten geraken, vooral in negerijen waar regenten aan het hoofd staan, van welke medewerking is te verwachten.

Het is waar, in de meeste negerijen ziet het er te dien opzigte ook al treurig uit, doch het is te verwachten dat de Heer Gouverneur ook in dit gebrek zal trachten te voorzien, althans voor zoover de omstandigheden zulks toelaten. Er zijn regenten die zich waarlijk zeer, zeer onderscheiden; en hoe nuttig, hoe belangrijk zulks voor het Bestuur is, leert de ondervinding elken dag, en het is te verwonderen, dat het Gouvernement zich daaraan niet meer laat gelegen liggen. Nog nooit was christelijke verlichting nadeelig voor een regtschapen Bestuur, maar wel domheid, bijgeloof en fanatisme.

Ten tijde van het Bestuur van den Heer DE STUERS, heb ik mij aangeboden al de regentenzonen gedurende een à twee jaren kosteloos te onderwijzen, – en de middelen opgegeven, hoedanig zulks zonder het minste bezwaar voor hunne ouders, die ook al veelal arm zijn, konde geschieden, – doch dat is tot nog toe in de pen gebleven. Voor alsnog heeft een regentenzoon in zijne negerij geen ander persoon, die hem vormen kan, dan den dorps-onderwijzer, wiens gansche geleerdheid wij reeds hebben leeren kennen. Nu gebeurt het echter somtijds dat meester en regent in oneenigheid leven, en dan houdt deze zijn' zoon te huis, die dan geheel en al verwaarloosd wordt; intusschen wordt de jongman van lieverlede groot, en komt eindelijk aan 't bestuur; nu kan hij elken boozen lust den vrijen teugel vieren, en sticht inderdaad ongelooflijk veel kwaad, want hij moet het al heel bont gemaakt hebben, alvorens het Bestuur er achter komt; en zoo hij maar zorgt zijnen

nageltuin in orde te hebben, zijn volk en negerij in orde te houden, zoo heeft hij weinig vrees, dat zijne booze streken uitlekken.

Gesteld nu eens, dat wij welonderwezene, weldenkende en het goede willende meesters hadden, zou men denken alsdan zijn doel bereikt te hebben? Ik twijfel er zeer aan – en geloof veeleer dat de regent veel gemakkelijker zou afbreken, wat de meester met duizend zorgen had opgebouwd.

Er moet veel zamen werken, om den toestand in de Molukken op eene hoogte te brengen, die aan onze redelijke wenschen en verwachtingen beantwoordt.

AANTEEKENINGEN

UIT VERSCHILLENDE SCHRIJVERS, TER TOELICHTING VAN HET VORIGE STUK.

AANTEEKENING 1.

Middelen door den Heer DE SERIÈRE *voorgesteld om den maatschappelijken toestand der Molukken te verbeteren.* (Zie boven bl. 172).

In het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië 12de Jaarg. (1850), II, blz. 471 e. v. en 13de Jaarg. (1851), I, blz. 30 e. v. deelt de Heer DE SERIÈRE de voorstellen mede, die door hem als Gouverneur der Molukken in 't laatst van 1842 aan den Heer Gouverneur-generaal van Neêrlandsch Indië (MERKUS) gedaan werden, om den maatschappelijken toestand der Molukken te verbeteren. Na met cijfers te hebben aangetoond, dat de kruidnagelteelt, op dat tijdstip het voornaamste gedeelte van inlandsche industrie en handel, sedert de laatste jaren, vooral ook ten gevolge van verkeerde maatregelen bij de aanplanting, zeer verminderd was; dat verschillende oorzaken, meerendeels de zelfde als door ROSKOTT worden opgegeven, den kleinen man alle uitzigt benamen, om zich het noodige geld te verschaffen, om in andere behoeften, dan die van zijn dagelijks onderhoud te voorzien; na weder met cijfers te hebben bewezen, dat de handel sterk verachterde, enz. geeft de Heer DE SERIÈRE de volgende middelen aan de hand om den maatschappelijken toestand der Molukken te verbeteren:

„In de eerste plaats zou men moeten trachten, om door eene meer doelmatige en met den aard van het gewas strookende wijze, de productie der nagelboomen te vermeerderen."

Daar dit tijd vordert zou men intusschen andere middelen moeten aangrijpen, om den nijveren werkman het vooruitzigt te openen, om in eenen korten tijd zooveel te verdienen, als hij noodig heeft, om in zijne behoeften te voorzien. Hiertoe zou de kaneelkultuur moeten worden ingevoerd, op eene meer gepaste wijze, dan dit vroeger plaats had, wanneer er, volgens den voorsteller beter uitzigt op slagen zoude zijn.

„De geaardheid van de bevolking dezer streken, en de opvoeding, als ik mij zoo eens mag uitdrukken, die men haar sedert jaren gegeven heeft, doen bezwaren ontstaan, die moeijelijk in eens uit den weg te ruimen zijn, en het zou even ondoelmatig zijn, die met kracht aan te tasten, als het mij voorkomt raadzaam te zijn, van den bestaanden staat van zaken, om niet te zeggen gebreken, gebruik te maken, ten einde door eene verstandige leiding eene geheel andere rigting en werking, dan tot dus verre het geval was, te weeg te brengen. Laat ik mij duidelijker uitdrukken."

„Bij de invoering van het Christendom zijn, zoo als bekend is, die zuivere en gezonde begrippen niet verspreid, die, den mensch aanzettende tot oefening der uitmuntende vermogens waarmede hij toegerust is, drijfveren konden worden der algemeene beschaving, die nu op een groot gedeelte der wereld heerscht. Men heeft van de Amboinezen over het algemeen spekulative en naam- in stede van werkelijke en werkdadige Christenen gemaakt. In stede van hun een duidelijk begrip te geven van hetgeen zij doen moesten, om zich het voorregt waardig te maken, dat hun boven anderen hunner landgenooten ten deel was gevallen, heeft men zich bepaald bij de verandering hunner kleederendragt, bij het zingen van eenige psalmen en geestelijke liederen, bij het zonder verder begrip leeren lezen en schrijven. Maar men heeft niets gedaan, om die vlijt, die arbeidzaamheid en die lust tot nuttige bezigheden aan te wakkeren, die het sieraad en de eere uitmaken van eene echt christelijke maatschappij, terwijl zij tevens de bronnen worden van dat volksgeluk en dat algemeene welzijn, waarvan in Europa de gezegende voorbeelden nog voorhanden zijn. In één woord,

men heeft de menschen hier leeren zingen en bidden, maar niet leeren werken; en ik zou meer durven zeggen: men heeft ze eenen tegenzin, of ten minste een verkeerd denkbeeld tegen en van den arbeid gegeven, en daaraan moet grootelijks de weinige voortgang worden toegeschreven, die werkelijke verlichting en beschaving onder de bevolking sedert zooveel jaren gehad heeft. Ik zou hier in eene menigte bijzonderheden kunnen treden, die de waarheid van deze treurige stelling volkomen zouden bevestigen; maar daar het algemeen bekend is, welke begrippen en verkeerde denkbeelden de menschen alhier aan den naam van Christen hechten, zoo zal het bovenstaande genoegzaam wezen, om de overtuiging te doen geboren worden, dat het onmogelijk zou zijn de aangenomen plooi in eens te veranderen. Wil men dus iets goeds en nuttigs verrigten, het zal noodig zijn een verstandig gebruik te maken van sommige sedert jaren, ter bevordering van het gewenschte doel nutteloos bestaan hebbende, instellingen op welke het Bestuur nog eenen onmiddelijken invloed uitoefent, om tot het voorgestelde einde te geraken. Ik bedoel de scholen. Men weet wat die scholen zijn, en hoe groot haar getal op Amboina is. Er is geene negerij, hoe klein ook, die hare school niet heeft, en waar die school en schoolmeester geen hoofdzaak zijn. Het zijn nu die inrigtingen, die tot dus verre geen of weinig werkdadig nut te weeg hebben gebragt, die ik wil aanwenden, om langs eenen zekeren weg tot het doel te geraken, dat ook hier door het Bestuur met niet te veel volharding kan bevorderd worden, namelijk het welzijn en de welvaart der bevolking."

„Welk een heilzame invloed zou er in weinige jaren niet op den staat der Amboinezen uitgeoefend worden, als men van die scholen uitging, om den kinderen datgene te leeren, wat zij tot dusverre nog niet geleerd hebben, namelijk werken; het vermogen, dat de Voorzienigheid den mensch gegeven heeft, om zich in dit leven die gemakken en genietingen te verschaffen, die ieder in zijnen kring gelukkig kunnen maken."

„Twee duizend of twee duizend vijf honderd" jongelieden, om mij bij het distrikt Ambon slechts te bepalen, die in hunne vorming en opleiding eene andere, betere rigting erlangen, moeten op eene bevolking van 20 tot 22 duizend zielen in eenen korten tijd eene groote hervorming te weeg brengen! Vooral als die hervorming, gegrond op de algemeene overtuiging der verstandigste hoofden, niet alleen wenschelijk is, maar een dadelijk zigtbaar voordeel oplevert.

„En daarvoor is de gelegenheid aanwezig. Het komt er slechts op aan, om eene geschikte keuze te doen der takken van volksvlijt, die men wil invoeren als middelen ter vermeerdering van volksgeluk en van algemeene welvaart, en die vatbaar zijn, om aanvankelijk door jeugdige, ja kinderlijke krachten betracht te worden."

„Onder de menigvuldige proeven, die in de laatste jaren op Java genomen zijn, om den voorspoed en den bloei der kolonie te bevorderen, heeft de ondervinding bewezen, dat de cochenille- en zijdewormenteelt twee takken van industrie zijn, die, op eene eenvoudige wijze ingerigt, zonder zwaren arbeid en de inspanning van groote krachten, met voordeel kunnen beoefend worden. Het verslag, dat door mij in den jare 1833 aan den Gouverneur generaal over het établissement van Landbouw van Krawang ingediend is geworden, heeft dit ten minste toen reeds omtrent de zijdewormen- en moerbeziënteelt bewezen; en de later verkregen ondervinding laat geloof ik te dien opzigte geen twijfel meer over omtrent de kultuur der nopal en de behandeling der cochenille. Alles hangt hier af van de eenvoudigheid der werkwijze, die men aanvankelijk zal invoeren en der middelen, die men zal aanwenden, ter bereiking van het gewenschte doel."

„De aard der gronden en van het klimaat dezer eilanden, komt mij voor bij uitnemendheid voor beide deze takken van industrie geschikt te zijn. Als het de bedoeling van het Gouvernement is, om te beproeven of het niet mogelijk zou zijn, om het verdere verval, dat deze bevolking dreigt, te voorkomen, door de opening van nieuwe bronnen van be-

staan en welvaart; dan geloof ik, dat wij in den gegeven staat der beschaving van den inwoner dezer streken, van de twee opgenoemde takken van industrie veel goeds mogen verwachten. In alle gevallen staat het vast, dat het nemen van eene proeve niet anders dan nuttig en weldadig kan worden beschouwd. Om die zonder geldelijke opofferingen te doen, komt het mij voor het doelmatigste te zijn, bij elke negerij, naar gelang harer grootte en de talrijkheid harer kinderbevolking, een' proef- of schooltuin aan te leggen, onder het onmiddelijk toezigt der hoofden en der meesters, waarin de scholieren den vereischten arbeid zullen moeten verrigten, en waartoe ze iederen dag eenen bepaalden tijd zullen moeten besteden. De voordeelen, die in het vervolg van die werkzaamheden afvloeijen, zouden onder de jeugdige werklieden niet alleen dienen te worden verdeeld, maar ook tevens kunnen strekken ter verbetering van het lot der regenten en meesters, die ook beiden wel eenige voorziening behoeven."

„Geldelijke ondersteuning tot het nemen van deze proeve is van de zijde van het Gouvernement niet noodig. Mogt zulks in het vervolg het geval zijn, dan zouden de fondsen daarvoor benoodigd toch zeer gering wezen, en de directie van het Zendelinggenootschap zou hiertoe voorzeker wel willen medewerken, daar dat genootschap wel inziet, dat men eenen anderen weg moet inslaan, wil men, bij de voortplanting van het Christendom volksgeluk tevens bevorderen."

„Het eenige, waarin deze onderneming 's Gouvernements tusschenkomst behoeft, is: in de eerste plaats de toestemming van het Gouvernement, in de tweede de toezending van een paar kundige menschen in de beide vakken, om de leiding der zaak, onder het onmiddellijk toezigt van het Bestuur op zich te nemen; eindelijk de toezending van eene zekere hoeveelheid nopalplanten, moerbeziënstekken en zijdewormeneijeren, terwijl het cochenille-insekt nader zou kunnen worden overgevoerd, als het bestaan van eenige plantsoenen de middelen tot onderhoud en voortteeling van hetzelve zoude veroorloven en waarborgen."

„ De moerbeziënboom is hier aanwezig, en in afwachting eener goedgunstige beschikking van het Gouvernement, heb ik, in gemeen overleg met den zendelingonderwijzer ROSKOTT, een' moerbeziëntuin door zijne scholieren doen aanleggen, welke scholieren, bestemd zijnde tot meesters voor de negerij-scholen, nu reeds het dubbele voordeel opleveren, van een goed en gewillig voorbeeld, en van het aanleeren der noodige kennis van de kultuur en de behandeling van den moerbeziënboom. Die kleine plantage, die nu al weer de pepinière voor anderen geworden is, staat zoo uitnemend, dat wij al dadelijk de zijdeworm zouden kunnen ontvangen; en de ijverige medewerking van den heer ROSKOTT geeft mij de volkomen overtuiging dat, als zorgen en goede wil iets kunnen bijdragen tot het gelukken van eene onderneming, die waarvan hier de rede is, wat die vereischten betreft, is gewaarborgt."

„ Het is mij aangenaam den zendelingonderwijzer ROSKOTT, die aan het hoofd der normaalschool voor inlandsche meesters staat, als eenen man te doen kennen van een opgeklaard verstand, en bezield met den besten zin, om iets werkelijk goeds en nuttigs te doen. Ik mag niet ontveinzen, dat hij de voornaamste steun der hoop is, die ik op het welslagen van mijne poging vestig; daar ik in hem niet alleen lust en ijver heb aangetroffen, maar ook de genegenheid tot het dadelijk in het werk stellen der maatregelen, die ter bereiking van mijnen wensch moeten beproefd worden. Het zou dan ook onder het oog van den genoemden leeraar wezen, dat ik de proefinrigting wilde oprigten, en de pépinières, die voor eene verdere uitbreiding noodig zijn, zou willen aanleggen; terwijl de personen, die eventuëel van Java zouden komen, om de behandeling der bewuste takken van nijverheid aan te leeren, daar de gelegenheid zouden vinden om dadelijk van nut te zijn."

„ De beschouwing van den verachterden staat, waarin ik Amboina in het bijzonder gevonden heb, en de innige overtuiging, dat, als er niet iets gedaan wordt, om de steeds toenemende ellende voor het vervolg te matigen, het

droevige vooruitzigt, 't welk het tegenwoordige oplevert, spoediger dan men mogelijk wel denkt, zal verwezenlijkt worden, heeft mij bewogen, om aan het Gouvernement deze mijne denkbeelden te onderwerpen. Ik heb daarbij het eerbiedig verzoek gevoegd, dat de Regering die niet anders geliefde te beschouwen, dan als een blijk van den waarachtigen zin, die mij bezielt, om door nuttige en doelmatige inrigting en door een verstandig gebruik en oordeelkundige wijziging van bestaande instellingen, zooveel goeds mogelijk te stichten. Zoo trachtte ik het verdere verval voor te komen van een land, dat als de wieg en bakermat van ons nationaal bestaan in Indië moet worden beschouwd, en van een volk, dat wij nader aan ons hebben trachten te brengen, door het eene leiding en vorming te geven, geheel onderscheiden van de andere volken van onze indische bezittingen, iets waardoor wij ons de verpligting hebben opgelegd, van niets onbeproefd te laten, om dat te doen, 't welk tot een gelukkig einde kan leiden."

AANTEEKENING 2.

Over het karakter van den christen Amboinees vindt men het volgende opgeteekend door den Heer C. G. C. REINWARDT, die in 1821 de Molukken bezocht: (1)

Wat de godsdienst onder de Amboinezen betreft, het is eene even zonderlinge als algemeene aanmerking, die ik te Amboina en in alle residentiën onder Ambon staande heb hooren maken, dat de christen ingezetenen, over 't algemeen minder werkzaam, ja traag en daarbij trotsch, minder vreed-

(1) Op blz. 457 van zijne Reis naar het oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel, in het jaar 1821, door C. G. C. REINWARDT. Uit zijne nagelatene aanteekeningen opgesteld, met een levensberigt en bijlagen vermeerderd; door W. H. DE VRIESE, Med. Dr., Hoogl. aan 's Rijks Hoogeschool te Leiden, uitgegeven van wege het Koninkl. Inst. te Delft. Te Amsterdam, bij FRED. MULLER, 1858.

zaam, en onverdraagzamer zijn dan de Mohammedanen en Alfoeren. De klagt daaromtrent is te algemeen, dan dat men daarvoor niet eenigen grond zoude moeten onderstellen. Ze is mij ook door den Gouverneur en de Residenten van Hila, Haroeko en Saparoea gemaakt. Het onderzoek daaromtrent wordt dus van aanbelang, wanneer men in aanmerking neemt, dat door meer dan de helft der ingezetenen van Amboina, Saparoea, Noessa-laut en Haroeko de Christelijke godsdienst beleden wordt. Is het regt op hunne zijde, en ligt de grond der klagt in mishandeling en minachting van de zijde der Residenten, en in het eigen gevoel dezer menschen van verongelijking en van hunne meerdere zedelijke waarde boven hunne over hen gestelde medechristenen, die zeker niet altijd zoo stiptelijk als zij, de godsdienstige instellingen nakomen? Of is hunne denkwijze slechts een gevolg van dweeperij, van verkeerd begrepen leerstellingen, van verwaandheid en van verkeerd opgevatte denkbeelden eener meerdere zedelijke waarde? Welligt mag ook hier de waarheid in het midden liggen. Het lijdt wel geen twijfel, dat door de dienaren der kerk, en in 't bijzonder door het hoofd daarvan, den Heer KAM, met den meesten ijver en den besten wil voor de belangen der kerk gewaakt wordt, en dat de leken naauwgezet zijn in het ter kerk komen, oefeningen houden, psalmen zingen, ter school zenden hunner kinderen, enz. Evenwel blijft het de vraag nog, of zedelijke beschaving en verlichting, of de kennis van eene zuivere godsdienst waarlijk het gevolg van dit alles is? Over 't algemeen beschouwd, geloof ik, dat hierop eerder neen, dan ja, moet worden geantwoord. Het is mij voorgekomen, dat de godsdienstoefeningen der meesten slechts uiterlijk en werktuigelijk en onberedeneerd zijn. Althans van de scholen, die ik bezocht heb, laat het zich naauwelijks anders verwachten. Psalmen zingen en uit het hoofd opzeggen zijn daar de voornaamste bezigheden. Voor verklaringen en het wel doen verstaan van het gelezene, voor het afleiden daaruit van nuttige lessen, en vooral voor een goed praktisch, zedelijk gedrag in de maatschappij, wordt,

geloof ik, weinig gezorgd. Onder het streven naar een toekomstig geluk worden het tegenwoordige en de pligten, die de zamenleving vereischt, geheel uit het oog verloren. Dit zullen de ijverige voorstanders der godsdienst ook wel begrijpen; het ontbreekt echter veelal aan de middelen, zoo als aan goede schoolmeesters, goede boeken, enz. En de Heeren zendelingen bezitten ook niet altijd de noodige taalkunde, veel minder de vereischte menschenkennis, om den inlander overeenkomstig zijnen aard, neiging en begrippen, op eene geleidelijke wijze tot de godsdienst op te leiden" (1).

De Heer C. VAN DER HART (2) schrijft over hetzelfde onderwerp als volgt: „De Amboinezen zijn middelmatig van gestalte en donkerbruin van kleur; zij zijn lui en traag van aard, maar vooral munten hierin uit de zoogenaamde Christenen (Orang-Serani), welke met hunne bekeering tot het Christendom, het niet, of zeer weinig werken als eene der eigenschappen beschouwen aan die leer verbonden, en ook, zoodra zij Christenen geworden zijn, zeggen, dat zij even goed een heer (toean) zijn als de Europeanen, en dus geen handenwerk behoeven te verrigten. Buitendien zijn zij zeer wraakgierig, vergeten niet ligt een hun aangedanen hoon of beleediging, en wreken die op eene even laffe als wreedaardige wijze. Zij zijn beter soldaten dan Christenen,

---

(1) Het zou ons niet voegen tegen eene opmerking, als die in den laatsten zin vervat, vóór ongeveer 40 jaren gemaakt, op te komen. Wij mogen echter niet nalaten op te merken, dat zij in bovenstaand verband vreemd is. In 1821 werkte de zendeling J. KAM alleen op de Ambonsche eilanden; deze stond toen als predikant ter hoofdstad; doch bezocht met den grootsten ijver de inlandsche gemeenten op de Ambonsche eilanden, Ceram, Boeroe, enz. De zendeling HELLENDOORN kwam eerst in 1824 te Amboina.

(2) Op blz. 132 van zijne Reize rondom het eiland Celebes en naar eenige der Molukssche eilanden, gedaan in den jare 1850 door Z. M. schepen van oorlog Argo en Bromo onder bevel van C. VAN DER HART, Kapt. ter zee, R. d. O. v. d. N. L. Uitgegeven van wege het Koninkl. Inst. voor de taal-, land- en volkenkunde van Neêrlandsch-Indië, te 's Gravenhage, bij K. FUHRI, 1853.

en om hen werkelijk tot goede geloovigen te maken, zal er, volgens mijn gevoelen en naar hetgeen ik daarvan gehoord en gezien heb, nog een geruime tijd moeten verloopen."

Eindelijk doet de Heer H. C. VAN DER WIJCK meer de gunstige zijde van den Amboinees uitkomen in een kort opstel, dat hij over hen leverde in de Bijdragen tot de Taal-, land- en volkenkunde van Nêerl.-Indië (1). Dus schrijft hij:

„In het eerste nommer van den dertienden jaargang van het Tijdschrift voor Ned. Indië, is eene bijdrage over de Molukkos, van den Heer DE SERIÈRE, opgenomen, waarin eenige aanwijzingen tot verbetering van de nagelteelt voorkomen, en tevens de redenen van het vervallen van handel en welvaart te Amboina zijn uit een gezet."

„In die verhandeling vinden wij, op blz. 45 (2), eene beschrijving van den inlandschen Christen op Amboina, die, hoewel in vele opzigten waar, niet te min ligtelijk een geheel verkeerd denkbeeld van den Amboinees zou kunnen doen opvatten, en hem in een veel nadeeliger daglicht plaatsen, dan hij werkelijk verdient. In deze schildering toch, en in die, welke de Heer ROSKOTT in dat zelfde tijdschrift van hem heeft gegeven, wordt alleen van zijne gebreken, van zijne luiheid en zijn schijnchristendom gesproken. Dit is nu den ijverigen zendeling, die er op uit is om de bevolking onder welke hij werkzaam is, zedelijk te beschaven, wel niet zoo zeer ten kwade te duiden (3); maar het zoude ons leed doen, daardoor de inboorlingen van onze oudste bezitting, van de bakermat onzer magt in Indië aan de minachting van den nederlandschen lezer te zien blootgesteld.

---

(1) Zie aldaar Eerste Deel blz. 70 e. v.

(2) Zie hierboven blz. 187.

(3) Juist dit is het gezigtspunt waaruit men de opmerkingen van Br. ROSKOTT moet beschouwen. De zendeling moet oogen hebben voor de gebreken van den landaard. Hij moet tevens de zijde kennen, waar hij haar met het beste gevolg kan aangrijpen, om haar uit haren staat van zedelijke en godsdienstige verachtering op te beuren. RED.

Treurig zoude het voorwaar zijn, indien ons meer dan tweehondjarig bestuur en de Christelijke godsdienst, welke een groot gedeelte der bevolking heeft omhelsd, op haar slechts eenen nadeeligen invloed zou hebben uitgeoefend, en haar zelfs tot een' lageren trap van zedelijke waarde gebragt, dan andere indische volken. Wij willen toegeven, dat onder de Amboinezen in het algemeen nog een grof bijgeloof heerscht; dat zij dikwerf eene godsdienstleer (1) niet verstaan, die hun veelal in eene taal wordt voorgedragen, waarvan bijkans de helft uit hun vreemde, arabische woorden bestaat, welker beteekenis de leeraar, die daarvan gebruik maakt, slechts uit gebrekkige woordenboeken, of uit de maleische bijbelverklaring heeft leeren kennen; – wij willen niet tegenspreken, dat onder hen vooral op de hoofdplaats, velen worden gevonden, die aan den drank zijn verslaafd, en het grootste gedeelte van hunnen tijd in lediggang doorbrengen, noch, dat zij in het algemeen twistziek zijn, en een vrijgevig gebruik weten te maken van de scheldwoorden, waarvan onze krachtige moedertaal en het Maleisch hun eenen rijken voorraad aanbieden; – in den omgang tusschen de beide geslachten mogen zij niet altijd de strikste lessen der zedelijkheid in acht nemen: – dit alles willen wij niet betwisten; maar wij gelooven tevens, dat de lijst der ondeugden en gebreken, die men hun kan voor werpen, met deze opsomming vrij volledig is ingevuld, en stellen ons nu voor tot de aangenamer taak over te gaan, om aan te wijzen, wat in hen te prijzen is, en waardoor zij zich van andere indische volken voordeelig onderscheiden."

„In de eerste plaats verdient te worden opgemerkt, dat

(1) Gedurig spreekt men van godsdienstleer. Onze zendelingen althans brengen geene leer (zamenstel van dogmata) maar het Evangelie, zoo als het zich openbaart als eene kracht Gods tot zaligheid, een ieder, die in hetzelve gelooft, en zoo als het vervat is in de boeken des O. en N. Testaments, zonder bijvoeging van menschelijke leerbegrippen. Waar is het echter, dat maar al te dikwerf de leer op den voorgrond gesteld wordt, waar men zulks anders zoude mogen verwachten. RED.

het geval hoogst zeldzaam voorkomt, dat Amboinezen werkelijk misdaden begaan, dat zij van moord, roof of diefstal, van verzwarenden aard kunnen worden beschuldigd, welke misdrijven onder een groot gedeelte der andere indische volken veelvuldig zijn; en dit is toch waarlijk geen gering voorregt."

„Er is wel geen volk in Indië, dat zooveel, niet alleen van onze zeden en gewoonten, maar ook van onze wijze van denken en gevoelen heeft overgenomen, als de christen Amboinees; hij is van een' openen vrolijken inborst, vatbaar voor dankbaarheid en geestdrift, en weet dit zeer goed te uiten, iets dat men bij de andere indische volken zelden vindt, al kan men hun ook die deugden zelve niet zoo geheel ontzeggen als veelal geschiedt; – hij bezit veel zin voor muziek en dichtkunst, en heeft van deze laatste niet onbevallige proeven geleverd; – onder geen indisch volk gevoelt de Europeaan zich zoo te huis, als onder de Amboinezen; hij kan zich zelfs met den gewonen inlander of burger gemeenzaam maken en met genoegen met hem verkeeren, iets waaraan men wel bezwaarlijk bij den javaanschen koelie of landbouwer zal denken; – de gewone christen inlander is dikwerf in staat om onze redeneringen te begrijpen, en laat zich overtuigen, zoo hij ongelijk heeft, hetgeen men elders in Indië en ook op Amboina bij de mohammedaansche inboorlingen, die toch voor een groot gedeelte tot denzelfden volksstam als de christelijke behoort, wel bijkans altijd te vergeefs zal beproeven. De ambonsche christenbevolking is dan ook inderdaad met de europesche bevolking zoodanig in een gesmolten, dat het dikwerf niet kan worden beslist, of iemand van zuiver ambonsche of van gemengd europesche afkomst is, daar de geslachtsnamen daaromtrent geene voldoende zekerheid geven. Er worden vele afstammelingen van Europeanen gevonden, die zich door taal, gewoonte, zeden of denkwijze geenszins van den gewonen Amboinees onderscheiden. Niet alleen onder de ambonsche regenten vindt men mannen van veel bekwaamheid, zoo als reeds uit de bovenbedoelde bijdrage over de Molukko's blijkt; ook gewone inlanders zijn soms in staat om verzoek-

schriften of stukken voor den landraad op te maken, die een' procureur van beroep geen oneer zouden aandoen. Er zijn voorbeelden van Gouvernements ambtenaren in hoogere betrekkingen, die evenzeer door hunne bekwaamheid, als door vele beminnelijke en achtingswaardige hoedanigheden uitblonken, en toch, hoewel een europesche naam dragende, in gelaatskleur en trekken weinig van den ambonschen inlander verschillen, in wier aderen welligt meer amboneesch dan europeesch bloed vloeide, en die op Amboina hunne opvoeding genoten, en het eiland nimmer verlaten hadden."

„Ook op Java zijn de Amboinezen als klerken of als opzieners bij particulieren zeer gewild."

„Aan de trouw der ambonsche schutterij heeft Nederland het behoud dier kolonie in 1829 te danken, toen op eenen zekeren dag, des morgens, door eenen in het geheim ingewijden amboineschen soldaat, aan den militairen kommandant werd ontdekt, dat eene zamenzwering was gesmeed onder het, tot op weinige gebrekkige Europeanen na, geheel uit Saparoeëzen bestaande garnizoen, met het doel, om dienzelfden avond alle Europeanen, met uitzondering van den predikant en eenen bijzonder beminden kapitein, te vermoorden. Men kan zich voorstellen, welke ontsteltenis deze tijding moest veroorzaken, daar hoegenaamd geen hulp van buiten te verwachten was, en de wapenen der schutterij, tot welke het bestuur dadelijk besloot zijne toevlugt te nemen, in het kasteel Victoria werden bewaard. Het gelukte echter de schutters ongemerkt, bij kleine partijen, in het fort te brengen, en hen daar van geladene geweeren te voorzien; vervolgens werden de oproerige troepen ongewapend bijeen geroepen, en door de welgewapende schutterij gevangen genomen, die daarop nog verscheidene maanden in de garnizoensdienst voorzag, tot dat er nieuwe troepen van Java kwamen."

„In vroeger tijden heeft dezelfde schutterij gewigtige diensten bewezen tot demping van den in 1807, op Saparoea en Haroeko, uitgebroken opstand, die aan zoovele honderden der onzen het leven heeft gekost."

„ Eene hoedanigheid, door welke de Amboinees mede veelal gunstig boven de andere volken uitmunt is zijne zindelijkheid. Het is dikwerf een waar genoegen, na eenen vermoeijenden togt in het logeervertrek van een' ambonschen christen-regent te rusten, zoo zindelijk is de met kunstige bloemen van vogelvederen versierde slaapstede, zoo zuiver het linnen, de wanden zoo goed gewit of uit de takken van den sagopalm sierlijk ineengelegd, en de vloer met blinkend zand bestrooid. Men herinnere zich daartegenover het nachtverblijf bij een zelfs welgesteld javaansch dessahoofd (want daarmede slechts kunnen de ambonsche regenten, voor zoover hunne betrekking betreft, worden gelijk gesteld, geenszins met de hoogere javaansche ambtenaren en regenten); het talrijke ongenoodigde gezelschap, dat men op zijne slaapstede vond, de kussens en overtrekken, die nimmer met zeep, noch water kennis gemaakt hadden, de met honderd voor ons weinig bekoorlijke schoteltjes bezette tafel en de sombere spaarzaam verlichte pandoppo. Of men denke slechts aan het nog veel troosteloozer verblijf bij eenen mohammedaanschen regent op de tegenovergestelde zijde van het eiland Amboina, die zijnen hongerigen gast ronduit verklaart, dat hij hem met den besten wil niets te eten kan voorzetten."

„ Om eindelijk tot het belangrijkste punt te komen: — men beweert, dat de Amboinees slechts in naam Christen is. Wij willen ons hieromtrent geen beslissing veroorloven; het is zoo moeijelijk ook in Europa de juiste lijn tusschen den waren en den schijnchristen te trekken, dat wij dit bij een indisch volk nog veel minder willen beproeven, maar er ons slechts toe beperken om te vragen, of het dan zoo geheel voor niets is te achten, dat de Amboinees trouw en met liefde de kerken bezoekt, dat hij zich gedurende de godsdienst op eene wijze gedraagt, en, ten minste uiterlijk, eene aandacht vertoont, zoo als dit in menige christelijke gemeente in Europa niet beter kan worden verlangd; dat hij dikwerf uit eigen beweging, wanneer hij zich alleen en onopgemerkt waant, uren lang in zijnen maleischen Bijbel leest? En aan wat anders dan aan zijne godsdienst kan het ver-

schil in verstandelijke ontwikkeling tusschen hem en den tot den zelfden volksstam behoorenden mohammedaanschen bewoner van het eiland, waarvan wij hierboven gewaagden, worden geweten?"

„Zijne luiheid kan hem mede niet als een zoo zwaar vergrijp worden aangerekend, in een land, waar geen landbouw mogelijk is, en de inlander niet te min een ruim voedsel vindt in zijne aan sago- en arengpalmen, en een groot aantal verschillende vruchtboomen, rijke doessons en in de van visschen wemelende baai, tot wier vangst hij dikwerf een' blooten angel, zonder lokaas bezigt. Men verbeelde zich nu, dat hier in Nederland de landbouwer of de daglooner door eenen dag werken genoeg konde verdienen, om daarmede gedurende drie of vier dagen in zijn eigen onderhoud en in dat van zijn gezin te voorzien. Zou hij dan nog zulk een ijverig werkman blijven, als thans? Wij betwijfelen dit, en gelooven, dat van alle zijden, behalve door de slijters van wijn, bier en jenever, luide klagten zouden worden aangeheven over de vele lediggangers in dat land. Waar het er op aankomt, kan de Amboinees, die doorgaans van een vrij krachtig ligchaamsgestel is, zeer goed werken; hij is een onvermoeide roeijer, en gunt zich op eenen langen overtogt, dikwerf in de 24 uren naauwelijks een paar uren rust; met welke behendigheid en vlugheid draagt hij niet, onder het zingen van vrolijke liederen, zijnen regent, of europesche ambtenaren en reizigers en het liefst zijnen geestelijken leeraar in eenen draagstoel over de steilste en moeijelijkste bergwegen (1). Als huisbediende geven velen hem nog de voorkeur boven den javaanschen bediende, die toch voorzeker tot de besten in Indië behoort; en voor sommige handwerken, zoo als bijv. dat van schrijnwerker en timmerman heeft hij veel aanleg. In het

(1) Op gelijken grond bestrijdt Dr. BLEEKER het denkbeeld, dat de Amboinees loom en lui is (zie zijne Reis door de Menahasse, enz. II, blz. 77; en hieronder blz. 209. Doch ook deze geleerde herinnert zeer bepaald, dat men onderscheid moet maken tusschen de verschillende klassen der bevolking. RED.

ten handel varen heeft hij mede groote liefhebberij, zoo zich slechts de gelegenheid daartoe aanbiedt, die echter op zijn voor den landbouw ongeschikt, en, behalve nagelen, noten en olieën, aan handelsproducten arm eiland zeer schaarsch is. Zijne vroegere betrekkelijke welvaart heeft hij dan ook, zoo als wij uit de bijdrage in het genoemde tijdschrift zien, aan het sedert in verval geraakte monopolie van handel, en aan het aanwezen van een grooter aantal europesche ambtenaren en militairen te danken gehad, en wij vreezen, dat het, met de vrijzinnigste instellingen, moeijelijk zal zijn, hem die welvaart weder te bezorgen, daar zijn eiland met uitzondering der boschgronden onvruchtbaar is, en ook deze gronden, uithoofde van den lossen aard van den bodem, bij uitgebreider ontginningen en aanhoudende bewerking, wel spoedig door de hevige regens uitgespoeld worden en hunne vruchtbare deelen verliezen. Om deze reden tiert daar alleen de teelt van boomgewas, zoo als nagelen en noten, waarvoor de grond niet behoeft te worden omgewoeld. De nopalkultuur, die eenen uitnemend en aanhoudend vruchtbaren grond of zware bemesting vereischt, welke op Amboina uit gebrek van vee niet te bewerkstelligen is, zoude derhalve waarschijnlijk niet slagen, en de teelt van zijde is, niettegenstaande vele in Indië daarmede genomen proeven, nog nergens op den duur gelukt. Wierd Amboina tot eene vrijhaven verklaard, zoo zoude er zich zeker eenige tusschenhandel vestigen; hoezeer de mededinging van Macassar en Menado dien wel nimmer zeer aanzienlijk zullen doen worden. Andere middelen ter bevordering der stoffelijke welvaart zullen wel bezwaarlijk zijn op te sporen, en van het Gouvernement kan men niet verlangen, dat het, zonder vooruitzigt op vergoeding, nog veel meer zal ten koste leggen aan eene bezitting, die reeds sedert geruimen tijd, in stede van winst, verlies oplevert. Wij hopen echter mede, dat meer moge worden gedaan voor de godsdienstige en zedelijke ontwikkeling van den christen Amboinees, waarvoor hij getoond heeft zeer vatbaar te zijn."

AANTEEKENING 3.

Om de belangrijke wenken daarin vervat kunnen wij niet nalaten ook nog de volgende plaats mede te deelen uit het belangrijk werk op last van den Koning uitgegeven door de natuurkundige Commissie in Indië (1).

„ Het meerendeel der inlandsche bevolking (op de Ambonsche eilanden) behoort tot het polynesische menschenras, door sommige beoefenaars der anthropologie ook wel, naar eenen van deszelfs meest bekende stammen, het maleische genaamd; door anderen onder den meer algemeenen naam van neptunisch of geelkleurig oceaansch ras begrepen. Het drukke verkeer, dat de Amboinezen sedert eeuwen met de Chinezen, Arabieren en onderscheidene europesche natiën gehad hebben, heeft onder hen, meer dan op eenig ander eiland der Molukken, veelvoudige vermengingen doen ontstaan, waardoor even zoovele overgangen in de gelaatstrekken en in de kleur der huid zijn veroorzaakt geworden (2). Het meest in het oogvallende is de verbastering der afstammelingen van de Portugezen, welke, zonderling genoeg, over het geheel veel donkerder van kleur zijn, dan de oorspronkelijke bewoners van het land. De bisschop HEBER vermeldt (3) een soortgelijk merkwaardig verschijnsel door hem bij de portugesche afstammelingen te Serampoer waargenomen. Hoezeer ook onwedersprekelijk de sterke tropische zonnehitte en haar scherp licht, als hoofdoorzaken van die veranderingen in de huidkleur te beschouwen zijn, schijnen toch, in het onderhavige geval, nog andere bijkomende oorzaken mede te werken, om na een tijdsverloop van slechts driehonderd jaren

---

(1) Verhandelingen over de Natuurlijke geschiedenis der Nederlandsche Overzeesche bezittingen, door de leden der Natuurkundige Commissie in Indië en andere schrijvers. Uitgegeven door C. J. TEMMINCK, Leiden 1839–1844. Drie deelen in folio. Aldaar I. fol. 112, 3.

(2) Vergelijk hiermede het begin van Aanteekening 4.

(3) „ Narrative of a journey through the Upper provinces of India, V. I p. 68."

zulke buitengewone veranderingen voort te brengen. Nog is ons de eigenlijke oorzaak omtrent het ontstaan der kleurstof in de huid van den mensch, ten eenenmale onbekend. Wij weten alleen, dat het zoogenaamde slijmvlies van MALPIGHI hare zitplaats is, en dat zij daar op eene bijzondere wijze wordt afgescheiden; doch waarom die afscheiding bij den eenen mensch uit geheel lichte stoffen, bij den anderen daarentegen uit zeer donkerkleurige bestaat, en hoedanig het luchtgestel, het voedsel en de levenswijs op de bereiding dier stof werken en daarin wijzigingen te weeg brengen, blijft nog steeds eene belangrijke physiologische vraag."

„ Wat de woningen der Amboinezen, hunne wijze van leven, hun karakter, bijgeloof, hunne spelen en vermaken, kleeding, versierselen en wat dies meer zij, aangaat: over al deze punten zijn, zoowel door onderscheidene nieuwere schrijvers als vooral door VALENTIJN, reeds zulke juiste en uitvoerige berigten bekend gemaakt, dat men bij de behandeling dier onderwerpen noodzakelijk in herhalingen zoude moeten vervallen (1). Tot het karakter der bewoners van de Molukken

---

(1) • Als in het voorbijgaan slechts teekenen wij hier aan, dat de Christenen van Amboina, bij plegtige gelegenheden, gewoonlijk een zwart gewaad van europesche snede aantrekken, daarbij eenen ronden hoed dragen (het eigenlijk kenmerk van eenen orang tserani – Christen –) en het hoofdhaar, gemeenlijk slechts eenige duimen lang, glad naar achteren strijken; terwijl de mohammedaansche opgezetenen van dit eiland, hun lang haar met eenen dock opgebonden hebben, en zich buitendien te allen tijde, op maleische wijze, in katoenen stoffen kleeden. Dit onderscheid van dragt valt te zeer in het oog, dan dat daardoor niet een groot contrast zoude ontstaan. Vooral zonderling en kenmerkend is het aanzien van diegenen der bedoelde Christenen, welke eene soort van school- of katechiseermeestersambt bekleeden, en uit dien hoofde, overeenkomstig hunnen stand, met, volgens hunne begrippen, zekere deftigheid gekleed moeten zijn. Men verbeelde zich, bij hunne vrij donkere huidkleur, een' half versleten zwarten rok, een dergelijk vest en korten broek, uit welken een paar magere, bloote beenen te voorschijn treden, meestal zonder schoenen aan de voeten. Voeg hierbij eenen onderwetschen driepuntig getoomden hoed, een boek onder den arm, somtijds ook een' wandelstok in de hand,

behoort, dat zij, overeenkomstig het gewone stelsel der zuidaziatische volken, de aloude gebruiken, hoe ongerijmd en bespottelijk ook, met onveranderlijke liefde blijven aankleven, waardoor hunne zeden en gewoonten, gedurende de laatste eeuw, in het wezentlijke weinig of niets zijn veranderd. De christelijke zedeleer is, door onderscheidene achtingswaardige protestantsche leeraars, onafgebroken onder hen aangekweekt en meer en meer uitgebreid (1). De gevoelens omtrent het zedelijk nut, hetwelk de invoering van de christelijke godsdienst onder de min of meer beschaafde bewoners der heete gewesten sticht, zijn zeer verschillend. In sommige reisbeschrijvingen leert men te dien aanzien ongunstige oordeelvellingen, terwijl in anderen, op de onvoorwaardelijkste wijze, de pogingen der bijbelverspreiders ten zeerste geprezen en opgehelderd worden. Alle vooringenomenheid met eene zaak verblindt de rede, voert tot uitersten, en maakt onbekwaam om haar met koelbloedigheid en juistheid te beoordeelen. Vurige beminnaars van het Christendom trachten door alle middelen aan hetzelve bij de, in het nadenken weinig geoefende, inlanders toegang te verschaffen; anderen, meer onverschillig omtrent de zedelijke verbeteringen van hunnen evenmensch, plaatsen die pogingen verre beneden het gewigt der commerciële belangen en tijdelijke voordeelen van den

---

en bij dit alles eenen afgemeten, statigen tred, en zeer bedaarde, ernstige manieren, en het zal wel niemand bevreemden, dat zulk een wonderbaarlijk uitgedost personaadje de aandacht van elken europeschen nieuweling moet tot zich trekken en zijne lachspieren in beweging brengen (*)."

(*) Dr. BLEEKER had hieromtrent in 1855 eene andere ervaring..... « De regenten en schoolmeesters," dus schrijft hij, « beantwoorden volstrekt niet aan de voorstelling, welke ik mij daarvan gemaakt had uit de geschriften en mondelinge berigten. Even als in de Minahassa, waren de christen regenten en schoolmeesters zeer goed in het zwart en naar den nieuweren smaak gekleed. De meeste kleedingen droegen echter het kenmerk van nieuwheid, en waren waarschijnlijk kort geleden vervaardigd, met het oog op de komst van den Gouverneur Generaal." RED.

(1) Hiervan moet echter uitgezonderd worden het belangrijke tijdvak van het laatste der vorige en het eerste vierdedeel dezer eeuw, toen vooral de christengemeenten op Ambon zeer verwaarloosd werden. In een afzonderlijk opstel zullen wij gelegenheid hebben later hierop terug te komen. RED.

staat en het volk. Men heeft bij de beoordeeling van dit onderwerp, vaak de individuële handelingen der zendelingen en het gedrag der nieuwbekeerden, met het geloof zelf verwisseld; de overdreven vroomheid en dierlijke vadsigheid der geloovigen, op rekening van deszelfs verhevene strekking gesteld. Onpartijdige beoordeelaars, die lang genoeg met de inlandsche Christenen, Mohammedanen en Heidenen verkeerd hebben, zullen echter daaromtrent andere denkbeelden koesteren: zij zullen het groote nut eener geloofsleer (1), op zulke verhevene grondslagen van deugd, menschlievendheid en pligtsbetrachting berustende, als de christelijke, niet miskennen, maar haren invloed als een' waren zegen beschouwen, zoo al niet in den volsten zin des woords voor het eerste geslacht der nieuwbekeerden, dan toch voor de nakomelingschap. Indien de veredeling van het hart met de beschaving van het verstand gepaard gaat, moet den natuurmensch langzamerhand de bolster ontvallen en de barbaarschheid de wijk nemen. En door welk middel zal dit doel bij den half wilden mensch beter bereikt worden, dan door de christelijke zedeleer? Overal in de oostelijke deelen van den indischen Archipel, waar reeds eenige harer zaden zijn uitgestrooid, hoe gebrekkig en bekrompen ook aanvankelijk ontkiemd, kan de blanke vreemdeling die landen veilig bezoeken; doch dáár, waar de inboorlingen nog in hunne oorspronkelijke woestheid voortleven, omringt hem gedurig gevaar en moet hij gestadig tegen roofzucht en moord op zijne hoede zijn. En hoe min geacht, hoe slaafsch afhankelijk, hoe dierlijk verlaagd is onder deze niet het zwakkere geslacht. Altijd aan den wil van den man onvoorwaardelijk onderworpen, en van alle maatschappelijke voorregten verstoken, kan de vrouw, van welken stand of rang ook, zich zelden boven den staat van lijdelijke dienares verheffen. Oude gewoonten, bijgeloof, vooral de kracht van den sterkeren, bij de aangeborene traagheid der indische volken, houden die verdrukkingen, tegen de wet der natuur, in stand. Veel beteekenend zijn daarom de woorden van den verlichten bisschop

(1) Zie de Noot op blz. 196. RED.

HEBER: „Never may my dear wife and daughters forget how much their sex is indebted to Christianity (1)."

AANTEEKENING 4.

Eindelijk deelen wij nog een en ander over ons onderwerp mede uit het reeds meermalen in dit tijdschrift aangehaalde werk van Dr. BLEEKER (2).

„De Amboinezen stammen af deels van javaansche landverhuizers, deels van Cerammers, Gorammers en andere moluksche volken. Van een oorspronkelijk ras is hier alzoo geen sprake. Niettemin heeft de groote meerderheid der Amboinezen iets typisch in het gelaat. Ik zal niet spreken van de kleur, welke hoewel in het algemeen meer donker dan bij de maleische volken, hare schakeringen heeft als bij deze. Maar in het algemeen zijn de Amboinezen kenbaar aan ver vaneenstaande en eenigszins schuins gespletene oogleden, breede neuswortelvlakte, platten, breeden neuswortel en neusvleugels, eenigszins naar voren gekeerde neusgaten, uitpuilende doch niet zeer breede jukbogen en breede door dikke lippen begrensden mond. Zij hebben deze vorming des gelaats wel met de meeste volken van het maleische ras gemeen, doch in het algemeen sterker uitgedrukt, terwijl de stand der oogspleet het gelaat iets mongoolsch bijzet. De vorm des schedels beantwoordt in het algemeen aan dien des Javaans, is gewelfd en vrij breed, ofschoon het achterhoofd er gemeenlijk minder ontwikkeld is dan bij den Javaan en Madurees, en in vorm het midden houdt tusschen dat der Javanen en het smalle en korte van dat der Boeginezen."

„De Amboinezen waren vroeger een ondernemend en nijver volk. Hoezeer vóór onze overheersching cijnsbaar aan Ternate, hadden zij hunne oude instellingen behouden. Zij

---

(1) Dat toch mijne lieve vrouw en dochters nooit vergeten, hoeveel hare kunne aan het Christendom te danken heeft. RED.

(2) Reis door de Minahassa, enz. in 1845, II, blz. 75–78.

waren zoo vele volken als er groote negerijen waren, alle onder eigene door hen zelve gekozene hoofden, welker magt beperkt was door het toezigt van oudsten, een toezigt dat het volk zich op hunne handelingen had voorbehouden. Tot in 1644 stond de bevolking van Hitoe onder orangkaja's, onderworpen aan vier opperhoofden, welke onder den sultan van Ternate de zaken des lands naar hunnen wil bestuurden, zoodat de regeringsvorm reeds van de oudste tijden af aan gevestigd was op monarchale en republikeinsche beginselen. De Amboinezen dreven handel tot ver buiten hun eiland, en voerden oorlogen met hunne buurvolken of met de volken van andere eilanden. De zachte overheersching van Ternate werd gevolgd door de drukkende en vernederende van Portugal. Reeds vroeger had het Heidendom plaats gemaakt voor den Islam. De europesche overheersching bragt er het Christendom, en scheidde de bevolking in Heidenen, Mohammedanen en katholieke Christenen."

„ Het portugesche juk moede, namen de Amboinezen gretig de hulp aan onzer voorzaten. Eerst verbondenen, vervielen zij onder ons ook weldra tot overheerden. De druk der Kompagnie, haar monopolie en haar uitroeijingsstelsel hebben niet nagelaten Amboina's volkeren zedelijk, geestelijk en stoffelijk te doen dalen, en ze, niettegenstaande hunne vrije instellingen, welke ze gedeeltelijk schijnbaar behielden, te doen buigen onder eene kwellende onderdrukking, welke eerst in de jongere tijden voor een meer menschelijk stelsel heeft plaats gemaakt. Gedwongen tot een' arbeid, waarvan zij de vruchten grootendeels en dikwerf geheel voor zich zagen verloren gaan, werd het hun zelfs niet vergund, méér van hunne specerijen, hun voornaamste middel van bestaan, voort te brengen, dan de wil was der Kompagnie, en terwijl zij dikwerf gedwongen werden hunne eigene aanplantingen op last der Kompagnie weder te vernietigen, moesten zij nog bovendien deelnemen aan de hongitogten, om de eigendommen hunner stamverwanten op de nabijliggende eilanden te helpen verwoesten."

„ Niettegenstaande dit stelsel vond men goed het Christen-

dom onder hen uit te breiden, de Katholieken tot Protestanten te hervormen en allerwege scholen op te rigten. Indien men niet doordrongen was van den toenmaligen geest des tijds, zou men dat Christendom en dat volksonderwijs, naast eene kwellende onderdrukking, houden voor eene bespotting."

„Kon het anders dan dat de Amboinezen werden zooals ze door de latere schrijvers zijn afgeschilderd? Konden, meer in het bijzonder de amboineesche Christenen anders zijn of worden dan naamchristenen, lui, woelziek, zedeloos? Waar de arbeid niet beloond wordt, daar is het woord nijver een wanklank. Waar de vruchten van den arbeid willekeurig door de magthebbenden worden verwoest en het eigendomsregt niet wordt geëerbiedigd, daar is slechts voedsel voor wrok en haat. Waar de mensch wordt verjaagd van zijn' geboortegrond, gelijk de Amboinees van zijne bergen, en gedwongen wordt te leven onder het geschut zijner beheerschers, of vernederd wordt tot slaaf van een' hem vreemden grond, daar wordt hij verdierlijkt, en verdwijnen noodzakelijk de goede zeden."

„En toch niet tegenstaande de zware beproevingen, welke de Amboinezen sedert eeuwen hebben moeten doorstaan, is opmerkelijk genoeg, meer goeds in hen overgebleven dan verwacht kon worden. Er is een goede kiem voor verstandelijke en zedelijke ontwikkeling in hen blijven bestaan, welke veel goeds voor de toekomst belooft, indien men hen geleidelijk brengt onder betere instellingen dan de tegenwoordige. Ligchamelijk is de Amboinees nog weinig verachterd, tenzij de stadbewoners, die, door het heerschende stelsel, den arbeid niet hebben leeren beschouwen als eervol, maar als vernederend, en daarom van hun regt als burgers gebruik makende, voor een groot gedeelte niet meer werken dan volstrekt noodig is voor hun bestaan. Ook meerderen dier burgers echter leggen zich toe op den handel met de omliggende eilanden of met de negerijen van hun eigen land, of vinden een bestaan in vischvangst, tuinbouw en nuttige ambachten. Velen hunner zijn geen echte Amboinezen, maar de verre afstammelingen van europesche vaders en inlandsche of halfinlandsche moeders."

„ Men moet een' togt dwars door het eiland hebben gemaakt, om de eigenlijke Amboinezen te kunnen bewonderen in hunne ligchaamssterkte, onvermoeidheid en vaardigheid in het torschen van lasten over bergpaden en schrikbarende steilten. Indien de Amboinees zoo loom en lui was als hij wordt afgeschilderd, zou onverklaarbaar zijn, niet alleen de krachtsuiting en vaardigheid, met welke men hem zwaar belast, ravijnen ziet overschreiden en bergtoppen beklimmen, maar ook zijne levendigheid van karakter, zijne luidruchtigheid en zijne zucht om zijne kameraden in krachtsinspanning en vlugheid te overtreffen, om geen achterblijver te zijn op moeijelijke togten. Sedert lang reeds, maken de amboinesche soldaten een bestanddeel uit van ons indisch leger, en de aanvulling van het leger met deze soldaten, is den legerhoofden nog steeds zeer gewenscht, en een bewijs, dat de deugden, welke men in een' soldaat verlangt, den Amboinezen worden toegekend."

„ De Amboinezen hebben, tegen hunne onderdrukking in, steeds gepoogd hun goed of vermeend regt gehandhaafd te zien, indien zij daartoe slechts de mogelijkheid meenden te bestaan. Van daar zijn zij nog in processen gewikkeld, en hebben zij den naam van woelziek te zijn. Niet allen evenwel schilderen hun karakter als ongunstig af. De tegenwoordige kommandant van het indische leger, de luitenant generaal Jonkh. F. V. A. RIDDER DE STUERS, schreef in 1839, als Gouverneur der Molukssche eilanden, in zijne dienstverslagen, dat de bevolking der Ambonsche eilanden uitmunt door hare verstandelijke vermogens, goed oordeel en onafhankelijk karakter, en dergelijke getuigenissen van deskundigen zijn er meer."

Later vinden wij bij Dr. BLEEKER nog het volgende (1): „ Meerdere hedendaagsche schrijvers hebben bijgedragen tot het algemeen maken der dwaling, dat de wijze, waarop het Christendom tot de Amboinezen is gebragt, de groote oorzaak is van hunne beweerde luiheid."

(1) Zie o. c. blz. 156.

„Boven heb ik reeds gewezen op de verwarring, met welke die schrijvers van de Amboinezen spreken, en hoe zij geen verschil maken tusschen mestiezen, burgers en negerijbewoners. Die verwarring van denkbeelden, of liever die onkunde, heeft de vrije menschen doen voorstellen als Christenen, de kultuurarbeiders als Mohammedanen of Heidenen. Zij heeft het doen voorkomen, als of de Amboinees door Christen te worden, ontslagen werd van de lasten, welke op de negerijvolken rusten, en zoekt dan in dien overgang de oorzaak hunner luiheid."

„Niets is meer bezijden de waarheid. De Amboinees is niet vrij geworden door het Christendom, en wordt het nog niet. Op Amboina behooren nog 9000 tot 10000 Christenen tot de negerijbevolking, op Saparoea nog 7000, op Haroeko nog 3000 en op Noessa-laoet, waar volstrekt geen Mohammedanen of Heidenen bestaan, insgelijks nog ruim 3000 Christenen, welke onder geheel dezelfde verpligtingen leven, wat kultuurarbeid en heerendiensten betreft, als de mohammedaansche negerijvolken."

„De afkeer van kultuurarbeid en van arbeid in het algemeen bij de burgers, heeft zijnen grond in het stelsel van bestuur en is sedert oude tijden van de ouders op de kinderen overgegaan."

„Die afkeer schijnt niet meer zoo groot te zijn als zij is geweest, maar is nog geenszins geweken. De noodzakelijkheid van voedsel en kleeding en woning drijft de burgers tot wat kleinhandel, vischvangst, tuinarbeid en de oefening van enkele bedrijven, maar geene zucht wordt opgewekt tot spaarzaamheid, tot vermeerdering van stoffelijk welzijn, tot het verkrijgen van eenig kapitaal, ten einde handels- of industriezaken op een' grooteren voet te brengen."

„Deze afkeer van den arbeid is de groote kwaal welke de burgerij van de nageleilanden verteert, en alle ontwikkeling tegenhoudt."

„De uitroeijing van dit kwaad is alzoo het hoofdvereischte tot opheffing van deze talrijke klasse der bevolking uit haren tegenwoordigen toestand."

„ Dit kwaad is sedert lang bekend, maar het middel tot uitroeijing nog niet gevonden."

„ Zal het niet te vinden zijn ?"

„ Ik betwijfel het niet. Niet zonder zedelijken invloed zou zijn, ook op de burgers, eene verheffing der negerijbevolking, in verband met de vrijlating der specerijen en de reeds bestaande vrijheid der haven van Amboina, welke vrijheid tot de voorname havens der overige nageleilanden uitgestrekt zou dienen te worden."

„ Maar daar het kwaad diep wortelt moet het ook diep opgezocht en bestreden worden."

„ Hier, meer nog dan voor de negerijbevolking, is noodig eene verbetering van het bestaande onderwijs."

In de ontwikkeling van dit punt volgen wij den schrijver niet, als voor het oogenblik niet ter zake.

Onze aanteekeningen hadden ten doel, te doen uitkomen hoe de beschouwingen over den Amboinees van verschillend standpunt in de hoofdzaken overeenkomen met die van Br. ROSKOTT. De vurige voorstander van de zending, zoowel als de philanthropische staatsman zullen er beiden uit kunnen zien, dat doel, noch middelen door ieder hunner te gebruiken zoo verre uiteenloopen, dat zij niet volhardende in ijver en belangstelling, zamen zouden kunnen werken. Het is eene edele taak, mede te werken tot de maatschappelijke, zedelijke en godsdienstige verheffing van een volk. Maar naar mate die taak meer verheven is, zijn daaraan ook meer moeijelijkheden verbonden, vordert zij meer volharding, laat zij langer op goede uitkomsten wachten. Mogten velen zich haar ten doel stellen, en onder hen die de hand aan den ploeg sloegen geen moedeloozen gevonden worden, die haar terugtrekken, omdat de arbeid zwaar valt.

DE ZENDING OP JAVA EN MEER BEPAALD DIE VAN MALANG,

DOOR

den zendeling S. E. HARTHOORN.

(Uit zijn Jaarverslag van 1857.)

(*Vervolg van blz.* 137.)

Wij zagen zoo even, dat het hoogste geluk, dat zich de Javaan aan gene zijde des grafs denkt, in eene nieuwe menschwording, en wel als zoon van een' groote bestaat. Maar hoe wordt hij dat geluk deelachtig? Hoe wendt hij van zich af het onheil om als „hond" of „zwarte aap" terug te keeren? Door dooding des vleesches? Neen, maar gelijk wij boven reeds gelegenheid hadden in het voorbijgaan te vermelden, door ilmoe (1) en pĕrtikĕl, die niet alleen daarvoor, maar voor alles, voor hier en hierna, goed zijn. De nadere beschouwing hiervan zal ons bekend maken met de weetheiligheid en werkheiligheid der Javanen.

(1) Het is jammer dat de zendeling deze javaansche woorden ook niet met javaansche karakters geschreven heeft. Nu weten wij b. v. niet hoe wij meri, kamoedian, enz. moeten schrijven. Hij schrijft ook overal ilmoe, schoon de javaansche vorm van dit arabisch woord ngèlmoe (ꦔꦭ꧀ꦩꦸ) is. RED.

De weetheiligheid – dat schrikkelijke woord, hetwelk die treurige afdwaling en verblinding des geestes noemt, waarbij de zonde der hel zich momt in het kleed des hemels! – is zoo algemeen op Java, dat men zeggen kan, dat ieder haar huldigt. Ilmoe is het een en alles van den Javaan – zijn hoogste schat! Ilmoe bevrijdt hem van alle onheil, bereidt hem alle mogelijk geluk. Ilmoe regeert en bedwingt de geesten, werpt de geesten uit, en doet ze henen varen waarheen en naar wien men wil. Ilmoe leidt de natuurkrachten, bewerkt de gunst der goden en den zegen des hemels. Ilmoe geeft den zegen der vruchtbaarheid, des rijkdoms en der hoogheid. Ilmoe geeft het zoete genot der bittere wraak; ilmoe doet het voorwerp van zijn' haat krommen als een worm in het stof, lijden aan onuitsprekelijke smarten, sterven aan vreeselijke pijnen. Ilmoe openbaart den mensch het bepaalde uur zijns doods, waardoor hij bij tijds gelegenheid heeft om uitstel te smeeken aan den Hjang hjang, de Danhjang of Allah. Ilmoe verzekert den mensch de gunst der goden, eene nieuwe geboorte, eene hooge geboorte. Driewerf heil derhalve den man van ilmoe; rampzalig hij die geene heeft! – Het arabische woord ilmoe is den Javaan zoo eigen geworden, als ons het grieksche „Evangelie" en – even zoo dierbaar! „Een man van ilmoe," „een man, die een groot aantal ilmoe heeft," „een man die vele ilmoe bezit," „een man, die veel verholens kent," zijn uitdrukkingen voor den Javaan van gelijke kracht als voor ons de woorden; „een godzalige," „een godvruchtige," „een vrome," „een deugdzame" Ilmoe beteekent dan ook naar het zeggen van Javanen „Godmensch," middel ter vereeniging des menschen met God. Want – dus luidt de verklaring –

il – al – allah (= God); moe – manoe – manoengså (= mensch) dus Allahmanoengså = Godmensch.

En die ilmoe nu – wat behelst zij? Of beter nog, wat behelst zij niet? Zij is een warboel, een eindelooze doolhof, die het javaansch verstand geen eer aandoet. Zij omvat allerlei: tooverformulen tot onderscheiden einden, bezweringen, dubbelzinnige gezegden, vernuftspelingen met klankverwante woorden, gebrekkige vertaling van kawi-woorden en arabische philosophisch-theologische uitdrukkingen en terminologien; de namen der letters van het arabische alfabet met derzelver beteekenis; wonderspreuken, raadselspreuken, wijsheidspreuken, wijsgeerige stellingen, godgeleerde stellingen, brahmanistische waarheden, boeddhistische waarheden, sivaïtische waarheden, mohammedaansche waarheden en nog andere waarheden, – maar dat alles zoo dooreengemengd, zaamgegroeid en ineengesmolten, dat men zich over dat bont allerlei, over dat alles en niet met al, niet genoeg verbazen kan.

Wat in het dagelijksch leven door het woord ilmoe wordt aangeduid, kunnen geene overzigten, redeneringen of beschouwingen regt duidelijk, juist en naauwkeurig voorstellen. De lezer wordt daarom uitgenoodigd den Javaan, die eene alleenspraak houdt, en die in het gezelschap van zijne trouwste vrienden en naaste betrekkingen zijn hart lucht geeft, te beluisteren. Want in andere omstandigheden zult gij nooit hooren, wat gij nu gaat vernemen.

Het huis van A. brandt af; dat van B. zijn' buurman niet; C. die dit opmerkt denkt: „B. heeft de ilmoe des Heeren, want hij kan den brand afwenden; ik zal zien ze (de ilmoe, de formule, door het herhaald opzeggen van welke de vlammen werden gestuit) van hem te leeren."

A. steelt en rooft jaren achtereen zonder gevat te worden; B. steelt onnoozel een kip, en valt aanstonds het geregt in handen; C. dat bespeurende philosopheert aldus: „de ilmoe van B. deugt niet; het bewijs is er; hij steelt even, en wordt aanstonds betrapt. Maar A. heeft goede ilmoe, ilmoe van Allah: ze kunnen hem maar niet krijgen. Ik zal zien ze van hem te leeren, dan kan ik dat ook."

A. en B. hebben twist, vervloeken en verwenschen elkander, en A. of iemand der zijnen treft eenig onheil. C. begrijpt daaruit, dat de ilmoe van B. ilmoe van Allah, is en wordt begeerig ze van hem te verstaan.

Een goeroe verzekert zijne leerlingen, dat de dag zijns doods nabij is; dat zijne ure over zoo veel en zoo veel dagen of maanden slaan zal. Echter de goede man overleeft den bepaalden tijd.... Zoo is dan zijne ilmoe niet goed?? Integendeel. De man heeft de dagen, die hem restten, tot bidden en verdienstelijke werken besteed en – uitstel erlangd! De trek naar het leven ieder ingeplant zijnde, zoo wordt de begeerte algemeen die ilmoe te verwerven. „Wat voor ilmoe is deze!?" roept de verbaasde Javaan in verstomming uit.

Onder de Javanen, met welke de berigtgever het genoegen had eenigszins vertrouwd te worden, heeft hij er geen' enkelen ontmoet, die geheel en al volstrekt van alle ilmoe ontbloot was. Heette het in den aanvang in alle opregtheid (want dikwijls zegt de Javaan zoo iets uit nederige beleefdheid, en ook om uit te hooren en uit te vissehen): „ik ben iemand zonder ilmoe of zoo iets," zoo hoorde men toch later: „mijn eenige ilmoe was het gevoel, het verlangen; – mijn vader had gezegd daarop maar te letten," of „mijn eenige ilmoe was (gade te slaan) den grond van het eigen hart (dasaré

déwé of dasaring hatiné déwé. Maar gevraagd zijnde naar den inhoud, de hoedanigheid van dat „verlangen," van dien „grond des harten"; 't was altijd datzelfde onveranderlijke antwoord: „hoe zou ik het weten? een dom mensch!"

Vrij populair is de volgende ilmoe: „wat is beter Allah te vreezen of aan te durven?" en „wie is de vader van Allah?" De man zonder ilmoe zegt van de eerste vraag, dat het beter is Allah te vreezen dan aan te durven, maar wat op de tweede te zeggen – dat weet hij niet. De man van ilmoe daarentegen beweert ten opzigte van de eerste vraag, op zeer interessante wijze, dat het verkieslijkste is Allah aan te durven, terwijl hij over de tweede óf glimlacht óf tot antwoord geeft de wedervraag: „welke Allah bedoelt gij?" hetwelk genoeg is, om den vrager te doen beseffen, dat hij thans niet met zijne geleerdheid schitteren kan. Men schijnt hier namelijk eene woordspeling aan te treffen. Het schijnt, dat er naast het arabische woord Allah (= God) nog een verouderd javaansch gelijkluidend woord bestaat, hetwelk kind beteekent. En in deze laatste beteekenis vat hier de man van ilmoe het woord Allah op. Opmerkelijk daarbij is, dat de gemaakte bedenking: „Hemel! dan heet de mensch ook Allah" opgelost werd met te zeggen: „wel ja, want hij kan menschen verwekken." (1)

En nu een staaltje van „diepe ilmoe, die niet iedereen heeft." „Weet gij wie de hoogste ilmoe heeft?" dus sprak een geacht goeroe, „het is die welke weet te zeggen, waarom nu eigenlijk de adem

(1) Wat hier omtrent het woord Allah berigt wordt is niet zeer duidelijk. Wij zouden gaarne van onzen zendeling daaromtrent nadere inlichtingen bekomen. RED.

heet zoo als hij heet (adem namelijk); die weet, hoe de adem heet bij dag en hoe bij nacht, hoe bij het inademen en hoe bij het uitademen; die weet, werwaarts de adem bij het sterven henen gaat, en waar hij zich blijvend ophoudt." In der tijd heeft een engel deze verborgenheid aan den profeet AMBIJA geopenbaard, met uitdrukkelijk verbod echter haar neêr te schrijven, opdat niet iedereen haar kennen zou; ten gevolge waarvan die heilaanbrengende wetenschap voor de menschheid bedekt is gebleven; want alle moeite en onderzoek ter ontdekking heeft tot heden geen resultaat opgeleverd, althans naar het oordeel van bovengenoemden goeroe (1).

Maar het geduld van den lezer mag niet langer op de proef worden gesteld, met het verder mededeelen van op zich zelf staande ilmoe. Een streven naar volledigheid ware bovendien dwaasheid, èn om de beperkte kennis van den berigtgever, èn om de veelheid der ilmoe, welker getal onberekenbaar is. Er wordt derhalve in den vervolge alleen gesproken over die ilmoe, die meer is dan een bloot op zich zelf staande formule, namelijk over die ilmoe, welke als wij wel zien, bepaalde rigtingen aanduiden, die op den javaanschen geest krachtig hebben ingewerkt tot vorming van hoofd en hart. Achtereenvolgens worden eenige oogenblikken gewijd aan de ilmoe péling, de ilmoe ngaré (welligt naauwkeuriger de ilmoe banjoe bĕning, dewijl mogelijk de ilmoe péling en de ilmoe banjoe bĕning beiden onder de benaming ilmoe ngaré begrepen worden), de ilmoe goenoengan en de ilmoe santrijan.

(1) De geachte goeroe stelt hier ambija voor als een eigennaam. Maar ambija (anbia أنبياء) beteekent profeten en is het collect. plur. van nabi (نبي) profeet in het Arabisch. RED.

De ilmoe péling staat hoog aangeschreven. Zij heet de ilmoe kraton, dat is, naar de populaire opvatting, die ilmoe, door welker kennis men bij eene volgende geboorte een' kraton, een koningrijk verwerft. (Ook wordt zij genoemd de ilmoe djatiné, dat is naar de zelfde volksmeening de ilmoe door welker kennis men djatiné (= de werkelijkheid) verkrijgt, en „het sterven leven, het ondergaan opgaan wordt.") Men moet echter met het aannemen van die weidsche titels voorzigtig zijn, dewijl dikwijls een onnoozele rapal, een erger dan ledige formule daarmede begiftigd wordt. De meening, dat onder de ilmoe péling niet bloot eene formule, maar eene rigting, die krachtig op het volksleven ingewerkt heeft, verstaan moet worden, steunt dan ook niet op zulke losse lofspraken, maar op een bepaald spraakgebruik en eene algemeen heerschende beschouwingswijze der Javanen. Het woord péling is afgeleid van héling, hetwelk zinnen, denken, herdenken, herinneren, zich bewust worden, tot bewustheid komen beteekent. Wil men iemand kenmerken als geheel aardschgezind, dan zegt men van hem, dat hij niet de minste of geringste héling heeft. Meent men daarentegen te kunnen getuigen, dat iets hoogers in hem begint te ontwaken, dan heet het dat hij tot héling komt. Vandaar die voortdurende opwekking, ook in javaansche geschriften, tot héling en tot hémoet (twee synoniemen); vandaar dat telkens wederkeeren van: „die dit of dat (een spreuk een raadsel of wat ook genoemd zij) weet, die wordt aangenomen bij den Heer (of bij Allah of bij deze of die Hjang); vandaar dat de uitdrukking: oeriep hiling (hiling = héling) het zich bewuste leven, zelfbewustzijn, het hoogst ontwikkeld godsdienstig leven aanwijst. Om daartoe te geraken zamelt de Javaan

ilmoe op; en ziet men nu nog, ofschoon veel minder dan vroeger, bejaarde mannen, als zij hunne schatting aan het opkomende geslacht hebben opgebragt, als zij zoover gekomen zijn, dat zij een kleinkind bezitten, het gewoel der wereld verlaten, en naar het eenzame bosch gaan, ten einde zich ongestoord aan denkoefeningen te kunnen wijden. Ilmoe péling wijst het heil toe, niet aan hem, die zich in heiligmaking heeft geoefend, die deugd en pligt in eere hield, — dewijl dat zaken zijn van ondergeschikte beteekenis, aangezien goed en kwaad even als licht en duisternis onafscheidelijke tegenhangers zijn, maar aan hem, die zijn weten heeft verrijkt, die zich in bespiegelingen heeft verdiept. Ilmoe péling, overal en in alles, zoowel in het plantenen dierenrijk als op het gebied des geestes, zoowel in ontucht en moord, als in trouw en liefde, kortom in alles, wat ook, de onverbiddelijke werking, de noodzakelijke levensuiting van de eene en ondeelbare wereldziel ziende, ontheft diensvolgens den mensch van alle verantwoordelijkheid, van allen pligt tot zedelijke zelfbepaling: zij smoort de edelste gevoelens, blinddoekt den regter des harten, vermoordt de zedelijkheid. Ilmoe péling, den mensch brengende tot die hoogte, dat hij van zich verklaren kan: Allah ånå hing akoe, Allah is (niet hier of daar, boven of beneden, maar) aan, in mij; ilmoe péling, den mensch makende tot de zich zelf bewust wordende wereldziel, welke hare godheid is, bindt en kluistert hem aan het lage stof; hem eerende als de hoogste bloesem der schepping, vernedert zij hem tot een slim en ondeugend dier.

Soms hoort men uitdrukkingen, die zich door schoonheid en diepte van zin aanbevelen. „Onderzoek naauwkeurig," heet het, „hetgeen binnen in uw ligchaam

is!" (= ken u zelven?) „ Sloof toch niet enkel en alleen om kleêren en eten! Indien gij de heerlijkheid begeert, leer dan het wezenlijke der ilmoe!" Maar wat beteekenen deze schoone woorden? De auteur bedoelde: philosopheer, bespiegel! De hedendaagsche Javaan, zijne woorden gedachteloos nasprekende, neemt de moeite niet er bij te denken, en ziet er hoogstens eene aansporing in, veel ilmoe, een tal formulen, van welke hij niets verstaat of begrijpt, bijeen te garen.

„ Nini Sårå Sati (1)!" (naam eener vrouwelijke demon of godin) „ ik vraag (u) licht des harten: ik heb geen licht des harten. De stolplamp hangt in den hals van het hart: helder en schitterend is haar licht! Zou ik aan den dag van morgen niet denken? aan den dag van overmorgen denk ik nog! Denken, denken is uit Allah!" De man, die deze formule (welke, gelijk bijna elke formule die onder het volk wordt aangetroffen, niet ongeschonden blijkt bewaard te zijn) kende, begreep zoo als gewoonlijk van den zin der woorden niets. Evenwel hij die voor het eerst, uit eigene, diep gevoelde behoefte sprak: „ Nini Sårå Sati! ik vraag (u) om licht des harten: ik heb geen licht des harten!" mag geacht worden te zijn geweest, een koopman in parelen, welke naar den parel van groote waarde, den steen der wijsheid bij uitnemendheid zocht.

„ Onderzoek de waarheid! (Onderzoek) hetgeen is in de stolplamp! (Helaas!) de hurker trekt de wereld rond, de dwerg reikt ten hemel, de blinde telt de sterren!" Welk een diepe smart van eene te vergeefs naar waarheid dorstende ziel, geeft zich lucht in deze droeve klagt!

---

(1) In dezen naam herkent men duidelijk SARASWATI, de vrouw of liever de sakti van Brahma. RED.

Echter voor den tegenwoordigen Javaan zijn het ledige woorden, holle klanken!

De weg des geluks, het middel ter hereeniging van het schepsel met zijn' oorsprong, waarnaar allen bewust of onbewust zoeken, is door boven behandelde ilmoe péling niet aangewezen, althans naar het oordeel van den ilmoe ngaré, de laaglandsche ilmoe, of beter welligt, naar het oordeel van den ilmoe banjoe bĕning, de ilmoe van het heldere water, dewijl mogelijk (gelijk boven reeds gezegd werd), de ilmoe péling mede onder de ilmoe ngaré sorteert. Uitgaande van de ervaring, dat het schepsel door denken en onderzoek niet tot de algemeene wereldziel nadert; dat integendeel alzoo de individualiteit, het bijzonder zijn, sterker uitkomt; uitgaande van de ervaring, dat het zinnen en staren op het zigtbare, om tot de kennis van het wezenlijk zijn der dingen te komen, geen betere uitkomst levert dan „het tellen der sterren eens blinden" houdt de ilmoe ngaré (of beter? de ilmoe banjoe bĕning) het er voor, dat dit niet is de weg der wetenschap, de weg tot ware kennis en zeker geluk, de weg tot hereeniging met hetgeen waarachtig en wezenlijk is. Het zigtbare onderzoekende wijlt onze aandacht bij een klein gedeelte van het groot geheel, en merken wij dus slechts eene enkele der duizend en duizendvoudige werkingen der ééne en ondeelbare wereldziel. Hoe zou het dan mogelijk wezen langs dien weg tot eene volledige, juiste en naauwkeurige kennis te geraken? Maar bovendien, wat zien wij? Niet de dingen zelve, maar slechts de wijze, waarop zij zich aan ons voordoen; niet de stof zelve – wie heeft haar nog ooit gezien? – maar hoe weten wij dan dat zij bestaat??? Doch gesteld een oogenblik zij bestaat – maar zien doen wij

haar toch niet – wij zien slechts het worden en vergaan der voortbrengsels van de rustelooze stofwisseling. En wat waarborg hebben wij nu nog, dat wij die gadeslaan gelijk zij in waarheid zijn? dat het gezigtsorgaan ons niet bedriegt? dat wij niet ten spel zijn van zelfbedrog en zelfmisleiding? En benevens dat alles – wat is ons denken? Niet onze geest zelf, maar een „anders zijn" des geestes – niet eens eene vrije onafhankelijke werkzaamheid des geestes, maar eene beperkte, afhankelijk van de organen des ligchaams. Is hier nog zeker kennen mogelijk? Bestaat werkelijk wat wij achten te zien? „Neen," zeggen ook Javanen, ook nog van dezen tijd, „neen! er is geen berg, geen zee, geen rivier, geen water – dat alles is hier binnen in mij," „in mijne voorstelling slechts" wil hij zeggen. Doch dat zij wat het zij – wat nuttigheid kan het hebben, hetgeen zich aan de (bedriegelijke) zinnen voordoet te onderzoeken? Want wat doet zich voor? Niet hetgeen des geestes is, maar vormen der stof slechts, der lage stof – madjas mawon (1)! En als wij denken stelt onze geest zich in betrekking tot die stof, behoeft daartoe hare medewerking, is van haar afhankelijk. Maar verlaagt zich dan de geest niet met te denken? Verwijdert hij zich dan met dat denken, niet steeds verder, van zijnen oorsprong, welke geest – makiki – is (2)?

---

(1) Deze twee woorden beteekenen: het is maar oneigenlijk. RED.

(2) Makiki schijnt te beteekenen: eigenlijk, werkelijk bestaande, wezenlijk, in tegenstelling van madjás oneigenlijk. Het grondwoord is waarschijnlijk het Arabische حقيقي. Het woord moetmaïnah, waarmede HARTHOORN, zoo als hij elders zegt, geen raad weet, is stellig het Arabische مطمينة = rust, kalmte, dat bij de mohammedaansche mystieken vaak voorkomt. RED.

„Weg dan met alle denken, met alle betrekking tot de stof: ik ben dood voor haar, en zij voor mij! Hare vreugde veracht ik; hare smart belach ik. Wat gaat zij mij aan? Liefhebben kan ik niet, haten mag ik niet, denken, gevoelen, wenschen wil ik niet. Het niet-zijn is mijn wezen." Dus spreekt de radelooze mensch, bezield met den moed van den zelfmoordenaar, welke wanhoop is. En oefening baart kunst. Hoe onmogelijk het schijne, er zijn ongelukkigen, die in den vertwijfelenden ernst van een onbevredigd en smachtend verlangen zich langzamerhand zedelijk-geestelijk doodmartelen; die in naam van zich terug te trekken in de onmiddelijkheid des geestes, het leven verzaken. Diegene, welke het zoover brengt, dat hij bereikt de duizelingwekkende hoogte (of diepte) van het ware wezen, hetwelk het niet-zijn is; die heeft de ilmoe banjoe bĕning, de ilmoe van het „heldere water." Zijn hart is „zuiver, rein als helder water," „doorzigtig als glas." De tand des tijds knaagt aan hem niet; de stormen der wereld beroeren hem niet. Hij wordt kwalijk bejegend, gescholden, bestolen, maar zijn hart blijft ongeroerd: hij bezit eene zee van langmoedigheid" (segårå dĕrånå, of gelijk men veelal zegt, segårå sabar soekoeran, „een zee van geduld en dank, en een berg van dankbaarheid" goenoeng panariman). Hij is optimist en stoïcijn te gader. Hem gaan geene aardsche dingen, welke of hoedanige ook, aan. Hij ziet de vreugde en het rijke genot zijner natuurgenooten, maar zijn hart blijft ongeroerd. Benijden doet hij niet, zich mede verheugen doet hij niet, hem gaan geen van deze dingen aan. Hij ziet zijne medemenschen lijden, gekromd gaan onder smart, onder druk – maar zijn hart blijft ongeroerd; zich er over verheugen doet hij niet; bekla-

gen, helpen, bijstaan doet hij niet; – hem gaan geen van deze dingen aan. Geene aandoening, geen gevoel kan zijn hart, „rein en zuiver als helder water" troebel doen worden. Dat is het zuivere, onaandoenlijke, gevoellooze hart van den man, die gedronken heeft van de „heldere wateren," die de moetmaïnah heeft bereikt. Het is de ilmoe KAINS, die zegt: „ben ik mijns broeders hoeder?" echter naar de meening van vele Javanen is zij de ilmoe van den volmaakten mensch, die aangenaam is bij Allah, en naar zijne eigene nederige gedachte nadert hij het ware wezen, hetwelk het niet-zijn is, en heeft hij zich bijna opgeheven tot de oorzakelijkheid van al wat bestaat. Want de grond van al wat bestaat, is het niet-zijn, is in ernst niet anders dan een groote nul. „Voor nog bestond de ijdele ruimte, is het denken zonder gedachte (plĕngklaléng) (1)." Het „denken zonder gedachte" is de oorzaak van al het bestaande. Daartoe zich weder op te heffen is het doel van het menschelijke aanzijn. Om nu tot dat hooge doel te komen, trekt zich de geest van al het eindige af, en bepaalt zich uitsluitend, eenig en alleen, bij het oneindige. Denken, gevoelen, begeeren, als in den tijd geschiedende, behoort tot het eindige, en is deswegen veroordeeld. Daarom trekt zich de geest tot zijnen donkeren en onbekenden achtergrond terug, waar hij weder vindt „het denken zonder gedachte," hetgeen hij was voor hij het ongeluk had geboren te worden, en zijn zal na het sterven. „Hij keert in tot zich zelven, in

(1) Plĕngklaléng (ꦥꦭꦼꦁꦏ꧀ꦭꦭꦺꦁ) is een woord dat in het dagelijks leven nog meermalen voorkomt in zinnen als deze: ꦲꦤꦏꦺꦤꦤꦺꦴꦤ꧀ꦩꦸꦁꦏꦼꦤ꧀ꦥꦭꦼꦁꦏ꧀ꦭꦭꦺꦁ ꦏꦤ꧀ꦲꦤ꧀ ꦲꦴꦃ꧀ꦲꦤꦏꦺꦤꦤꦺꦴꦤ꧀ꦩꦸꦁꦏꦼꦤ꧀ Hemel! zóó ben ik me daar in gedachte verzonken, dat ik mijn kris geen eens bij mij gestoken heb!

het huis des geestes, welke gedekt is met de ziel om het hart te doen kloppen; het is daar alles stil en verborgen, omgeven van dikke duisternis en zwarte donkerheid; niets is daar zigtbaar buiten en behalve de oudste broeder, die niet uit 's moeders schoot is voortgekomen, en de wezenlijke hemel geheeten wordt. Het wezenlijke, ja! het zweeft daar in een donker verschiet, en is in de schaduw des ligchaams als in eene lijst gevat."

Hoewel nu zeer weinig Javanen er zich met ernst op toeleggen, om tot het hooge wezen van het niet-zijn te geraken, en er slechts enkele goeroe's gevonden worden, die op bepaalde tijden in het geheel niet, en buiten die tijden, behalve met hunne leerlingen des nachts, in het geheel niet spreken, zoo moet toch deze leer verderfelijk ingewerkt hebben op het Javaansche volk, dat van nature én door klimaat én door maatschappelijken toestand voor hare aanneming allen aanleg had. Voor het minst heeft zij bevestigd en verergerd zijne losheid van alles wat den mensch dierbaar is, zijne liefdeloosheid, zijne lijdelijkheid en volslagen onverschilligheid.

Opmerkelijk is, dat (blijkens een verhaal voorkomende in het leesboek tot oefening in de Javaansche taal pag. 110 en vv.) er Javanen zijn, die niet anders dan de lagetaal (ngoko) spreken willen (1). Dat is echter eene zeldzame uitzondering. Maar vrij algemeen is, dat zich goeroe's, pandita's enz. in dezen groote vrijheden veroorloven. Dit nu laat zich verklaren uit de eerbaarheid van hunnen stand, en uit de vrees en het ontzag dat de Javaan koestert voor den man van ilmoe, wegens zijne betrekking tot de geestenwereld, alsmede uit de

(1) Ben ik wel onderrigt dan kent het Tĕnggĕreesch de onderscheiden taalsoorten van het gewoon Javaansch niet.

overtuiging van vele dier godsdienstleeraars, dat zij bij de aanstaande nieuwe geboorte groot in rang en aanzien zijn zullen, en te dier en dier plaatse, als wedånå, regent, resident, resideren zullen; reden, waarom zij bij voorraad eene grootsche houding aannemen, tegen weinigen spreken, en bezoekers lang laten wachten, vóór zij verschijnen. Maar uit deze gronden wordt geenszins verklaard de volstrekte onwil, om iets anders dan ngoko te spreken of te hooren spreken. Dat vindt alleen zijne opheldering uit boeddhistische ideën, die al wat onder de zinnen valt als onwaar en onwezenlijk brandmerken. Het Boeddhisme verzette zich dan ook tegen het kastenwezen in Hindostan (1).

Onbedriegelijk zeker openbaart zich het Boeddhisme in de verwachting, dat aan het einde dezer wereldperiode verschijnen zal, de ware en wezenlijke, regtvaardige Vorst, de steun en regelaar van de godsdienst, de wortel des levens. Hij zal vergezeld zijn van den ratoe dĕmit, die hem in alles, in heerlijkheid en magt volkomen gelijkt. Voor deze beide worden al de menschen der wereld verzameld. Hunne ilmoe, hunne sadad worden overhoord. Die de echte heeft, wordt door den steun of regelaar van de godsdienst erkend en aangenomen; de andere wegens hunne ketterijen, de ware en onvervalschte ilmoe niet hebbende, worden verworpen en overgeleverd aan de ratoe dĕmit (den overste van eene te kwader faam bekende geestensoort, dĕmits geheeten), die hen in dĕmits herschept, iets waarop de Javanen in 't algemeen niet gesteld zijn. En

(1) Dit is wel te ver gezocht. In Tibet, een hoofdzetel van het Boeddhisme, kent de taal een dergelijk onderscheid als het Javaansch in zijn Krâmâ en Ngoko In het Soendaasch bestaat ook iets dergelijks. RED.

zoo wordt dan aan het einde der dagen vervuld (het woord): „dĕmits worden menschen (want de ratoe dĕmit verschijnt in menschelijke gedaante, maar om te misleiden), en menschen worden dĕmits."

De ilmoe, welke de banjoe bĕning als hoogste gave aanmerkt, en welligt ook de ilmoe pĕling, heet laaglandsche ilmoe (ilmoe ngaré) in tegenstelling van de bergsche ilmoe (ilmoe goenoengan), waarover wij nu zullen spreken. Deze bergsche ilmoe zal wel het Sivaïsme zijn; want Siva is oorspronkelijk een berggod, en Betårå goeroe (zoo wordt Siva dikwijls door de Javanen genoemd) draagt ook op Java de titels van „berggeest", „bergvorst", „bergkoning", „bergheer." Zijne dienaren, de priesters, onderwezen zijne ilmoe op den berg ter plaatse der godheid, en daarom, althans naar wij gissen, heette die ilmoe bergsche ilmoe Het voorwerp van vereering dezer ilmoe is de widji langgĕng (1) = het eeuwige zaad, de eeuwig jonge, onuitputtelijke levenskracht der natuur, hare oorspronkelijke man-vrouwelijkheid, waarom ook dat lid, hetwelk ons dunkt het minste te zijn, als beeld der godheid wordt in eere gehouden. Of het daaraan zou toe te schrijven zijn, dat boetelingen, die één of meerdere nachten op zekere bergpunten doorbrengen tot het volbrengen van godsdienstverrigtingen, bestaande in het opzeggen van ilmoe en het eten van niet smakelijk voedsel, ten einde een' geliefkoosden wensch te verwerven, ongeoorloofden omgang hebben met de endang

(1) Het woord „widji," zaad, komt in de overdragtelijke beteekenis van jeer voor (ook in de Schrift b. v. 1 Petr. 1: 23), mogelijk omdat het „eeuwige zaad" niet is een werkelijk zaad, maar iets gedachtelijks, en door zinnen en onderzoek gezocht, – mogelijk ook omdat de gedachten des harten de zaden zijn van de gedragingen des menschen.

(priesteres), welke zich aldaar ophoudt, zonder zich dat in het minste aan te trekken, onbeschaamd opzingende: „men kan niets beters doen, men geeft geen zilver of goud, maar gevoel en leven (1)!" Zoo wordt ons mede verklaard de algemeenheid der ontucht, het niet zonde achten van ontucht, zoodat men brutaal beweert: „men wil van weerskanten zoo." Zoo wordt mede verklaard het publiek behandelen en bedrijven van zaken, die openbaar tegen de kieschheid en het natuurlijk gevoel strijden.

Als wij javaansche geleerden hooren onderzoeken, wat toch eigenlijk is het zaad (= de oorsprong) des menschen, het zaad (= de oorsprong, afkomst) van engelen, het zaad (= de oorsprong, afkomst) van Allah, dan treffen wij hier waarschijnlijk vragen aan, door het Sivaïsme in den mond gelegd, en waarop thans met arabische woorden een zinledig antwoord gegeven wordt. De wijze van bestrijding der mohammedaansche leer van het einde der dingen duidt mogelijk op gelijken oorsprong: „Waar zal de aarde gelegd worden, als zij verdwijnt?" „Zij wordt verbrand." „Goed, maar de asch, waar wordt zij gelegd?" „Zij vergaat in water." „Goed, maar dat water, waar wordt het gelegd?" En daar hier aan het antwoorden een einde was, besloot de bestrijder zegevierend: „de aarde vergaat nooit: leven wordt dood, en dood wordt leven!" De eeuwige levenskracht der natuur is hier een monsterachtig verscheurend dier gelijk, dat baart om te verslinden, dat verslindt om te baren.... Wat zal het magteloos kind tegen de

---

(1) Endang (ηαπϣ̀η) heet de vrouw, dochter of vrouwelijke bediende van een' kluizenaar of ook elke vrouw, die een afgezonderd leven leidt. RED.

overmagt der wreede moeder? Wij begrijpen de lijdelijkheid der vertwijfeling van den Javaan, die zegt: „Wat weet ik van den dag van morgen? wat weet ik het, of er gras of een zwarte aap van mij worden zal!? Ik geef het over, of er wit, rood, zwart van mij wordt!"

De onderscheidene soorten van ilmoe, die wij tot dusver behandelden, zijn van indischen oorsprong, en hebben bij alle verscheidenheden dezen karaktertrek, dat zij geen' levenden persoonlijken God kennen, waarom de Arabieren haar ilmoe paseq, ongeloovige wetenschap noemden (1). Daar tegenover staat de ilmoe santrian, de geloovige wetenschap, het Mohammedanisme. Zij omvat vele dowå's, sadad's, als ook onderscheiden talismans, en de ilmoe kamodongan (=tooverij); verder een aanzienlijk getal arabisch-israëlitisch-rabbinistische verhalen, die in 't Javaansch zijn vertaald, en bij stukken en brokken min of meer tot het volk zijn doorgedrongen; en voorts eene menigte wijsgeerig-theologische uitdrukkingen en wijzen van spreken. Onder de dowå's en sadad's zijn ook begrepen de 5 arabische gebeden voor bepaalde tijden op iederen dag, en arabische gebeden voor verschillende gelegenheden; de zinspreuk van het Mohammedanisme: „er is geen God dan God, en MOHAMMED is zijn profeet," en nog velerlei. Van de verhalen behooren die, welke in Ambijå en Radja Pringon voorkomen, tot de meest bekende; beide geschriften zijn hooggeschat en in vergelijking van andere veel gelezen (2). Vooral stelt men op Ambijå grooten prijs;

(1) Paseq is stellig eene verbastering van het Arabische fasiq (فاسق) = snood, goddeloos.

(2) Over ambija zie blz. 217. In het Maleisch en Javaansch worden onderscheidene geschriften, die legenden bevatten omtrent de profeten van

meermalen hoorde ik het door de Christenen noemen; „het javaansch Oude Testament." De daaraan ontleende verhalen mede te deelen gaat niet aan; de tijd zou mij ontbreken. Ook zouden die verhalen, zooals zij onder het volk zijn, verward, verminkt, dooreengehaald, een niet zeer opwekkende lectuur opleveren. – Alleen zij opgemerkt, dat de Javanen, die van oudsher rijk geweest zijn aan berigten omtrent allerlei soorten van geesten, met voorkeur inlichtingen hebben ingewonnen omtrent Idadjiel. Idadjiel is de engel des doods van den Koran; bij de Javanen echter bekleedt hij de functie van onzen Lucifer (2). Ja Lucifer is hij. Door Allah gelast tot de aarde af te dalen om de eerste menschen te dienen, zeî hij brutaal weg: „neen! dat doe ik niet. Wil U mij heenzenden om ze te verleiden, dat 's goed!" – „Doe wat je goedvindt," zei Allah daarop; en Idadjiel verleidde ADAM en EVA, zoodat zij zondigden. „Derhalve," zegt de Javaan, „de zonde is van Allah, want Allah zeî tot Idadjiel „doe wat je goedvindt." Ook heb ik mij laten vertellen, dat onzer aller moeder, voor zij gezondigd had, honderd kinderen te gelijk baarde. Anderen evenwel verzekeren, dat haar kinderen geboren werden, omdat zij gezondigd had. Eens werd zelfs beweerd, dat SALOMO een voorkind van EVA was.

Van de speculerende santri-wijsheid wordt de ilmoe

---

den Islam, Anbia of Kitab Anbia genoemd. Met Radja Pringon (Pirangon) is bedoeld FARAO. De geschiedenis van FARAO en MOZES in het Javaansch is door Prof. ROORDA uitgegeven. RED.

(1) De Koran noemt geen' naam van een' engel des doods. In de overlevering der Mohammedanen is hij bekend onder den naam IZRAÏL. Het woord Idadjiel is wel eene verbastering van daddjál, waarmede de groote tegenstander van CHRISTUS, de Antichrist, in de legenden van den Islam wordt aangeduid. Zie o. a. de woordenlijst achter de Geschiedenis van ADJI SAKA, uitgegeven door T. ROORDA. RED.

koen, de ilmoe noer en de ilmoe ghaib het meest besproken. Daar men de arabische woorden koen, noer, ghaib niet verstaat, worden deze ilmoe ergerlijk mishandeld. Men luistere slechts een enkel gesprek af, en men zal mij niet verwijten, dat dit te streng is geoordeeld. A en C. „Weet je ook, wat ilmoe B heeft?" C tot A. „Ja hij heeft ilmoe koen, want hij zegt: „het zit in de woorden." A. „Koen! koen wat beteekent dat?" (1) C. „Als je zult gaan schrijven, dan is de inkt, koen, en als je eene tafel gaat maken, dan is het hout, koen; (bakalé, bakalé) het materiaal, het materiaal is koen." A. „Hoe luidt de ilmoe koen?" C. „Aldus luidt zij: „„koenmajakoen (2) keert terug tot koen, het keere terug wegens Allah; koenmajakoen keert terug tot koen, het worde teruggebragt wegens koen; die wezenlijke koen is de wortel des levens!"""

Meer verspreid nog dan de ilmoe koen is de ilmoe noer en ghaib (3). Wat ik daarvan bij verschillende gelegenheden broksgewijze gehoord heb, wordt

---

(1) Koen is een arabisch woord en beteekent volgens het woordenboek: »het zij er (*)."

(*) Namelijk het arabische كن RED.

(2) Koenwajakoen, hetwelk onder het volk wordt uitgesproken koenmajakoen, zijn woorden van den Koran en beduiden: »het zij, en het is er," in zin overeenkomende met de bijbelsche uitdrukkingen: »Hij spreekt, en het is er; Hij gebiedt, en het staat er."

(3) Noer (نور) beteekent licht en ghaib (غيب) het verborgene, al wat verborgen is, in den ruimsten zin. De mohammedaansche mystieken, vooral de secte der Çoefi's (Sofis) hebben zich met velerlei bespiegelingen omtrent het licht van God en dat van hun' profeet bezig gehouden. (Zie b. v. THOLUCK Szufismus, Berlin 1821.) Aan hun' invloed is het wel te wijten, dat deze speculatien ook in Ned. Indië zijn doorgedrongen. In maleische en javaansche handschriften is meermalen sprnak van het licht van MOHAMMED. RED.

hier zooveel mogelijk tot een geheel te zamen gevoegd. Vóór den beginne is Noer. Hem omgeven helder schijnende en lichtende wolken. Met Allah zamentreffende ontstond er twist, wie van hen nu eigenlijk Allah was, òf Noer òf Allah; welk twistgeding zou worden beslecht door middel van een godsgerigt; namelijk hij, die zich vóór den spiegel plaatste zonder daarin een beeld te doen ontstaan, die zou Allah zijn. En Allah blijft Allah, hij overwint; van Noer ontstaat een beeld in den spiegel, maar van Allah niet. Des al niettemin wordt er ook beweerd, dat Noer grooter is dan Allah. Men zegt ook, dat Allah omgeven is van Noer en dat Noer is van Allah en uit Allah, omdat in het boek Topah (1) geschreven staat: „Alle Noer is uit den geest, en alle geest ontstaat uit mijnen geest." MOHAMMED zal alle volken aan zich onderwerpen, krachtens zijn Noer, die met de ster djowar (2) in hem woont. Noer is het, die bevel voert over alle profeten. Maar in Noer is ghaïb en in ghaïb is Allah. Noer is het vat, en ghaïb is de inhoud. En de ilmoe ghaïb is onpeilbaar diep, de ilmoe ghaïb, welke overtreft de ilmoe ghaïb, dat is de ghaïb van Allah. Die de ilmoe ghaïb heeft reist met de snelheid der gedachte, verkrijgt al zijn begeeren en wenschen; wil hij bv. wedånå, regent, enz. worden, hij wordt het. Ook wordt verzekerd – en wie zal het tegenspreken? – dat al wat is, ghaïb is.

Onder de curiositeiten van den ilmoe santrijan behoort

---

(1) Topah is eene verbastering van het arabische tohfat (تحفة) = geschenk, gave, kleinood. Het wordt ook als naam of titel van geschriften van onderscheiden aard gebezigd. Welk boek Topah hier bedoeld is weten wij niet. RED.

(2) Djowar is wel het arabische djauhar, dat parel, juweel en in het algemeen het puik van iets beteekent. RED.

o. a. dat roehani nu eens gezegd wordt te beteekenen water, dan weder onrust; dat koedjrat Allah (de kracht Gods) gehouden wordt voor het „zijn van het wezenlijke ligchaam," volgens anderen echter staat de koedjrat Allah als bevelhebber over de ĕdat (wezen) en sipat (eigenschappen); roh rebani zou willen zeggen „het vasthechten van het haar aan den schedel," volgens anderen: „het uitvallen van het haar," volgens anderen weder: „de adem," volgens nog anderen is roh rebani het vereenigd bestaan van duisternis en licht, het bestaan van den volheerlijken mensch, wiens heerlijkheid is zonder grens of maat, beantwoordende aan zijn begeeren, voortkomende uit zijne wenschen." Betalmoekaddas (de heilige plaats, Jeruzalem) beteekent „de wortel des haars;" betalmamoer, „de punt des haars" (1). Dit, (deze beide laatste woorden, met hetgeen daarvan tot verklaring gezegd wordt) te weten is de weg ten hemel!

Allerzonderlingst klinken de redeneringen over „woedjoedé adam" en „adam kang moedjoed" hetwelk twee arabische, philosophische kunsttermen zijn die beteekenen: „het bestaan van het niet-wezen" en „het niet-wezen dat doet ontstaan." Maar de Javaan raakt met die uitdrukkingen geheel van streek, omdat hij het arabische woord adam (niet aanwezig zijn) verwart met het hebreeuwsch

---

(1) Edat is het Arabische ذات (dzát) Betalmoekaddas heeft HARTHOORN zelf reeds verklaard. Baitoelmamoer (بيت المعمور) beteekent eigenlijk een gebouw in den zevenden hemel, dat zich juist boven de Kaba te Mekka bevindt. Mohammedaansche schrijvers (b. v. AZRAKI, Chroniken von Mekka, ed. WÜSTENFELD) hebben daarover velerlei beuzelarijen medegedeeld. Met de verbreiding van den Islam werden die ook in Ned. Indie bekend. RED.

ADAM (de naam van den eersten mensch), hetwelk hem nu leidt tot de bewering „dat ADAM bestond vóór ADAM was, en dat hij evenwel niet bestond" en voorts „dat ADAM niet was om te zijn, en bestond om niet te wezen;" en allerlei zulke omzettingen meer, bij welke men niets denkt, en geene andere bedoeling heeft, dan zich te vermaken met woordspelingen, vol van hooge wijsheid en diepe geleerdheid (1). De verrukking van de verbaasde toehoorders, met gapenden mond en ingehouden adem, kent dan ook perk noch paal, en geeft zich eindelijk lucht in uitroepingen als deze: „mijn hemel! wat voor ilmoe is deze? ik kan er geen touw aan vastknoopen; ik raak geheel in de war! 't gaat alles om en om, wat voor is komt achter, wat achter is komt voor . . . . !"

Het wezen van Allah geeft veelzijdige stof tot onderzoek. Sommigen schijnen in ernst te meenen, dat Allah een vader heeft. Anderen wenschen te vernemen, wat het „zaad" (de oorsprong) van Allah is; en de ilmoe santrijan komt aan dat verlangen te gemoet met te zeggen: „Noer iman (het licht des geloofs) is het zaad van Allah." Anderen weder verklaren, dat zij hooger ilmoe dan die omtrent Allah begeeren; zij willen doordringen tot „het denken zonder gedachte," (Plĕngklaläng), hetwelk is, vóór de ijdele ruimte bestond; iets dat van Allah niet vermeld wordt!" — Nog anderen, maar misschien ook dezelfde, willen weten, of „het woord Allah slechts een naam is of wel een vorm van het bestaande uitdrukt." Echter velen, die met deze

(1) Hier zijn bedoeld de naam ADAM (آدم) en het woord عدم = het ontbrekende, het niet zijn, de negatie van iets. Men ziet dat zij in het Arabisch met verschillende letters geschreven worden. RED.

vraag hunne geleerdheid ten toon spreiden, weten zelf niet, wat zij in zich sluit, welke de bedoeling is der zoo dikwijls gebezigde woorden: „Allah nåpå nåmå nåpå roepå?" — Een jongen, thans reeds een man van middelbaren leeftijd en Christen vroeg zijn' vader in der tijd: „Vader, is MOHAMMED de gemalinne Allahs?" en de vader antwoordde: „Ja, mijn jongen, Allah is onze vader, en MOHAMMED is onze moeder!" — Naar sommiger beweren is MOHAMMED grooter dan Allah, want Allah heeft geen sipat (eigenschappen); hij kan niet denken, niet spreken, niet hooren, en dat alles vermag MOHAMMED. En — zoo vlottend en in het wezen der zaak nog hindoeïstisch is het begrip van God op Java — dat het in eene telkens wederkeerende en hoog geëerde formule aldus heet: „Hoe (Arab. = God) is Allah, en dat ben ik" (namelijk de man, welke deze woorden spreekt). — Dikwijls wordt gevraagd: „wie het eerst bestond, Allah of de mensch?" en terwijl de ongeletterde belijdt van die hooge dingen niets te verstaan, verklaart de man van ilmoe, dat „de mensch ouder is (eer bestond) dan Allah; aangezien vóór de mensch bestond, niemand gevonden werd, die (het woord) Allah kon zeggen. (Hier dus is Allah slechts een naam (nåmå), en geen vorm of gestalte van het bestaande (roepå). Er zijn er ook nog, die zoo maar stout weg verklaren: „wat mij aangaat, ik vereer afgoden en sétan, — want waar is Allah?" En deze vraag van min of meer angstigen twijfel en bezorgdheid wordt meermalen gedaan. Zegt men daarop: „Allah is in den hemel," dan is de wedervraag gereed: „waar is de hemel?" — Zegt men: „Allah is aan alle plaatsen, is alomtegenwoordig, dan geeft men dit veelal toe, maar neemt dat woord doorgaans in dien zin op, dat

Allah is, waar maar menschen zijn, doch ook uitsluitend daar en nergens elders; – waarschijnlijk daarbij (bewust of onbewust) gedachtig aan het algemeen verspreide gezegde: „Allah is aan mij" of „Allah is hier," welk laatste woord dan verduidelijkt wordt met het leggen van de hand op de maagstreek, hetgeen meermalen geschiedt, waar wij plegen haar aan het hart te drukken.

MOHAMMED is algemeen hoog vereerd, en als gezant van Allah erkend. Hij sluit de lange rei der profeten, wier hoofd en heer hij is. Die hem volgt wordt aangenomen bij Allah. Thans houdt hij zich tijdelijk op in den 7den of laagsten hemel als zondenweger of zondenmeter zijns volks. Wie meer zonden heeft dan goede werken wordt verworpen; daarentegen wiens goede werken zijne zonden overtreffen wordt aangenomen en gezaligd. Ten laatsten dage verlaat MOHAMMED den 7den hemel, en stijgt op naar den 1sten of hoogsten, en neemt alsdan plaats naast den profeet JEZUS, die onder zijn opzigt den laatsten strijd heeft gevoerd. Alsdan is de tijd van zaligheid gekomen voor den Mohammedaan, maar voor den ongeloovige heeft het uur van straf en ramp geslagen. Alsdan ook zal Allah de Hollanders, die Heidenen, die varkensvleesch-eters, die onbesnedenen, krijgen voor hun ongeloof. Nu geeft Hij hun nog wel het vette der aarde, maar het is om hen later te pijnlijker te treffen.

De Hollanders, wier profeet nu eens OENOEQ, dan MOZES, straks weder JEZUS (NGISA) heet, en de Chinezen, die de afgoden dienen, te vermoorden is – naar de inzigten althans van eenige santri's – geene zonde: het is hetzelfde als of men een' hond dood slaat. De Hollanders zijn nog voor eenigen tijd de geweldhebbers der aarde; zij hebben altijd nog ghaib – iets verbor-

gens, eene geheimzinnige kracht. Maar zij zullen eenmaal vallen voor een javaansch vorst; voor „ den steun en regelaar van de godsdienst."

Het getal santri's (fijnen en dilettant–theologen) is groot en groeit nog steeds aan. En dat laat zich begrijpen, want 1e zijn zij vrij van heerediensten, hetwelk de verbreiding van MOHAMMEDS ideën zeer heeft in de hand gewerkt, en nog doet; 2e zamelen zij donderdags, als zij de ronde doen met voor de menschen te bidden (ngĕmis), een aardig duitje op; 3e is hun stand, welke in fijnheid en geleerdheid boven andere uitmunt, in aanzien, en 4e bestaat er kans te een of anderer tijd tot dorpspriester (modin) verheven te worden. De santri's zijn in verschillende klassen, die met arabische woorden worden benoemd, onderscheiden. Zoo hoort men spreken van den santri meri dat is een domme, maar vlijtige santri; van den santri blatĕr, dat is een santri-ijveraar, maar een ijveraar in alle dingen, in goed en kwaad; van den santri blikon, dat is een santri, die geleerd is, allerlei ilmoe heeft, maar de gebedstijden niet onderhoudt. Maar de santri oelijå is zoover in godsvrucht en godzaligheid gevorderd, dat hij verheven is boven de vast bepaalde gebedstijden, dewijl hij altijd zonder ophouden bidt. Deze santri's en allen, die de gebedstijden houden, heeten het „witte volk" „het heilige volk", in tegenstelling van de groote menigte, welke daaraan geen deel neemt, en deswegens met versmading „ het roode volk" genoemd wordt. (1)

Hoewel deze santri's wegens hunne fijnheid en geleerdheid in achting zijn bij het volk, zoo bestaan er

(1) Deze uitdrukkingen: het witte en roode volk zijn in dergelijken zin ook in de streken van Samarang gebruikelijk, zoo als blijkt uit berigten van den zendeling HOEZOO. RED.

toch van mohammedaansch standpunt groote bezwaren tegen hunne eindelijke zaligheid. Dat zelfde geldt ook van de godgeleerden van beroep, van de geestelijken, van den modin (dorpspriester), van den kĕtib (prediker), van den pangoeloe (opperpriester); van bijna allen. Want als zij ten laatsten dage voor MOHAMMED den zondenmeter verschijnen, dan zullen hunne vele onverantwoordelijke ketterijen de maat hunner zonden doen overstroomen. Want het is met de ilmoe santrijan even als met al de andere ilmoe op Java, de zuivere en onvervalschte leer is nergens te vinden. Bijna geen van de onder het volk aanwezige formulen – en de ilmoe der Javanen bestaat enkel en alleen uit het van buiten kennen van formulen – zijn ongeschonden bewaard. Gewoonlijk vindt men in eene en dezelfde formule een vreemd allerlei, een wonderlijke wartaal. Zijn er in dezen al uitzonderingen, bestaan er nog formulen uit één stuk – de man, die het voorregt heeft haar te bezitten, kent nog andere, die echter grootendeels van een geheel ander kaliber zijn, zonder dat hij zulks vermoedt. Dat doet er dan ook minder toe, als er maar van hem getuigd worden kan „ilmoené pirang pirang!" hoeveel, en hoeveel, welk een menigte is niet zijn ilmoe!

En de wensch veel ilmoe te hebben is natuurlijk, want, wij zagen het boven, ilmoe is den Javaan tot alle dingen nut, hebbende de beloften des tegenwoordigen en des toekomenden levens. Zoowel levenswijsheid en levensgeluk als godsvrucht zijn hem eene zaak van ilmoe, van wetenschap. Dat geldt maar niet van sommigen, maar van de groote menigte, welke of hoedanige hare ilmoe ook zij. De oorspronkelijke eeredienst op Java achtte het kennen van bezweringsformulen begeerlijk, wegens de bovennatuurlijke hulp,

die zij in verschillende levensomstandigheden aanbragten. De ilmoe péling (het Brahmanisme?) wekte op tot onderzoek en speculatie, om tot het hoogste zijn des menschen, tot zelfbewustheid te komen. De ilmoe goenoengan (het Sivaïsme?) verlangde insgelijks onderzoek en wetenschap, ten einde de grondoorzaak aller dingen, de oorspronkelijke manvrouwelijkheid der natuur, het eeuwige zaad, de widji langgĕng te ontdekken. De ilmoe banjoe bening (het Boeddhisme?), hoezeer alle denken, gevoelen, begeeren verfoeijende, verzekerde evenwel, dat gelijk het niet-zijn het hoogste wezen is, zoo ook de niet-leer de hoogste en waarachtige leer is, waarom de niet-leer wel degelijk eene leer, de „ilmoe tanpå rapal tanpå sadad," de ilmoe, welke in geene woorden is omschreven, in geene formule is vervat, wel wis en zeker ilmoe is. En de ilmoe santrijan kent insgelijks geen' hoogeren schat dan het bezit van ilmoe. Zoo is het dan van alle zijden: ilmoe! ilmoe! weten! weten! Het weten is den Javaan zijn één en alles, zijn God en zaligheid, en daarom vond het arabisch woord ilmoe zulk eene gretige en algemeene opname!

Maar dat weten laat het hart zoo ledig, de weetheiligheid bevredigt zoo weinig, dat zij overal en ten allen tijde vergezeld ging van werkheiligheid, al bestond die dan ook maar in het vervolgen, vermoorden en verdoemen van ketters. Zoo vindt men ook op Java naast de ilmoe de heerschappij van pĕrtikĕl en sringat (1); van uitwendige gebruiken en plegtig-

(1) Het arabische woord, hier genoemd, (شريعة) beteekent eigenlijk weg, en van daar den weg tot zaligheid, dien God in den Koran en de Sonna (overlevering der Mohammedanen) heeft geopenbaard, en verder in het algemeen voorschrift, instelling, enz., die op de godsdienst van

heden, die zoo talrijk en uitgeplozen zijn, dat eene ook slechts gedeeltelijke optelling vervelen zou. Genoeg zij het op te merken, dat de Javaan bij alle verrigtingen en gelegenheden van eenig aanbelang, zorgvuldig te letten heeft op het onderhouden van dagen en tijden, op het brengen van offerande en het aanrigten van maaltijden (waarbij acht moet gegeven worden op het zetten van eenige spijzen op bepaalde plaatsen ten behoeve van onderscheiden geesten), het branden van wierook, enz. enz. Eene nalatigheid in deze en dergelijke zaken zou de toorn der geesten, der gevreesde geweldhebbers opwekken. – De graven der voorouders moeten schoon gehouden, op zekere tijden en onder gegevene omstandigheden bezocht, en bij elk nieuw jaar als blijk van hulde met bloemen versierd worden. Alle ilmoe is krachteloos, zoo de daarbij voorgeschrevene verrigtingen ontbreken. Vooral wordt hooge waarde gehecht aan onthouding van spijzen (hetwelk het helder denken bevordert), hetzij dat men eenigen tijd volstrekt niet eet, hetzij dat men voor korteren of langeren tijd slechts ééne soort van spijze nuttigt, hetzij dat men eet wat eigenlijk niet eetbaar is. Oude Javanen herinneren zich nog, dat er in hunnen tijd menschen gevonden werden, die zich tot aan de hals onder den grond begroeven, ten einde een bovennatuurlijk vermogen te verwerven. Evenzoo weten zij nog van paseq doel, die hier en daar, onder andere naar men zegt, in het Mådjå-Kertâsche nog zouden gevonden worden. Naar men verzekert, werden zij, – mogelijk op aanstoken van de mohammedaansche gees-

MOHAMMED betrekking heeft. Het javaansche woord sringat of saréngat (سرنگت) is eene verbastering van dit arabische. FREITAG Lex. Ar. i. v.; KEYZER Handboek van het Mohammedaansche regt, blz. 2. RED.

telijkheid uit de afdeeling Malang verdrongen, omdat wegens hen de ziekte in de sirihbladen kwam. De Paseq doel vereenigden zich op bepaalde tijden, dansten, sprongen, maakten allerlei schuddende bewegingen met het hoofd, gedurig roepende: la hila ha illelah (1), totdat zij bewusteloos nedervielen. Keerde binnen 24 uren het bewustzijn terug, dan werd gevraagd: „wien hebt gij gezien?" waarop het antwoord luidde: „Allah heb ik gezien!" De man echter, wiens bewustzijn als dan nog niet was teruggekeerd, werd als een lijk ter aarde besteld. Na 40 dagen werd het lijk weder opgegraven, en bleek dan bij onderzoek, dat de oogen niet meer aanwezig waren, dan had men daarin het bewijs en onderpand, dat hij bij Allah in gunst en genade ontvangen was. Thans, hoewel zeldzaam, treft men personen aan, die door het bewust en opzettelijk onderdrukken van alle geestesleven zich oefenen in den zedelijken zelfmoord van het Boeddhisme, dat in zijne over-geestelijkheid brutaal aardsch werd. Ook vindt men nu en dan nog personen, die „een' grooten hemel", die uitstekende voorregten bij de aanstaande nieuwe menschwording verwachten door het onafgebroken naar de zon staren, ten gevolge waarvan zij blind worden. – – Groot is het aantal kwade voorteekens, waarop men trouw acht geeft, om zoo mogelijk het aangeduide, nakende onheil af te wenden. Geen ongelukkiger vrouw dan zij, wier pot onder het bereiden der spijzen omvalt. IJzingwekkend is het lot dat haar wacht, tenzij er nog tijdig een wajang- (tooneel-)vertooning gegeven, of een maaltijd aangerigt worde; of wat het beste van alles is, tenzij zij

(1) Eene verbasterde uitspraak der mohammedaansche geloofsbelijdenis: „er is geen God dan Allah." RED.

onverwijld, liefst ten aanschouwe van velen, driemaal achtereen haar huis ronddanse, geheel ontkleed. Die wajang-vertooning, die maaltijd, of meer nog die naakte dans, „omdat zij zich niet geschaamd heeft," vergruizelt de zonden."

Het Mohammedanisme heeft het getal gebruiken en plegtigheden niet weinig vermeerderd met al zijne voorschriften omtrent kleeding, versierselen, spijzen met den aankleve van dien, wasschingen, gebeden, gebedstijden, wijzen van bidden, de reizen naar de graven van de Wali (de predikers van den Islam op Java), en dat van den profeet te Mekka, besnijdenis, enz. Maar het vermogt daarom niet, althans slechts voor een gering deel, de bestaande plegtigheden te verdringen. Het deed weinig meer dan het getal derzelve vergrooten, even als hetzelve de aanwezige ilmoe niet reinigde, niet herschiep, maar slechts uitbreidde en vermeerderde.

Maar men zegge daarom niet – men vergeve ten deele herhaling om de algemeenheid der dwaling – dat het Mohammedanisme van Java weinig beteekent. Wel maakt de ilmoe santrijan een ongelukkig figuur tegenover het Mohammedanisme – maar geldt dat ook niet van de ilmoe péling, de ilmoe banjoe bĕning (of ilmoe ngaré?) en de ilmoe goenoengan tegenover het Brahmanisme, Boeddhisme, Sivaïsme? Ongetwijfeld is de invloed van het Mohammedanisme op Java belangrijk te achten. Het heeft het geheele land met een net van scholen (hoe erbarmelijk ook), van priesters (modin) en op hunne wijze dweepende fijnen (santri) omspannen, welke gezamenlijk geen weinig beteekenenden invloed hebben op de jeugd en op het volk. Het Arabisch is de heilige en geleerde taal geworden; de koran geldt als woord Gods en wetboek, dat de zaken van het

huwelijk regelt, het erfregt vaststelt, en in menig opzigt bij de uitoefening van het regt ten vraagbaak is. – In nadere bijzonderheden dan boven is geschied den invloed van het Mohammedanisme aan te wijzen is moeijelijk, zoo niet onmogelijk, omdat wegens het ontbreken van berigten eene vergelijking van den vóór-mohammedaanschen met den mohammedaanschen tijd niet geschieden kan. De overblijfsels van heidensche tempels aan te voeren als „welsprekende en aandoenlijke getuigen der ontwikkeling en beschaving, die Java's bevolking kenmerkten voor hunne overheersching door het Mohammedanisme en van de onbegrijpelijke inspanning en arbeid, waartoe het Boeddhisme den Javaan wist te brengen," en daaruit te besluiten, dat „het Mohammedanisme doodend en verwoestend op Java gewerkt heeft (1)" is hoe algemeen aangenomen dergelijke beweringen ook zijn, minstens zeer gewaagd; want onder een' geduldigen, bekwamen architekt, die gerugsteund werd door het Gouvernement, zouden de tegenwoordige Javanen nog hetzelfde doen. Met hetzelfde regt zou men de hedendaagsche bruggen en water- en vestingwerken op Java als getuigen kunnen aanvoeren voor de waterbouwkunde en de werkzaamheid der thans levende Javanen. Gelijk deze werken onder de leiding en op bevel van Europeërs zijn gebouwd, zoo zijn ook al die beelden en tempels onder opzigt en bevel van Hindoeërs vervaardigd. Nu en toen werkt de Javaan net en zelfs fraai, als er maar voor hem gedacht wordt, als hem maar met den vinger wordt aangewezen, wat hij te doen heeft, als hem maar geen voorbeeld ontbreekt, dat hij volgen kan en – daarbij de staf des drijvers gevoeld wordt. – Men kan echter wel

(1) Maandberigt 1857, N°. 3.

aannemen, dat het Mohammedanisme nog meer de gedachten heeft verward, wegens het gebruik van het Arabisch, en wegens zijn onderwijzen zonder ontwikkelen en opvoeden. Maar met de Maleijers heeft het evenzoo gehandeld, en toch betere vruchten gezien. De laatste en hoofdoorzaak van de ontaarding van het Mohammedanisme op Java ligt in den Javaan zelf. Dat blijkt ten klaarste, als wij het lot van het Mohammedanisme op Java vergelijken met hetgeen het Brahmanisme, Boeddhisme, Sivaïsme aldaar is wedervaren. De oorspronkelijke eeredienst op Java bestond, zooals wij boven zagen, uit de dienst der natuur en der geesten, die beide groote magten waarvan men zich afhankelijk gevoelde. Deze te zijnen gunste te stemmen was het beoogde doel. Het uitspreken van bezweringsformulen en het voltrekken van plegtigheden waren de middelen daartoe. Derhalve was de godsdienst der oude Javanen begrepen in het kennen van zoodanige formulen en het houden van de daarmede zamenhangende plegtigheden; dus kort gezegd in ilmoe en pĕrtikĕl. En later bij de komst van het Brahmanisme, Boeddhisme, Sivaïsme – hoe ging het toen? werden die eerediensten in aard, wezen en omvang begrepen? Hield de oorspronkelijke godsdienst op te bestaan? Het is er wel verre van daan; wat bestond bleef bestaan. De genoemde eerediensten moesten zich daarmede vergenoegen, dat zij de onderscheidene korte formulen, welke hare ideën bevatten, onder de bestaande reeks bezwerings-formulen opnamen, als behoorden zij daartoe, als waren zij één van zin en bedoeling met deze. Hare godsdienstige handelingen verdrongen de bestaande niet; zij werden slechts aan de aanwezige toegevoegd, voor zoover zij niet te zeer met de gewoonten der vaderen streden, als bijv. het Boeddhis-

tische kloosterwezen, het weduwen-verbranden, enz. Niet anders ging het met het Mohammedanisme, dat geene middelen ongebruikt liet om tot heerschappij en alles veroverenden invloed te geraken. Zelfs kon het niet bewerken een geregeld mesdjied- (moskee-) bezoek, dewijl dat zoo ten eenenmale afweek van de bestaande gewoonte, aangezien van oudsher de godsdienstpligten in de vrije natuur en het gezellig verkeer gehouden waren. En het gevolg van dat alles is, dat de tegenwoordige godsdienst der Javanen, die wij voorgesteld hebben Javanisme te heeten, bestaat uit ruwe natuurdienst en geestenvereering, vermengd met hindoesche en arabische bestanddeelen.

Dat lage standpunt, die grenzenlooze verwarring van ideën mag evenwel – wij herhalen het – aan het Mohammedanisme niet geweten worden. De oorzaak daarvan ligt elders. Haar op te sporen is voor de Evangelisatie van hoog belang, omdat zij de innerlijke gesteldheid des akkers doet kennen, en bij voorraad het onkruid aanwijst, dat den wasdom en bloei van het uitgestrooide zaad belemmeren zal. Wij vermeten ons eene proeve te wagen; trachtende door te dringen tot het binnenste van den Javaan, pogende te lezen in zijn hart, zoekende te verstaan zijn verstand en oordeel, zijne wijze van denken en besluiten.

De groote natuurwet, die wij de traagheid (inertie) noemen, schijnt ook op den geest toepasselijk. Hare beide vormen, de rust en de beweging, het gehechtzijn aan het oude en het jagen naar het nieuwe worden allerwege aangetroffen, maar met onderscheid, niet overal in gelijke mate. Bij eene onderlinge vergelijking van de westersche en oostersche wereld blijkt, dat in gene de vorm van beweging, in deze de vorm

der rust de algemeen heerschende is. In het westen beveelt men allerlei kleêren, huisraad, inrigtingen, stelsels (1), preêken, teksten, tekstindeelingen, enz. aan, met te zeggen dat het nieuw, ongewoon is. In het oosten daarentegen zou zulk eene aanbeveling veroordeeling zijn; daar geldt voor het ware, schoone en goede het welbeproefde oude. Het westen erkent het individu; het oosten pleegt afgoderij met den staat. Het westen huldigt vrijheid; het oosten gezag. Het westen eert werkzaamheid; het oosten verlangt rust. Het westen wil vooruitgang; het oosten kent geen hooger standpunt, dan dat het eenmaal loopende rad rondwentele, gelijk het van voor overoude tijden gedaan heeft. Dat quiëtisme van het oosten is den Javaan in hooge mate eigen. Het maakte den stok des drijvers noodzakelijk; het kweekte het despotisme, hetwelk zijnen oorsprong gedachtig door instinkt gedreven, alles wat zelfwerkzaamheid zou kunnen wekken met argus-oogen bewaakte, en alle leven en vooruitgang met wantrouwen bespiedde. Zoo werd stelselmatig alle zelfwerkzaamheid en zelfstandigheid onderdrukt in den Javaan, die van natuur, door klimaat, voeding en geringe behoeften reeds tot rust, tot slapend waken neigde. En zoo bereidde dat despotiek bestuur den weg tot eigen dienstbaarheid, tot vreemde overheersching; want éénheid boven eensgezindheid, vrees der overheid boven vaderlandsliefde stellende, werd het volk volslagen onverschillig, wie het roer van den staat in handen hield; zoo het maar geene nieuwigheden werd opgedrongen. Die grondkaraktertrek, die neiging tot

(1) De Atheners, eerste stelselmakers, kwamen alle dag op markten en pleinen, om wat nieuws te zeggen en te hooren. Een stelsel onderstelt denken; de denker stoot overal op zwarigheden; daarom is hij altijd hopende, en begroet al wat nieuw is met belangstelling.

rust, dat hem behagelijk zoete der vadsigheid komt overal uit, en is ook de laatste oorzaak van zijn synkretisme, van zijne grenzenlooze verwarring van ideën.

De vele wederwaardigheden des levens, allerhande rampen, ziekten en kwalen bragten hem niet tot een onvermoeid zinnen en turen, om het onaangename te voorkomen, te verzachten, te overwinnen; om de hoogere doeleinden van vorming en heiliging daarvan te doorzien. Neen, hij bleef bij het voor de hand liggende staan, en voor het overige maakte hij er zich af met een hooger beroep op de geesten der voorouders, met eene bovennatuurlijk werkende bezwerings-formule op de natuur en hare krachten, met het houden van heilaanbrengende plegtigheden; weshalve wij geneigd zijn die dienst der natuur en der geesten te noemen de godsdienst der vadsige menschheid.

Datzelfde karakter van vadsigheid draagt de redeneertrant, de wijze van denken der Javanen. Alle denken is vergelijken. Het vergelijken der gedachten, van den zin, in de woorden uitgedrukt, eischt inspanning. Dit is den Javanen te lastig. Hij maakt het zich daarom gemakkelijk met eenvoudig de woorden, de klanken te vergelijken (1). Dienovereenkomstig beweert hij, dat een kind geen mensch, een kuiken geen kip, een veulen geen paard is, — „want," zegt hij, „het (woord) klinkt heel anders." Dienovereenkomstig leeraart hij, dat het woord mohammad (moh = volstrekt niet willen, amad = goederen, schatten) beteekent: geen' aardsche goederen begeeren. Dienovereenkomstig vraagt hij menigmaal, waarom nu iets juist zóó en niet anders heet, en wie hetzelve het eerst dus

(1) Men zie boven, blz. 216 e. v.

noemde; zonder er zich over te bekommeren, welke de eigenlijke zin en bedoeling der woorden zij. Dienovereenkomstig stelt hij iemands geloofwaardigheid met het voorleggen van eene raadselspreuk of zoo iets op de proef, ten einde zelf van de moeite van onderzoeken, van geestenwegen bevrijd te zijn. Dienovereenkomstig vermogten uitnemende Javanen wel hunne gedachten en beschouwingen over verschillende onderwerpen wel uit te drukken en zamen te vatten in ten deele wonderschoone spreuken, maar was het hun niet gegeven het geheel te overzien, te verwerken, een stelsel te scheppen.

Datzelfde vadsige, die luije slaperigheid kleeft ook de dienaars der wetenschap en godgeleerdheid aan. De aanstaande geleerde – en geleerde en godsdienstleeraar is op Java één en hetzelfde – bezoekt een' goeroe, een' geleerde, een' godsdienstleeraar, maakt zich zijne formulen eigen, zonder er in het minste aan te denken het gehoorde te onderzoeken. Wat de goeroe zegt is waar. Heeft hij al de ilmoe van den goeroe geleerd, en is zijne dorst naar wetenschap nog niet bevredigd, dan vervoegt hij zich bij een' anderen goeroe, leert zijne formulen, en houdt ook die evenzeer voor waarachtig. En des al niettemin heeft zoo'n man van ilmoe al heel wat verbeelding; hij acht zich meer en beter dan andere menschen, bij uitstek godzalig en bemind bij de geesten, soms voor de tot bewustzijn gekomen wereldziel. Deze afgoderij der ilmoe, de godsdienst van het weten, is zij niet de godsdienst der dwaze hoogmoedige, der zichzelf genoegzame menschheid?

Maar hoe lui en vadsig ook, nu en dan komt er een tijd, dat men tot handelen geprikkeld wordt, dat men zich verweren wil. Het is dan, wanneer men zijne regten verkracht ziet, zijne eer geschonden acht. Maar

hoe zijne regten, zijne eer te handhaven? De getuigen der misdaad, de wraak van den beschuldigde vreezende, zeggen niet wat waar is, maar wat hun het beste lijkt. Tegen meerderen regt vorderen is dubbel gevaarlijk. Men moet zich in acht nemen, het opgewekte gevoel verkroppen, de trek naar wraak ontstaat. Het geleden onregt is niet vergeten, men wacht slechts tijd en gelegenheid af. Aan vergiften ontbreekt het niet. Ook kan men zijne partij op een' eenzamen weg ontmoeten (1). En is er al bij de menschen geen hulp, de geesten laten zich verbidden; de edele godsdienst zal den verdrukten regt doen. Men begeeft zich tot dat einde naar een' goeroe, priester of hadji, welke tevens toovenaar is, en laat door dezen tegen betaling het voorwerp van zijn' haat door ziekte of dood bezoeken (2). Of wel men tracht te verkrijgen een bovennatuurlijk vermogen, waardoor men ongestraft zijn' hartstogt kan botvieren (3). Het is de godsdienst der wraak of de godsdienst der getergde menschheid. Zij bestaat op Java, het land van eeuwenoude onderdrukking en geweld, waar den mensch zijne natuurlijke, onvervreemdbare regten van vrijheid, van zelfbeschikking, van eigendom ontnomen zijn.

Maar er zijn ook nog edeler harten, die met het schoon genot der aarde niet voldaan, die wars van het drijven der wereld, iets beters en hoogers begeeren. Voor deze was het zeker eene goede boodschap te vernemen, dat van al hetgeen men dacht waar te nemen

---

(1) Het heeft zijn' grond vooral in de geschiedenis van vroegere eeuwen, dat de Javaan niet gaarne alleen op weg gaat, en altijd zijn kris bij zich heeft.

(2) Zie boven bladz. 130 en 131.

(3) Zie boven bladz. 132.

niets werkelijk aanzijn had; dat alles niet meer was dan een gezigtsbedrog, dan een bloote droom – en opziende tegen den strijd des levens greep men den moed van den zelfmoordenaar, en besloot tot zelfvernietiging. De wufte menigte nam er het hare van, en reeds los van aard, zelfs jegens de dierbaarste betrekkingen, zag zij er den vrijbrief in tot de meest teugellooze onverschilligheid en ongevoeligheid. Vreemd aan elk waar, degelijk menschelijk genot, bang voor iedere inspanning vond deze leer, wat hare oppervlakkig poëtische gevolgen betreft, eene wel toebereide aarde: – maar wat hare theoretische ontwikkeling aangaat, die eischte diep nadenken, en daarvan verschoonde men zich. Men liet het ook nu blijven bij het van buiten kennen van enkele formulen dezer godsdienst, welke naar aard en strekking blijkt te zijn, de godsdienst der vertwijfelde menschheid.

Het Sivaïsme, dat mogelijk nog algemeener op Java ingewerkt heeft dan het Brahmanisme en Boeddhisme ging het niet beter. Zijn eisch de grondoorzaak aller dingen, de oorspronkelijke man-vrouwelijkheid der natuur, hetwelk is het „eeuwige zaad," de „widji langgung," op te sporen was te zwaar. Dat kostte alweêr nadenken, en juist daarop had men tegen. Het was veel eenvoudiger enkele formulen zich gedachteloos eigen te maken, en voorts zich te houden aan de praktijk „laat ons eten en drinken en genieten, want morgen sterven wij!" Wij ontmoeten hier de godsdienst der wanhopig-zinnelijke menschheid.

En het Mohammedanisme trof hetzelfde lot. Zich op te heffen tot zijne leer van den persoonlijk levenden God, die blijkens het zenden van profeten zich van het lot aan de menschen laat gelegen leggen; maar tevens

heilig en regtvaardig en in een volgend leven vergelding doen zal van hetgeen in het ligchaam is geschied, vorderde hem ook al te veel hoofdbreken en lastige zorgen. Ook nu berustte hij bij het aannemen van enkele formulen, en mogt bij geval de rekening niet uitkomen, zijne besnijdenis, tienden, enz. zullen het tekort wel aanvullen; in ieder geval is hij een Islamiet en geen onbesnedene, geen Heiden, die zwijnenvleesch eet, „die" – het zijn eigen Santri-woorden, – „behoorde verdelgd te worden even als de volken Kanaäns." De ilmoe santrijan – het Javaansch Mohammedanisme – in zijn laag neêrzien op andere en eigen zelfverheffing, is het wel hard haar te noemen de godsdienst der opgeblazen verwaande menschheid?"

Zoo is dan het den Javaan oorspronkelijk eigen quiëtisme gesterkt door het despotisme, hetwelk alle leven doodde, en deed ontstaan een onzeker vlottend bewustzijn, dat oorzaak werd van die verregaande oppervlakkigheid, die grenzenlooze begripsverwarring en die ongemeene godsdienstvermenging, welke is het karakter en kenmerkend wezen van het Javanisme.

Echter welk een donkere nacht ook over Java is neergedaald, ook hier zijn knieën, die in zekeren zin voor Baäl niet gebogen hebben; CORNELIUSSEN, godzalig en vreezende God, doende vele aalmoezen en God gedurig biddende. Ik denk hier aan een' paseq, van welken javaansche Christenen getuigen: „hij overtreft ons in deugd en braafheid!" Dat zijn aangename lichtpunten in den stikdonkeren nacht; spranken van meer dan aardsch leven; onwillekeurige getuigen van den goddelijken oorsprong van ons gevallen geslacht; ongezochte teekenen, dat ook op Java velden zijn, die den oogst tegen rijpen; dat ook voor de Javanen het Evangelie

de vervulling is van de gewoonlijk miskende, diep liggende wenschen en verlangens der ziel, die naar het diepzinnige woord van TERTULLIANUS „van nature christin is" – want het innigste van haar begeeren wijst heen naar CHRISTUS, den Middelaar Gods en der menschen!

LEVEN EN WERKZAAMHEDEN

VAN

J. G. SCHWARZ,

DEN ZENDELING VAN LANGOWANG.

„Een zware slag heeft op nieuw ons genootschap getroffen. De getrouwe zendeling van Langowang, de voortreffelijke SCHWARZ, werd door den Heer uit zijnen aardschen werkkring tot hooger leven opgeroepen. Een grijsaard in ervaring, een man in bezadigdheid, een jongeling in ijver en vuur, onverwrikt in het geloof, volhardende tot den einde, stond hij in de Menahasse als een toonbeeld van Gods genade, aan den evangeliebode onder de Heidenen betoond, als een aanmoedigend voorbeeld voor zijne jongere medearbeiders, als een zegen voor de talrijke gemeenten aan zijne zorg toevertrouwd (1)."

Zoo stond SCHWARZ ons voor den geest, toen wij, nog diep getroffen door het berigt van zijn overlijden, in enkele trekken, voor de vrienden der zending, het verlies wilden schetsen, dat ons genootschap, dat vooral de zaak des Heeren in de Menahasse geleden had. Van die woorden behoeven wij niets terug te nemen, na eene gezette lezing van een groot deel zijner talrijke brieven en dag-

(1) Zie Maandb. 1859, N°. 6, blz. 81.

boeken, uit welke wij ons nader met zijne werkzaamheden bekend maakten. Die stukken geven ons eene getrouwe geschiedenis van het leven eens Christens, die zich zijner menschelijke zwakheid bewust, in God gedurige, onweerstaanbare kracht verkrijgt. Nederigheid, eenvoudigheid, opregtheid spreken in de regelen aan het dagboek toevertrouwd, als uitboezemingen van het overkropte hart, als uitvloeisels van het dankbare gemoed, of als getuigenissen van de naakte waarheid. Zij zijn daarom belangrijke bronnen voor hem, die wil nasporen hoe de man, de Christen, de zendeling geworden is, zoo als wij hem aan het einde zijner loopbaan kenden. Zij kunnen ons gewigtige lessen geven aangaande de vestiging en langzame ontwikkeling van gemeenten uit de Heidenen. Zulk een onderzoek stellen wij ons in deze bladzijden tot taak. Niet om voor den ontslapene eene eerezuil te stichten, die hij zelf allerminst zoude verlangd hebben; maar om lessen te trekken uit zijn voorbeeld, zetten wij ons tot het zamentrekken van de voornaamste bijzonderheden uit het leven en de werkzaamheden van onzen zendeling SCHWARZ. Moge Gods geest ons daarbij leiden; opdat wij de waarheid en niets dan de waarheid voorstellen. Dan kan ons schrijven velen ten zegen zijn.

Wij willen zooveel mogelijk teruggeven, wat wij in de voor ons liggende brieven en dagboeken vinden opgeteekend; wij willen regelen, verbinden wat daar noodzakelijk door één en afgezonderd ligt; enkele opmerkingen hier en daar tusschenvoegen, en voorts het vinden van uitkomsten en leeringen onzen lezers zelven over laten.

Reeds dadelijk zien wij ons in staat onzen SCHWARZ als kind en jongeling te doen kennen uit eene „korte levensgeschiedenis," die hij op verzoek van Bestuurders

des genootschaps, kort na zijne aankomst te Rotterdam in April 1828, opstelde. Zij volge hier met geringe bekorting.

„Ik werd," zoo schreef hij, „te Koningsbergen in Pruisen in het jaar 1800, op den 21sten April, geboren, en ontving reeds op den derden dag na mijne geboorte, toen ik door den H. doop in het genadeverbond met God werd opgenomen, de namen JOHANN GOTTLIEB. Mijne ouders, die den Heer met geheel hun hart vreezen en liefhebben, beschouwden mij, van mijne jeugd af, niet als hun, maar als des Heeren eigendom, en droegen mij steeds in hunne gebeden aan den Heer op. Daarom lieten zij er zich ook altijd zeer aan gelegen zijn, mij met mijne twee broeders en twee zusters in de leer en vermaning des Heeren op te voeden. Te dien einde lieten zij mij reeds vroeg ter school gaan, en maakten mij, zoodra mijn verstand zich begon te ontwikkelen, met het verderf van het menschelijk hart, met de nietigheid der aardsche goederen, met de vergankelijkheid des tegenwoordigen levens en met de goedertierenheid des Hemelschen vaders bekend. Zij gaven zich vooral groote moeite, om ons liefde tot den Heer en zijn Woord, en een verlangen naar den hemel, als ons ware vaderland in te boezemen."

„Mijn vader had de gave, zich aan zijne kinderen op eene duidelijke wijze mede te deelen, en daarom gaf hij ons gewoonlijk elken avond onderwijs in de godsdienst, waarbij hij ons den catechismus en een gedeelte van de bijbelsche geschiedenis verklaarde; en om dit onderwijs nog stichtelijker te maken liet hij ons daarbij zingen, terwijl hij eindigde met gebed."

„Zulk eene opvoeding kon voor mij niet zonder zegen blijven, en ik moet erkennen, dat Gods geest daarbij

krachtig op mijne ziel werkte. In dien tijd, tusschen mijn 5de en 10de jaar heb ik den Heer JEZUS dikwijls in kinderlijken geest aangeroepen, dat hij mij toch van mijne ongehoorzaamheid wilde bevrijden en zalig maken; en het ernstig wijzen op de eeuwigheid mogt mij toen tot nadenken over mijzelven en tot een opregt verlangen brengen, om den Heer JEZUS met geheel mijn hart lief te hebben, en alles af te leggen, wat Hem mishaagde. Doch deze toestand was voorbijgaande; de jeugdige ligtzinnigheid werd later gedurig grooter, en zoo ook verminderde de liefde tot den Heer. Ik werd echter niet geheel onverschillig; want ik herinner mij nog, dat ik mijnen vader dikwijls vroeg naar den tijd zijner bekeering, omdat ik wist, dat er met mij eene verandering moest plaats hebben, zoo ik wilde zalig worden. Maar helaas! zijn antwoord, dat zijne bekeering op zijn veertiende jaar plaats had, wekte bij mij de gedachte, dat er voor mij dan nog tijd genoeg was, terwijl men toch ook, zoo jong zijnde niet alles kon afleggen, wat, naar ik wel wist, bij den bekeerde geen plaats mogt hebben. Zoo ging ik een' geruimen tijd voort, maar bezocht daarbij altijd vlijtig en gaarne de kerk; ook werd ik nog dikwijls door de gesprekken met mijne ouders zeer geroerd. Gedurende den tijd, dat ik van eenen godvruchtigen leeraar onderwijs in de godsdienst genoot, heb ik dikwerf met opregten ernst gevraagd: „„Heer JEZUS! wat moet ik doen om zalig te worden? Ontferm U over mij, maak mij vrij van mijne ligtzinnigheid en van mijne ongehoorzaamheid jegens U; want anders zou alles wat Gij aan mij gedaan hebt te vergeefs zijn, en zou ik bij alle kennis eindelijk nog moeten verloren gaan."" Ook bad ik toen aanhoudender dan te voren. In mijn zestiende jaar deed ik belijdenis des geloofs

voor eene talrijke gemeente, en acht dagen daarna genoot ik voor het eerst het H. avondmaal. Indachtig aan deze groote en plegtige dagen, was ik eenigen tijd regt waakzaam op mij zelven, en wandelde met groote voorzigtigheid op den weg des levens, bad vlijtig, en wenschte, dat de H. geest mijn hart geheel tot zijne woning mogt toebereiden. Maar dikwijls kunnen de beste voornemens en besluiten door nietige dingen onderdrukt en omvergeworpen worden, en dit was het geval toen ook met mij."

„ Mijn vader, een schoenmaker, wenschte zeer, dat ik zijn ambacht zoude leeren, omdat ik, als oudste zoon, hem dan in zijn' ouderdom zou kunnen steunen; en terwijl hij mij zijn verlangen stellig en met liefderijken aandrang te kennen gaf, wilde ik hem hierin wel gaarne uit liefde jegens hem gehoorzamen, doch ik had weinig behagen in het ambacht, en wilde liever een reeds vroeger voornemen volgen, en mij op den handel of den landbouw toeleggen. Dit veroorzaakte nu aanvankelijk eenen strijd in mijn binnenste, in welken ik mij zelven en het verderf mijns harten beter leerde kennen. Besloten hebbende, naar den wensch mijner ouders het schoenmakersambacht te leeren, werd ik, bij de gedachten aan mijn vroeger voornemen, dikwijls zeer misnoegd, en niet waakzaam zijnde op mijne ziel, ging onder deze uiterlijke omstandigheden, door de onrust, die ik mijzelven veroorzaakte, het leven dat uit God is, allengskens in mij te loor, en ofschoon ik het woord van God nog dikwijls hoorde verkondigen, zoo kon het toch geen' invloed op mij te weeg brengen, omdat ik tegen beter weten in handelde. Toen ik nu omtrent een jaar in dezen staat van laauwheid geleefd had, begon ik op nieuw over mij

zelven ernstig na te denken, want ik zag wel in, dat ik mijn verderf te gemoet ging, en in dezen toestand niet zalig kon sterven. Ik besloot daarom, mij nu met geheel mijn hart tot den Heer te wenden, al het uiterlijke, dat mij tot hiertoe zoozeer bedroefd had te vergeten, met ijver te werken, en den God, die toch het Heelal zoo wijs regeert, den geheelen loop van mijn leven te laten bestieren. Wat nu het uiterlijke van dit besluit betreft, gelukte het mij weldra het te kunnen uitvoeren; alles ging beter van de hand, en van tijd tot tijd werd ik, ten opzigte van mijn vroeger voornemen meer gerust; maar met de bekeering ging het zoo spoedig niet als ik dacht. Wel is waar, ik leerde door acht te slaan op mijnen wandel, en door het lezen der Heilige schrift mijne ellende en bedorvenheid beter kennen dan te voren, gevoelde ook, dat ik van God afgeweken was, en mij door eigene schuld de genade Gods onwaardig gemaakt had; maar dat ik zoo slecht zou zijn als anderen, die in het openbaar zonden hadden bedreven, aan welke ik mij toch niet kon schuldig achten, wilde ik in het geheel niet gelooven, en om deze reden kon ik ook geen waren vrede, geene vergiffenis van zonden ontvangen; ofschoon ik dikwijls den Heer er om aanriep. Eigenliefde en het gebouw mijner eigene geregtigheid belemmerden mij daarin."

„Deze toestand duurde nu tot het begin van mijn 19de jaar. In dit jaar brak echter de zalige dag voor mij aan. Het was op den 10den Augustus 1818, dat de trouwe en barmhartige God, die als de goede herder mij, het verloren schaap met onvermoeide getrouwheid gezocht had, mij zijne groote genade gevoelen deed, en mij de vergiffenis mijner zonden schonk. Op dien dag namelijk gebruikte de Heer een' van mijne vrienden

als een werktuig, om mij door een gesprek bijzonder opmerkzaam te maken op dat groote voorregt van in de christelijke kerk en van godsdienstige ouders geboren en door dezen opgevoed te zijn, en voorts op de eeuwigheid, als ook op de onveranderlijke genade Gods, waarmede hij iederen zondaar tot zich zoekt te trekken. De woorden van mijnen vriend drongen mij als een pijl in de ziel, zoodat ik de waarheid van alles wat hij gezegd had gevoelde, en daarbij mijne groote ondankbaarheid jegens den Heer, die zooveel aan mij gedaan had, levendig erkende. Ik wierp mij daarop in de stilte op mijne knieën voor den Heer, bad en smeekte ootmoedig om genade en vergeving van mijne zonden, die als een zware last mij drukten. Ik verborg nu niets voor den Heer, mijnen God, erkende voor Hem, dat ik een groot zondaar was, die naar regt meer dan eenmaal de eeuwige verdoemenis verdiend had. Mijne verloopene levensdagen, en wat daarin gebeurd was stonden mij nu voor oogen. Ik erkende mijne diepe verdorvenheid en mijne geheele afhankelijkheid van God, beriep mij ook niet verder op mijn goed gedrag, maar smeekte slechts om Gods eindelooze genade en ontferming; en de Heer, die het gebed der ellendigen verhoort, liet mij niet te vergeefs smeeken. Hij was ook toen de trouwe, waarachtige en genadevolle God, en schonk mij nog in dienzelfden nacht, dien ik gedeeltelijk slapeloos doorbragt, de verzekering, dat Hij al mijne overtredingen van mij genomen, al mijne zonden vergeven en ze, als het ware, in de diepte der zee geworpen had."

„ Van dien tijd af werd ik een geheel ander mensch; ik beschouwde alles in de wereld met een ander oog, en begon daarbij nu eerst het leven regt te genieten. Ik leerde, wel is waar, het in mijn hart diep ingewor-

telde verderf en de verkeerdheden van den ouden mensch dagelijks meer kennen, maar zoo ook den grooten rijkdom van de goedertierenheid Gods. Ofschoon de verzoekingen van buiten en van binnen niet uitbleven, zoo gaf de getrouwe God mij toch kracht, om de vijanden mijner ziel te wederstaan en te overwinnen. Struikelde ik al, Hij liet mij niet vallen, of hielp mij haast weder op, en schonk mij nieuwe wijsheid, om den weg des levens voorzigtig, in zijne vrees, voor zijn aangezigt te bewandelen."

„ Daar ik mij nu eenmaal aan den Heer met ziel en ligchaam overgegeven, en Hem den Koning aller koningen trouw gezworen had, en mij in zijne dienst zalig gevoelde, zoo deed het mij dikwijls zeer leed, wanneer ik zag en hoorde, dat er nog zoo vele menschen zijn, die ofschoon zij dezelfde genade als ik konden deelachtig worden, geheel verwijderd en vervreemd van het leven, dat uit God is, op den breeden weg wandelen, en wenschte daarom met geheel mijn hart, dat zich toch alle menschen, Christenen, Joden, Mohammedanen en Heidenen tot den Heer JEZUS, bij wien men het zoo goed heeft, bekeeren mogten, opdat zijn Sion aan alle einden der aarde opgebouwd mogt worden. Maar ik kon in mijne omstandigheden weinig daartoe bijbrengen; ik kon niets meer dan bidden om de uitbreiding van het Koningrijk Gods."

„ In dezen tijd was mijn vader bijna gedurig ziekelijk, en ik verving hem nu gedeeltelijk bij het werk; nogtans bleef mij tijds genoeg over, om het Woord van God en andere nuttige boeken te lezen, waardoor ik meer en meer in het Christendom gegrond en bevestigd werd. Nu en dan las ik ook gaarne de zendelingsberigten, en bijzonder die van Halle, welke toen door

wijlen Dr. KNAP uitgegeven werden, waardoor ik met de zendingzaak en den toestand der arme Heidenen bekend werd. Ik bad bij de overwegingen, die daaruit bij mij ontstonden, den Heer, dat Hij toch regt veel getrouwe arbeiders tot zijnen oogst mogt uitzenden. Doch nooit kwam tot op dat tijdstip de gedachte bij mij op, zelf zendeling te worden. Het verlangen naar den tijd, dat het één herder en ééne kudde zoude worden, werd echter gestadig grooter in mij, en de Heer deed mij deze gewigtige bede verstaan: „„Uw koningrijk kome!"„

„Toen ik nu in het begin des jaars 1821 op zekeren avond een berigt van den zendeling BAERENBURG las, die den ellendigen toestand der Heidenen beschreef, en zeer naar hulp en ondersteuning verlangde, rees op eens de wensch met groote kracht bij mij op: „„Och! kon ik toch ook eene hulp voor dien man worden! gaarne zou ik alles verlaten en heengaan."„ Doch in mij zelven beschaamd zijnde over deze gedachte, zocht ik haar te onderdrukken door het overwegen van de zwarigheden aan het werk verbonden; doch zij wilde niet wijken, en werd veeleer gedurig sterker. Ik stelde nu deze mijne aangelegenheid den Heer gansch kinderlijk in het gebed voor, en bad Hem, dat Hij mij toch zijnen wil in deze zoo gewigtige zaak wilde openbaren, en daar Hij toch wist, dat ik deze gedachte niet gezocht had, zoo mogt Hij die van mij weg nemen, of mij eenen weg wijzen om haar ten uitvoer te brengen. Zoo hield ik nu een' tijd lang met bidden aan, waarbij echter de zucht om zendeling te worden gedurig sterker werd; zoodat ik niet anders bidden kon, dan dat de Heer zijnen wil in en door mij mogt volbrengen; nogtans sprak ik daarover met geen mensch, ook niet met mijne ouders. Daar

ik nu juist te dien tijde met het zendelingsinstituut van JAENICKE te Berlijn bekend werd, dacht ik, „„dat zal misschien de weg zijn, langs welken de Heer dezen in mij ontstoken wensch wil uitvoeren,"" en om die reden ging ik tot een' godvruchtig' leeraar, die, zooals ik wist, met Ds. JAENICKE briefwisseling hield. Dezen verhaalde ik nu, wat met mij gebeurd was, waarop hij mij beloofde aan Ds. JAENICKE te schrijven, en hem de toedragt der zaak te zullen mededeelen, terwijl hij mij verzocht hetzelfde te doen, wat dan ook al spoedig gebeurde."

„Na verloop van eene maand ontving ik van Ds. JAENICKE eenen brief, waarin hij mij verzocht onder zekere voorwaarden en met toestemming mijner ouders naar Berlijn te komen; hoewel ik niet terstond kon opgenomen worden, zoo was het toch goed, wanneer ik mij eenigen tijd in dien kring ophield. Dezen brief nu las ik na eenige dagen mijnen vader voor, die aanvankelijk zeer verbaasd was over mijn voornemen en over mijn verzoek; doch hij voegde er weldra bij: „„indien het des Heeren wil is, dan moogt gij in zijnen naam in vrede uit mijn huis trekken, dan moet ik zwijgen. Maar onderzoek u zelven wel, en bereken de kosten, die aan dezen grooten bouw verbonden zijn, opdat gij niet beschaamd uitkomt."" Zoo sprak ook later mijne moeder, waaruit ik op bijzondere wijze zag, dat de Heer de harten der menschen in zijne hand heeft en ze bestiert naar het Hem behaagt."

„Nog dien zelfden zomer verliet ik mijne geliefde vaderstad, en kwam op den 31sten Augustus te Berlijn aan. Hier leefde ik nu op mijn ambacht, tot ik in het zendelingsinstituut kon opgenomen worden, en dit had plaats den 1sten Mei 1822."

„In dit instituut ben ik onder de hoofdleiding van

den waardigen Ds. JAENICKE tot zendeling onder de Heidenen opgekweekt, en heb daar gelijk de andere kweekelingen van twee leeraars en vijf leermeesters het onderwijs in de beginselen der noodzakelijkste godgeleerde wetenschappen, als ook in de daartoe behoorende talen, in de muzijk en wiskunde genoten. De Heer was gedurende mijn verblijf aldaar mijne sterkte en kracht, naar ligchaam en naar ziel. Hij deed mijnen moed bij het lange wachten niet zinken, maar spoorde mij dikwijls aan met nieuwen ijver te werken, om eens bekwaam te worden, aan arme Heidenen, die Hij mij had leeren liefhebben, het zaligmakende Evangelie, welks kracht ik aan mijn hart gevoelde, te verkondigen."

„In het begin van 1825 werd ik met nog eenen anderen kweekeling door het Londonsche zendelinggenootschap ter verbreiding van het Christendom onder de Joden (1) naar London beroepen, om daar verder bekwaam gemaakt, en later onder Israël te worden uitgezonden. Ofschoon dit voor mij eene groote beproeving was, omdat ik den wil des Heeren hierin niet kende, en dus ook niet wist wat ik doen zoude, nam ik echter deze roeping aan, bedenkende, dat het des Heeren werk was, en ik daarom ook voor mij zelven geene keus te doen had, terwijl Hij, die mij tot hiertoe geleid had, verder alles ook wel zoude maken. Maar de goddelijke Voorzienigheid had een ander plan met mij. Ik zou geen zendeling onder de Joden, maar onder de Heidenen worden. Kort vóór mijn vertrek kwam er iets tusschen beide, waardoor ik verhinderd werd; en een andere broeder nam geheel gewillig mijne plaats in. In deze leiding erkende ik den wil van God, bleef achter, en

(1) London Society for promoting Christianity amongst the Jews.

wachtte met het oog op Hem, tot dat Hij mij eenen anderen weg opende. Daar het Berlijnsche genootschap met andere zendelinggenootschappen in betrekking staat, en dus de uitzending zijner kweekelingen van deze afhankelijk is, zag ik sedert het vertrek der Broeders KARBE, GUTZLAFF en TERLINDEN (1) met groot verlangen naar eene roeping uit van het Bestuur des Nederlandschen zendelinggenootschaps, die ik dan ook tot mijn groot genoegen den 30sten October 1827 ontving. Den 13den November verliet ik het voor mij zoo gezegende Berlijn, hield mij om verschillende redenen nog hier en daar in Duitschland op, en kwam den 12den Januarij 1828 door des Heeren goedheid behouden hier te Rotterdam aan."

Rotterdam bezat toen nog niet zijn zendelinghuis. Begon men ook al het noodzakelijke van zulk eene inrigting in te zien, het duurde nog verscheidene jaren, aleer de opleiding van den toekomstigen heidenbode kon worden toevertrouwd aan mannen, die zich dit werk tot eene levenstaak stelden. De kweekelingen ontvingen hunne eerste opleiding op de plaats hunner vestiging; te Rotterdam werd het onderwijs, dat zij ontvangen hadden, voltooid, en op het doel hunner toekomstige bestemming gerigt (2). Voor jongelingen, die zoo als SCHWARZ reeds eene opleiding ontvangen hadden, kon de toenmalige inrigting niet zoo geheel onvoldoende geacht

---

(1) Deze drie zendelingen kwamen in Junij 1823 te Rotterdam, en bleven daar tot September 1826, toen zij afgevaardigd werden.

(2) Men zie vooral hierover het belangrijke geschrift van den Director HIEBINK, » het Zendelinghuis van het Nederlandsche zendelinggenootschap in 1855," bij de uitgevers van dit tijdschrift. Men kan daar ook het noodige vinden over het Zendeling-instituut te Berkel, alwaar van 1816–1823 de zendelingen van het genootschap hunne opleiding ontvingen.

worden, als dit weldra het geval bleek met hen, die dat voorregt niet hadden kunnen genieten. Hun meer gevorderde leeftijd maakte hen meer geschikt, om bij inwoning bij particulieren voordeel te trekken uit den gezelligen omgang, zonder te veel afgeleid te worden van de hun zoo noodzakelijke voorbereiding in talen en wetenschappen; en het onderwijs, door verschillende mannen gegeven, zonder dat daarin eene andere eenheid dan die van een welontworpen plan bestond, kon voor hen, die aan oefening reeds eenigszins gewoon waren, vrij voldoende vruchten dragen. Wij weten te weinig van het leven van onzen broeder in Rotterdam, om hier in bijzonderheden te treden. Alleen kunnen wij zeggen, dat hij bij allen eenen gunstigen indruk naliet. Zijn aangenaam, rustig voorkomen, zijne bedaardheid en goedaardigheid moesten ieder voor hem innemen; terwijl zij die in meer vertrouwelijken omgang hem leerden kennen, spoedig achting voor hem hadden opgevat uithoofde van zijne opregte vroomheid.

In November 1829 was het lang gewenschte tijdstip daar, dat hij met de BB. J. F. RIEDEL en A. DOUWES het Europesche vasteland verliet, om naar Indië te vertrekken. Wij missen de brieven door hem van Batavia bij zijne aankomst geschreven; doch eene zeereis naar Indië behoort tegenwoordig onder de zoo algemeen bekende zaken, dat wij toch niet anders daarbij zouden behoeven stil te staan, dan voor zooverre wij daaruit nader de persoonlijkheid van SCHWARZ konden doen kennen, en gelukkig ontbreekt het ons daartoe in wat wij verder van hem bezitten niet aan stof.

Na zich eenigen tijd te Batavia (tot in Julij), vervolgens te Soerabaja (van Julij tot September), en eindelijk te Amboina waar hij met RIEDEL eerst

den 23sten November 1830 aankwam, opgehouden te hebben, bereikte hij in Junij 1831 zijne bestemming. Het verblijf te Soerabaja en Amboina werd dienstig gemaakt tot het aanleeren der maleische taal, waarvan toen nog niet de grondslagen te Rotterdam gelegd werden. Intusschen vinden wij SCHWARZ in het laatst van October weder te Batavia, na Riouw en Sincapoer bezocht te hebben. Het doel dezer reis was het aankoopen van benoodigdheden voor de scholen, waaraan volslagen gebrek was. Eene som van *f* 500, hem door het Bijbelgenootschap te Batavia en eene gelijke som door het Javaansch hulpzendelinggenootschap geschonken, bevorderde de zaak zeer. Den 13den November weder van Batavia vertrokken, kwam hij 7 Januarij 1832 te Menado terug; en daar hij zich op de plaats zijner bestemming, Langowang uit gebrek aan woning nog niet vestigen kon, besteedde hij eerst een gedeelte van zijnen tijd aan eene bezoekreis met Br. HELLENDOORN, ten einde zich met land en volk beter bekend te maken, en nam vervolgens zijn voorloopig verblijf te Kakas. Hier vangt eerst de eigenlijke werkzaamheid van onzen broeder aan. Alvorens hem daarbij te volgen zal het goed zijn, dat wij nagaan, wat tot hiertoe in de Menahasse verrigt was.

Daartoe terug te keeren tot het laatst der 16de eeuw, toen Portugezen en Spanjaarden voor het eerst de banier des kruises op het noordelijk schiereiland van Celebes verhieven, kan niet gerekend worden tot onze taak te behooren. Weinig vrucht zou het opleveren, wanneer wij gingen uiteenzetten wat onze vaderen voor de evangelieverbreiding in deze gemeenteu deden. Een MONTANUS, die in 1675 de Menahasse bezocht, zou daarbij de eerste plaats bekleeden, en hoezeer wij hem om zijne

zelfopoffering hoogachten, door hemzelven zouden wij de wijze van evangelieverbreiding daar, gelijk op zoo vele andere plaatsen, zien veroordeelen (1).

De ijverige, onvermoeide zendeling KAM, te Amboina, die in alle rigtingen de Molukken doortrok, om gemeenten te bezoeken, om te prediken en te doopen, waartoe hij zich zelfs een eigen vaartuig kocht; die het zich tot taak schijnt gesteld te hebben, op te sporen en aan te kweeken, alles wat in die streken met den naam van CHRISTUS bekend was geworden, had reeds voor 1820 op Noord-Celebes gewezen, als geschikt voor zendingsarbeid. Twee zendelingen werden (1822) daar geplaatst; (L. LAMMERTS en D. MULLER); doch de eerste stierf reeds in 1824, de laatste in 1827.

De zendeling G. J. HELLENDOORN (2) mag als de stichter van de zending in de Menahasse beschouwd worden. Sedert 1827 te Menado gevestigd, en daar als predikant de dienst bij de Hollandsche en Maleische gemeente waarnemende, beijverde hij zich om ook voor de verdere inlandsche bevolking nuttig te zijn. De vele werkzaamheden, maakten echter de zaak weldra te zwaar voor een' enkel' man, en op zijn dringend verzoek werd in 1829 tot het uitzenden van de BB. RIEDEL en SCHWARZ besloten (3).

HELLENDOORN schreef in 1828: „Vele Heidenen worden van tijd tot tijd hier opgewekt, en begeeren onder-

---

(1) Een kort overzigt is te vinden in de „Reis door den Indischen Archipel, in het belang der Evangelische zending door L. J. VAN RHIJN". Bij de uitgevers dezes. Zie aldaar blz. 285–288.

(2) Zie een goed gesteld levensberigt van hem: Maandberigten van het Nederlandsche zendelinggenootschap 1840, blz. 151 e. v.

(3) Behalve Br. HELLENDOORN hadden ook Bestuurders van het toen te Amboina bestaande Hulpgenootschap, even als die van het Javaasch medewerkend zendelinggenootschap te Batavia de zaak aangedrongen. „En," zoo lezen wij in het Rapport bij monde van Br. R. ADRIANI in de

wijs en den Doop. Dit heeft in vele negerijen plaats, waar geen onderwijzer en dus geen school is. Dit smart mij te meer, daar ik zelf niet in de behoeften der menschen kan voorzien, noch aan hunne begeerte voldoen, en het Gouvernement door omstandigheden gedrongen tot de allergrootste zuinigheid, in deze Residentie niet meer toestaat dan *f* 120 's maands, niet genoeg voor al de onderwijzers, die zich hier bevinden, de Sangir-eilanden daaronder begrepen. Onder eene bevolking van 76000 zielen zijn slechts 5 negerijen, waar een onderwijzer is. De meesten zijn Heidenen, die nog zoo zeer noodig hebben verlicht en beschaafd te worden, ten einde vatbaar te zijn voor de aanneming van het Evangelie." Daarom drong dan ook HELLENDOORN zeer

Jaarvergadering van 1829 uitgebragt, » terwijl al het opgenoemde de Maandvergadering reeds had doen besluiten, om aan deze Buitengewone vergadering het voorstel te doen ter beproeving eener zending op Celebes, werden wij verrast, en in onze meening niet weinig versterkt, door hetgeen de heer P. MERKUS, gouverneur der Molukkche eilanden, deswege schrijft aan den Luitenant gouverneur generaal van Nederlandsch Indië (den commissaris generaal LEONARD, *Burggraaf* DU BUS DE GHISIGNIES), in eenen brief, geteekend Amboina 10 Junij 1828, en waarvan een afschrift aan ons Genootschap is toegezonden door de minzaamheid van de heeren BAUD en graaf VAN HOOGENDORP » » Ik had wel gewenscht," " zoo schrijft de heer MERKUS, » » dat twee of drie dezer zendelingen (hij spreekt van de laatst uit ons midden afgezondenen) zich gevestigd hadden in de Menahasse van Menado, alwaar de bevolking werkelijk geneigd is om ons geloof te omhelzen, en zoo daarvan geen werk gemaakt wordt, gevaar loopt tot het Mohammedanisme overgehaald te worden." " Nog verdient het opmerking, dat de Heer J. VAN DEN BOSCH, als Gouverneur Generaal van Neêrlandsch Indië benoemd, en nu reeds derwaarts vertrokken, aan eene commissie uit ons midden, om met Z. Exc. over de zendingzaak te spreken, zeer heeft aangeraden, om een zendingspost te Menado aan te leggen, als zijnde van oordeel, dat wij daar niet zonder vrucht zouden kunnen werkzaam zijn."

aan op geldelijke ondersteuning, tot het oprigten van scholen en het bezoldigen van onderwijzers. Hij bood zich aan tot het opleiden van dezen, doch ook dit kon hij zonder ondersteuning niet doen, daar zijne bezoldiging hem niet toeliet kweekelingen bij zich aan huis te nemen, in wier onderhoud hij zou hebben te voorzien.

In December 1830 schreef HELLENDOORN: „Voor de verbreiding van het Evangelie onder de Heidenen worden de vooruitzigten hier meer en meer gunstig. De hoofden van de negerijen Sonder, Kawangkoang en Tompasso hebben om schoolmeesters verzocht, en willen eene kerk en school in hunne negerijen stichten, zoo als dit te Toudano, vier jaar geleden is geschied. Elk dezer negerijen bevat meer dan duizend zielen, allen Heidenen, die het Christendom niet ongenegen zijn."

„Nu reeds meer dan een jaar geleden heb ik mij bezig gehouden met de opleiding van jongelingen tot inlandsche leermeesters, en heb hierover geschreven aan het Genootschap te Batavia, gelijk aan U, en om onderstand verzocht. En ziet wat de Heer gedaan heeft! In de maand Augustus jl. komt er onverwachts een besluit van Z. Exc. den Gouverneur generaal J. VAN DEN BOSCH aan den Heer resident te Menado, dat Z. Exc. goedgevonden had, op voordragt van het zendelinggenootschap te Batavia, te mijner beschikking te stellen *f* 50 's maands, voor de opleiding van jongelingen tot inlandsche schoolmeesters."

„De opleiding van jongelingen tot schoolmeesters is in deze Residentie noodzakelijk, uithoofde van de taal die de Heidenen hier spreken, zijnde het Alfoersch, dat de Amboinees en Timorees niet kent, en ook niet veel lust heeft aan te leeren. De jongelingen van hier kunnen die taal spreken, en zijn ook meer gewoon met

de bergvolken om te gaan. Het onderwijs, dat ik aan zulke jongelingen geef, moet dienen, om hun de maleische taal goed te leeren lezen en schrijven, en hen bekend te maken met de bijbelsche geschiedenis, de godsdienstleer, de rekenkunde, en wat verder van een inlandsch onderwijzer geëischt wordt, om kinderen en volwassenen te onderwijzen in de eerste beginselen van beschaving en christelijke kennis."

„Ook heb ik eene woordenlijst van meer dan duizend woorden overgezet in de alfoersche taal, ten gebruike voor mijzelven, en ben nu bezig aan de vertaling van een maleisch leerboekje in bovengenoemde taal. Dit een en ander zijn hulpmiddelen, om de Heidenen te verlichten en te beschaven, en zoo doende te vormen tot nuttige leden van de christelijke en burgerlijke maatschappij."

In het volgende jaar verzocht onze broeder om eene drukpers en verhooging van de gelden voor de scholen. Zeer had hij zich verheugd over de komst van RIEDEL en SCHWARZ, en aan den eersten de gemeenten rondom Tondanò, aan den laatsten die van Kakas en Langowang, met de naburige negerijen overgegeven, terwijl hij zelf nog oostwaarts en zuidwaarts van Menado zijne bezoekreizen voortzette. Zoo was er een goed begin gemaakt in de Menahasse, en in welken geest dit geschied was, kan, behalve uit de vermelde feiten, nog uit de volgende ontboezeming van HELLENDOORN blijken.

„Zoo doet de Heer het goede in deze residentie voortgaan," schreef hij in zijn dagboek over 1832. „Hij werkt mede, en wekt ook aanzienlijken en geringen op, om mede te werken. Broeders! wij mogen nu wel zeggen: de tijd is vervuld, het koningrijk Gods is nabij gekomen. Daarom aarzelt niet, maar haast u om Celebes tot de voornaamste zending van uw genootschap te maken.

Alles is er voor. Alles werkt mede: de Hooge regering van Neêrlandsch Indië, de Gouverneur der Molukken, onze Resident en andere aanzienlijke Heeren in deze residentie. Wij zien en ondervinden het, als de Heer werkt, wie zal het dan keeren? Het is niet door kracht of geweld, maar door zijn' Geest, dat er zoo veel belang gesteld en medegewerkt wordt, om de Menahasse, ja ware het mogelijk deze geheele residentie te verlichten en te beschaven. Maar daartoe hebben wij ook uwe medewerking en die van het Bijbelgenootschap noodig, welke medewerking wij vertrouwen, dat ons niet zal worden geweigerd. Het is namelijk noodig, dat er meer zendelingen herwaarts komen, die zich in deze groote residentie overal verspreiden, de Sangir-eilanden niet uitgezonderd; en dan behoeven wij uwe ondersteuning in geldmiddelen voor de scholen. Er kan hier nog veel gedaan worden, maar het zal duizenden 's jaarlijks kosten, doch niet ten onnutte. Derhalve, Broeders! doet wat gij kunt. Ik zal geene moeite ontzien. De Heer zal helpen, en moet ook helpen; want buiten Hem kunnen wij niets doen. Laat ons veel bidden om den Geest, die ons kan leeren en onderwijzen, ja, die ons verstand kan geven in alle dingen, en de harten der Heidenen kan bewerken tot geloof en tot bekeering. Zoo doende zal Hij de eer krijgen van hetgeen er geschied en hier tot stand wordt gebragt. Het zal onze taal nu en altijd moeten zijn: „„Niet ons o Heer! Niet ons, maar Uw naam alleen zij de eer voor het goede, dat Gij wilt daarstellen."" Wij zijn slechts middelen in 's Heeren hand, en wij moeten het tot eere rekenen, wanneer de Heer, die ons niet noodig heeft, ons wil gebruiken, om menschen te leeren en te brengen tot zijne kennis. Wij kunnen het woord wel brengen tot het oor der Heidenen;

maar de Geest moet het hart openen, het verstand verlichten en den wil buigen tot geloof en gehoorzaamheid aan het Evangelie. En indien dit niet geschiedt, ach! dan is al ons werk te vergeefs."

Men ziet in de Menahasse was reeds voorgearbeid toen Br. SCHWARZ daar kwam. En toch mogt dit te Kakas en Langowang geen' naam hebben, en zou SCHWARZ nog jaren hebben te kampen met bijgeloof en zedeloosheid, aleer hij vruchten zou zien van zijnen arbeid. Deze eerste jaren willen wij eerst trachten te leeren kennen. Het zal niet enkel jammer en kommer zijn wat zij opleveren; nu en dan zullen wij een liefelijk verschijnsel waarnemen, doch wat is eene voorbijgaande flikkering, wanneer de nacht aan blijft houden en de dag met reikhalzend verlangen wordt tegemoet gezien? En wanneer zulk eene flikkering ons een eerste straal van den dageraad schijnt, en het blijft nacht, hoe groot is dan de teleurstelling!

Br. SCHWARZ wenschte zich te Langowang te vestigen, doch het duurde lang, aleer daar eene woning voor hem in gereedheid was. Te Kakas kon hij ten minste huisvesting vinden; daar vestigde hij zich voorloopig.

„In de verledene week," dus schreef hij op het eind van April 1832, „heb ik mij dan eindelijk naar Kakas begeven, om aldaar te blijven, tot mijn eigen huis te Langowang klaar is; maar ik heb, daar het huis van den schoolonderwijzer ook nu nog niet gereed is, vooreerst mijnen intrek in de woning van het opperhoofd genomen. En nadat ik hier alles zoo tamelijk beschikt had, heb ik verleden vrijdag het opperhoofd en al de onderhoofden (hoekoem) van Kakas plegtig met het doel van mijne komst onder hen bekend gemaakt, hetwelk, zoo het mij toescheen, hun allen zeer behaagde.

Men beloofde mij eenstemmig alle hulp en gehoorzaamheid, vooral dat men de kinderen stiptelijk ter school zoude zenden, mijne leer en mijn onderwijs zoude aannemen en opvolgen, enz. Ik maakte hen daarbij bekend met de goddelijke instelling van den zondag, en hoe ieder Christen verpligt was dien ter eere van den eenigen, waren God, die hemel en aarde geschapen heeft, te vieren; en dat ik om die reden, ofschoon nu in een heidensch dorp wonende, dien heiligen dag, zoo dikwijls hij wederkeert vieren wilde, dan zoo veel mogelijk stilte verzocht, en ieder, die maar wat Maleisch verstond, daartoe uitnoodigde. Dit had dan, tot mijne groote blijdschap, de uitwerking, dat het opperhoofd zaturdag 's avonds aan het negerijvolk liet bekend maken, dat morgen een feestdag der Christenen was, en dat wie maar wilde, te zijnen huize kon komen, alwaar die dag plegtig zoude gevierd worden. En zoo zag ik dan gisteren, vóór den middag, een klein getal Alfoeren, zoo wel mannen als vrouwen en vooral schoolkinderen om mij verzameld; met welke ik dan voor de eerste keer op Kakas christelijke godsdienstoefening hield."

Dat was een goed begin zal men zeggen. Maar zulk een begin is niet zoo ongewoon. Een Europeaan zal, vooral in een land, waar men zijne meerderheid heeft leeren kennen, ligt ingang en gehoor vinden. Dan volgt van zelf zekere ingenomenheid met het uiterlijke; men zoekt naar onderscheiding, en daar het uitwendige teeken van toetreding tot de godsdienst der Christenen de Doop is, zoo verlangt men gedoopt te worden. Hoe bedrogen komt hij echter uit, die meent nu reeds veel verworven te hebben, en die dan maar doopt, en vertrouwt, dat zulke Christenen eens eene eer van de gemeente des Heeren zullen worden! Br. SCHWARZ zag

dit in. Hij schreef in 't zelfde jaar: „Er schijnt bij velen hier op Kakas nog al verlangen te bestaan, om den naam van Christen te ontvangen; maar het oude wezen, de ingekankerde afgodische gewoonten te verlaten, en met den nieuwen naam ook een nieuw hart te verlangen, daarvan weet niemand iets af."

Och! de menschen daar ginder zijn zoo kwaad niet; het is al even als bij ons; men vindt er booswichten en goeden; veel moet verklaard worden uit andere zeden en gewoonten. Zoo hoort men wel eens spreken over Javanen en Alfoeren en meer dergelijke volksstammen, die zich rustig gedragende onder het nederlandsche gezag, planten en oogsten, geboren worden, leven en sterven, even als duizenden bij ons. Zij zijn gelukkig! Ja, even zoo gelukkig als het vee, dat in de vette weide of den warmen stal altijd overvloed vindt. Het vaart daar wel bij; doch aan wie komt ten slotte het voordeel? En wat gebeurt in tijden van gebrek?

Hebben die menschen welligt geen andere behoeften dan het vee? De ondervinding leert het anders. Ook zij, hoe verlaagd, hoe gedrukt door onreinheid en dierlijken lust, grijpen de eerste gelegenheid aan, die zich voordoet, om zich te verheffen tot den Europeaan, die de kenmerken der beschaving, van zijne vooronderen overgeërfd, op gelaat en in voorkomen vertoont. Dat zij zich vergissen in de waarde der dingen, dat zij in koralen en glas of ook wel in zwarte rokken en wandelstokken het kenmerkende der meerderheid zoeken, bewijst het meer, dan dat zij verlaagd zijn in smaak en begeerten tot een standpunt, waarop b.v. de Germaansche stammen eens stonden?

Hebben zij geene hoogere behoeften, dan die dit aardsche bestaan bevredigen kan? Maar vanwaar dan

die vrees voor booze geesten, en die eerbied voor de zielen der afgestorvenen, en dat offeren aan beiden, en dat verlangen om in de toekomst te lezen?

Wel nu dan, zoo zijn zij menschen als wij, en de zorg die wij voor eigene stoffelijke, zedelijke en godsdienstige belangen hebben, mag ook wel tot hen worden overgebragt. Hebben wij als Christenen geleerd alle menschen broeders te noemen, en gevoelen wij daarbij wat het zegt broeders te zijn, dan zullen wij niet onverschillig nederzitten en zeggen: „zoo was het eeuwen lang, eeuwen lang zal het zoo wel blijven; wat vermag ik daartegen?"

De ware zendeling behoort zeker niet tot de zulken. Hij gevoelt den nood der Heidenen, veel meer dan zij zelven; hij kan geen rust hebben, wanneer hij ziet op hunne verdierlijking en daaruit voortvloeijende ellende; hij kent een geneesmiddel; hij mag niet nalaten het aan te wenden. Hij heeft eene roeping. Maar het is niet de roeping van den vertegenwoordiger van een beginsel, van den verbreider eener leer, van den ijveraar voor een theologisch of politiek stelsel. Het is de roeping van den Christen, die even als zijn meester met smart de zonde aanschouwt, met wijsheid en liefde haar bestrijdt door woord en voorbeeld, veel duldt, niet jaagt of woelt, maar met vast vertrouwen volhardt, wetende, dat het einde Gode tot eer zal zijn.

Daarin ligt veel opgesloten, meer dan door eenig mensch volbragt kan worden. De zendeling zegt dan ook voortdurend: „niet dat ik het alreede verkregen heb; maar ik jaag er na!"

Daaruit verklaart zich veel, wat door mannen op een ander standpunt niet begrepen wordt. „Die donkere opvatting van de zonde," zegt menigeen, „is zij niet on-

gerijmd? Wordt zoodoende niet alle levensgenot verstoord?" Wel nu! denk immer zoo, wanneer de zonde van anderen u zou kunnen schaden; denk anders wanneer uwen medemensch daardoor schade zou toekomen. Komt gij er eenmaal toe de zonde in u zelven te veroordeelen en u deswege voor God te verootmoedigen, dan zult gij haar niet meer met lagchend gelaat bij anderen waarnemen, dan wordt gij welligt een dergenen, die zich met de meeste kracht tegen haar verzetten!

En om eindelijk terug te keeren tot het punt van waar wij uitgingen, er is inderdaad veel wat zich bij ons, zelfs afschuwelijker dan daar ginder openbaart. De holen der ondeugd in Europa zijn het afschuwelijkste, dat de mensch zich bedenken kan; maar de ondeugd verbergt zich. En in lijnregten tegenstand met haar woont daar ook de stille, zelfverloochenende liefde, de vrucht van het ootmoedig geloof. Hier bestaat de tegenstelling van licht en duister; daar is het de vale kleur van den nacht, die zeker maar zelden stikdonker is, en dus altijd nog sporen van licht bevat, doch toch waarlijk niet te vergelijken is met den liefelijken, zonnigen dag. Wie dien dag niet kent, heeft vrede met den nacht. Wie eenmaal het zonlicht genoten heeft vindt geen behagen in de duisternis. Zelfs LUCIFER kan in het tastbaar donker geen behagen vinden (1).

Hadden wij nu eene voorstelling te geven van het Heidendom, zoo als het zich onder verschillende gedaanten vertoond heeft en nog vertoont, zoo zouden wij afzonderlijke rubrieken moeten openen voor oostersche en westersche, beschaafde en onbeschaafde volken; en ieder van deze zou weder verschillende onderafdeelingen vorde-

(1) Men denke aan MILTONS "verloren Paradijs."

ren. Onder deze laatste zouden volken als de menahassische eene niet onbelangrijke plaats bekleeden. Overal zouden wij echter stuiten op onbeantwoorde vraagstukken en raadselen. En de slotsom zou zijn: onze kennis van het Heidendom is nog in vele opzigten gebrekkig. Ook van den aard des Heidendoms in de Menahasse hebben wij nog geene heldere voorstelling, en uit de dagboeken van SCHWARZ kunnen wij niet dan enkele bijdragen putten. Wij willen geven wat hij ons gaf. Het zijn louter feiten, die de lezer zelf eene plaats gelieve aan te wijzen in zijn eigen systeem.

„Gisteren avond," zoo schrijft hij in 1832, „bij het ondergaan der zon ontstond eensklaps een vreeselijk geschreeuw in het dorp, en binnen weinige oogenblikken zag men iedereen gewapend naar de rivier snellen, alwaar naar men zeide eene vrouw eene andere vermoord had. De moordenares was gevlugt, en deze werd bij het invallen van den nacht met toortsen gezocht, terwijl overal bevel werd gegeven de deuren te sluiten, en zijn huis te bewaken. Toen het een weinig stil was geworden, ging ik naar het huis, waarin men de ongelukkige lijderes gebragt had, die ik vond met drie diepe wonden aan hals, rug en borst, half ontzield en in haar bloed badende. Ik naaide de diepe wonden digt, verbond ze, trachtte de levensgeesten weder op te wekken, en legde haar met hulp van eenige jongelingen, die mij gevolgd waren op eene rustbank. Ondertusschen trachtte men de moordenares te vangen, en daar het opperhoofd niet in de negerij was, zoo vroeg men mij om raad, en wat men doen moest om de ongelukkige te grijpen. Zij was in een klein huisje, dat op hooge palen stond, gevlugt, en verdedigde zich daar op wanhopige wijze. De meerderheid was er voor, het huis in brand te steken, of omver

te werpen." Door vriendelijken aandrang wist SCHWARZ te bewerken, dat men de vrouw bleef bewaken, en het geschikte oogenblik afwachtte om haar te grijpen; na vijf uren gelukte dit. En nadat zij in de gevangenis gebragt was, verbond SCHWARZ voorloopig ook hare wonden.

„Dezen morgen," zoo lezen wij verder, „vond ik bij nader onderzoek, dat de vrouw in hare woede zich het neusbeen gebroken, inwendig in den mond gesneden en andere gevaarlijke wonden toegebragt had, doch geene doodelijke. De andere lijderes vond ik iets beter; zij begint te spreken, en ik mag de hoop koesteren, dat ook zij aan de gevolgen dezer wonden niet sterven zal. Doch alles staat bij den Heer; mogten deze wonden des ligchaams slechts een middel ter genezing harer zielen worden."

„Van avond ging ik met mijne vrouw de beide genoemde zieken bezoeken, en daar wij ook de moordenares iets beter aantroffen, zoo verzocht ik mijne vrouw, haar op vriendelijke wijze aan te spreken, en haar te vragen, om welke reden en op welke wijze zij die vrouw had willen om 't leven brengen. Het duurde lang eer zij antwoorden wilde. Zij had tot nog toe nog geen woord gesproken. Doch daar mijne vrouw zeer vriendelijk bij haar aanhield, zeide zij, nadat ik mij eenigszins verwijderd had, dat er reeds lang geleden een walian (priester) tot haar en haren man gekomen was, die hun bevolen had, een fosso (feest) voor den empoeng (afgod) te maken. Zij waren ongehoorzaam geweest, en hadden dat feest niet, of ten minste niet op behoorlijke wijze, gemaakt, daar zij slechts onder het huis gedanst, gegeten en gedronken hadden, en dit eigenlijk in het huis geschieden moest. De walian was nog eens gekomen, doch haar man had niet willen gehoorzamen. En om

die reden was dan verleden vrijdagavond, toen zij bezig was met hare gezellin eene kleine praauw uit de rivier op het land te halen, de empoeng gekomen, had haar het hoofd doen omdraaijen, het gezigt verduisterd, zoo dat zij geen mensch voor zich had gezien; maar gedacht had eenen pisangboom in den weg te zien staan, dien zij daarop gestoken en gesneden had; doch nu zeide men dat zij eene vrouw had willen vermoorden."

Een ander geval vinden wij in 1834 opgeteekend. „Toen ik van avond na eenen ongelukkig gekwetsten bezocht en zijne wonden verbonden te hebben, volgens gewoonte de negerij doorwandelde, bemerkte ik, dat een groot gedeelte der huizen met riet en wilde moerbeziebladeren versierd was, en zag menschen bezig met het aanbrengen van dit loof, terwijl anderen het aan de balken en het paalwerk (1) der woningen vastbonden, en nog anderen met grove borden over den weg liepen, als of ze groote drukte hadden. Daar ik zoo iets nog nooit gezien of daarvan gehoord had, begreep ik, dat het iets beteekenen moest. Ik vroeg derhalve aan eenige mannen, die ik ontmoette, naar de reden van dit werk; waarop mij een van hen, die Maleisch sprak, ten antwoord gaf, dat de walians een verbond gesloten hadden, om den ziekteduivel, die nu reeds zoo lang in de negerij verwijld en de inwoners geplaagd had, uit te drijven, en dat dus aan al de huizen waar zieken waren, dit groene loof moest worden aangebragt; maar dat ook dit aan de overige huizen moest plaats hebben, om ze voor ziekte

(1) Alle huizen in de geheele Menahasse staan op palen, sommigen tot 20 voet hoog, hetwelk tot verscheidene einden dient, namelijk ter weering van de vochtigheid van den grond, als waarborg tegen stelen, om de witte mieren in bedwang te houden, en tot bergplaats onder de woningen.

te bewaren. Daarvoor moest ieder huisgezin in de negerij de moeite der walians met borden en eenige centen betalen, opdat zij in hunnen arbeid goed zouden slagen. Daar de ziekte sedert eenigen tijd begon te verminderen, hadden de walians alweder eene list verzonnen, om zich te bevoordeelen, en hun voorgeven werd door velen als eene openbaring beschouwd. Ik poogde daarop hun het leugenachtige en strafbare van deze handelwijze der walians aan te toonen; daar zij zoo lang met het uitdrijven van den ziekteduivel gewacht hadden, en eerst nu, nadat reeds omtrent honderd menschen gestorven waren, er werk van maakten dien te bannen; terwijl zij, indien zij het vermogen daartoe bezaten, verpligt waren geweest, van deze hunne kunst reeds bij zijne komst in de negerij werk te maken. Na hun nog met vele woorden te dezen als in andere opzigten het bedrog van deze hunne blinde en boosaardige leidslieden onder het oog gebragt, en hen met den waren grond van het onstaan der ziekte, namelijk de zonden der menschen, bekend gemaakt te hebben, lachten sommigen; anderen zeiden: „„Mijnheer heeft gelijk, de walians zullen ons weinig helpen, maar dat is zoo ons geloof,"" en daarbij bleef het. Al zijn sommigen overtuigd van de onwaarheid der beloften hunner walians en van het nuttelooze van al hunne fossos, zij doen toch mede uit schaamte voor den grooten hoop, en uit gehechtheid aan het geloof hunner vaderen."

„Van daag (den volgenden dag) hoorden wij veel van de toebereidselen der walians voor dezen avond, wanneer de ziekteduivel zou worden uitgedreven, en ten 8 ure des avonds, nadat al het volk uit de tuinen en van het veld naar huis gekeerd was, de trappen of ladders van hunne huizen, op bevel der walians ge-

borgen (1) en zich in de stilte begeven had, hoorden wij op eens een vreeselijk geraas en geklop, waarop ik naar buiten ging, om te vernemen wat er gebeurde. Weldra zag ik aan den anderen kant van de negerij eene menigte dier duivelbanners, die brandhouten in de hand dragende, met bamboezenstokken klopten aan ieder huis waar zij voorbij gingen, en daarbij een akelig geschreeuw maakten. Hoewel ik met de zaak bekend was, ging ik met mijne vrouw en een' onzer kweekelingen, die een' lantaarn droeg, hen te gemoet, en vroeg hun, wat er te doen was, of er moord of diefstal gepleegd was? De een liep weg, en de andere aarzelde om te antwoorden, want ze mogten met niemand spreken. Doch een van hen, dien ik erkende en daarom de hand gaf, zeide: „„wij walians drijven den ziekteduivel uit onze negerij;"" echter maakte hij zich spoedig van ons af, en liep de anderen achter na. Zoo ging de geheele optogt door de geheele negerij, altijd met de bamboezen op de huizen kloppende, en met de brandhouten vooruit slaande, als of ze iemand verjoegen, en daarbij schreeuwende: „„ga, ga naar andere plaatsen; want gij zijt lang genoeg hier geweest; hier is nu niemand meer over dan wij walians, ook is hier niets meer te eten; ga naar de strandnegerijen, naar Ratahan, Belang, enz.; daar is veel rijst, daar is visch in overvloed; maar hier is niets."" En toen zij zoo onder het herhalen van dezelfde woorden, de negerij rond waren geloopen, begaf zich ieder van hen stil naar huis, en niemand in de negerij liet zich verder meer hooren."

(1) Het omkeeren of bergen der ladders of trappen is altijd een teeken, dat er niemand t'huis is. Thans geschiedde het om den ziekteduivel te bedriegen, en hem in den waan te brengen, dat er niemand van het negerijvolk meer over was, dan de walians.

„Wij waren aangedaan over het blinde bijgeloof, waardoor deze arme menschen, velen zelfs tegen beter weten aan, den weg der waarheid, des waren geluks sluiten; maar vooreerst is het nog moeijelijk iets daartegen te doen. Het opperhoofd had magt daartoe; hij kon dezen onzin tegengaan, daar hij er niets van gelooft, en ook zijn tampat-fosso (1) reeds lang weggeworpen heeft. Maar uit laffe vrees en toegefelijkheid heeft hij zelfs dezen avond bij zijn huis met het duivelbannen laten beginnen."

Een derde geval in 1834 opgeteekend, luidt dus: „Verleden woensdag avond werd een buurman ziek uit zijn' tuin naar huis gebragt. Ik zag hem reeds van verre op eene soort van draagstoel vastgebonden, en toen hij naderde ging ik naar beneden, en vroeg wat hem scheelde. Het antwoord van een' der dragers was: „De duivel heeft hem bezeten." Bij onderzoek bleek mij, dat hij de koorts had. Den volgenden dag zond mijne vrouw hem een huismiddel, na het gebruik waarvan hij zich, zoo als men zeide, wat beter gevoelde. Maar gisteren na kerktijd vernam ik, dat hij weder hevig de koorts had gekregen, en bemerkte, dat men onder het huis van den zieke aanstalte maakte tot een fosso. Weldra kwam ook de walian (eene oude vrouw, want de vrouwelijke walians zijn zeer gewoon). Wij gingen er heen, om alles te zien en te hooren. Er werd door de walian een klein varken en eene jonge kip geslacht, en vervolgens werd met het bloed een teeken aan den hals en op het voorhoofd van de vrouw, de kinderen en de overige familie van den zieke gemaakt; waarop de walian

(1) De tampat-fosso zijn zooveel als huisgoden van hout en steen, deels met leelijke figuren of beelden besneden.

langen tijd prevelde en daarbij op allerlei wijze gezondheid, lang leven en rijkdom aan het huisgezin van den zieke toewenschte, waarbij de dwaasste en ongerijmdste dingen voorkwamen. Daar mijne vrouw het grootste gedeelte van dit geprevel verstond, zoo stoorden wij de walian dikwijls, en maakten hare toehoorders opmerkzaam op al de leugens, die zij van hare empoeng's vertelde, en dat zulke dingen een gruwel voor den eenigen, waren, levenden God waren, die alleen magt had om ziek en gezond te maken, te dooden en levend te maken. Daar de toehoorders, ten minste de meesten hunner wel overtuigd waren, dat al dat gesnap slechts om een weinig rijst en een stuk van dat varken geschiedde, zoo lachten zij, en zeiden: „gij hebt gelijk."" Daarop werd de walian boos en hernam: „dat is zoo onze godsdienst; wij volgen daarin onze voorouders na. Gij hebt een boek, waaruit gij onderwezen wordt, en dit is ons boek,"" wijzende op het varken, en bepaald op zijn hart, want daaruit spellen zij bij ieder fosso geluk of ongeluk, gezondheid of ziekte, leven of dood. „Het fossomaken,"" vervolgde zij, „is de wil van onzen empoeng, en dat maakt ons gelukkig."" Ik hernam, mijne vrouw als tolk gebruikende, dat Kakas, al den tijd dat ik daar was, geen groot fosso gemaakt had, en dat de groote God hunne velden rijkelijk gezegend had. „Dat is waar," zeide zij, „maar dit jaar zullen wij een groot fosso maken, en wij zullen veel rijst, linnen en geld krijgen."" Toen zij eindelijk zweeg, werd het varken naar boven in huis gebragt, alwaar de zieke lag, en eene menigte mannelijke en vrouwelijke walians verzameld waren, die de kunst verstonden, om uit het hart van het varken te lezen. Wij gingen mede. Ik sprak met de zieke over het verfoeijelijk bijgeloof, dat hij ter genezing van zijn

ligchaam aanwendde, en zeide, dat hem dit niets baten zoude. Wanneer het God behaagde zijne levensdagen nog te verlengen, zoo was het alleen omdat God, de groote, levende God, die hemel en aarde en alles wat daarop is en zoo ook den mensch gemaakt heeft en onderhoudt, niet wil, dat de zondaar in zijne zonden sterve. Hij scheen oplettend toe te luisteren, en terwijl hij op al het overige zweeg, zeide hij van het fosso, dat zijne familie het zoo wilde. Intusschen werd het varken opengesneden en daaruit voorspeld, dat het zeer goed met den zieke gesteld was, daar zijne verhuisde ziel zich reeds weder op weg bevond, om in hem terug te keeren (1). De zieke is kort daarna overleden, nadat men hem nog op aanraden der walians naar een ander huis gebragt had."

Een vierde voorbeeld. „21 Maart 1834. Het is thans de tijd om nieuwe rijsttuinen aan te leggen en rijst te planten; en in dit jaar moet het groote fosso, dat slechts om de drie jaar plaats heeft, gemaakt worden, dat bij het planten van de rijst begint, en na den oogst eindigt. Ik had reeds eenige dagen opgemerkt, dat men op verscheidene plaatsen in de negerij kleine omheiningen maakte, waarin de walians allerlei loof plantten, en gisteren avond van Langowang naar huis komende, vernam ik, dat de walians met hunne vrouwen bij de omheiningen gezeten, gegeten en gedronken hadden. Voorts zag ik dezen morgen, dat ook offeranden voor den empoeng, op een klein bamboezen tampat fosso daarin geplaatst waren,

(1) » De Alfoeren meenen, dat wanneer iemand ziek wordt, zijne ziel uit hem is, daar de duivel die van hem genomen en ergens naar toe gebragt heeft, hetzij op een' boom, in een' visch, een' schildpad, enz. Daarom moet er een fosso gemaakt worden, zoo het kan op die plaats, waar de duivel de ziel van den zieke verborgen heeft, om haar dusdoende te verlossen. Deze plaats wordt door droomen aangewezen."

bestaande in een weinig gekookte rijst, jonge pinang en eenige hoenderpooten en veeren, waaronder de walians eene muis begraven hadden; en behalve dit hadden zij nog den geheelen grond dezer omheiningen met kleine bamboezenstokken beplant. Iedere afdeeling of djaga had zulk eene omheining, het afbeeldsel van een' rijsttuin in het klein gemaakt. De offerhanden voor den empoeng daar in gebragt, was het gebed om zegen, de muis daaronder begraven, het teeken van de verbanning der muizen (1) van de rijstvelden; en die bamboezen takjes, waarvan ieder er een van den oppersten walian ten geschenke krijgt, om het midden in zijnen tuin te plaatsen, dienen om de wilde varkens uit den tuin te verjagen. Als nu de oogst begint moet de walian zijn bijzonder deel er van hebben."

„Dezen namiddag (zondag 23 Maart) ging ik met mijne vrouw, den meester en een' onzer kweekelingen in de negerij wandelen; en aan eene van de bovenvermelde omheiningen komende, bleef ik staan, en vroeg iemand, die daarbij stond, wat dat nu eigenlijk te beduiden had, waarop hij ten antwoord gaf: „„Mijnheer! ik ben geen walian, en dus weet ik het niet; dat weten alleen de walians, die het gemaakt hebben."" Spoedig verzamelden zich een aantal menschen groot en klein om ons heen, en onder anderen ook eenige oude walians, die mij zeiden, dat het groot fosso maken te Kakas, waarvan dit het begin was, de wil van den oppersten empoeng was. Ik vroeg hoe dan die empoeng zijnen wil aan hen openbaarde, daar zij toch met hem niet spreken mogten, en ook geen

(1) Dit gedierte vernielt dikwijls in korten tijd een geheel rijstveld, en is veel meer te vreezen dan de wilde varkens, die althans kunnen verjaagd worden."

boek hadden, waarin zij zijnen wil lezen konden. Zij antwoordden: „„Door dat wij walians al te zamen die gedachte in het hart gekregen hebben, en dit fossomaken van den beginne af een gebruik onzer voorvaderen geweest is, en gelijk al de Alfoeren in de geheele Menahasse hun fosso op hunne wijze maken, zoo doen wij het op de onze."" Ik vroeg verder wie dan die empoeng was, en waar hij zijne woonstede had. Hierop bleven zij nog het antwoord schuldig. Ik hernam: „Uw empoeng weet er niets van; hij ziet of hoort niets van al uwe fosso's; en ook deze kinderachtige dingen, die slechts door booze menschen verzonnen zijn, om anderen er mede te bedriegen, zullen u niets baten; dit alles zal geen' zegen over uwe tuinen brengen, zal het wild gedierte daaruit niet verbannen. En indien de groote, levende, barmhartige God des hemels en der aarde geen' regen, wind en zonneschijn geeft, zoo zult gij geen' korrel rijst krijgen, daar al uwe empoengs, met al hunne walians niet in staat zijn, ook slechts een grasscheutje te doen groeijen. Zij werden, niet tegenstaande ik op een' tamelijk harden toon tot hen sprak, niet boos; maar antwoordden: „„wacht maar, Mijnheer! wanneer wij de rijst uit de tuinen naar huis zullen brengen, dan zult gij zien of het niet geholpen heeft."" Nadat de zendeling nu nog veel gesproken had, waarbij steeds zijne vrouw en de meester zijne woorden vertolkten, verliet hij hen, waarop deze en gene zeide: „„het is waar ook, dat fosso zal ons weinig helpen."" En een walian liet zich zelfs ontvallen: „„Wanneer het Gouvernement ons het fosso maken verbiedt, dan zullen wij het ook laten.""

„Dingsdag 4 November. Verleden zondag na kerktijd vertelde mij de Hoekoem-besar van Kakas, dat nu eindelijk in het begin dezer week het groote fosso aldaar

zoude ten einde gebragt worden, en verzocht mij het toch te komen zien, daar het zeker dit maal voor de laatste maal zoude zijn, zoo lang hij hoofd bleef. Ofschoon ik nu meen, dat het voor een' zendeling niet wel betaamt, afgodische en zelfs onzedelijke heidensche feesten bij te wonen, waartegen hij niets doen kan, zoo besloot ik echter voor dit maal naar het kakassche hoofdfosso te gaan zien. De Hoekom-besar zond mij zijn eigen paard, en ik ging er met eenige mijner jongens heen. De negerij was vrolijk, en bijna in ieder huis werd gegeten en gedronken. Omtrent 10 ure begaf zich al wat mannelijk was, oud en jong, naar den overkant van het meer, om de tampat fosso negri, genaamd „Toetoemballen," waarvan iedere twee afdeelingen of djaga's er een gemaakt had, op de daartoe gereed gemaakte vaartuigen, bestaande ieder uit zes aaneengebonden praauwen, te plaatsen, en naar de negerij te brengen. Deze Toetoemballen zijn, naar den smaak der inlanders, sierlijke, omtrent 120 voet hooge gedaanten, waarvan het hoofdligchaam uit zware drievoudig te zaâm gebondene bamboestammen bestaat, aan welke eene figuur, uit dunne bamboe en touwwerk bewerkt en met goemoetoe (1) en allerlei boombladeren van verschillende kleur en vorm versierd, verbonden is. Aan de uiterste punt van den hoogsten bamboe zijn verscheidene rood, groen en geel gekleurde bladeren aangebragt, die aan repen gesneden en aaneengenaaid, zich als lange wimpels vertoonen; daarbij hangt nog aan den top dezer machine, aan een goemoetoe-touw

(1) Goemoetoe is de buitenste haarbast van den sagoweerboom, die veel op zwart paardenhaar gelijkt, en waarvan hier alle soorten van touwwerk, zelfs zware scheepskabels, gemaakt wordt; en daar men hier bijna alles, wat in Europa gespijkerd wordt, bindt, zoo is dit goemoetoe van groote dienst.

eene rood en geel gekleurde groote figuur uit bamboe en bladeren vervaardigd, die de gedaante van een mensch moet hebben, doch veeleer naar een gedrocht gelijkt. Nadat deze lompe voorwerpen met veel moeite, ieder door meer dan 120 man op de daartoe bestemde vaartuigen waren opgerigt, begon de togt met gejuich, handgeklap en geraas zich langzaam naar de negerij in beweging te stellen. Langs den oever wierp zich het volk bij afwisseling, deels bijna naakt, deels met kleederen, al zingende en schreeuwende in het meer, zwom tot op eenen afstand van het vaartuig, en keerde dan weder terug; en deze uitgelatene vrolijkheid duurde van het begin tot het einde der vaart onafgebroken op dezelfde wijze voort. Te Kakas aangekomen, alwaar de geheele stoet door de vrouwen met gejuich ontvangen werd, werden de Toetoemballen op den oever van het meer neergelegd, en het volk, vermoeid en hongerig zijnde, ging nu vrolijk aan 't eten en drinken. Ten 3 ure keerden zij allen weder naar het meer terug, en bragten de Toetoemballen op drie verschillende plaatsen in het midden der negerij, alwaar ze met moeite, en niet zonder gevaar opgerigt werden. Al het negerijvolk, behalve de zieken, oud of jong, mannen en vrouwen waren daaromheen verzameld; en toen die machines opgerigt stonden, werd een algemeen gejuich aangeheven, gesprongen en in de handen geklapt, alsof er eene groote overwinning behaald ware; daarop begon alles te dansen en te zingen, altijd met de oogen naar boven, op dat heen en weêr slingerende gedrocht gerigt. Aanvankelijk dansten zij in kringen rondom de Toetoemballen, en daarop sprongen zij in gemengde hoopen, vrouwen en mannen, dooreen; de eene hoop liep dansende tegen den anderen aan, dan liepen zij door elkander, stoeiden, deden als of

zij twistten, en maakten allerlei zedelooze bewegingen, in alles zich gedragende als of ze krankzinnig waren. Dit was het laatste, dat ik medelijdend aanzag. Daarop ging ik met den Hoekoem-besar naar zijn huis, en stelde hem met vriendelijken ernst het zondige van zulk een bedrijf voor; terwijl ik hem op de natuurlijke gevolgen van zoodanig gedrag opmerkzaam maakte. Hij verzekerde mij stellig, dat dit fosso voor het laatst had plaats gehad, er bijvoegende, dat wanneer hij vóór dat er een begin mede gemaakt was, Christen ware geworden, hij het reeds dit jaar niet meer zou hebben toegelaten. Naar Langowang terugkeerende, vond ik het volk nog dansende, en zoo als ik heden verneem hebben zij dat goddeloos vermaak tot laat in den nacht voortgezet, en zullen zij nog heden en morgen daarmede voortgaan. De Heer ontferme zich over hen."

Vijfde geval. „3 Januarij 1835. Van daag heb ik veel reden gehad, om mij hartelijk te bedroeven, door te moeten hooren en zien, dat al mijne vermaningen, gisteren zoo hartelijk en ernstig gegeven, weinig indruk gemaakt hebben op de harten der Christenen en onchristenen alhier. Want gisteren nog laat in den avond had de Majoor op zijne alfoersche speeltuigen laten spelen, en daarbij eene vrolijke danspartij (op zijne wijze) gegeven, waaraan om hem genoegen te doen, zelfs zij hadden deel genomen, van wie ik tot hiertoe iets beters verwacht had. Dit buitensporig vermaak, waarvan nog heden de teekenen op het gelaat der deelnemers waren te zien, had tot laat in de nacht geduurd, en zoude, dewijl nog een ander opperhoofd met zijne vrouw hier is, dezen avond met verdubbelde kracht hervat zijn, daar reeds alles daartoe in gereedheid was, indien mijne tusschenkomst door ernstige toespraak het niet verhinderd

had. Ach! welk een wankelend riet is toch het menschelijk hart, zoo lang het door de goddelijke genade niet gesterkt wordt! Zoo is dan het zendelingleven een gedurige proeftijd; de hoop, die nu eens schijnt te rijzen, daalt dan weder des te meer, en dank wordt in klagen verkeerd."

Zesde geval. 11 Januarij. „Zeker man (een hoekoem) had ruim eene maand geleden, het ongeluk van op de koebeestenjagt door een dier dieren zoodanig gekwetst te worden, dat men, toen hij den daaraanvolgenden dag naar huis gebragt werd, aan zijne genezing twijfelde, daar hij verscheidene wonden door beide beenen had, en het sterke bloedverlies hem de krachten benomen had. Ik ging dadelijk tot hem, en bood hem vriendelijk mijne hulp aan, die hij aanvankelijk weigerde, omdat hij schaar en mes zag, en liever sterven wilde, dan meer pijn uitstaan. Hij liet zich echter overreden, en met de hulp des Heeren gelukte het mij hem spoedig te herstellen, zoodat hij nu niet alleen reeds staan, maar langzaam gaan kan. Die man nu, ziende dat hij zoo ver genezen is, maakt, in plaats van volgens aanleiding hem genoegzaam door mij gegeven Gode daarvoor met een opregt hart te danken, een groot fosso ter eere der goden, die hem naar zijne meening geholpen hebben; ofschoon ik hem dikwijls gezegd heb, dat de hulp, die ik hem heb toegebragt, alleen van den éénen waren God komt, die hemel en aarde gemaakt heeft en onderhoudt, en dien ik vrees en vereer; en dat zijne afgoden geen magt hebben, om den mensch eenige hulp of uitredding uit gevaren te bewijzen, en dat derhalve het geloof aan en het vertrouwen op deze nietige dingen niet alleen ijdel, maar ook zondig is, enz." ..... „Hij gaat voort met zijn fossomaken, en

daar hij niet geheel onbemiddeld is, moet dit eene maand duren, hetgeen hem, naar men zegt, meer dan *f* 300 kosten zal." ..... „Zoodanig fosso veroorzaakt dikwijls, dat naderhand de geheele familie gebrek heeft aan den noodigsten leeftogt, en naakt loopt, daar alles wat er was verteerd is. En al dit onheil is grootendeels de schuld van de leugenachtige walians, die, hoezeer hun gezag ook hier en elders begint te verminderen, nog veel invloed hebben op het volk."

„In het algemeen worden sedert eene maand veel fosso's hier gemaakt, dat zijnen grond heeft in den zegen dien de Heer in het verleden jaar zoo bijzonder op de rijstvelden hier te Langowang gelegd heeft. Maar wat nu voor dezen en genen opmerkelijk daarbij is, Langowang heeft in het afgeloopene jaar uit gebrek, bij het aanleggen der tuinen, volstrekt geen fosso gemaakt, zoodat men die tuinen zelfs christentuinen genoemd heeft. Maar in stede nu van den God der Christenen, den God van hemel en aarde, daarvoor te vereeren, wordt dag en nacht den duivel daarvoor dank toegebragt, en men zal fosso maken, tot dat er weder gebrek aan rijst in de negerij is. Sommigen hebben reeds sedert vier jaren en langer een fosso aan den empoeng beloofd, maar konden wegens gebrek aan rijst en vette varkens hunne belofte niet houden, en dit moet nu dit jaar worden ingehaald. Zoo zag ik dezer dagen, toen ik in de negerij rondwandelde, eenen man fosso maken, die onder de hulptroepen op Java gediend had, daar eenige Javanen gedood had, en in 1830 behouden in de Menahasse teruggekeerd zijnde, de empoeng voor zijne dapperheid en behouden terugkomst een groot fosso beloofd had, dat hij echter om bovengenoemde reden tot nu toe had moeten uit-

stellen. Die man zat stokstijf met zijne vrouw en kinderen onder eene tegen zijn huis gebouwde hut of afdak van atap. De vrouw en kinderen hadden hunne beste kleederen aan, en hij zelf droeg een bloedkleurig gewaad; een rood en witgekleurde met pluimen versierde tulband dekte hem het hoofd, en om zich nog een bijzonder wreed voorkomen te geven had hij zich de wangen met bloed besmeerd. Aan de regterzijde onder dat afdak, hing een bosch menschenhaar onder twee kruiselings hangende zwaarden (klewangs) boven de fossotrom, terwijl aan de andere zijde het beste gedeelte van een groot, vet varken was opgehangen, dat benevens een aantal borden en groote drinkkoppen voor de walians bestemd was, die bij afwisseling op eene, vóór hem, zijne vrouw en kinderen geplaatste plank, van een voet breedte, ter eere der goden dansten en zongen. Eindelijk nam de opperwalian éénen der vermelde klewangs, danste daarmede een' geruimen tijd, gedurig de familie daarmede aanrakende, en hakte daarop, onder het gejuich van al de daarbij zittende walians als verwoed negenmaal in een' boom, die aan het einde der hut, nabij de dansplaats geplaatst was. Daarop begon de opperwalian (walian toeloes) weder te dansen, dronk palmwijn, vermengd met zout en witte peper en kaauwde met de overigen betel (1). Nu leide de walian den klewang met den bos menschenhaar den fossomaker op den linker schouder, gaf hem in de regterhand een dun stokje, dat hij als een' degen op schouder houden moest, nam zelf zoodanig stokje in de hand, en leidde hem even buiten de negerij bij een bosch, waar men

(1) Zie over het betel- of siri-kaauwen Mededeelingen I, blz. 372 e. v.

meent dat de zetel van een' empoeng is. Hier wees hij hem eene plek aan, liet hem het stokje al stekende er naartoe werpen, deed zulks eveneens met het zijne, en bragt den man voorts weder naar huis, alwaar de walian toeloes, nadat men goed gegeten en gedronken heeft, de fosso ten einde moet brengen, waarmede echter nog twee dagen verloopt. Heeft degene, die zulk een fosso maakt zonen, dan moeten ook deze stokjes werpen. Zulk een fosso noemt men fosso barani, dat is: stoutmoedig fosso, en zulke fosso's zullen er dit jaar vele gemaakt worden, door de van Java teruggekeerde krijgslieden. Dat sommigen dit meer uit gewoonte doen, en om toch eene vrolijkheid met kinderen en vrienden te hebben, dan wel, omdat zij overigens veel gewigt hechten aan deze dingen, is mij dikwijls uit gesprekken gebleken, wanneer ik dezen of genen het zondige daarvan onder het oog bragt. Zij laten er dan ook niet van af, en de walians vooral dragen daar wel zorg voor."

Onder Februarij 1835 vinden wij opgeteekend:..... „Ik keerde weder naar Passau terug, om ook nog in die negerij de schoolkinderen te examineren, en alsdan weder mijnen weg naar huis te vervolgen. Doch de zware regen verhinderde mij dit, en ik moest tot den donker te Passau blijven, gedurende welken tijd ik nog een aandoenlijke ontmoeting had. Een man namelijk, vader van een groot huisgezin, had den bouw van een nieuw huis voltooid, dat hij met zijn gezin op dien dag wilde betrekken. Te dien einde maakte hij sedert eenige dagen een groot fosso, waartoe hij, om iets uitstekends te doen, eenige in dansen en zingen uitmuntende walians van eene andere negerij ontboden had, die dan ook op allerlei wijze hunne ellendige

kunst vertoonden. Bijna de geheele negerij, oud en jong, was onder en rondom dat huis vergaderd, en iedereen was als om strijd bezig om het zijne bij te dragen tot het feest, zelfs het hoofd (de hoekoem toewa, de oud hockoem) sloeg met geestdrift de groote fossotrom, en toonde zijn genoegen daarin. Ik plaatste mij daarbij, zag eenigen tijd met leedwezen dat leven aan, en begon daarop op eenigen afstand, waar het geraas niet zoozeer hinderde, met dezen en genen te spreken, hem de nietigheid, ja zelfs het schadelijke van zoodanig fosso voorstellende. Ook het hoofd kwam daarbij. Eenigen gaven mij gelijk; anderen, en daaronder ook het hoofd, die alles mede doen, maar niets gelooven, zeiden: „„och! dat is maar een vrolijk vermaak!”” Intusschen begon de walian toeloes met eenen blooten klewang in de hand te dansen, dreigende een ieder die nabij hem stond of zat, daarmede te raken, waardoor natuurlijk het geraas nog grooter werd. Hij zelf verdubbelde de kracht zijner stem; en sprak de namen van vele voorname goden uit, zelfs van de zoodanigen, die men niet gewoon is in deze negerij te vereeren, en daar ik hem zekeren beroemden, Pangewanan, hoorde noemen, vroeg ik aan iemand, die bij mij stond, en dien ik reeds sedert lang te Kakas ken: „„Wie is toch die Pangemanan? Waar is zijne woonplaats?”” – „„Wie weet dat, mijnheer?”” was zijn antwoord; „„misschien is het God, of misschien is het de duivel. Wie heeft hem gezien, of wie weet waar hij is?”” Dit gaf mij aanleiding tot eene tamelijk lange uitweiding over de nietigheid van alle goden der Alfoeren, die niet eens door hunne aanbidders gekend worden. Ja! ik poogde hun te bewijzen, dat een paal, die dat nieuwe huis hielp dragen beter was, dan al

hunne afgoden, omdat dat stuk hout, voortgebragt door de goedheid van den éénen waren God den mensch nuttig was. Dat die ééne groote, levende God, die alles gemaakt heeft en onderhoudt, en die alleen zegenen en helpen kan behoorde te worden aangeroepen, maar dat zij, die hun heil en hunne hulp bij de doode afgoden zoeken, die niet helpen, zegenen, noch bewaren kunnen, beschaamd zullen uitkomen. Allengskens kreeg ik een aanzienlijk aantal fossovrienden om mij heen, dien ik nu den weg des heils trachtte bekend te maken; maar de minsten verstonden wat ik zeide, en ofschoon het hun door een' tolk, den onderwijzer, zoo veel mogelijk in hunne taal verklaard werd, vernamen zij het toch niet (1). Daar de regen wat minder geworden was, verliet ik die menschen en ook de negerij, ditmaal met weemoedigheid over de blindheid dezer arme ellendigen, maar tevens met ootmoedigen dank jegens den Heer, mijnen God, die mij schiep en mij verloste, en mij dit duidelijk geopenbaard heeft door zijn Woord en zijnen Geest, zoodat ik geloovende niet zal beschaamd worden."

Eindelijk deelen wij nog mede wat SCHWARZ onder 7 Januarij 1836 opteekende: „Heden was ik weder getuige van een fosso barani, dat een man in onze buurt, die ook onder de hulptroepen naar Java was mede geweest, op gelijke wijze maakte, als waarvan ik in Januarij van het vorige jaar melding maakte. Dit fosso heeft reeds eenige dagen geduurd; heden werd

(1) Wij zullen gelegenheid hebben op de taal terug te komen. Intusschen verwijzen wij naar het stuk: „van welke taal moeten de zendelingen in de Molukken en in de Menahasse zich bij de verkondiging des Evangelies bedienen," voorkomende in den 2den en 3den jaargang van dit tijdschrift.

openlijk door de walians onder het dak bij het huis opgerigt, gedanst, gezongen en de boom gekapt, hetwelk de voornaamste en tevens blijdste handeling van zoodanig fosso is. Het geschreeuw en geraas daarbij was natuurlijk groot. Ik ging er heen en vond spoedig gelegenheid, om met dezen en genen, die op dat oogenblik niet mededeed, te spreken; en ik heb allen, die Maleisch verstonden, op verscheidene plaatsen met den weg des levens bekend gemaakt, en hun tevens getoond, hoe zij bevrijd kunnen worden van deze nietige dingen, waar hun hart nog zoo vast aan verkleefd is. Sommigen zeiden: „„ het is waar, wij zijn tot hiertoe geheel onwetend geweest aangaande de goede zaken der blanke menschen, die ons het Gouvernement nu wil leeren kennen (1). Maar onze kinderen, die bij u school gaan, zullen nu daarin onderwezen worden, en dat zal hen gelukkig maken; doch wij zijn te oud om dat te leeren. Toen ik daarop zeide, dat niemand te oud was, om zich van die dwaasheden der afgoderij en des bijgeloofs te bekeeren tot den eenigen, waren God, en om de zaligheid zijner onsterfelijke ziel te zoeken, dáár waar die alleen te vinden is, antwoordde een hunner, een walian: „„ Mijnheer, wij doen de dingen, die gij hier ziet niet alleen; wij volgen anderen daarin na; want gelijk in de geheele Menahasse fosso gemaakt wordt, doen wij dat ook op zijnen tijd. Dat brengt ons geloof mede." Dat is zoo al het gewone antwoord, dat zij geven, en als men daarmede tevreden is, dan zijn zij blij, dat zij zich verdedigd hebben. Doch ik

(1) Deze woorden verdienen opmerking. De meening, dat het Gouvernement het gaarne ziet, dat de Menahasser tot het Christendom overgaat, schijnt voortdurend bij de bevolking geheerscht te hebben, en mag nog wel van invloed zijn.

vroeg verder, of zij dan, wanneer de geheele Menahasse eeuwig ongelukkig werd, zij zulks ook wilden worden? „„Wie weet dat, of wie kan daaromtrent iets zeggen?"" was het antwoord. De Heer ontferme zich over deze onze arme, geestelijk blinde natuurgenooten, en late spoedig de kennis van zijnen grooten naam hun deel worden. Wij zullen daarom bidden, en daarvoor werken."

„Met leedwezen moest ik dan ook die vrouw, welke in de maand Mei des verleden jaars zich als veranderd betoonde, onder dien grooten hoop zien zitten, en hooren, hoe zij met andere walians antwoord gaf op het gezang des opperwalians. Zij scheen, toen zij mij gewaar werd, zeer beschaamd te worden, en verwijderde zich; doch keerde, waarschijnlijk toen ik haar te lang bleef, weder naar hare plaats terug, om te doen, gelijk te voren."

„Ik wachtte lang op eene geschikte gelegenheid, om nu toch ook eens met den opperwalian, die eerste luitenant onder de hulptroepen was, en een der eerste onderhoofden alhier is, te spreken; maar kon dien niet vinden, voor dat hij met den fossomaker en diens zoon naar de plaats ging, waar, naar zij meenen de empoeng zijne woonstede heeft, en waar zij de stokjes stekend naar toe werpen. Ik ging hen achter na, en zeide hem, zoodra zij hunne zaak afgedaan hadden, goeden avond. De walian was verwonderd, doch dankte. Verder vroeg ik, wat zij daar gedaan hadden; hij weigerde te antwoorden, en de andere man was bevreesd. Uit eerbied echter kon hij niet wel zwijgen, en zeide, dat is bij een fosso brani (barani) zoo onze gewoonte. Daarop begon ik, zeker tot verbazing van velen, die ons van verre zagen, verder met hem te spreken. Hij weigerde

aanvankelijk te blijven staan, zeggende, dat zijn werk nog niet was afgeloopen; doch toen ik voortsprak bleef hij staan, en hoorde stil aan, wat ik tot hem sprak. Daar hij tamelijk goed Maleisch verstaat, en ook reeds eenige malen onze openbare godsdienst heeft bijgewoond, begon ik van lieverlede, hem in korte woorden den raad Gods tot zaligheid te verkondigen, en toonde ik hem, wat de zondige mensch, wie hij ook zij te doen heeft, wanneer hij deelgenoot van het eeuwige leven wil worden. Zoo trachtte ik hem te overtuigen van het bedriegelijke en zondige van het werk, waartoe hij zich had overgegeven, en waarmede hij andere menschen verleidde, en ongelukkig maakte; terwijl hij zelf van alles wat hij bij zoodanig fosso verrigt, niets gelooft, maar alleen er op uit is eenige winst te verkrijgen. Hierop begon hij zich te verontschuldigen, met te zeggen, dat die man hem geroepen had, en dat hij tot niemand ging, om fosso te maken, of hij moest daartoe uitgenoodigd worden. „„En dan," vervolgde hij, „„doe ik mijn' pligt, al krijg ik niets."" Dit laatste was onwaarheid, waarvan ik hem overtuigde. Ik stapte van dit onderwerp af, en herinnerde hem, wat hij kort geleden bij den doop van des Majoors zoon in de kerk gehoord had, en dat ik alle dag bereid was, hem meer van die groote dingen, aangaande de onsterfelijke ziel des menschen te vertellen, wanneer hij maar bij mij wilde komen. Eindelijk zeide hij, dat wanneer de Majoor hem het fossomaken wilde verbieden, hij dan nooit meer fosso zou maken. En wilde ik, dat hij eindigen zou, dan zou hij ook naar mijn bevel luisteren; doch de menschen, die het fosso maakten, zouden daardoor in onrust gebragt, en boos op hem worden; waarop ik hem antwoordde, dat ik geen vrijheid had zulks te doen, of over het geweten

van een' mensch te heerschen, maar dat hij nu zelf weten kon, wat goed of kwaad, wat regt of onregt was, en daarom verzocht ik hem zijn eigen geweten te raadplegen en te volgen, daar hij zelf overtuigd scheen, dat zijn arbeid, die in niets dan in leugen en bedrog bestond, voor hem zelven en anderen schadelijk was. – Hij beloofde bij mij aan huis te zullen komen, ook zijne kinderen naar school te zullen zenden. Daarop nam ik afscheid van hem en den anderen man. Zij gingen naar het fossohuis, en ik keerde eenigszins vermoeid en aangedaan naar mijne woning terug. Ach! hoe moeijelijk is het toch, eenen zondaar te overreden, dat hij zich tot God bekeere, en het eeuwige geluk, de zaligheid der onsterfelijke ziel, om niet, uit vrije genade aanneme. Het blijft zoo: God is het, die in ons en in iederen zondaar werkt beide het willen en het werken, naar zijn welbehagen. En wij, die de genade hebben gezanten van CHRISTUS te zijn, kunnen slechts roepen en bidden: van CHRISTUS wege laat u met God verzoenen."

Reeds zijn wij in onze mededeelingen eene schrede verder gegaan, dan wij ons hadden voorgenomen. Immers wij zouden den zedelijk godsdienstigen toestand der Menahasse doen kennen, zoo als zij was toen SCHWARZ daar kwam, en hebben reeds voorvallen vermeld, die plaats hadden, toen hij reeds een vijftal jaren daar werkzaam geweest was. Bedenken wij echter, dat de zedelijk godsdienstige toestand van een volk zoo maar niet in een enkel jaar van karakter verandert, dat voorts de waarnemingen van den zendeling eerst na eenigen tijd genoegzaam talrijk en juist konden zijn, dan gelooven wij niet, dat wij eene valsche voorstelling zullen bevorderd hebben. Wij hebben ook in de tweede plaats na te gaan, welken invloed de tegenwoordigheid des zendelings

op dien toestand had, hoe hij daarop werkte, en als van zelf zijn ons reeds gegevens tot de oplossing van die vraag in het medegedeelde geschonken.

Alvorens wij intusschen daartoe overgaan, dienen wij een enkel woord in het midden te brengen over de opvatting van SCHWARZ van dat Heidendom. Was hij niet bevooroordeeld toen hij waarnam, en hebben dus zijne mededeelingen wel hooge waarde? Hierop te antwoorden, dat een man als SCHWARZ de heidensche plegtigheden zal hebben aangezien, als een geleerde, die zonder zich om veel meer dan om de uitbreiding zijner kennis en de opbouwing der wetenschap te bekommeren, met scherpen blik het geheel en de bijzonderheden overziet en doorziet, die voorts door schifting en vergelijking elk feit tot zijne ware beteekenis terugbrengt, en eindigt met het goede en verkeerde tegenover elkander te stellen; dit zou wel de ongerijmdheid zelve zijn. Een man als SCHWARZ kon niet met het koele verstand alleen die plegtigheden aanzien. Droefheid grijpt hem aan, als hij die dwaasheden en zonden aanschouwt; zijne ziel wordt van ontferming bewogen over het droevig lot van de ongelukkigen, die daaraan deelnemen; verontwaardiging vervult zijn binnenste, wanneer hij zoo den eenigen, waren God ziet vervangen door empoeng's, geesten van afgestorvenen, die hij eenvoudig weg, duivelen noemt. Van zoo iemand kan men niet verwachten, dat hij zich zetten zal, om een stelsel te vinden in die vermeende ongerijmdheden, om de beteekenis op te zoeken van iedere handeling, door de walians bewust of onbewust verrigt. Zoo iemand spoort niet na, wat toch wel de herkomst van al die vertooningen mag geweest zijn. Naauwelijks zal het hem invallen, dat de grond van dat alles kan en moet gelegen zijn in een oorspronkelijk zoeken en verlangen

naar God, in een duister gevoel, dat de zegen van boven moet komen, in eene behoefte aan schuldverzoening en schuldvergeving. Het Heidendom treedt hem tegen als vijandschap tegen God, en daarom, als zoodanig bestrijdt hij het. Ziedaar zeker wat men anders zoude kunnen verlangen. De zendeling behoort een oog te hebben voor den aard van de godsdienst, die hij zal bestrijden, hij behoort haar juist te kunnen wegen, de aangrijpingspunten te kunnen opsporen, waar zijne kracht uitwerking kan doen: zij het gevoel voor het goddelijke, of schuldbesef, of verwachtingen van een leven na dit leven, of wat ook anders.

Doch die zoo den staf zou willen breken over de zendingsmethode van zulk een' man, zou zich wel behooren te wachten, dat hij in de praktijk, niet op tegenovergestelde klip verzeilde. Waar zijne wetenschap en scherpzinnigheid hem in staat stelde, de geheimenissen der fosso's tot in hare diepste beteekenis te ontsluijeren, zou het hart hem misschien al te flaauw kloppen voor den beklagenswaardigen Heiden, en de kracht hem ontbreken om dezen te bewegen, als of CHRISTUS zelf tot hem sprake: „laat u met God verzoenen!"

Uit de dagboeken van SCHWARZ leert men het heidendom der Alfoeren niet in aard, en zamenstel, en strekking, en oorsprong en gevolgen kennen. Maar men leert wel daaruit zien, wat indrukken het te weeg brengt, op een innig vroom gemoed, welks hoogste zaligheid het is, zielen voor God te winnen. Als zoodanig hebben zijne mededeelingen hooge waarde voor den zendingsvriend, en zijn zij werkelijk onmisbaar, om de eerste evangelieprediking en de daaraan verbondene werkzaamheden, zoowel als de later verkregene uitkomsten te kunnen begrijpen. Zoo veel leert men er stellig uit, dat het uiterlijke

dier godsdienstplegtigheden niets bevalligs, niets treffends, of verhevens heeft; dat zinnelijkheid, onbetamelijkheid, onreinheid daarbij in ruime mate gevonden worden; en dat terwijl de beteekenis van dat alles voor het volk verloren is gegaan, het er ook niet veel grooter waarde aan hecht, dan als eene gelegenheid tot luidruchtig vermaak.

(Wordt vervolgd.)

DE ZENDING IN HET ZUIDEN VAN CELEBES.

De zending in het Zuiden van Celebes, in onze verslagen en berigten doorgaans de zending Makassar genoemd, naar de hoofdplaats van dat gedeelte der Nederlandsche volkplantingen in den Indischen archipel, heeft tot nog toe geen vruchten opgeleverd voor de verbreiding van het Christendom onder de inlandsche bevolking. Zij is nog in den staat van voorbereiding. Hoe zeer wij zouden wenschen, dat onze daar gevestigde zendelingen eene schrede verder konden doen, zij vinden zich daarin belemmerd, ten gevolge van omstandigheden, die wij deels betreuren, deels eerbiedigen.

Moest nu de geschiedenis eener zending eerst dan geboekt worden, wanneer zij reeds belangrijke uitkomsten geleverd had, wij zouden ons niet geregtigd achten nu reeds mededeelingen over dit gedeelte van onzen arbeid te leveren. Daar echter onze lezers belang zullen stellen in zaken, die tot de oprigting eener zending betrekking hebben, en de eerste schreden op een vreemd gebied altijd gewigtig mogen heeten, zoo kan het niet ongepast zijn, dat wij voor ditmaal een oog slaan op die in den jongsten tijd veel besproken oorden.

Toen het Nederlandsche bijbelgenootschap besloten had een' geleerde af te vaardigen, dien zij de taak zou opdragen om, na genoegzame, voorbereidende studiën den Bijbel in het Makassaarsch en Boegineesch te vertalen, en dit genootschap daarop, in 1847, het oog liet vallen op den Subdirector van het Zendelinghuis, den Heer B. F. MATTHES, werd als van zelf voor het Zendelinggenootschap het vooruitzigt geopend, van ook eenmaal zijne werkzaamheden tot de Makassaren en Boeginezen te zullen uitbreiden.

De bekende bekwaamheid en ijver van den Heer MATTHES deden met grond verwachten, dat, indien God hem in het leven spaarde, het vertalen van de Heilige schrift in het Makassaarsch op een niet al te ver verwijderd tijdstip kon worden te gemoet gezien. Eene mondelinge verkondiging van het Evangelie moest met de verspreiding van den Bijbel gepaard gaan, zou het werk van het Bijbelgenootschap niet grootendeels vruchteloos blijven. Het betaamde de beide zustergenootschappen elkander te steunen, en van weerszijden was men daartoe als altijd geheel bereid. Zoo was het dan niet onnatuurlijk, dat zich stemmen deden hooren voor de vestiging eener zending in het zuidelijk gedeelte van Celebes, en dat men den Heer MATTHES vóór zijn vertrek uit het vaderland uitnoodigde, te onderzoeken waar, met uitzigt op goeden uitslag, eene zending zou kunnen gevestigd worden.

Ten gevolge van deze uitnoodiging schreef de Heer MATTHES in Junij 1850 het volgende aan Bestuurders des genootschaps:

Uit mijn laatste schrijven aan het Bijbelgenootschap, welks hoofdzakelijken inhoud ik verzocht heb, ook aan u mede te deelen, zal u onder andere gebleken zijn, dat ik eenigen tijd geleden van een uitstapje naar

Bonthaëng (1) en Boelekomba ben teruggekeerd; en in het belang van de beklagenswaardige bevolking dezer beide plaatsen, wenschte ik thans met een voorstel tot u te komen. Ik zeg beklagenswaardig, en hiermede bedoel ik voor het tegenwoordige niet slechts de eigenlijke inlanders, maar insgelijks en hoofdzakelijk hen, die van europeesche afkomst, eenmaal in de christelijke gemeenschap werden opgenomen: met andere woorden, de zoogenaamde inlandsche kinderen. En inderdaad, niet ten onregte wordt het lot dier menschen daar meer dan elders als ongelukkig beschouwd.

Beide gemeenten maken te zamen een getal van 2 à 300 zielen uit, waarvan verreweg de meesten noch lezen noch schrijven kunnen, en bijna niemand eenige godsdienstige kennis bezit. Is het te verwonderen, dat deze Christenen, niet minder dan de mohammedaansche bevolking, aan allerlei bijgeloof en afgoderij verslaafd zijn, ja dat er voorbeelden zijn, dat ook de belijders van JEZUS aan een' Karaëng lowe (2), aan kaaiman of paling, aan steen of boom geofferd hebben. Hoe het onder zulke omstandigheden met de zedelijkheid gesteld is, valt ligtelijk na te gaan. Als de dieren des velds leven zij daarhenen, den heiligen band des huwelijks versmadende, en in onwettige gemeenschap met inlandsche vrouwen bevrediging voor hunne zinnelijkheid zoekende.

Maar, hoor ik u vragen, is er dan niemand onder hen in staat om als onderwijzer op te treden? Helaas! het antwoord luidt ontkennend. De eenige, die nog in den laatsten tijd, voor zoover zijne bezigheden dit toe-

(1) Dus schrijft Dr. MATTHES. Op de kaarten zal men Bonthain of Bonthein vinden. RED.

(2) Zie beneden blz. 354, e. v., waar wij de spelling Krain loë behouden. RED.

lieten, iets voor hen deed, was zekere VAN ESSEN, die te Bonthaëng voor rekening van den Heer FREYSS eene toko of winkel hield. Edoch, hoe ijverig deze man inderdaad ook wezen mogt, hij moest zich enkel tot Bonthaëng bepalen, aangezien Boelekomba 21 palen van daar verwijderd is. Tot mijn leedwezen zal VAN ESSEN weldra naar elders vertrekken, daar de Heer FREYSS zijn etablissement te Bonthaëng, als niet voordeelig genoeg voor den handel, eerstdaags denkt op te heffen. Het eenige onderwijs, dat deze menschen alsdan nog ontvangen kunnen, is dat van den predikant te Makassar, hetwelk van Bonthaëng in de 70 en van Boelekomba meer dan 90 palen verwijderd is. Deze onderneemt eens per jaar, wanneer er ten minste goede reisgelegenheid is, en de omstandigheden zulks toelaten, eenen togt derwaarts; hij kan echter onmogelijk langer dan 5, hoogstens 6 dagen in elke gemeente vertoeven. Hoe nuttig dit bezoek dus ook wezen moge, is het natuurlijk voor het catechetisch onderrigt en den ganschen opbouw der gemeente van weinig of geene waarde, wanneer er op de plaats zelve volstrekt niemand aanwezig is, die het begonnen werk gestadig voortzet. Van daar dan ook, dat reeds in Maart 1845 de kerkeraad der Protestantsche gemeente van Makassar zich tot het bestuur der Protestantsche kerk in Neerlandsch indië te Batavia wendde met „een betoog van de wenschelijkheid der aanstelling van een' zendelingonderwijzer of leeraar in het gouvernement Celebes, belast met onder het toezigt van den kerkeraad, voornamelijk in de gemeente van Boelekomba en Bonthaëng, godsdienstig onderwijs te geven." Naar aanleiding hiervan verzocht gemelde Commissie nog in hetzelfde jaar aan het Gouvernement magtiging, om aan het verlangen

van den kerkeraad te mogen voldoen. Edoch zij ontving in April van 1847 het antwoord: „dat zwarigheid moest gemaakt worden, om gevolg te geven aan haar voorstel tot aanstelling van een' zendelingonderwijzer of leeraar in het gouvernement van Celebes, die tevens belast kon zijn met het geven van godsdienstig onderwijs, en dat er derhalve in dit voorstel niet kon worden getreden."

De redenen van dit weigerend antwoord blijken geenszins uit het besluit van den Gouverneur-generaal, en zijn mij evenmin van elders bekend. Ik twijfel echter niet, of gij zult met mij overtuigd zijn, dat er hier dringend hulpe gevorderd wordt, en vol vertrouwen roep ik alzoo den bijstand in van u, wier belangstelling in het lot van Celebes mij nog kort voor het verlaten van den vaderlandschen bodem zoo duidelijk gebleken is, daar ik alstoen van u den uitdrukkelijken last ontving: „om te onderzoeken, waar met uitzigt op goeden uitslag eene zending zou kunnen worden gevestigd." Welaan, mijne H.H.! vaardigt dan nu derwaarts een' zendelingleeraar af. Deze begeve zich zoo spoedig mogelijk naar Bonthaëng, waar hij, even als te Boelekomba met open armen zal ontvangen worden; want gevoel van behoefte wordt gelukkig nog niet gemist. Hij wone op het meer bevolkte Bonthaëng, doch bevinde zich ook voor een gedeelte van de week op Boelekomba. Hij houde op beide plaatsen school voor lezen en schrijven, doch werke vooral op de ontwikkeling van het stomp verstand der jeugd. Hij verzuime natuurlijk niet, om zoo dikwerf mogelijk catechetisch onderwijs te geven. Hij ga des zondags nu eens te Bonthaëng, dan eens te Boelekomba de gemeente op de allereenvoudigste wijze voor bij de godsdienstoefening. Hij be-

zoeke dagelijks de Christenen, die zich in zijne nabijheid bevinden, en begeve zich ook nu en dan, zoo zulks mogelijk is, met eene praauw naar het naburig Saleijer, waar insgelijks eene herderlooze Christengemeente gevonden wordt.

Op deze wijze zou de zendeling reeds terstond op de nuttigste wijze werkzaam kunnen zijn, en inmiddels de gelegenheid hebben, om zich in het spreken van de taal des lands te oefenen, ten einde later, zonder veel opzien te baren, zijn eigenlijk zendelingwerk onder de Makassaren zelven te beginnen. Welligt konde hij zelfs onder de inlandsche kinderen eenigen als medehelpers voor de uitbreiding des Christendoms opleiden, en alzoo op deze wijze reeds aanvankelijk voor het hoofddoel des Genootschaps werkzaam zijn. Doch gesteld er ware op genoemde plaatsen geene Christengemeente, die dringend hulp vorderde, om niet weder tot het Heidendom te vervallen, ook dan nog zou ik ze, bij het vestigen eener missie op Celebes, als zendingsposten kunnen aanbevelen. Men vindt er een gezond klimaat en vruchtbaren bodem; is er niet, zooals op vele andere plaatsen, aan de roof- en moordzucht van den nog ruwen inlander blootgesteld; wordt er door geen vooroordeel van Europeanen, die den zendeling met zekere minachting beschouwen, ontmoedigd en belemmerd.

Wat nu betreft de vereischten, die een zendeling voor Bonthaëng en Boelekomba zou moeten bezitten, zoo verwijs ik geheel naar hetgeen gij gewoonlijk in uwe zendelingen pleegt te vorderen. Alleenlijk zag ik liefst, dat hij, die voor dezen werkkring bestemd werd, vroeger eenige opleiding als onderwijzer gehad had. En, wat ik voor alle zendelingen van het hoogste belang, ja hier bijna onmisbaar acht, is, dat hij

getrouwd overkome. Zijne vrouw zou de meisjes in vrouwelijke handwerken kunnen onderwijzen. Beide konden een voorbeeld geven van christelijk leven en waarachtig huwelijksgeluk, te midden van Europeanen, die het als hollandsche bekrompenheid beschouwen, wanneer iemand zich ergert aan de heerschende gewoonte, om met zoogenaamde huishoudsters in onwettige verbindtenis te leven.

Bijzondere onkosten zoudt gij, behalve de bezoldiging van den zendeling, niet hebben, als enkel en alleen om te Bonthaëng en te Boelekomba huis- en schoollokaal te laten bouwen. De woning te Boelekomba zou natuurlijk minder ruim behoeven te zijn; welligt zou ook één der ingezetenen hiervoor eenig locaal kunnen inruimen. In alle gevallen zou men, volgens opgave van deskundigen, voor deze gebouwen, zoo zij slechts van bamboes waren, met ongeveer *f* 1000 kunnen volstaan.

En hiermede meen ik het noodige tot opheldering en aandrang van mijn voorstel gezegd te hebben. Mogt het uwe goedkeuring wegdragen, zoo zal ik u niet behoeven te verzekeren, dat ik ten volle bereid ben, om den man uwer keuze naar mijn vermogen met raad en daad ten dienst te staan. U inmiddels 's hemels zegen bij al uwe beraadslagingen en werkzaamheden toewenschende, noem ik mij met hoogachting en vriendschap, enz.

Het voorstel van den Heer MATTHES werd door de Maandvergadering in December 1850 in overweging genomen, en er werd besloten, overeenkomstig de algemeene bepalingen van het Genootschap eene vergadering te beleggen, waarin een zestal Bestuurders buiten Rotterdam, daartoe door de Jaarvergadering aangewezen, zitting nemen, ten einde te beslissen of het Genootschap

al dan niet eene nieuwe zending in de aangewezen streken zoude aanvangen.

Deze vergadering in Januarij 1851 gehouden, nam een besluit, in de Acten des genootschaps opgeteekend, als volgt: „De vergadering magtigt de Maandvergadering tot het oprigten eener zending op de zuidwestelijke landtong van Celebes, terwijl zij de plaats der vestiging in het midden laat. – Zij acht het voorts wenschelijk, dat één der voor die zending te bestemmen broeders zich reeds in het zendingwerk geoefend hebbe, en besluit daarom, dat aan Br. DONSELAAR zal geschreven worden, dat hij bepaaldelijk voor de zending van Makassar bestemd wordt, en daarom zoo spoedig mogelijk zich van Timor derwaarts begeve."

Van wege de Maandvergadering was het voorstel ingeleid door eene Commissie uit haar midden in het hierna volgend rapport, dat, gelijk ieder werk moet beoordeeld worden naar den tijd, waarin het werd uitgebragt.

Geliefde Broeders in onzen Heer Jezus Christus!

Wie een' blik werpt op den werkkring, dien het Nederlandsche zendelinggenootschap zich in den Indischen archipel gekozen heeft, moet zich verwonderen, dat het met voorbijgang der volken, die door nijverheid, kunstzin en wetenschap zich gunstig onderscheiden en door handel met anderen in menigvuldige betrekking staan, zijne zendelingen naar het meest afgelegen gedeelte van die eilanden-wereld afvaardigde, waar dit alles gemist werd, naauwelijks sporen van landbouw aanwezig waren, de zendelingen de eerste behoeften des levens zelfs van elders moesten ontvangen, en geen geregelde gemeenschap met hen kon onderhouden worden. Terwijl de

Batta-, Redjang- en Lampong-volkeren op Sumatra, de Javanen, Balinezen en Makassaren door eigen letterschrift en eigene literatuur zich boven anderen moesten aanbevelen voor de evangelieverkondiging, wendde het zich tot de Timorezen, Rottinezen, Lettinezen, Makisseranen en Alfoeren, die geene schrijfkunst bezitten, en wier ongevormde en wegens verscheidenheid van dialecten moeijelijk aan te leeren taal de zendelingen er toe bragt, om aan hen niet in hunne eigene, maar in eene vreemde taal de groote werken Gods te verkondigen.

Doch die verwondering houdt op, als men de geschiedenis van de vestiging der verschillende zendingsposten nagaat.

In het laatst van 1813 vertrokken de Broeders BRÜCKNER, SÜPPER en KAM naar Indië. De geheele Oost lag daar voor de verbeelding des Genootschaps als een terrein, waarvan de christelijke bodem en de velden des Heidendoms weder voor het eerst door den Nederlander zouden bezocht en bearbeid worden. Onbekend met den staat dier bezittingen kon de volmagt der broeders niet dan zeer algemeen wezen. Bepaalde plaatsen kon men niet aanwijzen. Men voegde in zijne voorstelling gewesten, rijken, geheele groepen van eilanden te zamen. Java en de Molukken werden in de instructie zonder voorkeur nevens elkander geplaatst. Hoe kon dit anders? Men was vreemdeling in de koloniën geworden. Men verlangde er slechts voor het doel des Genootschaps een' werkkring, waar zich die ook mogt voordoen. En de broeders handelden ieder naar zijn' toestand en zijne keuze. BRÜCKNER en SÜPPER vestigden zich op Java, waar de eerste weldra door engelschen invloed werd afgetrokken, en de laatste reeds in 1816 overleed. Maar KAM, de Nederlander, zocht als het terugkeerend gevogelte de oude

standplaatsen, het werk der vaderen in de Molukken weder op. Hij kon zich niet met enkelen bezig houden, en zich alleen tot Amboina bepalen; maar omvatte de gansche eilandenwereld, in welker midden hij zich bevond. Hij moest alles zien, alles herstellen. Hij was de voorlooper en de grondlegger van het werk des Genootschaps, en Amboina werd de eerste zending, van waar alles uitging. KAM was er geen zendeling, maar bestuurder. Hij was het oog des Genootschaps in Indië. Hij gaf berigt, aanwijzing, raad. Van Amboina zag hij naar alle zijden heen. Hij beschouwde zich voor al de omliggende eilanden geroepen, en bezocht Banda, Timor, de Zuidwester- en Zuidooster-eilanden, het groote Ceram, Ternate, de Sangir-eilanden en noordoostelijk Celebes. In aller behoeften wilde hij voorzien, en krachtig en bij herhaling klonk zijne roepstem naar het vaderland: Kom over en help ons! Niemand werd meer gehoord dan KAM, aan niemand uitgebreider volmagt gegeven. Het Genootschap moest wel geheel zijne aandacht vestigen op het eenige punt in den Archipel, waar het leven en beweging vond. Zoo kwamen zijne eerste zendelingen ter beschikking van KAM, die er steeds meer vroeg, en later ook van LE BRUIN, die Timor tot een middelpunt van werkzaamheid verhief, gelijk KAM Amboina gedaan had. En zoo werd het Genootschap er toe gebragt, om op de Zuidwestereilanden, Timor, Rotti en vervolgens ook in de Menahasse van Menado zijne zendingen te vestigen, en steeds derwaarts zijne zendelingen af te vaardigen. Wel verloor het niet uit het oog, welk een schoon veld er bovendien nog voor zijne werkzaamheid open lag, en nam het bij herhaling in overweging, om ook de bevolking van Java, Sumatra en Zuid-Celebes

in den zegen der evangelieverkondiging te doen-deelen. Maar er was daar weinig aandrang, het zag er geen leven en beweging, geene roepstem als van Amboina en Timor kwam van daar, en de behoefte der reeds bestaande zendingen, en de beperktheid der middelen des Genootschaps verhinderden meestal te doen, wat het elders zou hebben wenschen te doen.

Wat echter het Genootschap vroeger niet kon doen, daartoe verblijden wij ons, dat het thans krachtig gedrongen wordt en zich de gelegenheid ziet opengesteld. Door de opheffing der zending op de Zuidwestereilanden, heeft het aan die in de Menahasse van Menado meer zorg kunnen wijden, zoodat dit arbeidsveld voor het tegenwoordige voldoende bezet is. Aan Amboina kan het, zoolang de bestaande staat van zaken duurt, geen hulp verleenen. En aan eene uitbreiding der zending op Timor kan, met uitzigt op gunstig gevolg, thans volgens de laatstelijk van daar ontvangen berigten niet gedacht worden. Daarentegen is nu op Java eene beweging des levens ontwaakt, en ziet het om hulp naar Nederland uit, en komt ook van Zuid-Celebes eene roepstem tot ons. Voor dat gedeelte van Celebes, waarop reeds in 1822 de aandacht van het Genootschap werd gevestigd, werd op nieuw zijne belangstelling opgewekt, toen in 1847 het Nederlandsche bijbelgenootschap besloot een' afgevaardigde derwaarts te zenden, om zich in de makassaarsche en boeginesche talen te oefenen, en de hulpmiddelen te vervaardigen tot het aanleeren van die talen, ten einde later den Bijbel in het Boegineesch over te brengen. En werd die taak door dat Genootschap aan den in ons midden zoo ijverig werkzamen Broeder B. F. MATTHES opgedragen, van hem meer dan van iemand konden wij verwachten,

dat hij ons omtrent alles wat op het aanvangen onzer werkzaamheid aldaar betrekking kon hebben, voldoende zou inlichten. In die verwachting zijn wij ook niet teleurgesteld geworden. De berigten, die hij ons van tijd tot tijd door het Bijbelgenootschap deed toekomen, strekten ons ten bewijze van den ijver, waarmede hij trachtte aan ons verlangen te voldoen, en hebben ons tevens de overtuiging gegeven, dat hij niet dan na naauwkeurig onderzoek en bedachtzame overweging tot het voorstel gekomen is, tot welks overweging deze buitengewone Vergadering is zamengeroepen. Het is vervat in een' brief, den 27sten Junij ll. te Makasser geschreven, die hoofdzakelijk het volgende inhoudt (1).

Zietdaar, Broeders! wat Br. MATTHES voorstelt, en wat reeds in hare bijeenkomst van 11 December l. l. voorloopig de goedkeuring van de Maandvergadering heeft verkregen. Het zij der Commissie, die thans de eer heeft het woord te voeren, vergund nog het volgende er aan toe te voegen.

Hadden wij alleen de vraag te overwegen, of de hulp, die Br. MATTHES voor de Christenen te Bonthaëng en Boelekomba inroept, zoo dringend gevorderd wordt, niemand onzer zou aarzelen daarop toestemmend te antwoorden. Doch dit zou ons niet tot het verleenen van die hulp mogen doen besluiten. Trekken wij ons toch de belangen dier Christenen aan, wij kunnen dit naar de bestemming van ons Genootschap met geen ander doel doen, dan om ons een' werkkring onder de eigenlijke inlandsche bevolking te openen, en aan de zendelingen, die wij er vestigen, opdat zij een veilig verblijf hebben, de gelegenheid te geven, om zich in de taal des

(1) Zie dezen brief boven blz. 304 e. v. RED.

lands te oefenen, en voor het zendingwerk onder de Makassaren zelven zich voor te bereiden. Die gemeenten kunnen niet het arbeidsveld onzer zendelingen worden, maar moeten alleen tijdelijke woonplaatsen en punten van uitgang tot hun werk zijn. Het geldt hier dus de vraag, of eene zending onder de Makassaren ons zulke uitzigten aanbiedt, dat wij die onder opzien tot den Heer met vertrouwen kunnen ondernemen. Wij meenen vrijmoedigheid te hebben u daartoe te raden. Oordeelt, Broeders! of onze meening op goede gronden rust.

Celebes is een uitgestrekt eiland, ruim negenmaal zoo groot als ons vaderland, met eene bevolking, die naar de meest aannemelijke opgave op 3,000,000 zielen geschat wordt. Het bestaat uit vier schiereilanden, bevat eene menigte golven en baaijen, en is voor den handel uitnemend geschikt, waardoor dan ook in dat gedeelte, waarop onze aandacht nu gevestigd is, scheepsbouw, handel en visscherij een hoofdmiddel van werkzaamheid en bestaan uitmaken. De grond is zeer vruchtbaar, en brengt eene groote verscheidenheid van boomen, planten en gewassen voort, en bevat tevens grooten rijkdom van delfstoffen, goud, ijzer, koper, tin, steenkolen, marmer en porseleinaarde. Het Makassaarsch wordt van de hoofdstad zuidwaarts tot Bonthäeng gesproken door eene bevolking van ongeveer 300,000 zielen; het Boegineesch ten noorden van de hoofdstad tot de uiterste noordelijke grenzen des eilands, zoodat men de bevolking, bij welke deze taal in gebruik is, op bijna 2,000,000 bepalen kan. Beide talen zijn naauw aan elkander verwant. Echter kan men het Boegineesch als de algemeene taal beschouwen, waarom dan ook het Bijbelgenootschap besloten heeft, zich aanvankelijk tot eene vertaling des Bijbels in het Boegineesch te bepalen. Het Alfoersch is de taal

der overige bevolking des eilands. De ligging vooral van het zuidelijk deel van Celebes maakt het zeer geschikt, om gemakkelijk met de eilanden van den Indischen archipel gemeenschap te onderhouden. Geen volk heeft dan ook met de overige volken zoo menigvuldige betrekking als de Boeginezen en Makassaren, die door den geheelen Archipel met hunne handelsvaartuigen rondzwerven, en op verschillende plaatsen volkplantingen hebben gesticht. Reeds uit dat oogpunt zou dit volk boven anderen zich voor de zending aanbevelen. Wat het toch door de verkondiging des Evangelies voor zich zelf zal winnen, dat zal zich ook naar buiten verspreiden en zijn' heilzamen invloed op de overige bevolking van den Archipel oefenen.

De bevolking van Celebes heeft niemand ons beter doen kennen dan Dr. TORWATER in zijne hoogst belangrijke verhandeling, voorkomende in den derden jaargang van het tijdschrift voor Neêrlands Indië, waarin hij den tegenwoordigen toestand der volken van Celebes met dien van Europa in de middeleeuwen vergelijkt. Alle berigten, die wij elders vinden, stemmen met hetgeen hij ons mededeelt, overeen. Wij volgen hem dus in de beschrijving, die hij ons van de Staats-inrigting, het burgerlijk en zedelijk leven en den godsdienstigen toestand der bevolking geeft.

In hare maatschappelijke inrigting onderscheidt zich de bevolking van zuidelijk Celebes daardoor van de overige volken van den Indischen archipel, dat in de regering van den Staat overal het leenstelsel heerscht, en het bestuur onder monarchale vormen geheel aristocratisch is. Verschillende oorzaken schijnen tot dien staat van zaken te hebben zamengewerkt, zoo als de gewoonte der

vorsten, om dezen of genen hunner kinderen of gunstelingen, met eene of meerdere negerijen tot hun onderhoud te begiftigen; de wensch om getrouwe diensten te beloonen; en de kans des oorlogs, waardoor een minder magtige staat tot vasal van den meer geduchten nabuur werd. De verpligtingen der vasallen zijn, aan hunnen leenheer in oorlogstijd alle mogelijke hulp te verleenen; op hooge feesten of bij plegtige huldiging van den leenheer tegenwoordig te zijn; en ieder naar zijn bij de wet bepaald aandeel de noodige bouwstoffen te leveren tot de herstelling of den opbouw van de woning des leenheers. Overigens is ieder vasal heer en meester op zijn grondgebied, en kan zelfs naar eigen goedvinden zijne medevasallen of anderen beoorlogen. Groot is hun invloed op het rijksbestuur, en vooral hebben de kiesheeren in de meeste rijken veel aandeel aan de regering, daar van hunne beslissing de keus eens nieuwen konings afhangt, waarbij zij niet verpligt zijn, zich om het regt van eerstgeboorte te bekommeren, en er voorts geene landszaken zonder hunne toestemming mogen afgehandeld worden. In Wadjo is de regeringsvorm meer zuiver aristocratisch. De wetgevende magt berust bij eenen raad van veertigen, die ook alleen tot het maken van oorlog en vrede bevoegd is, en uit zijn midden een' opperregent kiest. Deze oefent in een' raad van zevenen de uitvoerende magt uit. Bij de keuze van een' nieuwen opperregent komt de familie van den overledenen niet in bijzondere aanmerking.

De ruwheid en barbaarschheid, die van het leenstelsel, waar het in volle kracht bestaat, onafscheidelijk zijn, heerscht ook onder de bevolking van zuidelijk Celebes. Onafgebroken zijn de twisten, vijandelijkheden en rooverijen der grooten tegen elkander en tegen het volk

geplcegd. Den krijg, de jagt, het spel en den drank achten de edelen alleen voor tijdkortingen hunner waardig. Van daar de krijgshaftigheid der makassaarsche en boeginesche volksstammen, die door den geheelen Archipel bekend is, en hunne bekwaamheid in het maken van versterkingen. Daarbij komt hun echter ook de lof van edelmoedigheid en trouw toe. Groot is de eerbied, die aan de vorsten en edelen door het volk wordt toegedragen, dat zich weinig of niet tegen den overmoed der eersten durft verzetten, terwijl deze alles voor geoorloofd achten en de heiligste regten van eigendom schendende, aan hunne onderdanen naar willekeur het beste paard, den sterksten karbouw of een aanzienlijk gedeelte van den oogst ontnemen, waardoor de landbouw wordt onderdrukt en er naauwelijks zekerheid van eigendom bestaat. Daarentegen zijn handel en scheepvaart vrij uitgestrekt, en bezoeken de Boeginezen bijna ieder gedeelte van den Archipel, vooral de Moluksche eilanden en Nieuw-Holland voor de tripangvangst en Sincapore voor den verkoop van inlandsche voortbrengselen. Daardoor inzonderheid wordt de eensgezindheid op Celebes bevorderd en de volkskracht benevens den ijver tot volmaking van bestaande inrigtingen door allerlei buitenlandsche ondernemingen opgewekt. Door vlugheid van bevatting en kunstvaardigheid munt de bevolking uit. Vooral is zij bedreven in het weven van katoenen stoffen, het vervaardigen van klewangs, geweren en lila's (1). Sedert den val van het groote Makassaarsche rijk is de letterkunde in verval geraakt, en zijn vele voortbrengselen van vroegere dagen te gronde gegaan. Eene soort van poëzij,

(1) Klewangs eene soort van zwaarden; lila's eene soort van kanonnen. RED.

waarin de daden van oude helden en godenzonen bezongen worden, bestaat nog algemeen in den mond des volks. Bij sommige vorsten worden ook nog belangrijke boekverzamelingen aangetroffen, die zij niet alleen op hoogen prijs stellen, maar waarvan zij ook gebruik maken.

De godsdienst der volken van zuidelijk Celebes is het Mohammedanismus. Het kwam op Celebes meestal door geweld of staatkunde, voor het geringste deel door onderwijs. In het rijk van Makassar geschiedde dit tegen het einde der zestiende eeuw door den invloed des toen zoo magtigen konings van Ternate. Iets later, in 1606, drong het Islamismus onder de bescherming der makassaarsche wapenen verder noordwaarts en vestigde het zich bij verdrag in Boni en andere staten. De massa des volks kent echter van den Islam weinig meer dan de bekende geloofsleuze: „Er is geen God dan God alleen, en MOHAMMED is zijn profeet." Op vele plaatsen bestaat nog het oude bijgeloof in volle kracht, en aanbidt het volk boomen, steenen, een' kaaiman, enz. Onder de aanzienlijken heerscht meer en zuiverder kennis van het Islamismus, doch ook bij hen ontbreekt nog veel. Over het geheel genomen mag de godsdienst der volken van zuidelijk Celebes eene vermenging van Mohammedanismus en Heidendom heeten.

Uit deze mededeelingen leeren wij de bevolking van zuidelijk Celebes kennen, als zich van de overige bevolking van den Indischen archipel gunstig onderscheidende. In zijn' vruchtbaren grond, de gelukkige ligging zijns lands, zijn' kunstzin en zijne nijverheid, zijn letterschrift en zijne literatuur, zijn' wakkeren en ondernemenden geest bezit dit volk wat het tot groote ontwikkeling brengen kan. En al merken wij daarbij op, dat bij hetzelve, even als bij andere volken van deze streken,

thans stilstand zoo geen achteruitgang bespeurd wordt, zoo kan ons dit geenszins terughouden, om de verkondiging des Evangelies aan te vangen; maar moeten wij veeleer van den zegenrijken invloed, dien het oefent, het herstel verwachten, waarvoor zooveel, dat onder dit volk gevonden wordt, het vatbaar maakt. Wij mogen het ons echter niet ontveinzen, dat het Islamismus een groote hinderpaal is; doch wij deelen niet in het vooroordeel, in Indië zoo algemeen, dat daardoor alle poging tot verbreiding des Christendoms ijdel en vruchteloos zou zijn. Wat men onder de meest zorgwekkende schrikbeelden moge beweerd hebben van het gevaar, dat daarvan voor de koloniën te vreezen was, is door den stillen en rustigen voortgang des Christendoms onder de Javanen feitelijk wederlegd. Bovendien doen de getuigenissen, die ons van den godsdienstigen toestand der Boeginezen en Makassaren gegeven worden, ons niet den tegenstand wachten, dien de evangelieverkondiging elders bij meer dweepzieke Mohammedanen ondervindt. De Heer DE STURLER noemde hen, in zijne mededeelingen aan het Bijbelgenootschap, verdraagzame Mohammedanen, en schreef hun' afkeer van het Christendom minder toe aan godsdienstige begrippen, dan aan vrees voor de europesche overheersching. Hiermede stemt overeen de getuigenis van den Heer TOBIAS, een man boven anderen met deze volken bekend, die oordeelde, dat men er langzaam in zou kunnen slagen, om door de verspreiding des Bijbels iets goeds te werken. Gunstig luidt ook vooral, wat Ds. VAN HENGEL, die van 1843–1847 te Makassar predikant was, aan Br. VAN RHIJN heeft geschreven. Op diens vraag, of de prediking onder de Makassaren met vrucht zou kunnen geschieden? antwoordt hij ronduit: Ja! Hij acht de bevolking niet vijandig tegen het

Christendom. Zij is wel opvliegend, trotsch en heerschzuchtig, maar niet fanatiek. En het bijgeloof, dat onder haar heerscht, beschouwt hij eer gunstig dan ongunstig voor de evangelieverbreiding. Wij zouden wenschen, dat wij tot bevestiging van deze getuigenissen ook nog feiten konden aanvoeren; maar tot dus ver is de evangelieverkondiging onder de eigenlijke inlandsche bevolking nog niet beproefd. Onze zendeling BUTTENAAR, die van 1820-1825 te Makassar is werkzaam geweest, bepaalde zich geheel tot de bestaande Christengemeente. Wel bragt in 1837 de Heer LAY, agent van het Engelsche bijbelgenootschap, met zijne reisgenooten den engelschen zendeling WOLFF en den amerikaanschen DICKINSON, aan Makassar een bezoek, en deelde maleische Bijbels en tractaatjes uit, die door de Maleijers en Boeginezen met belangstelling schenen ontvangen te worden; doch zijn verblijf was te kort, om met vrucht onder hen werkzaam te zijn en van den uitslag dier uitdeeling van boeken is ons niets gebleken. Alleen Ds. VAN HENGEL mogt het gebeuren, in het laatste jaar van zijn verblijf te Makassar, een vijftal vrouwen door den doop in de gemeente op te nemen. Dit mededeelende merkt hij daarbij op, dat in de drie eerste jaren van zijn verblijf er niet ééne tot het Christendom wilde overgaan; maar dat zoodra er ééne tot het ontvangen van onderwijs zich bij hem had aangemeld, dit voorbeeld terstond navolging had gevonden.

Deelt gij, Broeders! gelijk wij ons vleijen in onze meening, dat de aanneming van het voorstel van Br. MATTHES wenschelijk is, er rijzen welligt finantiële bezwaren bij u op, die u doen oordeelen, dat de uitvoering thans aan ons Genootschap niet is aan te raden. Wij vertrouwen daaraan te gemoet te komen, door u het vol-

gende te doen opmerken. Ten gevolge van hetgeen door de Maandvergadering op grond der laatstelijk van Timor ontvangene berigten omtrent die zending bepaald is, zijn thans de Broeders GONGGRIJP en SCHOT, welligt ook nog SCHUH en DONSELAAR, te onzer beschikking. In de Menahasse van Menado, waar zich thans elf zendelingen bevinden, komt het ons voor, dat wij voor het tegenwoordige dat getal niet moeten vermeerderen. Naar Amboina kunnen wij, zoolang er in den bestaanden staat van zaken geene verandering komt, geen' zendeling afvaardigen. En op Java is ons de weg nog niet zoo gebaand, dat wij ze daarvoor kunnen bestemmen. Welkom is het ons dus, en wij mogen het eene beschikking van den Heer noemen, dat ons nu door het voorstel van Br. MATTHES een nieuwe en belangrijke werkkring op Celebes geopend wordt, welks aanvaarding zonder vermeerdering van uitgaven kan geschieden. Immers de zendelingen, die wij er heen zenden, zijn reeds in Indië, en voor hun onderhoud moet gezorgd worden. Hunne vestiging op Celebes veroorzaakt ons geene meerdere kosten, dan wij daarvoor elders zouden moeten besteden. Voor de zending zelve worden nog geene uitgaven gevorderd, daar de zendelingen moeten aanvangen, zich op de kennis van taal, land en volk toe te leggen, en zich dus in den eersten tijd met geen eigenlijk zendingwerk kunnen bezig houden. Bovendien wordt er door de schikkingen op Timor gemaakt, eene aanmerkelijke som jaarlijks bespaard. Zonder aan de behoefte onzer overige zendingen te kort te doen, kunnen wij het noodige personeel voor eene zending in het rijk van Makassar bestemmen, terwijl daartegen uit een finantiëel oogpunt geene bezwaren bestaan.

Wij stellen u derhalve voor, Broeders!

1. Om tot het oprigten eener zending op zuidelijk Celebes te besluiten.

2. Om voor die zending twee zendelingen te bestemmen, één' om zich te Bonthaëng en één' om zich te Boelekomba te vestigen.

Broeders! wij onderwerpen onze voorstellen aan uwe overwegingen met de bede, dat de Geest des Heeren u daarbij leide, en het ons gebeure, mogt gij tot de aanneming besluiten, op onze pogingen in vereeniging met het Bijbelgenootschap voor het zuidelijk gedeelte van Celebes denzelfden zegen te ondervinden, waarover wij ons op ons werk in het noord-oostelijk gedeelte van dit eiland te verblijden hebben."

In 1852 vestigde zich de zendeling DONSELAAR te Bonthain. De zendeling SCHOT werd bestemd om hem ter zijde te staan, doch tusschenkomende omstandigheden veroorzaakten, dat deze naar de Molukken verplaatst werd, en dat de zendelingen ROOKER en GOUDSWAARD in 1853 uit Nederland naar Zuid-Celebes werden gezonden. De eerste had zijn verblijf genomen te Boelekomba, doch moest ten gevolge van sterfgevallen in de Menahasse reeds in hetzelfde jaar (1854) derwaarts vertrekken. Br. GOUDSWAARD opende te Bonthain eene school voor inlandsche kinderen, die weldra goed bezocht werd, ook door kinderen van Boelekomba en die nog steeds bloeijende is. Br. DONSELAAR vervulde de maleische en hollandsche predikdienst bij de gemeente te Bonthain. Beiden legden zich, zooveel mogelijk gesteund door den Heer MATTHES, met ijver toe op het aanleeren der makassaarsche taal.

Toen Br. DONSELAAR in 1856 door Bestuurders van het Genootschap was uitgenoodigd zijne gedachten mede te deelen over de voortzetting van het begonnen werk, en dus over de wijze waarop men nu de evangelieverkondiging onder de Makassaren zoude hebben aan te vangen, gaf hij het berigt, dat op de volgende bladzijde aanvangt.

Wij hadden reeds vroeger gelegenheid eenige opmerkingen op eene bezoekreis naar het eiland Saleijer van dezelfde hand te plaatsen (1). Van Br. GOUDSWAARD volgt eveneens een berigt. Uit een en ander zal de geest en strekking van het werk dezer zendelingen kunnen blijken. Het moge dienen als eene eerste bijdrage tot de geschiedenis dezer zending.

---

(1) Zie: Mededeelingen I, blz. 277 e. v

GEDACHTEN

OVER

DE WIJZE OP WELKE DE WERKZAAMHEDEN DER ZENDELINGEN IN ZUIDELIJK CELEBES MOETEN WORDEN VOORTGEZET.

Getrokken uit twee brieven in December 1857 geschreven

DOOR DEN ZENDELING

W. M. DONSELAAR.

21 Julij 1857. Bestuurders verlangen te weten, hoedanig het gesteld is met mijne kennis van de makassaarsche taal. Ik wenschte wel die vraag op eene meer bevredigende wijze te kunnen beantwoorden, dan waartoe ik mij tot nog toe in staat gevoele. Reeds vóór mijne verplaatsing naar Zuid-Celebes heb ik het aanleeren van het Makassaarsch als een bezwaar genoemd, dat mij deed opzien tegen eene vestiging in de nieuwe zending. Dit bezwaar hebben Bestuurders toen uit den weg trachten te ruimen, door de opmerking, dat indien het mij ook al niet gelukken mogt, de taal geheel meester te worden, ik nogtans eenmaal een' zeer belangrijken arbeid zou kunnen verrigt hebben, met de voorbereidende werkzaamheden op het nog onontgonnen zendingveld, ofschoon mij tevens wijzende op de hulp, die ik aan den Heer MATTHES bij mijne taaloefeningen zou kunnen genieten. Spoedig na mijne vestiging te Bonthain ben ik dan ook begonnen, met mij op de studie van het Makassaarsch toe te leggen, waarvan de kennis volstrekt noodzakelijk is, om onder de inlanders toegang te vinden.

Spoedige vorderingen nogtans kon ik wel niet maken, want het ontbrak aan alle hulpmiddelen, die anders het leeren eener vreemde taal gemakkelijker maken, als spraakkunst, woordenboek en bijbelvertaling. Eerst later, in 1854 en vervolgens, kwam er krachtiger hulp van den Heer MATTHES, door spraakkunst en chrestomathie, ofschoon een woordenboek tot heden is blijven ontbreken, en nog steeds met verlangen wordt verbeid (1). Ik mag mij zelven de getuigenis geven, dat ik mij met inspanning op de beoefening der taal heb toegelegd, en dat die studie zelfs mijne voornaamste bezigheid is geweest, gedurende den tijd van mijn verblijf op deze plaats. Daardoor heb ik het nu in die taal tot op zekere hoogte gebragt, zoodat ik de makassaarsche geschriften tamelijk wel kan lezen en verstaan, maar wat mij nog vooral ontbreekt is de oefening in het vrij en gemakkelijk spreken, en deze is alleen verkrijgbaar, door het gestadig verkeer onder de inlanders. Dat ik het nog niet verder heb gebragt in het Makassaarsch, moet ik in de eerste plaats, behalve aan het gebrek aan de noodige hulpmiddelen, wel toeschrijven aan mijne mindere vlugheid en vatbaarheid, maar voor een groot deel toch ook hieraan, dat ik mij, door mijne betrekking tot de gevestigde gemeente, niet geheel onder de Makassaren bewegen kan. Ik geloof, dat het voor de grondige kennis en het vloeijend spreken eener vreemde taal wel overal noodzakelijk is, dat men genoegzaam uitsluitend verkeert onder hen, wier taal men zich wenscht eigen te maken, moge er dan soms buitendien aan den tongval of uitspraak nog blijven ontbreken. En zulk eene kennis is toch voor den zendeling eene noodzakelijke behoefte. De gemeente wier verzorging mij

(1) Dit woordenboek is in den aanvang dezes jaars verschenen. RED.

is opgedragen, moet in het Maleisch en Hollandsch worden bediend, en ofschoon zij slechts uit een gering aantal leden bestaat, zoo vereischen de voornaamste werkzaamheden toch even veel tijd als voor eene grootere gemeente. Het Maleisch en Hollandsch zijn dus de beide talen, waarin ik mij meestal heb uit te drukken, en dit kan niet anders dan van belemmerenden invloed wezen op de beoefening van het Makassaarsch. Ik denk er daarom ernstig aan, om mij voor eenigen tijd naar elders te begeven, waar ik alleen of hoofdzakelijk mij kan bezig houden met de inlanders, ofschoon de kosten, altijd verbonden aan zulk een verblijf op eene andere plaats, mij tegen de uitvoering van dit voornemen doen opzien. Ook de Heer MATTHES slaat dien weg in voor zijne taaloefeningen, daar hij van tijd tot tijd Makassar verlaat, om zich, gelijk ook thans weder in Boni, eenige maanden lang uitsluitend onder de inlanders op te houden. Soms bekruipt mij, bij het worstelen met het Makassaarsch, wel eens de vrees, dat ik die taal nimmer genoegzaam magtig worde, en ware dit inderdaad het geval, de wensch zou mij niet euvel kunnen geduid worden, om elders in ruimer' kring werkzaam te zijn, waar de Maleische taal alleen voldoende kon wezen. Maar ik geef den moed nog niet verloren, en wensch met onverdroten ijver vol te houden, met het oog op den Heer, die ook hierin zijn' magtigen bijstand kan verleenen. Ik zou het als eene groote genade en eere rekenen, indien ik nog eenmaal mogt verwaardigd worden, om iets onder dit volk voor den Heer te verrigten.

Bij zijne terugkomst uit Boni en vóór het vertrek van den Heer MATTHES naar Nederland, hopen wij in vereeniging met Br. GOUDSWAARD, te Bonthain eene zamenkomst te hebben en de belangen der zending te

behandelen. Daarvoor zijn de volgende punten van bespreking gesteld:

1. Kan er in deze zending gedacht worden aan eene vestiging van zendelingen in het binnenland?

2. Is het wenschelijk, dat te Bonthain een zendeling gevestigd blijve?

3. Behoort Boelekomba ook in aanmerking te komen voor een' zendingpost?

4. Zijn de Zuider-districten of Gowa voor een' zendingpost aan te bevelen?

5. Is buiten en behalve eene vestiging te Bonthain en in de Zuider-districten of Gowa, eene meerdere uitbreiding der zending in het Gouvernement van Makassar wenschelijk?

6. Kan er thans reeds gedacht worden aan zendelingwerkzaamheden in het rijk van Boni, of moet dit rijk daarvoor nog als gesloten worden beschouwd?

7. Welke wijze van werken zou onder de Makassaren aan te bevelen zijn?

8. Op welke wijze zou, bij vertrek van Br. GOUDSWAARD naar elders, in het schoolonderwijs te Bonthain moeten worden voorzien?

Is een deel van het zendingveld op het noordelijke gedeelte van dit eiland te vergelijken bij eene reeds veroverde vesting, waarvan het meerendeel der inwoners den overwinnaar bereids is toegekeerd, terwijl de overigen van lieverlede wel zullen volgen; op Zuid-celebes daarentegen is het geheel nog te beschouwen als eene vesting, die nog in het ongedeerde bezit is van een' vijand, die krachtiger middelen van tegenweer aanwendt, dan in de Menahasse. Wij zijn hier pas begonnen om de vesting in oogenschouw te nemen, de middelen van aanvang te beramen, verschansingen op te werpen, loopgraven aan

te leggen, terwijl wij de ammunitie uit de magazijnen van het Bijbelgenootschap blijven verwachten. Hoe sterker nu de vesting is, des te moeijelijker zal de verwering wezen. Maar wij strijden ook onder de banier van een' veldheer, op wien wij ons verlaten kunnen, wien reeds vele magtigen ten buit werden, en die zijne strijders aanvuurt met die krachtige opwekking: „hebt goeden moed, ik heb de wereld overwonnen!"

11 December 1857. In mijn laatste schrijven aan Bestuurders, d.d. 21 Julij j.l., heb ik medegedeeld, dat Br. GOUDSWAARD en ik, vóór het vertrek van den Heer MATTHES naar het vaderland, eene te zamenkomst met hem hoopten te hebben, om de belangen dezer zending te bespreken. Wij hadden het genoegen den Heer MATTHES van den 2den tot den 22sten October j.l. in ons midden te hebben. Hij nam kennis van onze zaken, een bezoek werd gebragt aan de omstreken van Bonthain en aan Boelekomba, en de belangen dezer zending werden besproken, volgens de reeds aan Bestuurders opgegevene punten. Hiernevens voeg ik een verslag van den uitslag onzer zamenspreking, dat echter door toevoeging van een en ander nog al eenige uitbreiding verkregen heeft. Ik mag hopen, dat dit verslag bijdragen zal, nevens de mondelinge inlichtingen van den Heer MATTHES, om Bestuurders eene juister voorstelling te geven van den staat, de behoeften en de uitzigten dezer zending.

Veel verpligting hebben wij aan den Heer MATTHES. Met de meeste bereidvaardigheid stond hij ons ter hulpe bij onze taaloefeningen. Met warme belangstelling nam hij steeds deel in ons werk en lot. Met de hartelijkheid van een' vriend trok hij zich al het onze aan. Nimmer riepen wij vruchteloos zijn' raad en zijne hulp in. God geleide hem en de zijnen op de reize naar het vaderland,

en spare den ijverigen man nog lang, om zijne uitstekende taalgave aan de bevordering van het rijk van CHRISTUS dienstbaar te doen zijn.

VERSLAG VAN HET BESPROKENE OP ONZE ZAMENKOMST (1).

1. Kan er in deze zending gedacht worden aan eene vestiging van zendelingen in het binnenland?

Tot deze vraag was aanleiding gevonden in de herhaaldelijk uitgesprokene meening van Bestuurders: „dat de zendelingen zich te Bonthain en Boelekomba nog niet op hun eigenlijk grondgebied bevinden;" gelijk ook in het verslag over 1856 (2), het laatste, dat tot ons gekomen is, weder bepaaldelijk door Bestuurders wordt verklaard: „hoe gaarne zouden wij hen naar het binnenland verplaatsen; doch wij achten, dat daartoe de tijd nog niet is gekomen." Men zou hierbij mogen vragen, wat men eigentlijk door het binnenland te verstaan hebbe? Hier in Indië verstaat men daaronder veelal alle die streken, die meer of minder van de hoofdposten der europesche vestiging aan de kusten verwijderd, hetzij dan aan zee, hetzij meer landwaarts in, zijn gelegen. En in dezen zin worden met betrekking tot Makassar, waar de hoofdvestiging der Nederlanders is, ook Bonthain en Boelekomba gerekend als tot het binnenland te behooren. Ik meen, dat ook Bestuurders door binnenland wel niet alleen de binnen 's lands gelegene plaatsen zullen bedoelen; want waarom zouden de aan zee gelegene voor het werk des zendelings minder geschikt zijn? De eigentlijke bedoeling

(1) Zie boven bl. 327, 8. RED.
(2) Het jaarverslag van het Genootschap. RED.

zal waarschijnlijk dan wel zijn zulke plaatsen, waar geen europesche vestiging is, en waar men zich uitsluitend onder inlanders bevindt; aangezien het, helaas! maar al te dikwijls is gebleken, dat wegens bekende redenen, eene europesche maatschappij, hetzij dan van grooter' of kleiner' omvang, nadeeligen invloed oefent op het werk der zending. Zoodanige invloed is ook te vreezen op plaatsen als Bonthain en Boelekomba, waar militaire posten bestaan, die van de zijde der zedelijkheid beschouwd, zooals wel doorgaans overal, niet tot aanbeveling van het Christendom kunnen strekken. Daar echter het zendingwerk met groote bezwaren te worstelen heeft, waar de inboorlingen verstrooid en verspreid wonen, zoo mag niet uit het oog verloren worden, dat eene meer talrijke, bij elkander wonende, bevolking hoogst wenschelijk is voor de hoop op eenen gelukkigen uitslag, voornamelijk in landen, waar met de evangelieverkondiging eerst een aanvang wordt gemaakt. Waren er nu in deze afdeeling van Zuid-celebes, even als op Java en elders, buiten de militaire posten, kampongs met eene tamelijk ruime bevolking, dan zouden deze voor de vestiging eens zendelings bij voorkeur in aanmerking verdienen te komen. Maar er zijn hier slechts drie kampongs van eenigen omvang, allen aan zee gelegen: in de eerste plaats Bonthain en Boelekomba en dan het afgelegene Bira, aan de oostelijke punt van Zuid-celebes. Overigens woont de bevolking in de eigentlijke binnenlanden en op het gebergte zeer verstrooid, in ver van elkander verwijderde kleine kampongs en gehuchten. Bira, onherbergzaam op een' rotsachtigen grond gebouwd, verstoken van de voordeelen eener geregelde communicatie met Makassar, Bonthain en Boelekomba, zonder vertegenwoordiging, en daardoor ook zonder dadelijke bescherming

van het nederlandsch gezag, laat zich voor een' zendingpost, om daar een' aanvang met het werk te maken, niet aanbevelen. Westelijk en noordelijk van Bonthain liggen de drie rijkjes Binamo, Bangkala en Laïkang gezamentlijk het land van Torateja geheeten. Dit gewest staat niet onder het nederlandsch bestuur, maar is een bondgenoot van ons Gouvernement. Ofschoon er enkele kampongs van eenige uitgebreidheid in bestaan, zou het toch niet raadzaam wezen thans reeds daar een' zendingpost te vestigen. Er woont geen enkele Europeaan of afstammeling in dat land, en meer dan waarschijnlijk zouden ook de vorsten van de drie verbondene rijkjes hunne toestemming weigeren tot de vestiging van een' Europeaan, daar zij dit ligtelijk als een' eersten stap tot de in bezitneming hunner landen zouden aanmerken. Het slot dezer beschouwingen komt derhalve hierop neêr, dat in de afdeeling Bonthain en Boelekomba en derzelver naaste omgeving, buiten de beide hoofdkampongs geen andere plaatsen bestaan, die, althans voor het tegenwoordige, geschikt kunnen worden geacht voor de vestiging eens zendelings.

2. Is het wenschelijk, dat te Bonthain een zendeling gevestigd blijve?

Met betrekking tot de inlandsche bevolking kan deze vraag niet anders dan toestemmend beantwoord worden. De hoofdkampong en hare naaste omgeving telt minstens vier duizend inwoners. Landbouw, handel en visscherij verspreiden er eene tamelijke welvaart. Inzonderheid verkeert de koffij-kultuur, thans nog geheel het eigendom der bevolking, in eene toenemende ontwikkeling. Deze omstandigheid is, met het oog op de toekomst, niet gering te achten. Daardoor mag de gegronde verwachting worden gekoesterd, dat wanneer eenmaal de bevolking tot het Christendom mogt zijn

overgegaan, zij zelve ook in de behoeften, daaruit voortvloeijende, uit eigene middelen zal kunnen voorzien. Het eenige bezwaar bestaat dan aan de zijde der europesche gemeente, waarmede de zendeling in betrekking is gesteld. Het is niet te ontkennen, dat die betrekking, waar de bediening der gemeente in het Hollandsch en Maleisch moet geschieden, een' belemmerenden invloed oefent op den arbeid des zendelings onder de makassaarsche bevolking; en uit ervaring stem ik toe, wat Br. JELLESMA eenmaal aan mij schreef: „eene europeesche gemeente is een zwaar blok aan het been van een' zendeling." Maar hier staat tegenover, dat Bestuurders, wegens geldige redenen, zelve begonnen zijn met zich het lot der verwaarloosde gemeente te Bonthain aan te trekken, en dat het in strijd zou zijn met de christelijke liefde, die gemeente thans weder aan haar lot over te laten; vooral dewijl er vooreerst geen denken aan is, dat van Gouvernementswege, door de plaatsing van een' predikant in hare behoeften zou worden voorzien.

Zulk eene onttrekking aan de gemeente zou derhalve gelijk staan aan de handelingen van den geneesheer, die zich meêdoogend den hulpeloozen toestand van den gevaarlijk kranken had aangetrokken, maar dien, wanneer er zich sporen van beterschap begonnen te vertoonen, weder van zich stiet. Bovendien mogen wij hopen, dat een verbeterde toestand der gemeente te Bonthain ook van gunstigen invloed zal wezen op de verbreiding des Christendoms en op de gezindheid der Makassaren. Derhalve, zoowel met betrekking tot de inlandsche bevolking, als tot de europesche gemeente, mag het wenschelijk worden geacht, dat te Bonthain een zendeling gevestigd blijve.

3. Behoort Boelekomba ook in aanmerking te komen voor een' zendingpost?

Boelekomba, waar met de naaste omgeving, de bevolking niet veel minder bedragen zal, dan te Bonthain, mag uit dien hoofde ook als geschikt worden beschouwd voor de plaatsing eens zendelings.

Wegens de vroegere vestiging van vele Boeginezen op deze plaats, en het handelsverkeer, dat nog voortdurend met de boeginesche landen bestaat, wordt in deze negerij veelal de boeginesche of eene gemengde taal gesproken. Om deze reden zou het wenschelijk zijn, dat de zendeling, die zich hier vestigde, vooral de boeginesche taal zich eigen maakte. Daardoor zou hij zich tevens den weg banen, om ook in de aangrenzende Bonische landen iets te kunnen verrigten ten behoeve der evangelie-verkondiging, hetgeen van te meer gewigt te achten is, daar in Boni zelf vooreerst wel geen zendeling zich zal kunnen vestigen. Het eenige bezwaar te Boelekomba is het bestaan van eene europesche gemeente, nog geringer in omvang, dan die te Bonthain. Wordt den zendeling ook de bediening van deze gemeente opgedragen, dan werkt dit weder belemmerend op den eigentlijken zendelingsarbeid, zoo als dit reeds boven is opgemerkt geworden. Dus was ook het oordeel en de ervaring van Br. BOOKER, gedurende den tijd van zijn verblijf te Boelekomba. Het zou daarom goed zijn, dat bij de vestiging van een' zendeling te dezer plaatse het geheel aan hemzelven bleef overgelaten, of en in hoe verre hij zich in betrekking wilde stellen tot de bestaande kleine, christelijke gemeente. Te eerder kan deze zaak aldus behandeld worden, dewijl genoegzaam alle kinderen der Christenen te Boelekomba in de school van het Zendelinggenootschap te Bonthain worden onderwezen, en de gemeente van tijd tot tijd, en zeker meer dan andere dergelijke kleine gemeenten

elders te beurt valt, kerkelijk wordt bezocht, door den zendeling van laatstgenoemde plaats.

4. Zijn de Zuider-districten of Gowa voor een' zendingpost aan te bevelen?

De Zuider-districten staan regtstreeks onder het Nederlandsch bestuur, dat er even als te Bonthain, door een' ambtenaar met den titel van gezaghebber, wordt vertegenwoordigd. Gowa, het zwakke overschot van het voormaals zoo aanzienlijke Makassaarsche koningrijk, is een bondgenoot van het Nederlandsche gouvernement, op zich zelf staande, en althans in naam onafhankelijk. Eene vestiging in dezen staat zou voor het tegenwoordige niet raadzaam wezen, en meer dan waarschijnlijk ook niet worden toegestaan. Maar in de aangrenzende Zuider-districten kan hiertegen geen bezwaar bestaan. Begrensd door Gowa en Torateja ligt dit gewest in het hart der Makassaarsche landen. De bevolking wordt geschat op 25,000 zielen, veelal in tamelijk groote kampongs bijeen wonende. Deelende in de voordeelen eener geregelde communicatie met Makassar en in de bescherming van het Nederlandsch gezag, staat het in dit opzigt gelijk met Bonthain en Boelekomba; terwijl daarentegen het bezwaar van een' militairen post en eener europesche gemeente hier niet gevonden wordt. De taal, die hier gesproken wordt, is de zuiver Makassaarsche, en van de Zuider-districten leidt ook geleidelijk de weg om in het rijk van Gowa voorbereidend te werken voor de evangelieprediking. Een en ander vereenigt zich dus hier, om dit gewest voor de plaatsing eens zendelings aan te bevelen. Het is daarom ook, dat Br. GOUDSWAARD het oog heeft geslagen op deze streek en zich niet te Boelekomba, maar hier, in het middenpunt der eigentlijke Makassaarsche landen als zendeling wenscht te ves-

tigen. Twee bezwaren vooral heeft die Broeder tegen eene vestiging te Boelekomba. Tot dus verre beoefende hij het Makassaarsch; te Boelekomba wordt meer het zeer daarvan verschillende Boegineesch vereischt. Hier zou hij als dan van voren af aan moeten beginnen, en weder een' zeer geruimen tijd alleen aan taalstudie moeten toewijden. Bovendien wenscht Br. GOUDSWAARD vrij te blijven van eene europesche gemeente als te Boelekomba, ten einde zich uitsluitend aan het eigentlijke zendelingswerk te wijden.

5. Is behalve eene vestiging te Bonthain, te Boelekomba en in de Zuider-districten eene meerdere uitbreiding der zending in de gouvernementslanden op Zuid-celebes aan te raden?

Behalve de daar genoemde landen behooren nog regtstreeks onder het Nederlandsch gouvernement de stad Makassar, het noordelijk aangrenzende district Tello en de noorderdistricten of de adsistent-residentie Maros. De stad Makassar, de hoofdzetel van het Nederlandsch bestuur op Zuid-celebes, heeft eene talrijke bevolking, ik meen tusschen 15 en 20,000 zielen, maar daar bestaan dan ook in verhoogden graad de bezwaren, die wegens talrijk militair garnizoen en meer uitgebreide europesche bevolking, eene christelijke zending plegen te drukken. Althans de Heer MATTHES, die beter met Makassar bekend is dan Br. GOUDSWAARD en ik, is van oordeel, dat deze plaats niet bijzonder aan te bevelen is voor een' zendingpost. Buitendien trachten Gossnersche zendelingen zich hier en te Maros te vestigen, waartoe zij onlangs een verzoek aan het Gouvernement hebben gerigt. 't Was waarschijnlijk wel ten gevolge daarvan, dat voor weinige dagen, van wege het bestuur, aan den gezaghebber te Bonthain, behalve een paar

vragen aangaande het getal der zendelingen in deze afdeeling, benevens duur en resultaat van hunnen arbeid, ook de volgende vragen werden gerigt: „of in verband daarmede een grooter getal zendelingen in zijn gebied wenschelijk moet worden geacht? Zoo ja, aan wie door hem de voorkeur zou worden gegeven, aan eigentlijk gezegde zendelingen, die uitsluitend voor de zendingzaak werkzaam zijn en eene daartoe strekkende opleiding en ordening hebben ontvangen, dan wel aan zoogenaamde zendeling-werklieden van eenen meer eenvoudigen stempel, wier werkkring het is, om tegelijk met de uitoefening van een of ander bedrijf het Christendom onder de inlanders te verkondigen?" Hierop is door den gezaghebber geantwoord, dat er geen bezwaar zou bestaan tegen de vestiging van een' zendeling te Boelekomba, op dezelfde wijze als te Bonthain; maar dat het overigens niet raadzaam zou schijnen, om het getal zendelingen voor het tegenwoordige in deze afdeeling te vermeerderen; zoo lang althans nog niet van den uitslag van het zendingwerk onder den inlander is gebleken. Voorts, dat bepaaldelijk de voorkeur gegeven wordt aan zendelingen, die uitsluitend voor de zendingzaak werkzaam zijn, aangezien het in den aard der zaak ligt, dat deze in den regel ook de meeste geschiktheid voor de vervulling hunner betrekking zullen bezitten.

Zouden alzoo een drietal zendelingen vooreerst genoegzaam zijn op het vaste land van Zuid-celebes, het naburige eiland Saleijer biedt daarenboven ook eene gunstige gelegenheid aan voor de vestiging van een' zendingpost. Er is daar eene bevolking van circa 60,000 zielen, veelal in niet ver van elkander gelegene en tamelijk groote kampongs bijeen wonende, en door aanzienlijken handel en praauwvaart in bestendige ge-

meenschap met Celebes en vele omliggende eilanden. Saleijer is op alle punten toegankelijk, biedt een veilig verblijf aan, en staat geheel onder het Nederlandsch bestuur, dat ook daar door een' gezaghebber wordt uitgeoefend. Het eenige bezwaar bestaat in het ongezonde luchtsgestel van dit eiland, inzonderheid voor den Europeaan. Voor de nadere kennis van land en volk verwijs ik kortheidshalve naar eenige „aanteekeningen over het eiland Saleijer," door mij in het vorige jaar aan den Director gezonden (1).

6. Kan er thans reeds gedacht worden aan het vestigen van een' zendingpost in het rijk van Boni, of moet dit rijk daarvoor nog als gesloten worden beschouwd?

De afwijzende en zeer beleedigende behandeling den Heer MATTHES zeer onlangs, op de grenzen van Boni, ten deel gevallen, kan een beslissend antwoord op deze vraag geven. Ik mag veronderstellen, dat de bijzonderheden van dit voorval wel reeds bij bestuurders bekend zullen zijn. Anders zij hier kortelijk vermeld, dat de Heer MATTHES, in het belang zijner boeginesche taalstudiën, zich eenigen tijd in Boni wenschende op te houden, voorzien van een' gouvernementspas, derwaarts was vertrokken, doch op de grenzen van dit rijk werd hem, onder nietige voorwendsels, niet alleen de toegang geweigerd en een spoedig vertrek bevolen, maar nadat den Heer MATTHES zijne drie rijpaarden waren ontstolen, ook zelfs alle ondersteuning voor de terugreis geweigerd, zoodat hij genoodzaakt was een' bergachtigen weg van vijf dagreizen te voet af te leggen, ten einde de grenzen van de gouvernementslanden weder te bereiken. Noch van de zijde van Boni, noch van de zijde van het

(1) Zie: Mededeelingen, I D., blz. 277 e. v. RED.

Gouvernement (en dit laatste ook wegens billijke redenen) zou toestemming worden verleend tot het vestigen van een' zendingpost in dit vijandig gezinde en aanmatigende rijk, dat voor het tegenwoordige alzoo nog geheel als gesloten moet worden beschouwd voor de evangelieverkondiging.

7. Welke wijze van werken zou onder de Makassaren aan te bevelen zijn?

Wanneer men de godsdienst, het karakter en de gezindheid der Makassaren in aanmerking neemt, dan laat het zich wel verwachten, dat de pogingen tot uitbreiding van het Christendom hier met groote bezwaren zullen te strijden hebben. De ervaring leert allerwege, dat het Mohammedanisme, ofschoon schijnbaar nader tot het Christendom staande, een vijandiger zin jegens hetzelve openbaart, dan het Heidendom. Moge de kennis van de mohammedaansche godsdienstleer, over het algemeen onder de makassaarsche bevolking zeer gebrekkig zijn, en zelfs, zooals vooral te Bonthain en Boelekomba met heidensch bijgeloof vermengd; het Mohammedanisme is toch dieper bij haar geworteld, dan eene oppervlakkige beschouwing zou doen vermoeden. Het is bekend – en het wordt als eene merkwaardigheid beschouwd – dat er eene makassaarsche vertaling van den Koran bestaat, waarvan de Heer MATTHES eene proeve heeft gegeven, die geplaatst is in de „Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië." (1) Ofschoon nu dit zeer uitgebreide en kostbare werk, waarvan de Heer MATTHES een volledig exemplaar bezit, zeldzaam in zijn geheel voorkomt, zoo treft men toch nog al dikwijls grootere of kleinere gedeelten er van aan. Daarbij ont-

(1) Zie o. c. Nieuwe volgreeks, Eerste Deel, pag. 89. RED.

breekt het niet aan vertalingen van mohammedaansche godsdienstige geschriften en legenden, zooals het verhaal van het wonder van MOHAMMED met de maan, de nachtreis van MOHAMMED naar den Hemel, over den dag der opstanding en vele andere meer, waarvan de bijzonderheden vrij algemeen onder het volk bekend zijn, en niet weinig bijdragen om den mohammedaanschen geest te voeden en te steunen. Aan de uiterlijke vormen van het Mohammedanisme, zoo als besnijdenis en de godsdienstige handelingen bij huwelijk en begrafenis is men algemeen zeer gehecht; en bij velen blijkt alléén daarin hun mohammedaansch geloof. Het gaat er dikwerf meê, als met die onkundige roomschgezinden, wier godsdienst hoofdzakelijk bestaat in het vasthouden aan de vormen van hun kerkgenootschap, en die naarmate zij minder kennis bezitten te vijandiger gezind zijn jegens andersdenkenden.

Bovendien wordt ook hier de kracht van het Mohammedanisme versterkt door den invloed van Hadji's of teruggekeerde bedevaartgangers van Mekka, en tevens somwijlen door een bezoek van maleische handelaars. Zoo kwam er eens een driemastschip ter reede van Bonthain, waarvan de gezagvoerder een Arabier was, die deze plaats aandeed, om versch drinkwater in te nemen. Zijn stuurman was een europesche afstammeling uit deze gewesten, die tot het Mohammedanisme was overgegaan. Met den Arabier had ik een gesprek, dat echter weldra werd afgebroken. Hij hield zich vast overtuigd, dat zijne godsdienst eens de algemeene zou worden over de gansche aarde, en wees onder anderen op den voortgang van het Mohammedanisme in vele streken van den Archipel. Toen ik echter in den loop van het gesprek de opmerking maakte, dat de Koran wel veel spreekt over Gods barmhartigheid, doch Gods

heiligheid te veel op den achtergrond stelt, en dat daarentegen in het Christendom beide deze eigenschappen Gods, overeenkomstig de behoeften van den mensch, in het schoonste licht verschijnen, door het plaatsbekleedend lijden en sterven van CHRISTUS; toen gaf hij het kort en bits bescheid, „dat hij niet te Bonthain gekomen was om over de godsdienst te spreken, maar om water te halen." Later vernam ik van den zoon van den priester alhier, dat de Arabier ook in het mohammedaansche bedehuis was geweest, en daar ernstig gewaarschuwd had tegen den christelijken invloed, en dewijl de verschillende ligchaamsbuigingen bij dé gebeden hier niet naar behooren werden in achtgenomen, zoo had hij daarin tevens het noodige onderwijs gegeven.

Behalve dezen invloed van Hadji's en Arabieren vindt het Christendom een' krachtigen tegenstand te bestrijden in het karakter en de gezindheid der makassaarsche bevolking. De Makassaar is zeer gehecht aan het eenmaal bestaande, en gaat niet ligt tot iets anders over. Men wijst er op, dat nog geen voorbeeld bekend is van een' Makassaar, die tot het Christendom is overgegaan. Eens had ik te Boelecomba een gesprek met een inlandsch hoofd, in de maleische taal. Zich tot een nevens hem staanden inlander wendende, zeide hij in het Makassaarsch, waarschijnlijk meenende, dat ik hem niet verstond: „hij wil de Makassaren tot het Christendom brengen, maar ik denk, het zal hem niet gelukken; wij laten niet varen wat wij hebben." Maar vooral neemt de Makassaar niet gaarne over van den Europeaan, den Nederlander. In dezen ziet hij zijne overwinnaars, die zijne vroegere magt hebben gefnuikt, zijn' roem vernederd, en zich de heerschappij in zijne landen hebben aangematigd. Het is uit de geschiedenis bekend, hoe

moeijelijk het is geweest, om de Makassaren te doen bukken voor ons gezag, en ook thans nog onderwerpen zij zich niet dan noode aan eene heerschappij, die alleen door het regt van den sterkste bestaat. Ook in hunne geschriften blijkt van die ongunstige stemming. Waar daarin van de Hollanders wordt gesproken, verschijnen zij doorgaans in een ongunstig licht (vergelijk het geliefde makassaarsche heldendicht Dâtoe Moêseng), en in een hunner gezangen wordt de streek van Gowa, waar de beslissende overwinning door de Hollanders werd bevochten, „het (door de Hollanders) ontheiligde land" genoemd. (Vergelijk de vertaling van dit gezang in de Makassaarsche chrestomathie van den Heer MATTHES). Kan het bevreemden, dat de Makassaar ook tegen de godsdienst der Hollanders is vooringenomen, en dat hij de pogingen, om deze godsdienst in zijn land in te voeren, als een middel beschouwt, om de heerschappij der vreemdelingen er nog vaster te vestigen?

Vindt dus het Christendom onder de Makassaren groote bezwaren te bestrijden, het heeft echter ook de kracht in zich om allen tegenstand, hoe magtig die zij, te overwinnen. De kracht der waarheid, die uit God is en de behoeften van den zondigen mensch, doen ons niet twijfelen aan de eindelijke zegepraal. Maar het is de Vader in den hemel, die de tijden en gelegenheden in zijne eigene magt gesteld heeft. Doch beproeven wij ergens of de tijd des Heeren voor een volk gekomen is, het kan daarbij niet onverschillig zijn, welken weg men inslaat, om tot het voorgestelde doel te geraken. Het is onlangs nog zoo waar gezegd, door een bevoegd persoon op het gebied der zending (Dr. ALBERT OSTERTAG Ev. Miss. Mag., Jan. 1857, S. 5): „Wie met de zaak der zending van nabij bekend is, die weet het, hoe

moeijelijk, hoe hoogst moeijelijk de keuze van een zendingveld, de opsporing der middelen en wegen tot de eerste vestiging van een' zendingpost, de regte wijze om het werk aan te vatten, overeenkomstig de bijzondere behoefte van een land en volk – met één woord, hoe bezwaarlijk hier vooral het begin is."

Eene grondige kennis van het Makassaarsch mag wel als een eerst vereischte voor den zendeling onder de Makassaren worden beschouwd. Het Laag-maleisch wordt wel door velen; vooral onder de handelaars, gesproken, maar het grootste deel der bevolking is er toch genoegzaam geheel onbekend mede. Zeldzaam treft men ook inlanders aan, zelfs onder de handelaars, die het Maleisch kunnen schrijven. De gewone schrijftaal is altijd het Makassaarsch. Daarenboven is het Laag-maleisch, zich alleen tot de noodigste zaken van den handel en het dagelijksche leven bepalende, zeer arm in woorden en vormen. Het Makassaarsch daarentegen heeft, als de taal des volks, meerderen rijkdom van woorden en verscheidenheid van uitdrukkingen, en is daarom ook meer bruikbaar voor den zendeling.

Eene gedeeltelijke bijbeloverzetting, immers in de eerste plaats de eerste hoofdstukken van Genesis en het geschiedkundig gedeelte des Nieuwen testaments, moet insgelijks eene dringende behoefte worden geacht voor de Makassaarsche zending. Ofschoon het er ver van daan is, dat de kennis van lezen en schrijven algemeen is onder het volk, zoo zijn er betrekkelijk toch velen, die deze kunde bezitten, ook zelfs onder de vrouwen. Het Evangeliewoord moet de rede en het onderwijs des zendelings zijn. Wanneer hij het den Makassaar in geschrifte kan aanbieden, dan opent zich daardoor tevens zeer geleidelijk de gelegenheid om over den inhoud met hem te spreken.

Gesprekken met de inlanders, die de opwekking van het gevoel van zonde en schuld, van de behoefte aan verlossing, het ongenoegzame der mohammedaansche godsdienstleer en godsdienstvormen, en de voorstelling van den heerlijken inhoud des Evangelies ten doel hebben, zal ook wel hier de geschiktste weg wezen, om het heil dat ons in CHRISTUS is, tot het verstand en het hart te brengen. Daarbij is de Makassaar niet ongenegen tot godsdienstig gesprek, en treft men er nog al aan, die belangstelling toonen in de hoogere behoeften des geestes.

Mogten er nu voor de waarheid gewonnen worden, dan zou hier vooral, wegens de boven reeds vermelde gezindheid van den Makassaar jegens den Europeaan, de opleiding van inlanders tot evangeliepredikers onder hunne landgenooten hooge aanbeveling verdienen. En het is dan ook voornamelijk tot zoodanige opleiding van inlanders, dat Br. GOUDSWAARD zijnen zendelingsarbeid de strekking wenscht te geven, vooreerst, indien mogelijk, door middel van het onderwijs der jeugd.

Dit zijn zoo in het algemeen enkele punten, die ons zijn voorgekomen bij het zendingwerk onder de Makassaren opmerking en behartiging te verdienen. Zij zijn voor meerdere uitbreiding vatbaar, en de ervaring zal er later nog wel andere aan toevoegen. Moge de Heer, wiens werk wij werken, en door wiens genade en zegen het ook alleen gelukken kan, zich ook aan deze zending niet onbetuigd laten, zijn alvermogen ook hier openbaren, opdat het Zuidelijk-celebes eenmaal, gelijk nu reeds meer en meer het Noordelijk-celebes, zijn' roem verhooge als den verlosser en redder van verlorene zondaren.

BRIEF

VAN

den zendeling A. GOUDSWAARD.

Hooggeachte Bestuurders!

Uw schrijven van 24 Mei l.l. is ons den 22 Augustus geworden. Op grond van dat schrijven heeft Br. ROOKER ons in het laatst van September verlaten, en zich naar Makassar begeven, om van daar in het begin van October met de boot naar Menado te vertrekken. Het scheiden heeft ons beiden veel gekost. Op Makassar werd Br. ROOKER eene aangename verrassing bereid in de ontmoeting met Br. BOSSERT en echtgenoot, die tot Ambon zijne reisgenooten zouden wezen. God, die hem alzoo een nieuw bewijs zijner vaderlijke leiding gaf, zij verder met hem en sterke hem voor zijne zoo moeijelijke, maar ook zoo moedgevende taak.

Door mijn schrijven van April l.l., waarin ik u eenige mededeelingen heb gedaan, omtrent mijnen arbeid, hoop ik voldaan te hebben aan de verwachting, die Bestuurders in hun schrijven uitdrukken. Thans wensch ik u het een en ander mede te deelen omtrent de Makassaren, die ik tracht te leeren kennen,

omtrent een offerfeest, dat ik heb bijgewoond, en omtrent de school, waarin ik voortdurend met blijdschap werkzaam ben. De beschrijving van dat offerfeest is het eenige wat ik Bestuurders uit mijn dagboek kan overzenden. Ik hoop, dat ik er in lateren tijd meer in zal vinden, wat der mededeeling waardig is. Voor het tegenwoordige kan het niet rijker zijn, omdat mijne werkzaamheden elken dag dezelfde zijn: het onderwijs der kinderen en de studie der taal, die al mijn' tijd en mijne krachten vorderen.

De Makassaren zijn fiksch gebouwd, en bezitten eene schoon gevormde gestalte. Zij zijn, sommigen licht, anderen donkerbruin van kleur, hebben zeer lang, zwart en zacht haar, zwarte oogen en wenkbraauwen, een hoog voorhoofd, een niet zeer breed gezigt, een' eenigszins platten neus, breede neusvleugels en een' grooten mond. In ligchaamsgrootte en spierkracht winnen zij het verre van de Javanen.

Zij leven allen in op palen gebouwde bamboezen huizen, die in de kampongs bij elkander staan. Vroeger stonden die huizen in de kampongs van Bonthain zeer onregelmatig door elkander, doch door den invloed van het Hollandsch bestuur is dat veel verbeterd. Er zijn nu wegen door de kampongs aangelegd, terwijl de huizen nu aan iedere zijde van den weg geregeld nevens elkander staan.

De kleeding van den Makassaar bestaat in een' hoofddoek, een katoenen buis, dat niet wordt vastgemaakt, eene korte broek, die maar tot op een' span boven de knie reikt en voorts in een' sarong, dien men los om het lijf slingert, en waarmede men, wanneer men in de tegenwoordigheid zijner meerderen komt, den knop van zijne kris omwoelt. Bij koud weder slaat de Makassaar dien

om zijne schouders, en bedekt er zijn geheele ligchaam mede. Eindelijk heeft hij nog een' band of gordel om den middel, waarin hij aan de linkerzijde zijne kris steekt, terwijl hij van voren een rood zakje heeft hangen, waarin hij duiten, tabak, sirihbladen, enz. bewaart. Onder hunne bezigheden dragen zij de genoemde korte broek alleen. Hoe rijker zij zijn, hoe beter zij natuurlijk gekleed gaan. De radja of krain (kraëng) en andere aanzienlijken dragen nu en dan lange broeken van zijden stof, een zijden badjoe, een' gordel met gouden borduursel omzoomd, eene kris waarvan de schede met gouden draden is omwonden en een' sarong, die schittert van den glans, dien men er op heeft weten te leggen. Steeds loopen zij blootsvoets. Dat doet de koning, zoowel als de armste zijner onderdanen; de koningin zoowel als de geringste harer slavinnen.

De vrouwen dragen sarong's en een badjoe. Bij gehuwde vrouwen is die badjoe altijd ondoorschijnend, maar bij huwbare meisjes van eene zeer doorschijnende stof. Een hoofddoek wordt door de vrouwen niet gebruikt. De vrouwen der aanzienlijken dragen lange kabaaijen met naauwe mouwen, die boven de polsen met negen gouden knoopjes worden toegemaakt. Hare sarongs slingeren zij niet los om de leden, zoo als hare meer arme zusters doen, maar hechten zij met gouden of zilveren gordels om den middel vast. Het kapsel der vrouwen is gewoonlijk zeer haveloos; bij feestelijke gelegenheden weten zij er echter een' meer behagelijken vorm aan te geven; dan wordt het met edelgesteenten versierd en met welriekende bloemen opgetooid.

De kinderen van minder gegoeden loopen doorgaans tot het zesde of achtste jaar naakt. Die der aanzienlijken dragen gewoonlijk niets meer dan een' sarong. Bijna ieder kind is een gouden, zilveren of koperen muntstuk

op borst en rug gebonden. De kinderen van den Krain dragen ieder zoo twee gouden spaansche matten. De kinderen der aanzienlijken dragen daarbij gewoonlijk ook nog gouden en zilveren ringen aan armen en enkels. Zoodra de kinderen, zoowel jongens als meisjes, boven de 12 of 14 jaren oud zijn, wordt hun de bovenste rij tanden met een fijne vijl gelijk geslepen, en zoo kort gemaakt, dat zij nog maar even zigtbaar zijn.

Het huisraad van den Makassaar is niet overvloedig. Stoelen of tafels, lepels of vorken gebruikt hij niet. Hij eet met de vingers, en zit of slaapt op een matje. De Krain Bonthain maakt hierop eene uitzondering. Hij is begonnen zijn inlandsch huis op hollandsche wijze te meubeleeren. Als men bij hem een bezoek brengt, dan presenteert hij u een' leuningstoel, en zet u aan eene ronde tafel, waarover een kleed is gelegd. En als gij bij hem eet, dan laat hij u voorzien van vorken, lepels, messen, vingerglazen, enz. Bij alle anderen zit men gehurkt op matten, en eet men met de vingers van borden of koperen schalen.

De middelen waardoor de Makassaar zijn bestaan vindt zijn: de rijstbouw, de koffijcultuur, katoenweverij, scheepvaart, handel en visscherij.

Wat nu het karakter van dit volk betreft, daarvan kan ik natuurlijk nog niet meer mededeelen, dan enkele bijzonderheden, die er betrekking op hebben; omdat de karakterschets van een volk, zal zij waar en volledig zijn, de vrucht van langdurige studie moet wezen, die eerst geleverd kan worden door hem, die lang onder en met een volk heeft geleefd en verkeerd, en die zijne taal verstaat en tot hetzelve spreken kan. Ik meen echter aan de verwachting van Bestuurders te voldoen, door hun ook deze enkele bijzonderheden te schrijven.

De Makassaren betoonen zeer groote vriendelijkheid aan de Europeanen, die onder hen leven, en bewijzen hun eene beleefdheid, die aan het overdrevene grenst. Ofschoon men bij zijne komst in de kampongs vrouwen en kinderen in de grootste verwarring en haast de vlugt ziet nemen en ziet wegschuilen, zoo ontvangt men toch, welk huis men ook inklimt, altijd een goed onthaal. Zoodra de man u ziet aankomen, bij wien gij een bezoek denkt te brengen, trekt hij dadelijk zijne goede kleederen aan, opent u de deur, buigt zich tot op den grond voor u neder, groet u met een allervriendelijkst tabé toean en geeft dadelijk bevelen of het morgen, middag of avond zij, om een kop koffij voor u gereed te maken, die u na weinige oogenblikken op een houten blaadje wordt aangeboden. Zijne vrouw en kinderen krijgt gij niet te zien, maar ziet ge nu en dan door eene half openstaande deur gluren, en bij uw' oogopslag verschrikt zich verwijderen; maar hij staat u even vriendelijk te woord, als hij u ontvangen heeft, en luistert met genoegen naar hetgeen gij hem mededeelt. Hij rekent het zich tot groote eer van een' Europeaan een bezoek te ontvangen, en rijst daardoor in de schatting van anderen. Zoo zij op den weg u tegenkomen, dan zullen zij zeer ver voor u op zijde gaan, en zoolang blijven staan tot dat gij voorbij zijt; en is de weg wat smal, dan zullen zij zich van den weg af begeven. Komen zij te paard u tegen, dan stijgen zij af.

Over de zindelijkheid van de Makassaren valt volstrekt niet te roemen. Een zindelijke is onder hen eene uitzondering. Als zij er niet toe gedwongen werden, om de plek gronds rondom en de wegen voor hunne huizen schoon te houden, dan zouden zij alles maar laten liggen. Hunne kleederen zijn soms niet om aan te vatten,

en in hunne huizen ligt alles zeer onoogelijk door elkander, terwijl men het er van de walgelijke luchten niet uithouden kan.

Van luiheid zou ik ze niet zoo dadelijk durven beschuldigen. De koelies of sjouwerlieden zijn, 't is waar, niet van de vlugsten, maar dat zijn zij nergens, en om nu naar deze een geheel volk te beoordeelen, zou mij hoogst onregtvaardig toeschijnen. Integendeel komt het mij voor, dat onder de Makassaren, en vooral hier, groote nijverheid heerscht.

Als men vraagt, hoe het bij hen met de zedelijkheid gesteld is, dan durf ik verzekeren, dat zij het in dit opzigt verre winnen van vele Europeanen in Indië, wier onzedelijkheid tot een spreekwoord geworden is. Van hen vernam ik tot hiertoe maar een enkel voorbeeld van onzedelijkheid, terwijl het van de Europeanen maar al te zeer waar is: wat dagelijks en niet in het geheim onder hen gebeurt is schandelijk ook te zeggen.

Dronkenschap heerscht ook minder onder hen dan onder de Europeanen. Ik heb nog maar eenmaal een' beschonken Makassaar gezien, maar moet tot zijne verontschuldiging er bijvoegen, dat hij door toedoen van Europeanen in dien toestand was gekomen. Evenwel laten zij hunne sagoweerkitten of kroegen niet onbezocht. Zoo dikwijls ik die voorbijging zag ik er eenige personen zitten. De Makassaren gebruiken als hun' sterken drank de sagoweer, die pas uit den boom komende, denzelfden smaak heeft als water met veel suiker, maar die, als zij eenigen tijd gestaan heeft, gaat gisten, en dan eene bedwelmende kracht verkrijgt. Aan deze laatste geven zij verreweg de voorkeur.

Het amfioenschuiven wordt door velen, maar vooral onder de aanzienlijken gedaan, die beter dan anderen

den vreeselijk duren opium betalen kunnen. Op hunne vermagerde, verbleekte, loodkleurige aangezigten; in hunne diep ingevallene oogen, die alle kracht hebben verloren; in hunne houding, die het verlies van alle veerkracht verraadt, leest men den vreesclijken invloed van den ligchaam- en geestdoodenden opium. Aan het dobbelen en kaartspelen zijn de Makassaren zeer verslaafd. De speelplaatsen zijn altijd vol spelers. Ook zijn zij ontzettende liefhebbers van allerlei ligchaamsbewegingen. Nooit gaat men de kampongs door, of men ziet er hier eenigen, die bezig zijn met vervaarlijk hoog te schommelen; dààr die zich vermaken door met de voeten ballen op te werpen, en ginds weder anderen, die met elkander worstelen en elkander het regt van den sterkste betwisten. Van dansen houden zij zeer veel. De zwemkunst wordt van jongs af door hen beoefend, terwijl zij allen van de kleinsten tot de grootsten uitmuntende ruiters zijn. Soms ziet men kinderen van acht jaren op het losse paard in vollen ren over hoogten en laagten rijden, met eene snelheid, die u verbaasd staan en huiveren doet.

Even als de Javanen en de meeste andere volken van den Indischen archipel, zijn ook de Makassaren hartstogtelijke liefhebbers van hanengevechten. Bijna ieder inlander loopt met een' haan, dien hij koestert, en streelt, en voor 't gevecht voorbereid. Zulke hanengevechten zijn wezenlijk moorddadige schouwspelen. Den hanen worden achter aan de pooten scherpe, tweesnijdende mesjes gebonden, wat ten gevolge heeft, dat die dieren zeer dikwijls bij den eersten aanval reeds dood ter neder storten. Bij die spelen worden niet zelden aanzienlijke sommen gelds verwed. Niet zelden verwedden inlanders van minder vermogen bij zulke gelegenheden al wat

zij bezitten, en storten zich bij een enkel hanengevecht in de diepste armoede. Deze hanengevechten mogen echter niet dan met vergunning van het Gouvernement plaats hebben. De politie-bedienden zijn er gewoonlijk ook bij, om de rust en orde te bewaren, omdat deze spelen zoo dikwijls aanleiding tot amok maken geven. Een amokmaker noemt men hem, die met kris of lans, of welk werktuig dan ook, een ander van het leven zoekt te berooven. En is zoo iets gebeurd, dan zegt men, dat er een amok heeft plaats gehad. Wegens dit amok maken zijn de Makassaren door geheel Indië gekend en gevreesd, en daarom vooral zijn die amokken zoo vreeselijk, omdat een moord zoo dikwijls aanleiding tot andere moorden geeft. Vooreerst gebeurt dit door den amokmaker zelf, die geene kans ziende om de handen der politie te ontkomen, met de razernij van een' dolzinnige de ontbloote kris rondzwaait, en ieder aanvalt, die maar in zijne nabijheid durft te komen; maar ten andere ook, dewijl de betrekkingen van den vermoorden, naar de adat verpligt zijn, zich op den moordenaar te wreken, terwijl de betrekkingen van den moordenaar, zoo die gevallen is, zich op hunne beurt door dezelfde adat tot hetzelfde verpligt zien.

Vroeger nam het Indisch gouvernement ook macassaarsche soldaten in dienst, maar wegens de menigvuldige amokken, die door hen plaats hadden, heeft het zich verpligt gevonden daarvan af te zien.

Door den invloed van het Hollandsch bestuur is de slavenhandel hier afgeschaft. Wel heeft het verkoopen van slaven in de binnenlanden nu en dan nog in stilte plaats, maar ook dit wordt zeer door het Gouvernement tegen gegaan. Zeer algemeen zijn hier echter de pandelingen, wier lot voorwaar niet veel beter, zoo niet nog

erger dan van slaven is. Een pandeling is iemand, die voor eene som gelds zich vrijwillig verbindt om de bediende van iemand te worden, tot zoo lang dat hij de ontvangene som weder aan zijnen heer terug kan geven. Zulke pandelingen doet het dobbelspel er bij massa's geboren worden. Door het vele spelen krijgen zij schulden, en om die te voldoen, verpanden zij zich zelven, of hunne kinderen, of hun geheel gezin, waardoor zij in de gelegenheid worden gesteld om hunne schulden af te doen, maar waardoor zij ook zich zelven en hunne geheele familie voor hun geheele leven ongelukkig maken. Het Gouvernement beijvert zich, om ook het lot van deze menschen zooveel mogelijk te verbeteren. Van daar, dat hun toestand bij Europeanen nog al dragelijk is, want als deze een' pandeling aannemen, dan geven zij er kennis van aan het Bestuur, dat hen ondersteuning belooft, wanneer de pandeling eens mogt ontvlugten, maar dat hen ook onder de verpligting stelt, om den pandeling van kleederen en goed voedsel te voorzien, en hem niet langer te houden dan een zeker aantal jaren, dat geëvenredigd is naar het geld, dat men den pandeling betaald heeft. Bij de inlanders gaan al die zaken echter buiten het Bestuur om, en bij deze moet een pandeling dan zoo lang blijven, tot dat hij zijne schuld geheel heeft afgedaan. Hoe lang zoo'n pandeling dan ook dient, geen twintig dienstjaren doen zijne schuld een' duit verminderen, terwijl zij dan bij velen nog maar zien moeten, hoe zij aan voedsel en kleeding komen. Geen wonder derhalve, dat vele pandelingen hun heil in de vlugt zoeken, of na eenige jaren trouweloos worden, en bij een ander gaan dienen, omdat zij zeer goed weten, dat hunne meesters bij het Bestuur in het ongelijk worden gesteld.

Eindelijk deel ik u nog het een en ander mede van den godsdienstigen toestand der Makassaren.

Zoo als men weet, is de godsdienst der Makassaren het Mohammedanisme, dat streng monotheïstisch is. Maar desniettegenstaande worden er onder hen ook sporen van polytheïsme gevonden. De Makassaren gelooven aan Allah, maar ook in lijnregten strijd met den Koran, aan zekeren geest of godheid, Krain loë (Karaëng Lowe) genaamd. Die Krain loë is naar hunne voorstelling een wezen, dat de magt bezit om de menschen ziek en gezond, gelukkig en ongelukkig te maken. Van daar dat de meeste hun uiterste best doen, om zich zijne gunst te verwerven. Is iemand ziek, dan meent hij dat Krain loë boos op hem is, en doet hem de gelofte van hem dit of dat te zullen geven, zoo hij hem beter maakt. Verkeert iemand in armoede, dan sluit hij met Krain loë eene overeenkomst, en belooft hem een geitje, zoo hij hem in betere omstandigheden zal verplaatsen. Gaat een koopman eene handelsreis ondernemen, dan belooft hij Krain loë een' karbouw, zoo hij bewerken zal, dat hij veel winnen en behouden zal wederkomen. En is de zieke eenmaal gezond, de arme wat gelukkiger geworden, en de reiziger behouden en met winst terug gekomen, dan zouden zij om alle schatten der aarde niet nalaten hunne beloften te vervullen, want dan zou Krain loë boos worden, en dan had men het ergste van hem te vreezen. Vraagt men nu de inlanders waar die Krain loë woont, dan wordt men steeds op steenen gewezen, die op afgelegen plaatsen, onder boomen, in grotten of aan de kust in de branding liggen. Van zulke steenen heb ik verscheidene gezien. Er is volstrekt niets bijzonders aan. Het zijn niets anders dan stukken van steenrotsen, zooals er aan de kust en op het gebergte van Bonthain bij

honderdduizenden gevonden worden. Sommige zijn van een' verbazenden omvang, andere zoo klein, dat men ze met éene hand kan opligten. Volgens het zeggen van den een, is zulk een steen Krain loë zelf; volgens anderen woont hij in den steen. Bij zulke steenen, die als Krain loë worden vereerd, liggen doorgaans nog andere steenen, die men als bedienden van Krain loë beschouwt, en mede eere toebrengt, en wat eten en drinken voorzet. Anderen noemen deze steenen de vrouw en kinderen van Krain loë, terwijl wederom anderen Krain loë als eene vrouw beschouwen, en die steenen haren man en hare kinderen noemen. Ook hierover zijn zij het onderling niet eens, ofschoon zij er toch nimmer over twisten zullen. Behalve deze steenen vindt men hier en daar nog huisjes, waarin Krain loë gezegd wordt te wonen. In en voor zulke huisjes ziet men allerlei geschenken liggen en hangen, die Krain loë gebragt zijn, en meestal bestaan uit vruchten, karbouwenhorens, geitenkopjes, enz. Het bijgeloof verzekert, dat ieder, die in die huisjes durft komen, terstond zal sterven, eveneens als het ook verzekert, dat ieder die bij zulk eenen steen komt, en niet gelooft, dat het Krain loë is, of dat deze er in woont, onmiddellijk den geest zal geven.

Ter eere van dezen Krain loë nu, had het boven genoemde offerfeest plaats, waarvan ik hier eene beschrijving wil laten volgen.

Den dag voor het feest ontving ik van de ouders mijner leerlingen het verzoek, om hunne kinderen den volgenden dag vrij te geven, omdat er een groot feest gegeven werd. Ik voldeed hieraan, om zoo ook zelf in de gelegenheid te zijn, het te kunnen bijwonen.

De plaats waar het gegeven werd heet Tjelindong,

eene kleine kampong, die een uur ten oosten van Bonthain in het gebergte gelegen is. Bij dat Tjelindong vindt men een bekoorlijk dal, waar in het midden een kleine stroom tusschen groote steenen zachtjes heenvloeit, en in dat dal, onder hoog geboomte eene grot, waarin een steen gevonden wordt, die als Krain loë afgodische eer wordt bewezen. De persoon, die het feest gaf, was eene vrouw, SARIE geheeten, die van eene ziekte was hersteld, en nu de belofte ging vervullen, welke zij aan Krain loë gedurende hare ziekte gedaan had. Zij had hem een' karbouw beloofd. De karbouw was in den vroegen morgen daarheen gebragt, om in de nabijheid van Krain loë gedood te worden. Op zeer plegtige wijze werd hij ter dood voorbereid. Hij werd aan een' boom gebonden, met bloemen bestrooid, en met water besprenkeld. Veertien malen ging een lange stoet van mannen en vrouwen roudom het dier, voorzien van soeloh's (brandende toortsen), en voorafgegaan door eene oude vrouw, terwijl gedurende die vervelend langzame omgangen onophoudelijk de inlandsche trom werd geroerd. Zeven keeren ging men rond in de rigting van het oosten naar het westen, zeven malen van het westen naar het oosten. Die oude voorgangster en nog eene andere vrouw, hadden ieder een stokje bij zich, en elke keer, wanneer zij op zijde van den karbouw kwamen, werd door de eerste een stokje over den rug van het dier naar de andere zijde geworpen, terwijl de andere vrouw haar stokje onder den buik van het dier door, aan de oude vrouw reikte. Toen nu die veertien omgangen gedaan waren, werden die beide stokjes voor de oogen van den karbouw aan stukken gebroken, er werden nog enkele dansen voor hem gedaan, nog enkele bloemen op zijn' kop gestrooid, en toen werd hij omver

gehaald en afgemaakt. In dien tusschentijd waren allerhande soorten van spijzen aangebragt, die men op borden en schalen, onder eene daarvoor opgeslagen tent in orde had nedergezet.

Eindelijk was dan alles in gereedheid, en nu zou SARIE naar de grot gaan, waarin Krain loë was. Ik vroeg en verkreeg van haar verlof, om met haar mede te gaan, en plaatste mij voor de grot. Die grot is zoo klein, dat slechts twee personen er gehurkt in kunnen zitten. In die grot zag ik een' steen, die denzelfden vorm heeft, als de palen langs de kaden van onze havens, waaraan de schepen worden vastgelegd (meerpalen). Nevens dien steen zag ik nog twee andere, maar kleinere. De eerste was, volgens het zeggen van SARIE, Krain loë, de laatste waren hare kinderen, terwijl zij mij even buiten de grot op een' vierden steen wees, dien zij den man van Krain loë noemde. In de grot zat nevens SARIE eene éénoogige vrouw, die haar zeide, wat zij doen moest.

SARIE plaatste zich gehurkt juist voor Krain loë. Eene menigte van spijzen reikte men haar aan, die zij naast zich neerzette, en waaronder ik rijst, eijeren, pisang, djagong, kippen, enz. zag. SARIE zette nu eerst een paar brandende kaarsen vóór Krain loë neder, en nam toen een bakje met water, en wiesch hem het aangezigt. Daarop bestreek zij hem met kerri, waardoor hij een geel kleurtje bekwam. Ditzelfde deed zij ook haar eigen aangezigt en hals, waarbij zij eenige woorden prevelde, die ik niet verstaan kon, maar die ik geloof, dat beteekend zullen hebben, dat zij nu bij dezen Krain loë kwam bedanken voor hare herstelling, en tevens hare belofte kwam vervullen. Nu nam zij een versch ei, en sloeg dat op zijn hoofd aan stukken. Verder nam zij

een klosje wit garen, en maakte van dat garen een' grooten cirkel op het hoofd van Krain loë. Daartoe ging zij negenmalen rondom het bovenste gedeelte van den steen, het klosje afwindende en het garen neerleggende, zoodat de lijn waardoor de cirkel werd gevormd, negen draden dik was. Daarop strooide zij hem en zichzelven eene handvol rijst over het hoofd, en plaatste toen alle vruchten en eetwaren de een na de ander voor hem neder. Ook de kinderen en de man van Krain loë vergat SARIE niet. Toen nu dat gedaan was, werd alles weder uit de grot gehaald, en Krain loë behield niets anders dan den kop en de pooten van den karbouw en het geele aangezigt. Al de spijzen werden naar boven gedragen, om daar met gebraden karbouwenvleesch genuttigd te worden door de feestgenooten, die SARIE gevolgd waren.

Terwijl SARIE nog in de grot bezig was, kwamen er twee vrouwen om met Krain loë een contract te sluiten. SARIE nam de kerri, en bestreek daarmede Krain loë en de vrouwen die gekomen waren. De eene zeide toen: „indien Krain loë mij een kind geeft, zal ik Krain loë een' karbouw geven," en de andere (eene arme vrouw) „indien Krain loë mij wat gelukkiger maakt, zal ik hem een sedikiet d. i., een weinigje geven." Nadat zij dit (in het voor mij verstaanbare Maleisch) gesproken hadden, gingen zij weder heen.

Daar SARIE het Maleisch verstond, was ik in de gelegenheid met haar over een en ander te spreken. Ik trachtte haar natuurlijk er van te overtuigen, dat de steen, dien zij als Krain loë vereerde, en wien zij hare herstelling dankte, niets anders dan een steen was. Ik deed haar opmerken, dat de steen dien zij eten en drinken voorzette, een gedeelte was van een' grooten

steen, en vroeg haar waarom zij aan het eene gedeelte zulk eene eer bewees, terwijl zij het andere gedeelte van denzelfden steen, voor niets dan steen aanzag. Ik toonde haar, dat Krain loë niets gebruikte van alle spijzen, die zij hem schonk, en vroeg haar, of het toch niet zeer dwaas was, iets dat dood is eten te geven, en van een' steen te zeggen, dat die de magt bezit om iemand ziek of gezond te maken. Dat alles hoorde SARIE lijdelijk aan, en beantwoordde zij met een saja toean (ja, mijnheer). Maar toen ik nu mijn zweepje nam, en op den steen sloeg, om haar zoo van de magteloosheid van Krain loë te overtuigen; toen veranderde zij op eenmaal. Zij verschrikte en ontstelde, en riep mij toe: „o toean! doe dat toch niet, doe dat toch niet, want dat zal u het leven kosten. Voor eenigen tijd is het nog gebeurd met iemand; die zeide ook, dat Krain loë niets dan een steen was, hij heeft hem ook geslagen; en wat is er gebeurd? binnen weinige dagen was die man gezond en dood!"

Nu poogde ik hetzelfde doel op eene andere wijze bij haar te bereiken. Ik sprak tot haar: „SARIE, gij zijt een orang islam niet waar? Gij gelooft aan Nabi MOHAMMED. Nu, dan geef ik u de stellige verzekering, dat indien Nabi MOHAMMED het wist, wat gij hier doet, hij zeer boos op u zou wezen, want ik heb in de soera's (afdeelingen van den Koran) gelezen, dat Nabi MOHAMMED volstrekt niet hebben wil, dat de orang islam aan een ander de eere geven die aan Allah alleen toekomt. Neen SARIE, Allah is het die u van uwe ziekte heeft hersteld; Allah die ook den hemel en de aarde geschapen heeft, en daarom moet gij hem alleen uwen dank betuigen. Op deze wijze ging ik met SARIE voort, en sprak met haar over God en over den

Heer JEZUS CHRISTUS, dien hij gezonden heeft. Mijne woorden maakten op haar eenen zigtbaren indruk. Zij zat bedremmeld. Zij wist niet of zij voort zou gaan of uit zou scheiden. Zij keek die éénoogige vrouw eens aan, als wilde zij deze om raad vragen. Maar deze bragt haar nog meer in verwarring, want die zeide tot haar, dat ik een goeroe (leeraar) was, en dus de soera's gelezen had. Intusschen ging SARIE toch voort, mij antwoordende, dat zij de adat van de orang itam (de zwarten, zooals de Makassaren zich zelven noemen) moest volgen; en sprak daarmede het woord uit, waarmede de Makassaren alles afdoen, en altijd zich er van afhelpen.

Kort voor SARIE de grot inging, had ik nog gelegenheid om op te merken, hoe diep het bijgeloof ook in de bonthainsche Christenen geworteld zit. Onder de feestgenooten van SARIE waren ook vele Christenen, die in diepe armoede verkeerende, om een goed maal eten, natuurlijk gaarne eens een heidensch offerfeest bijwonen, en spijzen eten die aan de afgoden geofferd zijn. Daarbij biedt zulk een feest ook wel gelegenheid aan tot allerlei spelen. (De vrouwelijke Christenen zag ik den geheelen tijd zich met kaartspelen onledig houden).

Nu is er beneden de grot eene waterkom, die van drie zijden door hooge steenrotsen wordt omgeven. Die waterkom biedt eene heerlijke gelegenheid aan, om eens een frisch koud bad te nemen. Voor nu dat SARIE geofferd had durfde niemand daarvan gebruik maken, want, zeide men mij, dan wordt Krain loë boos, en ieder, die in het water komt vóór er geofferd is, wordt ziek en sterft. Eerst moet aan Krain loë geofferd wezen, dan is hij tevreden, en dan kan men ongehinderd zich baden. Als ik zelf de zwemkunst verstaan had, dan had ik mij onmiddellijk in het water gewor-

pen. Nu bood ik mijn' bediende eenig geld aan, zoo hij nog, voor dat geofferd was in het water wilde springen, maar voor geene schatten zou hij het gedaan hebben, zeker overtuigd zijnde, dat ziekte of dood zijn deel zou zijn. Ik deed nu enkele pogingen om de Christenen daartoe te bewegen, maar wat ik ook sprak, ook deze weigerden het, terwijl mijne leerlingen mij ten antwoord gaven, dat zij niet durfden, omdat zij vreesden voor Krain loë. Maar toen geofferd was, sprongen allen dadelijk van de hoogten neder, zonder het minste te vreezen. (De hoogten waarvan onze zwemmers in het water sprongen schat ik op 30 à 40 voet).

Nadat de offerplegtigheid was afgeloopen, werd gegeten, gedanst, gespeeld, en aldus het feest geeindigd; terwijl SARIE huiswaarts keerde met de overtuiging, dat zij nu nog lang zou leven en eene goede gezondheid zou genieten.

Behalve deze afgodendienst is ook dierendienst onder de Makassaren niet vreemd. Even als de oude Egyptenaren offeren ook zij aan de krokodillen of kaaimannen, die niet zelden deze kusten bezoeken, en wel eens menschen aanvallen, die zich aan den oever der rivieren of aan het zeestrand bevinden. Meermalen zag ik eene talrijke menigte zich naar het strand begeven, en daar, onder het slaan van de inlandsche trom, eenige spijzen in een van bamboe gevlochten mandje voor de kaaimannen neêrzetten. Zij bewijzen aan die dieren deze liefde en eer, om hen te bewegen geen mensch meer aan te vallen, maar ook zijn er niet weinigen, die het doen, omdat zij meenen, dat hun grootvader of overgrootvader een zoon van den kaaiman is; zoodat zij hem dan als den oudste van hun geslacht eerbiedigen. Dit laatste is sommigen Christenen op Boelekomba zelfs niet uit het hoofd te praten.

Voor eenigen tijd sprak ik over deze zonderlinge zaak, met een' inlander, die Maleisch verstond. De man kon zich volstrekt maar niet begrijpen, dat ik zoo iets niet gelooven wilde; en om mij nu een bewijs van de mogelijkheid er van te geven, verhaalde hij mij van een varken op Java, waarvan hij zeer zeker wist, dat het een mensch ter wereld had gebragt!

Te Boelekomba heeft men eene plaats, waar men op gelijke wijze aan palingen offert. Zoodra men daar met een stukje vleesch eenige oogenblikken in het water speelt, ziet men verscheidene palingen uit de diepte opkomen, die zoo weinig schuw zijn, dat zij den kop boven het water uitsteken en het vleesch u uit de hand halen. Men heeft voor die dieren zulk een' eerbied, dat men ze niet durft vangen.

Gelijk bij alle volken, die nog op een' lagen trap van ontwikkeling staan, zoo heerscht ook onder de Makassaren het geloof aan booze geesten, wier doel is, de menschen ongelukkig te maken. Onder die booze geesten bekleeden Popokan, Parakan en Pontianak eene voorname plaats. Van die booze geesten hebben zij allerlei zonderlinge voorstellingen.

Popokan heeft volgens hen een' vogel tot zijn' gezant, dien hij vooruit zendt, als om berigt van zijne komst te geven. Zoodra die vogel zich boven een huis vertoont, en zijn krassend geschreeuw van pó pó doet hooren, maakt schrik en onsteltenis zich meester van de bewoners, en zoo spoedig mogelijk ontvlugt men het huis, omdat de noodlottige komst van Popokan nu ontwijfelbaar zeker is. En geen wonder, dat men voor hem vreest, daar hij maar even een mensch behoeft aan te raken, om hem een kind des doods te doen worden.

Parakan is niet veel beter. Dezen stellen sommigen

zich voor onder eene menschelijke gedaante, met een groot gat in den rug. Hij is het, die zijn' setan gebiedt, om in de menschen te varen, en hen hunne djewa (ziel) te ontnemen. Van daar, dat men bij vrees voor zijne komst, den zieke op wien men gelooft, dat het gemunt is, zooveel mogelijk tracht te bewaren door den mond, enz. gesloten te houden, waardoor hem het in- en uitgaan belet wordt.

Pontianak is de booze geest, die er vooral op uit is, om aan zwangere vrouwen de hoop der moedervreugde te ontnemen. Pontianak zelf gelooft men de geest eener vrouw te zijn, die tijdens hare zwangerschap overleden is. Om hem uit het huis te houden, wordt er bij en na de bevalling, een touw waaraan boombladeren gebonden zijn, rondom het huis gespannen.

Uit een en ander van hetgeen ik mededeelde, blijkt duidelijk, dat het Mohammedanisme hier nog niet zeer veel invloed op het heidensch bijgeloof heeft uitgeoefend, en dat het er in het vervolg een' krachtiger invloed op zou uitoefenen, kan ik moeijelijk gelooven, omdat het mij voorkomt, dat de godsdienst van MOHAMMED hier niet zoo krachtvol leeft, als dit wel elders in den Archipel het geval is. Dat zij bestaat blijkt alleen uit het waarnemen van enkele uiterlijkheden. De Makassaren worden besneden, eten geen varkensvleesch, steken iederen donderdagavond eenige kaarsen op, houden de vasten in de maand ramadhan, steken zich in nieuwe kleederen op hun' feestdag, en laten den priester eenige gebeden doen bij de lijken hunner dooden. Maar zelfs deze uiterlijkheden worden met zoo weinig belangstelling waargenomen, en zoo veronachtzaamd, dat echte Mohammedanen er een' klaagzang over aanheffen. Ik zou haast zeggen, dat het Mohammedanisme onder de

Makassaren bestaat, zooals het Christendom onder de leden van de Bonthainsche gemeente. De laatsten, ofschoon gedoopt en aan het avondmaal komende, weten even weinig van den Heer als de eersten, ofschoon besneden en de vasten houdende, weten van hun' profeet MOHAMMED. De Christenen weten even weinig van den Bijbel als de Makassaren van den Koran, omdat zij bijna geen van allen lezen kunnen; terwijl beiden evenzeer vreezen voor Krain loë en de booze geesten, en dus evenzeer door heidensch bijgeloof overheerscht worden.

De Heer erbarme zich over hen, en doe eerlang in dezen donkeren nacht van zonde, dwaling en onkunde het heerlijk licht opgaan van zijn dierbaar Evangelie!

Met de school gaat het naar wensch. De kinderen blijven mij door hunne vorderingen stof tot blijdschap geven. Zij komen gaarne en zeer getrouw ter school, zoodat ik daarmede zelfs niet de minste moeite heb. Sedert de laatste vijf maanden ben ik begonnen des morgens en des middags school te houden. Ik heb mij tot deze vermeerdering van den schooltijd gedrongen gevoeld, omdat vele mijner leerlingen reeds boven 11 en 12 jaren oud zijn, zoodat zij vroeger dan gewoonlijk de school moeten verlaten. Daar wij hier digt aan zee liggen, en de koele zeewind bestendig door de school waait, zoo is de warmte ofschoon meerder dan des morgens, ook des middags nog niet zoo onuitstaanbaar, als dit bijv. op de hoofdsteden van Java en op Makassar het geval is, waar zij het ondoenlijk maakt om des namiddags school te houden.

Het leeren van het Hollandsch gaat zeer wel (1). De

(1) Uit de jongste berigten van den zendeling blijkt echter, dat hoe goed zijne leerlingen Hollandsch lezen en verstaan, zij het niet dan tot zeer gebrekkig spreken brengen. RED.

jongens maken hierin echter meer vorderingen dan de meisjes. De oorzaak daarvan ligt vooral in de meerdere vrijmoedigheid der eersten. De meisjes is eene onbegrijpelijke verlegenheid eigen. Dit is het geval met al de dochters van de hier levende inlandsche kinderen. Als men bij haar te huis komt en ze aanspreekt, dan zijn ze, zelfs meisjes van twintig jaar en daarboven, zoo uitermate verlegen, dat zij geen woord durven spreken, de hand voor mond en oogen houden, en als een kind, dat straf heeft ontvangen, in een' hoek der kamer of aan den ingang der deur blijven staan. En op de catechisatie!... Het is of ze haar spraakvermogen verloren hebben. Toen ik pas met de school begon, was die verlegenheid vooral lastig en onaangenaam. Tegenwoordig begint dat echter iets beter te worden.

Uit de wereld waarin de kinderen hier leven, kunnen Bestuurders zich gemakkelijk voorstellen, dat de ontwikkeling mijner leerlingen een tal van hinderpalen in den weg staat. Niet alleen nemen zij de bijgeloovigheden hunner ouderen over, maar zij zijn ook getuigen van onzedelijke gesprekken, ja zelfs van onzedelijke daden dergenen, die hen omringen, en tot wie zij in de naauwste betrekking staan. Die door zonde en ongeregtigheid verpeste dampkring, waarin mijne leerlingen leven moeten, doet mij met bekommering over hen vervuld zijn, en met diepen weemoed voor hen de bede opzenden: „Heilige Vader! bewaar ze in uwen naam!"

Mijne grootere leerlingen zijn de een na den ander weggebleven. Enkelen maakten goede vorderingen. Ik had gehoopt ze zoo ver te brengen, dat zij goed konden lezen, dan zou ik den Bijbel met haar gelezen hebben; ik hield tweemaal in de week catechisatie met haar, en had ook daarvan goede verwachting, – maar ik ben

teleurgesteld geworden. Verscheidene malen ben ik bij haar geweest, om ze tot het bezoeken der school aan te sporen, maar het heeft niet gebaat. De eene kreeg de koorts van den togt in de school, de andere moest op het gebergte koffij gaan zoeken, eene derde zeide mij, dat hare moeder het niet langer wilde toestaan, eene vierde had weder wat anders en de laatsten kwamen niet meer, omdat de eersten wegbleven. Met de sinjo's ging het even eens, ofschoon het van deze waar is, dat zij minder tijd hebben om aan schoolgaan te denken.

Ten slotte nog een paar mededeelingen van een' anderen aard.

De Subcommissie van onderwijs te Makassar heeft mij in de maand Mei een kistje met boeken voor mijne school gezonden, die mij, doch later, zeer te stade zullen komen. Voor hare belangstelling heb ik toen die commissie mijnen dank betuigd, en haar tevens ook een en ander over mijne school en mijn onderwijs geschreven. Op dat schrijven ontving ik later een gunstig antwoord, waarin de commissie mij haren dank betuigde, van hare belangstelling in mijne school verzekerde, en tevens verzocht, om aan het einde van ieder jaar een verslag over het onderwijs te mijnent te mogen ontvangen.

In Augustus ontvingen wij onze acten van vast verblijf, terwijl wij eenigen tijd vroeger de door het Gouvernement toegestane *f* 1000 hebben ontvangen. Door die gelden ben ik nu in staat gesteld, om met den bouw eener nieuwe school, die tevens tot kerk zal dienen, een' aanvang te maken. —

Na u Gode en den Heer CHRISTUS aanbevolen, en u van mijne blijvende hoogachting te hebben verzekerd, noem ik mij, enz.

Bonthain, 12 October 1854.

HOE?

„Gaat henen in de geheele wereld, predikt het Evangelie allen creaturen." Dit woord van den Heer zal gewigtig blijven, zoo lang de aarde nog niet vol zal zijn van zijne kennis.

Zoo lang er nog volken gevonden worden, die den naam van CHRISTUS niet hebben leeren kennen, als den eenigen naam door welken wij moeten zalig worden, zullen er in de gemeente zijn, die zich geroepen gevoelen, om het zaad des Evangelies naar vreemde gewesten over te planten. Achttien eeuwen is dat werk voortgezet; en waar is het einde?

Onze eeuw, zegt men, heeft meer dan vroegere dat bevel des Heeren begrepen en opgevolgd. Is dit zoo geheel waar? Waren de Apostelen geen uitnemende evangelieverbreiders, en is ooit krachtiger van CHRISTUS getuigd onder de Heidenen? – Hoe zou het Christendom zich reeds gedurende de drie eerste eeuwen zoo hebben uitgebreid, indien er niet ook later eene ijverige propaganda geweest ware? — Hebben romeinsche keizers en frankische vorsten niet geijverd voor de vestiging van het Christendom, in hunne eigene en veroverde of naburige staten? – Van waar is het, dat de namen der ELIGIUSSEN, WILLEBRORDS en BONIFACIUSSEN tot ons gekomen zijn? – Waren de mannen, die de kruisvaan in

het Heilige land plantten onverschillig voor de toetreding van de volgers der Halve maan? – Hebben Portugezen en Spanjaarden niet duizenden tot de belijdenis gebragt: „Ik geloof in God den Vader, en in JEZUS CHRISTUS zijnen eeniggeboren Zoon?" – Hebben onze Voorouders niet overal, waar zij kwamen, gemeenten gesticht? – En sluit zich aan dat alles niet het werk der Evangelische zending van Engelschen en Deenen, in Noord-Amerika en op het Vasteland van Indië, waarmede dan de reeks begint van de groote dingen, die wij in onze eeuw in de Heidenwereld hebben zien gebeuren?

De gemeente, of wil men liever de kerk, heeft ten allen tijde, min of meer, hare roeping gevoeld, en zoo zijn er ook ten allen tijde mannen geweest, die hebben medegewerkt, om het Evangelie tot alle creaturen te brengen. Heeft men ook altijd begrepen, helder doorzien, hoe die taak naar het voorschrift van den Heer vervuld moest worden? Begrijpt onze eeuw den aard zoowel als het gewigt van dat werk?

Als PAULUS te prediken, dat rekent men te regt als hoog begeerlijk. Als BONIFACIUS? Hier aarzelt men. Als Portugezen en Spanjaarden? O! Dat vooral niet. Als de Nederlanders in de Molukken of op Ceilon? De vaderlandsche sympathie zegt: ja. Maar? Er ontbrak toch te veel aan, om er geheel vrede mede te hebben, en men gevoelt, het had anders behooren te zijn.

Maar dan het werk van onzen tijd? Daarin zien wij immers het bevel des Heeren, zoo niet uitnemend (men prijst zich zelven niet ligt), althans beter dan vroeger verwezenlijkt? De tijd zal het moeten leeren. De geslachten, die even ver van het onze af zullen staan, als wij van de verledene, zullen eerst mogen

beslissen, of over het werk van de Genootschappen der 19de eeuw niet evenzeer de staf behoort gebroken te worden. Of wel zij zullen billijker oordeelen, dan wij soms doen, en zeggen: „In den tijd dat Gods geest door de Apostelen sprak was het uitnemend; toen werd het gezonde zaad in de aarde gelegd. Dat zaad had ja reeds den aanleg, om bij zijne ontwikkeling zwakke stengels en bladen, zoowel als schoone bloemen en verkwikkende vruchten te vormen. Het moest groeibelemmerende, zoowel als sapwekkende bestanddeelen opnemen. Het zou, naarmate het opschoot, verschroeijende hitte en gure vlagen te verduren hebben, om later weêr door liefelijken zonneschijn en milden regen verkwikt te worden. Doch het oog des Christens zal zich altijd met vernieuwd welgevallen op dien lentetijd vestigen."

En zoo voortgaande zullen zij weder zeggen: „Niet zoo liefelijk is de tijd, toen een gewonnen veldslag moest beslissen, of CHRISTUS dan ZEUS, de Nazarener dan WODAN in de gemoederen zoude heerschen. Maar immers naar dat uitwendige heeft God niet geoordeeld? En staat in de geschiedboeken niet opgeteekend, welke stille, liefelijke bloesems op dat heideveld getierd hebben, eenmaal zal alles aan het licht worden gesteld."

Komt dan ook de beurt aan de 19de eeuw, misschien reeds ineengevloeid met de 20ste en volgende, dan kan het van deze heeten: „Dat was de tijd, waarin de behoefte aan vereeniging bevrediging zocht op allerlei gebied, en daaruit ontsproten ook goede vruchten voor de uitbreiding van het Godsrijk. Elke tijd heeft zijne wijze! Gods werk is een heerlijk werk!"

„Elke tijd heeft zijne wijze" kunnen wij nu reeds zeggen. En onze tijd heeft daarbij nog, dat de mensch zich geroepen acht zich zelven rekenschap van die wijze te geven.

Hoe werkt gij? En waarom juist zoo? zijn vragen die wij tegenwoordig zoo natuurlijk achten, dat wij geen regte voorstelling hebben van de tijden, toen men noch naar het hoe noch naar het waarom vroeg, en zich tevreden stelde als het werk maar gedaan werd.

Hoe werken de zendelinggenootschappen en hunne zendelingen? Zullen wij die vraag van weinig beteekenis achten en zeggen: „Wat doet het er toe? Mits het Evangelie verkondigd worde"? Niet alzoo. Aan ons zelven, aan de zaak, die wij voorstaan, zijn wij het verschuldigd, om ook hierin het goede van onzen tijd te gebruiken; en de vraag naar de methode bij het zendingwerk mag dus niet met onverschilligheid worden afgewezen.

Eene zendingmethode? Bestaat zij? Zijn het doel, de weg, de middelen, de wijze in het zendingwerk tot een geregeld geheel terug te brengen? – deze vraag laat zich niet in een enkel opstel van weinige bladzijden oplossen. Maar voor eene bijdrage daartoe vindt men ligt ruimte genoeg, vooral wanneer men veel vraagt. En immers vragen is het middel om op onbekend gebied den weg te leeren? Wij willen eens een aantal vragen doen; ook vragen, die niet nieuw zijn.

Zendelinggenootschappen vormen de kern, het uitgangspunt voor de evangelieverkondiging onder de Heidenen. Hebben die genootschappen het werk der gemeente overgenomen? Staan zij dus buiten deze? Of vormen zij een orgaan, waardoor de gemeente in staat is hare verpligting te vervullen?

In verband hiermede staat eene andere vraag: Zijn de zendelinggenootschappen te beschouwen als verschijnselen, die de gemeente opmerkzaam moesten maken op hare dure verpligting, en die dus zullen verdwijnen,

wanneer genoegzaam leven zal gewekt zijn? Of moeten zij meer en meer als integrerend deel van de gemeente optreden?

Gesteld, dat de zendelinggenootschappen slechts zoo lang behooren te bestaan, totdat de gemeente tot volle bewustheid gekomen is, laat zich dan de tijd berekenen, wanneer de gemeente hare taak op zich zal nemen? – Is er voorts uitzigt op eene kerkelijke organisatie, waardoor het mogelijk zal zijn, zoo wel de godsdienstige belangen van het Moederland als die van de afgelegene landen in Oosten en Westen, Zuiden en Noorden in het oog te houden? – Ontwikkelen zich nu reeds elementen, die tot het ligchaam zullen aangroeijen, dat eens leiding en bestuur zal oefenen over de kerken? – Laat het zich voorzien, dat opzieners over de geestelijke belangen en verzorgers voor de stoffelijke behoeften zullen geboren worden uit het tegenwoordige of uit een volgend geslacht?

Gesteld, dat de zendelinggenootschappen een integrerend deel der gemeente behooren te worden, dat zij nu reeds haar orgaan zijn, waardoor zij in betrekking staan tot de broeders in verre landen, gaan wij dan den tijd te gemoet, dat die genootschappen, met de kerk ten naauwste verbonden, in haar eene noodzakelijke plaats zullen innemen? – Zal de kerk dan beslissen over den omvang en de rigting, die zij aan hunne werkzaamheden zullen hebben te geven? – Zullen zij vertegenwoordigd worden in de gemeente, niet maar door leden of bestuurders, die in beide inrigtingen optreden; maar door de zoodanigen, die krachtens hunne betrekking tot de heidenwereld optreden in de gemeente? – Zal de gemeente dan ook tot het inzigt komen, dat niet alles wat haar dierbaar is, het ook kan zijn of worden voor geslachten, die op het standpunt staan, waarop ons volk

meer dan duizend jaar geleden zich bevond? – Zal de gemeente hulpbronnen openen, om geregeld in de verzorging van hare zustervereenigingen uit de Heidenen te voorzien? – Zal zij de opleiding van de mannen, die daar ginds eene roeping hebben, op zich nemen? Of zal zij ook die als een bijzonder werk aan de genootschappen blijven toevertrouwen?

Hoe vermenigvuldigen zich hier de vragen, naar mate men meer in bijzonderheden afdaalt.

Doch wij leven nog in den tijd der genootschappen, op zich zelven bestaande, hoewel niet met een onverschillig oog door de gemeenten beschouwd, en vandaar hunne hulpbronnen voor een goed deel vindende in de goede gezindheid van herders en leden der gemeente. In dezen toestand doen zich ook vragen op.

Jeugdige leden der gemeente worden opgewekt, om zich aan de dienst van CHRISTUS onder de Heidenen te wijden. Kostelijke bijdragen komen uit de gemeente voor het vormen van Evangelieboden. Daaraan wordt betrekkelijk reeds veel kracht besteed. Is reeds uitgemaakt, hoe die kracht ten voordeeligste is aan te wenden? Dan moet het antwoord kunnen geleverd worden op vragen als de volgende.

Aangenomen dat men als onmisbare voorwaarde stelle, dat de Heidenbode een man zij, die zijne ziel heeft overgegeven aan CHRISTUS zijnen Heer; die, voor het minst aanvankelijk, hem door eigen ervaring heeft leeren kennen; is het dan uitgemaakt met welke gaven de man verder moet zijn toegerust? – Is hij u welkom uit welken stand hij u ook te gemoet trede; acht gij dan ook, dat hij steeds op dezelfde wijze moet zijn

toegerust met verstandelijke vermogens, met kennis, met gaven van waarneming, van mededeeling, met welbespraaktheid of welsprekendheid? – Acht gij het noodig, dat, de individualiteit en dus ook de graden van meer of min daargelaten, allen naar dezelfde type gevormd worden? – Meent gij, dat eene opleiding tot zendeling specifiek onderscheiden is van die tot leeraar, tot onderwijzer, tot geneesheer, tot handwerker en wat al meer? Of rekent gij ieder toegerust om de taak van zendeling te vervullen, mits hij zich daartoe geroepen achte, en van het oogenblik af, dat hij zijne roeping gevoelt, op deze onafgewend het oog gevestigd houde, daarheen zijne kracht rigte?

Nader: moeten wij aannemen, dat de jongeling aan de Hoogeschool met theologische kennis toegerust, geschikt is om tot de Heidenen te gaan, en hun de groote werken Gods te verkondigen? Mogen wij veronderstellen, dat zijne onafgebroken vorming en veelzijdige ontwikkeling hem eene bijzondere geschiktheid voor dat werk geeft? Zal deze even zoo goed in eene gemeente uit de Heidenen, als in eene gemeente in het Vaderland kunnen optreden?

Hebben wij veelligt betere vruchten te verwachten van den eenvoudigen handwerker, meer gewoon met weinig ontwikkelden te verkeeren, meer toegerust met lijdzaamheid, meer opgewassen tegen ontbeeringen, vermoeijenissen en bezwaren? En kan men dan volstaan met dezen eene vorming te geven, die hem in staat stelt, om van het geloof, dat in hem leeft op zijne wijze, en zoo als hij dit onder de zijnen zoude doen, onder de Heidenen te getuigen?

Is anders meer vrucht te verwachten van het werk van mannen, die sedert het intreden hunner jongelings-

jaren voor de zending bestemd, door eene bijzondere opleiding voor dat werk gevormd zijn?

Nog eens: is eene opleiding aan de Universiteit, aan een Seminarie, in een Zendelinghuis of in de dagelijksche zamenleving voor den toekomstigen zendeling te verkiezen?

Veelligt antwoordt deze of gene: ik zou geen van deze opleidingen willen uitsluiten, zelfs geene de voorkeur geven; het hangt alles af van omstandigheden. Is dit antwoord toe te schrijven aan eene overtuiging, die berust op grondige kennis van het zendingwerk? Of was het de behoefte aan arbeiders, die dit antwoord, aanvankelijk uit noodzakelijkheid gegeven, later als rationeel heeft doen beschouwen? – Maar wat daar van zij, is dan nog elke categorie geschikt, om arbeiders voor elken akker te leveren? of acht gij, dat deze beter hier, gene beter elders werken zal?

Is het goed de verschillende categoriën te vereenigen, als in eene maatschappij, met graden van leeraars, catecheten, onderwijzers, handwerkers? Moet men misschien de voorkeur geven aan eene overplanting van zulk eene christelijke maatschappij, op kleine of ruimere schaal in het Heidenland? of verdient het de voorkeur dat de zendeling, gelijk eenmaal de discipelen, uitga zonder buidel en zonder male?

Dan genoeg over dit gedeelte. Er is meer.

De zendeling bereidde zich voor in het Vaderland. Hoe goed voorbereid, hij gevoelt zich vreemdeling, wanneer hij is overgebragt op de plaats zijner werkzaamheid. Hij blijft daar nog eenigen tijd aanschouwer. Doch de tijd komt, dat hij het werk moet aangrijpen.

Hoe nu? Vindt hij den akker reeds eenigszins toebereid, zoo ligt het in den aard der zaak, dat hij in het voetspoor zijns voorgangers trede. Doch die voorganger zag geen vrucht; zal hij nu nog voortgaan op de zelfde wijze, vertrouwende, dat het zaad eenmaal op zal schieten?

Of wel er zijn vruchten; waardoor zijn zij verkregen? Van welk gehalte zijn zij? Konden zij anders, overvloediger zijn? Waren zij ook verkregen, in weerwil van de gebrekkige methode des voorgangers? Gewigtige vragen, die elk zendeling zich zal hebben te doen; doch die niet het gemakkelijkst op te lossen zijn door den jeugdigen broeder, vervuld mét illusies, vol ijver, doch niet altijd toegerust met de bedachtzaamheid, die eene vrucht is der ervaring.

Al voort: de zendeling komt op eenen nieuwen akker. Zal hij daar onmiddellijk hebben te getuigen van zijnen Heer, dien hij lief heeft, die hem zocht, en dien hij kent als nog zoekende het verlorene, om het te behouden en zalig te maken, die hem is de eenige naam gegeven op aarde tot behoud van zondaren? Zal hij zwijgen, waar diepe bedorvenheid meer dan ergens anders een geneesmiddel noodzakelijk maakt? Of zal hij CHRISTUS prediken in eigen voorbeeld, in de kennis, de wijsheid en de liefde hem boven zijne nieuwe landgenooten geschonken? – Zal hij beginnen met den ruwen jager rond te trekken, met den landbouwer te planten en nat te maken, met den wijze en heilige zich in zijne philosophie en zijne ascese te verdiepen, om met allen levende en op– en neergaande steeds, waar hij zich ook bevinde, zijne meerderheid te doen gevoelen, en door de duisternis nu en dan het licht te doen schemeren? – Zal hij honger en dorst verwekken door den korf des overvloeds te doen

aanschouwen? Of door langzamerhand den smaak op te wekken voor de spijze, waarmede hij zich voedt, en die voor den nieuwen landgenoot niets heeft, dat naar spijze gelijkt? – Zal hij met kracht zich stellen tegenover het bederf en de zonde, schuldbesef zoeken te wekken, om door berouw tot bekeering te leiden? Of zal hij, zich aansluitende aan bestaande begrippen, als van een' onbekenden God, van eene vergelding na dit leven, van verzoening en zoo meer, door vermeerdering van kennis, veredeling van het bestaande, het hooger stellen van 's menschen levensbestemming, opklimmen tot de prediking van Hem die van den beginne heerlijkheid had bij den Vader? – Zal hij komen met de verklaring: daar staat geschreven? Of zal hij, het geschrevene tot later besparende, spreken als of Gods Geest door hem voor het eerst sprak? – Zal hij met verontwaardiging over de dwaling en de openbaringen der zonde vervuld, zijne afkeuring en droefheid doen blijken, waar slechts de gelegenheid zich voordoet? Of zal hij met toegevendheid toezien, vorschende naar den oorsprong, om de verschijnselen eenmaal te doen verdwijnen, wanneer hij de ware bron van het kwaad heeft opgespoord? – Zal hij valsche speculaties over God en de onsterfelijkheid, over wereldschepping en wereldonderhouding, over oorsprong van goed en kwaad, en wat dies meer zij, bestrijden met het woord: hoe dwaalt gij, en hoe zeer verstrikt gij u in uwe eigene overleggingen? Of zal hij vooreerst kunnen volstaan met de erkenning: gij hebt goed gezegd, dat er een God is, dien wij niet begrijpen kunnen; gij doet wel aan de onsterfelijkheid te gelooven; gij meent, dit of dat; is er ook iets anders te bedenken? En zal hij zich dus hoofdzakelijk hebben aan te sluiten aan het goede dat bestaat, om niet dan langzaam en bedachtzaam af te

breken, wat daaraan geheel verkeerdelijk is toegevoegd? – Zal hij de dwaasheden en walgelijkheden der offers als duivelsdienst verfoeijen of bespotten; als een ELIAS tegen de Baälspriesters optrekken? Of wel eerst den oorsprong van die offers trachten uit te vorschen, misschien wel zeggende: zoo deden ook andere volken, en waarom zoudt ook gij niet offeren? Om dan eenmaal, als de tijd daartoe rijp is te zeggen: maar Griekenland en Rome offerden anders dan gij, en Israël nog anders, en het „Lam dat eenmaal geslacht werd voor onze zonden" was ook een offer..... maar hoe?

Weder genoeg om over na te denken. Voorschrijven, verbeteren van het bestaande ligt niet in het doel van dit opstel. Wij vragen.

„Wat baat mijne prediking," zegt menig zendeling, „ik word niet verstaan. Jaren worstel ik reeds met de taal, en immers ik versta iedereen, ik ben dieper doorgedrongen in het karakter der taal, dan al de inboorlingen te zamen; en toch men verstaat mij niet. Ja, deze en gene en velen zelfs geven mij de verzekering dat ik verstaan word; maar immers mijne ervaring leert mij anders. Van waar dat?" Zou het ook daaraan kunnen liggen, ijverige Broeder! dat uwe kennis van land en volk nog eenigszins die des vreemdelings is, die wel gezien, maar niet doorleefd heeft? Wel gezien, maar niet met het oog des inboorlings aanschouwd heeft? – Zou het ook aan uwe denkbeelden en begrippen kunnen liggen, dat men u niet verstaat? – Kunt gij u verplaatsen in den geest, die beneveld, verward, stomp is. – Staat gij ook soms al te hoog boven uwe hoorders, waardoor uwe stem, zeker luid genoeg, maar toch boven

hunne hoofden weggalmt? – Gij kunt geen ander antwoord, dan ja! en neen! uitlokken, zoudt gij welligt ook lager en weder lager moeten afdalen, tot dat gij u zelven als een leergierige aan de voeten plaatstet van hem, dien uwe wijsheid wel verbijstert, maar nog geen belang inboezemt? – Of wel, hebt gij u welligt niet hoog genoeg geplaatst? Zou het woord, dat gij predikt, misschien meer ingang vinden, wanneer het van den troon of uit de wolken vernomen werd? Gij bekleedt ook als zendeling eene te lage plaats! Hoe staat gij aangeschreven bij uwen stamgenoot, den bevelenden Europeër? Ware het niet beter de physieke overmagt van uwen stam in te roepen? Zou het geslacht der CONSTANTIJNS en der KLOVISSEN zijn uitgestorven?

Klaagt de zendeling, dat hij niet verstaan wordt, de klagt, dat de oude zuurdesem zoo diep is doorgedrongen, dat met het bestaande geslacht weinig is aan te vangen, wordt niet minder gehoord. Beide klagten vereenigd leiden tot de overtuiging: bij het jeugdig geslacht ligt onze hoop. Dat aangegrepen, scholen, instituten gesticht. Hoe? Met goedvinden van de bevolking, of tegen haren wil? – Met erkenning van het doel dat men heeft, of met verzwijging daarvan? – Door overtuiging of door verschalking?

Scholen? Maar hoe moeten die ingerigt zijn, wat moet daar de leerstof wezen? – Hoe moet die stof bewerkt? hoe medegedeeld worden? – Hebben onze westersche methoden eenige waarde? En dan in hoeverre? – Moet daar het bijbrengen van kennis van het onze, of ontwikkeling van het nationale worden beoogd? – Moeten

die scholen een louter maatschappelijk, of een louter christelijk, of ook wel een gemengd doel hebben?

De Schrift wordt noodzakelijk geacht. Zal men den geheelen Bijbel, of enkel het Nieuwe testament, misschien alleen de Evangeliën geven? Zal men anders ook eene keuze doen uit het O. en N. testament? Zal men misschien beter doen eene Bijbelsche geschiedenis te geven?

Zal men ....?

Doch voor ditmaal genoeg. Worden vragen als de geleverde niet van belang beschouwd, waartoe dan voortgegaan? Lokken zij bespreking uit, zoo zal van zelf genoeg blijken, dat de stof, wel verre van uitgeput te zijn, eenen omvang heeft, die zou doen bezwijken een ieder, die haar in haar geheel wilde bewerken. Bij gedeelten bearbeid zal zij eenmaal onder het bereik komen van elk een, die aan de evangelieverbreiding onder de Heidenen een gedeelte zijner kracht of zijnen geheelen mensch wil wijden. Wij hopen later meer te vragen.